

LETTER-OEFENINGEN,

VOOR

1796.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

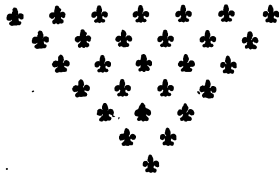
tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

EERSTE STUK.

VOOR

1796.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,

By A. VAN DER KROE,

en

By J. YNTEMA.

1796.

BIBLIOTHECA·BODLEIANA

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Het boek Job, naar het Hebreeuwsch. —— *Korte Aanmerkingen over het boek Job voor ongeleerden,* —— *door* YSBRAND VAN HAMELSVELD. *Te Amsteldam, by* M. de Bruyn, 123 *en* 112 *bl. in gr.* 8*vo.*

Wy hebben in een paar vorige Recensiën den arbeid van VAN HAMELSVELD over het O. T. met dien van MICHAËLIS in eenige byzonderheden in vergelyking gebragt. Doch de overzetting, welke MICHAËLIS van het boek *Job* gegeven heeft, maakt het eerste deel van zyne Bybel-vertaaling uit, is reeds in 1776 in het Nederduitsch vertaald uitgegeven, en toen ook door ons aangekondigd en beoordeeld (*). Wy zullen dus onze Lezers in staat stellen, om het werk van HAMELSVELD over *Job* met eene andere en laater uitgekomen vertaaling in vergelyking te brengen; en hebben ten dien einde voorgenomen, zyn gevoelen omtrent dezelfde byzonderheden en plaatzen op te geven, waaromtrent wy de gedachten van SCHULTENS en MUNTINGHE, onlangs, by de aankondiging hunner vertaaling, hebben medegedeeld (†).

HAMELSVELD is zoo wel als SCHULTENS zeer geneigd, om het boek *Job* voor het oudste van den Bybel te houden, maar hy is het ook met hem eens, dat men niet weet, door wien het geschreven zy. Hy schynt echter niet te vermoeden, dat de Voor- en Nareden, Hoofdst. I en II, en XLII: 7-17, byvoegzels van eene laatere hand zyn. Omtrent de vraag, of het boek eene fabel of eene waare geschiedenis behelze, laat hy zich op deze wyze uit: „ Dat 'er waarlyk een JOB geleefd heeft, een aanzienlyk man, vermaard door zyne deugd en

(*) *Hedend. Vaderl. Letteroef.* Deel V. No. 11, bl. 469 en verv.

(†) *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, No. 9, bl. 357 en verv.

en geluk, wiens deugd beproefd is geworden door rampen, doch die, na deze beproeving, weder gezond geworden, in zyn vorig, ja grooter geluk herfteld is, kan met alle reden beweerd worden. Hy wordt Ezech. XIV: 14 naast NOACH en DANIEL, geene verdichte perfoonen, gefteld, enz. Maar elk, die fmaak heeft, oordeelt terftond by het lezen van dit boek, dat deze man JOB en zyne gefchiedenis wel tot een' grondflag gelegd, maar vervolgends dichtkundig uitgebreid en behandeld wordt. Niemand toch ontkent, dat het verhaal van het voorgevallene in den hemel, in de eerfte hoofdftukken, eene Allegorie of leenfpreuk zy, en wat men ook zegge van de gave der Arabieren, om verzen voor de vuist te maaken, zulke verheven gebonde redenen, als JOB en zyne vrienden hier houden, worden niet voor de vuist, en vooral niet van eenen lyder, gelyk JOB, in zyne grievendfte ellenden gemaakt, om niet te fpreken van de redenen, die de Godheid fpreekt in de laatfte hoofdftukken van dit boek, enz." —— Op de vraag, welke de bedoeling van het boek zy, antwoordt hy: „ Zekerlyk niet eene volledige oplosfing van de handelwyze der Voorzienigheid in het beftuur dezer benedenwereld; dan moest de Godheid fprekende ingevoerd ons den fleutel daar toe opgeven, het welk nu geenszins gefchied. —— Neen, dit boek is geene *Theodiceé*, in dien zin, welken men aan dit woord doorgaands hecht, het is geene befpiegelende verdediging der Godlyke Voorzienigheid. —— Maar eene *praktikale* of beöefenende onderrichting, hoe de menfchen behooren te denken en te handelen omtrent lydende onfchuld en deugd, zoo van zich zelven als van anderen. —— De inhoud is *de gelasterde en verdachte onschuld beproefd, en haare eere-gered*; of: *de deugd gelasterd, beproefd, verdacht, gered;* en het oogmerk is, ons te leeren, die waare wysheid ftandvastig te behouden, dat wy God dienen, en de deugd beoefenen, zoo wel in voor- als in tegenfpoed, en ons zorgvuldig wachten, om de deugd te lasteren of te verdenken."

De vertaaling van HAMELSVELD verfchilt van die van SCHULTENS daar in, dat de eerfte in eene bepaalde voetmaat gebragt is. Wy kiezen tot proeven van dezelve, en van de daar by gevoegde aanmerkingen, ook juist die plaatzen, die wy te voren naar SCHULTENS en MUNTINGHE hebben opgegeven.

Hoofdft.

Hoofdst. XIX: 21—28 vertaalt HAMELSVELD:

Ontfermt u over my, ontfermt u, myne vrienden!
Het is de hand van God, die my geslagen heeft!
Ach waaröm wilt gy my, gelyk God doet, vervolgen?
Zyt gy, helaas! nog niet verzadigd van myn vleesch?
Ach! werden toch myn reên zorgvuldig opgeschreven!
Ach! ter gedachtenis verzameld in een boek!
Ach! werden zy in 't lood met eén yzren griffie,
Tot eeuw'ge duurzaamheid gehouwen in een' rots!
Myn eereredder leeft, daar van ben ik verzekerd;
Die zal ten laatsten eens voor my in 't strydperk staan;
Alschoon ook na myn huid zelfs dit doorknaagd mogt wezen,
Nog zal ik eenmaal God uit dit myn lichaam zien!
Ik zal hem tot myn' hulp nog zien; en deez' myn' oogen
Hem, niet meer vreemd voor my, aanschouwen van naby!
't Verlangen naar dat heil verteert myn ingewand!

„ Waarom hem zo vervolgd?" dit zult gy dan erkennen;
„ Daar ons nu blykt, dat hy gelyk hadt in zyn zaak!"

Omtrent de vraag, of hier op eene redding in of na dit leven gedoeld worde, laat HAMELSVELD de keuze tusschen de verschillende meeningen der Uitleggers aan den Leezer over. Hy doet echter genoeg zien, dat hy zelf neigt, om, even als SCHULTENS, de plaats alleen tot eene uitredding in dit leven betrekkelyk te maaken.

Hoofdst: XIV: 13—15 luidt in deze vertaaling aldus:

Ach! wildet gy, myn God! m' in 't schimmenryk verbergen,
My daar bedekken, tot uw gramschap was gestild!
My dan op nieuw een perk weêr stellende, aan my denken!
Maar waar herleeft een mensch, die eens gestorven is?
Gebeurde dit, hoe lang dan ook myn stryd mogt duuren,
Zou 'k echter hoopen, tot dat deez' verandring kwam!
Tot dat gy riept, en ik u antwoord zoude geven,
Tot gy verlangend naar uw eigen maakzel wierdt.

„ Indien (zegt HAMELSVELD in de aantekeningen) God hem zoo lang in het ryk der dooden wilde verbergen, tot zyn toorn gestild was, dan wilde JOB nog hoopen; maar nu heeft hy op herstel geene hoop, dewyl zyne kwaal ongeneeslyk is."

De bekende plaats Hoofdst. XXXIII: 23, 24 wordt a dus vertaald:

Doch is 'er dan by hem een Engel, één uit duizend,
Een Hemeltolk, die aan den mensch zyn pligten leert:
Dan zal God zyner zich ontfermen; hy zal spreken:
„ Ga, red hem van 't verderf; ik ben, ik ben voldaan."

De aantekeningen op deze plaats zyn de volgende:

„ vs. 23. Men vergelyke de geschiedenis. Gen. XX: 1—8.

„ *Zyn pligten*] Wat hy hadt behooren te doen, en waar in hy gefeild, en Gods ongenoegen zich op den hals gehaald heeft. —— Wanneer de mensch dit, in zyne ziekte, ter harte neemt, en zich daar over voor God verootmoedigt, dan ontfermt zich God weêr over hem.

„ vs. 24. *Ik ben voldaan*] Ik heb het losgeld ontvangen. —— Myn oogmerk is bereikt."

Gedachten over de rechte behandeling, van eenige voornaame Leerstukken; van de Gereformeerde Kerk, en derzelver aanwending in het Gemoedsbestuur. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1795. *In gr. 8vo.* 270 *bl.*

Eer wy onzen Leezeren dit Werk nader leeren kennen, oordeelen wy geraaden, het hoofdzaaklyke van de Voorrede des Schryvers hun onder 't oog te brengen. Dit zal het oogmerk van dit Geschrift doen openbaar worden. In het Gereformeerd Kerkgenootschap bespeurt men eene zekere maate van Verlichtinge, zo by Leeraars als by Leden; doch het meerendeel blyft de begrippen der Voorvaderen nog hardnekkig aankleeven. Dit blykt uit het ongunstig oordeel omtrent de zelfdenkende Predikers; deeze, wanneer zy aan de leere van hun Kerkgenootschap een meer redelyk aanzien tragten te geeven, ontvangen tot loon, dat hunne Regtzinnigheid, hoewel te onregt, verdagt wordt. Dit is voor hun zelven eene groote onaangenaamheid, en maakt hen verdagt, en daar door hunnen dienst onnut. *Van Brakel* en *van der Kemp*, *Smytegeld* en *Comrie*, zyn, by veele Leden, de eenige bronnen van Godsdienstkennisse; al wat daar mede niet over-

overeenftemt, verdenken en veroordeelen zy. Misverftand en te weinig befchaafde begrippen van de Leere der Gereformeerde Kerk zyn de hoofdbronnen deezer verdenkinge. Veelen, die over Onregtzinnigheid zo geweldig klaagen, zyn zelven niet regtzinnig. Deeze wil onze Schryver op den regten weg helpen; als mede nog eene andere foort, die wel de voorheen aangekleefde fteile begrippen beginnen te verlaaten, maar evenwel, uit befchroomdheid voor afwyking, hun verftand niet onbelemmerd durven laaten werken. „ Zy beginnen te zien, „ dat *die wereld van uitverkorenen*, welke men hun in „ den Bybel plagt te toonen, het licht van gezond ver- „ ftand niet kan verdragen. Hun eigen gevoel doet hen „ van Gods genegenheid ruimer denken. Zy beginnen „ fmaak te krygen in een Euangeliesch voorftel; —— „ maar hunne fysthematifche begrippen houden hen „ nog te rug van de toeftemming van zulke dingen, die „ het Euangelie zo duidelyk leert." Voorts bepaalt zich de Schryver tot de zulken, die de Leere der Gereformeerde Kerk in een ongunftig licht befchouwen, als niet *flegts* van grond ontbloot, maar ook nadeelig voor 's menfchen waare belangen. Zulke ongunftige gedagten huisvesten niet flegts by leden van andere Genootfchappen, maar ook vooral by jonge Predikers; regtzinnigheid en bekrompenheid van verftand zyn by hen gelykluidende. Deezen wil de Schryver beduiden, dat de grond van hun vooroordeel niet in de Leerftukken zelve, maar in eene verkeerde behandeling, moet gezogt worden. Door dit alles, meent hy, zou „ een voornaame hinderpaal tegen „ de Volksverlichting, in onze Kerk, worden uit den „ weg geruimt. — Verfcheidene Leeraars, welker dienst „ nu meerendeels nutteloos is, door den blaam van on- „ regtzinnigheid, die hun wordt aangewreven, zouden „ achting en vertrouwen krygen, by zulken, die hen „ nu zo liefdeloos veroordelen en verdenken. —— De „ keurmeesters, die de Kerken rondgaande, door hunne „ onverftandige uitfpraken, den goeden naam van zo veele „ achtenswaardige Predikers bederven, zouden dan, by „ eenigzins denkende menfchen, zo veel ingang niet meer „ vinden."

Ziet daar het hoofdbeloop der *Voorrede*. Hierop volgen *Voorafgaande Aanmerkingen*, waarin de Schryver erkent, veel overgenomen te hebben uit eene Verhandeling, getiteld: *Gedachten over het Predikampt*,

gevloeid, naar men ons berigt, uit de pen van een geweezen Luthersch Leeraar. Hoewel de Schryver erkent, een voorstander te zyn van de Leere der Gereformeerde Kerke, zal ieder uit 's Mans opgave gereedlyk bemerken, indien hy aldaar het Predikampt bekleede, hoe zeer het zyn belang zy, om met genoegen dien post te bekleeden, dat zyne aangeprezene begrippen van gematigdheid meer en meer veld winnen. Nog duidelyker zou dit blyken, indien wy voor eene ontleedende opgave van het Werk zelve, in ons Tydschrift, genoegzaame plaats konden inruimen. Over 't algemeen zullen wy aanmerken, dat zyn Geschrift eene in 't ooglopende strekking heeft, om te doen zien, dat eenige Leerstellingen, welke gemeenlyk als grondzuilen van het gebouw der Hervormde Kerk beschouwd worden, geenzins die hooge waarde bezitten; dat ze geen noodzaaklyk inmengzel van het onderwys van den grooten hoop der Christenen uitmaaken, maar op zyn meest voor de Geleerden of meer geoeffenden zyn berekend; gevolglyk, dat ze wel eene plaats in het Theologisch Systhema of de Schoolsche Godgeleerdheid, maar niet in de Godsdienstleere, kunnen beslaan; als moetende deeze beiden zorgvuldig van elkander onderscheiden worden.

Te weeten, eer de Schryver ter zaake treedt, zendt hy vooraf eenige *Aanmerkingen*, welker overweeging den Leeraaren in 't algemeen, en voorts allen, die hun werk maaken van het behandelen van Godgeleerde Geschilstukken, niet genoeg kan worden aangepreezen. Behalven het onderscheid tusschen *Godgeleerdheid* en *Godsdienstleere*, doet hy aldaar den Leezer opmerken den tyd, in welken het stelzel der Gereformeerde Kerk wierdt vastgesteld — een tyd van driftigen twist, waarin men bykans onvermydelyk verviel tot uitdrukkingen en bepaalingen, voor welke men in meer bedaarde tyden zich zou gewagt hebben; voorts de meerdere verlichting van onze boven de vroegere dagen; de hulpmiddelen tot het recht Verstand der H. S. die wy bezitten boven onze Voorvaders, uit kragt waarvan deeze „ de zaaken niet zo konden beschouwen en voordraagen, als of zy het onderwys en de voorlichting der menschen van den volgenden tyd genooten hadden;" eindelyk, het onderscheid tusschen waarheden, die, hoewel allen even gegrond, nogthans niet van even veel gewigts zyn.

De voornaame Leerstukken der Hervormde Kerke, op wel-

welke de Schryver bepaaldelyk ſtilſtaat, en die, naar zyne meening, veelal, gantsch verkeerd worden behandeld, zyn de Predestinatie; de leere der Verzoening; de inhoud —— voorwerpen —— volle kragt —— het oogmerk van de prediking —— en de regte behandeling van het Euangelie; en eindelyk de Regtvaardigmaaking. Omtrent deeze onderſcheidene Onderwerpen, zullen wy kortlyk 't een en ander van des Schryvers Gedachten voordraagen.

De waarheid van het Gereformeerd gevoelen omtrent de Predestinatie onderſtellende, beklaagt hy zich, nogthans, dat deeze Leere niet alleen geteld wordt onder de Waarheden van den Godsdienst, die ter Zaligheid gekend en betragt moeten worden; maar ook dat men onder dezelve aan die Leere eene zeer hooge plaats geeft; dezelve voordraagende als eene der eerſte waarheden, als een grondartikel, als een leerſtuk, het welk by de optelling van de waarheden van den Godsdienst voor alle andere moet genoemd worden. Daartegen is onze Schryver van oordeel, dat de leere der Predestinatie *niet behoort onder* de waarheden van den Godsdienst, maar eene plaats moet bekleeden in het Godgeleerd Systhema, als zynde een voorwerp van beſpiegelinge voor diepdenkende geleerden, en geenen invloed hebbende op den troost der ziele in leeven en in ſterven; en waarvan, op zyn best, ſlegts hier of daar in de H. S. wordt geſproken. Ook zyn de hooge beſpiegelingen, in welke de voorſtanders deezer Leere zich verdiepen, en die zy ook aan de gemeene Christenen willen opdringen, niet berekend voor ſchepzelen, welker verſtand zo bekrompen is. Ook kan deeze Leere van ſchadelyke uitwerkzels zyn. „ Zyn de „ menſchen daar door gewent, om by de minſte herin„ nering, welke zy van hun eeuwige belangens krygen, „ aan Gods eeuwig beſluit te denken; hoe natuurlyk is „ het, dat zy daar door van het zoeken en werken wor„ den afgetrokken? —— Zy ontfangen de raadgeevingen, „ zy erkennen het gewigt der beweegredenen hun voor„ geſtelt: maar zo ras hun de predestinatie wederom te „ binnen koomt, is hun hart onvatbaar, om van het een „ of ander iets te gevoelen." Om dit alles is onze Schryver van oordeel, dat de Predestinatie uit het gemeene volksonderwys weggelaaten, ten minſte daarin niet voor, maar agter, aan geplaatst, en zeer kort moest behandeld worden.

In de tweede Afdeeling, hebbende tot opſchrift, *over den inhoud van het Euangelie en deszelfs regte behandeling*, handelt onze Schryver, in de eerſte plaats, over de leere der Verzoeninge; waaromtrent hy aanmerkt, dat het Leerſtuk van de byzondere Voldoening tot de Godgeleerdheid behoort, en dat de texten, welke men gemeenlyk aanvoert, dezelve niet bewyzen; zynde de grond daarvan eene Wysgeerige gevolgtrekking uit de Predestinatie. Naar de leerwyze van Jezus en de Apostelen, moet de Verzoening onbepaald worden voorgeſteld; als zynde het regte denkbeeld van Voldoeninge niet zo klaar als sommigen zich verbeelden. Het denkbeeld van eene evenredige betaaling rust op ongegronde onderſtellingen, en op verkeerde uitleggingen van den Bybel, en kan niet overeengebragt worden met de algenoegzaamheid van Jezus verdienſten, door de Dortſche Vaders erkend; zynde daarenboven de wyze, op welke de daadelyke gehoorzaamheid van Christus in het plan eener geregtelyke Voldoeninge wordt geplaatst, niet op de H. S., maar op ſysthematiſche onderſtellingen gegrond. Aangaande de Voldoening meent dan onze Schryver zal men zich een allerredelykst denkbeeld vormen, wanneer men dezelve beſchouwt „ als eene betooning van Gods regtveerdigheid „ en ontzachlyk ongenoegen tegen de zonde, als eene „ opluistering van Gods verdonkerde volmaaktheden, ter „ handhaaving van zyne geſchondene wetten." Diensvolgens, gelyk onze Schryver elders ſpreekt, „ droeg Gods „ Zoon niet alleen de ſmerten van dit aardſche leven, „ maar hy wierd tot eene betooning van Gods regtveerdigheid geſtelt. De zonde, door welke Gods volmaaktheden verdonkerd waren, wierd in zynen Perſoon „ geſtraft." Dit alles moet onbepaald worden voorgedraagen, als raakende het Euangelie alle menſchen zonder onderſcheid, omdat het anders geen voorregt kan zyn, onder het Euangelie te leeven, en de verſmaading van hetzelve de verantwoording niet kan verklaaren. Overeenkomſtig hier mede beweert onze Schryver, dat de kragt van het Euangelie daarin is gelegen, dat God het heil van alle menſchen welmeenend wil, en dat de prediking van het Euangelie daar toe ſtrekt, opdat allen, die het hooren, gelooven zouden en zalig worden; zynde het gevoelen hard, en ſtrydig met Gods volmaaktheden, dat dit oogmerk zyn zoude, om de meeste menſchen daar door verantwoordelyk te ſtellen. Van hier dat de pre-

predikwyze, welke het Euangelie tot bekommerden bepaalt, strydig is met die van Jezus, en, in meer dan één opzigt, als hoogstschadelyk moet beschouwd worden.

In de derde Afdeeling wordt het Leerstuk der Regtvaardigmaakinge behandeld, met aantooning, hoe dit geheele zamenstelzel niet op den Bybel, maar op onderstellingen en systhematische gronden, is gebouwd: waarom de Schryver met den voor veele volksonderwyzers, in het Genootschap der Gereformeerden, vreemd luidenden voorslag eindigt, om het geheele Hoofdstuk over de Regtvaardigmaaking uit de leere van den Godsdienst weg te laaten. „ In het samenstel, zegt hy, dat tot een leidraad „ voor meer geleerde oefeningen is geschikt, kan men „ het behouden: vooral, om kennis te verkrygen van „ de begrippen der menschen in vroegere tyden; van „ de gesteldheid van het menschelyk verstand, in de „ dagen der hervorming: maar in het Godsdienstig onder„ wys, dat voor het hart is, en voor ieder Christen „ is geschikt, moet het zelve geen plaats meer hebben." „ — Alles, gelyk hy zich elders uitdrukt, wat tot den „ *Godsdienst* behoort, is voor het hart geen voorwerp „ van nieuwsgierig onderzoek, of ledige verstandsbespie„ geling, maar waarheid, die van zelve opleid ter betrag„ ting, welker regte bevatting natuurlyk geschikt is, om „ invloed te hebben op het hart en leven. Maar (zegt „ hy) zodanig vinde ik den geheelen inhoud van dit „ Hoofdstuk over de Regtveerdigmaking niet."

Met alle mogelyke bekorting hebben wy dus het doorgaande beloop, nevens de bedoeling deezes Werks, voorgedraagen. Daar wy in de hoofdzaak met den Schryver instemmen, kunnen wy onze goedkeuring aan zyn schryven niet onthouden. Met voordagt hebben wy ons berigt eenigzins breed doen uitdyen, in de hoop dat het leezen en onderzoeken van 's Mans *Gedachten* daar door moge bevorderd worden. De leere des Euangeliums is ons dierbaar, en als eene Openbaaring van God der aanneeming overwaardig. Maar wy beschouwen haar in zulk een licht, zo als zy zich in de Gewyde Schriften vertoont in haare beminnelyke eenvoudigheid, ontheven van alle fyngesponnene, overnatuurkundige, Schoolsche spitsvondigheden; in welke, onzes oordeels, de hoofdreden moet gezogt worden, om welke, vroeg en laat, en nog heden, door veelen aan dit voortreffelyk geschenk des weldaadigen Scheppers geen beter hart wordt toegedraagen. Van hier

 dat

dat wy met een waar genoegen verneemen, hoe by veele Gereformeerde Leeraars, vooral van het aankoomende geslagt, gemaatigder begrippen worden aangenomen, en zy zich meer en meer beginnen toe te leggen, om hunne Gemeenten meer te onderhouden over kundigheden, die het hart verbeteren en vertroosten, dan welke voornaamlyk zyn ingerigt om het geheugen noodloos te bezwaaren, zomtyds ook haat, angst en vreeze, de plaats doen vervangen van die liefde, blydschap en vrede, welke de eigenaartige vrugten zyn van den Geest des Euangeliums. —— Tot slot moeten wy ons leedweezen betuigen, dat onze Schryver zich niet heeft toegelegd, om zyne *Gedachten* in een bevalliger styl voor te draagen. Zeer dikmaals is hy verveelend langwylig, en vervalt niet zelden in herzeggingen.

Redevoering ten betooge, dat JEZUS *de Leeraar is van die Godsdienstige Verlichting, welke thans in Europa doordringt. Uitgesproken in eene byeenkomst van vrye Christenen.* By verscheiden Boekverkoopers. *In gr.* 8vo, 38 *bl.*

Aan het hoofd deezer leezenswaardige Redevoeringe staan de woorden van JEZUS: *Ik ben het licht der Weereld. Die my volgt, zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben.* Naar aanleiding van deeze woorden, doet de Redenaar, in de eerste plaats, den besten Leeraar JEZUS als den grooten Verlichter kennen; schetzende zyne Leere, in de meest belangryke byzonderheden, in volkomene overeenstemming met de begrippen, welke zich de waare Wysbegeerte omtrent den redelyken, Gode en den menschen waardigen, Godsdienst vormt. Vervolgens ontvouwt hy, breedvoerig, hoe reeds zints de vroegste tyden, de redelyke leeringen en heilzaame bedoelingen wierden tegengewerkt, door de voorstanders van eene verkeerde Wysbegeerte, van eene Godlooze Staatkunde, en door baatzuchtige en onwaardige Leeraaren van den Godsdienst. Op rekening der Grooten en Magtigen stelt de Redenaar voornaamlyk de verbastering van het echte Christendom. „ Uit Staatkunde, „ schryft hy, werd dat verschrikkelyk wangedrogt, de „ zoogenaamde *heerschende* Kerk, geboren. —— Staat- „ kunde deed de Synoden en Kerkelyke Vergaderingen „ by-

„ byeenkomen, zy zat in dezelve voor, zy deed aldaar „ besluiten: Alle eeuwen zedert den tyde van Keizer „ CONSTANTINUS leveren hier van onwraakbaare bewy- „ zen, en Nederland werd 'er in zynen boezem van „ overtuigd, toen laage, heerschzugtige bedienaaren „ van den Godsdienst, ten gevalle van MAURITS dwin- „ gelandy, te *Dordrecht* kluisters smeedden voor het ge- „ weten van den vryen Mensch." In de laatste plaats onderzoekt de Redenaar, wat de Verlichting, in onze dagen, in de zaak van den Godsdienst, hebbe uitgewerkt; toonende, hoe dezelve den weg gebaand heeft om het menschelyk verstand te doen te rug keeren tot die begrippen, welke hy voorheen hadt opgenoemd, als uit de beginzels, door Christus gepredikt, eigenaartig voortvloeiende. De Redenaar is een man van oordeel en smaak; nadruk en kragt geevende aan zyne bedenkingen door den mannelyken styl, in welken hy dezelve voordraagt.

Uitgeleezene Verhandelingen, over de Wysgeerte en Fraaje Letteren, getrokken uit de Werken der Koninglyke Akademie der Wetenschappen te Berlyn, en uit het Fransch vertaald. VIde Deel. Met Byvoegsels vermeerderd door JOH. FRED. HENNERT, *Hoogleeraar in de Wiskunde. Te Utrecht, by* W. van IJzerworst, 1795. *In gr. 8vo.* 282 *bl.*

„ Het valt my thans moeijelyk," schryft HENNERT in de Voorrede, „ iets meer dan myn gewoonen „ arbeid te doen. Ik weet niet wat my scheelt. — Ik voel „ niet die leevendigheid van geest om iets op te stellen; „ is het, (vraagt hy) wegens den aannaderenden Ouder- „ dom — of verval van kragten — verval van de beurs „ — of wegens de inkwartiering?" Hier mede tragt de Hoogleeraar HENNERT zich te verontschuldigen, dat dit Deel niet voldoet aan den Titel, op welken *Byvoegsels* van zyn opstel beloofd worden. Eene schets der Wysbegeerte van KANT, welke, volgens 's Mans plan, dit Deel zou verrykt hebben, zou voor veelen, dier Wysbegeerte toegedaan, of die aangaande dezelve nadere inlichting verlangen, een aangenaam geschenk geweest zyn. Hartlyk wenschen wy *dat de Vryheid* spoedig *in zyne studeerkamer*

zal herſteld, en hem daardoor de gelegenheid geboren worden, om *aan* zyne *belofte te* kunnen *voldoen*.

Over de natuur en uitvoering deezer Verzamelinge, van welke het thans afgegeeven *zesde Deel* het laatſte zyn zal, met welks uitgave de Utrechtſche Hoogleeraar verklaart, zich te zullen bemoeien, hebben wy, meer dan eens, ons gevoelen gemeld. Wy verheugen ons, dat Jongelingen van ſmaak, by aanhoudenheid, zich opgewekt hebben gevonden, om hun hoofdwerk en gewigtiger bezigheden by wylen te verpoozen, door het vertaalen van Verhandelingen; welke, hoewel niet van even belangryken inhoud, allen, egter, eene gewigtige ſtrekking hebben, 't zy ter verlichtinge van het Verſtand, of ter verbeteringe van het Hart. Van de zes Verhandelingen, in dit Deel geplaatst, zullen wy de Opſchriften melden. De eerſte is eene *Verhandeling over de overeenkomst tusſchen de uitgebreidheid en de duuring*, gevolgd wordende van eene tweede, loopende *over de Algemeenheid der Franſche Taale*, en eene derde, *over de Metaphyſica*. Thans volgen eenige *Aanmerkingen over de Genoegens en Verdrietlykheden van het leven, met elkander vergeleeken ten opzichte van hun getal, hunne meenigvuldige verwisſelingen en de meenigte hunner ſoorten*. De Vyfde is eene *Verhandeling over het grondbeginzel der ſchoone Kunſten; of Antwoord op de Vraag: welke is de oorzaak van het vermaak, het welk de ſchoone Kunſten en byzonder de Digtkunst in ons verwekken*. Met eene *Proeve eener ontleeding onzer Zielvermogens* wordt dit Deel beſlooten. Uit de tweede Verhandeling, die een reeks van byzonderheden en fraaije aanmerkingen bevat, in de ontleding van welke wy evenwel den Schryver niet kunnen volgen, zullen wy, ginds en elders, iets ter proeve opzamelen. Drie Vraagen ſtelt zich de Heer SCHWAB, de Hoogduitſche Opſteller deezer Verhandelinge, voor. „ Welke oorzaaken," vraagt hy, in de eerſte plaats, „ hebben de Franſche Taal de Algemeene Taal van Eu„ ropa doen worden?" Ter beantwoordinge van deeze Vraage, wyst hy, vooreerst, aan, de oorzaaken, welke aan eenige Taale Algemeenheid kunnen geeven. Deeze zyn, een aanmerkelyk gewigt in het ſtaatsgeſtel —— het doen van veroveringen, en het bezitten van eene meerderheid van magt, aanzien en aangelegenheid. Eene algemeene taal, intusſchen, was niet noodzaaklyk, voor dat

de

de onderscheidene Staaten van Europa met elkander Verbintenisſen aangingen; en deeze aangelegenheid wierdt grooter, naar maate deeze Verbintenisſen vermenigvuldigden. Een onderzoek, langs welke trappen het Politiek Syſtema van het hedendaagsch Europa zyne tegenwoordige hoogte bereikt hebbe, wordt hierom een gewigtig onderwerp. Den gang der Geſchiedenisſen volgende, ontwikkelt onze Schryver dit onderzoek, tot dat hy gevorderd zy aan het tydſtip, in 't welk de Franſche overmagt zich voornaamlyk kenbaar maakte. Dit tydſtip ſtelt hy in het begin der Zeventiende Eeuwe, wanneer de politieke magt van Frankryk meer en meer vastheid kreeg, en by aanhoudendheid grooter wierdt. „ De we„ zenlyke grootheid van Italien (ſchryft hy) was met „ het Romeinſche Keizerryk verdweenen, en de Hervor„ ming benam Romen zelfs die gemaakte grootheid, die „ het te dier tyd nog vertoonde. Die van Spanje had „ reeds haar toppunt bereikt, en was oogenſchynlyk aan „ het daalen. Frankryk daarentegen begon te ryzen, en „ weldra zag men deszelfs invloed zich overal verſprei„ den. By den Westfaalſchen Vrede ſchreef het aan het „ Huis van Oostenryk, en de helft van Europa, de Wet„ ten voor. Onder de regeering van LODEWYK DEN XIV, „ was het zoo geducht, dat alle de andere Mogendheden „ genoodzaakt werden zich tegens het zelve te verbin„ den. Dan, na dat het over dezen had gezegepraald, ver„ toonde het zich by den Nymeegſchen Vrede op zynen „ hoogſten trap van luister en roem.

„ Zyne taal (gaat hy voort) volgde hetzelve langs „ alle de trappen van zyne grootheid. Op het West„ faalsch Congres had zy reeds eenen beſlisſenden voor„ rang boven haare mededingſters. Maar op dat van „ Nymegen was zy het middel van gemeenſchap tus„ ſchen de afgevaardigden der onderſcheidene Mogendhe„ den; de Memorien, die haare belangens vereffenden, wa„ ren in deze taal opgeſteld; men bediende zich zelden „ van eene andere in haare byeenkomſten en vergaderingen. „ Dit (zegt SCHWAB) is het tydſtip, waarop zy haaren „ beſtendigen roem vestigde aan de Hoven van Europa, „ in de groote en in de beſchaafde Waereld."

Onze Schryver gaat voort in zyne redengeeving van den algemeenen opgang der Franſche taale. „ Geene „ legging, ſchryft hy, dan die van Frankryk, is zoo „ gelukkig om haaren invloed en taal overal uit te brei-

„ den.

„ den. Deszelfs grenzen raaken de aanmerklykste landen „ van dat gedeelte der aarde, dat wy bewoonen; en de „ Zeeën, waardoor het bespoeld wordt, openen hetzelve „ den toegang tot de afgelegenste gewesten.

„ Het is het rykste en meest bevolkte land; en, zo „ men de veroverde gewesten en aangrenzende landen, „ daar het Fransch word gesproken, als Franschen wil „ aanmerken, is het, na de Hoogduitsche en Slavonische, „ de talrykste Natie van geheel Europa."

In den eigen aart der Fransche taale zoekt vervolgens SCHWAB eene reden van haaren algemeenen opgang. „ De „ Fransche taal levert uit haaren aart zelfs eene reden „ op om zich bemind en boven de anderen gezocht te „ maaken. Haare wezenlyke natuur is de grootste regel„ maatigheid, waar door zy gemaklyk kan worden ver„ staan. Wanneer wy ons op eene vreemde taal toeleg„ gen, trekken de stukken van welspreekendheid en „ dichtkunde het eerst onze aandacht. Dan hier veroor„ zaaken het Spaansch en Italiaansch zeer veele moei„ lykheden door hunne maar weinig natuurlyke samen„ stellingen en stoutheid van omzettingen: de Italiaan„ sche Poësie vooral door vryheden van allerlei soort, die „ dezelve byna tot eene byzondere, tot eene nieuwe, „ taal maaken. By de Franschen daarentegen vind men „ weinig onderscheid tusschen de Poësie en het Proza: „ zo men PASCAL verstaat, zal men ook de Oden van „ ROUSSEAU kunnen begrypen. Hunne Dichters bedie„ nen zich maar zeer schaars van omzettingen, en het „ gebruik derzelve is, naar maate de taal volkomener „ is geworden, binnen zeer enge paalen besllooten ge„ weest."

Breedvoerig weidt vervolgens onze Schryver uit in den lof der verfyninge, beschaafdheid, bevalligheid, en al wat verder eene taal, of de Werken, in dezelve geschreeven, kan veraangenaamen, ter oplossinge van het meergemelde verschynzel. Doch ons bestek gedoogt niet, hem in dit alles te volgen.

Om welke reden de Fransche verdiene de Algemeene taal te wezen? is eene tweede Vraag, door SCHWAB geopperd, en met het eenvoudig „ door de hoedanigheden „ zelve, die haar tot het verkrygen van dezen voorrang „ hebben geholpen," beantwoord. „ Men hoort zom„ tyds zeggen (is zyn woord,) dat wy deze taal hebben „ aangenoomen, even als men de Modes der Franschen

„ aan-

„ aanneemt. Dit is in zeker opzicht ook waar. Maar „ waarom neemt gy deze modes aan, en maakt u tot in „ de beuzelachtigste dingen van Frankryk afhanglyk? „ wat is de reden, dat gy u op de wyze der Franschen „ kleedt, opschikt, en uw huisraad naar dezelven inricht? „ Is het niet, om dat gy 'er bevalligheid en smaak in „ vindt?"

Is het te denken, vraagt SCHWAB, in de derde plaats, *dat de Fransche taal haaren voorrang zal behouden, en de Algemeene taal blyven?* Niet dan by gissing meent hy hier op te kunnen antwoorden, en door het opperen van waarschynlykheden; en deze dunken hem voor het standhoudend gezag der Fransche taale te pleiten. „ Is het waarschynlyk, vraagt hy, dat de drie „ oorzaaken (boven vermeld,) die de Fransche taal tot „ dezen voorrang hebben verheven, zich ten haaren na- „ deele zullen omkeeren en saamenspannen om haar van „ dezelven te berooven?" Voor zulk eene omwenteling vindt hy geene reden. Om dezelve te doen stand grypen, zouden de gemelde oorzaaken zich moeten vereenigen in eene andere taal, „ met een' hoogeren graad van magt, „ en met omstandigheden, die geschikt waren om deze „ taal te verbreiden, en die aan deze taal eene bui- „ tengewoone kracht byzetteden, die bekwaam was de „ grootste zwaarigheden te boven te komen."

Hoogstgewigtige zwaarigheden verzetten zich daar tegen: deels, om dat de Fransche taal „ de rechten van „ eersten overwinnaar en van de uitdruklyke of ingewik- „ kelde goedkeuring der andere Natien geniet;" deels om dat 'er zich geen uitzigt vertoont voor eenige der andere meest gebruiklyke taalen van Europa, om immer zulk eenen opgang te kunnen maaken. Met opzigt tot de Engelsche en de Hoogduitsche taal, behalven de Fransche, de meest bekende in ons Waerelddeel, wordt dit opzettelyk ontvouwd, door aanwyzing van de redenen, in den aart dier beide taalen voorhanden, om welke haar de kans tot den bedoelden opgang voor altoos afgesneeden schynt te worden.

Het hoofdzaakelyk Besluit, welk onze Schryver, uit alle zyne redeneeringen, afleidt, koomt hier op neder: „ Het „ is buiten alle waarschynlykheid, dat de Hoogduitsche „ of eenige andere taal de plaats der Fransche, in haare „ hoedanigheid van de Algemeene te zyn, zal vertreden. „ Dit zou zulke vreemde en met den tegenwoordigen

„ toe-

„ toestand der zaaken strydige omwentelingen vooronder-
„ stellen, dat, alhoewel deze niet volstrekt onmooglyk zyn,
„ 'er echter niet een eenige wettige beweegreden om dit
„ te vermoeden voorhanden is."

Met genoegen lazen wy de Verhandeling van MERIAN, over de *Metaphysica*. Gaarne wilden wy die ontleeden. Het vooruitzigt van te groote uitvoerigheid doet ons onzen lust beteugelen; onze Leezers, met belofte van loon voor hunne moeite, na deeze en de overige Verhandelingen wyzende.

Huishoudkundige Stukken. Behelzende eene Verzameling van allerhande Waarneemingen, Raadgeevingen, Ontdekkingen, Uitvindingen van Werktuigen en Gereedschappen, betreklyk tot verschillende Konsten en Wetenschappen. Te Rotterdam, by C. van den Dries, 1796. *In gr. 8vo. 70 bl.*

De Stukken, welke in dit klein Boekdeeltje voorkomen, zyn vooral tot den Land- en Veebouw betreklyk. —— Dezelve zyn meestal uit verschillende Fransche Tydschriften overgenomen en vertaald, en het uitgeeven van zodanig eene Verzameling zou daadelyk van veel nuttigheid kunnen zyn, en verdere aanmoediging verdienen, indien men met de vereischte kieschheid, by het uitzoeken der Waarneemingen, te werk ging. — Dat de Verzamelaar dezer Stukken dit altoos in het oog zou hebben gehouden, kunnen wy niet getuigen, vermits 'er verschillende onbeduidende, of min belangryke en zelfs onwaarschynlyke, berichten in voorkomen, die liever behoorden agterwege te zyn gelaaten. —— Een Verhaal wegens de wyze, waarop de Indiaanen de Slangen tam maaken, en op het geluid der Speeltuigen zelfs doen dansen, is zeer kwalyk onder deze Huishoudkundige Stukken geplaatst. —— De geneeskundige Verhaalen en Waarneemingen zyn van geen beter stempel, dan die wel eens achter de Almanakken, of in Koksboeken, gevonden worden, en somtyds de duidlykste kenmerken van lompheid en leugen draagen: zo als b. v. een zeer omslagtig geval, van een Meisje, 't welk van een dertien-jaarige verlamming aan de dyen en beenen, in den korten tyd van zeven dagen, genezen werd, door het wryven met een smeerzel van on-

ongezouten boter en wyn, of brandewyn; en meer andere van dien aart.

Dat evenwel niet alles, wat in deze Verzameling voorkomt, even onbeduidend of verwerplyk zy, kan uit het volgend Stuk, wegens de bewaaring van het Graan, die in Poolen gebruiklyk is, overgenomen uit een geschreeven Reisbeschryving, genoegzaam blyken.

„ Het Poolsche Ryk is de Koornschuur van het Noorden, en gewisselyk een van de vruchtbaarste van Europa, voornaamlyk in Graanen, en deszelfs bewooners zyn tevens Landbouwers en Krygslieden. Hoewel het 'er ver af zy, dat zy den Landbouw zo wel zouden verstaan als de Duitschers en Engelschen, hebben zy echter deeze en geene gebruiken, welken een nieuwsgierig Reiziger niet moet veronachtzaamen, en waarvan de eenvoudigheid de grootste deugd is. Van dien aart is de wys, op welke zy hunne Graanen bewaaren, dat is te zeggen die geenen, welken zy voor zich zelven houden; en ten deezen opzichte maaken zy onderscheid tusschen Vrede en Oorlogstyd.

„ Wanneer het Vrede is, maaken zy eene soort van ongedraaide koorden, of touwen van stroo, waarvan zy tonnen maaken, in welken zy hun Graan doen. Die touwen, die omtrent twee duimen middellyn hebben, worden op deeze wyze vervaardigd. Men neemt een handvol stroo, van het langste en droogste dat 'er te vinden is, en wind 'er een touwtje zodanig om, dat het stroo deszelfs buigzaamheid niet verlieze. Naar maate zulk een koord eene zekere lengte verkrygt, maakt men 'er gebruik van. Zy rollen dezelven, om ze rond te krygen, even als waschkaarsen, en onderhouden dezelven in die gesteldheid, door het aanéénnaaijen van de omgewondene touwtjes, als of men 'er een mat van maaken wilde. 't Is ligt te begrypen, dat men zorgén moet, om eene nieuwe handvol stroo te neemen, eer de voorige afgewerkt zy, en dezelven zodanig ineen te werken en te vlechten, dat zy niet van elkanderen scheiden. Dit is niet moeilyk; men behoeft slechts de nieuwe stroohalmen te vlechten, wanneer men het voorgaande handvol op drie vierden bewerkt heeft, en de touwtjes wat dichter om te winden, ter plaatse, waar de handvollen aan elkanderen gelast worden. De tonnen, welken men doorgaans vier voet hoog, op drie voet middelyn, maakt, afge-

maakt zynde, vult men dezelven met Graan, het welk, by droog weder, wel gewand is; men bedekt het met een weinig ſtroo, en legt 'er het dekzel op, het welk men aan de boorden van den ton vastnaait.

„ In die tonnen, leert de ondervinding, dat het Graan goed blyft, mits dezelven tegen den regen en de nattigheid beveiligd zyn. De verſlindende bloedlooze diertjes vreezen den reuk van het ſtroo, en zullen bezwaarlyk het Graan aantasten, het welk in zulke tonnen bewaard wordt.

„ Men gebruikt nog bovendien de voorzorg, om die tonnen van tyd tot tyd om te rollen, ten einde daar door het Graan te verplaatzen, waardoor men omtrent het zelfde uitwerkzel heeft als dat van het verſchieten met een ſchop; en, wanneer men vermoed dat een ton vochtig geworden is, giet men het Graan over in een anderen, en, daar de Schuuren in dat Land altemaal van hout, en doorgaans niet zeer digt, zyn, bedekt men de tonnen nog met ſtroo.

„ Dit is het middel, waarvan dit Volk zich bedient, in plaatſe van die ſtooven en andere nieuwe uitvindingen, waarvan de kostbaarheid het gebruik niet aan iedereen vergunt, en die ook in Poolen niet uitvoerlyk zyn zouden. De boeren beſteeden de winterdagen tot het maaken van die tonnen, die lang duuren, en niet veel van onderhoud kosten.

„ In Oorlogstyden, wanneer 'er weinige Steden zyn waar de arme Landman zyne Graanen veiliglyk bergen kan, maakt hy een kuil in het bosch, belegt denzelven met ſtroo, giet 'er zyn Graan in, legt 'er wederom ſtroo, en vervolgens aarde, boven op. Door de vochtigheid komt 'er eene ſoort van korst rondom deezen Graanhoop; maar het binnenſte blyft gaaf. By geval heeft men zulke voorraad van Schuuren ontdekt, die 'er jaaren lang gelegen hadden, zonder dat het Koorn eenigzins bedorven ware, behalven dat gedeelte, welk het naaste by den grond lag."

Na-

Natuur- en Zedekundige Beschouwing der Aarde en van haare Bewooneren. Gevolgd naar het Hoogduitsch van J. F. ZÖLLNER *en* J. S. LANGE. VII*de Deel. Te Campen, by* J. A. de Chalmot, *en te Amsterdam, by* M. de Bruyn. *In gr. 8vo.* 338 *bl.*

Het ontvangen van het laatste of het XIde Deel deezes Werks, het Registerstuk, herinnert ons kragtdaadig aan onze agterlykheid in de Berigtgeevingen van 't zelve, waar over wy reeds verschooning verzogt hebben by de *Recensie* van het Vde Deel; ook beyverden wy ons om welhaast het VIde te doen kennen (*), en zetten ons thans tot Berigtgeeving van het VIIde. Berigtgeeving, schryf ik; want het geen wy te zeggen hebben is meer van dien aart dan eene Beoordeeling; deeze heeft dit Werk, van den aanvange af tot nu toe, gestadig gunstig mogen wegdraagen, en is dit Deel wederom daartoe ten vollen geregtigd.

'T Zelve, op dat wy den Inhoud vermelden, bevat vier Afdeelingen, in het Werk het XVIII tot het XXI Hoofdstuk ingeslooten. Het eerste deezer Hoofdstukken betreft het GEHEUGEN, en staat stil op deeze vier Byzonderheden: *Algemeene bedenkingen wegens het Geheugen, en over de Zitplaats van 't zelve* —— *Wetten van het Geheugen* —— *Regelen tot verbetering en versterking van het Geheugen* —— en *de oplossing der Vraage, kan een goed Geheugen met een groot Verstand gepaard gaan?* —— Het tweede behandelt de VERBEELDINGSKRAGT — schetst *de Eigenschappen en Werkingen der Verbeeldingskragt* — geeft *de Wetten der Verbeeldingskragt* op —— handelt over *het Vernuft* —— *de Luim* —— *het Dichterlyk Vermogen* —— *de Geestdrift (Enthusiasmus) en Dweepery* —— *de nuttigheid der Verbeeldingskragt*, —— *ingebeeld Genoegen en Misnoegen* —— *Droomen, Voorgevoel, Zwaarmoedigheid en Krankzinnigheid.* —— Het derde voert ten ten Opschrift *het Verstand*, en het vierde *de Bestemming der Menschen tot Gezelligheid.*

Alle deeze zeer weetenswaardige en hoogstnutte onderwer-

(*) Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 153 en 330.

werpen behandelen de Schryvers op den hun gewoonen trant; en heeft de *Nederduitsche* Vertaaler, gelyk voorheen, hier en daar 'er eene aantekening aan toegevoegd, en soms vry breede ontleend uit het hoogschatbaar Werk, de *Wysgeerige en Zedekundige Verhandelingen* van J. BEATTIE; een Schryver, wiens opgeklaarde denkbeelden over diepzinnige onderwerpen veelal een klaaren dag verspreiden. —— Gepast dunkt het ons, onze Leezers te onderrigten van iets, 't geen de Schryvers in den aanvang hunne Leezers onder 't oog brengen, als zeer geschikt om hun te verwittigen wat zy hier al, wat zy niet, te wagten hebben.

„ Voor ik," dus leezen wy, by den aanvange, „ voor ik tot eene nadere Beschouwing van het *Geheugen* overgaa, moet ik den Leezer alvoorens verwittigen, dat, hoewel ik hem een tyd lang denk te onderhouden over de onderscheiden bekwaamheden der Ziele, myn voorneemen egter geenzins is, om, nopens den aart van ieder Zielsvermogen, zulk eene volkomene uitlegging te geeven als in de schoolen der Wysbegeerte geschiedt; maar alleenlyk zodanige omstandigheden en waarneemingen wegens dezelve aan te haalen, welke aan allerlei Leezers verstaanbaar kunnen voorgesteld worden. Het eerste naamlyk zou niet alleen een eigen afzonderlyk boekdeel vereischen; maar ook aan de meeste Leezers even nutloos toeschynen, als over 't algemeen onverstaanbaar zyn; maar wie zal daar tegen eene aanwyzing en duidelyke kennis der vruchtbaarste en belangrykste deezer bekwaamheden niet zeer noodzaaklyk achten; naardien immers de Ziel ons eigenlyk IK uitmaakt, en eene volslaagene onkunde haarer eigenschappen eene weezenlyke gaaping in onze kundigheden zou overlaaten? Hierom zal ik, zo kort my doenlyk is, telkens tragten aan te wyzen, welke nuttigheid uit de kennis van eenig zielsvermogen onmiddelbaar kan voortvloeijen, en, zonder in het veld der bespiegelingen om te dwaalen, de begrippen deswegens in zoo verre ontleden, dat ieder opmerkzaam Leezer, schoon hy ook geene gronden daar toe in de Wysbegeerte moge gelegd hebben, zich nogthans in de mooglykheid zal bevinden, om my overal te kunnen volgen.

„ Naa deeze eens vooral gedaane verklaaring, zouden geoefende Wysgeeren my onrecht aandoen, wanneer zy my met gebrek van diepzinnige geleerdheid, en van vol-

le-

ledigheid ten aanziene van deeze Verhandelingen, voor het hoofd wilden werpen. Het is toch geenzins myn oogmerk om alles wat daar toe betrekking heeft naauwkeurig uit te pluizen; dewyl de Geleerde myn Onderwys niet behoeft, zoo zouden alle diepzinnige redeneeringen hier ter plaatze overtollig weezen, en tegen het my voorgeſtelde oogmerk aandruisſchen. —— Ik zal derhalven by de behandeling van myn onderwerp alles vermyden, wat enkel dient om ydele nieuwsgierigheid te voldoen, en my hoofdzaaklyk tot dat geene bepaalen, 't welk geſchikt is om vermaak en leerzaame onderrigting op te leveren. Myn wensch zal derhalven geheel en al vervuld worden, wanneer ik ſlechts min geoefende Leezers op eene nuttige wyze onderrigten kan, als voor welken dit geheele Werk eigentlyk geſchreeven is."

Dat de Schryvers hierin hun woord geſtand doen, zouden wy met voorbeeld by voorbeeld kunnen bewyzen. Dan hebbe men deeze betuiging niet in dien zin op te vatten, als of men hier niets, dan algemeen bekende zaaken, op eene gewoone wyze behandeld, aantreft; dit verſchilt hemelsbreedte, en zou ons even ligt vallen met een aantal bewyzen te ſtaaven. Hoe veele Volksdwaalingen en Vooroordeelen vindt men hier beſtreeden! Hoe veele Wanbegrippen van groote en vermaarde Mannen met kragt tegengegaan! Wy kunnen ons tot geene optelling van dit ſtaavende ſtukken inlaaten. Wy verkiezen liever, om iets uit dit Deel te ontleenen, alles af te ſchryven wat wy van de *Luim* vermeld vinden, als eene der kortſte Afdeelingen, en een ſtuk niet zelden verkeerd begreepen.

„ Door *Luim* verſtaat men de eigenaartige manier, op welke een mensch getroffen wordt van zaaken en omſtandigheden, voor zo verre iets ongemeens daar mede vergezeld gaat. De meeste menſchen ondervinden menigerlei afwisſelingen in derzelver gemoedsgeſteldheid; naardemaal hunne ſtemming van ziel telkens, ingevolge van dien toeſtand, verandert, waar in zy hun zelven op dat oogenblik bevinden; en wy drukken ons ten hunnen opzichte aldus uit, dat zy zich in eene *goede* of in eene *kwaade Luim* bevinden. De grond hier voor ligt ten deele in het gebrek aan een vast karakter; het zy dat het deezen menſchen, over 't algemeen, ontbreekt aan vaste grondſtellingen, of aan de vaardigheid om zich aan

dezelve te houden; en ook gedeeltlyk in de byzondere gesteldheid hunner verbeelding (*).

„ Wy kunnen byna nooit, of ten minsten maar voor eenen korten tyd, de eene of andere gewaarwording of gedachte hebben, zonder dat zekere ten minsten duistere voorstellingen der verbeelding zich daar mede vermengen. Deeze voorstellingen brengen te weeg, dat eene zelfde gewaarwording, of eene zelfde gedachte, nu eens deeze, dan wederom eene andere, indruk op ons gemoed maakt. Heeft iemand eenig verdriet gehad, en hy bezit geen machts genoeg over zichzelven, dan neemt het denkbeeld van het onaangenaame, 't welk hem is aangedaan, de overhand, en bestuurt alle zyne daaden, zoo lang dat denkbeeld by hem huisvest. Een scherts van zyn vriend, die hy, op andere tyden, met een vrolyke scherts zou beantwoord hebben, zal thans niet alleen geen vrolyken indruk op hem maaken, maar hem zelfs beledigen kunnen; aangezien, onder alle mogelyke uitleggingen van zoodanigen scherts, voorzeker die, welke met zyn tegenwoordige *Luim* meest overeenkomstig is, eerst van allen by hem opkomen, en zyne verbeelding op de leevendigste wyze treffen zal.

„ Wie zich daar tegen in eene vrolyke *Luim* bevindt, zal zich niet ligt beledigd achten. Al is het ook dat hem in die gesteldheid iets onaangenaams bejegent, brengt nogthans zyne verbeelding hem terstond wat lustigs voor den geest; en, geschiedt zulks niet, dan zal zy ten minsten, door veelerhande vrolyke beelden, dien onaangenaamen in-

(*) Het schynt my toe, dat de *Luim* eigentlyk haaren oorsprong neemt uit de verschillende Temperamenten, en daar uit voortkomende Gemoeds-neigingen. Eenige Menschen blyven genoegzaam altoos in een zelfde *Luim*, en men heeft veele moeite hen daar uit te brengen; andere daarentegen veranderen zeer dikwils hunne *Luim*, waar toe de minste onpasselykheid, gemoedsbeweeging of toevallige omstandigheid, aanleiding geeft, en dit geschied zelfs by sommigen niet zelden zonder schynbaare oirzaak, 't welk genoegzaam aanwyst, dat ook de Verbeelding tot de *Luim* medewerken kan, en, in de daad, medewerkt. Haar uitwerkzel is eene byzondere wyze van iets te zeggen, of iets te doen, welke aan iemand byzonder eigen is, en waar door zyne gesprekken, daaden, enz. zich van die van alle andere menschen zichtbaar onderscheiden. *Vert.*

indruk verzwakken, en meer of min uitwisſchen, welke voor eene korte poos by hem was opgekomen.... Ik heb een man gekend, die deeze vrolyke *Luim* by uitneemenheid bezat; en by alle omſtandigheden iets ontmoette, waar mede hy zich vermaaken kon. Eens had men hem zyne geldbeurs uit den zak gehaald, welks verlies voor deezen man geenzins van weinig aanbelang was. Maar toen hy zulks gewaar wierd riep hy enkel uit: *Nu is de duivel los! daar heeft iemand myn zak ſchoon geveegd!* en nu hield zyne verbeelding zich ook niet langer bezig met het denkbeeld van 't verlooren geld, maar hy ſtelde zichzelven voor, welke grappige vertooning het zou gegeeven hebben, indien hy de hand des diefs in zynen zak betrapt hadt, hoe verlegen de zakkeroller als dan zou geweest zyn, hoe deeze wonderlyk zou opgekeeken, en zich verontſchuldigd hebben, dat het enkel eene vergisſing was geweest. Dit alles ſtelde hy zich zoo leevendig voor, en maakte 'er zulk eene kluchtige beſchryving van, dat men zich niet anders kon verbeelden, of hy veinsde alleenlyk als ware zyne beurs geſtoolen, ten einde zyne Vrienden met deeze koddige invallen te vermaaken.

„ 'Er zyn menſchen, op welken alles, wat hun overkomt, eenen ongewoonen indruk maakt; by welken alle derzelver denkbeelden eene eigenaartige richting neemen, en die zich aangewend hebben, om 't geen inwendig by hun omgaat op eene aan hun byzonder eigene manier aan den dag te leggen. Dit zyn de zodanigen aan welken men by uitſteekenheid *Luim* toeſchryft. Wie denkt hier niet aan den bekenden STERNE, die onder den naam van YORIK heeft geſchreeven? Zyne leevendige verbeelding ſchilderde hem, by elke gelegenheid, de waereld, niet zoodanig als hy dezelve zag, maar zoo als hy haar begeerde te zien. Zy ſtelde de meest verwyderde voorwerpen naast elkander, liet hem het contrast tusſchen dezelve als met een enkelen opſlag van het oog waarneemen, en vertoonde hem daar tegen ook gelykvormigheden, waar alles verſcheidenheid ſcheen te weezen. Het is volſtrekt onmogelyk zich in zodanige *Luim* te brengen, indien men haar van de natuur niet heeft verkreegen: by gevolg is het ook niet mogelyk zodanig Schryver na te bootzen. In een brein gelyk dat van YORIK zyn alle beelden, die zich diepst in zyne verbeelding indrukken, alle grondſtellingen, die aan hem gemeenzaam worden, alle wendingen, die

die hy in zyne manier van uitdrukken neemt, naauwkeurig voor elkander gepast; naardien zy alle, als ongezogt, van zelve by hem opkomen, en het eigenaartige, waar door zy zich kenbaar maaken, uit maar *ééne* bron voortvloeit. Hy behoeft, onder verscheide waarneemingen, die hy maakt, en onder verscheide gewaarwordingen, welke hy heeft, nimmer de zoodanigen uit te zoeken, die voor zyne gemoedsgesteldheid passen; maar alles zet zich in zyn brein van zelve ter plaatze waar het behoort. Hy zoekt eene gedachte niet daar door snaaks en lachverwekkende te maaken, dat hy haar met zekere denkbeelden verbindt; maar deeze gedachte verkrygt van zelve die eigenschap, doordien zy met geene mogelykheid in eene andere rei van denkbeelden past. Hierom is ook deeze oirspronglyke *Luim* overal en ten allen tyde aan zichzelve gelyk; en een Autheur, aan wien zy natuurlyk eigen is, kan, op alles wat hy schryft, zyn eigenaartig stempel drukken. Het eenige, waar voor hy zich in acht te neemen heeft, is, de pen nimmer op te vatten, wanneer hy, door eenigerhande toeval, op eenen anderen dan zyn natuurlyken toon gestemd is.

„ Het is geheel anders by den nabootzer. Deeze is genoodzaakt, onder de beelden, welke hem zyne verbeeldingskragt aanbiedt, telkens de zodanige te verkiezen, die hem bekwaam toeschynen op eenen vrolyken trant behandeld te worden. Dewyl hy niets zegt wat hy weezenlyk gevoelt, zoo moet hy zich zelven geduurig vraagen, of dat geen, wat hy schryven wil, zich by die gelegenheid wel laat gevoelen? Hier uit ontstaat een gebrek aan harmonie, welke zich aan ieder Leezer, by de minste opmerkzaamheid, verraadt. Dewyl de nabootzer, indien hy geen volstrekte ongerymdheden voortbrengen wil, telkens met zyne beoirdeelingskragt moet raadpleegen, of het geen hy op 't papier denkt te brengen wel met den toon harmonieert, dien hy eenmaal aangenomen heeft; zoo moet hy alle zyne denkbeelden tot zekere klaarheid ontleeden, en het is juist die ontleding, welke zyne denkbeelden van dat vuur berooft, die in het origineel, enkel uit de zamendringing van beschouwelyke denkbeelden, en ontontwikkelde gewaarwordingen, ontstaat."

De

De Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, behelzende de Inleiding der Beschryving van het Landschap Drenthe. Met een Kaart en Plaaten. Te Amsterdam, Leyden, Dord en Harlingen, by J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blussé en V. van der Plaats. *In gr. 8vo. 120 bl. behalven het Register.*

Geen volkomen genoegen namen wy, by de Aankundiging van het *Eerste Stuk* deezer Beschryving van *Drenthe* (*). Over het *Tweede Stuk* betoonden wy ons nog min voldaan (†), en besllooten onze Aankundiging met de betuiging, waar toe de uitweidingen, van *Drenthe* geheel vreemd, ons aanleiding gaven: „ Wat wy meer „ van *Drenthe* te wagten hebben, of wat de Schryver, „ van dit Landschap handelende, ons zal gelieven mede „ te deelen, weeten wy niet. Maakt hy dusdanige *Aan-* „ *hangzels* op het geen 'er in het *Dieren-* en *Plantenryk* „ voorkomt, dan is het Werk by lange na nog niet af." Thans zien wy ons uit die onzekerheid verlost, en van de moeite om veel tot *Drenthe* geheel niet behoorende te leezen, als wy onze weetgraagte ten opzigte van dat Landschap wilden voldoen, bevryd. Ons komt ter hand de *Inleiding*, de *Historie* en het *Register*, nevens de Kaart en twee Plaaten, met de verzekering dat de *Tegenwoordige Staat van Drenthe* compleet is.

De *Inleiding* gaat over de *Naams-Oorsprong*, *Gelegenheid*, *Grootte*, *Bevolking*, *Lands- en Lugtsgesteldheid*, *Rivieren*, *Middelen van Bestaan*, *Aart en Zeden der Inwoonderen van 't Landschap*. Veel reeds van de meeste deezer aangeduide Hoofdzaaken troffen wy aan in het Eerste Stuk, en mag dus deeze *Inleiding*, die 52 bl. beslaat, goeddeels als een schets aangemerkt worden. Het brokkelige in de Beschryving deezes Landschaps verraadt alzins eene niet wel bewerkte voorraad van Schryfstoffe; en kan de Leezer, die met het meer algemeen opgegeevene in deeze *Inleiding* zich niet voldaan houdt, ten aanziene van veele byzonderheden, in 't vervolg, te regt

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1794, bl. 116.
(†) *Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 69.

regt geraaken, des breeder melding, en ook, gelyk wy aanmerkten, veel vinden, wat hy in eene *Beschryving van Drenthe* niet zoeken zou.

Met dit alles is dan ook dit Landschap beschreeven, en dient dit Werk, hoedanig het dan ook zyn moge, tot voltooijing van den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden.*

De *Historie deezes Landschaps*, hier voorkomende, is de oude Geschiedenis, en loopt tot den Jaare 1311. — De laatere Geschiedenis wordt dus verondersteld in het vervolg des Werks ingeweeven te zyn, 't welk ook met de daad plaats heeft; doch 'er zeer verstrooid, en vry gebrekkig, in voorkomt.

Van de vroegste Geschiedenis der Inwoonderen deezes Landschaps valt, gelyk de Schryver te regt opmerkt, weinig te zeggen. Daar zy van ouds onder de *Friezen* gehoord hebben, mogen zy gerekend worden mede deel aan dezelve te hebben gehad. Die in den Tegenwoordigen Staat van *Friesland* reeds beschreeven zynde, spreekt de Schryver daarvan niet in 't byzonder. — Voorts duidt hy aan, dat de Veranderingen, omtrent het midden der derde Eeuwe, door het verval der *Roomsche* Mogenheid, in de zaaken der *Germaanen* voorgevallen, en daar uit ontstaane vereeniging van verscheidene deezer Over-Rhynsche Volken, onder den naam van *Franken*, de Inwoonderen van dit Landschap mede betroffen hebben. „ Doch," voegt hy 'er nevens, „ 't geen men daar van in de Geschiedenis der Ouden verhaald vindt, betreft te zeer het vereenigd lichaam dier Volken in 't gemeen, om eene byzondere toepasfing op dit Landschap toe te laaten: gelyk dit zelfde mede plaats vindt ten aanziene van verscheide Lotgevallen der *Friezen* en *Neder-Saxers*, wier naamen hier eerlang mede te voorschyn kwamen."

„ Alleen," vervolgt de Schryver, „ mag men uit de verhaalen van zommige Historieschryvers, vergeleeken met den aart en gelegenheid onzer Landen, met eenige waarschynlykheid afneemen, dat verscheide gewigtige gebeurtenissen der opgenoemde Volken, binnen of omtrent de Grenzen van het tegenwoordig *Drenthe*, voorgevallen zyn.

„ In de volgende tyden, wanneer de *Franken*, zich in *Gallie* gevestigd hebbende, van daar hunne wapenen naar deeze Gewesten te rug wendeden, ontmoet men even wei-

weinig zekerheid omtrent de byzondere Gefchiedenis van dit Landfchap, en ik vind geene reden genoeg om uit onzen PICARDT, op het Jaar 628, over te neemen, dat *Drenthe*, naa de overwinning, door den *Frankifchen* Koning CLOTARIUS II, en deszelfs Zoon DAGOBERT I, op de *Saxers* en *Friezen* behaald, van het overige *Friesland* afgefcheurd, en aan het Ryk der *Franken* zou zyn gehegt geworden. Ik vermoed derhalven liever, dat het daar onder gebleeven zy; en dus ook, in de volgende tyden, in het zelfde lot met de *Friezen* hebbe moeten deelen. — En, op denzelfden grond, mag men ook niet reden aanneemen, dat, by de verkondiging van het Euangelie onder de *Friezen*, welke zedert, onder de befcherming der *Frankifche* Koningen, door verfcheide Zendelingen uit *Engeland* ondernomen is, dit Landfchap ook geenzins zy vergeeten geworden."

Van dien tyd dan af begint de *Drenthfche* hier opgegeevene *Historie*, tot het bovengemelde Jaar 1311. Tot welke wy den Leezer liever wyzen, dan iets uit overfchryven: dewyl het meest zamenhangt van Gefchillen en Oorlogen, tusfchen Bisfchoppen en anderen gevoerd.

Vaderlandsch. Huisboek, of de Verklaaringen en Beloften van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden, meestal getrokken uit echte Stukken, en verrykt met de Characters der voornaamfte Perfoonen, die in de Staatsgefchillen den byzonderften rol gefpeeld hebben. Door een Genootfchap van Liefhebbers der Vryheid. Eerfte Deel, 1793. *Behalven het Voorberigt*, 333 *bl. In gr.* 8*vo.*

Een vreemd verfchynzel in de tegenwoordige Boekwereld! Een ftapel van vyf Boekdeelen in ééns, en geen kleine; daar het minfte 333 bl. en het meeste 741 blz. telt! Zonder naam van Schryver, van Drukker, en van Plaats! Met de agterwaardsgaande Jaartekening 1793; daar men wel eens gewoon is voorwaardsgaande Jaartekeningen te doen! —— Verwonderingstekens by elk deezer byzonderheden zyn rechtmaatig.

Uit verwondering wil men gaarne tot kennis der waarheid komen. Voorredens zyn, als het Boeken betreft, hier niet zelden behulpzaam. Wy floegen het Voorberigt

rigt op, en niet geheel vrugtloos. Alle verlangde ontdekking, die wy ook niet te gemoete zagen, troffen wy geenzins aan; doch zo veel, dat wy ons gehouden agten des onzen Leezeren mededeeling te doen.

Naa een algemeene schets van 's Lands zaaken, en byzonder van des Stadhouders *Beloften*, gegeeven te hebben, als mede van het Tydperk, waar op, „ de reeds zo volledige afhangelykheid der Regenten, door de onderlinge guarantie der zogenaamde Constitutie, als mede door een gelyke guarantie van *Engeland* en *Pruissen*, bevestigd, en de Stadhouder, of die op zyn Naam regeeren, in den volsten nadruk alvermogend geworden is," heeft men, naar Voorberigtschryvers aanmerking, nu, zo ooit, volkomen regt „ om te onderzoeken, of hy aan zyne voorige Betuigingen, Verklaaringen en Beloften voldaan heeft. Maar van dit Onderzoek is even zo min tot dus verre iets in 't openbaar verscheenen, als 'er ooit voldaan is aan den wensch, dat de staat des geschils eens geregeld mogt worden opgegeeven."

In deezen stand der dingen stelden de Leden van zeker Genootschap deswegen elkander eenige Vraagen betrekkelyk tot deeze agterlykheid voor: en gaf dit aanleiding tot den arbeid, over welken wy ons, toen dezelve ons in handen kwam, zo zeer verwonderden.

De Voorberigtschryver geeft nadere aanduidingen van den aart deezes Genootschaps, „ als bestaande uit Ingezetenen uit verschillende standen, die hun hoogsten roem daar in stellen, dat zy, als waare liefhebbers des Vaderlands, en van eene betaamelyke gelykheid, elkanderen in eene maandlyksche byeenkomst ter bevordering van waare Vryheid opwekken. Zy oordeelden het, derhalven van hunnen pligt, om zodanig een stuk, zo verre hunne weetenschap en vermogens zich uitstrekten, ter handhaaving van de eer der mislukte pogingen tot herstel der Vryheid, te vervaardigen." Zie daar den Oorsprong deezes arbeids.

Wy worden verder onderrigt, hoe, naa dat de stoffe daar toe, met ongelooflyk veel moeite en arbeid, door elk der Genootschapsleden was zamengebragt, zy de vervaardiging van 't geheele Werk aan éénen der Leden aanbevolen hebben: en, naa de voltooijing, besloten om 't zelve den Hoofdtytel te geeven van VADERLANDSCH HUISBOEK. De reden van deeze Benaaming wordt in deezer voege opgegeeven: „ om dat hetzelve ten allen tyde

zal

zal kunnen dienen om aan braave Huisvaders aanleiding te geeven, ten einde hunne Kinderen een juist denkbeeld te geeven van den waaren oorſprong der Staatsverſchillen, en van de middelen, die daarin, van wederzyde, ter bereiking van geheel ſtrydige oogmerken, gebezigd zyn." —— Ook vleijen zy zich dat hetzelve aan jonge lieden van meer gevorderde jaaren ter leezing en herleezing in handen zal kunnen gegeeven worden.

Voldoende reden gegeeven hebbende, waarom zy in dit Werk, ter bekorting, het bybrengen van volledige Staatsſtukken, elders te vinden, agterwege gelaaten hebben, vaart de Voorberigtſchryver, in den naam des Genootſchaps ſpreekende, dus voort: „ Ons algemeen oogmerk is dan om naar waarheid te ſchetzen den grond van de Staatsverſchillen, die tusſchen de wederzydſche partyen hebben plaats gehad, haarer beide bedoelingen, de middelen, die zy elk van haaren kant hebben aangewend, het gebruik, 't welk de heerſchende Party van haaren zegepraal gemaakt, en de wyze, waarop de onderdrukte Party daarin zich gedraagen heeft.

„ Wy willen niet flechts de eer van het *Nederlandsch Patriotismus* verdeedigen, maar ook de zulken overtuigen, die uiterlyk geene party in de verſchillen ſchynen genomen te hebben: ja zelfs hun, die, uit vooroordeel, en onkunde, zonder verkeerde doeleinden, zich aan de thans heerſchende kabaal (men gedenke dat het Stuk in 1793 geſchreeven is) hebben overgegeeven. Ook zullen wy de gebreken der Vaderlandlievende Party, daar het te pas komt, niet ontveinzen, en aan de andere niets meer ten laste leggen, dan wy begrypen, dat zy verdient, om dat het eerſte billyk en het laatſte veragtlyk is. —— Wy zullen, zo veel mogelyk, de echte ſtukken overal aanwyzen, waar op onze gezegden ſteunen, om dat wy oordeelen, dat dit ons het minst kan blootſtellen aan dwaalingen en berispingen. —— Onze Leezers, die na een naauwkeurig verſlag verlangen, verzoeken wy dat zy ons ten besten houden, indien wy de aangenaamheid van eenen historiſchen ſtyl, op verſcheidene plaatzen, grootendeels hebben opgeofferd aan het gebruiken van de eige, ſchoon zo veel mogelyk verkorte, uitdrukkingen der oorſpronglyke Staatsſtukken; hebbende wy begreepen, dat eene andere voorſtelling der gebeurtenisſen, naar maate zy zich gemaklyker laat leezen, naar die zelfde maate echter veel van de kragt der oorſprong-

lyke uitdrukkingen doet verliezen, en minder geschikt is tot een bondig onderrigt der nakomelingschap.

„ En, daar geene der vryheidlievende Geschriften meerder vervolging ondergaan hebben dan de *Aanspraak aan het Volk van Nederland*, en de *Brief over de waare oorzaak van 's Lands ongeval, gevonden tusschen Utrecht en Amersfoort*, hebben wy niet ondienstig geoordeeld, om de voornaamste trekken, tegen des Stadhouders bestier daar in voorhanden, by gepaste gelegenheden te wettigen; op dat het van achteren blyke, hoe gegrond derzelver Schryvers over den toenmaaligen toestand der zaaken geredeneerd, en derzelver noodlottige gevolgen, ging het zo voort, aangeweezen hebben.

„ Eindelyk hebben wy onze telkens opgewekte verontwaardiging, zo veel doenlyk, getragt te bedwingen, om dat het telkens toegeeven aan welverdiende uitvloeisels eener vertoornde pen de overtuiging zou kunnen verhinderen van hun, die uit onkunde, of vooroordeel, zyn medegesleept. —— Liever laaten wy het schelden en raazen over aan de gehuurde Schryvers van de tegenparty, die zich nog heden niet schaamen om de overwonnenen by alle gelegenheden te beschimpen en te versmaaden, en, dus doende, toonen, dat onderdrukking, haat, en wraakzugt, de groote prikkels zyn, die hun dryven, terwyl eene goede zaak zulke schandelyke middelen niet behoeft. —— Voor het overige hebben wy slechts nog dit eene aan onze Leezers te berigten, dat wy, geduurende het vervaardigen van verre het grootste gedeelte van dit Werk, niet hebbende kunnen voorzien, dat een Oorlog tusschen de *Fransche Natie* en den Stadhouder zo naby was, overal die naauwkeurige en opzettelyke vergelyking niet hebben kunnen maaken, tusschen des Stadhouders gedrag in den Oorlog met *Engeland*, en in den tegenwoordigen Oorlog, welke elk kundig Leezer van ons verwagten moest, indien wy thans eerst (men herinnere zich weder het Jaar 1793) de pen opvatteden. —— Dan, daar deeze laatste Oorlog eerst begon toen onze taak byna geheel was afgeweeven, en het vooral te veel tyd zou gekost hebben, om het gansche eerste Deel, op nieuw, daar naar in te richten, vonden wy raadzaamst om het verbaazend onderscheid tusschen des Stadhouders toenmaalige en tegenwoordige manier van handelen, op het einde van dit Deel, in eenige voornaame trekken aan te wyzen. —— En wy meenen des te eerder

der daar mede te kunnen volſtaan, daar toch niemand anders, als zulke lieden, die eene zigtbaare medewerking met de oogmerken der *Engelſchen*, in dien tyd, voor geoorloofd en heilzaam hielden, thans zoude kunnen nalaaten, om by zichzelven zodanige treffende vergelykingen te maaken, waaruit de beſchuldigingen van verſcheide Staats- en Stadsregeeringen, en van het beste gedeelte der Natie, tegen des Stadhouders beſtuur in dien tyd, ten overvloede, geregtvaardigd worden."

Zo uitvoerig oordeelden wy noodig te weezen om onzen Leezeren den Oorſprong, Aanleg, en wyze van Behandeling, in deeze Boekdeelen gehouden, te doen kennen. Nu nog iets bepaalders ten aanziene van het Eerſte Deel; want wy zullen elk derzelven, om dat ze het wel verdienen, afzonderlyk behandelen.

Dit Eerſte Deel bepaalt zich hoofdzaaklyk tot ontvouwing van het gedrag des Stadhouders en diens Aanhang in den *Engelſchen* Oorlog, en wel inzonderheid diens onbehoorelyken Invloed. Wy kunnen niet zeggen 'er iets onbekends in gevonden te hebben; doch de ſchikking om de gevallen zo te plaatzen dat ze het ſterkst afſteeken, en de invlegting van ſtukken uit anders verbodene, en daar door niet in aller handen zynde, Schriften, zet eene nieuwe gedaante aan bekende zaaken by, en maakt dat men ze met eene vernieuwde aandagt leeze; ter voller overtuiging, indien men deeze mogt noodig hebben, om, gelyk onze *Vaderlandſche Huisboekſchryver* zich uitdrukt, „ met 's Lands Staaten vast te ſtellen, dat 'er, in den Oor„ log met *Engeland*, eene ongehoorde werkloosheid en „ verkeerd beſtier heeft plaats gehad, en dat de Stad„ houder met de zynen, als eenig en alleen den geheelen „ Oorlog naar zyn ontwerp gevoerd hebbende, dan ook „ verantwoordelyk is voor alle deszelfs gevolgen."

Niet geheel en al ondertusſchen beſtaat dit *Eerſte Deel* uit de oude en eenigermaate afgewerkte ſchryfſtoffe. Het laatſte gedeelte van bl. 254—333 is van nieuwer ſtempel. 't Zelve naamlyk is ingerigt „ om eene beknopte Vergelyking te maaken tusſchen de opzettelyke Werkloosheid en het verkeerd Beſtuur van den Stadhouder in den voorigen *Engelſchen* Oorlog, en tusſchen de ongemeene Werkzaamheid en Yver, welke men, van het begin des Oorlogs met *Frankryk* af, vernomen heeft en nog verneemt (wy moeten weder het Jaartal, onder 't welk dit Stuk in 't licht komt, 1793, herinneren.) Dan hoe groot

groot ook het onderscheid is tusschen zyn toenmalig en tegenwoordig Bestuur, 'er zal egter op nieuw uit blyken, dat hy zyn eens aangenomen Systhema tot bederf van onze Zeemagt, en by gevolge tot verwaarloozing van onzen Koophandel, en Overzeesche Bezittingen, ten kosten van eene grootere Landmagt, hardnekkig heeft aangekleefd, en zich zelven dus voor zoo verre volmaakt is gelyk gebleeven."

Ten bewyze hiervan voert de Schryver, in de eerste plaats, aan, des Stadhouders en zyner Dienaaren verwaarloozing der Zeemagt en versterking der Landmagt, en toont met de stukken, „ dat de Stadhouder eene vermeerdering van meer dan *een derde* der Landmagt heeft weeten te bekomen, waar toe niemand zyner Voorzaaten ooit heeft kunnen geraaken; dat men, niettegenstaande deeze ongehoorde vergrooting van de jaarlyksche onkosten voor de Landmagt, het nutteloos Lichaam van Gaardes du Corps daarenboven tot die kostbaarheid heeft weeten te brengen, dat deszelfs onderhoud thans jaarlyks beloopt op 93,189 Guldens." Uit dit alles leidt de Schryver af, „ dat onze Republiek, by geene mogelykheid, eene zo groote Landmagt en eene aanzienlyke Zeemagt, gelyktydig, in dienst kan houden, waar van de zekerheid uit ons volgend Vertoog maar al te klaar blyken zal."

Voorts bepaalt de Schryver zyne Verhandeling over het Onderscheid tusschen de voormaalige Werkloosheid en verkeerd Bestuur, en de tegenwoordige Werkzaamheid en Yver, tot deeze vier punten:

„ 1. Dat die Werkzaamheid een ieder allerzigtbaarst is in het gebruik van het Scheepsvolk voor de inwendige verdeediging tegen de *Franschen.*

2. Dat dezelve zich ook uitstrekt tot een ernstig gebruik dier Landmagt tegen die Natie.

3. Maar dat dezelve omtrent onze Overzeesche Bezittingen en Scheepvaart geen plaats heeft.

4. Dat, niettegenstaande alle deeze poogingen, eene bedorven Armee en verwaarloosde Marine zelfs niet tot inwendige verdeediging van ons Grondgebied voldoende zouden geweest zyn, indien andere Mogenheden geene magtige Afwending tegen de *Franschen* gemaakt hadden."

Naa vermaan van niet ten oogmerk te hebben om eene Beschryving van deezen Oorlog te geeven, voegt de Schryver 'er nevens: „ Wy zyn overtuigd, dat, hoewel de

„ de noodzaaklykheid, waar in wy ons bevinden, om „ dit gedeelte van onze taak tot 't loopend Jaar 1793 te „ bepaalen, ons voorstel veel zal doen verliezen van die „ kragt van overtuiging, waar mede wy 't zelve uit den „ loop der aanstaande gebeurtenissen by vervolg zouden „ hebben kunnen aanvullen; het gezegde over 't geen „ reeds gebeurd is evenwel aan ons oogmerk volmaakt „ zal voldoen, zonder dat het toekomend beltier des Oor- „ logs ons in eenigerlei opzigt zal kunnen logenstraffen."

De volvoering van deeze vier Hoofdzaaken schetst ons dit Krygsbedryf van eene allerongunstigste zyde voor *Oranje*. Wy moeten, daar ons Berigt reeds meer dan gewoone lengte bereikt heeft, ons wederhouden van staalen by te brengen. Ten slot brengt de Schryver eenige gevolgen te berde, en onder andere deeze, welke ten slot van onze Aankundiging strekt. „ Wy moeten onze „ Leezers doen gadeslaan, dat deeze zelfde Oorlog, hoe „ zeer gevoerd tegen *Frankryk*, altyd het voorwerp van „ den doodlykften haat voor het Huis van *Nassau*, en „ onder de banieren en bevelen van *Engeland* en *Pruis-* „ *sen*, de twee steunpylaaren van dat Huis, echter den „ grond kan leggen tot den val van dat zelfde Huis, 't „ geen zich nu verbeeldt alle gevaaren te boven te zyn!"

De Geëxtendeerde Notulen, behelzende de Decreeten van de Vergadering der Provisioneele Representanten van het Volk van Holland, zints XXVI *Jan.* —— XXVIII *Feb.* MDCCXCV. *Het Eerste Jaar der Bataafsche Vryheid. Of alle de Handelingen van die Vergadering, zoo voor de Provincie van Holland in 't byzonder, als ter Vergadering van de Generaliteit, volgens de Origineele Folio Stukken, welke voor de Leden van het Bestuur op de Drukkery van den Lande worden gedrukt, ten dienste van allen, die in het Lands- of Stedenbestuur zyn, of komen mogten, mitsgaders voor allen, die zaaken by dezelve te verrichten hebben, als mede om naar de Colonien van deezen Staat verzonden te worden, in dit Formaat gedrukt. Iste Deel, 2de Stuk. Te Dordrecht, by* H. de Haas en Comp. *In gr. 8vo.* 336 *bl. Behalven het Regîster.*

By het ontvangen van het Iste Deels 1ste Stuk deezer Staatsstukken, hebben wy des een aanpryzend kort

Berigt gegeeven, en tevens doen zien, dat de Uitgeevers, hoe zeer zy, by hunne Landgenooten, door den aftrek deezer dus beknopt en volledig zamengevoegde Staatspapieren, door een ruim vertier, de verhoopte, en, onzes oordeels, verdiende, aanmoediging, tot nog toe, niet vonden, dezelve, met allen regt, verdienden (*).

Een Werk van deezen aart is over 't algemeen niet geschikt om met Uittrekzels, daar uit ontleend, onze *Letteroefeningen* op te cieren. Dit zou ons bykans bewoogen hebben, om het by die eerste Aankundiging te laaten berusten, of van de Voortzetting, zo dezelve, door eene meerdere aanmoediging, plaats greep, met een kort woord melding te maaken; den voet houdende, op welken wy met andere Werken van soortgelyken aart altoos te werk gingen. Dan wy oordeelen het Werk belangryk genoeg om 'er breeder van te gewaagen, en uit de *Twee Stukken*, die het *Eerste Deel* uitmaaken, iets te ontleenen tot 's Lands Geschiedenisse behoorende. —— Keuze is hier bezwaarlyk. —— Doch wy twyfelen niet, zommigen, misschien veelen, onzer Leezeren te zullen voldoen, wanneer wy ons bepaalen tot de opgave van twee Stukken; den Overtocht en de Reis des geweezenen Stadhouders, met Vrouwe en Gezin, na *Engeland* betreffende. Terwyl wy, uit een volgend Deel, wel iets van eene andere natuur ter proeve zullen aanbieden.

Op den 6 Feb. 1795. vinden wy: „ De Præsident „ heeft ter Vergadering voorgedraagen om het Committé „ van Algemeen Welzyn te qualificeeren, om ten spoedigsten de Schippers der Pinken van *Scheveningen*, die „ den gevluchten Stadhouder naar *Engeland* gebragt hebben, en nu te rug gekomen zyn, voor hun te ontbieden, en een Proces Verbaal te laaten opmaaken van het „ geen hun op Zee is bejegend, en byzonder of door „ Oorlogschepen waren geconvoijeerd, en by hunne komst „ in *Engeland* aldaar hebben ondervonden, en hunne „ te rug komst, ten einde de omstandigheden van de toedracht van die Overtocht en Reis zodanige berigten „ mogen worden ingenomen, als voor het tegenwoordige „ en toekomende Geslacht dienstig zullen oordeelen te „ behooren."

Het verslag, hier op uitgebragt den 24 Feb., loopt op dee-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Lett.* 1795. I Deel. bl. 524.

deezen zin: „ Het Committé van Algemeen Welzyn gaf, „ ter voldoening aan het Decreet deezer Vergadering van „ den 6 deezer, aan de Vergadering over, een Proces „ Verbaal, in gevolge waarvan het zelve Committé de „ Schippers der geretourneerde Pinken, die den gewee-„ zenen Stadhouder naar *Engeland* hadden overgevoerd, „ voor twee hunner Leden, als Commisfarisfen, hadt „ doen hooren, breeder hier naa volgende.

„ Den 19 Feb. 1795 compareerden voor ons *Pieter* „ *Roos*, *Lz.* en *Herman Forsten*, als Commisfarisfen, „ door onze Medeleden van het Committé van Algemeen „ Welzyn in *Holland* in *'s Gravenhage*, by Decreet van „ den 14 deezer, daar toe benoemd:

„ De volgende Pinkfchippers, allen vaarende van en „ woonende te *Scheveningen*, als

1. *Cornelis Bal.*
2. *Bastiaan Pronk.*
3. *Cornelis Verhey.*
4. *Hendrik Verhey.*
5. *Pieter den Heyer.*
6. *Gysbert Korvingh.*
7. *Cornelis Jol.*
8. *Ary Ros.*
9. *Pieter de Graaff.*
10. *Michiel den Heyer.*
11. *Klaas Baak.*
12. *Pieter Groen, den Ouden.*
13. *Ary Westerduyn.*
14. *Cornelis de Jongh.*
15. *Simon Jol.*
16. *Cornelis Hartveld.*
17. *Jochem Beekhuyzen.*
18. *Jan Roos.*
19. *Fulps Bal.*
20. *Ary de Ruyter*, en
21. *Cornelis Spaans.*

„ En hebben alle dezelven door ons gehoord zynde ver-„ klaard:

„ Dat zy Lieden en *Willem Geele Kuyper*, dewelke „ niet is gebruikt geworden, zyn uitgeloot om den ge-„ weezen Stadhouder, deszelfs Huisvrouw en Zoonen, „ met verfcheide andere Perfoonen en Gevolg, benevens

 „ ee-

„ eene menigte van Goederen, naar *Engeland* over te
„ voeren.

„ Dat de eerstgenoemde den 13 January laatstleden,
„ in gevolge Pas, daar toe van doenmaalige Gecommit-
„ teerde Raaden van de Staaten van *Holland* en *Westfries-*
„ *land* denzelfden dag verkreegen, naar *Harwich* heeft
„ overgevoerd *M. van Maanen;* geene Goederen, dan
„ alleen Reis-Equipage, by zich hebbende.

„ Dat de tweede den 15 Jan. laatstleden, op gelyk
„ Pasport, na *Harwich* heeft overgevoerd *J. du Casse*,
„ als mede *J. H. Lloud*, met deszelfs Huisvrouw en drie
„ Domesticquen; *C. P. Pinetti*, met deszelfs Huisvrouw;
„ *Du Moulin*, met drie onmondige Kinderen, en *C. du*
„ *Bland*, Cornet; en dat alle die Persoonen, behalven
„ *du Casse*, verscheide Goederen by zich gehad en me-
„ degevoerd hebben.

„ Dat de 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 en
„ 14de, Zondag den 18 January 1795, 's middags omtrent
„ twaalf uuren, van *Scheveningen* vertrokken, en den vol-
„ genden dag te *Jarmouth* aangekomen zyn; dat aan
„ boord van den tienden geweest is de Huisvrouw van
„ den geweezen Stadhouder, en eenige hen onbekende
„ Persoonen, en dat de overigen verscheiden Persoo-
„ nen, welke hen onbekend waren, en veele Kisten,
„ Kassen, Pakken en Goederen, aan boord gehad en over-
„ gevoerd hebben.

„ Dat de 15 en 16 denzelven Zondag, 's namiddags tus-
„ schen een en twee uuren, met verscheide hun onbe-
„ kende Persoonen en Goederen van *Scheveningen* ge-
„ zeild, en den volgenden dag te *Harwich* aangeko-
„ men zyn.

„ Dat de 17, 18 en 19 's nagts tusschen opgemelden
„ Zondag en Maandag, den 19 Jan. 1795, ten half twaalf
„ uuren van *Scheveningen* vertrokken, en den 20 Jan.
„ 1795 des morgens te *Harwich* binnen gekomen zyn;
„ dat zy Lieden insgelyks verscheide Persoonen en Goe-
„ deren overgevoerd hebben; edoch dat alle dezelve
„ Persoonen hen mede onbekend zyn; behalven den ge-
„ weezen Stadhouder en zyne twee Zoonen, dat die
„ door den 18 zyn overgebragt geworden.

„ En dat de 20 Maandag den 19, en de 21 Dings-
„ dag den 20 January 1795, beiden 's morgens ten vyf
„ uuren, met eenige Persoonen, welke zy niet gekend
„ hebben, en verscheide Goederen, van *Scheveningen*

„ ge-

„ gevaaren, en ieder van hun, daags naa derzelver vertrek, te *Harwich* aangekomen zyn:

„ Dat de 18 aan ons heeft gezegd, dat, vóór zyn vertrek van *Scheveningen*, door den geweezen Stadhouder, aan hem en twee Zee-Officieren, welke mede by hem aan boord waren, zyn gedaan drie schriftlyke Vraagen, en dat die door hem en dezelve twee Zee-Officieren eenpaarig zyn beantwoord, door een van de Officieren opgeschreeven, en door hun driën ondertekend geworden, en dat dit dezelfde Vraagen en Antwoorden zyn, waarvan aan ons Copie is ter hand gesteld, alzo wy, na dat deeze Schipper ons den zaaklyken inhoud opgegeeven hadt, die Copie aan hem voorgeleezen hebben; en hy die Vraagen en Antwoorden, als woordelyk dezelve, welken aan hem gedaan en door hem gegeeven zyn, erkend heeft (*).

„ Dat

(*) Ter noodige opheldering hiervan dienen de *Staatsresolutie, Brieven en Bylaagen*, betrekking hebbende tot het Vertrek van WILLEM DEN V, die in het Werk voorhanden, 't welk met den 26 Jan. aanvangt, niet voorkomen. Het *Extract uit het Register der Resolutien van de Hoog Mog. Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden*, *Luna* den 19 Jan. 1795, is van deezen inhoud:

„ De Heer Raadpensionaris VAN DE SPIEGEL heeft aan haar Hoog Mog. gecommuniçeerd en geëxhibeerd eene Missive by hem ontvangen van zyne Hoogheid geschreeven in de Pink *de Johanna Hogenraad*, voor het Strand van *Scheveningen*, op gisteren den 18 deezer loopende Maand, hier na volgende met de Bylaagen geïnsereerd.

Wel Ed. Gestr. Heer!

„ Ik hebbe van den Heere VAN ENGHUIZEN vernomen het Antwoord, dat van *Parys* ontvangen is. Ik hebbe, naa dat zyn Wel Ed. Gestr. hier is geweest, met de Zeeofficieren gesprooken, en den Stuurman van de Pink. Ik zende U Ed. Gestr. hier nevens derzelver Antwoorden. U Ed. Gestr. zal daar uit zien, dat men in geen haven komen kan dan in *Engeland*, en geene *Armistice* zynde, kan men van my niet vergen in Zee te dobberen, in afwagting van den uitslag van de Commissie van hun Ed. Gr. Mog. aan den Franschen Generaal, die, myns bedunkens, niet beletten zal de aankomst der *Franschen* in 's *Hage*. Ik gaa dus na eene

„ Ed-

„ Dat hy verder bemerkt heeft, dat deeze Vraagen en Ant„ woorden zyn na den Wal gezonden, zonder dat hy weet „ aan wien dezelve zyn afgezonden, en dat, terwyl hy nog „ voor *Scheveningen* lag, twee Persoonen, zo hy meent Le„ den uit de Vergadering van de Staaten Generaal, by hem „ aan boord zyn geweest, en den geweezen Stadhouder „ gesprooken hebben, zonder dat hy weet of gehoord „ heeft waar in dat Gesprek heeft bestaan.

„ Dat alle de bovengemelde Schippers eenpaarig aan „ ons hebben verklaard, dat hun op Zee niets hoe ge„ naamd is bejegend, dat niemand hunner door eenig „ Oorlogschip is geconvoyeerd geworden, dat zy Lieden „ zo min op de uit- als op de terugreize eenig Schip „ ontmoet of gezien hebben, als alleen drie of vier Vis„ schersschuiten.

„ Dat geene omstandigheden hebben plaats gehad, als „ alleen dat het scheepbrengen der Goederen en Persoonen „ met de grootste overhaasting en verwarring is geschied; „ en dat alle de overgevoerde Persoonen, geduurende de „ Reize, buiten staat geweest zyn om als 't ware te spree„ ken, door de angst en vrees, welke hun prangde, en „ de ziekte die dezelve door de beweeging van het vaa„ ren hadden; en dien volgende, dat 'er geen gesprekken „ gehouden, immers door hun geene gehoord zyn.

„ Dat zy Lieden te *Jarmouth* en *Harwich* niets vernoo„ men of ondervonden hebben, als alleen dat de Persoo„ nen aldaar van boord gegaan, en hunne ingelaadene

„ Goe-

„ Engelsche Haven, en zal, zo doenlyk, my begeeven op „ één van 's Lands Schepen, die ik vermeene dat te *Plymouth* „ moeten zyn.

„ Ik hoop UEd. Gestr. van daar te schryven, en te melden „ waar of ik aangekomen zal zyn, en naar welke Provincie „ ik my zal begeeven.

„ Ik vraag Excus over het slechte Schrift, maar ik schryf „ leggende in de Kooy, en blyve wyders met agting

Wel Ed. Gestr. Heer!

UEd. Gestr. D. W. Dienaar,

Was getekend

W. PR. VAN ORANGE.

In de Pink *de Johanna Hogenraad*, voor 't Strand van *Scheveningen*, den 18 Jan. 1795.

„ PS.

„ Goederen uitgelost, en verder na *Engeland* vervoerd „ zyn, en dat aan ieder van hun, door den Secretaris „ BOEYNCK, zo te *Harwich* als te *Jarmouth*, betaald zyn „ geworden driehonderd en vyftig Guldens voor de Reis, en „ zy Lieden, de een voor de ander naa, de terug reis aan„ genomen hebben, en geene byzonderheden, van wat aart „ of natuur die ook zouden mogen weezen, meerder te „ weeten of te kunnen opgeeven."

Het verdere van dit Staatsbesluit, zo vleiende voor den uitgeweeken Stadhouder, en vol hoope op zyne Wederkomst, laaten wy agterwege, als niets tot de door ons uitgekipte byzonderheid doende.

„ PS. Ik hoop, als de gelegenheid het toelaat, in eene der „ Provincien, of in *'s Haage*, te reverteeren, en iets op „ nieuws van den uitslag der op heden gezondene Commissie „ te verneemen.

* * *

„ *Vraag-pointen door zyne Doorl. Hoogh. den Hooggeb. Vorst* „ *en Heere, Prince van Orange.* WILLEM DEN V, *Erfstadhouder,* „ *Capitein-Admiraal der Vereenigde Nederlanden, aan de On-* „ *dergetekenden voorgesteld, 's avonds den* 18 *Jan.* 1795.

Vraag 1.

„ *Is 'er, op dit moment, mo-* „ *gelykheid om naar een der Ha-* „ *venen van de Republiek te* „ *gaan?*

Antwoord.

Neen; volstrekt niet, de Wind is Oost, en de Gaten zyn vol Ys; ook zyn de Pinken te zwak om daar mede te waagen in de schotzen te komen.

Vraag 2.

„ *Of is 'er mogelykheid om* „ *ergens anders dan in En-* „ *geland, te komen?*

Antwoord.

Neen; het is met alle andere Havenen eveneens onmogelyk, door het Ys; de *Elve* en de *Weezer*, ook de *Ooster-* en *Wester-Eems*, zyn zodanig met Ys bezet, dat de Havens, aan dezelve gelegen, niet te genaaken zyn.

Vraag 3.

„ *Of het raadzaam is, het* „ *hier ten anker te houden,* „ *en of daarin geen gevaaren* „ *te voorzien zyn?*

Antwoord.

De gelegenheid is thans goed; doch, zo de Wind aan 't Westen loopt, zo als dikwyls met Spring het geval is, en men kreeg ruw weer, zou het wel met gevaar kunnen gepaard weezen, wanneer men wederom moest landen; ook legt men bloot voor

Attaques, die de Vyand zou kunnen onderneemen, zo hy ook met gewapende Pinken van 't Strand kwam.

„ Actum 18 Jan. in de Pink *de Johanna Hogenraad*, voor het „ *Scheveningsche* Strand.

(Getekend)

J. O. VAILLANT, Capitein ter Zee.

(L. S.)

G. VAN HEIDEN, Luitenant ter Zee.

„ + Dit is het Merk, eigenhandig gesteld door J. ROOS, Stuur- „ man op voorschreeven Pink.

In præsentie van my

(Getekend)

H. W. BENTINCK.

De Wykvergaderingen, Societeiten, Vaderlandsche Gezelschappen, enz. van den kant der Verlichting en Verbetering beschouwd, door PACIFICUS. *Te Amsterdam, by* M. de Bruyn, 1795. *In gr. 8vo.* 39 *bl.*

De Opsteller van dit Stukje heeft ten oogmerke zynen minkundigen Broeder voor te lichten, om hem den aart der Wykvergaderingen, en van andere Vaderlandsche Gezelschappen, thans zo veelvuldig, en allerwegen opgerigt, te doen kennen; en hem, door eenen eenvoudigen en duidelyken voordragt, den weg ter verkryging van bestendig Maatschappyelyk geluk aan te wyzen.

Bedenklykheden en Zwaarigheden, tegen deeze Gezelschappen gemaakt, schuift hy ter zyde, en vangt terstond zyn tweeledig Onderwerp aan. 's Mans bedenkingen zyn eenvoudig, goed, leerzaam, onderrigtend voor de meesten die deeze Gezelschappen bywoonen; en, in zo verre 's Opstellers verklaarde bedoeling is „ zyn minkundigen Broeder voor te lichten," zal hy zyn wit getroffen, en iets bygebragt hebben 't geen te zyner Onderwyzinge konne dienen; en dit Stukje, derhalven, met vrugt door de zodanigen kunnen geleezen worden. 's Mans Raadgeevingen strooken met zyn op den Tytel aangenomen Naam PACIFICUS.

Prysverhandelingen, betreffende de Verplichtingen van eenen braaven Huisvader, en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen burgerlyk leeven; als mede aanwyzing der oorzaaken van het weinig Geluk in veele Huisgezinnen. Uitgegeeven door de Maatschappy: Tot Nut van 't Algemeen. *Te Amsterdam, by* H. Keyzer, C. de Vries *en* H. van Munster, 1795. *In 8vo.* 184 *bl.*

De loflyke Maatschappy, *Tot Nut van 't Algemeen*, levert ons weder, in deeze Prysverhandelingen, twee Vertoogen op, die dubbel der leezing waardig zyn, en van welken het te wenschen ware, dat zy niet slegts in 't algemeen geleezen, maar ter betrachting gebragt werden.

De eerste Verhandeling, die met een Gouden Eerpenning bekroond is, werd geleverd door den Burger MARTINUS BODISKO; de tweede, die men den Zilveren Eerprys heeft toegeweezen, is van den Burger J. VAN OUWERKERK DE VRIES.

De Burger BODISKO heeft zyne Verhandeling in twee Hoofdstukken afgewerkt; in 't eerste beschouwt hy de Pligten van eenen braaven Huisvader, en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen burgerlyk leeven, en toont de onderscheiding aan der Pligten in 't algemeen, en in 't byzonder die van eenen Huisvader en Huismoeder. —— In dit Hoofdstuk gaat hy van de Pligten van den Huisvader over tot die van de Huismoeder, en van daar daalt hy tot die van beiden in 't gemeen burgerlyk leeven. —— In 't tweede Hoofdstuk, geeft hy de oorzaaken op, (ten getale van tien,) waar door, in zo veele Huishoudingen, zo weinig geluk plaats heeft.

In de tweede Verhandeling word —— *eerst* een schets opgegeeven van eenen braaven Huisvader en zulk eene Huismoeder, in 't gemeen burgerlyk leeven, —— en hier in 1) een algemeen denkbeeld gegeeven, wat het zegt: Vader en Moeder genaamd te worden, zo op zich zelven, als in de betrekking waarin het hier voorkomt. 2) Word een Hoofdpligt opgenoemd, welke tot een grondslag dienen moet, waar op alle de andere pligten gebouwd zyn, en die tot een richtsnoer gesteld word, waar naa dezelven geregeld moeten worden; en dit word kort ontwikkeld. 3) En eindelyk worden de verpligtingen, die hier bedoeld worden, verklaard en afgeschetst. —— Het *tweede* gedeelte deezer Verhandeling dient ter aanwyzing der gemeene oorzaaken, waar door, in zo veele huishoudingen, zo weinig geluk plaats heeft. —— En deeze vind de Schryver, 1) in de verkeerde beginzelen tot het Huwelyk, en 2) in de ongelukkige gevolgen van hetzelve, daar zelfs de beginzelen goed kunnen zyn.

Wy hebben deeze beide Verhandelingen met het grootst genoegen geleezen; doch, daar over de meerder- of minderheid

van beiden reeds beslegt is, zullen wy ons tot het weegen van het gewicht der eene of andere thans niet inlaaten, en ons vergenoegen met te zeggen, dat ze beiden den Eereprys verdienen. Mooglyk wint het de eene van de andere in geleidelykheid en populariteit; maar beiden hebben zy het doel uitmuntend getroffen. In beide Verhandelingen komen, 't geen zeer natuurlyk is, dezelfde denkbeelden dikwils voor; maar ze worden op byzondere wyzen ontwikkeld en aangedrongen. Beiden echter lichten, naast elkander gezet, de eene de andere toe, en de eene geeft wel iets op dat de andere mist, en dus word het geheel volkomener.

Wy hebben alle rede, der Maatschappy geluk te wenschen, dat zy, op deeze wyze, in staat gesteld word ter bereiking van haar doel; en wenschen, dat het braaf en kundig gedeelte des Menschdoms hoe langs hoe meer tot haar oogmerk zal medewerken, of dat minder goed denkenden of onkundigen 'er door zullen worden verbeterd of onderweezen!

Virginia, of de herstelde Vryheid. Treurspel, in drie Bedryven. Niet vertaald. In den Haage, by J. C. Leeuwesteyn, 1795. *In 8vo.*

De dood van L. SICCIUS DENTATUS, op een verraderlyke wyze, op het bevel en volgens bestelling van APPIUS CLAUDIUS, den dwinglandschen tienman, met zyne medestanders, die der Vryheid van het Roomsch Gemeenebest baldaadiglyk den voet op den nek gezet hadden, ontstelde de waare Vryheidsminnaars ICILIUS, VALERIUS, HORATIUS, en anderen, dermaate, dat zy maatregelen beraamden, en besloten de vertrapte Vryheid weder te herstellen, of liever hun reeds daar toe genomen besluit verkreeg daar door nieuwe kragt. Deeze moord komt in het Toneelstuk voor als de eerste aanleiding tot het herstel der Vryheid; en de famenspanning daar toe kreeg, kort daar na, nieuw voedsel, door het geweld aan de Edele Maagd VIRGINIA gepleegd. De wellustige en woeste Tyran A. CLAUDIUS had haar toevallig gezien, en was daarop in een ongeoorloofde minnedrift jegens haar dermaate ontstooken, dat hy niet konde of wilde rusten, voor dat hy zyne geile togten omtrent haar bevredigd had: ter bereiking van dit snood oogmerk beraamde hy, met MARCUS CLAUDIUS, den deelgenoot zyner boosheden, dat deeze VIRGINIA, op de openbaare straat, van de zyde van haare Voedster, die haar geleidde, geweldaadig zoude laaten wegrukken, onder voorwendzel, dat zy niet de Dogter van VIRGINIUS, maar van een zyner Slavinnen, en dus zyn eigendom, was, 't welk hy aldus regt had weder te eischen. —— Het Volk, op het gerugt van dit schandelyk bedryf toegeschooten zynde om de Edele Maagd te ontzetten, deed APPIUS haar voor den regterstoel der Tienmannen brengen,

en,

en, op denzelven gezeten, hoorde hy den eisch van CLAUDIUS, en de Verdeediging van NUMITORIUS, den Oom van VIRGINIA, en haarer verdere bloedverwanten, en wees de Maagd, uit hoofde van de afweezigheid van VIRGINIUS, haaren Vader, by voorbaat, aan haaren gewaanden Meester toe; deeze toewyzing gemor onder het Volk veroorzaakende, en ICILIUS daar op toefchietende, om VIRGINIA, die zyne verloofde bruid was, te verlosfen, durfde APPIUS zyn oogmerk, voor dien tyd, niet verder doorzetten; en gaf haar dus, zynes ondanks, ter bewaaring aan NUMITORIUS, onder beding, dat VIRGINIUS zyn regt des anderen daags, in perfoon, moest komen beweeren. Ondertusfchen gaf de Tyran last VIRGINIUS gevangen te zetten, om dus zyne komst te beletten; doch hierin werd hy voorgekomen door den Zoon van NUMITORIUS, en den Broeder van ICILIUS, en VIRGINIUS kreeg verlof van den Bevelhebber, om naar Rome te gaan, en verfcheen dus ten gefteldeh tyde, ter verfchrikking en fpyt van APPIUS, met zyn Dogter, op de Markt; doch, doof voor alles, wat van de zyde van VIRGINIUS werd ingebragt, wees APPIUS, onder voorwendzel, dat hy, als Voogd van CLAUDIUS, de Onechtheid van VIRGINIA reeds lang geweeten had, haar aan denzelven toe. VIRGINIUS, door dit Vonnis vertwyffeld, verzoekt zyne Dogter voor 't laatst te omhelzen, en drukt haar een flagtersmes in het hart. Op dit yslyk fchouwfpel, ontftond 'er een hevig oproer, en APPIUS was, na eenigen vergeeffchen tegenftand, genoodzaakt te vluchten. —— Zo verre loopt de draad der Gefchiedenis, (voor zo veel het Toneelftuk voorhanden betreft,) welke wy onzen Leezeren eenigzins breedvoerig wilden voorleggen, om hen te doen zien, wat heerschzugt en dwinglandye niet al onderneemen durven, welke doodelyke gevolgen daar uit kunnen voortkomen, en hoe zy eindelyk, ten hoogften top geftegen, haaren eigenen ondergang bewerken.

Wat nu de behandeling derzelve in dit Treurfpel betreft. de Schryver, die uit de Ondertekening van de Opdragt blykt te zyn de Burger P. J. WINTER TROMP, heeft in dit Stuk het weezenlyke der Gebeurtenis zeer wel bewaard, en, in de fchakeering der Toneelen en der Samenfpraaken, de waarfchynlykheid nergens uit het oog verlooren; de eenigfte weezenlyke veranderingen, of liever afwykingen, van de waare Gebeurtenis, die wy aantreffen, zyn deeze; dat SICCIUS, die reeds een onder de Wapenen oud geworden, en een met wonden getekende Grysaart was, hier voorkomt als een Jongeling, ten minften als de verloofde minnaar van NUMITORIA, Dogter van den Oom van VIRGINIA, NUMITORIUS, en dat SICCIUS hier nog ten Toneele gevoerd word, om aldaar, na de omhelzingen van het geliefd voorwerp zyner Min, den laatften adem uit te blaazen; daar het uit de Gefchiedenis zeker is, dat hy in de bergengte van het Land der Sabynen, in welke hy, door

zy-

zyne eigene benden, zo verraderlyk, werd omgebragt, met de Lyken zyner bespringeren, die hy in den jongsten nood geveld had, gevonden is. —— Doch zulke afwykingen zyn gemeen, en worden, indien zy tot Verfraaijing en Verlevendiging van het Stuk dienen, en met oordeel worden aangebragt, voor niet geheel ongeoorloofd gehouden, of als wezenlyke fouten aangemerkt; hoewel het altyd best is, die zo weinig te gebruiken als mooglyk is: en misschien zou hier het oogmerk even goed bereikt zyn, indien NUMITORIA als de Egtgenoote en Weduwe ten Toneele gebragt was. —— Het verwonderde ons, dat wy, op de Lyst der Vertooners, de *Voedster* van VIRGINIA, en de *Slaaf* en *Slavin*, die echter geene onbeduidende Persoonaadjen in dit Stuk zyn, niet vonden. Eindelyk, daar dit Stuk eindigt met de aanhitzing tot wraak over de gemelde gruwelstukken, en niet met de wraakneeming zelve, of den ondergang van den Tiran, en het wezenlyk herstellen der Vryheid zelve, komt het ons voor, dat de Titel, *de herstelde Vryheid*, niet volkomen op hetzelve toepaslyk is, en dat mogelyk VIRGINIA alleen, of, zo 'er iets moest bygevoegd worden, de *Revolutie*, of *Opstand tot herstel der Vryheid*, niet min voeglyk zou geweest zyn.

De Marquize van Mazzini, Tooneelspel, in vyf Bedryven. Onder de Spreuk, per hæc ad altiora. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In 8vo.* 143 *bl.*

De Auteur van dit Toneelspel noemt zich niet; doch bericht ons, in de Voorrede, dat de stoffe daar toe ontleend is uit *den Bouwval, of de Geschiedenis van de Marquize van* MAZZINI, te vinden in 't Vierde Deel van het *Magazyn van Geschiedenissen, Romans en Verhaalen*; waar van wy reeds bericht aan onze Leezers gegeeven hebben (*). De Schryver heeft hetzelfde doel als gemelde Roman, naamlyk aan te toonen de schriklyke gevolgen der Ondeugd, en de zalige belooningen der Deugd, die, te midden der wreedste beproeving, en het uitstaan der onmenschelykste geweldenaryen, standvastig blyft. In dit Stuk is het gezegde verhaal vry wel gevolgd; doch hetzelve heeft dit boven het andere vooruit, dat, schoon 'er al het romanesque niet geheel kon worden uitgelaaten, het fabelachtige, en tastbaar verdichte, zorgvuldig vermyd is. Het verdient de leezing zeer wél.

(*) *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 355.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

De Bybel vertaald, omschreven en door Aanmerkingen opgehelderd. Elfde Deel. Te Utrecht en te Amsterdam, by G. T. van Paddenburg en Zoon *en* J. Allart, 1795. *In gr.* 8vo. 614 *bl.*

Het Euangelium van Johannes en *de Handelingen der Apostelen*, ieder voorafgegaan van eene *Inleiding*, beslaan den hoofdinhoud van het Elfde Deel des nuttigen arbeids van den kundigen VAN VLOTEN. Dan volgen nog: *Algemeene Aanmerkingen op de Brieven der Apostelen*; voorts: *Proeve over het Karakter van Paulus*; en eindelyk: *de twee Brieven van Paulus aan de Thessalonikers*, voorafgegaan van eene korte *Inleiding*. Aan het hoofd dier Stukken voldoet VAN VLOTEN aan eene belofte, vroeger gedaan, raakende eene Leesorde van de verrigtingen en lotgevallen van JEZUS; omtrent welke Leesorde hy, in de Voorrede, aanmerkt, dat hy, in het vervaardigen van dezelve, niet in 't oog heeft gehouden eene bepaalde Tydorde; als zynde hy van gedagten, dat eene zamenschakeling der gebeurtenissen, in de orde des tyds, in welke zy zyn voorgevallen, voor eene onmogelykheid moet worden aangezien: waar van de reden moet gezogt worden in de oorspronklyke Verhaalen, welker Opstellers, naar zyne meening, niets minder dan zulk eene tydrekenkundige zamenhegting hebben in 't oog gehouden. Wy pryzen den arbeid van VAN VLOTEN, aan het vervaardigen van deezen Tafel besteed. De zulken, die, zich omtrent alle kleinigheden eener eigenlyk dus genoemde *Harmonie* of Overeenstemming der Euangelisten niet bekommerende, de verrigtingen van JEZUS, in de eigen Verhaalen der Euangelisten, by manier van zamenvoeging, wenschen te leezen, zullen 's Mans arbeid in dank erkennen.

Op dit algemeene zullen wy nu een meer byzonder verslag laaten volgen. In de Inleiding tot het Euangelium van JOHANNES, over dien Historieschryver en deszelfs arbeid loopende, onderzoekt VAN VLOTEN, onder anderen,

welk 's Euangelisten oogmerk moge geweest zyn in het ſchryven van zyn Euangelie, daar 'er, ten gebruik der Christenen, reeds *drie* dusdanige Opſtellen voorhanden waren? Waaromtrent hy van meening is, dat één voornaam oogmerk zal geweest zyn, „ uit de oploſſing van „ de bedenkingen der Farizeën tegen JESUS, met de ei- „ gen woorden des Heilands, nader te ontwikkelen; wel- „ ke hoedanigheid den *Zoon van God*, ſtrydig met hunne „ denkbeelden, meest toegekend word;" niet enkel, evenwel, met een leerſtellig inzigt, maar ook, „ op dat „ zo elk Lezer de gevoelens en verklaringen van JESUS „ CHRISTUS het zuiverſte zou kunnen verzamelen, en „ tot verſterking van zyn geloof gebruiken." Behalven dit algemeene, bedoelde JOHANNES, volgens VAN VLOTEN, nog een byzonder, of liever een dubbel, oogmerk: de wederlegging der *Johanniten*, naavolgers van *Johannes den Dooper*, welken zy hooger dan CHRISTUS ſchatteden; en voorts van de *Cerinthiaänen*, welke onderſcheid maakten tusſchen JEZUS als mensch, en CHRISTUS als van een hooger natuur en oorſprong, maar die by den doop van JEZUS zich met hem ten naauwſten hadt vereenigd. Voorts is VAN VLOTEN van meening, dat de titel *Gods Zoon*, op JEZUS toegepast, by JOHANNES niet is, het geen dezelve by de andere Euangelisten veelal is; „ die (ſchryft VAN VLOTEN) hieraan meer denkbeel- „ den hegten overeenkomſtig het algemeen gevoelen der „ menſchen, die voor hen het licht, het leeven is, maar „ hier als eenen die van *boven* is, waar hy bepaald hoort, „ en in de betrekking leeft als de Zoon der Godheid." Is het gemaaktheid, is het een voorbedagt opzet, of wat is het, 't geen onzen Schryver zich zo duister en ingewikkeld doet uitdrukken? De zelfde ingewikkeldheid heeft ons wyders nog meer geërgerd, daar VAN VLOTEN over de *eenheid*, of *eensheid*, tusſchen den Vader en den Zoon ſpreekt; laatende hy zyne Leezers naar zyne meening raaden, of deeze eenheid in een natuurlyken, letterlyken, dan in een overdragtelyken, zin moet verſtaan worden. Klaar en verſtaanbaar is zyn volgend ſchryven: „ Het waarheidminnend gemoed beſluit eerst, en trekt „ dan gevolgen, als hy de betekenis en kragt der ge- „ zegden naar verband en oogmerk opgedolven heeft; en „ hy is ten uiterſten op zyn hoede om hier geene nadere „ onderſcheidingen intedringen, die vrugten van latere „ tyden en van twistgedingen zyn, waarin valsch ver-

„ nuft,

„ nuft, en onreine driften geen geringen rol speelden." Doch 't geen straks hier op volgt, is wederom zo duister, dat wy onze onbekwaamheid moeten belyden, om 's Mans waare meening te doorzien. Aan het einde der Inleidinge ontmoeten wy iets over het begin des Euangeliums van JOHANNES. Hier hoopten wy eenig licht te scheppen omtrent de vermaarde plaats. Vergeefs. Een toestel van geleerdheid, en eene ingewikkelde opgave van uitleggingen, is al wat wy 'er aantreffen. Misschien zullen sommigen onzer Leezeren, scherper ziende dan wy, eenige opheldering ontleenen uit het slot, 't welk aldus luidt: „ Nu zullen wy alles zamentrekkende dit „ onderzoek eindigen, waarin my nog verscheiden duis„ terheden overblyven." (Voor ons heeft de Burger VAN VLOTEN, in al zyn schryven, hier toe betrekkelyk, niet eene enkele duisterheid opgehelderd); „ evenwel blyft „ dit zeker, dat de *logos* in den styl van JOHANNES zo „ wel, als in de kundigheden der Jooden en Wysgee„ ren, niet een beginzel, wy zouden zeggen, een ver„ mogen der Godheid, maar een op zichzelven bestaande „ is, in natuur niet onderscheiden, schoon in den hoog„ sten graad overeenstemmend, en daarom één, en nog„ tans in werking onderscheiden; eene werking, die zich „ reeds deed opmerken na de schepping der dingen, „ waarin hy werkdadig was naar het bestek, maar nog „ veel meer, toen hy als het licht onder de menschen „ meer werkdadig wierd op hun vernuft, na dat hy hun „ anders bezield had; in dit alles is niets het geen men „ met de nieuwste Uitleggeren op het vernuft der God„ heid toepassen kan; een wyze van verklaren vol van „ geestelooze spelingen, die niet alleen koud zyn en bly„ ven, maar waar by geen mensch belang heeft, dan „ die vermaak vind in Wysgeerige bespiegelingen en spe„ lingen, terwyl de woorden zo verklaard, als JOHANNES „ de omtrekken in deze vyf versen geeft, ons JESUS „ CHRISTUS nader leeren kennen, zo als hy in dit Eu„ angelium getekend is, en door de Apostelen, —— nog „ veel meer uitgehaald te voorschyn komt, als die gee„ ne, welke het oorspronglyke leeven en licht is, voor „ hun die in de doodelykste en koudste donkerheid en „ gevoelloosheid verzonken zyn, —— dus kunnen wy „ van 't overige begrip bekomen, hoe duidelyk hier „ werking onderscheiden blyven, terwyl de overeenstem„ ming in de werking altoos blyft, om dat die haren

„ grondslag in eene afgetrokkene ondeelbare eenheid „ heeft." Moeite kostte het ons, deeze duistere redeneering over te schryven. Inderdaad, met alle zyne taalgeleerdheid, voor welke wy alle schuldige hoogagting voeden, verstaat voorzeker VAN VLOTEN de kunst niet, om zyne gedagten duidelyk voor te draagen. In 't geheel straalt eene gemaaktheid door, welke allen, die duidelykheid beminnen, moet stooten.

Ongelyk meer klaarheids heerscht 'er in de Inleiding tot de Handelingen der Apostelen, alwaar onze Schryver eenige aanmerkingen voordraagt, zo aangaande het oogmerk van dit Geschrift van LUKAS, als over de Persoonen, ter voortplantinge van den Christlyken Godsdienst te werk gesteld; welke met vermaak zullen geleezen worden. —— In de Algemeene Aanmerkingen op de Brieven der Apostelen, spreekt VAN VLOTEN onder anderen over de titels, aan de Christenen gegeeven, van *geroepenen*, *uitverkorenen*, en diergelyken; toonende derzelver oogmerk en gebruik, hoewel wederom in bewoordingen, welke zomtyds na de waare meening doen raaden. Daarenboven vindt men 'er, 't geen ook by de meeste Uitleggers wordt aangetroffen. —— De karakterschets van PAULUS, hoewel niet kwalyk getroffen, mag, egter, voor overtollig worden gehouden, naa 't geen het meesterlyk penseel van NIEMEYER daar omtrent verrigt hadt. De Tydorde, in welke, volgens VAN VLOTEN, de Brieven van PAULUS zyn geschreeven, is de volgende. De twee Brieven aan de *Thessalonikers*, uit *Corinthe* geschreven, zyn de eerste. Van daar voortgereisd na *Efeze*, schreef hy aan de *Galatiërs*; terwyl hy, vervolgens, uit *Macedonie*, of uit *Galatie*, zyne twee Brieven aan de Gemeente te *Corinthe* schreef; uit welke Stad hy, naa zyne komst in dezelve, zynen uitvoerigen Brief aan de Christenen te *Rome* zondt. Uit zyn *huis-arrest*, in de straks genoemde Stad, schreef hy de Brieven aan de *Efeziërs*, de *Kolossers*, de *Filippiërs*, en aan FILEMON. De plaatzen, uit welke de Eerste Brief aan TIMOTHEU en die aan TITUS zyn geschreeven, laat hy onbepaald; doch de laatste aan TIMOTHEUS wierdt, gewisselyk, uit 's Apostels tweede gevangenis te *Rome* geschreeven.

Nu gaan wy 't een en ander ter proeve voordraagen. De eerste verschaft ons de vermaarde plaats JOHAN. I. 1-4. De Vertaaling daar van luidt aldus: „ Vs. 1. In „ het begin was het woord, en het woord was met *Elo-*

„ *him*,

„ *him*, en het woord was *Elohim*. Vs. 2. Dit was in het
„ begin by *Elohim*. Vs. 3. Alle dingen zyn door het-
„ zelve gemaakt, en zonder hetzelve is 'er geen enkel
„ schepzel gemaakt. Vs. 4. In hetzelve was het leeven,
„ en het leeven was het licht der menschen." Zie hier
de Omschryving: „ 1. Voor den aanvang van alles wat
„ buiten en door de Godheid bestaat, was 'er reeds de
„ *logos*, en die stond reeds in de naauwste betrekking
„ tot de Godheid, niet als uitvloeizel, maar had even
„ hetzelve bestaan als de Godheid. 2. De *logos* was ge-
„ duurig werkdadig in dien zelven kring van werkzaam-
„ heid en uitgebreide gelukzaligheid, welke hy in den
„ naauwsten omvang der Godheid genoot. 3. Niets be-
„ staat 'er in den ganschen kring der geschapenheid, dat
„ niet door zyn werkdadigen invloed haar bestaan verkre-
„ gen hebbe, edoch welke verscheidenheid van wezens
„ op nadere of verdere afstand van God men zich ook
„ mogen (moge) voorstellen, geen is 'er op wiens aan-
„ wezig zyn hy geen invloed had. 4. Al wat bezield is
„ in het geschapene, erkent hem als de bron van dat
„ werkdadig vermogen, en die zelve, die het leeven in
„ zichzelven had, is ook de oorsprong van alle waarheid
„ voor den duisteren mensch." Verscheiden Aanmerkingen
maakt de Burger VAN VLOTEN op deeze Verzen; doch
wy bespaaren ons de moeite der overschryvinge, om dat
ze niets nieuws behelzen. Alleenlyk willen wy de Aan-
teekening op Vs. 4. overneemen; van verregezogtheid of
spitsvindigheid zal dezelve by sommigen niet vrygespro-
ken worden. „ Elk voelt hier (schryft onze Uitlegger)
„ eene stilzwygende speling op de verkeerde denkbeel-
„ den van JOHANNES leeftyd: het *leeven* was vrouwelyk,
„ en de *logos* mannelyk; hy had dus moeten zeggen, als
„ hy in den smaak van dien tyd gesproken had: het
„ woord was met het leeven vereenigd, maar nu is het:
„ *in het zelve is of was het leeven, en het leeven is het*
„ *licht der menschen*; naar de denkbeelden van JOHAN-
„ NES stel ik dan geenzins, dat *woord* en *licht synonyme*
„ zyn, maar wel dat *woord* woord is en blyft, al wa-
„ ren 'er geene vernuften buiten het zelve aanwezig ge-
„ weest, maar het word als het licht bekend, zodra
„ 'er menschen zyn; dit licht, van buiten inkomende,
„ schynt dan onbelemmerd, 'er is dus in zo verre geene
„ duisternis meer, — maar 'er is beletzel in den mensch
„ die verlicht word, hy laat het niet door, hy is *steenig*

„ en niet *glanzig*, zouden wy zeggen, ongevoelig daarom,
„ en dat woord is het *leeven*, en zo kan 't het licht der
„ menſchen worden."

De plaats, Hand. II. 6. vertaalt VAN VLOTEN. „ Op
„ dit geluid dan, ſchoot eene menigte toe, en zy was
„ ontſteld, toen elk hun hoorde in zyn eigen landstaal
„ ſpreeken;" en heeft daarop de volgende Aanteekening:
„ Hoe zeer EICHHORN zich beyvert in zyne *Algem. Bibliothek* III Th. pag. 240. hier het wonderdadige uitte
„ krygen, is de grond, waarop hy bouwd, nogtans
„ waar en van gewicht; dat de Jooden over godsdienſtige zaken zelden in andere taal dan in het *Hebreeuwsch*
„ verkiezen te ſpreken, dit was regtzinnigheid, in hen
„ door voorbeelden geſtaafd. — Ik beken dat HERDER, in zyn *Verhandeling von der gabe der Sprache*,
„ my aan het wankelen gebragt heeft over de vraag: of
„ men het woord *andere tongen* wel van andere talen
„ verſtaan moet, dan wel van een nieuwe voordragt van
„ zaken? — zyn bewys, ontleend van het *Pinxterfeest*, het feest van de nieuwe wetgeving onder een
„ volk, 't welk nu een nieuw hart zo wel als nieuwe
„ geest zou bekomen, kan evenwel zo wel tegenwerken
„ om zyn gevoelen te wederleggen, als het door hem
„ gebruikt wordt om het daaruit te bevestigen; meer zegt
„ het, dat men *tong* zo wel kan nemen voor verſcheidenheid van gedagten die men daarmede voortbrengt
„ als van onderſcheiden talen; met *warmte ingegeest ſpreken*, kan het zeer wel betekenen, — maar dat eene
„ *nieuwe uitlegging* van zaken door de Jooden zou genoemd worden in *vreemde taal te ſpreken* is my verdagt, ſchoon JESAIA daar wel henen ſchynt te hellen,
„ en de redenvoering van PETRUS die gedagte in den
„ eerſten opſlag begunſtigt; doch behalven dat zeker voor
„ de nieuwe wetgeeving, die eenmaal over de geheele
„ waereld bekend zou gemaakt worden, de verſcheidenheid van talen een bewys en een middel tevens was,
„ om den Geest in zyne gaven en werkingen meer algemeen bekend te maken, moeten wy daarenboven geloven dat PAULUS zeer wel wist wat LUKAS hier mede
„ wilde zeggen: zy begeerden elk in hunne landstaal te
„ ſpreken; als hy tusſchen tongen en uitlegging der tongen onderſcheid gemaakt had, dan zou zyne geheele
„ redenvoering donker geworden zyn. Dan ſchoon ons
„ hier veel donkers overblyft, en wy edelmoedig beken-

„ nen

„ nen moeten, dat de nuttigheid der gaven ons niet zeer
„ in het ooglopende is, willen wy liever hieromtrent
„ onze onkunde belyden, dan duidelyke woorden naar
„ eene aangenoomen veronderstelling te wringen."

Zie hier eene laatste proeve van Vertaalinge, Omschryvinge en Ophelderinge; zy betreft de les van PAULUS, 1 *Thess.* IV. 4. VAN VLOTEN, die plaats vertaald hebbende: „ dat elk uwer zich toelegge zyn vat zuiver en „ eerbaar te bezitten," maakt deeze Omschryving: „ Elk „ legge zich daarop toe om de Vrouwe zyner keuze, „ waarop hy prys stelt, dan ook zo te genieten, dat „ deze stand bevorderlyk is om de onderlinge zuiverheid „ en die zorgvuldigheid, welke tot eere van den bezitter „ verstrekt, te bevorderen." Zyne Omschryving verdeedigt VAN VLOTEN met de volgende Aanteekening: „ De „ Uitleggers zyn omtrent het woord *vat* hier oneens, „ het minst behaagt my de gedagte der meeste Uitleggers, een weinig in een nieuw licht gesteld door „ KRAUSE, om 'er het *lighaam* door te verstaan; ik „ beken wel, dat de bedenkingen, welke men heeft tegen het gevoelen van KOPPEN, die 'er eene egte Vrouwe „ door verstaat, op zichzelven in den *Griekschen* styl „ vreemd is, maar als men de woorden *bezitten* en *eere* „ ook hier kragt wil doen hebben, dan dunkt my zyn „ wy verplicht 'er toe overtegaan, om te denken, dat „ door de vrye keuze des Mans de Vrouw dus oneigen „ wordt genaamd. —— Zeer gewigtig is deze les, men „ weet hoe zeer hier egtgenoten tegen kunnen zondigen; van hoe veel belang deze leere is, heeft MICHAËLIS voor den onwetenden vooral in zyne Aanmerkingen op het N. T. nadrukkelyk behandeld."

Het Godsdienstig Huisgezin, in aangenaame en leerzaame Gesprekken tot bevordering van Bybelkennis en Godvrugt, door S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen, Lid van de Zeeuwsche Maatschappy der Wetenschappen, Correspondeerend Lid van 't Haagsch Genootschap tot Verdediging van den Christelyken Godsdienst, enz. IIde Deel. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In 8vo.* 394 *bl.*

De Eerw. VAN EMDRE vervolgt hier zynen nutten arbeid. Met het zelfde genoegen, als het voorgaande,

de, hebben wy dit Deel geleezen. Onze aanpryzende Oordeelvelling, raakende de eerste, mogen wy ook op deeze Gesprekken toepassen. In zeven byeenkomsten wordt het gedeelte der Gewyde Geschiedenisse verhaald, loopende van MOZES tot op de komst van CHRISTUS. Het achtste Gesprek bevat eenige *Aanmerkingen over de Propheeten en de Propheetische Schriften des Ouden Testaments, derzelver Schryvers, Oogmerk en Verdeeling.* Vervolgens *eenige Uitlegkundige Aanmerkingen, en Zedelyke Lessen, daar uit voortvloeiende.* Agter dit alles is gevoegd eene *Tydrekenkunde van de zaaken, die in dit Tweede Deel voorkomen.* Daar wy, in onze voorgaande Aankondiging, van de wyze van behandelinge en uitvoeringe, een en ander staal hebben voorgelegd, zullen wy ons hier bepaalen tot het laatste Gesprek.

In de orde, in welke de Profeetische Boeken in onze Verzameling zyn geplaatst, geeft de Eerw. VAN EMDRE een kort berigt van elken Schryver afzonderlyk, loopende over den tyd, in welken hy geleefd heeft, nevens het oogmerk en den hoofdzaaklyken inhoud van zyn schryven. Volgens den aart deezes Werks loopt dit alles zeer kort en beknopt af; doch heeft, evenwel, zyne nuttigheid, voor de zodanigen, die aangaande een voornaam gedeelte des O. Verbonds eenige kundschap verlangen. Naa deeze ontvouwing, „ ik lees niet gaarn," zegt een der Zamenspreekers, „ de Propheetische Boe- „ ken, om dat ik 'er zo weinig van begryp," en laat 'er op volgen: „ zouden niet eenige regelen opgegeven kun- „ nen worden, waardoor men als een sleutel had tot eene „ gemaklyker verklaring der Propheetische Boeken?" Aan dit verzoek voldoet de Vader, door de opgave van eenige algemeene regelen, tot beter verstand der aloude Godspraaken. Het hoofdzaaklyk beloop daar van hier te vinden zal, vertrouwen wy, veelen onzen Leezeren niet onaangenaam weezen.

Voor alle dingen, schryft VAN EMDRE, is het noodig, na te gaan, in welk Land, onder wat Volk, en in welken Tyd, ieder Profeet geleefd hebbe; onderzoekende daar nevens, 't zy uit den Bybel, of uit andere Schriften, de gesteldheid van het Volk, tot hetwelk de Godspraak is ingerigt. Daar nevens paare men eenige kennis van de Aardrykskunde des Bybels, of van de Landen, in de H. Schrift voorkomende. Vervolgens hebbende doen opmerken, dat de Profeeten dikmaals Voorspellin-

gen

gen doen, andere Volken buiten de Jooden, als de Assyriers, Babyloniers, Edomiten, Moabiten, enz. betreffende, laat hy 'er op volgen: „ Zommige Uitleggers hebben „ hier aan een verbloemden zin gedagt, en daar door „ verstaan vyanden van Gods Kerk, onder 't N. T. de „ Antichrist, de Turksche Keizer, of dergelyke. Doch „ (zegt hy,) dit is eene zeer willekeurige uitlegging zon„ der grond. Het is een zeer goede regel in de uitleg„ kunde, dat men zo lang by de eigenlyke betekenis der „ woorden blyven moet, als 'er geen volstrekte noodzaak „ is, daar af te wyken. Deze is hier niet, want alle die „ Volkeren waren toen nog aanwezig. Als gy, (gaat „ hy voort) van *Edomiten*, *Moabiten*, enz. leest, denkt „ dan nooit aan geestelyke *Edomiten* en *Moabiten*, zo „ als men 't noemt, den Paus van Rome, of dergelyke; „ maar denkt aan de natuurlyke nakomelingen van ESAU „ — en van MOAB." Dit bewys geeft aanleiding tot de vraage, of men dan niet een *dubbelen zin*, een eigenlyken en een oneigenlyken, moge stellen, en dat die beide door den Profeet zyn bedoeld? en vervolgens gelegenheid om iets te zeggen over die befaamde wyze van Schriftverklaaren. „ Zulk een dubbelen zin (schryft „ VAN EMDRE) kunnen wy met regt verwerpen; de zin „ is of eigenlyk, of zinnebeeldig. Indien de Prophee„ ten zinnebeeldig spreeken, mogen wy niet denken, dat „ 'er een letterlyken zin bedoeld zy, by voorbeeld als „ wy lezen *Jes.* LV. 13. *voor een doorn zal een denne„ boom opgaan, enz.* spreekt God by den Propheet zinne„ beeldig, en wy konnen aan geen eigenlyken denne„ boom denken. Zo is 't ook by tegenstelling, wanneer „ 'er in geen verbloemden zin gesproken wordt. De zin „ is altyd maar een." Als een anderen regel geeft VAN EMDRE op, dat men vooral den Profeetischen styl moet in aanmerking neemen, als dikwyls naar het dichterlyke zweemende, en, by het zinnebeeldige, zeer verheven zynde. De volgende voorbeelden worden hier, ter opheldering, aangevoerd. „ DAVID op eene dichterlyke wys „ zyn verlossing uit de hand van SAUL en zyner vyanden „ zullende beschryven Ps. XVIII, melt van eene aard„ beving, doet den gantschen [de gantsche] lucht zwart „ met wolken betrekken; spreekt van een verschriklyk „ onweer van donder en bliksem; laat God op een Che„ rub vliegen, en op deze aarde komen, om hem uit „ groote wateren op te trekken, enz. Dit alles is dich-

„ terlyk, en zegt niet meer, als dat God zyn Verlosser
„ is geweest van zyne vyanden. Zo doen ook de Pro-
„ pheeten. EZECHIEL meldt van de Verlossing der Joo-
„ den uit *Babel*, onder 't zinnebeeld van eene opstanding
„ der dooden, *Ezech.* XXXVII: 1-14. Als 'er van by-
„ zondere oordeelen op aarde gemeld wordt, gebruiken
„ zy zomtyds uitdrukkingen, ontleend van 't laatste oor-
„ deel, gelyk *Joël* II: 30, 31. Eene gelukkige Kerk-
„ staat op Aarde wordt afgeschetst met bewoordingen,
„ ontleend van de hemelsche heerlykheid hier namaals,
„ *Jes.* XLIX: 10."

VAN EMDRE den onderwyzenden Vader hebbende doen aanmerken, dat de Profeeten veel van den MESSIAS, van zyn persoon, komst in 't vleesch, geslagt, tyd en plaats der geboorte, lyden, dood, opstanding en verheerlyking spreeken, voert de Zoon hem daar op te gemoete, wel gehoord te hebben, dat 'er verschil is onder de Uitleggers, welke Profetiën op CHRISTUS, en op de dagen des N. T. moeten thuis gebragt worden; 't welk den Vader doet verklaaren, dat zommigen te veele, anderen te weinige, Profetiën daar op toepassen. „ Men moet,
„ zegt hy, hier den middelweg houden. 'Er zyn, is
„ zyne meening, genoegzame Godspraken in 't O. T.
„ die op CHRISTUS en zyne weldaden zien; maar zom-
„ mige Uitleggers maken in verscheiden plaatsen eene
„ verkeerde toepassing." Op de vraag, of de Profeeten alles hebben beschreven, wat zy gepredikt en voorzegd hebben? ontmoeten wy hier het volgende berigt:
„ Dit is niet waarschynlyk, zo min, zegt VAN EMDRE,
„ als de Euangelisten alles beschreven hebben, wat JE-
„ SUS geleerd en verrigt heeft, gelyk JOHANNES zegt in
„ zyn *Euang. Hoofdst.* XXI: 25. zo hebben de Prophee-
„ ten alles niet te boek gesteld, en ons nagelaten, wat
„ zy oudtyds tot het Volk spraken. Veele van die on-
„ beschreven Prophetien waren in JESUS tyd by overle-
„ vering onder de Joden bekend. Wanneer dan in 't N.
„ T. eene voorzegging der Propheeten voorkomt, die wy
„ niet duidelyk vinden in 't O. T. dan moet ons dit niet
„ verwonderen, noch den toevlugt doen nemen tot gedron-
„ gen uitleggingen, maar wy moeten denken, dit is eene
„ aanhaling van eene onbeschreven prophetie. By voor-
„ beeld, toen de ouders van JESUS met Hem naar *Naza-*
„ *reth* vertrokken om te woonen, zo zegt MATTHEUS
„ Hoofdst. II: 23. *op dat vervuld zoude worden, dat door*

„ de

„ *de Propheeten voorspeld is*, *dat hy Nazarener zal geheeten worden.* Dat de Messias een *Nazarener* zou heeten, vinden wy niet in de Schriften der Propheeten, dus was zulks wel voorzegd, doch niet in de Heilige Schriften aangetekent. Dat dit by de Schryvers van 't N. T. meermaal in gebruik was, om onbeschreven gezegdens aan te halen, blykt allerklaarst uit verscheidene plaatsen des N. T. Zo zegt Paulus *Hand.* XX: 35. dat de Ephesiers moesten *gedenken aan de woorden des Heeren* JESUS, *dat Hy gezegd heeft*, *'t is zaliger te geven dan te ontvangen.* Deze woorden des Heilands vinden wy by geene der Euangelisten aangeteekend. Zo haalt de Apostel Judas eene Prophetie van Enoch aan, die wy nergens by Moses, noch elders in 't O. T. vinden."

Aangaande de aanhaalingen uit het O. in het N. T. zullen wy nog het volgende mededeelen. „ Er zyn Uitleggers geweest, en nog, schryft VAN EMDRE, die denken, dat, wanneer 'er in 't N. T. gezegd wordt: *toen is vervuld geworden*, *'t geen gesproken is*, *enz.* 'er gedoeld wordt op zulke Godspraken des O. T., waarin den (de) Persoon des Heilands, of die zaak, welke toen voorviel, regtstreeks bedoeld is; doch (voegt hy 'er nevens) dan krygen wy zulke uitleggingen der oude Prophetien, die aan een oordeelkundigen ongereimd (ongerymd) voorkomen. Laat ik dit met eenige voorbeelden ophelderen: MATTHEUS, verhaald hebbende, hoe JESUS met zyne Ouders moest blyven in *Egypte* tot den dood van HERODES, zegt Hoofdst. II: 15, *op dat vervuld zoude worden 't geen van den Heer gesproken is door den Propheet*, *zeggende: uit Egypte heb ik myn Zoon geroepen.* Deze woorden vinden wy *Hos.* XI: 1, doch niemand, welke die plaats by HOSEAS leest, kan ooit denken, dat daar van MESSIAS wordt gesproken, allerduidelykst wordt daar 't Volk Israëls bedoeld, 't welk door God, *Exod.* IV: 22 *en* 23, genoemd wordt *myn. Zoon;* ook blykt 't uit *Hos.* XI: 2, dat 'er Israël door dien Zoon bedoeld wordt, om dat 'er van deszelfs afgodery gesproken wordt. Hoe ongereimd (ongerymd), vraagt VAN EMDRE, is 't nu te denken, dat HOSEAS gedacht heeft aan den MESSIAS?" De vermaarde plaats, *Matth.* II: 16. wordt vervolgens, tot hetzelfde oogmerk, aangevoerd. De Leerling, hoewel in deeze uitlegging berustende, betuigt, nogthans, zyne ver-

won-

wondering, hoe MATTHEUS, die zekerlyk de aangehaalde plaatzen uit het O. V. zeer wel zal verstaan hebben, dezelve, nogthans, op geheel andere gebeurtenissen konde toepassen, en zeggen: *toen is vervuld geworden, 't geen gesproken is*, enz. „ Zeer wel," laat VAN EMDRE hierop den Vader antwoorden, „ kon MATTHEUS „ dit doen. Men heeft vervullingen wegens opzettelyke „ Voorzeggingen des O. T.; men heeft ook vervullingen „ wegens zekere overeenkomst, zo dat men eene toepas„ sing van de eene gebeurtenis op de andere maakt; b. v. „ wanneer de Heer de Inwooners van ons Vaderland „ wegens de zonde zwaarlyk tuchtigt, doch echter nog „ eenige inmengzelen van zegeningen geeft, dan mogen „ wy zeggen, nu wordt aan ons vervuld, *Klaagl.* III: 22. „ *Het zyn de goedertierendheden des Heeren, dat wy niet* „ *vernield zyn, dat zyne barmhartigheden geen einde heb*„ *ben.* Schoon nu deeze toepassing zeer gegrond is, nog„ thans is zeker, dat JEREMIAS niet aan Neêrlands Volk, „ maar aan zyn eigen Natie, heeft gedagt; de vervulling „ onder ons is dan alleen wegens overeenkomst." Eveneens verklaart VAN EMDRE het zeggen van JUDAS, vs. 14. *Van deze heeft ook Enoch, de zevende van Adam geprofeteerd*, enz. „ Wie kan denken, vraagt hy, dat „ ENOCH niet zyne zondige tydgenooten, maar menschen, „ die meer dan drieduizend jaaren laater zouden leven, in „ den tyd van JUDAS in 't oog gehad hebbe? Willen „ wy eene billyke uitlegging van des Apostels woorden „ geven, dan moet men 't dus verklaren, dat 't zy„ ne meening was, dat ENOCH tot zoortgelyke on„ deugende menschen sprak, als 'er thands onder de „ Christenen zich bevonden, welke JUDAS in zyn brief „ bedoelt."

Uit de aangevoerde staalen blykt genoegzaam, dat de Eerw. VAN EMDRE onder de Oordeelkundige Schriftverklaarders geene onaanzienlyke plaats bekleedt; en dat alzo zyn Geschrift van allen, die na redelyke Godsdienstkennis streeven, met vrugt en voordeel zal kunnen geleezen worden.

Leven en Charaćter van ALLARD HULSHOFF, *voorgesteld door* WILLEM DE VOS. *Te Amsterdam*, *by* L. van Hulst *en* G. Warnars, 1795. *In gr. 8vo.* 87 *bl.*

Als Wysgeer en als Leeraar, hadt HULSHOFF eenen naam verworven, waar door hy, boven veelen zyner Amptsbroederen, niet weinig uitmuntte. Allen, die 's Mans Amptgenoot, WILLEM DE VOS, kennen, zullen deezen de hoedanigheid niet betwisten van de beste bevoegdheid, om waare verdienste op prys te kunnen schatten. Van hier, dat, eer de Lykrede wierdt uitgesproken, veelen hun genoegen betuigden over de keuze van eenen Redenaar, zo goed als iemand tegen de moeilyke taak opgewassen. Heeft DE VOS beantwoord aan de verwagting? Indien de daadlyke uitwerking, by den voordragt, een juiste maatstok der waardye van een Opstel zy, moet die Vraag toestemmende beantwoord worden. Is ons berigt naar waarheid, dan was de talryk opgekoomene menigte geheel gehoor, en betuigden de kundigsten hun genoegen over de uitvoering. 'Er was 'er, in de daad, en dit zelfde zal ook, veelligt, naa de uitgave, het geval zyn, die over den Vorm van het Opstel vielen, als afwykende van de gewoone manier van Kerkelyke Redevoeringen; onder welke, nogthans, dit Geschrift moet gerangschikt worden, zo als, onder andere, blykt uit den Schriftuurtext, aan het hoofd geplaatst, gelyk ook uit Voorafspraak en Gebeden. Anderen, egter, en met deezen kunnen wy ons wel vereenigen, zyn van oordeel, dat, daar de trant der Kerkelyke Redevoeringen, in 't algemeen, zints eenigen tyd, merkelyk van den voormaals gebruiklyken is afgeweeken, het dus ook den Eerw. DE VOS vrystondt, zodanig eene manier van uitvoeringe te kiezen, als hy meest geschikt oordeelde ter behandelinge van zyn vrugtbaar onderwerp. Het gebruik is hier geen verbindende regelmaat. Waarheid en getrouwheid, in een Opstel, waar in het te doen is om het Karakter eens afgestorvenen te schetzen, moet vooral de waarde daar van beslissen. Zo niet willekeurig, althans niet derwyze aan een vasten regel gebonden, zyn de bysieraaden, dat men niet, naar gelange van het voorgestelde plan, daar van zou vermogen af te wyken. —— Of de Lykredenaar der waarheid hulde gedaan hebbe, zal ook nie-

mand

mand durven in twyfel trekken, zonder een onverdienden blaam te werpen op 's Mans Karakter, 't welk, voor zo veel wy weeten, alomme voor onberispelyk, en zynen gewyden post waardig, bekend ſtaat. Veelligt kan hy, ginds en elders, de kleuren van zyn tafereel wat ſterk hebben aangezet. Maar ook dit kunnen wy hem vergeeven, gedagtig, aan de eene zyde, gelyk wy hier verneemen, aan de naauwe betrekking, welke drie-en-dertig jaaren lang tusſchen HULSHOFF en DE VOS, als Amptgenooten, heeft plaats gehad, welke hen, over en weder, dierbaar aan elkander kan gemaakt hebben; en, aan de andere zyde, aan de veelvuldige voortreffelykheden, van meer dan ééne ſoort, welke de onbetwistbaare eigendom des Overledenen geweest waren. In de hoogagting des Redenaars voor wylen zynen Amptgenoot moet, misſchien, ook de reden gezogt worden van het flaauw berigt aangaande HULSHOFF's veranderde denkwyze in zyne laatſte leevensjaaren, welke hem begrippen deedt voeden als grondwaarheden van den Christlyken Godsdienst, welke hy, in vroegeren leeftyd, zo niet geheel voorbygezien, immers als niet volſtrekt noodig ter zaligheid hadt voorgedraagen.

De verſchillende gedagten, welke wy, na dat de Eerw. DE VOS zyne Leerrede uitgeſproken, en vervolgens door den druk hadt gemeen gemaakt, hoorden voordraagen, deeden ons, naa eene aandagtige leezing, deeze bedenking nederſtellen.

Naa HULSHOFF's voornaamſte leevensbyzonderheden verhaald te hebben, ſchetst hem DE VOS in de onderſcheidene hoedanigheden van *Geleerde*, van *Openbaar Onderwyzer en Verkondiger des Euangeliums*, en van *voorbeeldlyk Christen*. Dit alles volvoert hy met vuur en leeven, met die kragt van uitdrukkinge, welke eigenaartig moest vallen in iemand, welke, aangaande den Man, wiens naagedagtenis hy viert, verklaart: „ Al wie „ HULSHOFF niet heeft toegeëigend een Character, dat „ onder de *oorſpronglyke* en zeldzaame, — dat onder „ de *groote* en verhevene, dat onder de *Achting-*, *Lof-* „ en *Verwonderingwaardige* te tellen valt, — van „ deezen durf ik wel ronduit zeggen, dat hy HULSHOFF „ nooit te recht gekend heeft." En elders: „ Wie twyfelt „ 'er aan, of niet HULSHOFF der Doopsgezinde Societeit, „ der Steden zyner geboorte en inwooning, en zyn ge„ heele Vaderland tot Eer en Roem geleefd hebbe." HULSHOFF hadt eenen Zoon, een alom geagten en veel

goeds beloovenden Jongeling, weinige weeken vóór hem geftorven, „ het volle beeld zyns Vaders, zo niet ge„ vormd om deezen nog te overtreffen." Aan dien Jongeling wordt hier, in eene aandoenlyke uitweiding, de verdiende lof toegemeeten, met vermelding van eenige zyner leevensbyzonderheden.

Om HULSHOFF te nader te doen kennen, heeft DE VOS agter zyne Redevoering geplaatst eenige fragmenten van Brieven, tusfchen hem en voornamelyk zynen boezemvriend, den Utrechtfchen Hoogleeraar M. VAN GEUNS, gewisfeld, als mede eene Lyst zyner Schriften, beftaande inzonderheid in Verhandelingen, door geleerde Genootfchappen bekroond. Eindelyk ontmoet men hier twee Dichtftukken, het eene in het Latyn, het ander in het Nederduitsch, van HIERONYMUS DE BOSCH en M. SIEGENBEEK, beide beantwoordende aan den lof, welken zy voorheen by kunstkundigen hebben weggedraagen.

De Lotgevallen van Menfchen en Volken worden door God beftuurd, daar niets by geval gefchiedt; of Verhandeling over Gods Voorzienigheid. Een nuttig Huisboek voor alle Christenen, inzonderheid in deeze tydsomftandigheden, waarin de woelingen der Volken alle opmerking verdienen. Te Amfteldam, by M. de Bruyn. *In gr. 8vo. 124 bl.*

Veel raadzelagtigs vertoont zich, ten allen tyde, in den natuurlyken en zedelyken toeftand der Waereld, meer of minder, naar gelange der toneelen, welke in dezelve geopend worden. Stil en bedaard zyn, by wylen, die toneelen; doch ook, menigmaal, woelagtig en onrustig. Dikmaals vindt de aanfchouwer zich verlegen om eene voldoende ontknooping; en niet zelden zyn zy, welke op die toneelen voortreeden, of daarop gevoerd worden, de fpeelballen van onverdiend verdriet en drukkende ongeregtigheden. Al wat over die duisternis eenig licht verfpreidt moet welkoom geheeten worden by allen, die den lydende Natuurgenooten een goed hart toedraagen. De Schryver der thans aangekondigde Verhandelinge heeft de pen opgevat, met oogmerk om daar toe iets by te draagen. In zo verre, derhalven, is zyne pooging lofwaardig. Veel goeds en ftigtelyks is ons, hier en daar, voorgekoomen. Lyders, wien het gemoed tot ernst-

ernsthaftigheid getemd is, zullen het Werkje met vrugt kunnen leezen. Intusschen heerscht, doorgaans, eene dorheid in de manier van voordragt en behandelinge, welke, by veele Leezers, de bedoelde uitwerking zal doen mislukken. Het verstand moge by hen overtuigd worden; maar het hart zal koel en onbewogen blyven.

Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen, ter verkryginge van Vryheid in den Godsdienst en Burgerstaat, in de Jaaren 1565—1567. *Uit veele oorspronglyke Stukken zamengesteld, door* J. W. TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelyke Geschiedenissen te Leyden, Historieschryver van Zeeland. Derde Stuk. Te Middelburg, by* P. Gillissen, 1795. *In gr.* 8vo. 558 *bl.*

Een terugzigt van veele Jaaren hebben wy, by het ontvangen deezes Derden Deels, moeten doen; daar onze *Letteroefeningen* van de Jaaren 1776 het Eerste, en die van 1780 het Tweede, Deel aankundigden (*), welk laatste in 1779 het licht zag. —— Wegens dit verwyl geeft de Hoogleeraar dit Berigt, 't geen ons teffens toont, wat in dit Deel voorhanden, en wat wy nog meer, met betrekking tot dit gewigtig gedeelte van 's Lands Geschiedenisse, van zyne hand te wagten hebben. „Eindelyk, schryft hy, komt het Derde Stuk van dit Werk te voorschyn, behelzende het vervolg van het Tiende Hoofdstuk deezer Historie, met een Aanhangzel, dienende tot verbeteringe van myne misslagen, en tot vermeerderinge van het reeds gezegde. De Bylaagen tot het geheele Werk zyn in het Vierde Stuk te vinden. Hoewel een groot gedeelte der beide laatste Stukken, zedert vyftien jaaren, reeds afgedrukt lag, is egter de voltooijing en uitgave daar van tot heden agtergebleeven, allermeest door de veranderinge en vermeerderinge myner amptsbezigheden, eerst te *Middelburg*, en naderhand te *Leyden*."

Grootendeels behelst dan dit Deel een Berigt van het Geslacht en de Bedryven der meeste Verbonden Edelen, en andere aanzienlyke of vermogende Persoonen, die het Smeek-

(*) Zie *Hedendaagsche Vaderl. Letteroef.* Vde Deel, 1ste Stuk, bl. 494, en *Algem. Vaderl. Letteroef.* IIde D. 1ste St., bl. 198.

Smeekfchrift der Hertoginne overgeleverd en ondertekend hebben. Men kan, op het doorleezen van deeze berigtgeevende Naamlyst, waar de voorraad van kundfchappen nu eens overvloediger dan eens fchaarfcher was, niet nalaaten te erkennen, dat de Opfteller, met onvermoeiden vlyt, alles te werk gefteld heeft, om, met eene verregaande naauwkeurigheid, alles na te vorfchen, 't geen dienen kon ter nadere ontdekkinge, zo van de afkomst als van de verdere bedryven dier Ondertekenaaren. Wat liefhebbers der Vaderlandfche Gefchiedenisfe hem deswegen medegedeeld hebben, verwerkt hy, met gepaste beoordeelingen, die en de Characters deezer Perfoonen, en de Bedryven van dien tyd, toelichten. Zo dat men 'er een fchat van Kundigheden, tot de Vaderlandfche Historie behoorende, in aantreft. Het een is zeker gewigtiger en belangryker dan het ander; doch doorgaans ook naar die maate omflagtiger of korter. Moet veel op dien afftand van tyd duister of twyfelagtig blyven, veel nogthans wordt in klaaren dag gehaald.

Byzonder ontwykt de Schryver lange en bekende Leevensverhaalen van eenige Perfoonen, als by voorbeeld dat van FILIPS VAN MARNIX, Heer van *Mont St. Aldegonde*. Van wien hy egter eenige byzonderheden vermeldt, elders niet voorhanden. Ook befteedt hy omtrent tien bladz. om te bewyzen dat MARNIX van Adel was, en diens betwisten Adeldom te verdedigen. Hoe weinig dit kloek Vernuft met den *Adeldom* ophadt, zonder eigene verdienften, blykt uit het daar op aangevoerde van dien Man zelven. „ Indien het al eens waarheid ware, dat ik „ van geen Afkomst of Adel zyn zoude, wat zwaarig- „ heid? indien ik evenwel Deugdzaam en een Man van „ Eer was, en men my niet kon verwyten, dat ik ooit „ in een enkel punt van myn pligt en eer te kort kwam. „ Ik oordeelde het altyd eene dwaasheid, zich op de „ deugd en dapperheid van eenen anderen te beroemen, „ gelyk veelen doen, die geen grein deugds in de ziel „ bezitten, geen druppel verftands hebben, en onnuttig „ voor hun Vaderland zyn; en die nogthans, om dat zy „ iemand van verdienften onder hunne Voorouders had- „ den, de geheele wereld meenen te moeten regeeren. — „ Ik veragtte van jongs af zulke ydele beuzelingen, „ my benaarftigende om my bezig te houden met betere „ dingen, die een recht Edelman meer pasfen; doch welke dit flag van Menfchen met veragtinge pleegt te be-

„ handelen, als beneden hunne waardigheid en hoofdbe-
„ zigheid, welke geen andere is dan niets te weeten en
„ zoo dom als een Os te zyn." —— Naa een naauwkeurig berigt van zyn Geslacht aan de Algemeene Staaten gegeeven te hebben, laat hy in zyne *Verantwoording* daar op volgen: „ Dan ik vergeete my zelven, door de
„ dwaasheid van dien gek afgetrokken van myn toeleg,
„ in my zoo lang bezig te houden met die beuzelingen. Ik
„ zal 'er derhalven van zwygen, als die van oordeel ben,
„ dat de grootste waardigheid van Adel zy, zich deugd-
„ zaam, standvastig en kloekmoedig, te gedraagen, ten
„ dienste te staan aan zyn Vaderland en zyn Vorst, zoo
„ lang hy op eene wettige wyze regeert, volgens de
„ Wetten en Gewoonten des Lands, op welke hy als
„ een beschermer, verdediger, Vader des Volks, bewaar-
„ der van wetten en geregtigheid, aangenomen is. Ik
„ bidde u derhalven, en allen die dit Vertoog zullen lee-
„ zen, my te vergeeven, dat ik, tegen myn genoegen,
„ in dit stuk getreeden ben, om dat hy niet alleen [*die
„ gewaande waare Patriot*] maar ook eenige andere Las-
„ teraars, denkende dat myn gansche Adeldom oorsprong-
„ lyk zy van mynen Grootvader, en hem houdende voor
„ een Bourgondier, my zoeken te lasteren, en zelfs u
„ te beschuldigen, als of gy, wanneer ik verkozen werd
„ om u te dienen in den Raad van Staate, van oordeel
„ en verstand zoo verre zoudt beroofd geweest zyn, dat
„ gy iemand, tot de waarneeming van zulk een aan-
„ zienlyk Ampt niet bevoegd, zoudt hebben willen ver-
„ kiezen."

Voorts schetst de Hoogleeraar deezen standvastigen Vriend van Geleerdheid, Godsdienst, Vryheid en Vaderland, met eenige Ophelderingen tot zynen Geleerden arbeid betrekkelyk. Wy verlangden hier eenige zekerheid te ontvangen, of hy de Dichter geweest hebbe van het bekende Liedje *Wilhelmus van Nassauwen;* doch vinden deswegen alleen dit schraal berigt: „ Of hy de Schryver van
„ het bekende Liedje *Wilhelmus van Nassauwen* geweest
„ zy, is, voor eenige jaaren, zo my wel geheugd, be-
„ twist (*)."

Do-

(*) Van dit Liedje gewaagende, herinneren wy ons, in de *Letteroefeningen* des jongstverleden Jaars, (*bl.* 394.) ten aanziene van dit Liedje, op het gebruik van 't zelve te *Haarlem* gemaakt, en het

DOCO MARTNA, of MARTENA, een der *Friesche* Bondgenooten, die door hooge geboorte en eigen verdiensten veele anderen zeer verre overtrof, zich by de Vryheidlievenden geagt en by de vyanden gedugt maakte, ontmoet eene wydluftiger behandeling dan veele anderen; byzondere berigtgeevingen stelden den Hoogleeraar hier toe in staat. Als eene merkwaardige byzonderheid neemen wy hier over, uit eene Aantekening, „ dat MARTENA veel op eigen kosten ondernam, en een Vaandel „ Krygsknegten in dienst hieldt; waar door hy ten laatsten meer in Roem, dan in Rykdommen, uitmuntte.

„ Hier

het des voorgevallene, eene Aantekening des Schryvers overgenomen te hebben. Wy hadden iets dergelyks gehoord, en lieten dit berigt, 't welk niet onaartig was, gelden; doch hoe het zich daaromtrent hebbe toegedraagen vinden wy in de *Nieuwe Algem. Konst- en Letterbode*, No. 96, bl. 141, den Redacteur ter hand gesteld door den Organist en Klokkenist van de Groote Kerk te *Haarlem*. Het is geene zo aartige vertelling als die wy mededeelden; doch het is waarheid, en, om aan deeze hulde te doen, bedienen wy ons van deeze gelegenheid om het daar overgenomene te herroepen. Het berigt van den Burger RADEKER komt hier op neder: „ De Schryver is verkeerd onderrigt geworden, want het Liedje is niet op den 19 Sept. 1787 begonnen te speelen; maar in de Maand February 1788, naa de Remotie van de Regeering; en zulks op order van de in dien tyd aangekomene Burgemeesteren. —— Ook is de Opsteller deezer Nota niet wel geinformeerd over het niet meer speelen van het voornoemde Airtje, in 1794, wanneer, volgens den Schryver, de Klok eensklaps ophieldt. De Klokkenist heeft het speelen niet doen ophouden dus kon het hem niet euvel genomen worden; ook is hy niet opontboden, en over die schennis onderhouden; maar daar eenige veranderingen en reparatie aan Uurwerk en Klokkenspel zouden gedaan worden, moest het Speelwerk ophouden, van January 1794, tot in de Maand Juny van 't zelfde jaar. —— Ook was het niet noodig, dat hy zich verontschuldigde, met te zeggen, dat, door het menigvuldig speelen van een en 't zelfde Airtje, de Pennen (deskundigen zeggen *Noten*) waren afgesleeten; daar ieder, die eenige kennis van het Klokkenspel heeft, weet dat het gebruik is om de twee a drie maanden een ander Muziekstuk op de Ton of Trommel te plaatzen, zo als in die jaren ook heeft plaats gehad by 't Airtje van *Wilhelmus van Nassouwen*, en daar men meer Noten in voorraad heeft dan de geene die in de Ton of Trommel zyn, zou het zeer ongerymd weezen te zeggen, dat dezelve waren afgesleeten."

„ Hier uit zal men kunnen ophelderen, 't geen Jr. FEYO „ VAN HIEMSTRA, in zyne MSS. vermeerderingen op de „ Geslachttafelen van Jr. UPCO VAN BURMANIA, schryft: „ *Erat proverbium de eo* [D. MARTNA], *scilicet*, *quod con-* „ *sumpserit bona* 3 *Nobilium:* h. e. *duorum fratrum*, *quæ* „ *hæres acceperit*, *&* *sua.* Wie op zulke wyze als hy „ zyn eigen goed verliest, en aan de belangen van zyn „ Vaderland opoffert, verdient allen lof, en geen ver- „ wyt."

Ten aanziene van FLORIS VAN PALLANDT, heeft de Schryver, onder veele andere byzonderheden: „ Naar- „ dien men wil, dat deeze Bondgenoot zich zedert den „ Jaare 1566 luttel met den Oorlog en de Regeering van „ het Land bemoeid heeft (*), ja zelfs schryft (†), „ dat hy, naa het overleveren van het Smeekschrift der „ Edelen aan de Landvoogdesse, niets meer uitgevoerd, „ maar een afgezonderd leeven in *Holland* geleid heeft, „ in zoo verre, dat hy onbekend stierf, zelfs voor hun „ die van zynen Aanhang waren; zal ik hier het tegen- „ deel bewyzen, en zyne voornaamste verrigtingen, ten „ nutte van het Vaderland in den hachlykften tyd aange- „ wend, kortlyk opgeeven, hoewel ik niet ontkenne, dat „ hy zyne laatste leevensjaaren in stilte en buiten 's Lands „ bewind doorgebragt heeft (‡)." De hier vermelde be- dryven deezes Mans zyn zeer leezenswaardig.

Van DIEDERIK SONOY, zo overbekend in de *Neder- landsche* Jaarboeken van de zestiende Eeuw, die zich door alle zyne verrigtingen hooglyk geroemd en deer- lyk gehaat maakte, gaat hy met stilzwygen voorby wat anderen in 't breede gezegd hebben; doch ver- schaft by deeze bekende een menigte gevallen die ter bevestiging dienen van zyn gepasten Charaćtertrek deezes Mans. „ Het gansch tegenstrydig oordeel over het „ gedrag van SONOY is niet enkel toe te schryven aan „ de verschillende begrippen der Menschen, Vrienden of „ Vyanden der Vryheid, voor welke hy alles wilde op- „ zetten; maar ook aan zyne onderscheidene bedryven, „ somtyds lofwaardig, somtyds doldriftig, en van woest- „ heid niet vry te pleiten."

On-

(*) VAN METEREN, XX B. bl. 390.

(†) AUBERY DU MAURIER, *Mem. pour servir a l'Hist. de Hol- lande*, p. 182.

(‡) WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* VI Deel, bl. 285, en IX D. bl. 36.

Onder dit aantal meer of min bekende Ondertekenaaren, meest van Adel, ontmoeten wy eenen, die noch door Adeldom, noch door Geldmiddelen, uitstak, te weeten SIMON JANSSE SLEEPER, van wien wy dit opgetekend vinden. „ Hy was één der drie en tachtig voortvlugtige „ Persoonen, uit den *Brielle* en *Heenvliet*, die, den twintigsten van Wynmaand des Jaars 1568, door ALVA en „ zyn Raad gebannen, en wier Goederen verbeurd verklaard werden. Men oordeelde hem deezer straffe „ waardig; om dat hy van 't getal der Verbonden Edelen geweest was, hun oproerig Verbond getekend hadt, „ een van zyne Kinderen naar de nieuwe manier hadt „ doen doopen, en aan de beeldenbreeking schuldig geweest was (*). Hy woonde in zyn eigen huis in den „ Brielle, doch zyne voornaamste bezittingen waren, voor „ 't overige, twee Paarden, twee Koeijen en eene Vaarze. ALVA won derhalven niets by de verbeurtverklaaring van zyne goederen; te minder om dat zelfs niemand op zyn Huisraad had willen bieden (†). Het „ laatste was denkelyk een blyk van toegenegenheid zyner Stadgenooten voor hem. Het bezit van twee Paarden schynt ons te doen denken, dat hy den bynaam van „ *Sleeper* uit hoofde van zyn dagelyks beroep ontvangen „ heeft. Naardien rykdom, hooge geboorte, en aanzienlyke eerampten, hem den weg niet baanden om in 't Bondgenootschap aangenomen te worden, mag men vermoeden, dat hy, of van wegen zyne waare verdiensten, of om „ andere, redenen eene plaats onder de Verbondene Edelen verworven heeft." Zo was 'er dan ook, om redenen, *Gelykheid* in die dagen.

Was SLEEPER waarschynlyk éénig in zyne soort, zeker was THOMAS VAN TIELT, Abt van *St. Bernards*, naa de vrywillige verlaatinge der ryke Abtdye Leeraar der Hervormden, zo elders als byzonderlyk te *Delft*, de eenige uit de Kerklyken van dien tyd onder de Bondgenooten. De Schryver merkt daar by aan: „ Zyne aanzienlyke geboorte en bloedverwantschap met voornaame „ geslachten, zyn rykdom, verstand, geleerdheid, veel „ vermogende invloed by anderen, gemeenzaam verkeer „ met de grootste Heeren, zyne volyverige zugt voor „ Vryheid in den Godsdienst en Burgerstaat, zullen ver„ oot-

(*) *Sententien van Alva*, bl. 156 en 162.
(†) MSS. Aant. van den Heer VAN DER CRAGHT.

„ oorzaakt hebben, dat men hem zoo gaarne onder de „ Bondgenooten zag, als hy er zich bereidvaardig toe „ betoonde. Zyn verdere leevensloop deedt ten overvloe- „ de blyken, dat hy geen eigen belang bedoelde, geen ge- „ zag of eerampten in den Burgerstaat voor zich begeerde, „ maar dat hy alleenlyk GODS roem en 't heil der Kerke „ zogt. —— Wenschlyk ware het, dat alle Predikanten, „ die zich ooit in eenig 's Lands of Stedelyk bestier lieten „ inwikkelen, hadden kunnen betuigen, gelyk THOMAS „ VAN TIELT, naar waarheid, deedt: *Eergierig ben ik* „ *ook niet; maar yverig tot* GODS *eere, en Zielen-* „ *graag* (*)."

Laaten wy by deeze *Edellieden*, deezen vermoedelyken *Sleeper*, nog een *Leeuwaardschen* Burgemeester voegen, te weeten, TJERK WALLES, een Man, die veel roems heeft in de *Friesche* Geschiedenissen van dien tyd, en in de Latynsche Schriften bekend onder den naam van TARQUINIUS VALLESIUS, of VALESIUS, hoedanig ook onze Schryver, in 't 1ste Stuk, bl. 257, eer hy hem beter kende, diens naam opgaf. Dat hy een Man was van *doortasten*, toonen woorden en daaden. Immers hy deedt, in Herfstmaand des Jaars 1566, in eene plegtige Vergadering op 't Raadhuis, dit voorstel: „ Dat wy u hier „ ontboden, hier perste ons de nood toe, en 't was uwer „ vroomheid te kort gedaan, poogde ik u daar in te on- „ derrigten. Zelfs is het u overgenoegzaam bewust, dat „ de tyd rypt, om te denken op de herstellinge der „ Stads welvaart, de veiligheid van 't gewisse, 't hand- „ haaven der wetten, en de behoudenisse van goed en „ leeven; die, door de onbepaalde heerschappye en den „ opgeblaazen hoogmoed van de Spaansche Dwingelan- „ den, staan vernietigd te worden. Veele woorden over „ dit stuk den hals te breeken schat ik onnut, doch een „ spoedig hulpmiddel niet ongeraaden. Aanvang te maa- „ ken met de zorge voor onze zielen is een heilig werk. „ —— Myn raad houdt derhalven, dat wy het prediken „ van GODS Woord, dus lang in 't heimlyke gedreeven, „ zonder angst, zonder omzien van Hof of Stadhouder, „ in 't openbaar aanvaarden. Het is dan hoogstnoodig, „ dat wy den beeldendienst afschaffen, en dien uit onze

„ oo-

(*) In zynen eigenhandigen Brief, geschreeven te *Antwerpen*, 12 Dec. 1578.

„ oogen, harten en kerken, weeren, op dat wy alzoo eene „ plaats verwerven, gezuiverd van allen bygeloof en „ afgoden-eer, en volkomenlyk ontheft van de vuiligheid „ der mispaapen, om GOD met een opregten pligt tot „ gerustheid van ons gewisse en de eeuwige zaligheid te „ looven. —— Gelegenheid is 'er nu toe gescnaapen, „ om die zelfde met den Paus en zyne onschriftmaatige „ bypaden ten lande uit te dryven. Een regtvaardige „ yver en 't afzyn van AREMBERG leiden 'er ons als „ met de hand heenen. De Knegten, die wy de poort „ voor 't hoofd flooten, zullen 't niet stooren, en 't ge- „ voelen van de Gemeente stemt het toe. Eenige wei- „ nigen mogen 't wraaken, maar hebben geen kragt om „ het te stuiten, indien wy ylen, en ons bedienen van „ het voordeel des tyds. Dus is myne meening, dat „ wy het ten naasten nagt aanvangen, en, op dat de „ moedwil van het ongeregeld graauw geen hinder gee- „ ve, de Schuttery daar by voegen. Doch 't zy den „ Gilden veroorloft hunne schilderyen, tafelen, duaalen, „ kandelaars, en dergelyke dingen, alvoorens weg te „ draagen; het overige worde, ten believe van de uit- „ voerders van dat werk, afgebrooken. Hoe nu uwe „ harten dit myn opzet beaangenaamen, verlang ik te „ hooren." Zyn voorstel werd goedkeurd, en ten uitvoer gebragt; doch, gelyk wy vermeld vinden, met dat gevolg, dat hy *Leeuwaarden* moest ruimen; dat hy, te *Amsterdam* komende, niet geduld wierd, zich, met een aantal zyner Landgenooten, in *Embden* onthieldt, meer dan éêns door ALVA ingedaagd, en vervolgens openlyk gebannen wierd, gelyk de Hoogleeraar dit alles breeder opgeeft.

De *Byvoegzels*, agter dit Deel te vinden, betreffen de twee voorgaande en ook het tegenwoordige. Dus, by voorbeeld, schryft hy ten aanziene van MARNIX: „ My- „ ne hoope, dat anderen nadere Berigten van dien uit- „ muntenden Man geeven zouden, is vervuld." Waarop hy wyst op 't geen C. SAXIUS, J. KOK en J. PRINS, des gedaan hebben, en nog eene en andere byzonderheid, deezen beroemden Man betreffende, by anderen niet geboekt, optekent. Dan wy hebben ons gewoon bestek reeds overtreeden, en moeten, te voller voldoening, den Leezer tot het Werk wyzen, welks Vierde of Slotdeel wy verlangende te gemoet zien.

Gelykheid, Vryheid, Broederschap, 1795. *Politick Belangboek voor dit Provisioneel Tydperk. Gewigtig thans, Gedenkwaardig hier na. Door den Auteur van 't Vaderlandsch A. B. Boek* 1781, *van het Politiek Zakboek* 1782, *van de Burger- en Huismans Belangboekjes der Jaaren* 1789 *en* 1790. *Te Amsterdam, by* J. R. Poster, 1795. *In* 8vo. 192 *bl.*

Schoon de *Amsterdamsche* Burger SWILDENS zyn Naam niet op den Tytel uitgedrukt, en alleen onder de *Vertooning van ons Staatsgestel aan 't hoofd van dit Boek* denzelven gespeld heeft, by een *Motto*, uit dit Stuksken ontleend; zou niemand dit Stukje aan eenen anderen toekennen. Hy mag, met vollen recht, bl. 95, op zich het Spreekwoord laaten gelden: „ Elke Vogel zingt zo als „ hy gebekt is."

Die zo zeer afgebrooke, gesnipperde, met veelvuldige Letteronderscheidingen, Schryfwyze, als mede de Woordkeus en Woordschikking, zyn hem zeer byzonder eigen; en is ons, in den loop onzes beoordeelenden arbeids, geen Naavolger van deezen Burger voorgekomen, althans geen die het, ten aanziene dier allen in 't oogvallende byzonderheden, zo verre gebragt heeft.

Ryk van Inhoud is dit Tweeledig Werkje. Eene daar voor gevoegde ontleedende Tafel wyst zulks uit. Het eerste gedeelte heeft ten wonderspreukigen Hoofdtytel, *de Drie Provisioneele Regeeringen van ons Land.* — De *Eerste* begon met de *Eerste* Ademhaaling onzer *worstelende* VRYHEID, in 1572. —— De *Tweede* begon den 10 Julie 1584, en was de *Eerste* REPUBLIKEINSCHE. — De *Derde* is de *Tegenwoordige.*

Deeze Betyteling van de twee eerstgemelde *Tydperken* heeft zeker een vreemd aanzien; dit tragt de Schryver 'er aan te ontneemen, door de volgende *Nota*: „ Het „ Begrip, dat 'er *twee vroegere* Provisioneele Regeerin- „ gen geweest zyn, is eene ontwyfelbaare *Historieele* „ *Waarheid*, gelyk elk uit de aangehaalde Staatsstukken „ en Inrichtingen van vroeger tyden met zekerheid zal „ zien.

„ En ook is dit begrip niet nu eerst by my ontstaan. „ Reeds voor vyf jaaren heb ik in een geheel nieuw

„ Stuk

„ Stuk over onze *Vaderlandsche Historie* de twee hier „ geschetste Provisioneele Regeeringen byzonderlyk ver- „ toond; —— welk nieuw Stuk ook van eene geheel an- „ dere verdeeling is, dan die op welke de beroemde „ WAGENAAR zyn voortreffelyk Boek heeft afgewerkt; „ en met éénen opslag van het oog meer duidelykheid „ en *onthoudende* kennis zal geeven, dan men door veel- „ maalige herleezingen van WAGENAAR of andere Wer- „ ken kan verkrygen. Dit geheel nieuw *Memorieel* stuk „ der Geschiedenissen van ons Land zou ook reeds uit- „ gegeeven zyn, indien niet veelerlei andere tusschen- „ gekomen Studie en Omstandigheden het hadden ver- „ hinderd." —— Wy maaken hier van byzonder gewag, om dat de Schryver zich te meermaalen op dit nog uit te komene Boek beroept. Zichzelven dus by eenen WA-GENAAR te durven afmeeten, en grooter te bevinden, heeft iets in. Dan, schoon onze Schryver soms nederig van zichzelven denkt en spreekt, zyn de uitbarstingen van Ingenomenheid met zichzelven veelvuldiger. Wy willen geene lyst van beide maaken, en die tegen elkander overhangen.

Wat de *Derde Provisioneele Regeering*, of de *Tegenwoordige*, betreft, waar over de Schryver het breedst uitweidt, daar in geeft hy, op dat wy zeer verkort den Inhoud hier ter neder stellen, op — Voorbereidende Oorzaaken. —— Oogmerk deezer Provisioneele Regeering. Met verscheide tusschenvoegingen. Alle strekkende om het *Oude* zo gansch en gaar niet te verwerpen, aangedrongen door voorbeelden. —— De Bedryven deezer derde Provisioneele Regeering in XV Hoofdsoorten of byzondere Kapittels getoond en gesorteerd. —— Iets over de Wettigheid der Bedryven. —— Nader Regts- en Regeeringkundig Vertoog wegens de Wettigheid der Bedryven. — Een Fragment wegens den byzonderen Aart of Soort van deeze derde Provisioneele Regeering. —— Twaalf Noodlottige Oorzaaken van het moeilyke en zorglyke onzer Provisioneele Regeering. — Alles wyst uit, dat de Schryver een *Patriot* is, die, gelyk hy dit ergens uitdrukt, *op zyn eigen Voetstuk staat*, en van anderen, ook beroemde Mannen, durft verschillen, en hun op eene zeer zigtbaare wyze hunne Begripsveranderingen onder 't oog brengen. Hy voelde dit ten aanziene van den Burger PAULUS: waarom hy in eene Aantekening zich des uitlaat. Dit loopt vry *Personeel*.

Wy willen gaarne bekennen, den Schryver niet altoos bevat te hebben; ook wil hy soms niet bevat worden, daar hy anders zo zeer op aandringt. Wy moeten iets overneemen dat eene groote maate van klaarheid heeft, en waar de Schryver zich minder dan elders aan byzondere gemaaktheid van styl overgeeft.

„ Niet toevallig, schryft hy, (bl. 99.) maar beraaden, „ niet kortstondig, maar tot op heden nog veelal voort- „ duurend (hoewel, gelyk te hoopen, niet altyd duurend) „ is de volgende zonderlinge Merkwaardigheid, welke „ nader tot de kenschetzing van den Aart deezer Provi- „ sioneele Regeering behoort; althans naauwe betrekking „ 'er op heeft.

„ Te weeten: —— Ik bedoel hier de genoeg bekende „ *Herdooping* onzer voorouderlyke Naamen van Regee- „ ring, als *Municipaliteit*, voor RAAD of VROEDSCHAP; „ —— *Municipaalen*, voor RAADEN of VROEDSCHAPPEN; „ —— *Maire*, voor Schout of Hoofdschout, *enz.* —— „ *Committé van Justitie*, voor WETHOUDERSCHAP, SCHE- „ PENS of WETHOUDERS; —— *Representanten van het* „ *Volk van Holland*, voor STAATEN VAN HOLLAND, „ enz.; *Committé van 't Bondgenootschap te Lande*, voor „ RAAD VAN STAATE der Vereenigde Nederlanden; — „ *Committé de Marine*, voor RAAD TER ADMIRALITEIT, „ enz. enz., want alle de Committés, zo der Unie als der „ Provincien, (voeg 'er by, die der Steden) hier op te „ noemen, zou te breed uitloopen. —— Voorts ook nieu- „ we Naamen van *Bedryf*; als: *Decreet*, voor RESOLUTIE „ of BESLUIT. — *Acclamatie*, voor . . . . . (onze Land- „ aart van ryp Beraad kende nooit zulk een ding, hadt „ 'er dus ook geen woord voor,) —— nog verscheide „ andere woorden, onder welke *Organisatie* en *Organi-* „ *seeren* van veelerlei gebruik is, —— als *Organisatie* „ *van Committés* — *Organisatie van Schutteryen*, — *Or-* „ *ganisatie van Land- en Zeemagt* —— *Organisatie* van „ 't geheele Volk van Nederland, enz. enz.

„ De NAKOMELINGSCHAP zal gewisselyk vraagen, wat „ of toch wel de Redenen mogen geweest zyn van alle „ die *Herdoopingen*, en het invoeren van *uitheemsche* woor- „ den, onder welken 'er zelfs een en ander of niet, of „ zo moeilyk, uit te leggen als uit te spreeken valt, voor „ Nederlanders, die niet dan hunne Moedertaal verstaan? „ —— Men denkt 'er onderscheidenlyk dus van:

„ De *Afkeerigheid van alle Aristokratie* houden vee-

„ len

„ len voor eene der voornaamſte Redenen, dat zelfs de „ ſchoonſte Oud-Nederlandſche Naamen, b. v. van RAAD, „ VROEDSCHAP, WETHOUDER, WETHOUDERSCHAP, „ STAATEN, enz. niet hebben mogen geſpaard worden;.. „ even zoo weinig, zeggen zy, als de ſchoonheid der „ ſchoonſte Lyonſche Huizen ze tegen het omverhaalen „ behoeden kon. . . . .

„ Eene andere Reden zou de *Gecharmeerdheid* (zoo „ drukken het zekere Lieden uit) of de verliefdheid geweest „ zyn op de Franſche Benaamingen, of op al wat *Fransch* „ is. —— Aan deeze Reden is echter minder geloof te „ ſlaan; aangezien de Taalkunde en Kieschheid veeler „ Geleerde Repreſentanten, die zeer wel weeten hoe ryk „ en ſchoon en kragtig en beteekenend onze *Hollandſche* „ Taal is, ik mag niet zeggen *boven* de *Franſche*, hoe- „ wel zy gewisſelyk daar voor niet behoeft onder te „ doen. —— Ik beroep my op alle Kenners.

„ Nog wordt 'er eene *derde* Reden opgegeeven, die „ vry wat meer in aanmerking komt .. als behoorende, „ zo zy waar is, nader tot de kenſchetzing; naamlyk: „ *om dus zelfs door* gelyke *Benaamingen die* GELYK- „ VORMIGHEID *met de Franſche Conſtitutie vóór te be-* „ *reiden*, welke het voorneemen (zeker in den beginne „ der Revolutie) ſchynt geweest te zyn, om ten aanziene „ van ons Land ſtiptlyk in te voeren. —— Maar zedert „ dien tyd zyn veele groote veranderingen, en ook al „ *Naamsveranderingen*, in de Franſche Revolutie en Con- „ ſtitutie ontſtaan: zo dat Wy, in geval van volſtrekte „ of meest mogelyke Gelykvormigheid, ook nog veran- „ derde, dus wederom nog nieuwe, Naamen zullen moe- „ ten overneemen. —— Ondertusſchen lydt deeze derde „ Reden, hoe waarſchynlyk ook, by my eene zwaare „ bedenking, betrekkelyk de *verzekering op den duur* van „ de ONAFHANGELYKHEID van onzen Staat. —— Kun- „ dige Lieden weeten, dat het *Onderſcheid* eener Taale „ ook al geenen geringen Staatkundigen invloed ten goede „ kan hebben, zo wel als de GELYKVORMIGHEID ten „ kwaade zou kunnen krygen —— *bedoeld* of *onbedoeld*. .

„ Moge het voorts met de waardy van deeze Herdoo- „ ping zyn, zo als 't wil: dit is zeker, dat zy met on- „ derſcheiding en gansch niet algemeen geweest is in alle „ plaatzen; en byzonder opmerklyk is het boven dien; „ dat in verſcheide Hollandſche Steden, by nadere *Or-* „ *dening*, de oude ſchoone Hollandſche Naamen, van

„ RAAD,

„ RAAD, WETHOUDERSCHAP, WETHOUDERS, SCHOUT,
„ enz. wederom zyn te rug genomen: welk alles denken
„ doet, dat de woorden als *Municipaliteit*, *Municipaal*,
„ *Maire*, *Committé*, enz. enz. enkel *Provisioneel* waren
„ aangenomen; en hoopen, dat het geheele voornoemde
„ Herdoopzel zelve, als een *Provisioneel* stuk, alleen aan
„ deeze Provisioneele of buitengewoone Tyden eigen,
„ met het eindigen daarvan ook wel zal ophouden."

De Burger SWILDENS eindigt „ dit zyn onvoltoogen
„ Schrift over deeze onze DERDE PROVISIONEELE RE-
„ GEERING heden den *tweeden* November 1795." Veelal vinden wy dusdanige dagtekeningen by veele gedeelten.

Het Tweede Stukje, 't welk ons hier wordt aangeboden, is getyteld: *Vaderlandsch Pro-memoria, of welmeenende Herinneringen voor dit Provisioneel Tydperk;* waar van men de Ontleeding voor aan 't Werkje vindt; doch gepaard gaat met een *Voorreden*, waarin de Schryver van zichzelven, zyne gedaane verrigtingen en gevoelens, spreekt, gelyk hy ook doet in de Afdeeling, getyteld: *Allergewigtigste zaak.* Alles niet even duidelyk. Hier beroept zich de Schryver op een meermaals aangeduid Geschrift, 't geen nog te komen staat, *over de* HOOGE BELANGEN *van* STAAT *en* REGEERING, *thans en voortaan*; als mede op een Derde, reeds voor twee jaaren vervaardigd, 't geen hy eerlang hoopt uit te geeven.

Dit Werkje zelfs is niet geheel af, blykens het *Berigt wegens het plotslyk eindigen van dit Boek hier.* Daar door vonden wy ons teleurgesteld in onze opgewekte Nieuwsgierigheid, bl. 129, waar wy lazen: „ Onze zo beroem-
„ de schrandere Wysgeer HULSHOFF schreef my, wei-
„ nige dagen voor zyn Dood, over dien *vasten* KLEM,
„ die alleen verhoeden kan, dat het Begrip van RECHT
„ en RECHTVAARDIGHEID by Volksbestierders geen *Was-*
„ *sen Neus* wordt, eenen zeer merkwaardigen Brief,
„ misschien den *laatsten*, dien deeze Wysgeer tot toe-
„ lichting van Waarheid en Deugd schreef. Hier na zal
„ ik gelegenheid vinden, om ten algemeenen Nutte zyne
„ zo schrandere Toelichting en wyzen Raad aangaande
„ het groote Stuk van dien CONSCIENTIE-KLEM mede
„ te deelen." Want de Schryver berigt ons, dat wy deezen Brief te wagten hebben, by het reeds aangeduide Geschrift, 't welk wy te wagten hebben, *over de* HOOGE BELANGEN *van* STAAT *en* REGEERING, *thans en voortaan.*

Wy

Wy zien dit en de andere aangeduide Werken deezes Schryvers te gemoete. Onder voor ons veel duisters heeft hy zyne Lichtgeevende Punten, en zal men hem niet te vergeefsch leezen, en het thans uitgegeevene, zo en zo verre als het is, by zyne andere Werkjes voegen.

Brieven en Geschiedenissen van den Gemeenebestgezinden, uit het Fransch van HENRIQUEZ, *ter onderwyzinge en voorlichtinge van de Bataafsche Aankomelingschap. Te Rotterdam, by* C. van den Dries. *Met Plaatjes.* 1796. *In 12mo.* 159 *bl.*

Zonder vrees dat wy deswegen van Kettery in het *Patriotisme*, want daaromtrent heeft men ook Kettermaakers, beschuldigd zullen worden, durven wy dit *Onderwys voor de Bataafsche Aankomelingschap* wel afkeuren, als behelzende, onder weinig daadlyk leerzaams, veel 't geen best ongeleerd bleef, of men moest schelden, uitvaaren, veroordeelen en lasteren, voor goed en der Jeugd dienstig houden. —— Verleidelyk intusschen is het niet; men moet 'er haast den walg van steeken. Een klein Proefje zal voor veelen genoeg zyn.

„ *Droom van den Bestevaar* DE HAAN.

„ Omtrent deezen tyd nam ik een slaapje. —— En geduurende mynen slaap zag ik in den Droom eene blaauwe, witte, en roode wolk; en uit deeze wolk strekte zich ééne hand uit, die op eenen zwarten Toetssteen een zeker getal Cyfferletters plaatste in deeze order

O O O O O O O O O O O O

en eene stem riep my toe: Bestevaar DE HAAN! Ik antwoordde, „ zie hier ben ik;" en de stem vervolgde: „ Wat ziet gy?" —— Nullen ——. Toen sprak de stem in deezer voege:

Zie hier 't waarachtig beeld, van aller Vorsten weezen,
In deezen Nullenry, daar niets in is te leezen,
Bezieze en teltze, en let op welk een plaats zy staan,
Wat baarenze in uw Geest? en waar voor zoudt gy vreezen?
Bereekenze toch wel; kom aan:

En

En op 't oogenblik plaatfte die hand het Cyffer 1 voor die Nullen, en de ftem vervolgde in deezer voege:

Het Cyffer daar vooraan gefchreeven,
Geeft aan de Nullen Ziel en Leeven.
Het Cyffer is het Volk.

En de hand het Cyffer 1 vooraan 't hoofd der Nullen uitgewischt hebbende, plaatfte hetzelve toen weder agteraan, en geduurende dien tyd riep de ftem my toe:

Ai! plaats nu 't Cyffer eens aan 't end,
Het Volk wordt dus als EEN, *de Vorst als* NIETS *bekend.*

En ik zeide tegen die ftem. De Volken zyn wel zeer dwaas van zich op te offeren voor weezens, die op zichzelven niets betekenen...... Waarom zouden zy 'er zich niet eenmaal van kunnen ontdoen? En de ftem antwoordde my: —— Eéne Natie heeft 'er reeds het voorbeeld van gegeeven, en een tweede is 'er werklyk mede bezig. —— Zie maar wel toe. —— Ik ontwaakte, en ik bevond my in *Holland* —— aan de *Maas*."

Waren alle Afdeelingen nog zo als deeze *Droom!* doch geraaken onze Leezers niet op 't leezen aan 't geeuwen, zo over de Vertelling als den trant?

Het Gezond Verftand, door THOMAS PAINE. *Uit het Engelsch vertaald. Te Dordrecht, by* de Leeuw en Krap. *In gr. 8vo.* 144 *bl.*

Zeer onlangs hebben wy een blyk gehad, dat PAINE, als Schryver, nog leefde (*). Men heeft veelal, daar hy eerst hier te Lande bekend werd door het zo veel opziens baarend en fterk getrokken Werkje, *de Regten van den Mensch*, geoordeeld, dat hy toen eerst als Schryver te voorfchyn tradt; doch hy was reeds voor verfcheide jaaren, by de zynen, als Schryver bekend.

Het Werkje, hier aangekondigd, draagt de Jaartekening van 1776. De Inleiding duidt des Schryvers oogmerk aan; ze is kort, en van deezen Inhoud: „ Welligt zyn „ de Gevoelens, welke de volgende bladen inhouden, tot „ he-

(*) Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 599.

„ heden nog niet genoegzaam in de mode, om eene al-
„ gemeene gunst te verwerven. De lange gewoonte, om
„ eene zaak voor onberispelyk te houden, doet opper-
„ vlakkige denkers in de daad gelooven dat ze recht-
„ maatig zy, en is vooral oorzaak van een geducht ge-
„ schreeuw ter verdeediging dier oude gewoonte. Maar
„ het gedruis houdt schielyk op. De tyd bekeert beter
„ dan het verstand.

„ Daar een lang en geweldig misbruik van Magt, door
„ de gewoonte, een middel werd om die Magt aan allen
„ regt van onderzoek te onttrekken (zo als andere voor-
„ werpen, aan welker hervorming men niet gedagt zou
„ hebben, zo niet het lydende deel door geweld tot eene
„ proef aanleiding hadt gekreegen); daar, wyders, de
„ Koning van *Engeland*, uit kragt van zyne *Prærogati-*
„ *ven*, op zich genomen hadt het Parlement in dat geen
„ te ondersteunen wat hy zyn Regt noemt; en daar het
„ goede Volk van dit Land door de *Coalitie* zwaar on-
„ derdrukt geworden is, zo bezit dit Volk een onweder-
„ spreeklyk Regt om de aanspraaken van beiden te on-
„ derzoeken, en op gelyke wyze de Tyranny van beiden
„ af te werpen.

„ In de volgende bladen heeft de Schryver zich zorg-
„ vuldig gewagt, ergens iets aan te roeren, dat ons
„ zelfs alleen personeel aanging. Even zo weinig krui-
„ pingen voor enkele weezens, als berispingen van en-
„ kele weezens, vindt men 'er in. De wyze, de waardige,
„ man behoeft de zegepraal van een Boekjen niet; en hy,
„ die geen oordeel, of slegts een vyandlyk oordeel, over
„ een gevoelen kan vellen, zal van zelve ophouden, zo
„ men zich maar niet te veel moeite geeft om hem te be-
„ keeren.

„ De zaak van *America* is grootendeels de zaak van
„ het Menschdom. Veele omstandigheden hebben zich
„ vereenigd, die van invloed op de Grondstellingen van
„ alle Menschenminnaars zyn, en aan welker uitkomst
„ haar hart deel moet neemen. De Verwoesting van een
„ Land door vuur en zwaard; de Oorlogsverklaaring te-
„ gen de Natuurlyke Regten van alle Menschen; de Uit-
„ rooijing van haare Verdeedigers van de oppervlakte des
„ Aardbodems, is iets, dat elk Mensch, dien de Natuur
„ de kragt gegeeven heeft om te gevoelen, al te na aan
„ 't hart moet gaan; en van dat gevoelen is, zonder dat

„ hy

„ hy zich aan de berisping der Partyen bekreunt, de
„ SCHRYVER."

Schoon derhalven dit Stukje, 't welk ten tyde der Uitgave in *America* veel opziens en ook tegenſchryvens baarde, goeddeels zaaken betreft, reeds in dat Werelddeel beſliſt, zal het egter, op deezen afſtand van tyd, wel der leezinge waardig zyn; het bevat de Grondſtellingen waar op de Burger PAINE vervolgens altoos gebouwd en voortgewerkt heeft.

't Zelve loopt over deeze vier Hoofdonderwerpen, met 's Schryvers gewoon vuur behandeld. —— I. *Van den Oorſprong en het Oogmerk der Regeering, nevens korte Aanmerkingen over de Engelſche Conſtitutie.* — II. *Over de Monarchie en Erflyke Throonsopvolging.* — III. *Gedagten over den tegenwoordigen toeſtand der Americaanſche zaaken.* —— IV. *Het tegenwoordig Vermogen van America, met eenige gemengde Aanmerkingen.*

Zedert de eerſte Uitgave van dit Stukje bekend werd, of liever op den eigen dag dat het te voorſchyn kwam, werd de Aanſpraak des Konings te *Philadelphia* bekend; deeze gaf de geboorte aan een hier bygevoegd *Aanhangzel:* waarin de Schryver, met al de gevoeligheid zyn aandoenlyk hart eigen, voor eerst, de Stelling beweert: „ dat het Belang van *America* vordert, van *Engeland* „ geſcheiden te worden" —— en, ten tweeden, de Vraagen beantwoordt: „ wat is het ligtſte en uitvoerlykſte „ Plan: *Bevrediging?* of *Onafhangelykheid*? Met eenige „ Aanmerkingen doorvlogten."

Ten ſlot vinden wy PAINE's Bedenkingen „ aan de „ Repreſentanten van de Godsdienſtige Volksmaatſchappy, „ *Kwaakers* genaamd, of zo veelen van hun, als deel „ hebben aan de uitgave van een nieuw Geſchrift, onder „ den tytel: *Het oude Getuigenis en de Grondſtellingen* „ *van het Volk, Kwaakers genaamd; betreffende den Koning* „ *en de Regeering, als ook de thans aan verſcheide Plaatzen van America ontſtaane Beweegingen, aan het Volk* „ *in 't algemeen gericht.*"

Wy twyfelen geen oogenblik, of de Aanduidingen van den Inhoud van dit kleine Werkje zullen genoeg weezen om het by de andere Vertaalde Schriften van dien Vryheids-Voorſtander te doen voegen.

Reis door de Departementen van Frankryk, door een Gezelschap van Kunstenaars en Geleerden. Met Kaarten en Plaaten. l'Aspect d'un Peuple Libre est fait pour l'Univers. J. LA VALLÉE, *Centenaire de la Liberté, Aꝯ. 1. Te Parys, by* Brion, Buisson, l'Esclapart, Desenne, *en de Directeurs der Drukkerye* du Cercle Social. *Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp., 1795. *No. I.* 36 *bl.*

Hier mede vermelden wy den Aanvang eens Werks, 't geen de Burgers *van Buma en Comp.*, te midden van het jongstverloopen Jaar, ter Intekening hunnen Medevaderlanderen aanboden. Wy schryven eens *Werks*, schoon het Stukje voor ons slegts 36 bl. beslaat, en moeten kortlyk den Aanleg van 't zelve vermelden, eer wy van de Uitvoering iets zeggen. —— Het vertaalde *Fransche Berigt* stelt 'er ons ten overvloede toe in staat. Behalven de *Fransche* Uitgeevers, op den Tytel vermeld, die voor de Kaarten en Gezigten staan, is JOSEPH LA VALLÉE, van wien het *Motto*, daar vermeld, ontleend werd, de Schryver. Deeze Burgers oordeelden, met de Vaststelling der Constitutie, het tydstip daar, „ om iets te ondemeemen, dat voor het algemeen teffens nuttig en „ aangenaam moest zyn, door 't zelve als 't ware een „ Gallerye aan te bieden, die *Frankryk* en deszelfs In„ woonders teffens beschreef en in beeldtenis vertoonde."

Ter volvoeringe van dit Plan beraamden zy het Werk by Caternen uit te geeven, waar van elk een Departement zal bevatten. „ Ieder Catern," voegen zy 'er nevens, „ zal van 24 à 32 pag. inhoud zyn, volgens het „ meer of minder belang der zaaken, die daar in te ver„ handelen vallen. Het zal vercierd zyn 1°. met een „ Kaart van het Departement, in de manier eener Te„ kening, vergezeld met Geographische en Politique No„ ten. Men zal 'er in vinden de Cantons, de Distric„ ten, de Wegen, met den afstand der voornaamste Ste„ den van Parys. 2°. Wanneer de Landbewoonders van „ beide Sexen in 't een en ander Departement verschil„ lend zyn in hunne Kleederdragt, zullen wy daar van „ eene Afbeelding geeven. En 3°. drie of vier Plaaten, „ vertoonende de Monumenten of de voornaamste Steden „ van dat Departement, met een woord de groote voort„ brengzelen van Natuur en Konst."

De gemelde Burgers, die het Plan beraamd, en ondernomen hadden 't zelve te volvoeren, besloten verder, om van hun natuurlyk regt op een zo voortreffelyk en in zyne soort éénig Werk gebruik te maaken, en 't zelve ook in andere Taalen aan andere Volken aan te bieden; en hebben de Boekhandelaars *Buma en Comp.*, wat de *Hollandsche* Uitgaaf betreft, met de hoofddirectie der Intekeninge, der Verzending, en wat daar meer aan vast is, belast. In gevolge hier van gaven deeze het gemeld Berigt van Intekening uit, en leveren het Eerste Stukje af, 't geen thans voor ons ligt.

't Zelve bevat, behalven eene *Korte Schets van Frankryk*, ter Inleidinge, waar onder wy, in de *Nederduitsche* Uitgave by den aanvang, deeze noodige herinnering leezen, welke in 't beloop althans der eerste Stukjes wel in 't oog dient gehouden te worden, *dat men reeds in* 1792 *een begin maakte met deeze Reis te beschryven*, eene Kaart van het Departement van *Parys*, met de Beschryving van 't zelve, en vier Plaaten, en bovendien een algemeen Overzigt en Kaart van geheel *Frankryk*, verdeeld in LXXXIII Departementen. De Fransche Uitgeevers belooven, „ indien het gebeurde, dat 'er nog „ eenige verandering in de Districten en Cantons voor„ viel, het direct op hunne Kaarten te zullen verande„ ren, en dezelve aan hun, die hun Werk in handen „ hebben, voor de geringst mogelyke kosten te zullen „ mededeelen."

Wy hebben en in de Kaarten en in de Plaaten veel genoegen, en ze beantwoordend gevonden aan de Opgave. Dit kunnen wy ook zeggen van de Beschryving, die op een ongedwongen berigtgeevenden trant ingerigt, en met geestige invallen doormengd, is, en vergezeld gaat van eene en andere agteraan gevoegde Geschiedkundige Opheldering. Alleen zou men, naa het afleezen, wel wenschen, nog meer byzonderheden vermeld te vinden; doch het kort bestek der Bladzyden, waar toe de Schryver en de Uitgeevers zich bepaald hebben, laat zulks niet toe; en dit kort bestek was noodig, om het Werk, 't geen met dit al groot zal worden, niet te wydloopig te maaken.

Volgende Stukjes zullen ons gelegenheden te over verschaffen om op deeze en geene byzonderheden in het Reisverhaal staan te blyven; voor tegenwoordig willen wy ons vergenoegen met eene en andere trek by te brengen, die den doorgaans geestigen, en veelal opmerkenden,

den, en tot het toekomende doordringenden, voordragt des Schryvers merktekent. Naa nog te *Parys* ſtandhoudende Gebreken in menigte opgemerkt en onbewimpeld voorgedraagen te hebben, met de te wagtene Verbeteringen, roept hy uit: „ Zalige tyden! door onze Kinderen te „ beleeven, waar van het tegenwoordige geſlacht niet „ dan de ochtendſchemeringen zien zal! want het Franſche Volk, nog ongewoon aan de Vryheid, is thans „ gelyk de baaren der zee, die lang naa den ſtorm voortrollen, en wier rustlooze beweegingen noodig zyn, om „ zich van het ſchuim, dat haar overdekt, op het ſtrand „ te ontlasten."

„ Ik wil," merkt de Reisbeſchryver op, „ wel gelooven, dat misſchien, in 't vervolg, Parys in zyne bevolking iets lyden zal. Parys was onder de voorige „ Regeering, ten opzigte van het geheele Ryk, 't geen „ China meent te zyn met betrekking tot alle andere „ Volken der Waereld, die het in alle nederigheid wel „ als zyne Voorſteden gelieft te rekenen; indien men hadt „ voortgegaan om Parys te vergrooten, dan was Frankryk gelyk geworden aan iemand die 't water in 't „ hoofd heeft, waar door 't zelve aangroeit naar maate „ de overige leden verdorren. Wat kwaad zal 'er uit „ voortſpruiten, zo al Parys eene meer geëvenredigde „ Verdeeling met de overige Departementen verkreeg? „ Overal, waar de eerzugt voedzel vindt, zullen zich menſchen ophouden; en daar Parys tegenwoordig niet meer „ de groote en eenige ſchatkamer der Eerampten en „ Bedieningen is, zo is het waarſchynlyk, dat ook „ minder menſchen zich binnen zyne muuren zullen begeeven."

Wy willen hier alleen nog aan toevoegen de gedagte van den Burger LA VALLÉE, over den Oorſprong der *Franſche* Staatsomwenteling. „ Gelooft niet," ſchryft hy, „ dat de Verlichting en de Wysbegeerte zo veel deel, als „ men wel denkt, aan de Revolutie gehad hebben; het „ Volk heeft dezelve alleen bewerkt, en 't Volk las vóór „ de Revolutie niet; het hadt 'er den tyd niet toe. HELVETIUS, MABLY, FRANKLIN, ROUSSEAU, waren hen „ onbekend, en hadden zy toevallig den naam van VOLTAIRE eens hooren noemen, zo hadt men terſtond de „ Priesters, die verder zagen dan de Philoſophen, en „ die 'er hunnen vloek over uitſpraaken ——: neen ——

„ de oorzaaken der Omwenteling zyn meer natuurlyk, „ dan zedelyk: aan den eenen kant eene onverzaadelyke „ hebzugt, aan den anderen de verschriklykste armoede; „ deeze moesten natuurlyk eens, naa lang tegen den an„ deren geworsteld te hebben, met een schriklyk geweld „ een einde aan den stryd maaken. En geloof my, 't ge„ val van dien befaamden *Collier* was het eerste Capittel „ waar in het Volk las dat het noodig werd 'er zich „ mede te bemoeien, en niet in het *Contract Social:* het „ Volk heeft dus zich zelv niet verlicht, om *daar na* de „ Revolutie te maaken; maar het heeft de Revolutie be„ werkt, om zich *daar na* te verlichten. Het gestadig „ leezen der Nieuwspapieren zal hun de noodzaaklykheid „ van eenig vooraf zo noodig onderricht doen gevoe„ len; de vrees van bedroogen te worden, en 't verlan„ gen om zich zelv te verzekeren, of men hun nopens „ de waarheid der grondbeginzelen misleidde, of niet, „ zal hun van den arbeid hunner Wetgeevers doen op„ klimmen tot de Schriften der Wysgeeren, tot de Jaar„ boeken der Geschiedenis, tot de Handvesten der Oud„ heid; en op die wyze zal de Verlichting, wel verre „ van den grond tot de Revolutie gelegd te hebben, veel„ eer een gevolg daar van worden. Hier uit volgt, dat „ het verkeerd is te denken, dat de Omwenteling nadeel „ aan de Konsten, fraaije Letteren en Weetenschappen, „ toegebragt hebbe; en dat mogelyk nimmer de dageraad „ van derzelver volkomensten luister zo naby is geweest, „ als thans, schoon zy voor 't oogenblik nog moeten ag„ terstaan." —— De Tydschriften vermelden ons, hoe veel 'er, zints den Jaare 1792, den tyd deezer Reize, in dit vak reeds gedaan is, en nog gedaan wordt.

Behalven de algemeene Kaart van *Frankryk*, verdeeld in 83 Departementen, en eene van het Departement van *Parys*, is dit eerste No. vercierd met eene Afbeelding der Kleederdragten van het Departement van *Parys;* met een Gezigt van *Parys* van den Noord, westkant, en van het *Pantheon.*

De

De Rhyn, of Reis van Utrecht na Frankfort, hoofdzaaklyk langs de Oevers van den Rhyn. Door T. COGAN. *In gemeenzaame Brieven. Uit het Engelsch. 2de Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz., 1795. 125 *bl. In gr.* 8*vo.*

„ Wy zullen niet verwylen met het vervolg deezer „ onderhoudende, leerzaame en vermaakende, Reize „ onzen Leezeren te doen kennen," was het ſlot onzer Aankundiginge van het Iſte Stuk der Reize, welker IIde Stuk thans voor ons ligt; wy houden hier in woord (*).

Met de Reis na *Dusſeldorff* vangt de Reiziger den XIV Brief, in dit Stukje de eerſte, aan. De werkzaamheid der Vrouwen in dien oord, aan den Landbouw, geeft den Schryver gelegenheid, om, behalven andere Aanmerkingen, uit te weiden over de leefwyze der ſchoone Sexe, en aan dezelve heilzaame Leefregelen op een vrolyken trant mede te deelen, die met vrugt kunnen geleezen worden; als men, onderrigting krygende, dezelve opvolgt.

Dusſeldorff is het voorwerp der Beſchryvinge van den XV Brief. Daar deeze Stad haare tegenwoordige leevendigheid en bloei verſchuldigd is aan de Wysheid en Mildheid van den Keurvorst JOSEPH WILLEM, in den aanvang deezer Eeuwe, weidt hy met regt uit in den lof deezes verſtandigen, en ten opzigte van den Godsdienst verdraagzaamen, Mans; en in zeer gepaste Aanmerkingen over dit ſtuk. Hoe gepast moet elk welgeſteld hart de bedenking keuren. „ De deugd van Godsdienſtige verdraagzaamheid bekleedt eene voornaame plaats onder die deugden, die haare eigene belooning medebrengen. Gelyk vervolging, hoogmoed, onderdrukking, wreedheid, wrevel en haat teelt, zo heeft de vrye oefening van verſchillende Godsdienſten eene tegenovergeſtelde uitwerking. Zy is de bron van eensgezindheid en wederzydſche toegenegenheid. Als men onnoodige onderſcheidingen maakt, koestert men tweedragt; doe die uit den weg, en men komt, als de driften weer bedaard zyn, tot die toegenegenheid, welke de mensch natuurlyk den mensch toedraagt. Naarmaate de Maatſchappyen nader aan deeze beginzelen komen, lee-

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 477.

leeven zy ook in eene hebbelyke vriendfchap, en, naarmaate zy 'er verder van daan zyn, is het veld te grooter waar op de Duivel zyn flegtst onkruid zaait."

Dat de Dusfeldorpfche Verzameling van Schilderyen een bezoek kryge is wettig, als mede dat de Heer COGAN zyn oordeel over veele der Kunststukken opgeeft, waar in hy, uit eigen oogen ziende, veel van anderen verfchilt. Wy kunnen niet meer doen dan de leezing van den XVI, XVII en XVIIIden Brief, hier over loopende, aanpryzen. —— Wy willen liever, veranderingshalven, eene en andere ontmoeting met leevende Voorwerpen aldaar optekenen.

Men heeft de gewoonte om den Profesfor WHITE, den Opzigter der Galery, een fteekpenning te geeven. „ Deeze „ gewoonte zal u, fchryft COGAN, misfchien voorkomen „ wat onbeftaanbaar te weezen met de Profesforaale waar- „ digheid: maar deeze zyn flegts plaatslyke denkbeelden, „ en vooroordeelen van gewoonte! Zyne hand trok zich „ niet meer uit een beginzel van kieschheid te rug op „ het voelen van een halven Kroon, dan die van eenen „ Engelfchen Geneesheer op het voelen van een Gui- „ nie; zy verkrygt, in tegendeel, even als die, eene „ foort van aandryvende kragt na dezelve. —— Als men „ zich van dat vooroordeel ontdoet, ben ik ten vollen „ overtuigd, dat deeze gewoonte zeer tot voordeel van „ het gezelfchap, dat deeze galeryen bezoekt, ftrek- „ ken moet; want, laat men zeggen wat men wil, 's men- „ fchen aart is zodanig, dat hy door de onmiddelyke „ verwagting van een klein voordeel meer tot waakzaam- „ heid en beleefde oplettendheid wordt aangezet, dan door „ het algemeen gevoel van pligt, of zelfs door eene al- „ gemeene zugt om anderen dienst te doen."

Met dien Profesfor aangenaam omwandelende, kwam de boodfchap der aankomst eener *Rusfifche Prinfesfe*, die onmiddelyk met verfcheidene van haar gevolg binnentradt. De Profesfor ging haar te gemoet om haar te ontvangen, en kwam weder by hun; zich verontfchuldigende, dat hy niet in ftaat was hun zo als hy wel wenschte op te wagten; maar dat hy verpligt zou zyn de *Gravinne* VAN FALKENSTEIN te vergezellen, die *incognito* reisde, en byzonderlyk zyner aandagt was aanbevolen.

Op deeze tyding fchreeuwde zyn Vriend een *di-antre* half zo lang als de zaal. Zy zagen elkander met overdreeven trekken van fpyt en teleurftelling aan. Eindelyk

lyk verbrak zyn Vriend het ftilzwygen, en verligtte zich door eenige fcherpe ftekelige aanmerkingen tegen de Grooten. „ Hy kon zich niet bedwingen van by die „ gelegenheid het *Kaale Adel* uit te ftooten, en hy weid- „ de met groote kragt van taal uit over de meerdere „ verdienften van eenen agtingwaardigen Koopman, die „ de noodwendigheden en aangenaamheden des leevens „ over den aardbol verfpreidt, boven die verflinders, „ welker aanweezen alleen bekend is door de ten toon- „ fpreiding van hunnen hoogmoed en ydelheid."

De Heer COGAN vondt zyne verligting door een leen-fpreuk. „ Die *incognito Reizigers*, zeide hy, zyn regte „ faamdieven! Met hun gevolg en aangenomen tytelen, „ hunne koetzen en kleeding, fpannen zy alle zenuwen „ aan om u een verheven denkbeeld van hunne waardig- „ heid en grootheid te geeven, terwyl zy zich houden „ als of zy die wilden *verbergen!* Gy kunt 'er uit beflui- „ ten, dat; als zy onvermydelyk zo veel overblyven- „ den luister vertoonen, als zy onder deeze gewillige *ver-* „ *duistering* zyn — als zy nog fchitteren, fchoon zy van „ hunne ftraalen beroofd zyn — als de *peripheri* onze „ oogen verblindt, fchoon de *fchyf* verduisterd is — hoe „ onverdraaglyk zy moeten zyn in hunne *middagglorie!* „ Dit is het denkbeeld, dat zy zoeken te verwekken, „ maar volg hen tot in den kleinen kring van hun huis, „ en hun grootfte luister is naauwlyks gelyk aan dien van „ een glimworm!"

COGAN laat 'er op volgen: „ Myn Reisgenoot verheug- „ de zich dat de tyd met fnelle fchreden naderde, „ wanneer alle haatlyke onderfcheidingen van geboorte „ en tytelen van den aardbodem zullen uitgewischt, en „ geene andere onderfcheidingen bekend zullen zyn, dan „ die door *Verdienften* verleend worden. Dit denkbeeld „ fcheen als een balzem voor zynen gewonden geest; en „ toen wy tamelyk bedaard waren, begonnen wy de Ver- „ zameling van Schilderyen zonder onzen *Cicerone* te be- „ fchouwen."

De XVIII Brief behelst meerendeels de leezenswaardige Gefchiedenis van den Schilder SCHMITZ, reeds in een ander *Maandwerk*, uit deeze Reis, uit het *Engelsch* overgenomen: dan hier vergezeld met aanmerkingen, waar van wy een gedeelte zullen affchryven; de treffende Gefchiedenis als bekend veronderftellende: „ Zie daar, myn „ Vriend, in eene enkele korte historie, den lof van

 „ vee-

„ veelen! —— Ik bid u wel agt te ſlaan op het uitmuntend Karakter van onzen Kunſtenaar, den Held van het ſtuk —— op de liefdaadigheid van den Profeſſor — van zynen Vriend te *Keizerswerth* —— van de Monniken in het Klooster —— van de twee Soldaaten en hunnen Kapitein —— van den Plaatſnyder WILLES — van den Keurvorst van den *Paltz* —— en van de beminnelyke HENRIETTE, en dan naar myn voorſtel weder te keeren, dat de byzondere historie van byzondere perſoonen ons, over het algemeen, gunſtiger denkbeelden zou inboezemen van menschlyke deugd en menschlyk geluk, dan de zulken zich verbeelden kunnen, die hunne voornaamſte aandacht wenden op de eerzugt der Grooten en de omkeering van Ryken.

„ Gaat heenen, gy beſchimpers van uw eigen geſlacht! Gy lasteraars van Gods volmaaktst ſchepzel hier beneden! Gy, die behaagen ſchept om beelden met zwarte koolen te ſchetzen, hun hoornen en een ſtaart en gekloofde voeten te geeven, en hen dan *menſchen* noemt! De mensch is natuurlyk de vriend van den mensch! Toevallige omſtandigheden mogen deezen vriendſchaplyken aart onderdrukken, tot dat de bekrompendſte eigenbaat voor de waare voorzigtigheid gehouden wordt! De dwinglandy mag den geest ter nederſlaan, tot hy onbekwaam is gemaakt tot eene enkele deugdzaame daad! Valſche Godgeleerdheid mag, door 's Menſchen hart als natuurlyk boos en geneigd tot allen kwaad te vertoonen, de keurigſte dryfveeren van deszelfs daaden verlammen —— mag ons wys maaken, dat wy, als wy als ſchurken of gekken handelen, enkel naar onzen aart handelen; eene bewustheid, integendeel, dat wy bekwaam zyn om veel goed te doen —— eene overtuiging, dat wy *natuurlyk geneigd zyn* om goed te doen —— dat ons die neiging gegeeven is, op dat wy werkdaadige werktuigen van de Godlyke Goedertierenheid zouden worden —— eene neiging zo ſterk, dat het voor *onmenschlyk* gehouden wordt derzelver aandrift te ſmooren —— deeze, zeg ik, zyn verwonderlyk geſchikt om die neiging aan te zetten, de gewoonte te verſterken, en derzelver uitwerkingen verder en verder uit te breiden."

Schoon de Reis na het Klooster van *La Trappe* mislukt, hebben wy 'er egter eene toereikende beſchryving van in den XIX Brieve, die ons drie Kloosters van dien naam doet ken-

kennen. Hy bekent geene neiging te hebben om een Bekeerling tot die Orde te worden, en gispt met groot regt het bedryf van hun, die, gelyk hy zich uitdrukt, „ Hommels van deeze wereld worden, om zich tot de an-„ dere voor te bereiden."

Met vermaak zal men de Landherberg beſchreeven zien, waar in zy by toeval moesten vernagten, en wel onthaald werden. Dit geeft hem gelegenheid om by tegenſtelling de *Westphaalſche* Landherbergen te vermelden; by welker beſchouwing van de *Westphaalſche Hammen*, en de oorzaak van derzelver Lekkerheid, geſprooken, en dezelve op phyſiſche gronden aangetoond wordt.

Naa deezen afwisſelenden XX Brief komt de Reiziger te *Keulen*, en treffen wy van den XXI tot den XXIV, die dit Boekdeeltje beſluit, eene geestige en aartige beſchryving aan van de byzonderheden, welke deeze Stad den Reiziger aanbiedt, met tusſchenvlegting van zeer gepaste, ſoms vervrolykende, ſoms ernſtige, bedenkingen. By gelegenheid van het vorderen der *Naamen* van de Reizigers in die Stad, ſchryft hy, onder andere byzonderheden, aan zyn Vriend, over de *Vryheid*, en wel de *Engelſche Vryheid:* als een *Engelschman* is hy hier een bevoegd, maar een ſcherp, Regter; daar hy de gebreken met den vinger aanwyst. 't Is ons ter overneeminge te lang. Men meete het overige af uit deezen trek: „ Gy, „ *Engelschman*, beroemt u dat een ſlaaf zyne vryheid „ herkrygt op het oogenblik dat hy zynen voet op uw „ gelukkig Eiland zet; maar gy ſleept vrye lieden uit hun-„ ne vreedzaame wooningen, en dwingt hen met onbeſchoft „ geweld om voor uwe vryheid te vegten. Ik zal 'er „ niet byvoegen, dat gy vrye menſchen uit hun geboorte-„ land wegſleept, en hen met de zweep aanzet om „ hunne kragten te ſpillen, om u overdaadigheden te „ bezorgen; naardien gy door ſchaamte en wroeging „ ſchynt aangezet om deeze daaden van onmenschlykheid „ na te laaten."

Dat een Reiziger van COGAN's denkwyze en ſchryftrant veel ſtaaltjes opgeeft van het Werk, dat de Bygeloovigheid klaar gemaakt heeft voor den onderzoeklievenden Reiziger in deeze bygeloovige Stad, kan niet misſen; en worden ze beſchreeven op een trant, die, ſchoon dezelfde dwaasheden als te over en over gegispt zyn, deeze nieuwe geesſeling met genoegen doet beſchouwen. Wy hadden gemeend het een en ander hier van over te neemen, en inzonderheid de Historie van *St. Urſula* met haare *elf-*

dui-

duizend Maagden; doch het voorgaande heeft ons zo lang opgehouden, dat wy hier toe plaats ontbreeken.

Het zelfde verlangen na een spoedig vervolg; als ons by het leezen van het *Eerste Stuk* vervulde, is thans ons geval, en twyfelen wy niet aan de voldoening.

De Regten van den Mensch en Burger, en de Pligten daar uit voortvloeijende, voor de Vaderlandsche Jeugd. Opgedragen aan de Nederlandsche Maatschappy: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1795. *In* 8*vo.* 46 *bl.*

Patriotsche Catechismus der Zedenleere, voor de Burgeren van het Bataafsch Gemeenebest. Door WABE KAMP. *Te Amsterdam, by* Wesfing en van der Hey, 1795. *In* 8*vo.* 135 *bl.*

Wy voegen deeze beide Stukjes by elkander, om dat ze tot elkander in een zeer naauw verband staan, en het zelfde onderwerp betreffen. Hetzelve is van zo veel gewicht, dat de schranderste Wysgeeren, onder onze en andere Natien, zich byzonder bevlytigd hebben, om het voor hunne Tydgenooten uit te werken, en het niet beneden hunne waardye gerekend hebben, hun gesleepen en dooroefend vernuft daar aan te besteeden. Maar hunne welgeschreeven Verhandelingen gaan veelal de bevatting van mingeoefenden, en vooral van Kinderen, te boven. Geenen hebben echter in dit gewichtig stuk alzins nodig, en deezen kunnen niet te vroeg een juist denkbeeld daar van ontvangen; derhalven verdienen de twee kundige Schryvers der hier aangekondigde Stukken allen dank, dat zy zich verleedigd hebben, om dit zo belangryk onderwerp zo bevatlyk, als de natuur van hetzelve toelaat, voor den gemeenen Burger en zyne Kinderen te maaken; meer geoefenden zelfs zullen hier en daar nog wel iets aantreffen, dat hunne aandacht niet onwaardig zal bevonden worden. Wy hebben ter aanpryzing van deeze beide Stukjes niets meer nodig te zeggen, dan dat wy hartelyk wenschen, dat dezelven en School- en Huisboekjes mogen worden, die veel geleezen, meer bestudeerd, en in 't gemeen burgerlyk en huishoudelyk leeven dagelyks zullen gebruikt en geraadpleegd worden.

Portefeuille van Rozette; of Aanteekeningen tot Verbetering van 's Menschen Verstand en Hart. Derde Stuk. Te Delft, by M. Roelofswaert, 1794. *In* 8*vo.* 247 *bl.*

Wy hebben onzen Leezeren, in onze *Letteroefeningen* voor 1794, bl. 479, verslag gedaan van de twee eerste Stukken deezer *Portefeuille*, en vinden in dit derde Stuk geene zo

zo in 't oog vallende verandering, als in het Voorbericht gezegd word dat dit Werk zou hebben ondergaan; 't zyn dezelfde Afdeelingen, dezelfde Rubrieken, die men hier ontmoet: dus zullen wy, berustende in 't geen wy toen in 't algemeen gezegd hebben, alleenlyk de nieuwe Stukken, alhier voorkomende, opgeeven. —— In de eerste Afdeeling komen voor: de *Geschiedenis van het Gulden Vlies* —— *van Orpheus en der Argonauten* —— en *van Medéa*; welke drie Gebeurenissen van het fabelagtige gezuiverd, en in hun waar licht (volgens den Schryver) worden geplaatst. —— In de tweede Afdeeling worden de Roman, ADELINE WILLIAMS, en het *Leeven van* ROZETTE, *sentimenteel werk*, vervolgd. —— In de derde Afdeeling, vervattende Mengelingen, word weder een *Toneelspel* gegeeven, *in drie Bedryven*, onder den titel: *Colyn en Roze, of de Edelmoedige Landman.* De grondschets van 't welk, indien ze met meer vuur uitgevoerd werd, wel een goed Toneelstuk zou kunnen uitleveren; doch dit is geheel plat, en heeft niets dat roert: eindelyk leest men hier nog eenige *Fabelen* en *Anecdotes*, de eene meer de andere min belangryk. —— Men heeft voor dit Werk te vervolgen, doch volgens een nieuw plan, daar toe uitgedacht, en geschikt om hetzelve, van tyd tot tyd, meer belangryk te maaken; 't geen wy dus moeten afwagten.

Natuur en Liefde. Gevolgd naar den Natuurmensch van Miltenberg. Te Amsterdam, by de Wed. J. Döll, 1796. *In gr. 8vo. 361 bl.*

WILLIAM, de Zoon van Lord HILLNET, werd, door deezen zynen Vader, die, uit verdriet over de ondankbaarheid en ondeugden zyner beste Vrienden, zich geheel aan de eenzaamheid had overgegeeven, in een Dal of Valley, die de Natuur tot een afgescheiden verblyf als geschikt had, en van den Lord, door konst, nog meer van de samenwooning der menschen werd afgezonderd, opgevoed, van zyne vroege kindsheid af, met oogmerk om hem voor de gebreken der Wereld te verbergen, en aan de werkingen der Natuure, zo veel doenlyk, over te laaten. Zyn, weezenlyk van natuure, goed hart werkte mede, om hem, door de algemeene onderwyzingen van zyn Vader, tot eenen hoogen trap van onbaatzuchtige en alzins deelneemende menschlievendheid te vormen. —— Zo liepen de eerste jaaren zyner jeugd, naar 't oogmerk van zyn Vader, in schuldelooze eenvouwigheid af; toevalligerwyze, echter, kwam hy eenmaal op de hoogte der bergen, die de Valley, waar in hy tot dus verre was beslooten geweest, omringden, en, door de struellen van doornen, door zyn Vader geplant, doorgedrongen, zag hy voor het eerst de wyde Wereld voor zich; evenwel hy keerde ditmaal terug tot de Va-

der.

derlyke hut: maar de nieuwsgierigheid drong hem, ten anderen maale, zich het eerst gezien gezicht weder te verschaffen, en hy kwam op eene andere plaats uit dan de eerstemaal, en zag een Landhuis voor zich, snelde daar heen, en ontmoette, voor de eerstemaal zynes leevens, een vrouwelyk weezen van zestien jaaren. FANNY, zo heette deeze Dame, werd, van dat oogenblik af, van hem bemind, en deeze liefde levert, in het overige deezes boeks, den inslag en scheering voor het geheele stuk. Zy beminde hem, na dat zyn afkomst bekend geworden was, met toestemming haarer Familie, weder zeer teder. Ongelukkig voor beider liefde werd WILLIAM bekend met een Meisje van veel laager rang, wier Ouders hy, uit het beginzel van menschlievendheid, in zeker geval, gered had; dit Meisje, MARY geheeten, werd door hem op eene zeer liefkozende wyze behandeld, wel met die tederheid, die warme en geen argdenkende Vriendschap hem scheen te veroorloven, doch die door de minnende FANNY, die hem in dergelyke omstandigheden verrastte, verkeerdelyk werd opgevat; en eene hevige jalouzy in haar verwekte, die, daar hy van zyne vriendschappelyke tederheid, zelfs voor haar, geen geheim maakte, te weeg bragt, dat zy, tegen haar eigen hart aan, haare hand aan een ander schonk. Nu werd WILLIAM in ernst te raade MARY te trouwen, die uit dankbaarheid zyne hand zoude hebben aangenomen; doch, toen dit op 't punt stond te geschieden, ontdekte WILLIAM, dat haare liefde elders geplaatst, en zy verloofd was. Edelmoedig stond hy van haar bezit af aan hem, die haar hart bezat; en nam het besluit naar Indiën over te steeken, werwaards FANNY met haaren Gemaal vertrokken was, om in de vriendschap te vinden 't geen de liefde moest derven: aangeland werd hy, door FANNY en haaren Echtgenoot, op 't vriendelykst ontvangen; doch, de gemeenzaamheid en dagelyksche omgang met haar, die hy nog vuurig bevond te beminnen, voor zyne deugd gevaarlyk wordende, verliet hy de wooning deezer Gehuwden. Een zwaar onweder bragt hem in een Dal, alwaar hy eenen uit de veragtelyke Casse der *Parias* aantrof, wiens Dogter *Nahyda*, even gelyk hy weleer, een Kind der Natuur was, welke hy zich ter Vrouwe nam, en met welke hy, na FANNY en haaren Man, by toeval, wedergevonden te hebben, naar Engeland wederkeerde; den ouden *Paria* met deszelfs Vrouw medeneemende: daar aangekomen vond hy zynen Vader nog in leeven, en, na dat zich MARY, met haaren Echtvriend, by hen gevoegd had, leefden alle deeze zich onderling hartelyk beminnende Vrienden, met elkander, in het Dal, daar WILLIAM zyne eerste opvoeding genooten had, langen tyd gelukkig. —— Uit de opgave van den korten inhoud van deezen Roman zullen onze Leezers gereedelyk ontwaaren, dat het doorbladeren van denzelven hen een vermakelyk en nuttig onderhoud, in een oogenblik van uitspanning, zal verschaffen.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

De Brieven van den Apostel Paulus, uit het Grieksch vertaald, met Aanmerkingen door E. J. GREVE. *Eerste Deel. Behelzende den Brief aan de Romeinen. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1794. *In gr. 8vo.* 310 *bl.*

Aloud, en by alle eenigzins geoefenden bekend, is de aanmerking, dat de Brief aan de Romeinen, hoewel onder de vernuftigste, nogthans onder de moeilykste, opstellen des Apostels PAULUS moet gerangschikt worden. PAULUS was een Man van Opvoedinge en Geleerdheid, zeer bedreven in den Redeneertrant, ten zynen leeftyde in de Schoolen in gebruik, op alle deszelfs spitsvindigheden afgerigt, en, ook ten dien opzigte, tegen de Waereldwyzen en Godgeleerden dier Eeuwe ryklyk opgewassen. Van zyne afgeregtheid op 't geen de Engelschen *close reasoning*, wy *voet by 't stuk houden*, noemen, vertoont de doorluchtige Kruisgezant blyk by blyk, in zyne twistredenen met de Jooden; zo dat hy, meermaalen, hunne bewysredenen tegen hen omkeert, en hen alzo, gelyk men spreekt, met hunne eigen Wapenen doodt. Laatere Godgeleerden hebben dit niet genoeg in agt genomen, of liever geheel uit het oog verloren. Gevoelens, eerst lang naa 's Apostels leeftyd uitgedagt, heeft men hem opgedrongen, omdat men aan woorden en spreekwyzen, door hem gebezigd, beteekenisfen heeft gehegt, aan welke hy nooit hadt gedagt; als mede, door de ontydige overbrenging van *zyne* redekavelingen op begrippen, door hen zelven verzonnen, hoewel tusschen deeze en die van PAULUS schyn noch schaduw van overeenkomst is te vinden.

Eene aangenaame bydrage is hierom, by de reeds bekende, elke nieuwe Verklaaring des vermaarden Briefs, op den leest van welwikkende en onpartydige Oordeelkunde geschoeid, en gebouwd op eene grondige kennis der taale, in welke het eerwaardig gedenkstuk der gryze Oudheid is geschreven. Alle deeze vereischten ontmoet men in den

Burger GREVE. Met Taalgeleerdheid, Oordeel- en Oudheidkunde, uitgerust, en van het *Jurare in Verba Magistri*, „ met eens anderen oogen te zien," een billyken afkeer hebbende, bezit hy de noodige bevoegdheid tot de moeilyke taak, welke hy op zich heeft genomen. „ Myn oogmerk (zegt hy) met dit fchryven is, om de „ lezing van PAULUS Brieven mynen landgenoten, die „ geen Grieksch verftaan, gemaklyker te maken; en de „ kennis van den waaren Christelyken Godsdienst langs „ dezen weg te bevorderen. Verkleefdheid aan byzon- „ dere gezinten heeft 'er my niet by beftuurd; de- „ welke ik, als zy de grondftellingen van het Euange- „ lie verlochenen, voor afval, en als zy het niet doen, „ voor verbodene fcheuringen in de Christenheid aan- „ zie."

Aan het hoofd zyns Werks heeft de Burger GREVE een Voorbericht geplaatst, dienende tot eene Inleiding, waarin hy, afzonderlyk, fpreekt van den Tyd, wanneer de Brief aan de Romeinen is gefchreeven; den Toeftand fchetst, waarin het Christendom te Rome zich bevondt; de dingen opnoemt, die aanleiding tot het fchryven van den Brief gegeeven hebben; het Oogmerk des Briefs aanwyst; en eindelyk over den Styl des Briefs handelt, en over eenige byzondere fpreekwyzen, die in denzelven gebezigd worden. Deeze fpreekwyzen zyn *Wet*, *Regtvaerdigheid*, *Dood*, *Leven*, *Vleesch* en *Geest*. De aanmerkingen, over deeze dikmaals voorkomende woorden, zyn gewigtig, en verfpreiden aanmerkelyk licht over een aantal Schriftuurtexten.

Wat voorts aangaat de wyze van behandelinge en uitvoeringe, geen naauwkeuriger denkbeeld kunnen wy den Leezer hiervan mededeelen, dan met des Schryvers eigen woorden in het *Voorbericht*. „ Voords (fchryft hy) geef ik „ hier twee Vertalingen van den brief: De eene, geheel „ woordelyk, is onze gemeene Nederlandfche Overzet- „ ting, in de plaatfen, waar de Vertalers my fcheenen „ gedwaald te hebben, verbeterd; en daar de Griekfche „ lezing, die zy gevolgd zyn, onzeker of verkeerd is, „ met een kleiner letter gedrukt: De andere is myne ei- „ gene Vertaling; in welke ik niet zo zeer de woorden, „ als wel den zin, van de gezegden van PAULUS in 't „ Nederduitsch heb overgebragt: waar by ik dikwyls ge- „ noodzaakt ben, om my van omfchryvingen te bedienen; „ fomwylen om een overgang te verlangen, en op ande-

„ re

„ te plaatſen, om een midden-denkbeeld, dat de Apostel „ by zyne Lezers onderſtelde, in de reden in te lasſchen: „ waar door het ſtuk, dat hier en daar de gedaante van „ eene uitbreiding (paraphraſe) heeft, zeker niet beter is „ geworden: want wie, die de redeneering in 't oor- „ ſpronglyke kan volgen, zal niet liever verkiezen, den „ Brief in den korten en beknopten ſtyl van PAULUS te „ leezen, dan in een wydloopigen en onderſcheidenen „ ſchryftrant, zonder dat 'er, in de daad, iets meer by „ gezegd wordt. Doch (voegt GREVE 'er nevens) het „ zelve was noodzaaklyk om het meerder deel onzer „ Nederlandſche Lezers, die van de Schriften van PAU- „ LUS geen byzonder voorwerp van Letteroefening ge- „ maakt hebben, en, de enkelvoudige ſpreekwyzen niet ver- „ ſtaande, de redeneeringen dan eerst recht bevatten, als „ de denkbeelden uit malkanderen worden gezet, en met „ bekende uitdrukkingen van onze moedertaal voorgeſteld. „ Op welke wys (gaat hy voort) ook veele aanteekenin- „ gen, die men anders tot verklaring der woorden onder „ den text dient te plaatſen, zyn uitgewonnen. Daar „ verder nog eenige duisterheid in woorden of zaken „ overbleef, hebbe ik de plaatſen in de aanmerkingen, „ die agter den text geplaatst zyn, trachten op te helde- „ ren: waar by ik ook nu en dan, als de Schryver van „ eenige geloofsſtukken alleen met korte woorden had ge- „ ſproken, verder gegaan ben, dan de blote verklaring „ der gezegden; en de denkbeelden, die hy bleek gehad „ te hebben, met derzelver gronden nader heb pogen te „ ontwikkelen; wyl zulks tot een volkomener begrip van „ het leerſtelſel, dat hy in dezen brief voordraagt, dien- „ ſtig ſcheen te zyn."

Naast alle, en boven veele, uitſtaande Verklaaringen van 's doorluchtigen Apostels Brief, noopt ons de liefde tot de Waarheid, en onze hoogagting voor de gewyde Schriften, den arbeid van den geleerden GREVE ten ernſtigſte te moeten aanpryzen. Daar hy den gewoonen text, hoewel hier en daar eenigzins veranderd, aan den voet zyner Omſchryvinge, of Uitbreidinge, heeft laaten drukken, zal de in 't oog loopende vergelyking merkelyk licht verſpreiden over 's Apostels redebeleid, 't welk, zonder de aanwyzing der zamenſchakelinge, voor veele Leezers een duister voorkomen heeft. Daar toe zyn ook byzonder dienſtig de *Aanmerkingen*, in welke des Apostels gevoelens en bedoelingen uitvoeriger worden ontwikkeld,

dan gevoeglyk konde geschieden in eene Uitbreiding, zonder dezelve tot eene wanstaltige wydloopigheid te doen uitdyen. Hoewel dus voor een dienstig Leesboek voor ningeoefenden geschikt, zullen, egter, de Taalkundigen hier insgelyks stoffe ter beoefeninge ontmoeten in de Lyst der *Verschillende Leezingen.*

Thans gaan wy 't een en ander ter proeve mededeelen. — Naa eenig beraad over eene voegzaame keuze, bepaalen wy ons tot 's Apostels redeneering, Hoofdst. V: 12—21, en de daar op gemaakte Aanmerking. Zie hier de Uitbreiding. In het voorst gedeelte des Kapittels hebbende voorgedraagen de zekerheid van den heilstaat der Christenen, doet de Apostel, in de genoemde Verzen, eene korte herhaaling van het voorgaande, met toepassing op de Geschiedenis van het Menschdom. GREVE's Uitbreiding luidt aldus: „ 12. Nademaal het nu op de „ gezegde wyze met den zedelyken toestand der men„ schen, en hunne rechtvaardiging door 't gelove, gelegen „ is; zo mag men zig het beloop, dat de zaken in de „ wereld gehad hebben, aldus voorstellen. Na dat eerst „ door éénen mensch de zonde in de wereld ingang heeft „ gekregen, en door de zonde dood en elenden; zo heeft „ zig de elende over alle menschen uitgebreid; wyl zy „ allen sedert dien tyd overtreeden hebben. 13. Want „ vóór de Wetgeving waren 'er overtredingen op aarde; „ alleen werden zy niet, als overtredingen, opgerekend, „ daar 'er nog geen Wetten tegen waren. 14. Dan, de elen„ de heeft geheerscht door het gehele tydperk, dat van „ Adam tot Moses is verstreken; en zelfs over de genen, „ die niet op eene diergelyke wyze overtreden hadden, „ als Adam. Den welken men voords als een tegenbeeld „ van dat tweede hoofd van 't menschdom, dat komen „ zou, Christus namelyk, kan beschouwen; 15. maar „ men behoort 'er dit onderscheid by op te merken, dat „ het geluk, dat de wereld door den laatsten geworden „ is, niet geëvenredigd is geweest aan 't ongeluk door „ den eersten veroorzaakt: want zyn 'er, door den val „ van éénen mensch, menige in elende geraakt, de ge„ nade van God en zyne geschenken ter liefde van éénen „ mensch, Jesus Christus, zyn van veel meer uitge„ strektheid geweest voor de menigte; 16. en dit geschenk „ heeft niet slegts één misdryf hersteld: want de rechts„ oefening Gods is van éénen val voordgegaan tot ver„ oordeeling en kastyding van 't menschdom; maar de

„ uit-

„ uitoefening van genade heeft het weêr, om zo te spree-
„ ken, uit vele vallen tot rechtvaardigheid gebragt. 17.
„ Want byaldien by gelegenheid van éénen val de dood
„ alom gezegepraald heeft, door dien éénen mensch; zo
„ moet veel meer volgen, dat zy, die de grote genade
„ en de rechtvaardigheid [*onstrafbaarheid*], die God
„ schenkt, ontvangen, in gelukzaligheid zegepraalen door
„ éénen, Jesus Christus. 18. Dan, dit onderscheid op-
„ gemerkt zynde, heeft 'er voords deeze overeenkomst
„ plaats; dat, gelyk door éénen val allen menschen de
„ weg geopend is geworden tot verdoemenis, zo ook door
„ ééne gerechtigheid voor alle menschen de weg geopend
„ is tot rechtvaardigheid en geluk. 19. Want gelyker-
„ wys 'er door de ongehoorzaamheid van één mensch
„ eene menigte zich als misdadigen vertoond hebben; zo
„ zullen ook door de gehoorzaamheid van één mensch
„ eene menigte zich als rechtvaardigen vertoonen. 20. In
„ die gesteldheid nu van de Wereld is de Wet 'er van
„ ter zyde bygekomen: waar door, daar 'er nu uitdruk-
„ kelyke en byzondere bevelen waren, de afwyking gro-
„ ter werd; en daar de zonde vermenigvuldigd was, is
„ de genade alleroververvloedigst geweest: 21. Op dat,
„ gelyk de zonde de heerschappy gevoerd had door dood
„ en onheilen; zo ook de genade, door den mensche
„ rechtvaardigheid [*bevryding van straf*] te schenken, de
„ heerschappy zou voeren ten eeuwigen leven door Jesus
„ Christus, onzen Heere."

De aanmerking op deeze plaats, hoewel eenigzins uit-gebreid, mogen wy, egter, als eene proeve van des Geleerden Mans schryfwyze, den Leezer niet onthouden.
„ De Schryver (zegt GREVE) trekt te dezer plaats alles
„ wat hy boven beredeneerd had t'zamen, en vergelykt
„ het met de geschiedenis van 't menschdom: By welke
„ gelegenheid hy zig van korte en hier en daar wat af-
„ gebrokene voorstellingen bediend heeft, als in zaken,
„ die, wanneer zy maar enkel aangeroerd waren, nu van
„ zelve verder wierden begreepen. Te ontydig heeft men
„ derhalven de byzondere gevoelens der Schoolsche God-
„ geleerdheid over de voortplanting van 't zedelyk kwaad
„ in de Wereld uit zyne redeneeringen pogen te halen;
„ zyne stellingen zyn hier geen andere, dan die uit de te
„ voren beredeneerde en verklaarde waarheden, als zy
„ met het geschiedverhaal van MOSES vergeleken worden,
„ van zelve voortvloeijen; en welke hier op neêrkomen.

„ I. Dat, gelyk het gantsche menschdom uit éénen oorsprong afstamt, zo ook de zonde en elende, waar aan het heden onderworpen is, bereids met het eerste paar menschen een aanvang heeft genomen, en zig van deze over alle de nakomelingen heeft uitgebreid. II. Dat ter zelver tyd de genade van God in Christus zig in de Wereld geopenbaard heeft, en de menschen der vergeving der zonden, en der gelukzaligheid 'er door deelagtig zyn geworden. III. Dat Christus dus tegen Adam mag overgesteld worden, als de oorzaak van de gelukzaligheid in de Wereld, gelyk Adam die van 't ongeluk 'er in geweest is. IV. Dat het heil, door Christus den menschen te wege gebragt, in evenredigheid, veel groter is geweest, wyl niet alleen het ongeluk, door Adam ontstaan, 'er door hersteld is, maar ook de vergeving van alle de volgende misdryven, en de eeuwige gelukzaligheid, verworven. V. Doch, dat de uitgestrektheid der gevolgen by beider handelingen dezelfde is geweest, en zy tot het ganschelyke menschdom gereikt hebben. VI. Dat na de Wetgeving van MOSES de zondigheid der menschen zig grooter en strafwaardiger vertoond heeft; maar daarentegen ook weêr de genade door het Euangelie, als het alles overwegende, openbaar is geworden. Wat verder de wyze aanbelangt, op welke de zonde van Adam tot zyne Nakomelingen voordgeplant is, zo dat zy alle bestendig zyne voetstappen zyn naargevolgd, zo wordt dezelve van den Apostel niet bepaald: ook schynt het niet mogelyk, 'er de volkomene verklaring van te geven; om dat dezelve af zou hangen van een duidelyke ontvouwing van de wyze, op welke God de Wereld regeert; en den invloed zyner oneindige werking by de handelingen der menschen, die het eindig verstand der stervelingen niet bevat. Het eenige, dat men 'er van kan zeggen, en 't welk met de gedagten van den Schryver 't naast schynt overeentekomen, is, 1. dat het in het plan van God is geweest, dat, na den val van Adam, alle zyne nakomelingen, even als hy, zondigen zouden, en zig in het ongeluk storten; en dat dit besluit en oordeel van God door zyne Voorzienigheid kragtig wordt; 2. dat egter het zondigen geene noodzaaklykheid, of onwillige zwakheid onzer natuure na den val is; dat ook God in zyne Voorzienigheid 'er heilig by blyft, en de mensch, wanneer hy zondigt,

„ zel-

„ zelve de oorzaak 'er van is, en het door zyn eigen „ schuld doet: dan wat de eigentlyke wyze betreft, op „ welke deze waarheden, welke der reden hier aan de „ eene en de andere zyde kennelyk zyn, in den loop der „ Wereld t' zamen paren, en vereenigen, zo dat de men„ schelyke vryheid, ook dan wanneer hy zondigt, het „ oordeel en ontwerp van God volgt; zo achte ik, dat de „ zaak, gelyk ik gezegd hebbe, door het verstand des „ menschen niet doorgrond kan worden, en dat alle on„ derstellingen, die men aangenomen heeft, om ze te ver„ klaren, onvoldoende zyn: en dit niet alleen, maar de „ leerstellingen, die men in de Godgeleerdheid dien aan„ gaande by het Euangelium gevoegd heeft, komen my „ ook onwaar en verwerpelyk voor: want van eene „ Erfzonde, onderscheiden van de zondige werkzaamhe„ den en handelingen des menschen, wordt in de H. „ Schrift niets gemeld (*), en als zy ons leert, dat de „ mensch boos is van zyne jeugd aan, schryft zy het niet „ aan zyne natuure, maar 't gedigtsel zyner gedagten, toe: „ de volslagene zondigheid, die 'er in de nakomelingen „ van Adam plaats heeft, zal men derhalven na dezelve „ erkennen; maar het denkbeeld van eene Erfzonde 'er „ by aan te nemen, kan de oorzaak 'er van zo weinig „ verklaren, dat integendeel, indien dezelve wezendlyk „ zo in de menschen plaats hadde, en hunne verdorven„ heid in hunne natuur, zo als God ze hun gegeven „ heeft, en niet in hunne handelingen, gelegen ware, „ zy 'er nog (noch) misdadig, noch schuldig by zouden „ zyn; omdat de zonde dan eene noodzaaklykheid der „ natuur in hun was. Even weinig hebben de H. Schry„ vers en Apostels eene toerekening van ADAMS schuld „ aan

(*) De Schryver haalt hier, in een Aant., aan, met aanwyzing van den waaren zin, Ps. LI. een voornaam steunzel, volgens zommigen, voor de Erfzonde, en als wilde de Dichter leeren, dat hy met de Erfzonde

—— —— —— —— —— „ was geboren
„ En dat zy hem maakte 't voorwerp van Gods tooren
„ Reeds van *het uur van zyn'* ontvangnis af."

En roept daar by uit: „ Dit heet ik eerst Rechtzinnigheid." „ De Hebreeuwsche Dichters zyn 'er wel gelukkig aan, als „ zy zulke Uitleggers krygen!"

„ aan zyne nakomelingen, den menfchen geleerd; fchoon „ men het in de gewone Nederduitfche Overzetting PAULUS ter dezer plaats heeft laten doen, door vs. 16, „ κριμα, dat *oordeel* betekent, verkeerdelyk door *fchuld* „ te vertalen, en vervolgens vs. 18, de woorden, *de* „ *fchuld gekomen is*, buiten den grondtext 'er intelasfen. „ Welke dingen ik hier zo veel te vrymoediger fchryve, als de onwaarheid dezer ftelling voor 't gemeen „ menfchelyk verftand kennelyker is: want hoe zeer men „ ook zyne onbetamelyke gedagten van de Godheid tot „ de Christelyke rechtzinnigheid poogt te maken, de gezonde reden zegt het in alle gemoederen: God houdt „ niemand aan een misdryf fchuldig, noch ftraft 'er hem „ over, indien hy 'er niet wezendlyk fchuldig aan is. „ En dat wy aan de misdaad van ADAM niet fchuldig „ zyn, is openbaar; want wy waren nog niet aanwezig. „ Hier tegen een verhaal te doen, dat God ADAM tot het „ Zedelyk hoofd van alle zyne nakomelingen benoemd „ heeft, en een accoord met hem heeft aangegaan, dat „ alles, wat hy deed of liet, zou gerekend worden van „ alle zyne nakomelingen gedaan en gelaten te zyn, tot „ ter tyd toe, dat hy kwaad deed, is niet anders, dan „ zyne fabelagtigheid aan den dag te leggen; want het „ is eene vertelling, waar by MOSES en de Apostelen „ geen woord van gevonden wordt, en die de jammerhartigfte denkbeelden van God en de Zedelykheid in „ haaren eerften uitvinder verraadt. Dat federt den val „ van ADAM het menfchelyk leven aan vele moeijelykheden onderworpen is; dat de dood 'er door in de Wereld is gekomen, en geheerscht heeft, zelfs over de „ genen, die niet, gelyk hy, gezondigd hadden, leren „ ons beide MOSES en PAULUS, en de dagelykfche ondervinding bevestigt het: maar hierom by den Christelyken Godsdienst te leren, dat zyne fchuld van God „ aan zyne onfchuldige nakomelingen wordt toegerekend, „ is even zo dwaas, als of men ftellen wilde, dat de „ fchuld van de Voorouders aan de Kinderen, of van „ de afgeftorvene Vorften aan hunne Onderdanen, wordt „ toegerekend; om dat de rampen, die 'er door de Voorzienigheid op hunne verkeerde handelingen in het beloop der dingen gevolgd zyn, mede tot dezelve reiken, en fomtyds eeuwen lang voordduren. Ten opzigte van de overtreding des geenen, die ze veroorzaakt, zyn dezelve eene ftraf; maar ten opzigte van

„ hem,

„ hem, die zonder zyn toedoen in de gemeene elende „ deelt, zyn zy gene ftraffen, maar een onheil, dat God „ by gelegenheid van de overtreding des voormaligen zon- „ daars in de Wereld heeft doen ontftaan, en met wyze „ oogmerken laat voordduren; want Hy is niet verpligt, „ aan iemand zyner fchepfelen hier meer geluk te fchen- „ ken, dan Hy na zyne wysheid goedvindt. Op dezelfde „ wyze nu deelen wy ook in de elende, die het gevolg „ van ADAMS zonde is, en wy fterven alle in hem, gelyk „ de Apostel zegt; niet om dat ons zyne misdaad wordt „ toegerekend; maar om dat God, na dat de overtreding „ in de Wereld gekomen is, deze inrichting van zaken „ voor een zondig menschdom heeft goedgevonden; want „ verder gaat de onderwyzing der Apostelen niet. Dit „ derhalven te gevoelen na de fchriften, en 'er zyne zon- „ den en fchuldigheid voor God by te erkennen, achte „ ik, dat de Christelyke rechtzinnigheid is, niet het ge- „ voelen en aannemen van alles, wat de Kerkvaders en „ Godgeleerden 'er by gedaan hebben."

Meer foortgelyke korte Vertoogen ontmoet men in GREVE's Aanmerkingen, allen in den zelfden geest der befcheidenheid gefteld. Te breed is ons Uittrekzel uitgedyd, dan dat wy op 's Mans denk- en redeneerwyze eenige Aanmerkingen 'er nevens kunnen voegen.

Overdenkingen van JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant te Utrecht, over* Lukas XI: 13, Hebr. X: 34, *tweede deel, en den ftaat der geftorven Geloovigen voor den Dag des Oordeels. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8vo. 62 *bl.*

De eerfte Leerrede, naä eene zaaklyke Verklaaring van 's Heilands woorden: *Indien dan gy, die boos zyt*, enz. behelst een ernftigen aandrang op het vuurig en aanhoudend bidden om de gave, in dien text vermeld. In het beloop daar van oppert de Leeraar HINLÓPEN eene zwaarigheid, welke hy tragt weg te neemen; doch over de juistheid van welke oplosfing wy onzen Leezer willen laaten oordeelen. Zy is ontleend uit de duisterheid om te begrypen, dat de hemelfche Vader den H. Geest geeven zal den geenen, die hem bidden, daar wy niet kunnen bidden, zonder alvoorens den H. Geest te bezitten. „ Doch die duisterheid (fchryft HINLÓPEN) wordt op-

„ geklaard, wanneer wy opmerken, —— eerstelyk, dat „ de Heere Jesus ons, dit zeggende, den Vader in de „ hemelen en zyne belofte leert kennen, ons opwekt om „ ons daarmede te vereenigen, en den Geest te begee- „ ren; wie nu dat zeggen van den Zaligmaker, aanneemt „ en gehoorzaamt, ontvangt den H. Geest, om tot den „ Vader al biddende te gaan, en behoort niet meer tot „ de wereld, welke den Geest niet ontvangen kan, om „ dat hy hem niet ziet noch kent, maar hy behoort tot „ Jesus leerlingen, welke den Geest kennen, om dat hy „ by hun blyft en in hun zyn zal. —— Ten tweeden, „ dat ook de Heere Jesus hiermede ons tot een verder „ en meerder ontvangen van den H. Geest wil opleiden, „ hetwelk ons, door het geloovig bidden, van onzen he- „ melschen Vader vergund wordt, en daarom tot een aan- „ houdend en standvastig bidden moet aanzetten." Te zwak, of misschien boven ons bereik, is deeze redeneering, om ons van de aangevoerde zwaarigheid te ontheffen. 't Blyft ons even *duister*.

Naar aanleiding van Hebr. X: 34, overdenkt HINLÓPEN, in de tweede Leerrede, de gronden, welke wy, als waare Christenen, hebben, onder alle rampen en schaden in onze bezittingen, om wel getroost en blyde te weezen. Veel stigtelyks behelst deeze Leerrede, doch hier en daar platte Vergelykingen, onbestaanbaar met de deftigheid van den predikstoel. „ Gelyk ryke en vermogende „ menschen elders in Engeland, Vrankryk, Oost- en „ West-Indien hun goed hebben, hebben wy dit beter „ in de hemelen." —— „ Het gebeurt niet zelden, dat „ men, by het lezen en herlezen van een Testament, „ nog iets meerder zich gemaakt vindt, dan men in 't „ eerste dacht; en dat heeft zeker plaats, by het meer- „ dere en meerdere lezen van Gods woord, de verklaring „ van den onverandelyken wil van den hemelschen Va- „ der aangaande onze erfenis in de hemelen."

De Bespiegelingen *over den staat der gestorvene Geloovigen voor den Dag des Oordeels* zyn in den gewoonen trant, en van eenig nut als eene wapenrusting tegen de vreeze des doods, voor de zodanigen, die in de natuur van 's Menschen Ziel en de algemeene wenken der H. Schriftuure met 's Mans gissingen en voordragt eenige overeenstemming meenen te kunnen vinden.

Katechismus der Christelyke Zedeleere, behelzende de Plichten, welke men jegens God, zich zelven, en zynen naasten, behoort uitteoeffenen. Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam, *by* Wesfing en van der Hey, 1795. *In* 8*vo.* 94 *bl.*

„ Men heeft," leest men in het duister gesteld Voorberigt, „ aangaande de uitstaande Leerboekjes, „ het groote doel verlooren in het aanvoeren en betwisten van geschilstukken, zelfs met betrekking tot Zedenkundige waarheden. Neem alle Leerboekjes over „ Godsdienstige onderwerpen, behalven dit, en het zal „ by de proef blyken, dat men den trant van *Hellenbroek* of soortgelyken gevolgd heeft, naar welken alleen over gevoelens, en niet over beoeffening, gehandeld „ wordt. En zo nog over heiligmaaking, wet en goede „ werken, alleen met betrekking tot de verschillende gevoelens der Christenen daaromtrend, maar een plan, „ hoe kort ook, van beoeffening moet men niet verwagten. —— Een Leeraar der Gereformeerde Kerk, welke „ dit Voorberigt schryft, heeft dit gebrek geduurende „ alle de jaaren van zyn amptsbediening beklaagd." In Duitschland vondt hy eindelyk een aan zyn oogmerk voldoend Werkje over de Christelyke Zedeleer. Wy zyn het met den Leeraar eens, dat men, in de gewoone Leerboekjes, tot nog toe, van de Geschilvoerende Godgeleerdheid te veel werks gemaakt heeft, met opoffering, of slegts eene oppervlakkige behandeling, van het gewigtiger deel, de Zedekunde. Met volle ruimte kunnen wy den thans afgegeven Katechismus aanpryzen; met agterlaating van Leerstellingen, welke van elders ondersteld worden bekend te zyn, behelst dezelve, in eene geleidelyke orde, de onderscheidene pligten, welke de Mensch, in de onderscheidene betrekkingen, op den titel vermeld, heeft te betragten. Onder het geleide van een bekwaam Onderwyzer, zal het Boekje voor de aankomende Jeugd (want voor jonge Kinderen is het niet geschikt) tot een dienstigen leiddraad kunnen strekken tot eene meer uitvoerige en beredeneerde kennis van de gewigtigste aller weetenschappen: die van den Weg tot Vrede des gemoeds, Vrede met God, en een glorievollen ingang tot de Gewesten der Onsterflykheid.

De

De Minagting der Hervormden jeegens de Overleeveringen, welken de Roomsche Kerk aan het Nieuw Testament gelyk stelt, beteugeld door een Leeraar der Remonstranten. Te Rotterdam, by J. Meyer *en* A. Danserweg, Wz., 1795. *In gr. 8vo. 16 bl.*

In den aanhef deezer Brochure trekt de Remonstrantsche Leeraar een parallel tusschen de Hervormden en Roomschgezinden; meldende, dat, hoewel de eerstgenoemden „ met eene groote maate van laatdunkendheid be„ weeren, dat zy uit eigen oogen zien, zy in de daad „ niets meer doen, dan de Roomschgezinden, die nee„ drig erkennen, dat zy slechts aanneemen het geen „ hunne Kerk heeft vastgesteld." Beiden leeren de Stellingen hunner Kerke uit Vraagboeken door lieden van hunne gezindheid vervaardigd, als op de Christlyke Openbaaring gegrond. Het onderscheid bestaat hierin, dat de Roomschgezinden zich ook beroepen op de uitspraaken der Kerke, doch in waarheid op denzelfden grond, op welken de Hervormden hunnen Catechismus als een rigtsnoer van hun Geloof aanneemen, omdat zy naamlyk vertrouwen, dat die uitspraaken met den wil van Christus en der Apostelen overeenstemmen. De vraag is, derhalven, waarin de Christlyke Openbaaring vervat zy. De Hervormden beschouwen als de eenige echte oirkonden des Christendoms de dus genoemde Kanonieke Boeken; terwyl de anderen, *de Voorbeelden der regtzinnige Kerkvaderen volgende, de Overleveringen* daar nevens voegen, als van welke zo wel als van de Boeken van het O. en N. T. God de Ingeever is, als zynde die Overleveringen of mondelings door Christus of door den H. Geest ingegeeven, en door eene onafgebrokene overhandiging bewaard. Hier maakt onze Remonstrantsche Leeraar de zaak der Roomschgezinden de zyne, door zyne pooging om aan te toonen, dat de Hervormden te onregt onderstellen, dat de Boeken des N. T. met uitsluiting van alle andere, reeds door de eerste Christen Kerk, tot een *Canon*, of uitsluitende Regelmaat van Geloof en Zeden, zouden verzameld zyn geworden; moetende, volgens hem, het gevoelen van VENEMA volgende, die Verzameling tot in de vierde Eeuw worden vooruitgeschoven. „ Wie kan nu eischen, vraagt hy, dat „ men

„ men eene uitſpraak eerbiedige, welke men niet weet, „ van wien en wanneer dezelve zy gedaan? Kan zulk „ eene uitſpraak ons verpligten, om een uitſluitend voor„ regt toe te kennen aan Schriften, welken volgens de „ uitſpraak in den *Canon* zyn ingelyfd, dog welken ge„ duurende meer dan twee voorheen verloopen Eeuwen, „ toen men de zaak veel beter kon beoordeelen, aan die „ geenen werden gelyk geſteld, in welken CLEMENS, „ BARNABAS, IGNATIUS, POLYCARPUS en anderen, hunne „ Overleveringen wegens het Christendom te boek ſtel„ den?" Beſluitende voorts, uit dit alles, dat 'er geene reden is, om deeze en diergelyke Overleveringen uit de Oirkonden der Christlyke Openbaaring uit te ſluiten; terwyl hy, egter, tevens erkent de moeilykheid voor de Roomschgezinden, om alle de Overleveringen, welke hun als echte Oirkonden worden aangeprezen, als zodanig te onderkennen. Dit, zegt hy, is eene zaak van zo veel omſlag, „ dat de Leeken daar toe doorgaans geheel bui„ ten ſtaat zyn."

Zekerlyk behelst dit kort Geſchrift bedenkingen, die opmerking verdienen. Doch, om iets af te doen, behoorde de ſtelling beter uit een gezet en naauwkeuriger behandeld te worden. Wat baat het, Overleveringen te bezitten, ten aanzien van welke de ſchifting van het echte uit het onechte boven het bereik van het gros der Leeken gaat?

Gods groote Naam verheerlykt in het gevallen Menschdom; of Vertoog van de heerlyke uitbreiding van het Ryk der Waarheid en der Deugd; en de groote Vermeenigvuldiging van het aantal der Gezaligden; inzonderheid in de latere dagen. Door JOSEPH BELLAMY, *Doctor in de Godgeleerdheid en Bedienaar van het Euangelie, te Bethlem, in Nieuw Engeland. Uit het Engelsch vertaald. Te Rotterdam, by* J. G. Krap. *In gr. 8vo. 51 bl.*

Een onzer geagte Amptgenooten heeft zich de moeite gegeeven, om het —— wy weeten 'er bykans geenen naam aan te geeven —— van BELLAMY's Geſchryf by de ſtukken te toonen. Onder de *Prullaria* zouden wy het der vergeetelheid wyden, indien wy dusdanig een Rubriek in ons Tydſchrift hadden afgezonderd. Thans zul-

zullen wy 'er geen ander Vonnis over vellen, dan dat wy het onder de harsſenvrugten *infra Criſin* rangſchikken.

De Geest der Algemeene Geſchiedenis, van de Achtſte tot de Achttiende Eeuw; met eene beſchouwing van de Vorderingen der Maatſchappy in Zeden en Wetgeeving, gedüurende dat Tydvak; voorgeſteld in een reeks van Lesſen, door den Eerw. GEORGE THOMSON. *Uit het Engelsch. Te Deventer, by* L. Leemhorst, 1795. *In gr. 8vo.* 630 *bl.*

Een Tydvak der Geſchiedenisſe van de op den Tytel gemelde uitgeſtrektheid, en zo vol Gebeurtenisſen, als het oppervlakkigst nadenken ons voor het geheugen herroept, in één maatig Boekdeel behandeld te zien, en in *Tien Lesſen* begreepen, doet ons onmiddelyk veronderſtellen, dat de Lesgeever een byzonder oogmerk moet gehad, en 't zelve op een nieuw plan uitgevoerd, hebben. Eene veronderſtelling, waar in wy ons niet bedroogen vonden. De eerſte inleidende Les verzekerde ons deswegen. Het inzien der Hoofdzaaken, boven elke Les geſteld, verſterkte ons in dit denkbeeld. Het doorleezen beantwoordde aan onze verwagting. Overzulks vonden wy alle reden om des Lesgeevers *Beſluit* te onderſchryven, waarin hy zich dus laat hooren.

„ Wy hebben in deeze Lesſen den Geest van de algemeene Geſchiedenis der Maatſchappye, zo wel godsdienſtlyke als burgerlyke, in een tydvak van tien eeuwen geſchetst. 't Was onze bedoeling niet te blyven ſtaan by de gemeene onderwerpen der Geſchiedenisſe; maar om den Leezer te doen kennen de Zeden van het menschdom in de onderſcheiden tooneelen der zamenleevinge, om hem aan te wyzen den voortgang van het menschlyke verſtand, benevens de oorzaaken, die de beſchaaving der Europeaanſche Volken vertraagden of bevorderden. De Konſten, welke de menſchen verlichter en zachtaartiger maaken, begonnen te herleeven in de twaalfde Eeuw; doch het bygeloof belette nog ſteeds haaren aanwas en goede uitwerking. De Arabieren hielpen een groot gedeelte der Wereld onderwyzen en züiveren, en toen het niet langer in hun vermogen was zulks te doen, wierden de Konſten en Weetenſchappen herbooren in de vyftiende

en

en zestiende eeuw, en bragten licht en kennis met zich. Toen begonnen de menschen te denken en te handelen als redelyke weezens. 't Is nogthans te betreuren dat het oorlog in ieder tydvak gewoed heeft ten nadeele en ter verwoestinge van het menschlyke geslacht. De Staatzugt van eenen willekeurigen, de streeken der Kabinetten, de haat en nyd der Natien, hebben, zelfs in beschaafde tyden, de aarde met rampen overlaaden. —— Mogen de stervelingen den geessel des oorlogs niet langer gevoelen! mogen in deeze verlichte eeuw Godsdienst en Geleerdheid eene liefderyke en deugdzaame geneigdheid aan de menschlyke Ziel mededeelen! Wanneer men het Christendom behoorlyk heeft leeren kennen, en men acht geeft op deszelfs voorschriften; wanneer de billyke gevoelens van de rechten van den mensch indruk maaken op het menschlyk gemoed, dan zullen vryheid en geluk algemeen de overhand verkrygen, en ieder mensch zal zynen evenmensch behandelen gelyk hy van zynen evenmensch zal wenschen behandeld te worden. Maar, helaas! voor het tegenwoordige zyn 'er slechts weinigen, vergelykender wyze gesprooken, verlicht, wys en toegeevende; de grootste hoop is nog onkundig, onverdraagzaam en dwaas.

De Zeden der Maatschappy te verbeteren en aan te kweeken, en het geluk der menschen te bevorderen, staat zeer veel in de magt van hun, die in 't bewind zyn: en zo zy zulks niet doen verdienen zy den naam niet van Overheden. De ondeugden, 't is waar, zullen zich gestaadig laaten zien, en het byzonder eigenbelang zal het algemeen welzyn tegenwerken; maar indien eene verlichte en wel zamengestelde regeering onderneeme de ondeugd te hervormen en in toom te houden; indien men eenvoudige en onzydige wetten met kragt en menschlykheid doet werken; indien de middelen en poogingen, welke strekken om een Volk te onderwyzen en staande te houden, behoorelyk aangemoedigd worden; indien deugd en nuttige begaafdheden eene billyke agting verwerven; indien de leden van een' staat door eene verstandige en deugdzaame opvoeding bekwaam gemaakt worden voor de verschillende posten, welke zy ten eenigen tyde staan te bekleeden; indien de jeugd niet verspild wordt in die zondige najaagingen, welke het bederf eener Natie zyn, durven wy verzekeren dat roem en geluk het gevolg daar van zullen zyn in alle

de

de deelen der wereld, daar men dezelve zal uitoefenen.

„ De Geschiedenis behoorde derhalven de menschen te leeren alles aan te wenden om die kwaalen te verwyderen, welke voor de Maatschappy verderflyk zyn; om de gebreken van het bewind weg te neemen; het bewind zelfs te verbeteren, en het algemeen welzyn te vestigen op eenen goeden grondslag. Zy behoorde de Geestlykheid te leeren de deugd en 't geluk der Christenen te bevorderen, door eene goede leer en een goed voorbeeld. Zy behoorde alle menschen te leeren, dat de volmaaktheid niet te vinden zy in dit leeven; dat goed en kwaad te samen vermengd zyn; dat wy geduurig behooren te verdraagen, wat niet te verhelpen is, en dat wy ons gestadig behooren toe te leggen om de maatschappylyke pligten te vervullen, in vrede te leeven met allen, en aan allen en een iegelyk wel te doen. Wy bevorderen ons eigen welzyn, wanneer wy te raade gaan met het welzyn van onzen naasten.

„ Naa den Leezer onder 't oog gebragt te hebben de menigte van Dwingelanden, die de wereld onderdrukte, de menigte dolzinnigen, die dezelve verwoestte, de menigte van dweepers, die bedroogen wierden, zou men vraagen kunnen van wat nut voor het menschdom geweest zyn de overwinningen van CLOVIS, het bedrog van MAHOMETH, de overwinningen van KAREL DEN GROOTEN, de inval van WILLEM DEN NORMAN, de dapperheid van GODEFROI VAN BOUILLON, de voorzigtigheid van RUDOLPH VAN HAPSBURG, de staatkunde van KAREL DEN VYFDEN, de staatzugt van PHILIPS DEN TWEEDEN, en de doorsleepenheid van RICHELIEU? Hunne heerschappyen, hunne zegepraalen, hunne veroveringen, hunne staatkunde, verdweenen alle met hun. De geweldige schokken, welke zy aan de wereld gaven, hebben naauwlyks een spoor achtergelaaten. Wy slaan het oog met oneindig meer genoegen op de ontdekkingen van VASCO DE GAMA en van COLUMBUS, op de zeetochten van MAGELLAN en DRAKE, op de groote veranderingen door LUTHER en CALVYN te wege gebragt in het Staatkundige en Godsdienstige van *Europa*, op den arbeid COPERNICUS, van TYCHO BRAHÉ, van KEPLER en GALILEO, op de Werken van BACON, DESCARTES, NEWTON en LOCKE, de voortbrengzels van TASSO, SHAKESPEAR, BEN-JOHNSON en DRYDEN, van CORNEILLE, RAPHAEL en MICHEL ANGELO.

— De ſtudie van Godsdienſtige Waarheden, van Konſten en Weetenſchappen, en Fraaije Letteren, hebben eenen gezegenden invloed op het hart, en brengen duurzaamer vrugten voort dan de gemeenzaamſte kennis met overwinningen, ſtaatkunde, en ſtreeken van Vorſten en Staatsmannen."

Zo denkt, zo ſpreekt de *Engelſche* Burger THOMSON: en elke Les draagt getuigenis dat hy waarheid ſpreekt, en een egt verſlag geeft van de bedoeling en ſtrekking deezer *Lesſen*. Wy zouden het 'er op kunnen laaten aankomen, dat wy het Boek lieten openvallen, om een bevestigend ſtaal te vinden; doch wy willen onze Leezers aan den kans niet waagen om iets hun min betreffende hier te vinden, dan wy onder het leezen voor hun geſchikt oordeelden.

Hier toe viel ons oog op 't geen de Leeraar zegt wegens onze Staatsomwenteling ten tyde van PHILIPS DEN II. De beſchryving, welke beknopt en voldoende is, daar laatende, willen wy onze Leezers onderhouden met de daarby gevoegde bedenkingen, die ons zyn doorgaanden Leertrant op het treffendst zullen ſchetzen.

„ Op het eerſte gemor, waar toe de vervolging, de elende en wanhoop, de Vlaamingen noopten, wierden zy beſchuldigd van ongehoorzaamheid en muitery. De geſtrengſte bevelen wierden tegen hen afgekondigd. Volgens de Inquiſitie moest men noodwendig een ieder verdelgen die gelooven durfde dat God geen brood, dat God geen wyn is, en geen zeven Sacramenten wilde erkennen. Hoe ware het mogelyk, dat menſchen, die zo geweldig gefolterd werden om belachlyke en ongerymde gevoelens, zulk een drukkend juk konden beminnen? Hoe konden zy gelooven dat 'er eenig behoorlyk verband ware tusſchen hen en hunne verdrukkers? 't Is geenzins te verwonderen, dat dwingelanden de zulken voor wederſpannigen doen doorgaan, die moeds genoeg hebben om hunne ketens te verbreeken. De ſtaatzugt ſmoort by hen de ſtem der natuur. Maar 't is te verwonderen, dat men ſomtyds een edelmoedig, vry, volk de buitenſpoorigheden ziet goedkeuren van willekeur, en misnoegen ziet toonen, om dat anderen buiten hen ook vry zyn, ja zelfs medewerken om de kluisters te ſmeeden voor hunne medemenſchen (*). De volken onderwerpen zich ſomtyds

(*) „ De grondbeginzels en gevoelens, vervat in zeker Blaauw-

tyds geduldig aan het juk. 't Ontbreekt hen dikwyls aan die dapperheid, welke den dood verkiest voor de slaaverny. Daar is een tyd dat zy dwingelanden gehoorzaamen en haaten; doch, wanneer voor het kwaad geen hulpmiddel meer is, wanneer hun bestaan verslonden wordt door wanschepzels, die hen van alle de deelen hunner vryheid berooven, en hun niets overlaaten dan slaaverny en kluisters; als dan weeten zy hunne verdrukkers te vernielen; dan breekt de burger-kryg uit, welke verborgen begaafdheden te voorschyn brengt, en onbekende hulpmiddelen schept; dan ontstaan 'er ongemeene menschen, die zich waardig toonen over hunne medeburgers te gebieden. Ongetwyfelt is zulks een verschriklyk middel. 't Is een tyd van bloed en verwarring, welke aan Ryken of Staaten geweldige schokken geeft. Doch het geneesmiddel is somtyds noodzaaklyk: dewyl zonder het zelve de vryheid niet verkreegen kan worden. Eene Natie, die gedrongen wordt, by het verbreeken van het maatschappylyk verdrag, haare onvervreemdbaare rechten te herkrygen, verrigt wonderen van moed en dapperheid. De vryheid zelve kan wonderen uitwerken. De vryheid zegepraalt over de natuur; doet de dorre rots een ryken oogst leveren; geeft de akelige woesteny een lieflyk aanschyn; verlicht den nederigen hutbewoonder, en verschaft hem meer kennis en scherpzinnigheid dan aan den trotschen hofslaaf. Te vergeefsch bedienden zich de Spanjaarden tegen de Hollanders van alle de middelen, welke oorlog en konst opleveren, van alle wonderen van geduld en onverschrokkenheid; de zugt voor de vryheid was sterker dan die allen, en kwam alle hinderpaalen te boven. Met de eene hand wierpen zy dyken op om de Zee te stuiten, en met de andere verjoegen zy de Spanjaarden, die hen naar den Zeekant dreeven. Zy bouwden schepen, welke zy met koopgoederen belaadden, en rustten anderen uit op welken zy aan PHILIPS twee duizend mylen ver van *Eu-*

Blaauwboekje, over de Omwenteling van eene nabuurige Natie, niet lang geleden uitgekomen, en de talryke menigte van bewonderaars van 't zelve, toonen duidelyk, dat zy, die op hunne eigene vryheid stoffen, onkundig zyn van de rechten van den mensch, of uit baatzugtige beginzels niet geerne zien, dat andere Volken die rechten even zeer genieten als zy." —— Deeze Aantekening des *Engelschen* Schryvers behoeft geen opheldering.

Europa de heerschappy des Koophandels en der bezittingen der Indiën betwistten."

Naa eene uitweiding over 't gedrag van Koningin ELIZABETH, ten deezen aanziene gehouden, en eene verdediging van 't zelve, 't welk toegelicht en opgehelderd wordt door eene Aantekening des Vertaalers, die nu en dan eene Aanmerking en eene enkele tusschenvoeging maakt, vaart de Leeraar dus voort: —— „ Het gezach van PHILIPS over de Nederlanden was bepaald en geregeld door grondwetten. Wat billyk recht kon die Vorst op de regeering voorwenden, toen hy alle die vastgestelde en hem voorgeschreevene bepaalingen overschreeden hadt? Was de Zwitsersche Natie verplicht hem te gehoorzaamen? Zou dezelve zich niet verzet hebben tegen zyne onregtvaardige en willekeurige handelwyze? Verbrak die Vorst, door het schenden van alle de wetten der Constitutie, 't verdrag niet door 't welk de Vlaamingen aan hem verbonden waren? De Nederlanders wierden door de daad van hunnen Oppervorst vry, en konden hem niet anders beschouwen dan als een overheerscher, die hen zogt te onderdrukken, en ook werklyk onderdrukte. —— Wat is het weezenlyk oogmerk der zamenleeving? Is het niet het onderling geluk van allen? Is het niet met dat inzicht dat ieder burger een gedeelte van zyne rechten en vryheid afstaat? Zou de Maatschappy gebruik maaken van haar gezach om zich en alle haare leden over te geeven aan de bescheidenheid van een woedend' dwingeland? Neen, dit zal zy niet. En verder nog, indien de Maatschappy een gedeelte haarer leden onderdrukt, heeft zy met dus te doen haar recht verbeurd. Derhalven, wanneer de Maatschappy aan éénen gezag geeft, is het met deeze uitdrukkelyke voorbehouding, dat de oppermagt daar van gebruik zal maaken tot behoud en niet ten nadeele van de ondergeschikten. Indien de oppermagt regeere als dwingeland, dan vernedert zy zichzelve, wordt eene openbaare vyandin, tegen wie het volk zich verzetten en aan wie het gehoorzaamheid weigeren moge. —— Dit waren de gronden op welken de algemeene Staaten van *Holland* PHILIPS vervallen verklaarden van deszelfs gezach over hen. Goddelyke en menschlyke Wetten, zeggen zy in die vermaarde Acte, zo dikwyls geschonden met betrekking tot ons, bevinden wy ons weder geplaatst in onzen natuurlyken staat van vryheid, gerechtigd eenen nieuwen Vorst te kiezen, ten einde die ons

regeere, overeenkomſtig onze voorrechten, vryheden en vrydommen.

„ De Nederlanders, in het bezit van hunne eerſte rechten wederkeerende, wierden eene onafhanglyke Natie, die verbintenisſen kon aangaan met nabuurige Staaten. De Koningin van *Engeland*, derhalven, door beſcherming te verleenen aan die opkomende Republiek, maakte gebruik van een recht dat vast is aan elke vrye Natie, of aan een Oppervorst, die dezelve verbeeld. —— Overheerſchers, en zy wier belang het is de overheerſching te begunſtigen, zullen altoos ſchreeuwen, wederſpannigheid! wederſpannigheid! wanneer een volk zich ongeneigd toont om zich onder een yzeren juk te krommen, en moeds genoeg heeft om zich op zyne natuurlyke rechten te beroepen, en zy zullen die Natie trouwloos heeten, die, aangeſpoord door belang of door beweegredenen van menschlykheid, dat volk in zyne edele worſtelingen byſtand biedt. Doch al dat geroep kan de ſtem der natuur niet ſmooren, noch immer de beginzels van natuurlyke vryheid uitwisſen; beginzels het menschlyk hart ingegrift; beginzels aan welke de dwingelanden zelfs gedwongen zyn hulde te doen; beginzels geheiligd in de geſchiedenis van Europa, door 't voorbeeld der Zwitzers en der Nederlanderen; in één woord, beginzels, welke door het voorbeeld van de Noord-Americaanſche Volkplantingen nog treffender en duidelyker gemaakt zyn.

„ Wy hebben ons, misſchien, te lang opgehouden met de Omwenteling der Vereenigde Landſchappen; doch Omwentelingen, welke de Vryheid verſchaffen aan ganſche Volkeren, maaken het belangrykſte gedeelte der geſchiedenisſe uit. In dezelve zien wy ſlaaven tot vrye menſchen worden, by het veranderen van meesters, de vryheid vestigen op onwrikbaare grondſlagen. —— Dwingelanden zyn vyanden van de rechten van 't menschdom, zy haaten de Omwentelingen en alle de geenen die dezelve begunſtigen. —— Maar, zullen wy de Oppervorſten vleijen, zelfs dan wanneer zy hunne Onderdaanen behandelen als eene verachtelyke kudde, wier leeven en eigendom geheel het hunne is. Moeten wy altoos fleemen, met eerbied te betoonen aan magtige en onrechtvaardige Mannen, die over den dam der wet heenen ſpringen, welke te zwak is om hen te wederſtaan, of die in de Wetten zelve zekere en verſchriklyke middelen vinden om die rechten te ſchenden, welke zy behoorden te handhaaven?"

Dit,

Dit, Leezers! is de Les van een *Engelschman* —— dit een proefje uit zyn welgeschreeven en doorgaans gelukkig vertaald Werk. Behoeven wy het Vryheidsvrienden aan te pryzen? Neen, het pryst zichzelven aan. —— Een wenk —: zouden deeze Lessen geene geschikte Voorleezingen weezen in Volkszamenkomsten? — Voorleezingen, geschikt om kundig te maaken, te verbeteren? Wy zien ze als zodanig in. Wy pryzen ze als zodanig aan.

Het Verval onzer Fabryken, en de Middelen tot Herstel derzelven, en van onzen Welvaart; briefswyze medegedeeld aan het Comité van Fabryken en Trafyken der Stad Rotterdam, en aan het Comité van Algemeene Welvaart te Haarlem, en in het algemeen aan alle waare Beminnaars van ons Vaderland. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1795. *In gr. 8vo.* 36 *bl.*

Ingevolge der uitnoodiging der Comités op den Tytel vermeld, zendt de Burger, die zich onder de Letteren H. v. D. verbergt, zyne gedagten in 't openbaar. Hy is van gevoelen, en deels gelooven wy met grond, *deels* schryven wy met nadruk, dewyl hy het te algemeen maakt, dat geen *gewoone* loop van afwisseling van tydelyke zaaken, en mitsdien geen *gewoone* afgunst van andere Natien, of eenige naaryver van eenige derzelven, de oorzaaken van ons verval zyn; maar dat iets ongewoons daar achter schuilt, of, met andere woorden, dat zulks aan *buitengewoone* oorzaaken is toe te schryven; hieromtrent maakt hy zyn gevoelen bekend, met byvoeging van de *buitengewoone* middelen, die, naar zyne gedagten, daar tegen in 't werk behoorden gesteld te worden.

De *Engelsche Natie* beschouwt hy als de voornaame oorzaak van alle rampen en ongelukken van ons Gemeenebest niet alleen, maar van de meeste Volken in *Europa*.

Naa het bewys hier van, stelt hy, onder de hulpmiddelen daar tegen, in de *eerste plaats*, voor: „Het uitschryven van eene Prysvraage, of het uitlooven van eene Belooning aan de geenen, die, binnen zekeren bepaalden tyd, zou hebben opgehangen, of geschreeven, het bondigste, zaaklykste, het meest met de waarheid overeenkomende, en met één woord het beste Tafereel van alle de verongelykingen, welke aan onzen Staat, zedert twee-

honderd jaaren, of, meer bepaald, zedert den vrede van *Munster*, in 't Jaar 1648, tot op den tegenwoordigen tyd, door het *Engelsch* Gouvernement zyn aangedaan." Hy voegt 'er eenige Ophelderingen nevens over het vinden der somme tot de Eerbelooning en den aart van zulk een Geschrift.

Het tweede Middel is het zich uit eigen beweeging onthouden van het gebruik van Buitenlandsche en bovenal van *Engelsche Waaren*. Tegenbedenkingen weert hy af.

Het derde voorgeslaagen Middel is het verbod van, of zwaare belasting op, den Invoer van al zulke Waaren en Behoeften, als by ons in verval zyn gemaakt, en welke wy uit hun vervallen staat wenschen op te beuren. —— Ten deezen aanziene bestrydt hy het voorgeeven, dat zulks te veel nadeels aan onzen Koophandel en Scheepvaart zou te wege brengen.

Vaderlandlievend is dit Stukje opgesteld, en dit kort Verslag is genoegzaam om den Inhoud aan te wyzen.

Advis over de Nationale Conventie, ter Vergadering van de Provisioneele Representanten van het Volk van Holland, op den 22, 23 en 24 July 1795, uitgebragt, door J. H. VAN SWINDEN, *Gedeputeerde wegens Amsterdam ter gemelde Vergaderinge. Uitgegeeven op last van de Representanten van het Volk van Amsterdam. Te Amsterdam, by* de Erven D. Onder de Linden en Zoon. *Behalven het Voorberigt,* 45 *bl. In gr.* 8*vo.*

Het onnadenkelyk aanbelang, om de Gewesten, die tot nu toe den naam van *Vereenigde Nederlanden* draagen, *tot ééne éénige en onverdeelbaare Republiek te maaken*, die door ééne éénige Algemeene Vergadering, eene *Nationaale Conventie* of *Byeenkomst*, bestuurd worden, veroorzaakt veele Vraagen, van welker beslissing het lot onzes Vaderlands afhangt. Geen wonder, derhalven, dat een Plan, daar toe strekkende, diepe en gezette overweeging verdient, en als zodanig in de *Amstelstad* werd ter hand geslaagen.

De Burger VAN SWINDEN, gelyk wy uit het Voorberigt van den Secretaris BRENDER à BRANDIS leeren, nam op zich, om, 't geen hy reeds voorneemens was in de Vergadering als zyne stem uit te brengen, meer opzette-

lyk

lyk te bearbeiden, en, daar zyne gedagten op meest alle de ſtukken, door de Repreſentanten des Volks van *Amſterdam* aangevoerd, en volkomen op alle de belangrykſte van dezelve, met de hunne overeenkwamen, een uitgebreid Advis op te ſtellen, en hetzelve, met voorkennis zyner Medegedeputeerden, en op meer dan één ſtuk eenſtemmig met de meesten derzelve, ter Vergadering voor te draagen.

Hier van zondt hy zynen Afvaardigeren een afſchrift, teffens ſtrekkende om zyn gedrag in deezen gehouden te hunner kenniſſe te brengen.

De Repreſentanten beſlooten voorts dit Stuk het licht te doen zien. Vooreerst, gelyk de gemelde Secretaris ons berigt, „om alle *Nederlanders* in ſtaat te ſtellen, het gerucht, „ dat men thans alomme verſpreidt, als of zy het Werk „ van eene Nationaale Conventie zogten tegen te gaan, „ naar waarheid te beoordeelen; en ten anderen, om te „ doen zien, op welke wyze zy zouden wenſchen, dat „ dit groote werk werd tot ſtand gebragt." —— Voorts betuigen zy, „ wy zyn het met den Schryver van dit „ Stuk over de Werkzaamheden en de Magt *der eerſte* „ *byeen te roepene Nationaale Conventie* geheel eens; „ doch over zyne byzondere Gevoelens vellen wy geen „ oordeel."

Ten aanziene van dit laatſte maakt de Burger VAN SWINDEN deeze aanmerking: „ Ik betuig, dat, indien ik dit „ ſtuk op nieuws moest bearbeiden, ik op veele plaatſen „ nog meerdere argumenten tot ſtaaving van myn gevoe- „ len zou bybrengen, en op andere de redeneeringen ver- „ korten, en meer in één dringen, waar door zy mis- „ ſchien meer kragt zouden verkrygen; doch hier toe ont- „ brak my de tyd; ik heb het ſtuk in eenen korten tyd, „ en, uit hoofde myner menigvuldige bezigheden by dag, „ meest by nagt moeten ſtellen. Ik heb nu geoordeeld „ het zelve, zo als ik het uitgeſprooken heb, zonder ver- „ andering 'er in te maaken, te moeten opgeeven: letter- „ lyk voor 't geen ik op ſchrift hadt, en voor 't geen ik „ op ſtaande voet in de Vergadering uit het hoofd heb „ bygevoegd, zo als de Vooraffpraak en verſcheide an- „ dere plaatzen, kan ik inſtaan, dat ik het gezegde in „ volle kragt, en meestal met dezelfde woorden, t'huis- „ komende op 't papier heb gebragt."

„ Wy zouden," betuigt wyders de Secretaris in zyn Voorberigt, „ wat ons betreft, van gedachten zyn, dat

„ het voor het Volk van *Nederland* zeer nuttig en heil-
„ zaam zou zyn, dat de *eerste byeen te roepene Nationaale*
„ *Conventie*, zich enkel en alleen met het ontwerpen van
„ eene goede Constitutie bezig hieldt; dat intusschen de
„ Provinciaale Vergaderingen, en die van H. H. M. doch
„ met zodanige verbeteringen, als aan eenige derzelven
„ zouden behooren te worden toegebragt, in stand blee-
„ ven; en dat eerst dan, wanneer de Constitutie bepaald
„ en door het Volk aangenomen zal zyn, de Nationaale
„ wetgeevende en bestuurende Conventie, volgens de
„ wyze in de Constitutie bepaald, wierde byeen geroepen,
„ met vernietiging van alle Vergaderingen en Admini-
„ stratien die daar mede strydig zouden zyn." Ter vol-
ledige staaving dat dit het begrip der *Amsterdamsche* Re-
presentanten was, wordt hier het schryven aan de Stads
Gedeputeerden op dit stuk, op den 21 July l. l., in zyn
geheel aangevoerd.

Herinnerings- en overschryvenswaardig is deeze taal:
„ Wy schroomen niet openhartig te verklaaren, dat het
„ by ons boven allen twyfel en bedenking is, dat eene ge-
„ heel nieuwe Nederlandsche Constitutie noodzaaklyk
„ moet worden daar gesteld; dat dezelve regelregt strek-
„ ke tot het grootste en voor de redding van Nederland
„ zo onontbeerelyk oogmerk, namentlyk, *de éénheid en*
„ *onverdeelbaarheid der Republiek*; welk oogmerk wel de
„ waare bedoeling onzer Voorouderen is geweest, by het
„ aangaan der Unie van Utrecht, blykens, onder andere,
„ deeze woorden: *Dat de Provintien zo geunieerd zullen zyn*
„ *als of zy maar ééne Provintie waren;* doch welke een-
„ heid en onverdeelbaarheid volkomen hersfenschimmig
„ is geworden door de Provintiaale Souvereiniteit, door
„ daar by gewaarborgde wederzydsche Privilegien, enz. —
„ Wy zeggen het dan volmondig en met warme harten,
„ het is onze wensch, het is ons vuurig verlangen, dat
„ een nieuwe Constitutie, rustende op Vryheid, Gelyk-
„ heid en Broederschap, dit groot doeleinde daar stelle,
„ en daar door eindelyk de wonden geneezen worden,
„ welke de gebrekkige Unie van Utrecht heeft geslaa-
„ gen, en waar aan Nederland zo hevig bloedt. —
„ De Oproeping, waar toe voornaamlyk het Plan zou
„ moeten strekken, *kan en behoort voor als nog alleen te*
„ *dienen om eene Vergadering, door het Volk zelf verkoo-*
„ *ren, daar te stellen, die met ryp beraad een Plan ont-*
„ *werpe van eene nieuwe of liever verbeterde Regeerings-*

„ *Vorm;*

„ *Vorm; terwyl inmiddels hangende haaren arbeid, de*
„ *oude Machines, die zo lang geloopen hebben, nog voort-*
„ *gaan, op dat niets by overhaasting geschiede, maar met*
„ *ryp overleg, en men wegens overhaasting en haare na-*
„ *deelen aan de Natie niet verantwoordelyk worde.* Het
„ Plan zelve, § 49, voor de Nationaale Conventie, be-
„ hoorde door het Volk te worden goedgekeurd."

Het Advis van den Burger VAN SWINDEN loopt I. Over de wyze hoe de Nationaale Vergadering zal zamen geroepen worden — II. Over de Werkzaamheden van die Vergadering — III. Over de byzondere schikkingen welke voor de Nationaale Vergadering zelve worden voorgesteld.

Dan, eer hy tot deeze hoofdzaaken trad, stelde hy eene algemeene Vraag voor: naamlyk „of de Representanten
„ van iedere Provincie wel het regt hebben, om over dee-
„ ze poincten finaal te resolveeren, zonder daar toe door
„ het Volk zelve te zyn geauthoriseerd?" — Zyn ontkennend antwoord, in deezen, behaagde niet. *En werd dit voorstel met eene zeer groote meerderheid van Stemmen verworpen.*

Dit slot leezen wy by eene menigte Artykelen, tegen enkele die *goedkeuring* wegdroegen, en eenige *verandering* veroorzaakten, of verwerping van het eerstgestelde, of invoeging te wege bragten.

Wat de byzonderheden aangaat, deeze moeten in het Stuk zelve geleezen worden. Wy schryven alleen de Slot-Aantekening des Burgers VAN SWINDEN hier over. — „Het Plan aldus, met eenige zeer weinige veran-
„ deringen, goedgekeurd zynde, en wel met een drievou-
„ dig handgeklap, heb ik niet kunnen afzyn het woord
„ op te vatten, en te zeggen: —— Dat, hoewel ik de
„ Decreeten der Vergadering eerbiedigde, ik nogthans
„ moest herinneren, dat ik niet gehouden kon worden,
„ als of ik myne stem tot dit Plan en dit Decreet ge-
„ geeven had; dat ik de Leden, welken het Volk tot
„ de eerste N. C. zoude benoemen, wel als wettig ver-
„ koozen Leden zou beschouwen; doch dat ik by myn
„ gevoelen bleef, en tot nadere inlichting blyven zoude,
„ dat naamlyk de *Eerste Nationaale Conventie* zodanige
„ groote magt niet behoorde te hebben, en dat men die
„ aan dezelve niet behoorde toe te kennen, zonder al-
„ voorens 's Volks goedkeuring daar over te hebben in-
„ gewonnen."

Beginzels der Kantiaansche Wysgeerte, naar het Hoogduitsch vryelyk gevolgd, en met Aantekeningen en eene Voorreden uitgegeeven, door PAULUS VAN HEMERT, *Hoogleeraar by de Remonstranten, te Amsterdam. Eerste Deel. Te Amsterdam, by* de Wed. J. Döll, 1796. *In gr. 8vo. Buiten de Voorreden, 245 bl.*

Hiermede tragt P. VAN HEMERT, Hoogleeraar in Taalkunde en Wysbegeerte by de Remonstranten, (schoon wy vernomen hebben, dat hy voor dien Post bedankt heeft, dewyl hy zig elders met de woon tragt neder te zetten,) door verscheide Schriften by zyne Landgenooten met lof bekend, een proef te neemen, of dit nieuwe gewas van het ten dien opzigte vrugtbaar Duitschland zig ook op Nederlandschen Bodem zou willen laaten verplanten. De *Kantiaansche* Wysbegeerte, aldus genoemd naar den Koningsbergschen Hoogleeraar KANT, maakte, sedert verscheide jaaren, grooten opgang in bykans geheel Duitschland. Hier kende men ze slegts by gerugte, behalven dat zig misschien eenige weinigen de moeite hebben willen vergen, om met deeze afgetrokken bespiegelingen nader bekend te worden. De Hoogl. VAN HEMERT schreef wel, in den Jaare 1792, een *kort Verslag van den Inhoud der nieuwe Wysgeerte van den Heer* KANT; waarby gevoegd zyn eenige *vrymoedige Gedagten over de Zedenleer des Heeren* KANT, te vinden in de *Nieuwe Bydraagen tot het Menschelyk Geluk*, I D. 1 Stuk. Dan, daar deeze korte schets veelen niet duidelyk genoeg is voorgekomen, verzogten sommigen zyner Vrienden een uitvoeriger, en, zo het mogelyke ware, verstaanbaarer berigt. Vrugteloos wagtte hy, of zulks van anderen ondernomen mogt worden, waartoe de Utrechtsche Hoogl. HENNERT hoop gegeeven hadt. Hy besloot dan zelf handen aan 't werk te slaan, en zou zulks voortgezet hebben, ware hem niet in handen gevallen het Boek van F. G. BORN, Hoogleeraar te *Leipzig*, reeds in 1791 in 't licht verscheenen. De Hoogleeraar veranderde daarop van besluit, en tragt den Nederlandschen Wysgeer door dit Boek met de *Kantiaansche* Wysbegeerte bekend te maaken. Hy heeft dit Werk van BORN vryelyk naargevolgd, hier en daar wat byvoegende, in eene aantekening of in den *tekst* zelven, en ook, naar goedvinden, iets aflaatende. Vooraf gaat eene Voor-

Voorreden van 38 bladz., waarin de Hoogleeraar de Historie van de *Kantiaansche Philosophie* kortelyk ontvouwt. Van dezelve wordt niet minder dan van eene geheele *Hervorming* in de Wysbegeerte gesprooken. Van de geboorte der *Bovennatuurkunde* aan, tot op den tyd van KANT toe, hadden de Wysgeeren zig vrugteloos met deeze Redenkennis bezig gehouden, en aan dezelve nog nimmer de vastheid eener *Weetenschap* kunnen bezorgen. Dit was, volgens schryven des Hoogleeraars, voor den Wysgeer van *Koningsberg* bewaard gebleeven. „ De grond„ slagen van dit nieuwe gebouw, 't welk niet, gelyk de „ voorigen, op een zandgrond, maar op een steenrots ge„ bouwd is, legde hy, in eene Academische Verhande„ ling *de mundi sensibilis atque intelligibilis formâ & „ principiis*, 1770. Elf jaaren laater vertoonde hy dit ge„ bouw volkomener door de uitgaave van dat meester„ stuk, waaraan hy een groot gedeelte zyns werkzaamen „ levens gearbeid hadt, te weeten zyn *Critik der reinen „ vernünft.* —— Nu ging 'er, in de Wysgeerte, een „ nieuw licht op, en begon in Duitschland te schynen. „ — De Reden leerde nu zig zelve kennen in haare „ kragten en grenspaalen." —— Niet minder zyn, volgens opgaaf, de voordeelen, die wy van deeze nieuwe Wysgeerte te wagten hebben. Eerst sloeg men geen acht op dit nieuw opgaande Licht. Het heerlyk Werk van KANT bleef een tyd lang verwaarloosd liggen. „ Het was, zegt de Hoogleeraar, „ of de Leerlingen der wysheid slie„ pen. Zy, die lazen, scheenen het niet te verstaan. — „ Dan zo haast de Critiek der zuivere reden regt begon „ bestudeerd te worden, was in Duitschland het begin „ der Omwenteling in de Wysgeerte gemaakt," en beroemde Mannen werden derzelver Voorstanders. —— Echter erkenden niet allen dit weldaadig Licht: Veelen, en daaronder Mannen van naam, de wydberoemde scherpzinnige MENDELSSOHN, MEINERS, FEDER, EBERHARD, konden de Critische Wysbegeerte niet verdraagen, en achtten dit Licht duisternis te zyn. Eerstgemelde noemde KANT den *allesvermalenden Wysgeer.* Doch, volgens gedagten des Hoogl. VAN HEMERT, was die groote Joodsche Wysgeer te oud, om den scherpzinnigen KANT regt te verstaan. Dit zal misschien sommigen, die zig anderszins op hunne *Metaphysische* kundigheden vry wat laaten voorstaan, niet sterk bemoedigen, om hunne kragten aan de Critische Wysgeerte te beproeven. Dan doorgaans

den-

denken de menfchen niet zo gering of nederig van zig-zelven, en, al ware het om den naam van een Wysgeerig Vernuft te draagen, zullen toch wel fommigen lust hebben, om den Koningsbergfchen Wyzen te beftudeeren. Doch wy kunnen niet nalaaten te voorfpellen, dat fommigen van hen, die deeze reis onderneemen, wel halverwege zullen bezwyken, daar hun de weg, die hen ftaat af te leggen, veel te moeilyk en onaangenaam zal voorkomen. Ook onder de Duitfche Wysgeerige Vernuften waren 'er, die het der moeite niet waardig achtten, om, gelyk zy voorgaven, „ alle die *ariftotelisch-fcholas-* „ *ticke terminologie* door te worftelen, om den toegang „ tot den voorgewenden verborgen fchat te vinden." —— Aan hun zekerlyk, die zig niet gaarne verdiepen in fyne onderfcheidingen, moeilyke redeneeringen, of wier zenuwgeftel gevoelig wordt aangedaan op het hooren of zien van vreemdluidende of nieuwgefmeede Kunstwoorden, kan de *Kantiaanfche* Wysbegeerte niet bevallig voorkomen. Dan het is aan den anderen kant door de ondervinding maar al te zeer bewaarheid, dat, onder den fchyn van fchoolfche fpitsvindigheid, men dikwyls alles veracht heeft, waartoe meer infpanning van kragten vereischt werdt, waardoor men ligtelyk den weg baant tot eene oppervlakkige denkwyze, welke zo naauw grenst aan losheid en lichtzinnigheid. —— Hun derhalven, die begeerte hebben zig hierin te oefenen, wenfchen wy lust en kragten; in de hoop, dat zy, naar het doorwandelen van kronkelige wegen, mogen vinden het gewest des lichts en der waarheid!

Doch het wordt tyd, dat wy van den aart en inhoud van dit Werk van BORN onzen Lezeren nader verflag geeven. Wy hebben de moeite genomen het dorre deezer Wysgeerige befpiegelingen door te worftelen, en zullen tragten den nieuwsgierigen met den inhoud iets nader bekend te maaken, hoe zeer wy ook de moeilykheid gevoelen, om zulks in zo een kort beftek te doen, als de aart van dit *Maandwerk* vereischt. Dan wy zullen achten aan het verlangen van onze Lezeren voldaan te hebben, wanneer wy hun met den omvang des Werks eenigzins bekend maaken, ten einde zy zig daaraan zelven beproeven, of zy zig daardoor tot verder onderzoek voelen opgewekt.

Het Werk beftaat uit drie Deelen, waarvan het eerfte nu vertaald het licht ziet, en bevat algemeene aan-

mer-

merkingen over den *aart*, *onderscheiden bronnen en soorten*, *der menschelyke kennis.* —— Het tweede Deel handelt over het *gebruik dier bronnen*, terwyl het derde de *grenzen der menschelyke kennis* zal bepaalen.

Alle menschelyke kennis begint by de *Zinnen*, gaat voort tot 't *Verstand*, en eindigt by de *Reden.* — Eerst, wordt de aart onzer *kennis* naauwkeurig ontwikkeld. *Kennen* bepaalt zig tot het *object*, welk wy ons voorstellen, en tot het *onderwerp*, dat is tot ons bewust zyn, aangaande de voorstelling. *Kennen* is dus niet anders, dan zig iets met bewustheid voorstellen. *Bewustheid* bestaat derhalve in eene dubbele werkzaamheid, door welke de voorstelling aan het *object* en aan het voorstellende *onderwerp* toegeeigend, en zo wel met het *object* als *onderwerp* verbonden wordt. (Dit is, meenen wy, 't zelfde, 't geen doorgaans wordt uitgedrukt, dat alle *zelfsbewustheid* geschiedt by wyze van *reflexie*, dat is door van het Voorwerp, waaromtrend ons denkvermogen bezig is, op ons zelven (door KANT het *onderwerp* genoemd) te reflecteeren) §. 1-5. Alle kennis is of *oorspronglyk* of *empirisch*, by ondervinding. 'Er zyn echter geene aangebooren voorstellingen, doch alle kennis rust op *waarneeming*, echter volgt daaruit niet, dat alle kennis uit *ervaring* ontstaat. In ons is een zeker aanleg der natuur, door welke het kenvermogen alleenlyk uit zig zelve in staat is, zodanige kennis voorttebrengen, welke van alle *ervaring* onafhangelyk is. Dit noemt men *oorspronggelyke grondslagen onzer kennis.* Hiertoe behoort al wat *volstrekt noodzaakelyk is.* Wy kunnen niet besluiten, dat het geen wy by *ervaring* kennen *volstrekt noodzaakelyk is*, dat het juist *zo* zyn moet, en niet anders kan plaats hebben. Dat alle lichaamen *porien* hebben, leert de ondervinding; maar dat 'er volstrekt geen lichaam zonder *porien* zou bestaan kunnen, kan daaruit niet besloten worden. —— Hieruit volgt ook, dat het geen *volstrekt algemeen* is niet uit waarneeming gekend kan worden. §. 7-10. —— Hierop berusten de twee Schoolsche Beginsels van Demonstratie, te weeten het *Beginsel van Tegenstrydigheid* en van de *genoegzaame Reden.* —— (Recensent vraagt hier, of deeze onderscheiding in *oorspronggelyke* en *empirische* wel zeer nuttig is? —— Alle *kennis* toch, 't zy men ze *oorspronggelyk* of *empirisch* noeme, is *verkreegen*, ook volgens KANT. Zekerlyk is 'er een *oorspronggelyk denkvermogen* in ons, 't geen zommige *ob-*

jec-

jecten beschouwt als *noodzaakelyk*, dat by voorbeeld een *quadraat* vier zyden heeft, andere slegts als *voorwaardelyk*, gelyk *de mensch heeft vyf Zintuigen*. Maar is daarom de *kennis* van het eerste *oorsprongelyk*? — 't Is het zelfde denkvermogen; 't onderscheid ligt in den aart der *objecten*. Zou dus de gewoone onderscheiding in *volstrekt noodzaakelyk* (*absolute necessarium*) en *voorwaardelyk* of *gebeurlyk* (*contingens*) niet eigenaartiger zyn, als zoekende meer regtstreeks dit onderscheid in de objecten des Verstands?) —— Het kenvermogen is *drievoudig*, en bestaat in *aanschouwingen*, of onmiddelyke voorstellingen, in *begrippen*, of algemeene, afgetrokkene voorstellingen, in *besluiten*, zynde oordeelvellingen, afgeleid uit andere voorstellingen, door middel van een derde. Aan het eerste beantwoordt *zinnenlykheid*, aan het tweede *Verstand*, aan het derde *Reden* (§. 13.) (Dit komt nagenoeg overeen met de gewoone Logische verdeeling der *drie werkzaamheden der ziel*, (*tres mentis operationes*) de *eenvoudige bevatting der zaak*, *oordeel*, waardoor wy het *Prædicaat* aan het *subject* toeeigenen of ontkennen, en *Redeneering*, waar door wy het *subject* en *Prædicaat* by een *derde* vergelyken.) In §. 39 wordt de zinnenlykheid gezegd *lydelyk* te zyn. De Auteur tragt de Tegenwerping tegen dit gevoelen optelossen. „ Is „ dit vermogen, zegt men, enkel *lydelyk*, daar het zelve „ de indrukken, welke de dingen maaken, opneemt, en „ in formen rangschikt?" De Auteur antwoordt met te doen opmerken, dat men niet bezeft, dat dit in order brengen van het menigvuldige tot eenheid eigenlyk niet tot de *zinnenlykheid* behoort, maar het werk van het verstand is. Is, vraagen wy, deeze oplossing wel voldoende? Schoon wy ook, volgens raad des Auteurs, hier de fynere *Critiek* aanwenden, zien wy niet, hoe de *zinnenlykheid*, welke toch in *daadlyke voorstelling* bestaat, enkel *lydelyk* is, al komen wy ook tot geen *begrip* of *oordeel*. Het *voorstellen* is toch *werkzaam zyn*, en kan zonder het kenvermogen niet geschieden (§. 13.) Een *lydelyke kragt* of *vermogen* kan in de Physica iets betekenen, alwaar men gewoon is te spreeken van *werking* van gewigten, doch is in de *Metaphysica* onzin. Kant noemt echter, bladz. 82, zinnenlykheid *lydelyk vermogen*; 't geen men een *Contradictio in terminis* zou noemen, dewyl *lydend werken* geen denkbeeld oplevert. *Vermogen* of *kragt* bestaat in *werken*, en is het tegendeel

van

van *lydelyk zyn.* Het oog is volſtrekt *lydelyk*, wanneer het beeldje van eenig voorwerp op den bodem des oogs valt; doch dit is ook geene *voorſtelling*, geene *aanſchouwing*, in de taal van KANT. Het kenvermogen moet hieromtrend *werkzaam* zyn. Desniettegenſtaande wordt §. 48 de zinnenlykheid by een ſpiegel vergeleeken. Men zegt wel, in een *Natuurkundigen* zin, van den ſpiegel, dat dezelve een *vermogen* heeft de beeldtenisſen op te vangen. Doch heeft hy ook *aanſchouwingen* gelyk de zinnenlykheid? (§. 13.) Wil men door *lydelyk* alleen te kennen geeven ('t geen wy niet kunnen denken), dat het kenvermogen noodzaakelyk en *lydelyk* volgt deezen onmiddelyken indruk der zinnen; dan moet men ook het *Oordeel*, de *Reden*, met één woord alle Werkzaamheden van ons kenvermogen, *lydelyk* noemen, als volgende noodzaakelyke regels. Maar *zinnenlykheid* is, volgens §. 39, enkel *ontvangbaarheid*, en de indruk van een voorwerp op de zinnenlykheid is *gewaarwording*. Doch elders (§. 13.) wordt *zinnenlykheid* gezegd het *vermogen* ten opzigte van *aanſchouwingen*, en wordt geſproken van *zinnenlyke Voorſtellingen*. Kan men, door al te ſcherpzinnig te onderſcheiden, zigzelven ook in verwarring brengen?

Het onbepaalde Voorwerp, op welk een aanſchouwing door gewaarwording betrekking heeft, wordt *Verſchynſel* (*Phaenomenon*) genoemd. In de aanſchouwing, even als in de voorſtelling, moet *ſtof* en *form* onderſcheiden worden (§. 2 en 39.) De *ſtof* der aanſchouwing is dat geen, wat in dezelve de plaats van het verſchynſel ontvangt, of hetzelve vertegenwoordigt. De *form*, daartegen, beſtaat in dat geen, waardoor het menigvuldige der ſtoffe, of van het vertegenwoordigde verſchynſel, naar zekere betrekkingen geregeld, eenheid verkrygt.

Voorts worden onze oordeelen, ten opzigte van den inhoud of *waarde*, nog verdeeld in *analytiſche* en *ſynthetiſche* §. 15. In het eerſte geval verkrygt onze kennis door dat gezegde geen nieuwen aanwas; by voorbeeld *alle cirkels zyn rond.* In het laatſte geval, wanneer naamelyk in het gezegde iets voorkomt, dat te vooren in het grondbegrip des onderwerps niet lag opgeſloten, wordt onze kennis daadelyk vermeerderd en uitgebreid; by voorbeeld *alle lichaamen zyn zwaar. De lucht is veerkragtig.* —— Hierover is verſchil ontſtaan, 't geen hier breedvoerig behandeld wordt; en veelen zullen ligt oordeelen, dat dit geheele verſchil zo veel geſchryfs niet

waardig is. Wy zien niet in, dat van deeze onderscheiding veel toepasselyk gebruik te maaken is. Waarom wy ook veele andere verdeelingen en onderscheidingen, die hier gemaakt worden, kortheidshalven voorbygaan, gelyk *voorwerpelyke* en *onderwerpelyke*, *mathematische* en *philosophische*, *beschouwende* en *beoeffenende*, *historische* en *redenlyke* kennis §. 16-20. Tot de *volmaaktheid* der kennis behoort *algemeenheid*, *duidelykheid*, *waarheid*, *zekerheid* en *noodzaakelykheid* §. 26-33. Dit is de inhoud van de *Inleiding* tot het Werk zelve.

Voorts bevat dit Boek 3 Hoofddeelen. 't Eerste handelt van de *zuivere zinnenlykheid*, en bevat 2 Afdeelingen over *Ruimte* en *Tyd*; 't tweede van het *zuivere Verstand*; 't derde van de *zuivere Reden*, overeenkomstig den drievoudigen aart van het kenvermogen, gelyk boven door ons is aangeweezen.

Tot de *zuivere zinnenlykheid*, of *zuivere aanschouwingen* van *vooren*, behooren *Ruimte* en *Tyd*. Deeze kennis is, volgens de leer van KANT, *oorsprongelyk*, niet op *ervaring* berustende, dewyl het ons volstrekt onmogelyk is, voorwerpen der zinnenlykheid te denken, ten zy wy ons dezelve voorstellen als *ergens*, dat is buiten ons en buiten elkander, of in *ruimte*, en in een zekeren tyd, dat is, of te gelyk bestaande, of elkander opvolgende. Dus zyn *Ruimte* en *Tyd formen* der zinnenlykheid.

Hun, die niet geheel onbedreeven zyn in de Geschiedenisse der Wysgeerte, kan het vermaarde verschil, oudtyds gevoerd tusschen de Engelschen en Duitschers, over *Ruimte* en *Tyd*, niet onbekend zyn. Bekend is ten dien opzigte de briefwisseling tusschen twee beroemde mannen der voorige Eeuw, LEIBNITS en CLARKE. Recensent acht het niet ondienstig, hieruit met een kort woord iets te herinneren. De navolgers van den grooten NEWTON, grooter echter in 't *Physique* dan *Metaphysique* vak, beschouwden *Ruimte* als iets *weezenlyks*, spraken van hetzelve als eene *Bestaanlykheid*, schreeven het de eigenschappen van *onmeetelykheid*, *noodzaakelykheid*, enz. toe, en verklaarden dus de *Ruimte* voor een *Attribut* of *Eigenschap* van het noodzaakelyk Weezen, dat is van God, zo dat deeze als door de onmeetelyke Ruimte verspreid moest beschouwd worden; 't geen zy Gods *alomtegenwoordigheid* noemden. Op dezelfde wyze dagten zy van de *Tyd* of *Duuring*, zynde de *Tyd* een gedeelte van de *Eeuwigheid*, en *eeuwige duuring* mede een *Attribut* der Godheid.

heid. Leibnits was van een geheel tegengesteld gevoelen, beweerende, dat *Ruimte* alleen bestondt in onze *verbeelding*, zynde niets anders dan het afgetrokken denkbeeld van de Lichaamen zelve; zo dat, deeze weggenomen zynde, 'er een louter niets overbleef. 't Zelfde beweerde hy van den *Tyd*, zynde wederom niet anders, dan het afgetrokken denkbeeld van *elkander opvolgende* dingen, zodat, deeze weggenomen zynde, 'er slegts een *imaginair* of ingebeeld weezen overbleef. Volgens 't geen in de *Leibnitiaansche* School geleerd wordt, is *Ruimte* en *Tyd* enkel eene *Relatie* of betrekking, en het is door *ervaaring* en *abstractie* van *gelyktydige* of *opeenvolgende* dingen, dat wy komen op het denkbeeld van *Ruimte* en *Tyd*. Dit weinige meenden wy onzen Lezeren te moeten herinneren. Dit oude verschilstuk wordt hier niet eigenlyk regtstreeks behandeld; dan blykt hier uit, dat de *Kantiaansche* School zig in zo verre tegen de *Leibnitiaansche*, welke Wysgeerte sedert leibnits in Duitschland de heerschende is, verzet, dat zy beweert, dat *Ruimte* en *Tyd oorspronglyke* denkbeelden zyn, waartoe wy niet door bovengemelde *Abstractie* zyn gekomen. Ons bestek laat geenszins toe, dit stuk hier te behandelen; ook is het misschien niet van dat gewigt. Twee Afdeelingen, dat is ongeveer de helft van dit Boek, zonder de Inleiding, worden hier aan besteed. Wy zullen onzen Lezeren, tot een proef, een en ander bewys mededeelen, waarmede de Auteur dit gevoelen zoekt te staaven. „ De „ voorstelling der ruimte (bladz. 90.) kan in ons niet ge„ boren zyn, te gelyk met de voorstelling van *empirische* „ voorwerpen, als of dezelve met deezen gegeeven wa„ ren. Want de ruimte staat in betrekking tot de voor„ werpen, in de ruimte, juist zo, als de grond eener „ zake staat tot de gevolgen van dien grond. Nu moet „ de grond natuurlyker wyze eerder zyn, dan het geen, „ wat als een gevolg aan dezelve verbonden is, dewyl „ het gevolg zonder den grond niet mogelyk is." (Sommigen zal dit duister zyn. De Auteur wil zeggen, wy kunnen geen voorwerpen denken, of moeten *eerst* denken aan *Ruimte*, waarin zy bestaan zullen. Doch waarom, vraagen wy, zyn het geen *gelyktydige* en *geassocieerde* denkbeelden, die *te gelyk met elkander* geboren worden? Hadden wy geen denkbeeld van *uitgestrektheid* (en 'er is geen *uitgestrektheid* zonder *uitgestrekte* voorwerpen, die

 wy

wy door *ervaaring* kennen) hadden wy ook geen denkbeeld van *Ruimte.*) „ Terwyl wy bezig zyn met uit- „ wendige voorwerpen waar te neemen, ftellen wy ons „ dezelve voor niet blootelyk als dingen, welke van ons „ onderfcheiden zyn; maar tevens als dingen, die in „ *eene andere plaats* zyn, dat is in een ander deel van „ de ruimte, als (*dan*) dat deel, in 't welk wy ons be- „ vinden." (Dit gaat goed! Maar kunnen wy *vooraf* denkbeeld van *Ruimte* hebben, eer wy *uitgeftrekte voorwerpen* door *ervaaring* hebben leeren kennen? Zo niet, dan is *Ruimte* een *Gevolg* van *uitgebreidheid.*) „ Gevol- „ gelyk bevat de voorftelling van *buiten ons* en *buiten* „ *elkander* reeds de voorftelling van *Ruimte* in zig." — „ Wil men de *Ruimte* houden voor eene bepaaling van „ die dingen op zig zelve, welke den grondflag der ver- „ fchynfelen uitmaaken; dan zal de ruimte of eene *toe-* „ *valligheid* (*accidens*), of eene enkele *betrekking*, „ of een *afgetrokken*, of een *algemeen begrip* zyn moe- „ ten. —— Maar zy is geen *toevalligheid*, geene zoda- „ nige bepaaling van een voorwerp, welke in het zelve, „ als in haar onmiddelyk *fubftratum*, inhangt. Want welk „ *fubftratum* zou het zyn, waaraan de ruimte, door in- „ hanging, zou kunnen verbonden weezen? De uitwen- „ dige voorwerpen kunnen het niet zyn; want deeze ftel- „ len wy ons, immers, geenzins voor, als het *fubftratum* „ van de ruimte; integendeel ftellen wy ons de uiter- „ lyke voorwerpen of de verfchynfels veel meer voor, „ als in de ruimte beftaande." Door foortgelyke redeneeringen wordt verder beweezen, dat de *Ruimte* ook geen *Betrekking*, of *afgetrokken begrip*, zyn kan. Dan wy kunnen hierin den Auteur niet volgen; noch daarop onze aanmerkingen mededeelen. Tot een proef meenen wy onzen Lezeren genoeg gezegd te hebben, om hen, die zig tot dergelyke befpiegelingen opgewekt gevoelen, aan te fpooren, het Boek zelve op te flaan. Die deeze fpys niet gevalt, laaten dezelve vryelyk onaangeroerd. — Alleenlyk moeten wy nog op het gevolg, 't geen hieruit §. 44. wordt afgeleid, *dat*, naamelyk, *de Ruimte geene ontkenning*, *geen bloot niets is*, aanmerken, dat wy zulks wel toeftaan, voor zo verre het eene *voorftelling* is, die onder de gedaante van iets *pofitiefs* voorkomt, niet gelykftaande met *domheid*, *onweetenheid*, enz.; doch buiten ons begrip is 'er niets weezenlyks voorhanden; *Ruimte*

be-

bestaat slegts in onze *Verbeelding*, of in ons. Ligt kan deeze aanmerking in vervolg van dienst zyn. Doch wy willen niet vooruitloopen.

In de volgende Afdeeling wordt op soortgelyke gronden aangetoond, dat de *Tyd* geen *algemeen begrip*, *betrekking*, enz. kan zyn, en daaruit afgeleid, dat de Tyd een *tweede form* der zinnenlykheid en een *oorspronglyk* denkbeeld is.

In het tweede Hoofddeel wordt gehandeld van *het zuivere Verstand*. Hier ontmoet men een naauwkeuriger onderzoek naar de *oorspronglyke Verstandsbegrippen*, die geenzins uit *ervaaring* geschept zyn; want door deeze begrippen wordt, naar de leere van KANT, eerst het *denken* mogelyk. Het zyn *noodzaakelyke* Begrippen, en *ervaaring* kan geene *noodzaakelykheid* leeren (§. 9.) By het naauwkeurige onderzoek van de natuur der menschelyke kennisse, moet men eindelyk stuiten op begrippen, welke niet uit de ervaaring kunnen ontspringen. (Zekerlyk is het verstand niet uit de ervaaring, maar een oorsprongelyk vermogen. Dit achten wy zo klaar, dat het geen diepzinnig onderzoek schynt te behoeven. Zie voorts 't geen wy boven hebben aangemerkt.) Deeze *zuivere Verstandsbegrippen* worden, in navolging van den ouden ARISTOTELES, *Categorien* genoemd (§. 57.) Ten aanzien van de *form* wordt ons oordeel in zyne werkzaamheden bepaald door vier wyzingen: *Hoegrootheid*, *Hoedanigheid*, *Betrekking*, *Modaliteit*; en ieder heeft wederom 3 onderdeelen; dus 'er in 't geheel 12 *Categorien* zyn, welke (§. 63.) aldus in eene Tafel worden opgegeeven.

1.
Hoegrootheid.

Eenheid (de maat)
Veelheid (de grootheid).
Alheid (het geheel).

2.
Hoedanigheid.

Weezenlykheid of *realiteit*.
Bepaaling.
Ontkenning.

3.
Betrekking.

Zelfstandig en inhangend (Zelfstandigheid en Toevalligheid).
Oorzaakelykheid en afhanglykheid (oorzaak en gewrogt).
Gemeenschap (wederkeerige werking).

4.
Modaliteit.

Mooglykheid — onmogelykheid.
Zyn — niet zyn.
Noodzaaklykheid — toevalligheid.

Onlangs, leest men aan den voet der bladzyde, gaf WILDT te *Göttingen* een nieuwe Tafel der *Catagorien* uit, waarin hy het getal derzelven vermeerderde: waar door men denken zou, dat zulks eene willekeurige optelling ware. Recenſent herinnert zig hier by ook, dat de *ſcholaſtiken*, volgers van ARISTOTELES, op het voetſpoor van hunnen Meester ſlegts 10 *Categorien* telden, als *Subſtantie*, *Hoegrootheid*, *Hoedanigheid*, *Betrekking*, *Werking*, *Lyden*, het *Waar?* het *Wanneer? Ligging*, *Wyze van zyn.* —— Anderen hebben gemeend, dat men het getal nog kon verminderen, 't geen wy waarergens in dit versje hebben gevonden begreepen te zyn:

Mens, *Menſura*, *Quiës*, *Motus*, *Poſitura*, *Figura*
Sunt cum Materia cunctarum exordia rerum.

Doch onze Auteur meent *van vooren* op eene onwederſpreekelyke wyze te kunnen bewyzen, dat deeze 4 Hoofdbegrippen met de 12 begrippen, die derzelver beſtaandeelen uitmaaken, den geheelen voorraad behelzen van alle onze *oorſpronglyk verkreegen Verſtandsbegrippen*, uit welke alle onze mogelyke kennis moet worden zamengeſteld. Zie hier het Bewys. „ Alle verſtandsdaaden, en „ dus ook de oordeelen, tot welke het denken zig laat „ te rug leiden, zyn alleen door begrippen mooglyk. „ Een begrip is anders niet dan *prædicaat* tot een mooglyk oordeel. Zo veele oorſprongelyke formen der verſtandsdaaden 'er, derhalven, zyn; even zo veele grondbegrippen moeten 'er ook voorhanden zyn. Ware 'er „ één begrip meer, dan 'er zulke oorſprongelyke werkzaamheden van het denken zyn; zoude hier uit volgen, „ dat dit begrip tot geene verſtandsdaad zou konnen gebruikt worden. Nu moet toch elke verſtandsdaad onder de eene of andere form ſtaan; gevolgelyk zou dan „ dit begrip, in 't algemeen, tot het denken niet kunnen „ worden gebruikt, en derhalve ledig, en zonder bewustheid, in de ziel moeten liggen. Doch dit is volſtrekt onmooglyk. 'Er kan dus niet één begrip meer „ zyn." In §. 67. wordt deeze *Categorientafel* nader ontwikkeld en uitgeplozen. Aldus wordt, by voorbeeld, opgemerkt, dat in elke van deeze vier Claſſen de derde *Categorie* uit de verbinding der tweede met de eerſte ontſtaat. Zo is de *Alheid* of *Geheelheid* niet anders dan *Veelheid* als *Eenheid* aangemerkt; de *Bepaaling* niets dan *Wee-*

zen-

zenlykheid met *ontkenning* verbonden; de *Gemeenschap* niets dan *oorzaakelykheid* eener *Zelfstandigheid*, in wederkeerige bepaaling van dezelve; de *Noodzaakelykheid* niets anders dan de *Aanweezigheid* door de mooglykheid zelve gegeeven. Echter is daarom de derde *Categorie* niet blootelyk *afgeleid*, maar een *stambegrip* van 't zuivere verstand. —— Uit deeze stambegrippen laaten zig wederom *subalterne* begrippen afleiden (§. 69,) die even zo zuiver, en van de *Ervaring* onafhangelyk zyn, als de grondbegrippen zelve. KANT noemt dezelve *Prædicabilia* des zuiveren verstands.

Het derde Hoofddeel, 't welk zeer kort is, handelt *van de zuivere reden*; doch plaats verbiedt ons, hieruit byzonderheden over te neemen. Wy meenen genoeg gezegd te hebben, om onze Lezers met den doorgaanden inhoud van dit Boek bekend te maaken, en achten dus aan de nieuwsgierigheid van het leezend *Publiek* in zo verre voldaan te hebben. Een andere vraag is, of de verwagting van hen, die zo lang van dit nieuw opgaande Licht boven den Duitschen *Horizon* gehoord hebben, voldaan is, meenende hierin, wy weeten niet welke, nieuwe Verborgenheden, dus lang in de duisternis begraaven, klaar ontvouwd te zien; en zy zullen by voorraad reeds hunne hoop opgeeven. Elk beoordeelt een nieuw Boek meestal naar zyne geaartheid, smaak, en reeds opgevatte begrippen. Het kan niet anders of dit moet inzonderheid het lot zyn van dit Werk van den *Kantiaanschen* Wysgeer. Sommigen zullen het, zonder verder onderzoek, verwerpen, houdende het voor opgewarmde kost van oude *Aristotelisch-scholastike* Wysgeerte, in nieuwe schotelen opgedischt. Voorzigtiger zullen zy doen, die niet te schielyk oordeel vellen, willende liever de volgende Deelen deezes Werks afwagten, of dáár het beloofde Licht mag komen opdaagen. Wy willen dan in onze oordeelvelling niet vooruitloopen, of de Lezeren vooruitneemen, maar hen liever een onpartydig onderzoek aanbeveelen, zo zy anders denken daartoe den vereischten aanleg te hebben. De beminnaar van dergelyke studien zal echter den Hoogl. VAN HEMERT bedanken voor den arbeid, welken hy daaraan besteed heeft; en, schoon hy hier slegts als Vertaaler te voorschyn komt, heeft hy zig, door verscheiden oorspronkelyke schriften, waarin kunde en scherpzinnigheid doorstraalen, genoeg by zyne Landgenooten bekend gemaakt.

De Hoogleeraar is ook zodanig door dit nieuw Wysgeerig Licht bekoord, dat hy, in 't flot der Voorrede, allen ten fterkften uitnoodigt om daaraan deel te neemen, ter beftryding van *Atheiftery*, *Twyffelaary* en *Onverfchilligheid*, welke de dierbaarfte belangen van het Menschdom openlyk dreigen te ondermynen. Ook de fchrandere Auteur van *Zeno, over Ongeloof en Zeden* (HULSHOFF) bladz. 13. verwagt, *dat ook de Engelfchen zig zullen bemoeien met deeze groote Omwenteling, en openlyk deelneemen in de hedendaagfche Gefchillen over zulke verhevene en belangryke onderwerpen.* De Hoogleeraar vermaant echter tegen het misbruik, 't geen van de *Kantiaanfche* Wysgeerte, in Duitschland, maar al te veel, gemaakt is, daar men ook de Leer van Jezus in de form der *Kantiaanfche* Wysgeerte heeft willen dwingen, of wel de leer van KANT in het Christendom zoeken. Niet ten onpasfe is deeze vermaaning voor onze Landslieden, die zo greetig zyn alle nieuwigheden der Duitfchers over te neemen: want waarlyk laaten zig, ook naar 't oordeel van den Recenfent, *Ariftotelifche Categorien* en de *eenvoudige* Leer van Jezus geenszins vereenigen: en, zo de ftoutmoedige LUTHER nog leefde, deedt hy, tegen hen, die de *Ariftotelifche Categorien* in 't Christendom zoeken, gewisfelyk wederom, te *Heidelberg*, (gelyk hy deedt 1518.) de *Thefis* aanplakken: *Si quis vult in Ariftotele philofophari, prius oportet in Christo ftultificari.*

Lofrede op HERMANNUS GERARDUS OOSTERDYK, *door* JERONIMO DE BOSCH. *Te Amfterdam, by* P. den Hengst, 1795. *In gr. 8vo.* 77 *bl.*

Eene Nagedagtenis van een Vriend aan een Vriend geheiligd, en beiden waardig. De geleerde en bekwaame DE BOSCH treedt hier voor, om den Naam te vermelden en te vereeuwigen van zynen Kunst- en Boezemvriend OOSTERDYK, te midden der Leden van het Genootfchap *Concordia & Libertate.* Hy doet het op eene wyze, zyns en zyns overleden Kunstbroeders waardig. Hy fpreekt de taal van 't hart, en geeft een kleine, doch kragtige, Schets van het Leeven en 't Character van een Man, voor welken alle de Leden des Genootfchaps, met zo veel reden, eene byzondere liefde en hoogagting hadden.

De

. De taak, welke hy op zich genomen hadt, te recht kennende, betuigt de Redenaar, „ dat," zal die Gedagtenisviering wél geschieden, „ wy ons zullen moeten ont-„ houden van alles wat eenigzins overdreeven schynt of „ te ver gezogt te zyn." —— „ Wy zullen alleen de zui-„ vere waarheid moeten hulde doen; naardien de deug-„ den en de verstandige vermogens van hem, welke het „ gewichtig onderwerp deezer Redenvoering zyn zal, „ noch eenen bloemryken styl, noch eenige verheevene „ uitdrukkingen, of dichterlyke sieraaden behoeven, en „ naardien de ontwikkeling van zyn inborst, de vertoo-„ ning van zyne natuurlyke neigingen, het daar uit af-„ geleid verhaal van zyn gedrag en zeden, en eene korte „ beschryving van zyne algemeene kundigheden, genoeg-„ zaam zullen zyn om hem naar waarde te leeren ken-„ nen."

In het volbrengen van deezen laatsten Vriendschapspligt geeft de Redenaar, *vooreerst*, eene korte Schets van OOSTERDYK's Leeven, welke hy zelve geschreeven, en aan hem op zyn ziekbedde overgehandigd hadt, om hem in staat te stellen tot het vieren deezer Nagedagtenis, welke de Overledene gewild hadt dat door hem geschieden zou. —— Vervolgens leidt hy daar uit eenige denkbeelden af omtrent 's Mans gemaakte vorderingen in het opwakkeren van zyne zedelyke en verstandige vermogens, welke egter voornaamlyk hunne betrekking hebben tot het door *Eendragt* en *Vryheid* bloeiende Genootschap: terwyl hy de gewichtige taak, om zyne overige bekwaamheden, als die van een ervaaren en voorzigtig Geneesmeester, af te maalen, overlaat aan die geenen zyner Vrienden, welke, Leden van dat Genootschap, bekwaamheid daartoe in eene ruime maate bezitten.

Het zal in onze *Vaderlandsche Letteroefeningen* zeer passen, dat wy, uit dit eigen Opstel des Overledenen, zeer kortlyk overneemen wat deezen *Vaderlandschen* Geleerdens Leeven betreft.

Te *Katwyk aan den Rhyn* werd, op den 19 Nov. 1731, H. G. OOSTERDYK gebooren; doch verwisselde, daar zyn Vader, te gemelder plaatze Predikant, te *Utrecht* beroepen werd, die Stad voor de plaats zyner geboorte. Beter behaagen vondt hy in 't *Latyn* dan in 't *Fransch.* In February 1744 verloor hy, op twee elkander volgende dagen, Vader en Grootvader, de laatste Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leyden*. De laatstgemelde hadt hem

ſterk aangezet om Doctor te worden; doch zyne zinnelykheid helde meer over om 's Vaders beroep te volgen. Dan, zyn Oom, JOANNES OOSTERDYK SCHACHT, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Utrecht*, naa dat hy de Latynſche Schoolen, met lof, verlaaten hadt, de Raadgeever omtrent het aanleggen zyner Studien geworden zynde, lag hy zich, onder de vermaardſte Mannen der *Stichtſche* Hoogeſchoole van dien tyd, toe op de Voorbereidende Weetenſchappen, en zette zich voorts bepaald tot de Geneeskunde. Hy werd, naa een achtjaarig verblyf op de Hoogeſchoole, in 1754 tot Doctor in de Medicynen bevorderd; en zette zich in 't volgend jaar te *Amſterdam* neder, om de Practyk te beoefenen. De lust tot de Poëzy, hem van vroeg eigen, en ſteeds bygebleeven, verliet hem niet; en maakte hy nu en dan eenige *Latynſche* Verzen. Maar eene verkeering met *Nederduitſche* Dichteren, en veel genoegen in den Schouwburg vindende, gaf zulks gelegenheid om zich meer tot de *Nederduitſche* Poëzy te begeeven, zo dat de *Latynſche* meest agterbleef; die egter, eenige jaaren laater, door zyne verkeering met zynen Vriend DE BOSCH, weder boven kwam. —— Dit is het kort begrip van 't geen OOSTERDYK, die op den 19 April 1795 overleedt, van zichzelven zegt.

Dit berigt is de ſcheering voor den inſlag van den Burger DE BOSCH, die 'er eene Lofreden op grondt, welke de aandagt der Toehoorderen zeker uitlokte, en die der Leezeren met veel genoegen bezig houdt.

Veele *Hollandſche* Gedichten heeft OOSTERDYK gemaakt, waar van zeer veele afzonderlyk, telkens op zyne kosten, gedrukt zyn geworden, om ze aan zyne Vrienden mede te deelen.

De ontſtaane Burgerlyke Oneenigheden, waar door, in de laatſte jaaren zyns leevens, het Vaderland werd geſchokt, hadden een aanmerkelyken invloed op OOSTERDYK's inwendige rust; en droefgeestigheid begon beheerſcheres van zynen geest te worden. Dan dit ſpoorde hem aan tot eene onderneeming, welke noodzaaklyk zyne gedachten van dien toeſtand des Vaderlands veelal moest aftrekken. „ Nu en dan hadt hy een Lierdicht „ van HORATIUS in *Nederduitſche* Verzen overgebragt, „ thans ondernam hy alle de Boeken van dien *Latyn-* „ *ſchen* Lierdichter op dezelfde wyze te behandelen; en „ het heeft hem mogen gebeuren, weinig dagen voor „ dat hy, uit hoofde der Ziekte, zich aan zyn kamer

„ moest

„ moest verbinden, daar aan de laatste hand te leggen." De Burger DE BOSCH geeft hoope dat dit belangryk Werk door den druk zal worden gemeen gemaakt. Gelyk hy ook een Bundel uitgeleezen Gelegenheids-Verzen als buiten twyfel te verwagten aankondigt.

Op zyn ziek- en doodbedde strekte het leezen der Dichteren hem niet alleen ter uitspanning en vervrolyking; „ maar den dood voelende naderen, was hy niet alleen „ zonder vrees; maar floeg de hand aan de Lier, om het „ Opperweezen, in welluidende Verzen, voor zyne be- „ weezene weldaaden te danken; wanneer hy niet afliet, „ die byzondere gunst van GOD te erkennen, welke hem „ in zyne Ziekte vergund hadt, zich met die Letteroefe- „ ningen te verlustigen, waarvan hem, in zyne gezonde „ dagen, zyne menigvuldige bezigheden veeltyds hadden „ afgetrokken; terwyl de Voorschriften van eenen rede- „ lyken Godsdienst, en een vast geloof in die Leer, wel- „ ke door JESUS CHRISTUS is aan het licht gebragt, de „ bekommernissen deeden verdwynen, en de aangenaamste „ vooruitzigten opleverden; zo dat hy nu de zalige rust „ inging met een welbereid en vrolyk gemoed, en dien dag, „ verschriklyk voor anderen, aanmerkte als een gezegend „ tydstip, wanneer hy, van alle aardsche zorgen ontslaa- „ gen, ruime stoffe zou vinden tot uitbreidinge van de „ oneindige goedertierenheden des Allerhoogsten." Dit Latynsch Gedicht, door OOSTERDYK op zyn sterfbedde vervaardigd, vindt men agter deeze Lofreden geplaatst. Waarby DE BOSCH nog gevoegd heeft die *Latynsche* Verzen van zichzelven, welke op het onderwerp deezer Redenvoeringe betrekking hebben; als mede eenige *Nederduitsche* Gedichten, mede slaande op eene byzonderheid in de Redenvoering voorkomende.

„ Het is moeilyk," verklaart de Redenaar, „een braaf „ Character met woorden te schilderen, en alle deszelfs „ uitneemende hoedanigheden zodanig onder 't oog van „ Vrienden en Bekenden te brengen, dat men genood- „ zaakt wordt by zich zelven uit te roepen: „ „ De „ „ Man was alzo, ik zie hem dus handelen, het gezeg- „ „ de is waarachtig!" " Dit beproeft DE BOSCH, en slaagt gelukkig. Komt hy soms tot kleinigheden, 't is in deeze dat men veelal de Menschen best leert kennen; b. v. (want wy kunnen ons hier niet inlaaten om den Redenaar te volgen,) van zynen heuschen en vriendlyken aart

spree-

ſpreekende, zegt hy, onder andere: „ Zyne gewillige „ Dienstmaagden waren met genoegen vervuld, by de „ terugkomst van haaren Heer, van wien zy nimmer eenige trotſche bevelen ontvingen; maar die van haar, als „ kinderen, verzogt het geen hy noodig hadt: eene „ zaak, welke veeltyds verwaarloosd wordt door hen, op „ wier lippen wel geduuriglyk de woorden *Vryheid* en *Gelykheid* zyn; maar die, in hun klein beſtek, geenzins die „ deugden betrachten, op welke men beweert dat het „ groot Staatsgebouw moet rusten."

Ten ſlotte herinnert de Redenaar de Leden des Genootſchaps hunnen Kunstbroeder en Medearbeider, die, zints Dec. 1755, een der waardigſte Leden uitmaakte. —— Dan wy hebben reeds genoeg bygebragt, om deeze *Lofreden*, op eene voordeelige wyze, te onderſcheiden van veele *Nagedagtenis - Redenvoeringen.* En het Onderwerp en de Redenaar deeden ons niets minder wagten. Voldoening durven wy den Leezeren beloven.

Iets ter Nagedachtenis van STEVEN JAN VAN GEUNS, MZ. *Hoogleeraar in de Geneeskunde te Utrecht. Door* P. W. PROVO-KLUIT, *en* D. A. J. TROULJA. *Te Utrecht, by de Wed.* J. van Terveen en Zoon, 1795. *In* 8*vo.* 31 *bl.*

Twee bewonderaars van wylen den verdienſtelyken Utrechtſchen Hoogleeraar STEVEN JAN VAN GEUNS vonden zich opgewekt, om den waardigen Man het offer van hoogagtinge toe te zwaaien. De een naa den anderen beklom het Spreekgeſtoelte, en volvoerde het treurig werk, de eerſte in ongebonden, de tweede in gebonden, ſtyl. KLUIT ſchetst zynen Leermeester, in eenige trekken, als *Geleerde* en als *Mensch.* Gelyk 's Mans zedelyke waarde alomme, en ook by ons, bekend was, dus kunnen wy ook de volgende kenmerking, in de eerstgenoemde hoedanigheid, indien het noodig ware, door ons getuigenis bekragtigen. „ In kunde en werkzaamheid overtrof „ hy alle zyne tydgenooten —— zyne geleerdheid was „ zoo onbepaald als zynen (zyn) yver — hy had het „ vak der Letterkunde met vrucht bearbeid —— in de „ Wysbegeerte bezat hy eenen hoogeren graad van kennis,

„ nis, dan die de klank van Meester geeft; schoon hy „ openlyk, en onder veele toejuichingen, tot denzelven be- „ vordert was —— dan zeer verre was hy in de gehei- „ men der Geneeskunde ingedrongen." —— Het Dicht-stuk vertoont meer blyken van welmeenendheid, dan van poëtisch vernuft. Veele regels ontmoet men 'er, niets meer dan proza op rym gebragt, of door stopwoorden aangevuld. Onder andere de volgende, slaande op des Overledenen Leerlingen, die het Lyk ten grave droegen:

„ My dunkt ik zie hem nog door u daar heenen dragen,
„ 'k Zie hoe gy weenend hem op uwe schoudren heft ——
„ Daar stonden we om zyn graf, met grievend leed doordrongen,
„ Door droefheid sprakeloos, als marmren beelden, heen,
„ En bange zuchten aan het lydend hart ontwrongen,
„ Verbraaken onder ons de diepe stilte alleen."

Intusschen, om de diepe hoogagting, welke ook wy zelven den voortreflyken VAN GEUNS toedroegen, willen wy aan TROULJA's jeugd gaarne iets toegeeven, en liever zyn gevoelig hart pryzen, dan de gebreken in zyn geschrift ten strengste doorhaalen.

Lotjen Wahlstein, of het gelukkig gebruik van Omstandigheden en Begaafdheden. Iste Deel. Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, 1796. *In gr. 8vo.* 421 *bl.*

Zy, die, in eenen Roman, wonderlyke avantuuren, min of meer waarschynlyke doch vreemde gevallen, verwarring en woestheid, ingewikkelde liefdehandelingen, en schitterende beschryvingen, zoeken en begeeren, mogen dit Boek wel ter zyde leggen; want niets van dit alles zullen ze hier vinden. Het bepaalt zich alleen tot het meer stille huislyk leven van eene Familie, die wel in bekrompene omstandigheden geraakt is, doch in eenen meer dan burgerlyken kring verkeert. Jonge Jufvrouwen houden, in haaren trant, vry natuurlyk, briefwisseling, in welke niet weinig nuttige aanmerkingen voorkomen, die aan Meisjes, in het vormen haarer jeugdige harten, veele hulpmiddelen kunnen aan de hand geeven, om kundigheden te verzamelen, de aangenaamheden des levens, in haare jongheid, te doen smaaken, en haare geneigdheden en hartstogten zodanige richting te geeven, waardoor zy, in de daad, kunnen gebeeld worden, om aangenaame en bevallige, zo wel als nuttige, Leden der Maatschappye, door haar gantsche leven, te worden. —— Indien wy uit de ondertekening der Voorrede niet gezien hadden, dat wy deezen Roman van eene vrouwelyke hand ontvangen, zouden wy ons verwonderd hebben, dat een man-

manlyk Schryver zo bekend was met de modes en het vrouwlyk tooizel, daar jonge Jufvrouwen elkander met zo veel deelneeming en hartelykheid over kunnen onderhouden, en dit zou ons, en veelen onzer Leezeren mooglyk, gestooten hebben; doch nu is het alles zeer natuurlyk, een Vrouw doet haare Meisjes als Meisjes schryven, en leert haar ondertusschen, hoe zuinigheid, goed overleg, gepaard met handigheid en naarstigheid, van 't oude en ouderwetsche iets tot nieuwmodisch, en als tot nieuw, kan verhanzelen. Ondertusschen zal het vrouwelyk niet alleen maar ook het manlyk gedeelte des Menschdoms hier en daar niet weinig aantreffen, dat voor hetzelve de overweeging en nadenking wel waardig is.

Het onderworpen Meisje, of de Gedenkschriften van Mejuffer Constantia, of Bydraagen tot de Menschenkundige Geschiedenis van onzen tyd, (niet vertaald) door CORNELIA LUBERTINA VAN DER WEYDE. *Iste Deel. Te Leyden, by* B. Onnekink, 1795. *In gr. 8vo.* 351 *bl.*

Wy kunnen niet zeggen, dat wy deezen Roman met genoegen hebben geleezen, zo wel, om dat dezelve ons niet zeer belangryk is voorgekomen, als om dat de behandeling ons niet als kiesch genoeg voorkwam; te minder, om dat 'er zulke sentimenten in worden voorgesteld, die maar al te ligt eenen nadeeligen invloed kunnen hebben op jeugdige Leezers, vooral indien het schadelyke daarvan niet grondig word aangetoond. Ook kunnen wy niet ontveinzen, dat het ons voorgekomen is, dat de minnehandelingen, die hier worden ingemengd, met zulke kleuren getekend worden, die juist niet zeer geschikt zyn om de afschuwlykheid der Onkuischheid te doen begrypen, maar veeleer de driften der loszinnige jongheid kunnen tokkelen; te meer stootte ons dit, om dat het ons toescheen de taal eener Vrouwe niet te moeten zyn. 't Is waar, de Schryfster verontschuldigt zich hier over, in de Voorreden, en wy gelooven met haar, dat zy haare Personaadjen de haar eigene taal laat spreeken; dan, men neeme het ons niet kwalyk, een Romanschryver is geen Geschiedschryver; deeze is verpligt de waarheid stipt te volgen, maar geene heeft het in zyne hand, zyne Characters te vormen en te kneeden naar zyn welgevallen, indien hy slegts de waarschynlykheid bewaart; en, daar zedenleeren zyn voornaamste doel moet zyn, mist hy hetzelve verre, als zyne verhaalen onbedagtzaamen in gevaar stellen, om, tegen zyn eigen doel aan, een verkeerd gebruik daar van te kunnen maaken.

De Burgeres V. D. WEYDE houde het ons ten goede, dat wy van deezen haaren oorspronglyken Roman niet gunstiger mogen berigten.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Kerkelyke Redenvoeringen van A. HULSHOFF, *A. L. M. & Phil. Doct.; Lid van de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, vergaderende by den Toren en het Lam, te Amsterdam. Te Amsterdam, by* G. Warnars, 1795. *Eerste Tiental*, 322 *bl. In gr.* 8vo.

Uit het *Voorbericht* des Uitgeevers blykt ons, dat de Eerwaardige A. HULSHOFF, geduurende zyne ziekte, niet lang vóór zyn overlyden, een *Veertigtal* Redenvoeringen had afgezonderd, met oogmerk, dat dezelve, naa zynen dood, door den druk waereldkundig zouden worden. Waarom de keuse des Schryvers zich tot dit *getal*, en tot deeze *soort*, van Redenvoeringen juist bepaald hebbe, is onbekend. —— Het afgegeven gedeelte derzelve, 't welk wy thans voor ons hebben, is reeds gevolgd van een tweede Tiental, (van 't welk wy, in een der volgende Nommers, verslag zullen geeven) en de overige staan, in gelyke afdeelingen, spoedig uit te komen.

Zy, die bekend zyn met de Schriften van den overleden Leeraar, waardoor hy zich, in zyn Vaderland, en buiten 's Lands, als *Wysgeer*, grooten roem verworven heeft, zullen, met den Eerw. DE VOS (*), geene zwaarigheid maaken, hem te tellen „ onder de geleerde ver„ nuften van den eersten rang —— in zyne opstellen al„ toos kenbaar aan eene ryke volheid van oorspronglyke „ gedachten, van diepe navorschingen, van schoone wen„ dingen en heilryke toepassingen, alles gewyzigd door „ zulk eene onnavolgbaare *naïviteit*, en eigen manier „ van uitdrukkingen, dat de gantsche zamenzetting steeds „ een

(*) Zo men den verdienstlyken A. HULSHOFF nader verlangt te kennen, men leeze dan vooral de uitmuntende *Lykreden* ter zyner Gedachtenis, onder den Titel: *Leven en Character van* ALLARD HULSHOFF, *voorgesteld door* WILLEM DE VOS.

„ een ſterk behaagend geheel uitmaakte, nieuwe gezigt-
„ punten aanwees, en altoos uitgebreide en heerlyke ge-
„ dachten voor den geest ſtelde" (*).

Het geen DE VOS van zynen Amptgenoot zegt, wanneer hy hem ſchetst als *Kerkelyk Redenaar*, en *Euangelisch Onderwyzer* (†), boezemt ons eerbied en hoogagting in voor de bekwaamheden en de Godvrucht van HULSHOFF, terwyl wy, onder het leezen van dit Tiental Redenvoeringen, meer dan eens, door treffende proeven overtuigd werden, wegens het rechtmaatige van den Lof, hem toegekend.

Schoon het Doopsgezind Kerkgenootſchap, onder 't welk de Schryver behoorde, geen *menschlyke* bepaalingen, noch *verbindende* Geloofs-artikelen, erkent, en 'er dus, om zo te ſpreeken, geen maatſtok van Doopsgezinde *Orthodoxie* voorhanden is; zo zal toch de kundige Leezer ſpoedig merken, dat de gevoelens van den Schryver, in ſommigen zyner Leerredenen doorſtraalende, niet inſtemmen met de algemeene manier van denken onder die *Doopsgezinden*, onder welken zyn Eerw. het Leeraarampt bekleedde. Veelen weeten, dat de overleden Leeraar niet altyd *dezelfde* begrippen gekoesterd heeft nopends het *Leerſtellige* des Christendoms. — Zonder voorbaarig naar de oorzaak deezer verandering te gisſen, en 'er verre afzynde om door eenige *liefdelooze beoordeeling* de naagedachtenis te onteeren van hem, die thans boven ſoortgelyke aanvallen geheel verheven is — maaken wy in deezen wederom gebruik van de woorden van zynen Amptgenoot: „ HULSHOFF heeft van zyne eigen veranderde
„ derde gevoelens ſterker en geſtrenger geſprooken, dan
„ ik in ſtaat geweest ben uit de vernieuwde vergelyking
„ zyner vroegere en laatere Geſchriften op te maaken. —
„ Ik erinner my geen tyd zyns levens, waarin hy op
„ eigen krachten geſteund, Jeſus als eene oorzaak der
„ Eeuwige Zaligheid, zynen dood als geſchied ter ver-
„ geving der zonden op het Geloof in zynen naam, zou
„ hebben voorbygezien; of de eigene kracht der Bybel-
„ ſche uitſpraaken hier over zou hebben willen wechre-
„ deneeren" (‡). Zy, die met de grondbeginzels dier Doops-

(*) Zie gemelde *Lykreden*, bladz. 39.
(†) Zie als bov. bladz. 40, enz.
(‡) Zie *Lykreden*, bladz. 43.

Doopsgezinden bekend zyn, weeten ook, dat zulk eene verandering van begrippen aldaar niet die verwydering veroorzaakt, als by die Genootschappen, by welke minder ruimte aan de Leeraars, in 't voordraagen hunner gevoelens, wordt overgelaaten.

Dit *eerste* Tiental bevat Redenvoeringen van onderscheiden aart, gelyk uit den inhoud, en van verschillende waarde, gelyk uit eene onpartydige leezing, van dezelve kan blyken.

De *twee eerste* hebben ten onderwerpe *de natuur van het Godvrugtig vertrouwen*, benevens het *pligtmaatige* en *voordeelige* van hetzelve, over 1 *Petr.* V: vs. 7. en *Ps.* CXLVI. vs. 5, 6.

Vervolgens is deeze derzelver inhoud: *Hemelsche Zaligheid*, 1 *Joan.* III. vs 2. — *Oorsprong der Offeranden, ontvouwd in de Geschiedenis van Kain en Abel*, *Genes.* IV. vs. 3-16. — *Oorsprong en bedoeling der Offeranden* (vervolg van de voorgaande), *Hebr.* XI. vs. 4. *Het toekomend leven gepredikt door Enoch*, *Genes.* V. vs. 21-24. — *Prediking van Elias*, 1 *Kon.* XVII. vs. 1, enz. — *De bekeering van Naäman*, 2 *Kon.* V. vs. 9-19. — *Gods Huishoudlyke Straffen*, 2 *Samuel* VI. vs. 6, 7. — *De Ryke Man en Lazarus*, *Luk.* XVI. vs. 10-21.

Alle deeze onderwerpen zyn in eene geregelde orde behandeld. Overal heerscht eene naauwkeurige netheid in uitdrukkingen, welke, gevoegd by het klaare en naïve der voordragt, de aandacht, zonder te vermoeiën, levendig houdt. *Veel*, zeer *veel* wordt 'er meestal gezegd in *weinige* woorden, en waar de styl minder vloeiend en langer is, vindt men toch geene reden om over het ingewikkelde te klaagen, wyl dan de *werkwoorden*, in de schikking der perioden, voorop gaan, 't geen een byzonder gemak geeft voor Hoorers en Leezers. —— In 't algemeen zyn de overgangen natuurlyk, en voor allen bevatlyk; de verspreide schilderyen bevallig, de bespiegelingen verheven, de ingevlochten alleenspraaken krachtig, en het toepaslyke zo gewigtig en verscheiden, als ernstig en hartlyk.

Ter eigen beoordeeling, moeten wy den Leezer kortheidshalve wyzen tot de Leerredenen zelve.

Ter proeve diene het volgende uit de schoone Redenvoering over de *Hemelsche Zaligheid*: spreekende over de geneugten der gezelligheid in het toekomend verblyf der Zaligen, vervolgt de Schryver, bladz. 87, aldus: — „ Ver-

 „ beeldt

„ beeldt u dan, dat wy ingeleid worden *tot de algemeene* „ *Vergadering, de schaare, welke niemand tellen kan*, be„ helzende alle de geenen, die niet moedwillig verbeur„ den de genade en gunst van dat volzalig Wezen, 't „ welk zo ryk is in Liefde en overvloeijende Bermhar„ tigheden, — dat wy, met volkomene vergenoeging, zul„ len berusten in alle zyne uitwyzingen. Daar is de „ ontmoeting van gescheidene Ouders, Kinderen en Na„ komelingen, van Egtgenooten en Vrienden. In 't ziel„ roerend omhelzen zeggen zy: „ weest welkom, gelief„ „ den! Welkom uit de zee der gevaarlyke Waereld! „ „ Nu zyn wy zorgvry, voor altoos zorgvry, en on„ „ scheidbaar veréénigd." " Wy zullen 'er aantreffen die „ Vroomen en Uitgelezenen, welke ons zo bekoorden in „ de gewyde en ongewyde Schriften, *de Geesten der* „ *volmaaktere Regtvaardigen*, *Eerstgeboornen*, Engelen, „ Cherubins, Seraphins, en, boven allen, het zigtbaar „ Beeld der onzienlyke Godheid, den Zaligmaaker zel„ ven, *die ons gekogt heeft door zyn bloed; die 't Kruis* „ *verdraagen en de schande heeft veracht, om de vreugde* „ *te smaaken van veele Kinderen tot de heerlykheid te* „ *leiden*, enz."

Over het toeneemend geluk, door het aanhoudend vorderen, en den groei der vatbaarheden, in den toekomenden staat der eeuwigduurende Zaligheid, laat zich de Eerw. HULSHOFF onder anderen (bladz. 93.) dus hooren: — „ Als wy ons reeds gelukkig bevinden boven alles wat „ wy nu denken —— zullen wy nog kunnen zeggen: „ „ onze Zaligheid begint." " Naa den afloop van ontelbaa„ re Eeuwen, zullen wy nog kunnen zeggen: „ „ onze Za„ „ ligheid begint, dit is slechts een Onderpand, een flaau„ „ we Voorsmaak." " Als wy duizendmaal hooger zyn „ dan toen wy den Hemel eerst intraden, zullen wy nog „ kunnen zeggen: „ „ onze Zaligheid begint; het is niet „ „ opgeklommen in het hart van Engelen, hoedanige „ „ genoegens ons naderhand zullen gebeuren." " Ook dan „ zal de Allerhoogste ons nog kunnen verkwikken, door „ nieuwe openbaaringen en beloftenissen aangaande het „ toekomende."

Behalven, dat de behandeling der *historische* onderwerpen over 't geheel zeer onderhoudend is, is zy tevens belangryk door ingevlochten juiste aanmerkingen van verschillenden aart. —— Tot een staal diene deeze volgende *menschkundige*. —— „ *Naäman* verlaat

„ (om

„ (om redenen bladz. 238 enz. gemeld) verbitterd het „ huis van *Eliza.* —— Hy wil de geringste moeite niet „ beproeven; maar liever de vrugt verliezen van al den „ arbeid, welken hy reeds had aangewend, uit agting „ voor deezen zelfden Profeet. —— Een duidlyk af- „ beeldzel (dus vervolgt de Redenaar) waarlyk! van „ de verblinding der Toorne. In drift zynde over ee- „ nige te leurstelling, woedt de mensch krankzinnig „ tegen zichzelven, en verwerpt ook dat geen, 't welk „ anderzints nog zeer aanneemlyk zou weezen. Deeze „ hartstogt wordt sterk en ligtelyk ontstoken door het „ kwetzen van den hoogmoed; welke te weeg brengt, „ dat eene konstige wellevendheid het gebrek moet ver- „ vullen van waare Nederigheid en oprechte Heusch- „ heid, om alzo de twisten in de verkeering te vermy- „ den. Het openhartige wordt verbannen, door eene „ zwakheid, waardoor men te inhaalig wordt in het „ neemen, en te kaarig in het geeven, van bescheiden „ Eerbewys, enz."

Gaarne hadden wy gewenscht *voor ons zelven*, een even gunstig getuignis te kunnen geeven ten opzigte van het *Leerstellige* en *Uitlegkundige.* —— Ook hierin straalt 's mans scherpzinnigheid, over 't geheel, door; doch zy is hier, naar 't ons toeschynt, niet altyd gepaard met eene gezonde oordeelkunde. Meermaalen mishaagden ons te beslissende uitspraaken, meer gebouwd op onderstellingen, dan op erkende waarheden, en bondige bewyzen. — Deeze aanmerkingen gelden vooral ten opzigte van de Redenvoeringen over den *Oorsprong en Bedoeling der Offeranden.*

Men weet, dat de Vraag, of de eerste herkomst der Offeranden ruste op *Godlyke Instellingen*, dan op *menschlyke uitvindingen*, door de Godgeleerden, zeer verschillend is beantwoord. —— HULSHOFF verklaart zich voor het eerste gevoelen, minder om *Historische gronden*, dan om de *wydstrekkende gevolgen.* Hy beweert, ingevolge daarvan, dat, terstond naa den Val, *Zoenoffers* hebben plaats gehad, als liggende in dezelve reeds opgesloten de vooraffschaduwing der volmaakte Zoenofferande van Christus.

De eerste Offers, waarvan wy door de H. Schrift bericht hebben, zyn die van *Kain* en *Abel.* Uit het kort en eenvoudig Geschiedverhaal, blykt, onzes agtens, niets

meer dan dat ieder van het zyne bragt Gode ten *Offer* (*), of volgens 't oorspronglyke ten *Geschenke*, wordende ook (Hebr. XI 4.) gezegd: *dat God over zyne* (*Abels*) GAVEN *getuignis gaf.* —— Zonder stil te staan op 't geen de Eerw. HULSHOFF (in de Redenvoering over deeze Geschiedenis) aanmerkt wegens de *wyze*, waarop door *Kain* en *Abel* deeze plegtigheid *verricht*, en het Offer des laatsten *goedgekeurd* werdt, zullen wy ons een oogenblik bepaalen by 't geen gezegd wordt (bladz. 111-114.) wegens de *oorzaak* der treffende onderscheiding tusschen de Offeranden dier Broeders.

Sommigen zoeken de oorzaak hierin: „ dat *Kain* alleen „ een Spys- of Dank-offer bragt, 't welk slechts voor „ toegift kon dienen — dat van *Abel* was een bloedig „ Brand-offer. —— Het Brand-offer van *Noach* bestond „ uit dieren van verschillende soorten; en het verhaal „ daarvan schynt te wyzen op een vroeger gebruik." Het oorspronglyk bericht, gelyk wy zeiden, doet ons alleen denken aan *gaven* of *geschenken*, en of ware *Abel's* Offer een bloedig Brand-offer geweest, dan nog is 't niet nodig hetzelve als een Zoen-offer te beschouwen, wyl, (ten minsten onder de *Wet*) tot een Dank-offer, het *vet* en 't *bloed* ook behoorde, [*Levit.* III.] — De woorden, *Gen.* VIII: 20, 21, *schynen* wel een Zoen-offer aan te duiden; doch men kan zich hier op met geen genoegzaamen grond beroepen. —— Gesteld, immers, dat het verhaal, daar ter plaatze, op een vroeger gebruik wyze, zo belet de *oorspronglyke* text, door de *Onzen*, te recht vertaald: „ de Heere rook deeze *liestlyke* reuk," geenzints, dat wy aan een Dank-offer denken, waartoe wy ook daarom te liever overhellen, wyl 'er voor Noach meer reden was den Heere een Dank- dan een Zoen-offer op te draagen, toen, naamelyk, de boosheid der verdelgden reeds gestraft was, en Noach, om zyne *rechtvaardigheid* behouden, zich met de zynen erkentlyk verheugde over de gunst des Allerhoogsten, naa dat de wateren verdweenen waren van de oppervlakte der Aarde. „ Andere Uitleggers meenen dit gevoelen, wegens de „ oorzaak der aanneeming of verwerping, ernstig te be- „ stryden, door te zeggen, de Algenoegzaame zag geen- „ zints

(*) Gen. IV: 3, 4. מנחה. *Munus, Oblatio, Geschenk.* Zo ook Hebr. XI: 1. *Επι τοις δωροις, Gaven.*

„ zints op de uiterlyke geſchenken, maar enkel op de „ Offeraars en de geſteldheid hunner gemoederen." Wat ons aangaat, wy vinden deeze oploſſing voldoende, niet kunnende begrypen, dat het ſtoflyk onderſcheid der Offers zelve iets af kon doen by Hem, die alleen op 't *harte* ziet, en geene reden vindende, waarom wy in het Offer van *Abel* iets byzonders of verborgens zouden ſtellen, 't geen betrekking moet hebben op hooger uitzigten, wegens het groote Zoen-offer, door dat *geloove* 't welk de Schryver aan de *Hebreërs* aan *Abel* toekent, waar over wy in 't vervolg iets naders zullen aanmerken. —— Hulshoff is van oordeel dat men beide oploſſingen moet vereenigen.

Dat *Kain*, tot welk gedachte de Schryver overhelt, uit eene Fariſeeuwſche verwaandheid, een enkel Spys- of Dank-offer, en geen bloedig Zoen-offer, aangebragt hebbe, en dat hy *daarom* verwerplyk was in de oogen van God — dit durven wy geenzints beſliſſen, daar toe geen aanleiding hebbende, noch uit zyn volgend gedrag, ofſchoon wy hetzelve als ten uiterſten ſlecht, wrevelig en vermetel, beſchouwen, noch uit den inhoud des Geſchiedverhaals, noch uit de plaatzen des N. Verbonds; zie *Hebr.* XI: 4. 1 *Joan.* III: 12. *Jud.* vs. 11. waar van hem geſproken wordt. —— Wy kunnen niet ontkennen dat ook het volgende ons zeer hard is voorgekomen. „ Hierom (ziende op *Kain's* Fariſeeuwſche hooghartigheid) en door agt te geeven op de volgende geſprekken, „ meenen ſommigen, in Adams oudſten Zoon, reeds de „ beginſels te vinden van die zelfde kettery, welke zo „ algemeen is geworden onder de laatere Jooden, en „ zich ook heeft uitgeſpreid, naa de groote Kerkher- „ vorming, over ſommige meer en min Geleerden, die „ zich onder de belyders van het Christendom aanmel- „ den." (bladz. 113.)

Alle menſchen, in alle tyden, zyn gerechtvaardigd, en moeten behouden worden, door het Geloove, in de groote belofte des Heeren, welke altoos uitdrukkelyk of ingewikkeld betreklyk is tot Christus. —— Deeze is de inhoud der Inleiding voor de Redenvoering over den *oorſprong* der Offers. — Welke Leer, naar 's Schryvers oordeel, wordt aangeduid in het voorbeeld van den *text* (Hebr. XI: 4.) aan welke in de *eerſte plaats* het noodige licht wordt bygezet (bladz. 135-137.)

Naa aanwyzing van 't byzonder doel des Apostels, in 't

't slot des 10den Hoofdstuks, —— 't welk zeer te recht door HULSHOFF wordt aangemerkt te zyn de „ Christenen aan te moedigen tot volstandigheid in het „ Geloove, om het bloed des Testaments, door welk „ zy geheiligd waren, niet gemeen te achten door afval, „ maar pal te staan by de heuglyke uitzigten op het toe- „ komende," —— volgt eene beschryving van het Geloove in 't algemeen, naar de woorden van den Heiligen Schryver (H. XI: 1.) „ als eene vaste overtuiging aan- „ gaande het gehoopte, en een vertrouwend staatmaaken „ op de zekere toekomst der dingen, welke nog niet „ zigtbaar zyn, eveneens of ze reeds aanwezig waren." Dit Geloove doelt derhalven, (naar 't oordeel van den Eerw. HULSHOFF) altyd op het *gehoopte in den toekomenden tyd.* Maar is dit wel bestaanbaar met de bepaaling van 't Geloove *in 't algemeen*, door den Schryver aan de Hebreërs vs. 1. gegeven? De Schryver heeft de zwaarigheid gevoeld van zyn eigen bepaaling des Geloofs, en tracht dus, op eene wyze, die veelen willekeurig zal schynen, in te vullen het 3de vs, *door 't Geloove verstaan wy, dat de Waereld door 't woord Gods is toebereid*, enz. De Invulling is deeze: „ „ Gelyk „ „ wy vastlyk erkennen, en by de uitkomst bevinden, „ „ dat door de Schepping volbragt is het voorneemen „ „ en besluit des Heeren ten aanzien der dingen, die „ „ voorheen niet gezien werden, en ook niet aanwezig „ „ waren; alzo gelooven en vertrouwen wy ook, dat het „ „ toekomend nog onzigtbaar heil zekerlyk aanwezig, „ „ zigtbaar en daadlyk zal genoten worden." " —— Waarom niet by het eenvoudige gebleven, 't geen 't beloop van de redeneering des Heiligen Schryvers aan de hand geeft? De bepaaling van het Geloove door den Eerw. HULSHOFF ontmoet gelyke zwaarigheid, vs. 6. daar de Heilige Schryver spreekt *van 't geloove dat God is*, en waar het gelooven dus op iets *tegenwoordigs* betreklyk wordt gemaakt. Het Geloove betekent, by den Heiligen Schryver, in 't algemeen, een vast vertrouwen, dat iet *is, gebeurd is of gebeuren zal.* Het *Christlyk* Geloove bepaalt zich byzonder tot de beloften in den Verlosser. — Het vertrouwen op *die* beloften moesten, naar de vermaaning van deezen Apostel, de eerste *Christenen* vasthouden, om onder vervolging niet te bezwyken, noch door andere oorzaaken afvallig te worden — *de rechtvaardige* [dus konden zy leezen by een der Profeeten]

zal

zal uit den Geloove leeven, de braave, de deegelyke man zal, door zyne gehoorzaamheid en vertrouwen op Gods gunfte, behouden worden, dus ook de *Christen*, door *zyn* vast geloove in de toezeggingen van Christus, wegens het heil, éénmaal door hem te genieten, zo hy ftandvastig in zyn Christlyk Geloove volhardt, gelyk veele *Ouden*, veele Voorvaderen, ftandvastig bleeven in *hun* betrouwen op de Godlyke gunst en befcherming, en *daar door getuigenis bekwamen*, of daarvan de heilzaame gevolgen ondervonden.

Dat dit 's Apostels meening is, blykt uit alle de voorbeelden der Geloofshelden, waarvan *Abel* de eerfte genoemd wordt. —— Aldus had *Sara* ook het *Geloove* (vs. 11.) *waardoor zy boven den tyd haares ouderdoms baarde: overmits zy Hem getrouw heeft geacht die 't beloofd hadde.* —— *Door 't Geloove* (vs. 29.) *zyn de Israëlieten de roode Zee doorgegaan, 't welk de Egyptenaars ook beproevende zyn verdronken. Door 't Geloove zyn de muuren van Jericho gevallen, als dezelve tot zeven dagen toe omringd waren geweest* (vs. 30.) Duiden *deeze*, duiden *alle*, de voorbeelden, wel ingezien, iets meer aan dan een vast vertrouwen op de hulp en zegen van God, een vast vertrouwen dat het geen beloofd was zou achtervolgd worden? Of wordt in alle deeze voorbeelden op het *Geloove in Christus* gedoeld? Neen zeker; maar de Apostel voert dezelve aan, om, in het 12de Hoofdftuk, de toepasfing op de *Christ-geloovigen* van zynen tyd zo veel te nadruklyker te maaken.

„ De Heilige Schryver (dus leezen wy bladz. 139.) „ ftelt op deeze lyst, als den eerften, *Abel*, en ontdekt „ ons de waare reden, waarom zyn Offer aangenomen is, „ terwyl dat van *Kain* werdt verworpen. Door zyn Ge„ loove is zulks gefchied, door vertrouwen op Vergee„ ving, Genade en Verlosfing. —— Hy heeft geofferd, „ niet in *eigenwilligen* Godsdienst" (zeker niet met een *geveinsd* en *onoprecht* hart) — „ dit Geloove, zo wel als „ het Offer, veronderftelt, derhalven, de Openbaaring en „ het bevel van God" (is deeze gevolgtrekking wettig?) „ *Zonder hetzelve is het onmooglyk Gode te behaagen*, tot „ behoudnis der Ziele, *want die tot God komt moet* „ reeds *gelooven, dat Hy een belooner is der geenen die* „ *Hem zoeken*, op deeze belooning kan de zondaar, uit „ zich zelven, niet rekenen — moet dus, als eene onver-

„ diende gunst, hem kenbaar en verzekerd worden, door „ het *Woord* of de aankondiging van God zelven.” —— Toegeſtaan dat *Abel's* geloove, of vertrouwen op Gods gunſte, het gevolg geweest zy eener Openbaaring, —— volgt dan daaruit dit beſluit van den Eerw. HULSHOFF? „ welk Offer (van *Abel*) alzo geſchied moet zyn „ volgens Godlyke Inſtelling, als een voorſchaduwend „ Zinnebeeld van het eenig en genoegzaam Offer, door „ welk éénmaal het gewenschte Heil daadlyk uitgewerkt „ en aangebragt zou worden.”

Kortheidshalven, zullen wy dit ter beoordeeling van den Leezer overlaaten, overgaande tot de 2de Afdeeling deezer Redenvoering, handelende over den *Oorſprong* der Offers.

Met een woord gezegd hebbende, dat de Heilige Schrift hieromtrend geene duidlyke aanwyzing (geheel *geene* aanwyzing) verleent, gaat HULSHOFF dus voort (bladz. 143.) „ Men vindt Geleerden, die tot een hoofdregel hunner Uit- „ legkunde ſchynen te ſtellen, dat de woorden des By- „ bels altoos moeten opgevat worden in de armſte be- „ tekenis, in den zwakſten zin, die mooglyk is, om „ alzo alles wech te verklaaren wat zich anders niet „ laat verlaagen tot den peil der redekavelingen van on- „ buigzaame zondaaren.” —— Dit, en de voordragt van 't gevoelen der geenen, die niet aan een *Godlyke Inſtelling* den oorſprong des Offers toeſchryven, welke daar op volgt, zal veelen mishaagen. —— Zo 'er zyn die zich de zaak dus verbeelden, zo hebben een GROTIUS, EPISCOPIUS, SPENCERUS, en anderen, hun gevoelen over dit onderwerp toch op een beter trant voorgeſteld, gelyk den onderzoekers deezer zaake zal gebleken zyn.

„ Zouden zy die Geſchenken zaamgebragt hebben op „ eene plaats, welke zy Heilig noemden, en zich dan „ zoeken te overtuigen, dat God zich dezelve byzon- „ derlyk had toegeëigend? —— Indien MOSES het aldus „ had ingezien, zou hy aan dit bedryf den naam niet „ gegeven hebben van *offeren*.” Zonder over de waardy deezer tegenbedenking, op zich zelve beſchouwd, te oordeelen, zo is het zamenbrengen van Geſchenken op eene Heilige daartoe afgezonderde en toegewyde plaats zeer wel beſtaanbaar met het eenvoudig Geſchiedverhaal, 't zy het dan door MOSES aldus opgeſteld zy, of uit oude oirkonden overgenomen. —— *Kain bragt van de*

de vruchten des Lands den Heere OFFER — (מנחה *geschenk*) *Abel ook van de eerstgeboornen zyner Schaapen, en van hun Vet en de Heere zag Abel en zyn* OFFER (מנחתו zyn *geschenk*) *aan; maar*, enz. — „ Men moet „ dan een wezenlyk Offer erkennen, en wel een Slacht- „ offer." —— Wel nu wat zwaarigheid om het evenwel voor een *Geschenk*, of Dank-offer, aan te zien? Hy immers bood aan 't geen hy had, uit zyne kudde.

„ Maar (dit is eene andere bedenking bladz. 144.), wat „ bragt hen tot den vreemden inval van het kostlykste, „ als nuttelooze stoppelen, door vuur te vernielen? Zou „ daarvan een lieflyke reuk opstygen naar de Wolken „ als in de Godlyke nabyheid? Zouden zy dan niet lie- „ ver geurige basten en kruiden verkiezen, dan een be- „ naauwenden rookdamp?" —— Zo zy van die geurige basten en kruiden denzelfden dienst hadden, als van andere vruchten der aarde, en van het vee, zo wel tot voedzel als *kleeding* (nog in 't midden gelaaten of het eeten van vleesch in gebruik was) — zy zouden ook daar van ten geschenke hebben kunnen brengen.

„ Toegestaan, zegt HULSHOFF, dat zy een Dank- „ offer, by wyze van geschenk, den Heere bragten, „ dan ware het gevolg geweest, dat God het openlyk af- „ keurde, en hen deswegen bestrafte — want dit denk- „ beeld van Offergifte is ontleend van de dooling die by „ sommigen plaats had in de dagen der Propheeten, en „ de overhand nam in laatere tyden; toen alle begrippen „ wegens de Betekenis geheel verbasterd waren."

Maar steekt 'er ongerymdheid in de stelling, dat God, om zeer wyze redenen, zulke uitwendige tekenen van een *dankbaar* hart, en met eene *eerbiedige goede gemoedsgestalte* opgedraagen, heeft kunnen goedkeuren en toelaaten? met een dankbaar hart, zeggen wy — want dit veronderstellen zy, die hier het gevoelen van een Dank-offer by wyze van Geschenk omhelzen. De Offergifte als Offergifte had by God geene byzondere waarde, —— en waarom zou 'er *dan* bestraffing op gevolgd zyn? — Zo God dezelve hebbe *ingesteld*, dan immers heeft Hy dezelve of goedgekeurd, als *gepaste middelen* om den waaren Godsdienst in stand te houden, of Hy heeft alleen behaagen gehad in de Offeranden, als *voorbeeldig duidende* op de eene waare Offerande — ter aanneeming van welk laatst gevoelen wy nog na *overtuigende* bewyzen verlangen. —— Zekerlyk was de dooling omtrend de Offeran-

anden, als of zy, *op zich zelve*, Gode konden behaagen; de rede der bestraffingen, welke wy by de Propheeten des aangaande vinden. —— Altyd had God vereischt een welgesteld *hart* in den Offeraar; zo dra het tegengestelde plaats had, dan was het Offer den Heere een *gruwel*, - op het gebrek aan zulk eene goede gesteldheid doelen die plaatzen (Ps. L: 7-13. LI: 18-21.) door den Eerw. HULSHOFF aangehaald, en elders by de Propheeten te vinden, waarin wy spooren ontdekken van duidlyker *Zedelyk* onderwys, dan onder de *Wet* gegeven was: —— *gehoorzaamen is beter dan Slacht-offer*, —— *Ik wil bermhartigheid en geen offer*, en soortgelyke gezegden, bevestigen duidlyk het ongenoegzaame der *Offeranden*, en de waardy der *Zedelyke deugd;* doch waar vinden wy, ('t geen toch opmerklyk moet zyn voor de verdedigers der schaduwleer) waar vinden wy eenigen schyn, of in de *Wet*, of by de *Propheeten*, of in de *Psalmen*, dat het ongenoegzaame van het offeren daarin bestond, dat men niet *in den Geloove uitzag* op de *Zoenofferande van Christus*? —— De tegenstelling, immers, is overal eenvoudig deeze: dat God lust heeft in *deugd*, *gehoorzaamheid*, *braafheid*, enz. — en *niet in Offeranden*, van welk' eenen aart ook, als zynde dezelve enkel toegelaaten als *hulpmiddelen* ter Godzaligheid, en alleen als uitwendige tekenen van een *goede gesteldheid des gemoeds*, Gode welgevallig.

Ons bestek laat niet toe dit onderwerp verder te ontwikkelen. —— Het geen HULSHOFF verder voordraagt over den *toestand* van den eersten mensch, en de *gelegenheid* by welke God het eerst zich lichaamen van dieren ten Brand-offer schikte (bladz. 150-155) — mist *historische* zekerheid, en zal steeds aan gewigtige tegenbedenkingen onderhevig blyven.

Hier en daar vinden wy meer blyken van gewaagde gissingen; in de Redenvoering over *Enoch's Leven en Wandel* leezen wy onder anderen (bladz. 170). „ Het „ Opperwezen heeft deeze verwachting van een leven naa „ dit leven grootlyks versterkt, door een treffend won- „ derteken onder elk der drie Bedeelingen. Vóór de Wet „ in het uiteinde van Enoch; onder de Wet door de „ wechneeming van Elias; en by de instelling des Chris- „ tendoms door de Hemelvaart des Zaligmaakers." —— Behalven dat de Geschiedenis zelve geen grond geeft voor deeze stelling, behalven dat de wechneeming van E-

Elias voorkomt als gefchied te zyn in een onweder, in 't byzyn van Eliza alleen, zo is 't ook vreemd, dat de Apostelen, fpreekende van de Opftanding en Hemelvaart van Christus, als het krachtigfte Zegel op de Leer der Onfterflykheid, —— nimmer eenige melding maaken van deeze byzondere fchikkingen des Allerhoogften — daar zy, in tegendeel, *Christus* doen voorkomen als den eenigen waaren Prediker van een toekomenden ftaat van belooning en ftraffe. —— *Christus* alleen heeft het leven en de onverderflykheid aan 't licht gebragt, door 't Euangelium — en is, ter bevestiging daarvan, opgewekt en opgevaaren. —— Intusfchen legt HULSHOFF den Profeet Henoch, (bladz. 186.) eene Aanfpraak aan 't Volk, door hem byeenverzameld, in den mond, waarin de Profeet, onder anderen, dit zegt: „ De hoedanig„ heid van een toekomenden ftaat kunt gy nu niet vat„ ten: maar dat 'er voor de Vroomen, naa hun verblyf „ op aarde, een ftaat zal zyn van veiligheid en welftand „ — dit zal u nadruklyk worden bevestigd, doordien „ de Heere my zal uitzonderen van het gemeene Lot. Gy „ zult my terftond, zo als ik hier ftaa, naar boven zien „ opvaaren, om aldaar te blyven, enz." — De Schryver geeft dit niet hooger op dan voor eene *onderftelling*, maar wy zien niet dat dezelve waarfchynlyk wordt door 't geen de Schryver daar op betreklyk, byzonder van bladz. 181-186, heeft ter nedergefteld.

Hoe wy het uiteinde van Henoch opvatten, het komt wel voor als eene belooning zyner Godvrucht, welk denkbeeld van belooning zeker zou moeten wechvallen, zo 'er toen geheel geen verwachting eens toekomenden levens, by hem ten minften, geweest zy, —— maar hoe opgehelderd zyne uitzigten waren, wie zal het bepaalen? Hy was een aanbidder van den éénen Waaren God. Hy was Godvreezende, had daarvan vóór zyne wechneeming getuigenisfe. Hy wandelde met God, en God nam hem wech — dit vinden wy wegens hem opgetekend — geen blyk is 'er voorhanden dat hy uitdruklyke Openbaaringen, wegens een toekomend leven, gehad hebbe. 't Is waar, de Apostel *Judas*, in zynen brief, vs. 14 en 15, zegt van hem, dat hy dus profeteerde, of predikte: „ *De Heere komt om gerichte te houden*, enz." doch of dit op *toekomende* vergeldingen doelt, willen wy niet verzekeren; het is eene algemeene bedreiging van ftraf, waar door God de Afgodery, en het toeneemend ver-

verderf daaraan verbonden, krachtig zou ſtuiten; en dit is toch het éénige bericht 't geen wy hebben van zyne Prediking, waar uit niet volgt dat Henoch leerde, „ dat de ziel niet tevens met het lichaam zou verder- „ ven," (bl. 185.). HULSHOFF meent, dat de Apostel (Hebr. XI: 5.) met de woorden, *voor zyne wechneming heeft hy getuigenis gehad, dat hy Gode behaagde*, ziet op een getuigenis uit den Hemel, op een ſtemme uit de Wolke; zeggende: „ Enoch is myn Profeet. — Hy „ verkondigt myn woord, hoort hem." — Doch waar is de genoegzaame grond, waarop deeze opvatting rust?

Betreklyk het uiteinde van Enoch, zegt de Schryver (bladz. 182.) „ *Hy zag den dood niet*, zyn lichaam on- „ derging niet de verrotting — dit zou echter zyn geluk „ niet gekrenkt, zyne belooning niet minder gemaakt, heb- „ ben, volgens dit zeggen des Zaligmaakers (Joan. VIII: 5.) „ *Zo iemand myn woord zal bewaard hebben, die zal* „ *den dood niet zien in der Eeuwigheid*." (Maar zou men uit deeze woorden niet kunnen beſluiten, dat, in de taal der H. S., *den dood niet zien* juist niet betekent, zonder te ſterven opgenomen te worden in heerlykheid?) „ De byzonderheid ten aanzien van het lichaam, in de „ wechneeming van Henoch, was dus voornaamlyk aan- „ gelegd ten nutte der Tydgenooten; en Sirach zegt „ (Hoofdſt. XLIV: 17) *dat hy wechgenomen werdt, om de* „ *Geſlagten te zyn een exempel der boetvaardigheid* — „ nu zou eene heimlyke begraafenis aanleiding geeven tot „ het vermoeden van verdwaalinge. Eene openbaare doch „ ſchielyke en onbegryplyke verdwyning zou twyfeling „ overlaaten, en dus vinden wy redenen te gelooven, „ dat Enoch in de tegenwoordigheid des Volks, op eene „ zigtbaare wyze, ten hemel is opgevaaren." —— Aldus hangt des Schryvers redekaveling hier over t'zamen, waarover wy niet verder zullen uitweiden; wyzende den Leezer tot de Leerreden zelve.

In de Redenvoeringen over *de Ryke Man en Lazarus*, ſchynt de Eerw. Schryver de *Gehenna* (het dal Hinnon) te verwisſelen met den *Scheol* (het verblyf der dooden) bladz. 303 en 304. *Gehenna* was een afſchuwlyke plaats op aarde. Het verblyf der zielen was in de onzigtbaare Gewesten van den *Scheol*. „ Jeſus, zegt hy „ verder, (bladz. 308.) ontleent in de Gelykenis de by- „ zondere koleuren en uitdrukkingen van de toen aange- „ nomen bevatting; zonder in het zaaklyke te kort te

„ doen

„ doen aan de Waarheid; zonder zich daarin te schikken „ naar de leeringen van het Bygeloof. Neen; Jesus legt „ zich openlyk toe om nadruklyk te bevestigen de ge- „ wisse waarheid der algemeene hoofdzaaken — het over- „ blyven der zielen, en derzelver gereede of onmiddelyke „ aankomst in eenen nieuwen staat van Leven en Be- „ wustheid, welks toestand gepast is naar de zedelyke „ gesteldheden — smartlyk voor de Godloozen, en zeer „ verkwiklyk voor de Vroomen."

Het is eene andere Vraag, welke redenen de *Wysgeer* over eenen *onmiddelyken overgang naa den dood* in een staat gepast naar de zedelyke gesteldheden kan aanvoeren. Maar alles is, onzes oordeels, in de *Gelykenis* voorhanden, ingericht naar de Joodsche *Mythologie*. Hierom laaten zich dergelyke besluiten, wegens een onmiddelyken overgang der zielen naa den dood, enz. *hieruit*, naar ons inzien, met geen goed gevolg afleiden — te meer daar de *doorgaande* Leer van Jesus en zyne Apostelen *dit* inboezemt: de *mensch sterft* — en *'er zal ééne algemeene opstanding*, *één algemeen oordeel*, zyn. Alleen zou het gezegde van Jesus aan den *Moordenaar* het denkbeeld van de Leer der H. S., wegens een tusschenstaat, begunstigen. —— Want, zo deeze Leer, in de *Gelykenis* voorhanden, doorstraalt, zo zou men de uitdrukkingen, daartoe betreklyk, toch niet hooger moeten agten, dan als bevattende een *argumentum ad hominem* (gelyk men zegt) tegen de *Sadduceers*, die veel spraken van den *God Abrahams*, enz. waaruit Jesus soortgelyk een bewys voor de opstanding der dooden tegen hen ontleende, Matth. XXII: 32.

Voorts zullen wy ons onthouden van verdere aanmerkingen; alles kunnen wy niet aanvoeren, gelyk wy ook niet al het *schoone* en *voortreflyke*, in deeze Redenvoeringen voorhanden, kunnen bybrengen. —— De Leerreden over de *Huishoudlyke Straffen* heeft ons by uitneemendheid behaagd, gelyk verre de meesten; zo dat wy met alle ruimte durven verklaaren, dat wy deeze Redenvoeringen, over 't geheel, aanmerken als eene keurige Verzameling van Leerredenen, welke wy, met nadruk, allen ter leezing en ernstige overweeging aanpryzen.

Leer-

Leerredenen over belangryke Onderwerpen, *door* ALLAN BUCHANAN, *in zyn leven*, *Bedienaar van het Euangelie*, *te Inverkeithing*, *in Schotland.* — *Uit het Engelsch vertaald. Met een aanpryzend Voorbericht uitgegeeven door* H. H. VIERVANT, *Predikant te Amsterdam. Vierde en laatste Stukjen. Te Amsterdam*, *by* M. de Bruyn. *In gr. 8vo.* 111 *bl.*

Uit voorgaande aankondigingen zyn des Eerw. BUCHANAN's gevoelens en manier van behandelinge genoeg bekend, en hebben wy in dezelve onze gedagten over 's Mans Kerkelyke Opstellen medegedeeld. De Leerredenen, thans afgegeeven, zyn op dezelfde leest geschoeid. Leezers, welke in de voorgaande Stukken genoegen hebben gevonden, zullen ook hier voor hunnen lust voldoening erlangen. Acht Leerredenen bevat deeze Bundel. Vier daarvan handelen over het misbruik der Godlyke Langmoedigheid, volgens *Pred.* VIII: 11. Men moet in den smaak en de denkwyze van den Eerw. BUCHANAN vallen, om de bekende woorden van CHRISTUS tot THOMAS, *Joan.* XX: 27, 28, tot het onderwerp eener Avondmaals-predikatie te gebruiken. Een Leeraar, zulk eene leiding van gedagten volgende, moge ryk zyn in speelingen des vernufts; verlichting en overtuiging des verstands, ter verbeteringe van het hart, op bondige redekavelingen gebouwd, zullen veelen hier vrugtloos zoeken.

De Geographie der Heilige Schrift voor ieder een gemakkelyk gemaakt, *door eene beknopte en zaakryke Verklaaring der XII Landkaarten*, *die wel eer ontworpen zyn door* WILLEM ALBERT BACHIENE, *in leven Hoogleeraar in de Sterre- en Aardrykskunde*, *en Predikant te Maastricht*, *doch nu met veele ophelderende Aanmerkingen en Verbeteringen verrykt*, *met eene voorgaande Inleiding tot gebruik der Landkaarten*, *door* S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen*, *Lid van 't Zeeuwsch Genootschap en andere Maatschappyen. Te Utrecht*, *by* G. T. van Paddenburg en Zoon, *en te Amsterdam*, *by* G. Warnars, 1796. *In gr. 8vo.* 387 *bl.*

Al in den Jaare 1748 hadt de Eerw. BACHIENE, toen Predikant te *Kuilenburg*, twaalf Landkaarten vervaar-

vaardigd, met eene korte beschryving, om gevoegd te worden by de bekende Gorinchemsche uitgave van den Bybel, by GOETZEE. Naderhand, zo in de Landkaarten als in de beschryving, verscheiden misslagen ontdekt hebbende, hervatte hy zyne opgenomene taak, en bragt een nieuw Werk in 't licht, onder den titel van *Heilige Geographie*, in drie Deelen in gr. 8vo., met byvoeging van twaalf op nieuw geteekende Landkaarten. De uitvoerigheid en kostbaarheid des Werks deedt veelen na een *Kort Begrip* daar van verlangen, bepaaldelyk ingerigt tot een afzonderlyk gebruik der Landkaarten, die men, by manier van Atlasje, daar by konde laaten inbinden. De Eerw. VAN EMDRE, aan veelen onzer Leezeren met lof bekend, heeft aan dien wensch voldaan; leverende hier een *verkort Samenstel*, 't welk kan aangemerkt worden als een *Aanhangsel*, zo wel als een *vierde Deel*, van het groote Werk van Prof. BACHIENE: ten welken einde men eenen titel, daar toe dienende, heeft vervaardigd. Niet eene bloote verkorting of zamentrekking is VAN EMDRE's Werk; men ontmoet daarin verscheiden nieuwe Aanmerkingen, deels ontleend uit VAN HAMELSVELD, *Aardrykskunde des Bybels*, deels uit zyne eigen waarneemingen aangevuld. Daarenboven heeft VAN EMDRE de nuttige moeite genomen, om, by wyze van Inleidinge, eenige algemeene kundigheden vooraf te zenden over de Geographie in 't algemeen, en wat 'er tot regt verstand en gebruik der Landkaarten vooraf dient geweeten te worden.

Daar de Aardrykskunde, in zekeren zin, het oog der Geschiedenissen is, en deeze, zonder eenige kennis van de eerstgemelde Weetenschap, met weinig vrugts kunnen geleezen worden, beschouwen wy dit Werk als eene nutte bydrage tot de menigte der Schriften, opgesteld ter verklaaringe van den Bybel, voor zo veel een groot gedeelte van denzelven als een historisch werk moet beschouwd worden. Van hier, dat wy, om onze Leezers eenigermaate te onderrigten wat zy hier kunnen vinden, ons de moeite wel willen getroosten, om den Inhoud der twaalf hier afgegeevene Bybelkaarten, en alzo van het geheele Werk, over te schryven. In de *eerste* Kaart wordt verbeeld de natuurlyke Gestelheid van *Kanaan*, in deszelfs *Zeeën*, *Rivieren*, *Beeken*; gelyk ook de *Bergen*, *Daalen*, *Vlakten*, *Woestynen*, enz. De *tweede* vertoont het Land *Kanaan*, nog bewoond door deszelfs eer-

ste bezitters, KANAAN's naakomelingen, benevens de Landen, door welke zommige zich hebben uitgebreid; als mede de Landen der *Philistynen*, *Amalekiten*, *Edomiten*, *Moabiten*, *Ammoniten*, *Midianiten*, *Ismaëliten*, enz. De *derde* en *vierde* Kaart bevatten het Land *Kanaan* en *Gilead* onder de 12 Stammen verdeeld; en het Koninkryk *Israëls*, benevens deszelfs overheerde Landschappen, onder de regeering van SAUL, DAVID en SALOMO; terwyl de *vyfde* voorstelt de beide Ryken *Juda* en *Israël*, naa SALOMO's dood gescheurd, benevens de overheerde Landen, aan elk der beiden behoorende; en de *zesde*, het *Joodsche land* onder de heerschappy der Roomsche Keizers, en bestuurd door hunne Landvoogden. Op de *zevende* Kaart wordt verbeeld de Stad *Jerusalem*, benevens de rondom gelegene Bergen, Dalen, Fonteinen, Waterleidingen, Lusthoven, enz. Geheel *Palestina*, in deszelfs noordlyk en zuidlyk deel, met alle deszelfs voornaamste Steden, Vlekken, enz. wordt op de *achtste* en *negende* Kaart afgebeeld; en, op de *tiende*, de van ouds bekende Waereld, benevens derzelver verdeeling onder NOACH's naakomelingen. Van de *elfde* Kaart is het onderwerp, *Egypte* en de Woestyn der Schelpzee; en eindelyk van de *twaalfde*, de Landen der *Assyrische*, *Babylonische*, *Persische*, *Griekſche*, en daarnaa *Romeinsche*, heerschappy, ter opheldering van de prophetien en geschiedenissen der H. Schrift.

Romeinsche Geschiedenissen, door M. STUART. *Met Kaarten en Plaaten. Vde Deel. Behelzende de Geschiedenis van het Gemeenebest van het tweede Vredeverbond met de Samniten tot aan het einde van den eersten Carthaagschen Oorlog. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1794. *In gr. 8vo. 560 bl.*

Twee Hoofdstukken, tot het Derde Boek deezer *Romeinsche Geschiedenisse* behoorende, het eerste loopende *van het Tweede Verbond met de Samniten tot aan den Oorlog met* PYRRHUS —— het tweede *den Oorlog beschryvende tegen de Tarentyners en den Koning* PYRRHUS *gevoerd*, maaken het eerste gedeelte van het thans voor ons liggend Deel deezes schoonen Werks uit.

Te zeer gevoelt de Schryver het eenzelvige, en daar door verveelende, der staag elkander onafgebrookene opvol-

volging van Oorlogen, om, by het hervatten van den *Samnitischen* Kryg, niet te betuigen: „ Min vermoeid van „ eindeloos stryden, dan de pen der Geschiedenis van de „ eenzelvige beschryving van ontelbaare Gevechten, rukten de *Samniten* weder nieuwe Legerbenden byeen: „ terwyl wy het geduld onzer Leezeren, zonder de „ belofte eener hoogstmogelyke kortheid, niet op nieuw „ ter proeve mogen brengen." En ondanks hy deezer belofte indagtig is, zal de Leezer niet zelden wenschen die Oorlogen - beschryving doorgeworsteld te zyn.

Dan verscheidenheid en vergrooting van tooneelen doen eenige gunstige uitwerking; waarom de Burger STUART het vyfde Hoofdstuk, te recht, in deezer voege aanvangt: „ Zagen wy tot nog toe *Rome* door inwendige verdeeldheden verscheurd, en nog rondom door vyandige nabuuren omringd, met langzaame en moeilyke, maar tevens onbezweeken, schreden rechtstreeks naar die „ hoogte klimmen, van waar zy haar gezag eenmaal „ schier door 't gansche menschdom zou doen eerbiedigen; welke stoute stappen mogen wy nu niet van „ haar verwagten, daar de groote bron van haare inwendige verdeeldheden is opgedroogd, en haar aanzien „ reeds wyd en zyd door *Italie* erkend wordt? Na de „ invoering van een gelyk regt der burgers tot alle gewyde en ongewyde bedieningen, hebben haare onderscheidene rangen, in de plaats van zwaarden der verdeeldheid, prikkels eener loflyke mededinging opgeleverd tusschen den Adel en den Burgerstand. Na de „ onderwerping der omgelegene Volkeren, kunnen kleene aanvallen den zetel des Gemeenebests niet meer „ doen wankelen, en maaken de moorddaadige, doch „ onbeslissende, vyandlykheden van onmiddelyke nabuuren plaats voor grooter oorlogstooneelen, welke den „ weedom van het menschlyk hart over haare veelvuldige „ elenden nog eenigzins vergoeden, door haare beschouwers Lessen van wysheid voor het Staatsbestuur en „ Krygsbeleid mede te deelen, welke door weinig beduidende schermutzelingen zelden worden opgegeeven."

Het mangelt geenzins aan verhevene Characters, die een afwisselend genoegen schenken. Wie staat niet opgetoogen als hy het Onderhoud van FABRICIUS met PYRRHUS leest? —— De tusschengevoegde bedenkingen van eenen Menschkundigen aart geeven verpoozing, zo ook het regtmaatig geveld oordeel over de bronnen, waar uit de

Schryver zyne Gefchiedenis put. „ De geest der vero-
„ veringen," merkt hy, onder andere, op, „ welke ken-
„ nelyk in *Rome* was van deszelfs eerfte ftichting, dreef
„ de *Romeinen*, hoe rechtfchaapen zy anders in hun
„ burgerlyk gedrag ook mogten zyn, ongetwyfeld zeer
„ dikwyls tot onregtvaardigheden, welke de ingenomen-
„ heid der Schryveren, die wy moeten volgen, voor
„ *Rome's* eer ons egter bezwaarlyk gemaakt heeft
„ aan te wyzen.". Niet egter blyft hy des in gebreke,
zo als wy door eene lyst van voorbeelden zouden kun-
nen toonen.

Dan wy willen liever zyn algemeen Overzigt van het
Derde Boek opgeeven. „ Naa het afloopen van dit der-
„ de Tydperk kunnen wy met genoegen te rugge zien
„ op alle deszelfs onderfcheide byzonderheden, om overal
„ nieuwe achting voor dat Volk in te zamelen, het geen
„ wy met onze doorgaande aandagt verwaardigd hebben.

„ Reeds vroeg in dit tydperk zagen wy het *Con-
„ fulfchap* gemeen maaken onder den burgerftand, en
„ daarnaa de Priesterlyke waardigheid alleen aan zuiver-
„ heid van zeden verbinden: —— maar te dikwyls merk-
„ ten wy reeds den gelukkigen invloed dier burgerlyke
„ Gelykheid op den geest des ganfchen Volks op, te
„ onlangs hoorden wy 'er eenen FABRICIUS nog de
„ uitmuntendfte taal over voeren (*), om onzen geest
„ niet te rug te houden van eene aangenaame weder-
„ keering tot dat onderwerp, het geen zich geduurig
„ met nieuwe bekooring aan onzen Gemeenebestgezinden
„ geest voordoet.

„ Hadden de *Romeinen* hunne vorderingen in de Krygs-
„ kunde alleen doen dienen ter verdediging van de vry-
„ heid en onafhanglykheid van hunnen Staat, gaarne
„ zouden wy in het verloopen tydvak te rug keeren;
„ om van de verandering hunner wapenen naar vereisch
„ van hunne vyanden, van de aanneeming van nieuw
„ Krygstuig, waar van zy het nut hadden leeren kennen;
„ en van de verbetering hunner Legers naar het voor-
„ beeld van eenen PYRRHUS, te fpreeken; doch daar zy
„ deeze vorderingen in de, op zich zelve reeds zo ramp-
„ za-

(*) „ Eene taal, waar mede Mr. P. PAULUS zyne voortreffe-
„ lyke Verhandeling over de *Rechten en Plichten der Mensch-
„ lyke Gelykheid* nog geneend heeft te kunnen verfraaijen."

„ zalige, kunst van menschenmoorden deeden strekken „ om de vryheid en onafhanglykheid van andere Staaten „ met eene onwederstaanbaare overmagt van beleid zo wel „ als van moed aan te randen, willen wy dezelve slechts „ in zo verre gedenken, als zy eene oplettende leerzaam- „ heid van den *Romeinschen* geest bewyzen, welke zoo „ zigtbaar afsteekt by de eigenzinnigheid van andere Vol- „ keren, en intusschen wel degelyk onder de oorzaa- „ ken van *Rome's* grootheid door den schranderen MONTES- „ QUIEU gesteld wordt (*).

„ De rechtspleeging won zeker in dit tydvak; de aan- „ stelling van *Prætors & Triumviri Capitales* verbeterde „ ongetwyfeld de bediening en uitvoering des Regts; en „ de openlyke uitgave van het *Jus Flavianum* maakte ver- „ scheidene denkbeelden van den loop der pleitgedingen „ onder de burgers gemeen.

„ Langzaam waren alzins de vorderingen der Kunsten en „ Weetenschappen by een Volk, het geen zich bestendig „ in oorlogen gewikkeld zag, en met het gansche hart „ aan de belangen des Vaderlands gehegt was. De Schil- „ deryen van FABIUS PICTOR; het *Colossus-beeld* van JU- „ PITER op het *Capitolium* opgericht; de voortreffe- „ lyke aanleg van den Straatweg van APPIUS, en de „ uitmuntende Waterleidingen, welke dienzelfden naam „ vereeuwigen, getuigen echter van den toeneemenden „ smaak in 't algemeen en tevens van de vergevorderde „ Bouwkunde der *Romeinen* in 't byzonder.

„ Dat Weelde reeds ingang te *Rome* zogt, leert ons „ RUFINUS met zyne twintig ponden aan tafelzilver; „ maar zyn strenge vonnis wees ons tevens aan, hoe zeer „ aan die verderfster der zeden de grond van voet tot „ voet betwist werd.

„ En slaan wy ons oog, van dweepzieke vooroor- „ deelen vry, op de lange ry van voortreffelyke Mannen, „ wier deugden wy, van tyd tot tyd, onze hulde beweezen „ hebben, met welk een eerbied zullen wy als dan geen „ afscheid neemen van een Tydperk, 't geen wy veilig, „ in deeze onze Geschiedenissen, de guldene eeuw der „ menschlyke voortreffelykheid mogen noemen. De ga- „ delooze ouderliefde van eenen MANLIUS, en de opoffe- „ ring der tederste kinderliefde van dienzelfden man aan „ het

(*) *Causes de la Grandeur*, &c. Ch. II.

„ het algemeene welzyn; de wysgeerige foberheid v
„ CURIUS en FABRICIUS, en de onverzettelyke eerl
„ heid van beiden; de grootmoedige opofferingen v
„ CURTIUS en de DECIUSSEN, en de verfcheidene fch
„ zen der voortreffelykste Characters die wy gaven;
„ grootfche en echter onpartydigste getuigenisfen d
„ *Rome's* vyanden aan de voortreffelykheid haarer ze
„ gegeeven; blyven de zekerste waarborgen voor de v
„ ligheid onzer aanpryzing van dit tydvak der *Rome*
„ *fche* Deugd.

„ Twee fchandelyke misdryven, door fnoode wellu
„ lingen aan hunne jonge fchuldenaars beproefd, lev
„ den ons zekerlyk wel een afgryslyk denkbeeld op v
„ de verbastering der driften zoo wel als der reden v
„ den mensch; maar de volstandige eerlykheid dier be
„ Jongelingen, 's Volks algemeene verfoeijing van z
„ eenen gruwel en deszelfs gevolgen op het lot der fch
„ denaars, wederhielden ons tevens van de fchreeuwend
„ onregtvaardigheid, om de verfoeilykste van alle m
„ daaden in ons tydperk den *Romeinen* in 't algeme
„ ten last te leggen. Beide deeze fnoode aanflagen,
„ wangedrag van twee Keurbenden in *Capua* en te *Rhegi*
„ en het misdryf van veele aanzienlyke Vrouwen jeg
„ haare Mannen, maaken echter, dat wy ons wel zo
„ vuldig wachten, van het verloopen tydvak, hoe ho
„ ook geroemd door laatere *Romeinfche* Redenaars
„ Dichters, op te geeven als dat eener menschlyke v
„ maaktheid."

Met het Vierde Boek opent zich gedeeltlyk een an
tooneel. Zeer juist is des Schryvers aanmerking in
beginne. „ Schoon *Rome* haare veroveringen ten ee
„ maale binnen de natuurlyke grenzen van het oude *Ita*
„ hadt willen bepaalen, de uitgestrektheid van haar geb
„ zou waarlyk groot genoeg geweest zyn om den opl
„ tenden waarneemer van het Staatsbestuur en de C
„ fchiedenis der Volkeren by de Lotgevallen van
„ Gemeenebest te bepaalen; maar dat zelfde Volk,
„ welk byna vyf eeuwen doorbragt in onophoudel
„ oorlogen, eer het zich een beslisfend gezag over
„ Landstreek kon toefchryven, hadt naauwlyks twee e
„ wen noodig, om zich door het grootste gedeelte der I
„ wooneren van de drie toen alleen bekende Gewesten
„ geheele aarde te doen eerbiedigen." Hier toe dien
de eerste *Carthaagfche* Oorlog, in dit Boek befchreeven

Wy hebben aangemerkt, dat zich hier gedeeltlyk een ander Tooneel opdoet, het blyft een Krygstooneel; doch verwisfelt deels van plaats, daar de *Romeinen* eene Zeemogenheid worden, en zich eerlang zo groot te water als te land betoonen. —— De aanvang hier van vermeld te vinden, vertrouwen wy, zal onzen Leezeren gevallen.
„ Schoon het Zeeweezen by de *Romeinen* niet zoo geheel „ verwaarloosd was, dat zy geen het minfte denkbeeld „ van den bouw en het beftuur der Oorlogsgaleijen zou- „ den gehad hebben, waren zy echter zoo ver in dit op- „ zicht ten agteren by de *Carthagers*, die de bekwaamfte „ Zeeluiden van dien tyd waren, dat het de wanhoopigfte „ onderneeming zou geweest zyn om deeze vyanden met „ veel kleiner, veel gebrekkiger, en veel logger, Vaar- „ tuigen ter Zee te beftryden. Hunne Galeijen met en- „ kele roeibanken waren volftrekt onbeduidend tegen die „ der *Carthagers*, die drie, vier, ja vyf, roeibanken bo- „ ven elkanderen hadden, en alzoo door de fnelheid van „ beweeging en ongelykheid van gevaarte ongenaakbaar „ of onverwinnelyk voor hun waren; en de grootere Ga- „ leijen der Griekfche Zeefteden in *Italie*, als *Tarentum*, „ *Locri* en anderen, waar mede zy den overtocht op *Si-* „ *cilie* gewaagd hadden, waren, behalven dat zy flechts „ drie dubbelde roeibanken hadden, en alzoo nog geen- „ zins tegen de *Carthaagfche* aan konden, fchier onhan- „ delbaar voor de *Romeinen*, die nog geene bedreeven- „ heid op zulke Vaartuigen hadden (*).

„ De ganfche Zeemagt, hoe groot dezelve ook zyn „ mogt, moest alzoo eene geheel andere gedaante krygen „ eer zy iet weezenlyks tegen de *Carthaagfche* zou ver- „ mogen, en de onverfchrokke geest der *Romeinen*, die „ geen onoverkomelyke zwaarigheden in 't Krygsbeleid „ kenden, ondernam zulks met eene voorbeeldlooze ftout- „ heid en yver. —— Een *Carthaagsch* Schip van vyf „ roeibanken, welk by den eerften overtocht der *Romeinen* „ in *Sicilie* op de kusten van *Italie* geftrand was, ftrekte „ ten voorbeeld van den nieuwen Scheepsbouw: de *Con-* „ *fuls* gaven een algemeen bevel, om naar 't zelve andere „ Sche-

(*) Hier ftelt de Schryver in eene Aantekening voor, de verfchillende denkbeelden der Schryveren over deeze *Roeibanken*, en bepaalt zich tot het gevoelen, dat zy drie, vier of meer, verdiepingen, dekken, boven elkander hadden.

„ Schepen te vervaardigen, en alles was op de Timmer-
„ werven terstond in zulk eene rustlooze werkzaamheid,
„ dat *Rome*, binnen den tyd van zestig dagen, een Zee-
„ magt van honderd en zestig dergelyke Galeijen hadt.
„ Van dat korte tydsverloop hadden zich tevens de *Con-
„ fuls* bediend om de aanstaande Vloot van bootsluiden
„ te voorzien. De werking van Roeijers, die slechts in
„ ééne ry achter elkander zaten, of in verscheide ryen
„ boven elkanderen moesten werken, verschilde zoo wee-
„ zenlyk, dat 'er de uiterste zorgvuldigheid noodig was,
„ om het geworven bootsvolk daar in vooraf wel te on-
„ derrichten. Men sloeg hier toe roeibanken boven elkan-
„ deren op het strand op, en oefende de roeijers daar op
„ dagelyks, zoo dat zy terstond by het in Zee komen der
„ eerste Galeijen in staat waren op de wenken van den
„ Stuurman alle hunne beweegingen zoo vaardig met el-
„ kanderen in de maat te maaken, dat de Consuls zich
„ zelven en hunne keurbenden binnen weinig dagen aan
„ boord van deeze Vloot durfden waagen."

Op de kortheid des tyds en de menigte van Galeijen zou met rede eene aanmerking te maaken vallen; dewyl men uit het verhaal moet opmaaken, dat deeze alle groote Galeijen waren. De *Romeinen* moeten, is 'er geen misslag in de getallen, onze vaardigste Scheepsbouwers overtroffen hebben. De voorbeelden van *Zaandamsche* Scheepstimmermansbaazen, in vaardig werken aangehaald, dat een hunner, in den tyd van twee en twintig maanden, 'er twintig in 't water bragt, dat een ander een Schip van meer dan negentig voeten, in den tyd van vyf weeken, van zyn beginzel af, niet alleen in 't water bragt, maar ook te *Amsterdam* leverde (*), vallen 'er by weg. Dan dit in 't voorbygaan.

Ten slotte tekenen wy op, dat de eerste *Carthaagsche* Kryg, door de *Romeinen* om het bezit van *Sicilie* gevoerd,
„ drie en twintig jaaren onafgebrooken geduurd, en hun
„ door schipbreuk zo wel als in Zeeslagen zevenhonderd
„ Galeijen gekost hadt. Dat hunne vyanden meer dan vyf-
„ honderd Schepen verlooren, en de onverzettelykheid
„ van een Volk beproefd hadden, wiens Eerzugt en Va-
„ derlandsliefde den ongelyken stryd vereffenden."

(*) A. LOOSJES, *Beschryving der Zaanlandsche Dorpen*, bl. 186.

V 4.

Vaderlandsch Huisboek, of de Verklaaringen, Betuigingen en Beloften, van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden, meestal getrokken uit echte Stukken, en verrykt met de Characters der voornaamste Persoonen, die in de Staatsgeschillen den byzonderften rol gespeeld hebben. Door een Genootschap van Liefhebbers der Vryheid. Tweede Deel, 1793. 375 *bl. In gr.* 8vo.

De herkomst en de hoofdbedoelingen van dit zonderling Geschiedkundig Werk hebben wy, zo veel het Voorberigt ons des ontdekte, by de Aankondiging des Eersten Deels, onzen Leezeren opgegeeven (*). Meerder lichts hebben wy des betreffende gezogt te bekomen; dan tot nog vrugtloos. Onverwyld willen wy, dit inwagtende, voortvaaren, met den Inhoud van deezen arbeid des Genootschaps nader te doen kennen, en ten dien einde het voornaamste, in ieder Deel te vinden, onzen Leezeren aanwyzen.

Het *Tweede Deel*, de hoofdbedoeling daarin opgeevende, vangt in deezer voege aan, — „ Thans treeden wy een ander vak in, waar in wy moeten opgeeven, welke ysselyke oproerigheden, van tyd tot tyd, geduurende de oneenigheden, gestookt zyn, en bewyzen, dat zy, hoe zeer met verandering van voorwendzels en omstandigheden, altyd eenerlei rigting en oogmerk gehad hebbende, de Stadhouderlyke party ook bestendig tot oorzaak en begunstiger gehad hebben. Eenigen tyd stonden wy in beraad, of wy op de verhandeling van de eerste oorzaaken der oneenigheden, dat is van de bron onzer weerloosheid, in den schandelyk gevoerden en even schandelyk geeindigden Oorlog met *Engeland*, onmiddelyk zouden laaten volgen een verslag van de algemeene begeerte tot eene noodzaaklyke Staatshervorming, en van de poogingen daar toe aangewend, dan wel eene aanwyzing van dien gruwel van oproer en plunderziekte, die zo wreedlyk in het hart der smalle gemeente en 's Lands Militie opgewekt is. Doch wy besllooten eindelyk tot het laatste, deels, omdat de eerste beginzelen van het oproer onmiddelyk gevolgd zyn van en verbonden waren met die

(*) Zie hier boven bl. 47.

die berugte *Justificatoire* Memorie van den Stadhouder, welke enkel en alleen in de waereld gestooten is, om aan eene volstrekt onverdeedigbaare zaak door een samenraapzel van verdraaijingen en ongerymdheden eenen schyn van overtuiging by te zetten; deels, om dat 'er uit blyken zoude, dat de Stadhouder zich van dit verfoeilyk middel reeds heeft begonnen te bedienen op eenen tyd, toen 'er nog geene Staatshervormingen begonnen, en geene zweemzels van aanleiding waren, om die bovenmaatige klagten des Stadhouders over verkorting van zyne vermeende regten eenigzins te wettigen, waar mede wy hem zo dikwyls zullen zien te voorschyn treeden. Hier uit dog word overvloedig beweezen, dat de Stadhouder den geest van oproer enkel daarom opgewekt heeft op dat hy zich zou handhaaven by het onbepaald misbruik van een gezag, waar van hem in dien tyd de wettigheid nog niet betwist werd. Ook blykt 'er genoegzaam uit, dat die zelfde geest van oproer eene der voornaamste medewerkende oorzaaken geweest is, waar door en Regenten en Burgers aangemoedigd zyn, om zich op eene mannelyke wyze te verzetten tegen dien algemeenen geest van oproer, die niet anders dan door eene welgeregelde wapenoefening kan bedwongen worden, en om het overdreeven gezag te fnuiken, tot welker bevestiging of vergrooting dat oproer dienen moest."

Ter volvoeringe van dit Plan doorloopt de Schryver 's Lands Geschiedenissen, van dit Tydperk af, door de onderscheidene Gewesten. Eerst toonende, hoe de Stadhouder vry duidelyk de oproerige Beweegingen in *'s Haage*, te *Rotterdam*, te *Leyden*, ja zelfs tot in de *Ommelanden* toe, begunstigde, of door dezelve te verschoonen, of door oproermaakers merkbaare blyken van zyne goedkeuring te geeven, of door hun aan eene welverdiende straffe te onttrekken. —— Waarop hy voortvaart om den Stadhouder in het haatlyk licht der verachtlykste huichelaary te doen voorkomen, waartoe het geschil met Keizer JOSEPHUS DEN II wordt aangevoerd.

Voorts schetst de Schryver het gedoogen der oproerigheden in *'s Haage*, 't welk aanleiding gaf tot het ontneemen van het Commando, met de gevolgen daarvan in 't breede verhaald. De Reis van zyne Hoogheid na *Friesland*, *Groningen* en *Zeeland*, aan oproerige oogmerken toegeschreeven: en dat hy eindelyk in 't Jaar 1786 tot gewelddaadige middelen overfloeg.

Hier

Hier treffen wy bovenal een uitvoerig Verslag aan van de oproerigheden in *Zeeland*, in den Jaare 1787, door egte bescheiden gestaafd, waar uit blykt, welk eene rol VAN DE SPIEGEL daar in gespeeld hebbe. Deezen Staatsdienaar zal men hier best leeren kennen, terwyl 'er wordt aangeweezen hoe strydig hy met zyne eigene beginzelen te werk ging. Wy gelooven, dat dit stuk nergens beter ontwikkeld en in de waare roerzels ontdekt is. De uitvoerigheid verbiedt het overneemen. Vry duidelyk toont hy in welk een verband deeze *Zeeuwsche* oproerigheden. stonden met de Reis van de Gravin van *Nassau* na den *Haage*. —— Ook dient hier toe het Verslag van 't geen 'er in *Gelderland* gebeurde, ten tyde van de ondernomene Reize der Prinsesse na *'s Haage*; als mede hoe *Overysfel* in de Ophitzingen deelde, en in *Holland* de snaaren tot Oproer in den Jaare 1787 styf gespannen wierden door middel van Adressen en andere Werkzaamheden, te welker in beweeging brenging de Ridder BENTINCK zo veel toebragt, en van wiens gedrag men hier een breedspraakig berigt vindt. —— Wy kunnen niets doen dan vingerwyzing geeven.

Hierom ook slegts met een enkel woord aangeduid, dat men van de zyde van *Oranje* geene middelen spaarde om het Gemeen en het Krygsvolk op te hitzen tegen de beste Regenten.

Een zeer verzwaarende trek in dit alles is, dat men, ter bereiking der schandelykste oogmerken, den *Godsdienst* in 't spel bragt, en het schandelyk misbruik daar van gemaakt. —— Hier kunnen wy niet nalaaten iets over te neemen, 't welk ons der Opstelleren denkwyze over den Godsdienst, waarin zeker veelen belang zullen stellen, eenigermaate toelicht.

Zy laaten zich, op dit stuk, in deezer voege hooren: „ Welke onbillykheid, of welk zo weezenlyk gevaar voor den *Hervormden Godsdienst*, dien wy hoogagten, en onvervalscht wenschen bewaard te zien, zou 'er zelfs uit eene gemengde Regeering, al had men het daarop al toegelegd, te vreezen geweest zyn? Immers steunde de bepaaling van eenen *Heerschenden* (of wil men liever *Publieken*?) *Godsdienst* als een vereischte ter bekleeding van Staats- of Stads-ampten, tot de Regeering betrekkelyk, alléén op noodzaaklykheid by de inrigting van ons Staatsweezen, waar by het verschil van Godsdienst listig tot een hoofdvoorwerp gemaakt was. Want in den grond

was,

was, niet het verschil van Geloofsbelydenis, maar de onderdrukking van den Hervormden Godsdienst en het verlies der Burgerlyke Vryheid, de groote oorzaak van den Opstand onzer Voorouders, waar toe *Roomschen* en *Onroomschen* zich vereenigden; en daarom was by de *Pacificatie van Gent* bepaald, dat niemand om den Godsdienst vervolgd of van eenige Burgerlyke Voorregten verstooken zou worden. Hadt WILLEM DE I dit billyk ontwerp niet weeten in duigen te doen vallen, zouden alle de zeventien *Nederlandsche* Provincien onder eene algemeene Verdraagzaamheid vereenigd gebleven, en de Vrede met den *Spanjaard* veel eer gesloten geweest zyn. Dan zouden de *Roomschgezinden*, de *Mennonieten*, de *Lutheraanen*, en zo veele Leeraars van den *Hervormden Godsdienst*, in volgende tyden, niet zo veele redenen van klaagen gehad hebben over eene onderdrukking om hunne Godsdienstige gevoelens, over het uitkryten van *Paapsche* of *Arminiaansche* stoutigheden, die zy van eenen PHILIPS II niet hadden willen verdraagen.

„Wat hier van ook zy, wy houden het daar voor, dat, indien men, in meer verlichte tyden, waar in 'er geen verschillen over het bovendryven van eenige Godsdienstige Gezindheid waren, alle Ingezeetenen had tragten te bezielen met eene waare Godsdienstige en Burgerlyke Verdraagzaamheid, 'er geene zwaarigheid zoude geweest zyn, om de Regeeringsampten met de Belyders van verschillende *Christengezindheden* gemeen te maaken. —— Wy gebruiken met opzet dit woord, op dat men ons niet telle onder die hedendaagsche Wysgeeren, die den *Christlyken Godsdienst* de diepste veragting en den onverzoenlyksten haat toedraagen, en waanen dat de Burgermaatschappyen, zonder denzelven, bestaan kunnen; terwyl zy zelfs den Natuurlyken Godsdienst, en het bestaan van een almagtig scheppend Opperweezen, zo al niet met woorden, ten minsten met hunne daaden, verloochenen. Zodanige grondbeginzels verfoeijen wy met geheel ons hart, even zeer als het misbruik van den Godsdienst tot Staatzugtige oogmerken." —— Wy moeten hier weder herinneren den Schryftyd deezes Werks, 1793. Wat 'er komen zal van de Vernietiging des *Heerschenden Godsdiensts* in ons Vaderland, naa de jongste Omwenteling, en de desniettegenstaande Overblyfzels van denzelven, moeten wy den tyd aanbeveelen.

Voorts

Voorts toonen de Opſtellers van dit Werk, dat WILLEM DE V, zo vóór als naa de Revolutie, blyken gaf van die Godsdienſtige Verdraagzaamheid, welke hy in de *Patriotten* wraakte.

Wegens de Acte van Verbintenis der Vaderlandſche Regenten in den Jaare 1786, vindt men hier een ſchoon verſlag, en tevens van de valſche, die men met zo veele kunstſtreeken te vergeefsch voor de waare heeft zoeken te doen doorgaan. Dit geheel bedrog wordt hier naakt ontleed.

Het verwyt, den *Arnhemſche* en *Amſterdamſche* Patriotten, wegens Oproerigheid, gedaan, wordt onderzogt, billyk beoordeeld, en wat hier in ſtrafwaardig was met regt gewraakt.

Naa dit alles in 't breede afgehandeld te hebben, zeggen de Schryvers. „ 'Er blyft nog een voornaam onderwerp overig, uit welkers verhandeling blyken zal, dat men zich van hetzelve, al van het begin der Staatsverſchillen af, met een tweeledig oogmerk heeft zoeken te bedienen. Men poogde naamlyk, deels door het vermogen en de magt des Konings van *Pruisſen*, de Hooge Overheid des Lands ſteeds in bedwang te houden in de uitoefening van derzelver Souverain gezag over den Stadhouder, en deels de geheele Stadhouderlyke kabaal met de hoop te vleijen, dat de Koning zich eenmaal met geweld in 's Lands zaaken ſteeken zou, en alzo haaren yver voor de belangen van het Huis van Nasſau gaande te houden." —— Dit wordt in 't breede ontleed in deeze zeven byzonderheden, welke men in de Brieven van dat Hof voornaamlyk aantreft. —— „ 1. Klagten over de verkorting der Regten van den Stadhouder. 2. Klagten over de Vryheid der Drukpersſe. 3. Beſchuldigingen tegen eenige Perſoonen, die oorzaak waren van het een en ander. 4. Gunſtige toezeggingen aan die van den Stadhouderlyken Aanhang. 5. Verzekeringen van de goede gevoelens en oogmerken van den Stadhouder en zyne Huisvrouwe. 6. Verſchooning van den Koning van zich met het Inwendig Beſtuur der zaaken niet te willen bemoeijen, en zelfs onkundig daarvan te zyn, en 7. Verzoeken om aan den Stadhouder zyne Regten te laaten, alle nieuwigheden te weeren, de oude Conſtitutie te handhaaven en de Drukpersſe te beteugelen, alles vergezeld met eenen buitengewoonen aandrang."

Het ontvouwen van alle deeze byzonderheden geeft den Schry-

Schryveren aanleiding, om, daar zy den Koning van *Pruissen* en den Stadhouder zelfs op verscheide plaatzen van zyne Brieven en Declaratoiren zo ruimschoots hooren pochen op de diensten, door zyne Voorouders aan deezen Staat beweezen, zonder dat zy immer in aanmerking namen de onmeetelyke voordeelen, die zy wederkeerig van deezen Staat in zo veele betrekkingen genooten hebben, dit onderwerp hier te behandelen, 't geen meer dan ter loops geschiedt. Ten slot van meer byzondere opgaven zegt de Schryver:

„ Wanneer men alles, het geen hy wegens zyne Ampten en Pillegiften, sedert zyne geboorte, van de overige Gewesten (*), de Generaliteit en byzondere Steden, genooten heeft, te zamen trekt, in onderstelling, dat hy vóór 1766 geene Tractementen voor Regimenten of Compagnien gehad heeft, zullen de volgende aanmerklyke Posten voortkomen uit het geen wy tot dus verre hebben opgegeeven.

Van *Gelderland*	101,844
Van *Holland*	10,949,234
Van *Zeeland*	77,436
Van *Utrecht*	957,400
Van *Overyssel*	145,800
Van *Groningen*	374,000
Van *Drenthe*	1,325,112
Van de *Generaliteit*	1,350,000
Van buitengewoone kosten	7,471,696
Van Pillegiften voor zich zelven	1,611,000
Van Pensioenen voor zyn Vrouw	562,500
Van Pillegiften voor zyn Dogter, na aftrek van die van *Friesland*	719,900
Van Pillegiften voor zyn oudsten Zoon, ook naa aftrek van die van *Friesland*	957,300
Van Uitdeeling van de O. I. Comp. van 1768 tot 1777.	1,050,000
Van Vrydom van Belastingen en extraordinaire Verpondingen	6,750,000

„ Elk ziet, by vergelyking van deeze laatste optelling met de bevoorens opgegeeven lyst, hoe veel daar by nog niet

(*) De Somme voor *Friesland* beliep 3,343,067-11.

niet berekend is, en niet te min maakt het een geheel uit van *zeven-en-dertig Millioenen, vier honderd zes-en-veertig duizend, twee honderd en drie-en-tachtig Guldens.* — Voegt men hier nu by de Jaarlykſche Inkomſten van zyne Domeinen, hier te Lande gelegen, meestal van 's Lands penningen aangekogt, en door elkanderen Jaarlyks *zestien Tonnen Gouds* bedraagende, zal des Stadhouders Jaarlyks inkomen beſtaan in ongeveer *vier-en-twintig Tonnen Gouds.* Welk een ſchat voor de verteering van den eerſten Minister van eene kleine Republiek, die jaarlyks in vermogen afneemt! Naauwlyks behoeven wy onze Leezers te doen opmerken, hoe onmeetelyk alle deeze voordeelen in onze tyden uitgebreid zyn, daar de *twee laatſte* Stadhouders, in een tydvak van nog geen vyftig jaaren, byna eens zo veel van het Land getrokken hebben, dan *drie der voorigen* in 64 jaaren. Mogen wy, wanneer wy den Stadhouder op zyne dienſten, en die zyner Voorzaaten, hooren roemen, hem niet wel te gemoet voeren met den Schryver van *de Post van den Nederrhyn,*

Quid venditas merita tua in Rempublicam?
Merita ejus in te prædicares æquius.
Non illa per te reddita est beatior,
Sed te, tuosque beatiores reddidit (*).

(*) *Wat ſnoeft gy op uwe Verdienſten aan de Republiek? Met meer regt zoudt gy van uwe Verpligting aan dezelve ſpreeken. Zy is niet gelukkiger of grooter geworden vóór U, maar zy heeft U en de uwen gelukkiger en grooter gemaakt.*"

De Belangen der Mogenheden van het Vasteland, met betrekking tot Engeland, door C. THEREMIN, *weleer Gezanſchaps-Raad van Pruisſen, aan het Hof van Londen. In 's Haage, by* J. C. Leeuweſtyn, 1796. *In gr. 8vo. 73 bl.*

„De ſmert, waar mede ik myne Landgenooten voor het *Engelsch* Goud verkogt en ter ſlagtbank geleid zag, om belangen, die hun vreemd waren; het afgryzen, welk het Systema van Hongersnood, door *Engeland* tegen *Frankryk* gekweekt, in my verwekte, en my te midden van den nagt dikwerf met ſchrik deedt ont-

waa-

waaken, en traanen van wanhoop en woede storten, I de onmagt, waar in ik my bevond, om den arm tegen te houden, die koelsmoeds grysaarts, vrouwen en zuigelingen, moordde; eindelyk de verontwaardiging, waar mede ik de *Engelschen* van de Volken hoorde sprecken, die hun geld ontvangen, en van alle Volken van het Vasteland in 't algemeen, hebben my de pen doen opvatten en dit Werkje doen opstellen. —— Ik geef het aan het licht, en noem my, het welk my in geenerlei opzigt voordeelig en in duizenden gevaarlyk kan worden. Maar iemand moet zich vrymoedig blootstellen, en de waarheid zeggen. Ik heb getragt eenige groote Staatkundige waarheden gevoelig te maaken, betreffende de belangen de Mogenheden van het Vasteland tegen *Engeland*. Ik gee dit onderwerp, 't geen ik slegts geschetst heb, aan de aanmerkingen en overweegingen van den Leezer over die het vrugtbaar zal vinden naarmaate hy het zal overdenken."

Zo schryft de geweeze Gezandschaps-Raad, in de Voorrede, onderschreeven *Parys den 12 Thermidor*, het 3de Jaar. Een gevoelig hart straalt in deeze weinig trekken zigtbaar door; en zal het stukje met greetigheid geleezen worden, door allen, die deezen Vyand van onzen Staat vyandig zyn. Het geheele stukje mag in zekeren voege de verklaaring heeten van eene Stelling, door FRANKLIN opgegeeven in een Brief aan HOWE (bl. 16. *Als een krygszugtige Natie bemint de Engelsche Verov ringen; als een heerschzugtige Natie haakt zy na Hee schappy, en als een handeldryvende Natie is zy greet na eene uitsluitende winst!*

Het Werkje vloeit over van sterke trekken, zoms i weinig woorden veel bevattende. De gewoone hande wyze van *Engeland* omtrent het Vasteland geschetst hel bende, schryft hy, ten slot: „ Op deeze wyze zet het „ zelve het Vasteland in vuur, door deszelfs ligging va „ een Eiland voor den brand gedekt, dien het veroor „ zaakt heeft. De Vrede op het Vasteland is voor „ zelve een rampspoed, de Oorlog op het Vasteland i „ het voedzel van deszelfs voorspoed." —— Ongunstig, zeer ongunstig, gelyk men denken kan, is de schets van den geest van het Staatkundig *Engeland*, en van de daar uit vloeiende werkzaamheden. Wy zouden bladzyden vo schryven, wilden wy die trekken overneemen. Men leez deeze zamentrekking: „ Door het algemeene Stelzel va

„ On

„ Omkooping onteert het overal de Souverainen en de Vol-
„ ken; het heerscht door den invloed der ondeugden, die
„ het betaalt en voedt, en die het op derzelver beurt den-
„ zelfden dienst bewyst. Niets goeds of eerlyks kan hetzel-
„ ve volgen, noch in deszelfs eigen land, noch elders; het
„ bederft de lieden die het berooft." — En om 'er deeze trek nog by te voegen: „ *Engeland* is door deszelfs be-
„ volking en inwendige magt verre beneden het grootste
„ gedeelte der handeldryvende, Mogenheden van *Europa*,
„ ondertusschen beschouwt het dezelven met veragting
„ als zyne mededingers, en, den Handel met de Staatkun-
„ de en Wapenen vereenigende, is het zo verre gekomen
„ van alleen over den ganschen Aardbol te regeeren."

Men houde dit en meer andere Zetten niet voor los te nedergestelde *Magtspreuken*. De Schryver voert bewyzen aan, als hy de rol, welke *Engeland* in *Europa* speelt, openlegt, en toont in hoe verre het m...er is op 't Vasteland.

Hier komt eerst *Rusland*, *Portugal* en *Spanje*, ten tooneele; voorts treedt *Holland* op. Ons bestek duldt geene geheele overneeming van 't geen de Schryver deswegen zegt; dan zie hier den aanvang: „ Van alle Bondgenoo-
„ ten van *Engeland* is *Holland* de ongelukkigste; nader
„ by het Oorlogstooneel gelegen, en meer dan eenige
„ andere Mogenheid den nayver van *Engeland* opwek-
„ kende door de uitgebreidheid van deszelfs Koophan-
„ del, is het bestemd, om by voorkeur bedorven, en
„ aan de belangens van deszelfs dwinglandy opgeofferd,
„ te worden. Het was niet genoeg dat *Engeland*, zedert
„ 1787, eenen overweegenden invloed in *Holland* hadt,
„ dat het eenen Onderkoning in den *Haag*, even als te
„ *Dublin*, hadt. Deeze invloed, die slegts Staatkundig
„ was, voldeedt het niet, om dat de *Hollander*, meer op
„ zyn Geld dan op zyne Vryheid gezet, zig gerustlyk
„ liet beheerschen door eene vreemde Mogenheid, doch
„ behieldt hardnekkig zyn handel aan zich. Zyne Onaf-
„ hangelykheid als Natie was verlooren; maar 't was
„ moeilyker, hem van zyne Onafhangelykheid als Koop-
„ man te doen afzien. Dit was het geen, waarop *En-
„ geland* doelde; deszelfs oogmerk was den Handel van *Hol-
„ land* allengs geheel aan zich te trekken, indien het mo-
„ gelyk was, en in *Amsterdam* alleen Factoors in plaats
„ van mededingers te hebben."

Voorts ons aandeel beschreeven hebbende in den Oor-

 log,

log, welken wy gingen voeren, als de *Makkers van den Leeuw*, in de komst der *Franschen* hier te lande geëindigd, ſpelt hy daar uit voor de *Nederlanderen* heil, en dat zy geen vrees voor *Engeland* behoeven te hebben. Wy kunnen den Schryver hier niet volgen; maar alleen het ſlot overneemen. „ Door middel der bekomene Vry„ heid en van de Volksregeering, die alleen voor eene „ handeldryvende Natie voegt, zal de Handel der *Hol*„ *landers*, verlost van de kluisters der Britten en van „ eene Regeering van Edelen, welken trotsheid en roof„ zugt eigen zyn, en onder welke dezelve veragt en „ gedrukt werd, voorſpoediger en bloeiender zyn, dan „ dezelve zedert 1787 geweest is, en veel meer dan *En*„ *geland* wel zou wenſchen."

America krygt vervolgens haar deel. Het Traċtaat met *Engeland* ſtaat den Burger THEREMIN zeer tegen. Hy ſchryft, dit vermeld hebbende: „ De ſchoone dagen „ van WASHINGTON zyn geëindigd, waarom heeft zyn „ geluk gewild dat hy zyne glorie overleefde!"

Deenemarken, *Zweeden*, *Pruisſen* en de kleine *Duitſche Vorſten* worden in de Staatkundige balans des Schryvers opgewoogen: en de laatstgemelden bovenal ſchuldig gevonden aan den Handel in Menſchen.

By dit alles wordt een tafereel van het Nationaal Charaċter der *Engelſchen* opgehangen, waarin geene ongunſtige kleuren geſpaard zyn. Men zie enkel het beſluit, in deeze woorden begreepen: „ Het is, dat *Engeland*, „ dat alleen van gemeenen vyand en van gemeene zaak „ ſpreekt, zelfs alleen de gemeene vyand van alle Mo„ genheden van *Europa* is, en dat, zo 'er eene gemeene „ zaak is, het die van allen tegen hetzelve is. Wy „ hebben gezien met welk eene ſtoutheid het zich aan „ het hoofd der zaaken van *Europa* heeft geſteld, met „ welk eene onbeſchaamdheid het de zwakken handelt, „ de intriguen en de magt van het geld, waar door het „ de magtigſten vervoert, en dat de grootſte ryken, in „ deszelfs hand, niets anders zyn dan werktuigen van „ deszelfs glorie en heerschzugt."

Ten beſluite treedt de geweezene Gezandſchaps-Raad tot het overweegen der Vraagen: „ wat in het byzon„ der geval van deezen Oorlog de zulken gewonnen heb„ ben, die zich door *Engeland* daar hebben laaten inwik„ kelen, nu het zelve overwonnen is?" Vervolgens, „ wat „ die zelfde Mogenheden in het tegengeſtelde geval zou-

„ den gewonnen hebben, wanneer *Engeland* gezegepraald „ hadt?" —— Uit deeze wyze van voordragt blykt, dat de Schryver vastſtelt, dat *Engeland* in 't einde zal moeten bukken, en 't is op die veronderſtelling dat hy voortvaart in het maalen van deeze twee tegen over elkander ſtaande tafereelen, die zeker hoog gekleurd zyn. Men oordeele uit deezen enkelen trek. „ Het belang der „ Mogenheden van *Europa*, die de Coalitie verlaaten „ hebben, zal zyn, *Frankryk* haare gemeene wraakneeming te laaten voltrekken, en die vernederen, welke „ zich beroemt de natuurlyke beſchermſter te zyn van „ het evenwigt der Magten op het Vasteland, en trotsch- „ lyk beweert, *dat zonder haar verlof geen Kanonſchoot* „ *in Europa kan gedaan worden*, of tot dit werk de „ hand te leenen, en eene nieuwe, billyke en verſtan- „ dige, Coalitie te vormen, door de vereenigde poogin- „ gen, waar door *Europa* zich verlost zal zien van ee- „ nen Vyand, wiens Staatkunde is het geſtadig verdeeld „ te houden, en deszelfs voorſpoed te dwarsboomen. „ Als dan zal men zig dagen van Vrede kunnen beloo- „ ven, en de Natien, uitgeput door zo veele, zonder „ grond ondernomene, Oorlogen, waar van het oogmerk „ alleen was, *Engeland* te verryken, kunnen troosten."

Genoeg, om den aart en inhoud van dit Werkje te doen kennen. —— Genoeg, om te toonen, dat de Vertaaling in beter handen zou hebben kunnen vallen. Wy hebben de duisterſte plaatzen geenzins uitgezogt.

Zesdaagſche Staatsbrief over 's Lands Hoogſte Zaak, aan den Burger VITRINGA, *Gedeputeerde wegens Gelderland ter Vergadering van H. H. Mog. en op den* 13 *Dec. Preſident van het groot Generaliteits-Beſoigne, nopens eene te beroepen Algemeene Nationaale Vergadering. Na den Haag alle dagen tot den* 28 *Dec.* 1795. *gezonden door een Republikeinsch Patriot. Te Amſterdam, by* J. R. Poster, 1796. *In 8vo.* 76 *bl.*

Nog zeer onlangs hebben wy den Denk- en Schryftrant van den Burger SWILDENS, Vervaardiger van deezen Zesdaagſchen Staatsbrief, doen kennen (*); in beide blyft hy

(*) Zie hier boven bl. 68.

hy zichzelven gelyk, en zyn ſtyl is zo één en vast, dat deeze in Brieven dezelfde blyft als in Stukjes van eenen anderen aart, althans wat de inrigting betreft.

Wegens den hoofdinhoud deezer Brieven kunnen wy met 's Schryvers woorden ſpreeken, zonder ons ter byzondere opgave derzelven in te laaten; en zal zulks, zo de Schryftrant van deezen Burger nog allen onzen Leezeren niet bekend mogt weezen, daar van tot een ſtaal kunnen verſtrekken.

„ Om tot een generaal beſluit te ſpoeden, uit het geheel „ beloop en den ſamenhang van al het dus verre (van bl. „ 6 tot hier) vertoonde, zal uw redekundig Doorzicht „ ontwyfelbaar opmaaken, —— dat myne Hoofdſtelling „ wegens de volſtrekte noodzaaklykheid van eene Con„ fœderative Conſtitutie van ons Land gevestigd is.

„ *Eensdeels*, op eene DEMONSTRATIO DIRECTA, uit „ eene reeks van Argumenten, die alle ontleend zyn uit „ den *Phyſieken*, *Oeconomiſchen*, *byzonder* BURGERLYKEN „ en *byzonder* STAATKUNDIGEN AART van ons Land en „ Volk —— van welke Argumenten verſcheidene, als „ Argumenten *à priori*, tot de proef van onmiddelyke „ evidentie gereſolveerd kunnen worden, en die proef „ kunnen doorſtaan; en alle welke, als Argumenten *à* „ *poſteriori*, de ONDERVINDING van 200, ſommige zelfs „ van 3 en 400 jaaren tot proef hebben.

„ *Anderdeels*, en ten overvloede, pryst de Waarheid zich „ hier nog verder aan door de hier medegedeelde *Twee*„ *ledige* Oplosſing der algemeene onophoudelyk herhaal„ de Tegenwerping —— waar van de *Eerſte*, gave men „ ook eens alles toe, dan nog zeer zeker tot een ge„ wenscht *nieuw* en nader *Conciliatoir* moet opleiden — „ en de *Tweede* direćtelyk eene wegneeming of *vermin*„ *dering* der zwaarigheden op dien geheel nieuwen „ grondſlag verzekert; welken wy Patriotten alle eenpaa„ rig erkennen en eerbiedigen.

„ Opzettelyk voeg ik 'er het woord *vermindering* by: „ want gaarne geef ik, dat 'er onlosbaare Zwaarigheden, „ dat is Kwaalen zonder Remedie, zullen blyven. Maar „ dan geldt ook wederom de Regel van alle bondige „ Weetenſchap, —— dat geen Systema, van welk, *per* „ *rigidisſimam demonſtrationem ex propria natura objećti* „ *aut ſubjećti deſumptam* (by ſtreng BETOOG uit den aart „ en de natuur der zaaken ontleend), allerzekerst conſteert, „ dat, *behoudens* de *Aanweezigheid der Zaake*, mensch-

„ lyk

„lyk gesprooken, geen ander mogelyk is, —— dat geen „zodanig Systema mag worden verworpen om de Onlosbaarheid van deeze en geene Zwaarigheden. —— Ook „geldt dan verder de zo gewigtige Grondregel der „*Praktische Regeerkunde*, dat tegen onwegneembaare „Staatskwaalen *Voorbehoedingen*, *Contreforces*, *Vergoedingen*, of hoe men 't noeme, moeten worden gezogt „en aangewend; —— en dat een altyd waakzaam Beleid, met eene *gestadig rectificeerende Werking*, het „afwyken te rug moet brengen: gelyk de Werking van „het Roer by halven Wind de altyd afhellende Vaart „van een Schip altyd wederom aan moet drukken — „of — (om met Eerbied een hooger en het allerhoogste „voorbeeld te noemen) —— gelyk, volgens het begrip „van NEWTON, dien Grooten Waereld-weeger, door „eene altyd rectificeerende Werking des OPPERSTEN BESTIERERS, *het onafmeetelyk* WAERELDGESTEL in zyn „stand en geregelden loop moet worden gehouden."

De Invloed der Godsdienstige Begrippen, of Brief van een Bataafschen Brabander aan zynen Vriend in Holland, over oude en nieuwe dingen. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 26 bl.

De Ontvanger van deezen Brief keurde denzelven der uitgave waardig. De Schryver, een *Protestant*, stelt den staat zyner *Roomschgezinde* Medelandgenooten voor, wier aantal tegen dat der *Protestanten* hy in geheel *Bataafsch Brabant* als *honderd* tegen vyf of zes begroot. 't Welk ten gevolge heeft, dat, op zommige plaatzen, de geheele *Protestantsche* Gemeente uit drie vier of vyf Leden bestaat, en in de meeste 'er geen evenredigheid gevonden wordt tusschen de grootte der Kerken en de kleinte der Gemeenten. 't Geen de talryke *Roomschgezinden* doet haaken na de verwisseling hunner eng bepaalde Kerkgebouwen voor die by hunne Gezindheid voorheen bezetene plaatzen van Godsdienstoefening. —— Terwyl zy, en met reden, over andere hun voorheen opgelegde lasten, om dat zy *Roomschgezinden* waren, klaagen, en des na vryheid haaken. De Schryver ontveinst niet, dat veelen, in hunne onkunde, meer begeeren dan de Gelykheid hun toegeregtigd. Dit keurt hy af, terwyl hy voor hun Regt van Gelykheid pleit, en toont, dat hy het

het denkbeeld van noodzaaklykheid eener *Heerschende Kerke*, waar in hy nog voor weinig jaaren was, en met hand en tand vasthield, heeft laaten vaaren. —— Hy beweert, dat 'er, onder zyne Landgenooten, meer redelyk denkende *Roomschgezinden*, met gelykheid in Regten te vrede, gevonden worden, dan men misschien in *Holland* denkt; doch daar zyn 'er van dien stempel, gelyk hy schryft, „ niet genoeg om eene zeer groote min-„ kundige menigte, die sedert eenige maanden als in een „ andere Waereld verkeert, door hun voorbeeld van een „ verkeerden Godsdienstyver te geneezen; daar is tyd „ en geduld toe noodig, en deeze eerste tyd van eene „ bedwelmende verrukking over de verkreegene Vryheid, „ en daar uit voortvloeijende voorregten, is daar toe niet „ zeer geschikt." —— „ Duizenden," merkt de Briefschryver wyders op, „ verheugen zich over het trium-„ pheerend Patriotismus, alleen, om dat zy vertrouwen „ ontheeven te zullen worden van veele drukkende las-„ ten, de groote Kerken weder in eigendom te zullen „ krygen, dat hunne byzondere Godsdienst zal zegepraa-„ len, en dat zy nu voorts door hunne Geloofsgenooten „ zullen geregeerd worden." —— De groote meerderheid der Stemgeregtigden van de *Roomsche* Godsdienstbelydenisse heeft ten eigenaartige gevolge, dat in *Bataafsch Brabant* alleen de *Roomsche* Burgers de Municipaliteiten formeeren; zelfs in plaatzen, daar, vóór de Revolutie, de geheele Regeering alleen uit Gereformeerden bestondt. Hier en daar vindt men nog een enkelen *Protestant* in het Bestuur.

Deeze welgeschreeven Brief is den 10 Feb. 1796 gedagtekend.

Vaderlandsch Woordenboek, oorspronglyk verzameld door JACOBUS KOK. *XXIX Deel. T—V. Met Kaarten, Plaaten en Pourtraiten. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr. 8vo.*

Telkens, wanneer wy een nieuw Deel van dit wyduitgestrekt Werk ontvangen, is ons eerste zoeken na zulke Artykels, die ons hoope doen scheppen van iets nieuws of weinig vermelds te zullen aantreffen.

De geagte Naam van VENEMA deedt ons terstond dit Artykel opslaan. Wy lazen: „ HERMANUS VENEMA, „ een

„ een vermaard Nederlandsch Godgeleerde, en grondig
„ kenner der Kerklyke Geschiedenissen, omtrent het
„ einde der voorgaande Eeuwe, in de Provincie *Stad en*
„ *Lande* gebooren, wierdt, naa zynen Academischen loop
„ voleindigd te hebben, beroepen tot Leeraar der Her-
„ vormden te *Dronryp*, een Dorp in *Friesland*, tusschen
„ de Steden *Leeuwaarden* en *Franeker*, om, eerlang, van
„ daar verroepen te worden na de laatstgenoemde Stad,
„ tot het bekleeden van het Hoogleeraarampt in de God-
„ geleerdheid en de Kerklyke Historien, aan 't Hooge-
„ school van *Friesland*. —— Met veel lofs en ongemee-
„ nen toeloop van Leerlingen, vooral ook uit *Hungaryen*,
„ bekleedde de Heer VENEMA dien post geduurende by-
„ kans eene halve Eeuw, naa verloop van welke hy,
„ door de Staaten van het Gewest, tot *Professor Hono-
„ rarius* verklaard zynde, van het geeven van openbaar
„ Onderwys ontslaagen werd, en zich met der woon na
„ *Leeuwaarden* begaf, alwaar hy, in hoogen Ouderdom,
„ zyne dagen eindigde. —— 's Mans gemaatigdheid om-
„ trent betwiste Leerstellingen der Godgeleerdheid be-
„ rokkende hem, nu en dan, eenige onaangenaamheden.
„ Zyne veelvuldige doorwrochte Schriften draagen getui-
„ genis van zyn arbeidzaam leeven. Behalven eenige
„ Verklaaringen over de Profeetische Schriften, vooral
„ die der Psalmen, is inzonderheid bekend zyne Kerk-
„ lyke Historie, zedert het begin der Waereld tot de
„ Reformatie ingesloten, onder den tytel, *Institutiones
„ Historiæ Ecclesiæ Veteris & Novi Testamenti*, in zeven
„ Deelen in Quarto. —— *Uit medegedeelde Berigten.*"

Zo weinig, wegens een zo groot en verdienstlyk Man, van welken zo veel te zeggen viel, zou voor een *Woordenboek* genoeg zyn, indien het altoos die beknoptheid in agt nam; doch, daar het zo breed uitweidt over veelen, die op denzelfden dag met VENEMA niet mogen genoemd worden, en veele overal te vindene Leevensberigten breedspraakig opgeeft, zou men met reden verlangen, dat van een *Nieuw Artykel* meer werks gemaakt, en, in een *Vaderlandsch Woordenboek*, der Nagedagtenisse van zulk een Licht in de geleerde Waereld een hem waardigen gedenkzuil opgerigt worden. —— Wy althans zagen dit liever dan de veelvuldige breede *Geslachtrekeningen* van Menschen, die, onder een bladzyden vullende Opgave van dikwyls niets beduidende Persoonen, den Leezer doen verlangen na een iets be-

betekenenden Naam. Verre dat wy dit over 't geheel wraaken, het kan soms zyne nuttigheid hebben, dan veelal meer voor de *Familiën*, die toch deeze *Geslachtlysten* bezitten, dan voor de Leezers, die het om meer dan enkele *Naamkennis* te doen is.

De Artykels met het Onderschrift, *Uit medegedeelde Berigten*, trekken bovenal onze aandagt. Dit vinden wy onder het Artykel *Vlieland*; ook dit willen wy, daar het niet lang is, en ons van de tegenwoordige geschaapenheid deezes Eilands een goed berigt geeft, geheel plaats geeven; te meer daar onze *Kaartenvervaardigers* omtrent dit Eiland zeer lang, ja eenigen tot heden toe, de oude Afbeelding gevolgd, en een tweede Dorp op 't zelve, reeds voorlang in de Golven bedolven, als nog bestaande, aanwyzen.

„ VLIELAND, een bekend Eiland, ten Oosten van „ het Eiland *Texel*, wordende aan de Westzyde van de „ *Noordzee* en ten Oosten van de *Zuiderzee* bespoeld. „ De omtrek kan met geene zekerheid bepaald worden, „ als zynde het aan geduurige afspoelingen onderhevig. „ Meest aan alle zyden heeft het vry hooge Duinen. By „ veelen lydt het geen twyfel, of *Vlieland*, in overoude „ tyden, aan de vaste kust van de Provincie *Friesland* „ vast, of slegts door middel van den alouden *Vliestroom* „ daar van afgescheiden zou geweest zyn. Aan de West- „ zyde, aan den kant der *Noordzee*, plagt dit Eiland merk- „ lyk grooter uitgebreidheid te bezitten, en een zeer ver- „ maard en welvaarend Dorp, *Westvlieland* genaamd, te „ hebben, ter plaatze alwaar thans diep gelaadene Sche- „ pen onverhinderd zeilen. De Steller van dit Artykel „ herinnert zich oude lieden gekend te hebben, welke „ hem verhaalden, hoe zy, het gemelde weggespoelde „ Dorp meermaalen bezogt, en zich over en in de wel- „ vaart der Opgezetenen verheugd hebbende, naderhand, „ met eigen oogen, de alvernielende Golven de bloeiende „ plaats allengskens zagen naderen, en eindelyk dezel- „ ve in haaren onverzadelyken balg binnen slokken.

„ *Oostvlieland* is de naam van het Dorp, welk nog „ heden merklyk aanzien heeft. Het bestaat, voor het „ grootste gedeelte, uit eene lange breede straat, gedeeltlyk „ met Lindenboomen beplant. De Kerk der Hervormden „ is een Kruisgebouw. Voorheen waren de *Doopsgezinden* 'er zeer talryk. Hoewel van tyd tot tyd ver- „ minderd, hebben zy 'er egter, nog heden, een Verga-

„ der-

„ derplaats en Leeraar. De meeste Opgezetenen geneeren zich met de Scheepvaart, 't zy ter Koopvaardy of op de Visvangst, of om te lootzen. De Regeering van *Vlieland*, 't welk onder het bewind der Staaten van *Holland* en *Westvriesland* behoort, bestaat uit Baljuw, drie Burgemeesteren en zeven Schepenen, wien een Secretaris is toegevoegd (*).

„ Beschreienswaardig is het ongeval, onlangs op den vyftienden Maart deezes Jaars (1793) by dit Eiland op de Reede gebeurd. 's Lands Hulk, *de Dwinger* genaamd, een gewapend Schip, behoorende onder het Edel Mogend Collegie ter Admiraliteit in *Friesland*, aldaar ten anker leggende, floeg in 't begin van den nagt in brand. De groote Sloep, of Barkas, was thans aan den wal. Zo ras de vlammen uitfloegen, vlugtten vier Persoonen, zonder na anderen om te zien, met een andere Sloep na land. Het gevolg was, dat, van ruim honderd vyftig Menschen, bykans de helft in de vlammen, in het water, of door verstikking een jammerzalig en allerpynlykst einde vondt. In de Kombuis hadt het vuur eerst gevat. 't Zy om welke reden is ons niet duidelyk gebleeken; zeker is het, dat de gemelde vlugtenden met de Sloep straks gevat, en zwaar geboeid na 's Lands Gevangenis in *Friesland* zyn opgezonden. Welk eene barbaarschheid ware het, indien deezen aan moedwillige Brandstichting schuldig stonden!"

Burgerlyke en Handelkundige Geschiedenis van de Engelsche Volkplantingen in de West-Indiën, door BRYAN EDWARDS. *IIde Deel. Uit het Engelsch. Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz., 1795. *In gr. 8vo.* 140 *bl.*

In het thans voor ons liggend Deel deezes Werks, wegens de Aankondigingen van, en Beoordeelingen over, 't zelve wy onze Leezers tot voorige Deelen van onzen Let-

(*) Na de Uitgave deezes Deels zal die Regeering de Verandering van alle Stedelyke en Plaatslyke Regeeringen in ons Land gewis ondergaan hebben. In de *Verdeeling van Holland* in 55 *Districten*, ten deezen Jaare gemaakt, behoort *Vlieland* tot het Eerste, het *District van 't Noorden* geheeten. Het getal der Inwoonderen bedraagt, volgens de toen gedaane Volkstelling, slegts 736 Zielen.

Letterarbeid moeten verwyzen, en waar wy niets by te voegen hebben, dan dat het Werk in belangrykheid zichzelven gelyk blyft, vangt de Heer EDWARDS, het verslag van *Jamaica* voortzettende, het *Eerste Hoofdstuk* des *Derden* Boeks aan met de *Plaatslyke Beschryving. Steden, Dorpen en Parochie-Kerken; Kerkelyke Inkomsten. Gouverneur of Opperbevelhebber. Gerichtshoven. Openbaare Amptenaars. Wetgeeving en Wetten. Inkomsten. Belastingen. Munt en Wisselbank. Krygsweezen. Getal der Inwoonders van alle rangen en aart. Handel en Scheepvaart. Uit- en Invoer. Verslag van de Oprigters van den Handel in 1734. Tegenwoordige staat van den Handel met Spaansch America. Oorsprong en Staatkunde van de Acte om vrye Havens aan te leggen. Ontvouwing van de vorderingen van dit Eiland in het stuk van bebouwing, door vergelykende staaten van zyne Inwoonders en Voortbrengzels in verschillende Tydperken.*

Wy kunnen met geene mogelykheid alles aanstippen, wat, onder die verscheide Hoofdafdeelingen, onze aandagt trok. Hier en daar eene byzonderheid opgemerkt. De groote en voordeelige Ampten op *Jamaica* opgeteld hebbende, voegt de Schryver 'er nevens: „Alle deeze Jaarwedden, 't zy die by bezending, of door eene Commissie, worden waargenomen, wil men dat een groot voordeel bezorgen aan Persoonen in *Groot-Brittanje* zich onthoudende; over 't geheel rekent men dat niet minder dan 30,000 Ponden Sterling jaarlyksch wordt overgemaakt door de beampte Zendelingen op het Eiland aan hunne Principaalen in het Moederland."

Naa de moeilykheid aangeweezen te hebben om eene echte Volkstelling deezes Eilands te bekomen, maakt de Schryver, alles gewikt en gewoogen hebbende, op, dat het getal der Inwoonderen van alle kleuren en standen in deezer voege mag bepaald worden.

Blanken	30,000
Vrye Negers van de kleur	10,000
Maroons	1,400
Neger-Slaaven	250,000
geheel	291,400

De Koophandel van dit Eiland wordt zeer naauwkeurig, met veele aanmerkenswaardige en elders te vergeefsch

geefsch gezogte byzonderheden, befchreeven; dan wy moeten ten aanzien van dit breedvoerig uitgewerkte en met egte Lysten geftaafde Stuk den Handellievenden Leezer tot het Werk zelve wyzen. Naa de opgave hier van fchetst de Schryver de waardy van dit Eiland voor het Moederland: hy maakt de berekening in deezer voege op; 250,000 Negers, op vyftig ponden Sterling elk, maaken twaalf en een half millioenen. —— De perfoonlyke eigendommen, waar toe de Negers behooren (ingeflooten de Gebouwen) zyn, goed en maatig gerekend, de dubbele waarde van de Slaaven zelve; maakende vyf en twintig millioenen by de twaalf millioenen vyfhonderd duizend pond, die ik van te vooren rekende — en laaten al weder hier by de huizen en eigendommen in de Steden, en de Schepen in den handel gebruikt, gerekend worden op een millioen en vyfduizend pond, dan is het geheele beloop negen en dertig millioenen ponden Sterling.

Twee Aanhangzels, tot het Tweede Boek behoorende, befluiten de befchryving van dit in alle opzigten zo merkwaardig Eiland. Het eerfte is eene *Lyst van het getal der Suikerplantadien, en de Negers daar op, den 28 Maart 1789, in de onderfcheide Parochyen.* —— Het tweede is een *Gefchiedkundig verflag van de Regeeringsvorm van Jamaica, opgemaakt in 't Jaar 1764, ter onderrigting voor zyn Majefteits Ministers, door zyne Excellentie* WILLIAM HENRY LYTLETON, *Oppergouverneur en Commandant van dat Eiland.* Van dit geeft de Vertaaler alleen het weezenlykfte aan den *Nederlandfchen* Leezer; ten flot aanmerkende: „ [Hier volgt alles wat omtrent het vormen van de Conftitutie heeft plaats gehad, beftaande in Documenten en Staatsftukken, krielende van gefchillen, waar by het Nederlandsch publiek geen belang ter waereld heeft, waarom wy dat gedeelte van het oorfpronglyke, niet minder dan 64 bl. in 4to., met een kleiner letter gedrukt, zullen overflaan, om terftond de Befchryving van *Barbados* aan te vangen]."

Wegens dit Eiland vinden wy deeze hoofdbyzonderheden. *Eerfte komst der Engelfchen op dit Eiland. Oorfprong, voortgang en einde van het eigendommelyk bewind. Inkomften van de Kroon 4½ het honderd op alle uitgevoerd wordende Waaren toegeftaan. Oorfprong van de Acte van Zeevaard. Gelegenheid en uitgebreidheid van het*

het Eiland. Grond en Voortbrengzels. Bevolking. Verval. Redenen daar voor. Uit- en Invoer.

„ *Barbados* is gelegen op 13°, 10′ Noorderbreedte, en 59° ten Westen van *Londen.* Het is omtrent een en twintig mylen lang en veertien breed; en bevat 106,470 Acres Land, waar van het meeste bebouwd wordt. De grond der laage Landen is zwart, somtyds wat roodagtig op de hooge plaatzen; op de bergen is de aarde krytagtige mergel, en by den oever het algemeene zand. Uit deeze verscheidenheid van gronden, is de zwarte aarde best geschikt voor het teelen van Zuikerriet; en geeft, met hulp van mest, een zo grooten overvloed van Zuiker, in gunstige jaargetyden, als eenige Landen in de *West-Indiën*; de beste op *St. Kitts* uitgezonderd."

In aantal van Bewoonders en Opbrenging van Gewassen is dit Eiland zeer afgenomen. In eene aantekening wordt hier de Geschiedenis van INKLE en YARICO, die de Spectator tot afschrik van het menschdom verhaald heeft, en aan dit Eiland de geboorte verschuldigd is, toegelicht. „ De misdaad van den Koopman INKLE is, zegt de Schryver, te groot voor alle bewimpeling, maar het is zeker belachlyk genoeg, den Abt RAYNAL (ADDISON willende verbeteren) daaraan een bedoelden opstand van alle Negers in *Barbados* te hooren toeschryven, die, zo hy zegt, aangevuurd door de gedrochtelyke wreedheid van INKLE, zamenspanden tot verdelging van alle Blanken; doch hunne zamenzweering werd den nacht voor de uitvoering ontdekt. De *Histoire Philosophique* heeft duizend schoonheden; maar het doet my leed te moeten zeggen, dat zy, met opzigt tot Geschiedkundige naauwkeurigheid, bykans op eene hoogte staat met de Geschiedenis van *Robinson Crusoe.*"

Veel blykt de Oplevering van Koopwaaren verminderd te weezen. „ 't Kan," zegt onze Schryver, „ niet geloochend worden, dat de schriklyke opeenvolging van Orkaanen, waar mede de Almagt dit en andere Westindische Eilanden, de laatste twaalf jaaren, heeft bezogt, tot deeze groote vermindering veel heeft toegebragt." —— „ Men kan, egter," voegt 'er de Schryver, naa het vermelden van byzondere schadens, nevens, „ afneemen uit de gunstige Saisoenen, die de laatste drie of vier jaaren hebben plaats gehad, dat zich het uitzigt wat gunstiger begint te vertoonen; maar, schoon, zedert de misgewassen, de schade van de Zuikerplantagien, de Inwooners eenige vergoeding ge-

gevonden hebben in den Catoenbouw, is het egter niet waarschynlyk, dat eenige aanmoediging in ſtaat is, om ooit dit Eiland tot zynen ouden luister of overvloed op te beuren, ſchoon het verlost werd van den zwaaren Impost van 4½ percent op hunne uitgevoerde Voortbrengzelen." —— „ Het is," voegt EDWARDS, en eer hebbe zyn rechtſchaapen hart, hier nevens, „ het is te hoopen, dat een verlicht Staatsdienaar ten eenigen dage zal opſtaan, die moed en deugd genoeg hebben zal om aan den Vorst te toonen, dat het noch zyner waardigheid voegt, noch overeenkomt met het character van den algemeenen Vader van alle zyne Onderdaanen, aan te dringen op eene belasting van een gedeelte lands, die, ſchoon naamens het zelve toegeſtaan, zeker verkreegen was door bedrog en geweld; en welks voortduuring een bedwang is van eerlyke naarſtigheid, en misſchien de onmiddelyke oorzaak van het verval van deeze zo ſchoone en eenmaal zo veel opbrengende Volkplanting." Van het invoeren deezer drukkende Belasting hadt de Schryver een zeer leezenswaardig verſlag gegeeven.

Grenada, en de daar toe behoorende Eilanden, levert de ſtoffe op van een volgend Hoofdſtuk, en behelst, *de eerſte Ontdekking, Naam en Inwoonders. Inval der Franſchen en vestiging in 't Jaar* 1650. *Oorlog met en uitroeijing der Inboorelingen. Het Eiland en zyne onderhoorigheden overgedraagen aan den Graaf* CERILAC. *Wangedrag en ſtraf van den afgezonden Gouverneur. De Volkplanting komt weder aan de Kroon van Frankryk. Staat van dit Eiland, in 't Jaar* 1700, *en in 't Jaar* 1762, *wanneer het weder door de Engelſchen genomen werd. Bepaalingen ten voordeele der Franſche Inwoonderen. Eerſte maatregelen van het Engelsch Gouvernement. Eisch van de Kroon om eene Belasting van* 4½ *per cento op de uitgevoerde Waaren te heffen. Redenen voor en zwaarigheden tegen die maatregels. Beſlisſing van 's Konings Opper-majeſteit over dit belangryk geſchilſtuk. Bepaaling omtrent zommige Stellingen, door den Lord Opperregter by die gelegenheid aangevoerd. Gebeurtenisſen op de Volkplantinge zelve. Koninglyke bevelen ten voordeele van de Roomsch Catholyke Perſoonen, die by het Verdrag zich overgegeeven hadden. Inwendige oneenigheden. Verdedigelooze toeſtand. Inval der Franſchen in* 1779. *Dappere verdediging der Bezetting. Onvoorwaardelyke Overgaaf. Hardigheden tegen de Engelſche Planters en hunne Schuldeiſchers. uitgeoe-*

oefend. Herstel daaromtrent van wegens het Fransche Hof gegeeven. Grenada weder aan Groot-Brittanje te rug gegeeven by den Vrede van 1783. *Tegenwoordige Staat der Volkplanting, met opzigt tot de Bebouwing, Voortbrengzels en uitgevoerde Waaren. Gouvernement en Bevolking.*

„ *Grenada* werd ontdekt door, en ontving zynen naam van, CHRISTOPHORUS COLUMBUS, op zyne derde Reis, in 't Jaar 1498. Hy vondt het in 't bezit van een talryk en strydbaar Volk; het blykt niet dat de Spanjaarden 'er ooit eenige Vastigheid op poogden op te richten. Zy hadden een grooter prys op het Vasteland op 't oog, en 'er verliep een eeuw eer de andere Natien van Europa de landen der nieuwe waereld beschouwden, als zodanig, dat 'er elk, wien het lustte, bezit van kon neemen, zonder eenige agt te slaan op de oorspronglyke bezitters. Dus bleeven de *Caraïben* van *Grenada* in eene gelukkige duisterheid tot het Jaar 1650, wanneer de gierigheid en eerzucht van eenen rustloozen man hun aan de verwoesting opofferde."

Aan hoe veel en hoe deerlyken lotwissel dit Eiland zich voortaan blootgesteld vondt, kan de opgegeevene Inhoud uitwyzen. Met voldoening zal men dezelve leezen, niet om de zaak der menschheid, die hier zo dikwyls geschonden en vertrapt wordt; maar om de recht billyke en gepast tusschengevlogte aanmerkingen des Schryvers, die, niet slaafsch aan de dwinglandsche maatregelen van *Engeland* gehegt, dezelve zo wel in hun als in anderen laakt, met eene heusche onpartydigheid. Schoone gedagten, dit stuk betreffende, ontmoeten wy allerwegen, ter beschaaminge van de hier ingevoerde Dwinglandy.

Burgerlyke en Godsdienstige Vryheid worden steeds door den Heer EDWARDS moedig verdedigd. „ 't Is, schryft hy, onder andere, zeker een verkeerd en gedrochtlyk voorstel, by het eerste inzien, te zeggen, dat een bepaald Monarch, in een vryen Staat, eenig gedeelte van de bezittingen van zulk een Staat op eene willekeurige en éénhoofdige manier mag bestuuren." — „ Edele en verlichte verstanden kunnen tegenwoordig niet gemaklyk instemmen met de leer, dat eene verkleefdheid aan louter bespiegelende begrippen, in het stuk van geloof, eenig getrouw onderdaan behoort te berooven van den dienst van zyn land (anderzins daar toe recht hebbende) of uitsluiten van die eer en onderscheidingen, welker uitdeeling de vryheid der wetten aan den Souverain heeft toegekend."

De

De Beschryving des Eilands *Grenada* zelve, en van den Handel, besluit dit zeer leezenswaardig Deel.

Lotgevallen van Lidorie, eene zinspeelende Romaneske Chronyk. Uit het Fransch vertaald. II Deelen. Met Plaaten. Te Leyden, by J. van Thoir, 1795. *In 8vo. te samen* 342 *bl.*

Deeze Roman, in den smaak eener Riddergeschiedenis van de Middel-eeuw geschreeven, laat zich in de daad niet onaangenaam leezen; de Characters, daar in geschetst, zyn niet kwalyk getroffen, en steeken door hun Contrast sterk by elkander af; de zede- en menschkundige aanmerkingen van den Schryver, met eene milde hand gestrooid, maaken dit Werk zo belangryk en nuttig, dat het daarom dubbel verdient geleezen te worden. Doch wy twyfelen, of het hoofddoel van den Schryver, gelyk de Vertaalster (want aan de Overzetting heeft een Vrouwelyke hand gewerkt) in de Voorrede zegt, wil bewyzen, dat de veranderingen, die men ten aanzien van den Adel en de Geestelykheid in *Frankryk* gemaakt heeft, hem niet gevallen: ten minsten wy hebben dit Werkje geleezen, en steeds naar dit oogmerk gezogt, doch niet gevonden; of het byvoegzel, dat men op de laatste bl. van 't tweede Deel vindt, moest, als de Toepassing eener Fabel, dit oogmerk aanduiden: „ Daar blyft my, zegt de Schryver, nu niets meer overig, dan by de gebeden van den goeden Kappelaan, enz. de myne te voegen: want wy moeten de slegte Vryheeren verachten; maar over de goeden moeten wy de Zegeningen des Hemels afsmeeken, dewyl de eersten een geesel der Aarde zyn, en de anderen 'er het geluk en de vertroostingen over uitbreiden.

„ Even zo is het met de Geestlykheid. Indien 'er zich zulken onder konden bevinden als DOBLAR, zouden zy voorwerpen van schande en verfoeijing zyn: maar men moet vertrouwen, dat 'er nimmer zulke waren." (dit was zeer te wenschen.) „ Maar dat men 'er integendeel veelen vind gelyk de goede Kappelaan POSTOLE, en deeze zyn de eer der Geestlykheid, en de stichting der Wereld." Algemeene Aanmerkingen, naar 't ons voorkomt, die geen byzonderen afkeer of oogmerk aanduiden, maar Waarheden, die niemand ooit ontkend heeft, behelzen; mooglyk heeft de Vertaalster 's Schryvers doel naar haar eigen hart beoordeeld.

Karel, of de dankbaare Voedsterling, een origineele Hollandsche Roman, door den Burger J. H. DE V..... *In den Haage, by* J. Plaat, 1796. *In gr. 8vo.* 381 *bl.*

Deeze Roman, die zeer wel, en zelfs op eenen geestigen trant, geschreeven is, vertoont ons eenen braaven Jongeling, die, door zyne Ouders, die hy al vroeg verloor, tot het Predikambt geschikt, door zynen Oom en Voogd naar de Hoogeschool gezonden werd, en aldaar in het eerst zich met de borst op de studien toeleidde, doch door de verleidingen van eene ligtvaardige en eerlooze Vrouw tot eenen ongeoorloofden minnehandel verlokt, en ten deerlyken val gebragt werd. — Tydig nochthans werd hy, door toedoen van een braaf Meisje, de Dogter van zynen Hospes, welke hem eene tedere vriendschap toedroeg, met behulp van den Professor THERON, wiens meestgeachte en beminde Leerling hy voorheen was, gered. KAREL verliet de Academie, en, by zynen Oom, den Heer BRAAF, te huis gekomen zynde, zond deeze hem, met zyne bewilliging, (daar hy nu tot het Predikambt, waar toe hy uit den aart, en uit hoofde van gemoedszwaarigheden, zelf geene genegenheid had, onbevoegd geworden was) naar *Frankfort aan de Main*, om den Koophandel te leeren; zyne natuurlyke braafheid en werkzaame inborst deeden hem ras daar in groote vorderingen maaken, en verwierven hem de achting van zynen Patroon en Meester: hy keerde eindelyk in zyn Vaderland terug, daar hy met de Dogter van zynen Oom huwde, en, den Koophandel verlaatende, zich op het Land nederzette, en zich in den Landbouw bezig hield en bevlytigde.

Uit deeze opgave zal de Leezer zien, dat men hier geene zogenaamde Romaneske of veel gerugt maakende voorvallen zal ontmoeten: 't is een Burgerlyke Roman, en hy bepaalt zich dus meest tot het geen in 't Burgerlyk leven dikwils voorkomt. —— Wy hebben slegts ééne aanmerking op den Titel, of 't Opschrift *de Dankbaare Voedsterling*; wy hadden verwagt, dat dit Character door het gansche stuk zoude heerschen, doch vonden, toen wy reeds meer dan de helft deszelven hadden doorgeleezen, niets van belang, dat aan hetzelve beantwoordde, en wy hebben 'er tot aan het einde niets anders van gezien, dan dat KAREL zynen Voogd, die, ongelukkig geworden, de bezitting van zynen Pupil, om zich te redden, aantastte, daar over niet ter verantwoording riep, en zyne Dogter, op welke hy vóór zyne reis naar *Duitschland* reeds verliefd was, trouwde. Dit byvoegzel had dus wel agterwege gelaaten kunnen worden.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

De Heerschappy van Jesus Christus, en de toekomende Herstelling van het Koningryk aan Israël, in eenige Leerredenen over Luc. I. 32[b], *33. en Hand. I. 4-7. onderzogt en verklaard, door* G. BONNET, *Professor en Academie-Prediker te Utrecht. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr. 8vo. 227 bl.*

Professor BONNET schreef en predikte sommige deezer Leerredenen in den jaare 1794, „ in de zorglyke, „ de treurige, de akelige omstandigheden, waarin een „ groot gedeelte van Europa zich bevondt;" die menig eenen met een bekommerd hart deeden vraagen: „ wat „ zal 'er worden van vastgestelde Regeeringen? wat zal „ 'er worden van den Christelyken Godsdienst?" BONNET, de gegrondheid dier bekommerdheid erkennende, „ was „ 'er ooit een tijd (vraagt hy, op zyne beurt) waarin de „ leer der zaligheid, door het Euangelie aan ons geopen„ baard, zoo listig en op zoo veelerlei wyze ondermynd? „ was 'er ooit een tyd, waarin de Euangelieleer, ook „ zelfs van veelen, die nog Christenen willen heeten, „ zoo heftig bestreeden wierd, als in de dagen, die wy „ beleeven? —— was 'er ooit een tyd, zedert de bevestiging van ons Gemeenebest, waarin de uitzichten, met „ betrekking tot onze burgerlyke voorregten, onzen vre„ de, onze vryheid en veiligheid, zoo donker, zoo be„ kommerlyk waren, als nu?" — Ter gerustltelling van hun, die dus bekommerd zyn over den toestand van Kerk en Vaderland, bepaalt hy zich thans, „ *Hem* nader te „ leeren kennen, aan wien God de Vader de regeering „ van Weereld en Kerk heeft toevertrouwd."

Ter bereikinge van dit oogmerk wordt, in de eerste Leerrede, de Text, door eenige algemeene ophelderende aanmerkingen, verklaard. Daarop volgt, in de tweede Leerrede, het antwoord op eenige Vraagen: „ hoe hebben „ wy JESUS, Maria's Zoon, in hoedaanigheid als *Koning*, „ te beschouwen? —— In welk eenen zin wordt *zyne* „ heer-

„ heerschappy tot JACOBS HUIS bepaald? —— Kunnen „ en moeten wy JESUS, in zyne Koninglyke heerschappy „ over Jacobs huis, aanmerken, als eenen OPVOLGER „ van DAVID, als eenen ERFGENAAM van zynen *troon*?" Naar zyne *Godlyke* Natuur konde aan Jesus de troon Davids niet gegeeven worden, omdat, zegt BONNET, hy zelve, *de waarachtige, de eeuwige, de onveranderlyke* God zynde, uit kragt der scheppinge, met den Vader, de Opperheer van alles is. Aan zyne *menschelyke natuur*, derhalven, moet hier gedagt worden: indiervoegen, evenwel, dat Jesus als Godmensch, uit hoofde der vereeniginge zyner menschelyke met de Godlyke natuur, zulk eene magt, majesteit en heerlykheid, heeft kunnen erlangen. Tot *Jacobs huis* wordt Jesus heerschappy bepaald, niet met uitsluiting der Heidenen, maar voor zo veel millioenen van deeze aan de Israelitische Kerk zullende toegevoegd worden, diensvolgens in die benaaming mede lagen opgesloten. Ter beantwoordinge der derde Vraage, neemt BONNET het denkbeeld eener *Godsregeeringe* te baate, uit kragt van welke David moet aangemerkt worden, niet slegts als een gewoon tydlyk Vorst, maar als een Onderkoning van Jehova, *als zittende op den troon van Israels God*, als een *Stedehouder* van den Koning der Koningen, die, in de uitoeffening der hem aanbevolen pligten, moest werkzaam zyn tot heil der Israelitische Kerke, in den straks gemelden ruimen zin genomen. „ Zoo is Jesus Koning; en *hier in* aan zynen Voorganger gelyk, dat hy heerscht *in den naam zynes Vaders*, gelyk David, als Onderkoning, heerschte *in den naam van Israëls God.* —— Ja maar ook, zoo is „ Jesus, in het zelfde Godsryk, waarlyk de *Opvolger* „ van David, de *Erfgenaam van zynen troon.*" Met twee gevolgtrekkingen wordt deeze Leerrede besloten; zy zyn: „ 'Er is, behalven Gods algemeene Voorzienigheid over „ het menschdom, eene meer byzondere Godsregeering, „ tot weezenlyk, tot eeuwig heil van Stervelingen." En: „ deeze Godsregeering, waar van wy de voordeelen genieten, is aan Jesus Christus toevertrouwd."

Ondanks de overeenkomst, welke BONNET aldus tusschen DAVID en JESUS stelt, hadt 'er, evenwel, tusschen hen een zeer groot verschil plaats. Dit wyst hy aan in de derde en vierde Leerrede. „ *Waar toe* moest Jesus „ Christus, als Middelaar, Koning zyn. —— Wanneer, „ en op welk eene wyze, is hy tot die hooge waardigheid

„ opgeklommen? — Hoe heeft hy zyne Koninglyke waar„ digheid dus verre uitgeoeffend; oeffent hy ze nog he„ den, en zal ze verder uitoeffenen? —— Hoe lang zal „ hy dus Koning zyn?"

Nu volgen vyf Leerredenen over *Hand.* I: 4-7. Naar gewoonte worden, in de vyfde Leerrede, vs. 4 en 5 uitvoerig verklaard, en zegt aldaar de Hoogleeraar, spreekende over de woorden: *Gy zult met den H. Geest gedoopt worden:* „ Gy weet, Toehoorders, en het wordt „ u, by de behandeling der twintigste afdeeling in het „ uitmuntend Heidelbergs Onderwys, opzettelyk beweezen, dat *de H. Geest, met den Vader en den Zoon,* „ *waarachtig en eeuwig* God is, de oorzaak van alle *Ze-* „ *delyke volmaaktheid* in redelyke schepzelen, van *waare* „ *wysheid* en *heiligheid:* de werkende oorzaak, van *be-* „ *keering*, van *geloof*, van *liefde Gods en des naasten.* — „ Ja maar ook, in byzondere tydsomstandigheden, en „ tot *heilzaame oogmerken*, de almagtige oorzaak van „ gansch buitengewoone gaven: hoedanige wy, onder an„ deren, van Paulus opgeteld vinden, 1 Cor. XII.

„ Met *dien Geest*, nu, *gedoopt te worden*, zegt (met „ toespeeling op den Waterdoop,) dien Geest, *in zyne* „ *gaven*, te ontvangen; en wel op eene *overvloedige* „ wys; waar van de eigenlyke Doop, zoo als die by „ indompeling geschiedde, een gepast, een veelbeduidend, „ *teeken* was." In eene volgende Leerrede, over vs. 6 en 7, staat de Hoogleeraar inzonderheid stil op de vraag der Discipelen: *Heere, zult gy in deezen tyd aan Israel het Koningryk weder oprechten.* Hy verwerpt het gevoelen, volgens 't welk hier een aardsch, zegepraalend Koninkryk zou bedoeld worden, naardien het hem niet waarschynlyk dunkt, dat de Apostelen, naa eenen omgang van 40 dagen met hunnen Meester, geduurende welke hy met hun hadt gesproken *over de dingen, die het Koningryk van God aangaan* —— en *hun verstand hadt geopend, zodat zy de Schriften verstonden*, als nog hunne voorgaande grove dwaalingen zouden vasthouden. Ook behaagt den Hoogleeraar niet de opvatting, volgens welke de Apostelen eeniglyk dagten aan een *geestlyk Koningryk*, aan de *Christen Kerk*, „ zo als die uit *Jooden* „ niet alleen zou bestaan, maar ook uit *Heidenen*, die „ tot de Jooden zouden worden toegevoegd, en dus, met „ hun, een *geestelyk Israël* zouden uitmaaken:" omdat, zegt BONNET „ de Apostelen wel wisten, waar toe zy

 „ ge-

„ geroepen waren, te weeten, om *grondleggers van Jesus* „ Kerk te zyn; en dat ze, *daartoe*, binnen *weinig* da- „ gen, den H. G. zouden ontvangen." Beter behaagt den Heere BONNET het gevoelen dier Uitleggeren, „ die „ de spreekwys, *het Koningryk aan Israël weder oprig-* „ *ten*, in een meer *eigenlyken zin* verstaan, en zich voor- „ stellen, dat waarlyk de Joodsche natie, nu, door de „ gansche weereld, verspreid, eens zulk eene verandering „ zal ondergaan, dat men zal kunnen zeggen, „„ de ver- „„ hoogde Heiland, de tegenbeeldige David, heeft het „„ Koningryk, aan Israël, wederom opgerigt.""

De Hoogleeraar, bezeffende, hoe hy, in de behandeling zyner textwoorden, omtrent de toekoomende lotgevallen des Joodschen Volks, iets als zeker hadt ondersteld, 't geen van geagte Uitleggers als onzeker wordt aangezien, treedt, in de volgende Leerrede, ter nadere ontwikkelinge van zyn gevoelen. De volgende Vraagen werden aldaar, ter beantwoordinge, geopperd: „ Zal de „ Joodsche natie, die nu nog het Euangelie van onzen „ Godlyken Zaligmaaker verwerpt, eens tot hem bekeerd „ worden?" —— „ Zal 'er een tyd komen, dat het zich „ bekeerend Israël wederkeert naar het land Kanaan, „ om dat wederom erflyk te bezitten?" —— „ Zal, aan „ het derwaards wedergekeerd Israël, het *Koningryk we-* „ *derom opgerigt*, de meer byzondere Godsregeering her- „ steld worden?" Naa iets gezegd te hebben over de *belangrykheid* en *nuttigheid* van dit onderzoek, treedt BONNET nader ter zaake; aanmerkende, tot beter verstand van zyne meening, dat de Vraag niet bedoelt, of 'er, van tyd tot tyd, Jooden zyn overgegaan tot het Christendom? of dit nog geschiede, en in 't vervolg nog meer kan geschieden? Maar, „ of 'er, in het laatste der „ dagen, eene Volksbekeering der Jooden te wagten zy?" moetende, daarenboven, door *Jooden* worden verstaan, niet alleen die door de Romeinen uit hun Land zyn verdreven, maar ook de nakomelingen van die veele duizenden, uit de tien Stammen, en zelf uit Juda en Benjamin, die, naa de Asfyrische en de Babylonische gevangenis, in verstrooijing gebleven zyn.

De eerste Vraag, *zal de Joodsche natie eens tot den Heere bekeerd worden*, wordt met ja beantwoord, en, onder andere, voornaamlyk tot bewys aangevoerd de Voorspelling by Jeremia XXX: 22-24, XXXI: 1. alwaar de woorden, ter zelver tyd (naamlyk, *in 't laatste der dagen*)

gen) fpreekt de Heere, zal ik allen geflachten Israëls tot eenen God zyn, en zy zullen my tot een Volk zyn, op geene andere gebeurtenis zouden kunnen worden thuis gebragt. De plaats Rom. XI: 25-27. wordt tot het zelfde oogmerk aangevoerd. Wat het middel aangaat, waardoor het thans verharde Joodendom tot het geloof in den nu verfmaaden Jefus zal overgaan, is BONNET van oordeel, dat by de herftelling des Joodfchen Volks, even als van ouds, gantsch buitengewoone dingen zullen plaats hebben. —— Omtrent de Vraag, of 'er heden zy voor de verwagting des Joodfchen Volks, dat het, ten eenigen tyde, als een onderfcheiden Volk, na Kanaan wederkeeren, en hetzelve in bezit zal neemen? is de Hoogleeraar van oordeel, dat 'er „ zeer veele Godfpraaken zyn, „ waarop die verwagting rust." Eer hy die Godfpraaken aanvoert, ontmoeten wy eene aanmerking, welke zekerlyk, by veelen, vreemd zal luiden: „ Zullen de Jooden „ (fchryft BONNET) eens wederkeeren naar Kanaan, als „ hun *eigen* land, dan moet het, oorfpronglyk, hun eigen erfland, geduurende alle de eeuwen van hunne bal„ lingfchap, gebleven zyn. —— Maar, kan men dit, „ ten aanzien van die natie, zeggen? Ongetwyfeld, T.: „ door eene Godlyke fchikking, werd Kanaan de altoos„ duurende erfenis van Israël, en blyft zulks (leezen wy „ by BONNET), fchoon dat Volk, wegens zyne zonde, „ het *genot* van die erfenis eeuwen lang heeft moeten „ misfen." De Schriftuurtexten, welke, ten bewyze der wederkeeringe, worden aangevoerd, zyn *Deut.* XXX: 3-6. XXXII: 43, *Jef.* XI: 6-9, *Jer.* XXX: 3. Plaatsgebrek gebiedt ons, den Leezer te verwyzen na de Leerredenen zelve, om de juistheid en bondigheid der redeneeringen, op die plaatzen gebouwd, te beoordeelen. —— Den tyd, wanneer deeze Volksbekeering zal gebeuren, durft BONNET niet bepaalen. Zy zal voorafgegaan worden van de bekeering van *alle* Volken; waar onder begrepen zyn, niet flegts de dus genoemde Heidenen en Mahometaanen, welke, volgens des Hoogl. berekening, vier vyfde deelen van het Menschdom uitmaaken, maar ook dezulken, welke Naam-Christenen genoemd worden: zodat de verandering, welke ten aanzien van het *Godsdienftige* in de Waereld moet vervallen, met regt als *verbaazende* wordt befchreven. — Aan de derde Vraag, „ zal aan het „ naar Kanaan wedergekeerd Israël het Koningryk weder„ om opgerigt, de meer byzondere Godsregeering her-

„ ſteld worden," wydt de Hoogl. zyne laatſte Leerrede. Te regt wordt hier vooraf de Vraag geopperd, hoe de Joodſche Natie, overal verſpreid, zal byeengebragt worden, om van Kanaan bezit te neemen? hoe zy zich van een land, nu reeds zints meer dan 600 Jaaren in de handen der Turken, zal kunnen meester maaken? Niet vreemd ſchynt de Hoogl. van de gedagte, dat de geloovige Heidenen zelve, met alle bereidvaardigheid, ter bevorderinge van de zaak der Jooden, hun daar toe de hand zullen leenen. Voorts verklaart zich de Heer BONNET voor de bevestigende zyde der bovengemelde Vraage. Het eertyds vrugtbaar, maar nu onvrugtbaar, Kanaan, zegt hy, zal verzoend, de vloek daar van worden weggenomen, om plaats te maaken voor buitengemeene vrugtbaarheid. Aangenaame Verblyfplaatzen, Steden en Dorpen, zullen, van nieuws, het land bedekken. Jeruſalem zal herbouwd worden, „ op dat voornaamlyk in die „ Hoofdſtad des ganſchen Lands de naam van Iſraëls „ God wederom plegtig vereerd worde;" in dier voegen, egter, „ dat die plegtige vereering van Iſraëls „ God, overeenkomſtig den waaren aart van het Euange„ lie der vervulling, zal zyn ingerigt." —— „ Op dat „ God aldaar, onder zyn Volk, met de kennelykſte be„ wyzen van zyne genadige, zyne zegenende, tegenwoor„ digheid, woone, en van het laate nageſlacht Abrahams, „ zynes Vriends, plegtig vereerd, gediend, verheerlykt „ worde." Zullende, daarenboven, ook het burgerlyk beſtuur eene niet minder blykbaare Godsregeering zyn, dan onder den ouden dag, met dit onderſcheid, dat Jeſus, als Davids Opvolger, in den naam zyns Vaders, wel over alle de bekeerden van de gantſche aarde, doch allerblykbaarst over Jacobs nageſlagt, het gebied zal voeren.

Zodanig is het hoofdbeloop der zaaken, in deeze Leerredenen behandeld. De Hoogl. zelve geeft genoeg te kennen, dat zyne ſtellingen dikmaals aan tegenſpraak onderhevig zyn. Inzonderheid geldt zulks, onzes bedunkens, omtrent verſcheide Schriftuurtexten; welke ten bewyze en als gronden worden aangevoerd. Doch, voorziende dat ze te wyd zouden uitdyen, onthouden wy ons van het opperen van tegenbedenkingen en aanmerkingen. Die lust heeft, leeze en oordeele.

Leerredenen en Bidstond over den XXV Psalm, *door* DIRK CORNELIS VAN VOORST, *Predikant te Leiderdorp. Te Leyden, by* J. Meerburg, 1795. *In gr.* 8*vo.* 276 *bl.*

Uit tweederlei oogpunt kan dit Geschrift van den Eerw. VAN VOORST beschouwd worden: deels, als eene naar gelange den aart des Plans uitvoerige en oordeelkundige Verklaaring van den vyf-en-twintigsten Psalm; deels, als eene Verzameling van Zedekundige Verhandelingen of Opwekkingen, strekkende ter bemoediginge van de zodanigen, welke, in dagen van tegenspoed en lyden, eene hooger dan menschelyke hulp behoeven. Tot narigt voor onze Leezers, wat zy, behalven het Schriftuurverklaarende, in deezen bondel kunnen vinden, zullen wy ons de moeite des overschryvens van de titels der Leerredenen getroosten. *Het Gebed de ware Toevlucht voor een dankbaar en heilbegerig Mensch*, vs. 1. *Het Vertrouwen op God bevrydt van Schaamte*, vs. 2. *Trouweloosheid omtrent den Evenmensch baart Schaamte*, vs. 3. *De ware begeerte om God, in zyne daden, recht te kennen*, vs. 4. *Gods verklaringen de zekere waarborgen voor het onwankelbare van ons vertrouwen op God*, vs. 5. *De beste uitwerking van het beschouwen van ons slecht gedrag*, vs. 6, 7. *De zalige vrucht van Gods Goedheid en Rechtvaardigheid voor den Mensch*, vs. 8, 9. *De dankbare, gelovige, door schuld verslagene en Heilbegerige Avondmaalganger*, vs. 10, 11. *De vreese Gods des Christens grootste belang*, vs. 12, 13. *God openbaart zyne Geheimen aan zyne Vrienden*, vs. 14. *Het Gebed is onafscheidelyk van het vertrouwen op God*, vs. 15, 16. *De grootste nood maakt het Gebed te noodzakelyker*, vs. 17, 18, 19. *De verlenging van ons leven eene begerelyke zaak*, vs. 20. *Oprechte Godzaligheid baart vertroosting en zegen*, vs. 21. *De benaauwde toestand van ons Vaderland*, vs. 22. Een tweevoudig nut kan alzo het aandagtig doorleezen van dit Geschrift aanbrengen. De beoeffenaar van Bybelkennisse kan daar door worden opgeleid tot het rechte verstand van dit voortreffelyk Lied. De gemoedelyke Christen kan 'er door onderrigt of gesterkt worden in kennis van Waarheden, die naar de Godzaligheid zyn, ter bevre-

diginge van zyn gemoed met de onaangenaame lotgevallen deezes tydlyken leevens, en ter versterkinge van zyne uitzigten op een beter, een ongestoord genot van genoegen en vrede. Als zodanig pryzen wy deeze Leerredenen den belangneemenden aan. Te zeer beviel ons de volgende *passage*, in de Leerrede op het Avondmaal, dan dat wy, tot een staal van VAN VOORST's schryfwyze, dezelve niet zouden overneemen. Mogten alle Leeraars van het Euangelie des Vredes en der Vertroostinge eveneens gezind zyn! Aangemerkt hebbende, dat in den geheelen Bybel van *troost* wordt gesproken, en dat ons in denzelven nergens aanleiding wordt gegeeven om menschen van God af te schrikken, en van zyne Instellingen te doen vlugten, leidt VAN VOORST daar uit dit gevolg af; „ Dierhalven past het genen Leeraar van dat Euangelium, „ 't welk enkel goddelyke liefde ademt, den mensch harde denkbeelden van de Godheid in te boesemen. — „ Het betaamt hem in 't geheel niet den schuldigen en „ door schuld verslagenen Zondaar met schrik en angst „ voor dien God, met welken hy te doen heeft, te vervullen. Gelyk de Bedienaar van het Euangelium dit „ nooit vermag te doen, kan hy het niet verantwoorden, „ wanneer hy zulks by het houden van het Avondmaal „ wilde doen. Ook vooral dan moet hy van vrede, van „ troost spreken, en den Zondaar toeroepen, dat 'er by „ den Here veel vergeving is: op dat hy bewogen worde, „ al had hy 'er nog nooit te voren enig belang in gesteld, „ met zyne schuld de vergeving te smeken. Daar toe „ moet een Leeraar, by het Avondmaal-houden, den Zon„ daar opwekken. Ja! vooral moet hy elk, wiens hart „ hem by aanvang en voortgang aanklaagt, dat hy tegen „ den Here zynen God en Weldoener zeer gezondigd „ heeft, lokken en nodigen om — uit kracht van Gods „ menschenliefde in het zenden van zynen Zoon geo„ penbaard. — tot die goddelyke liefde de toevlucht „ te nemen."

Over-

Overdenkingen van JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant te Utrecht, over het Nut, hetwelk wy, tot onze Verootmoediging en Verbetering, uit ons Oordeel over anderen, trekken konnen, over Lukas* XV: 7, I *Petr.* II: 2, 3, *en Lukas* VI: 39, 40. *Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8*vo.* 69 *bl.*

Vier Overdenkingen bevat dit bondeltje, aan den voet des Titels met No. 2. geteekend: een bewys van des Burgers HINLÓPEN's voorneemen, om, van tyd tot tyd, vrugten van zyne pen, van gelyke grootte, in de Waereld te zenden. De eerste Overdenking, in den vorm eener Verhandelinge gegoten, voert tot Opschrift: *Over het nut, hetwelk wy, tot onze verootmoediging en verbetering, uit ons oordeel over anderen, trekken konnen;* eene leezenswaardige Verhandeling, toonende dat de Eerw. HINLÓPEN in de kennis van het menschelyk hart niet onbedreven is, en die veele nutte regels bevat ter bevorderinge van de zedelyke Zelfkennisse. *De blydschap in den hemel, over eenen Zondaar, die zich bekeert* — de voortreffelykheid der kennisse des Euangeliums, onder de benaaming van *redelyke onvervalschte Melk* voorgedraagen — het gevaar en het nadeel van het geleide van eenen blinden door eenen anderen blinden: deeze zyn de onderwerpen der drie volgende *Overdenkingen*, naar aanleiding der opgemelde Schriftuurtexten, welke hier oordeelkundig verklaard, en ten bedoelden oogmerke worden aangevoerd, — stigtelyk en gemoedelyk voor alle de zodanigen, welke in de gewoone leiding van des Eerw. HINLÓPEN's gedagten genoegen neemen; en dit getal zal niet gering zyn, onder de zulken, die gemoedelyke Godsvrugt, gepaard met eene vlytige beoefening van de pligten der Godzaligheid, Regtvaardigheid en Maatigheid, op Euangelische gronden, en uit eerbied voor den Zaligmaaker, als de hoofdbedoeling van den Christlyken Godsdienst aanmerken.

Antwoord op de Vraag van TEYLER'*s Godgeleerd Genootschap : Zyn 'er goede gronden, om Gode Hartstogten (of Aandoeningen) toeteschryven, enz. ingeleverd door* FRANS MUNNIKHUIZEN, *Emeritus Predikant der Luthersche Gemeente te Schiedam. Te Amsterdam, by* A. Mens Jansz., 1796. *In gr. 4to.* 87 *bl.*

De Titel geeft genoeg te kennen, waartoe deeze Verhandeling gediend hebbe. Het is den Liefhebberen der Weetenschappen bekend, dat door het loffelyk Genootschap van TEYLER het voorige jaar een bundel van drie Verhandelingen is uitgegeeven, behelzende de Antwoorden op bovengemelde Vraag. MUNNIKHUIZEN beklaagt zig over het ongeluk, zyn toegezonden Antwoord wedervaaren, van zo weinig aan de daartoe gestelde Keurmeesters behaagd te hebben, dat zy hetzelve niet waardig gekeurd hebben, om eene plaats te bekleeden onder hunne gedrukte Werken, veel min om met eenen Eerpenning bekroond te worden. Hy dagt, gelyk in een korte Voorreden gemeld wordt, zyn oordeel op te schorten, tot dat de bekroonde Verhandelingen door den druk bekend gemaakt wierden. Na onpartydig leezen en herleezen, bleef hy nog by zyn begrip, dat zyn Antwoord een minder verachtelyke en gunstigere behandeling verdiend hadt. Dan hy wilde zig niet op zyn eigen oordeel verlaaten, weetende, dat een Auteur doorgaans al te zeer met zyn eigen Werk is ingenomen, en besloot dus, door eene openlyke uitgaave, zyne oplossing van voorgemeld Vraagstuk aan de onpartydige geleerde Wereld ter bescheiden Beoordeeling en Vergelyking aan te bieden; betuigende ten laatsten, dat hy te veel tyd en vlyt aan deeze Verhandeling heeft te koste gelegd, dan dat hy op zig kan verkrygen, om die te verscheuren of te verbranden.

De Eerw. MUNNIKHUIZEN beroept zig dan nu van de Regtbank van TEYLER op die van 't geleerd publiek, om te beslissen, of zyne Verhandeling mede een plaats in den uitgegeeven bundel hadt behooren te hebben, en of zy met *goud* of *zilver* hadt moeten bekroond worden. Veelen der opgeroepene Regters kunnen met een stilzwygende uitspraak bestaan; doch van Recensenten, die zig toch zelven tot het Ampt van Keurmeesters verheffen, zal de Auteur eene beslissende uitspraak vorderen.

Wy

Wy gaan dus, volgens verzoek des Uitgeevers, over tot vergelyken en beoordeelen, en moeten ten dien einde de Leezers herinneren, dat dit boekdeel des Genootſchaps uit drie Verhandelingen beſtaat. De twee meest uit een loopende Antwoorden zyn van HULSHOFF en van VAN HEMERT. Volgens den eerſten, „ is God gevoelig „ aangedaan over de zonde van elk redelyk ſchepſel, „ zodanig, dat dit, op zigzelve beſchouwd, Gods Ge- „ lukzaligheid moest ſtooren: doch dit misnoegen wordt „ weggenomen, door het uitdeelen van zo veel ſtraf, als „ 'er gezondigd is, op welke wyze zig deeze twee de- „ ſtrueeren, en het evenwigt herſteld wordt, zo dat God „ geheel met zig zelven voldaan is." Volgens den laatſten Verhandelaar, „ is God geheel niet onderhevig aan „ eenige aandoening. 'Er is in 't volmaakte Wezen „ geene afwisſeling van aandoeningen, daar alles *op eens* „ in Hem tegenwoordig is. God beſchouwt dus al het „ geſchapene in eens en in verband, weet de eindelyke „ uitkomſten; waarin Hy ten vollen berust." —— Misſchien loopen deeze gevoelens niet zo verre uit elkanderen, als zulks in den eerſten opſlag ſchyne. Doch wy kunnen ons daarover nu niet uitlaaten. 't Gevoelen van den eerſten Verhandelaar, JELGERSMA, wiens Verhandeling door 't Genootſchap met den Gouden Medallie bekroond is, is meer geſchikt naar het *algemeen Gevoel*, of *Senſus communis*, minder bepaald, en laat zig minder tot eene enkele *klaare ſtelling* te rug brengen. Na deeze herinnering komen wy tot de Verhandeling, die voor ons ligt. —— Na iets over Hartstochten in 't algemeen gezegd te hebben, gaat de Schryver over, te bewyzen, dat God niet *onverſchillig* of een ledig aanſchouwer zyner Werken is, en beſluit dus, dat God *Aandoeningen* of *Hartstochten* heeft; ontleenende zyne bewysredenen uit de H. S., uit de natuur van God, en de Schepping der Wereld. Het Antwoord op de voornaame Vraag, *of deeze Hartstochten geen nadeeligen invloed hebben op Gods Gelukzaligheid*, zoekt hy in Gods hoogſte gelukzaligheid, voortſpruitende uit de beſchouwing van zyne Volmaaktheid; welke gelukzaligheid dus geheel onafhangelyk is van de ſchepſelen en derzelver bedryven. Hy vergelykt hierin (§ 94.) den Allerhoogſten met een verſtandig en goedhartig Koning, die zyne onderdaanen wyze wetten heeft gegeeven, welke echter van een groot deel zyner onderdaanen veracht worden. Het is natuurlyk, zegt de Schry-

Schryver, dat de rampen der ongehoorzaamen zyn gevoelig hart moeten treffen, en hy over hunne ongehoorzaamheid verbolgen zal worden; doch de Koning kan zyne hartstochten van vreugde en toorn uitlaaten, zonder dat zyne gelukzaligheid daarby eenig voordeel bekome of nadeel lyde. —— Het komt ons voor, dat hiermede de zaak niet gered is, want het moest buiten twyfel de vreugde en gelukzaligheid (welke toch bestaat in de som der aangenaame gewaarwordingen) des Konings vergrooten, wanneer hy minder behoefde te straffen, en 'er meerder heil van zyne onderdaanen genoten werdt. Dan de Schryver schynt dit ook zelve gevoeld te hebben, komt ten minsten naderhand tot de eigenlyke Vraag, die hy, bladz. 58, dus voorstelt: „ Schoon God het „ goede niet behoeft te beminnen, noch het kwaade te „ schuuwen, uit hoofde van Eigenbelang; moet het Hem „ echter niet grieven, dat zo veel goeds in de wereld „ achterwege blyft, en zo veele van zyne schepselen „ met de bitterste rampen te worstelen hebben?" —— De Auteur maakt veele voorbereidende Aanmerkingen, eer hy tot de eigenlyke oplossing overgaat, als dat God deeze wereld volkomen naar zyn zin en genoegen heeft ingerigt, en 'er by gevolg nooit iets kan gebeuren, dat Hem stof tot weezenlyk misnoegen zou kunnen geeven, of zyne gelukzaligheid stooren, terwyl Hem zyne Werken van eeuwigheid bekend zyn. Maar de eigenlyke oplossing van deeze zwaarigheid zoekt de Auteur in de stelling, dat God weet, dat alles eindelyk zal te regt, en ook de Godloozen tot eene gevestigde gelukzaligheid zullen komen. —— Hy heeft dus een byzonder Hoofddeel geschikt tot het onderzoek over de duurzaamheid der helsche straffen, en acht, dat op goede, zo natuurlyke als Bybelsche, gronden kan getoond worden, dat 'er een einde van straffen en eene eindelyke gelukzaligheid zal plaats hebben. Hy oordeelt deeze leer zo wel gestaafd in een uitgewerkt stuk, door P. VAN HEMERT, in het Jaar 1786, uit het Engelsch vertaald, dat hy het onnoodig acht daarover uit te weiden, vergenoegende zig met zig daarop te beroepen. „ Wie kan, voegt hy 'er, „ onder anderen, by, §. 132, zig nu verbeelden, dat „ God zulk een oneindig aantal van verstandige schepselen hervoort gebragt zou hebben, die de prooi stonden „ te worden van nimmer eindigende martelingen? Zou „ Hy niet liever, na dat Hy alle mogelyke middelen te

„ ver-

„ vergeefs beproefd hadt," (dit *vergeefs* ſchynt ons hier zeer kwaalyk geplaatst: weet de Alweetende de uitkomſten dan niet vooruit?) „ wederom geheel vernieti„ gen, dan hen een aanweezen laaten behouden, dat hen „ eeuwig tot een last en kwelling moet verſtrekken? Of „ veel meer, zou Hy wel immer zulke weezens hebben „ kunnen ſcheppen," enz.? —— Volgens deeze veronderſtelling gaat hy, in de laatſte plaats, tot de oplosſing over. Straffen heeft by den Auteur een dubbeld oogmerk. God ſtraft, om dat Hy regtvaardig is, doch tevens ter verbetering. In het hevigſte zyner verbolgenheid blyft Hy altoos even bedaard; en zyne grootſte toorn belet Hem niet, zodanige, tegen welke Hy regtvaardig ontſtoken is, nogthans als zyne ſchepſelen, „ die nog eens wyzer ſtaan „ te worden," te blyven beminnen. Aldus meent onze Schryver, dat Gods wreekende Geregtigheid geene ſtraffen uitoefent, dan met inzigt om te verbeteren; en de onaangenaamheid, die uit het ſtraffen voortſpruit, wordt, zyns achtens, rykelyk overtroffen door het ſtreelend vooruitzigt, (naar menſchelyke wyze van ſpreeken) van de heilryke uitwerking.

Zie hier den korten inhoud! — De Leezer kan hieruit eenigermaate opmaaken, waarin deeze Verhandeling met de voorige inſtemme, waarin verſchille. De veronderſtelling ter oplosſing zal den meesten niet aanneemelyk voorkomen. Indien wy konden gisſen, is misſchien den Beoordeelaaren de Verhandeling aldaar zwak voorgekomen, daar zy juist ſterkst hadt moeten zyn, dewyl de voornaame oplosſing berust op de veronderſtelling van de eindelyke Gelukzaligheid aller menſchen; achtende het ligtelyk onvoldoende zig daarin op een ander geſchrift te beroepen. Doch de Auteur heeft zekerlyk gedagt, niet te behoeven over te ſchryven, 't geen door anderen gezegd is. Anderszins wykt zyne Verhandeling daarin van de bekroonden af, dat zy de oplosſing elders zoekt dan deeze. En als zodanig hadt men haar mede een plaats kunnen inruimen, te meer, daar het Genootſchap niet voor de gevoelens der Auteuren, volgens deszelfs herhaalde verklaaring, inſtaat; en zullen 'er ligt zyn, die dit voor de eenigst mogelyke oplosſing houden, en haar wel gaarne de voornaamſte plaats hadden ingeruimd. De meesten worden toch door *opinien* geregeerd. Voorts is ons voorgekomen, dat de Verhandeling wel ſamenhangend, en op eene duidelyke manier is opgeſteld.

Hand-

Handboek voor Liefhebbers van vreemde Plantzoenen en Tuiniers, of Aanleiding tot de kennisse van alle In- en Uitlandsche Boomen en Heesters, welke by ons in de opene Lucht kunnen gekweekt worden. Naar de nieuwste Berigten uit het Hoogduitsch samengesteld door J. B. VAN WINTERSHOVEN. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1795. *In gr. 8vo.* 580 *bl.*

Daar de smaak voor het aanleggen van zogenoemde Engelsche of Chineesche Tuinen en Bosschen, van Amerikaansche en andere Boomen en Heesters, ook hier te Lande algemeener werd, wakkerde zulks den Schryver van dit Werk aan, om den onderneemers van dergelyke beplantingen, in het bepaalen hunner keuze ter aanlegging van dergelyke Tuinen, zo wel als den Boomkweekers en andere Liefhebbers, door het uitgeeven van een geschikt Handboek behulpzaam te zyn. —— Dan, veelvuldige zwaarigheden in het ontwerpen van een eigen opstel ondervindende, had hy dit plan byna geheel gestaakt, tot dat hem zodanig een Werk uit Duitschland toegezonden werd, het geen hy zo volledig en tot zyn oogmerk geschikt vondt, dat hy het besluit nam, om van hetzelve eene Vertaaling te onderneemen, vooral toen een Hoogleeraar in de Kruidkunde, dien hy daarover raadpleegde, van gevoelen was, dat zulk eene Overzetting, met de nodige vermeerderingen en veranderingen ten opzichte van onze Luchtstreek, van veel nut voor de Nederlandsche Beoefenaars der Kruidkunde zou kunnen zyn.

Met dit oordeel van den opgemelden Hoogleeraar moeten wy volkomen instemmen, en hebben, by het doorbladen van dit Handboek, hetzelve volkomen geschikt gevonden tot het doeleinde, 't welk de Burger VAN WINTERSHOVEN zich met die Vertaaling had voorgesteld, terwyl tevens de verschillende byvoegzels en verbeteringen, door den Overzetter aan hetzelve bygebragt, de waarde dezer Nederduitsche uitgave aanmerklyk boven het oorspronkelyke vermeerderd hebben; waar onder ook geen geringe verdienste heeft het vierledig Register van Engelsche, Fransche, Hoog- en Nederduitsche benaamingen der Plant- en Boomsoorten, die in dit Handboek worden voorgedraagen.

Ver-

Verhandelingen en Waarneemingen over de Natuurlyke Historie meerendeels van ons Vaderland, *door* JOHANNES FLORENTIUS MARTINET, *Meester der Vrye Konsten*, *Doctor in de Wysbegeerte*, *Lid van de Hollandsche*, *Zeeuwsche en Geldersche*, *Maatschappyen der Weetenschappen te Haarlem*, *Rotterdam en Arnhem*, *en Predikant te Zutphen. Met Plaaten. Te Amsterdam*, *by* J. Allart, 1795. *In gr.* 8vo. 452 *bl.*

Ten tyde dat de *Haarlemsche Maatschappy der Weetenschappen* in vollen bloei en kragt was, en men zich bevlytigde op het aanwinnen van *werkzaame Leden*, en niet, gelyk vervolgens niet zelden geschiedde, om *Leden* tot andere einden aan te werven, hoedanige de Naamlysten den Menschenkenner aanwyzen —— ten dien tyde, schryf ik, droegen de uitgekomene Verhandelingen, schoon zeer ongelyk van waardy, en niet altoos met de vereischte kieschheid of onpartydigheid gekoozen, blyk van noesten yver om der Geleerde Wereld, en byzonder den Vaderlande, nuttig te zyn.

Onder de *werkzaame Leden* deedt zich uitmunten de door zynen veelvuldigen schryfarbeid bekende, en veel nuts gesticht hebbende, MARTINET, onlangs ten einde van zyn welbesteed Leeven gekomen (*). Deel by Deel leverde, of een enkel, of meer Stukken op van zyne Waarneemingen, bovenal de Natuurlyke Historie van ons Vaderland, die zo nuttige als noodzaaklyke tak, betreffende; en, waren zy niet alle even gewigtig, 't geen het onmogelyke zou gevergd weezen, alle hadden zy gewigts genoeg om plaats te vinden in eene Verzameling als die der Werken van de *Haarlemsche Maatschappye.*

's Schryvers dood, en dat de Maatschappy niet meer te wagten heeft van hem, die 't geen hy dagt met voordeel te kunnen schenken niet in zyn Lessenaar bewaarde, heeft de Bezitters van de *Verhandelingen der Hollandsche Maatschappy* te *Haarlem*, of althans één hunner, bewoogen, om in één Boekdeel te verzamelen, wat deeze vlytige Waarnee-

(*) Deeze verdienstvolle Man overleedt den 4 Aug. 1795, te *Amsterdam*, in het 67 jaar zyns Ouderdoms, aan de gevolgen eener Beroerte.

neemer en arbeidzaame Schryver, van tyd tot tyd, de *Hollandsche Maatschappye* verschaft heeft. Zie hier de Lyst der Stukken.

Antwoord aan de Hollandsche Maatschappy van Weetenschappen, te Haarlem, op haare Vraage: *Wat is 'er tot nu toe over de Natuurlyke Historie van ons Vaderland geschreeven? —— wat ontbreekt 'er nog aan? en welk is de beste wyze, waarop de gemelde Geschiedenis zou dienen geschreeven te worden?* —— Met den Prys eener Zilveren Medaille bekroond.

Waärneeming van drie soorten van Witte Hemelboogen.
Waarneeming van een byzonder Luchtverschynzel, in 1768.
Waarneeming van een Witten Hemelgordel.
Proeven over den Nieuwen Landbouw.
Verbaazende Uitwerkzels van een Onweêr, in 1768.
Een Orkaan van 1770, *en ongewoone Luchtverschynzels in* 1771.
Beschryving van een Wanschapen Bot, van een Windei, van een Uitwas aan den Tak van een Eikenboom, en van blaauwe Aarde.
Waarneeming van het Goud aan den Rhyn.
Verhandeling over het Wier der Zuiderzee.
Waarneeming van eene Oogziekte van eene Familie op het Eiland Wieringen.
Verhandeling over het Grond-ys.
Waarneeming van een Onweêr en eene Hoos, in 1780.

Van alle deeze Stukken hebben wy, in onze *Vaderl. Letteroef.*, by het uitkomen der Deelen van het Werk der Maatschappye, meer of min breedvoerig verslag gedaan; te meer, daar de Stukken uit MARTINET's pen gevloeid voor ons iets bekoorlyks hadden.

Alle deeze Stukken in eenen Bundel verzameld te zien, moet den Vaderlander, op dien tak van Weetenschap gesteld, behaaglyk weezen; en is het een aangenaam Toevoegzel voor alle Bezitters van 's Mans andere hooggeschatte en sterk gezogte, en vlytig geleezene, Werken.

Een

Emile, of Verhandeling over de Opvoeding, van JAN JAQUES ROUSSEAU, *Burger van Geneve. Uit het Fransch. Met Aantekeningen van* RESEWITZ, EHLERS, VILLAUME, TRAPP, CAMPE, STUVE *en* HEUSINGER, *uit het Hoogduitsch vertaald.* 1*ste Stuk. Te Campen, by* J. A. de Chalmot, 1790. *In gr.* 8*vo.*

„ Een Boekhandelaar te *Amsterdam* hadt, in den Jaare 1762, by Staaten van *Holland* een Octroy verkreegen om het hier aangeduide Werk des *Geneefschen* Burgers te mogen drukken, uitgeeven en verkoopen. Dan dit verworven Voorregt werd, wanneer de schadelyke aart en verderflyke strekking deezes Werks te hunner kennisse gekomen was, niet alleen ingetrokken; maar ook het verkoopen van 't zelve alleszins op 't sterkste verboden. Een lot, 't welk dit Werk in verscheide Landen reeds hadt moeten ondergaan, inzonderheid in *Frankryk;* te *Parys* was het ten vuure gedoemd." Dit vinden wy omtrent hetzelve aangetekend in de *Vaderlandsche Historie, ten onmiddelyken Vervolge op* WAGENAAR'S *Vaderlandsche Historie*, XXIII D. bl. 218.

Zulks zou misschien doen denken, dat eene Vertaaling van dat eigenste verboden Werk in 't licht te geeven het gevolg ware van de tegenwoordige Vryheid der Drukperse; doch de Jaartekening op den Tytel, 1790, toont, dat het, in een ander Tydperk, hier het licht aanschouwde. —— Bevreemding moge dit baaren; doch deeze zal verdwynen als wy de gedaante, onder welke het te voorschyn tradt, in opmerking neemen.

In het Voorberigt, waar wy, te onzer verwondering, niets van dit Verbod gewaagd vinden, meldt ons de Vertaaler, „ dat dit oorspronglyk Werk van den *Geneefschen* Wysgeer voor den gemeenen of niet diep genoeg denkenden Leezer genoegzaam nutloos, indien niet zelfs voor veelen schadelyk bleef, ter oorzaake dat men zyne meening niet zelden verkeerd begreep, en het daar beneven niet ontkend kan worden, dat, onder een schat van schoone Voorschriften, ook eenige gebreken schuilen, mitsgaders veele denkbeelden en omstandigheden, die eene nadere opheldering vereischen."

In 't nabuurig *Duitschland* trok dit Werk, naar aanduiding des Voorberigt-Schryvers, de aandagt van eenige verstandige Man-

Mannen, om alles te beproeven, en zorgvuldig te onderzoeken, wat tot eene goede Opvoeding, zo ten aanziene van het Lichaam als van de Verſtandelyke Vermogens der Kinderen vereischt wordt. Deeze Mannen vormden een aanzienlyk Genootſchap, welks Leden, hoewel ten deele verre van elkanderen verſpreid, zich onderling hunne waarneemingen en daar uit gevloeide ontdekkingen en voorſchriften mededeelden, om aldus onpartydig onderzogt, aan ieders eigene byzondere waarneemingen getoetst, voorts vermeerderd en verbeterd te worden.

Dit was de bron van veele Opvoedingsſchriften in *Duitschland;* aan Nederduitſche Vertaalingen van welke men het ons niet heeft laaten ontbreeken. „ In den Jaare 1789 gaf," naar luid des Voorberigts, „ dit Genootſchap mede eene Hoogduitſche Vertaaling van de *Emile* in 't licht, verrykt door eenigen van deszelfs leden met veele nuttige aantekeningen, waar door de waarde van dit Werk zeer merkelyk is toegenomen."

Deeze *Hoogduitſche* Uitgave bewoog den Vertaaler der *Hoogduitſche Aantekeningen*, om het, ten dienſte der *Nederlanderen*, onder handen te neemen; nogthans in dier voege, dat voor den Text zelve alleen het oorſpronglyk *Fransch* Werk gevolgd is, met byvoeging van zodanige Aantekeningen als den Vervaardiger des *Nederduitſchen* Werks niet te eenemaal overtollig ſcheenen. Men vindt onder ieder Aantekening den naam van haaren Opſteller geplaatst, en, zo 'er meer Naamen zyn, geeft zulks te kennen, dat de verdere Ondertekenaars volkomen van 't zelfde gevoelen zyn als de eerst ondergetekenden.

De op den tytel gemelde Naamen deezer Aantekenaaren kundigen ons Mannen aan, wier Schriften, zo over de Opvoeding als andere Onderwerpen, in *Duitschland* zeer beroemd en geagt zyn; te weeten: RESEWITZ, Abt te *Kloosterbergen;* EHLERS, Hoogleeraar te *Kiel;* VILLAUME, Hoogleeraar te *Berlyn;* TRAPP, Hoogleeraar te *Trittau*, by *Hamburg;* CAMPE, *Brunswyk-Lunenburgſche* en *Anhalt-Desſauſche* School- en Opvoedings-Raad; STUVE, Rector te *Nieuw-ruppin*, en HEUSINGER, van welken laatſten geene byzondere Waardigheid vermeld wordt.

Zeer gepast en oordeelkundig vinden wy eene algemeene Aanmerking van EHLERS en RESEWITZ, tot welke zy en andere hunner Medeaantekenaaren dikwyls

wederkeeren. „ De fraaije ſtyl van ROUSSEAU ſleept den Leezer gemeenlyk in dier voege voort, dat hy tot geen ſtilſtaan en nadenken komen kan. De uitwerking, welke zeer veele plaatzen van ROUSSEAU's Werken by oppervlakkige Leezers voortbrengen, beſtaat derhalven zeer ligt in het vormen van begrippen, waarin waarheid en dwaaling zich zo fijn vereenigen, dat de eigenlyke gevolgtrekking niet zelden den ſchyn van waarheid aanneemt, ſchoon zy eene in de daad even zo groote als gevaarlyke dwaaling is." —— Om hier tegen de Leezers van de *Emile* op de hoede te doen zyn, ſtrekken de Aanmerkingen der *Hoogduitſche* Geleerden.

De veelvuldigheid derzelven maakt het leezen eenigzins lastig: men wordt telkens ſtil gehouden, en verliest den draad des oorſpronglyken Schryvers, en moet dien weder zoeken. Best zou men derhalven doen met tweemaalen de *Emile* te leezen, eens zonder, vervolgens met, de Aantekeningen. Alle zyn ze ondertusſchen niet van eenen wederleggenden, ſoms van een ophelderenden en bevestigenden, aart. —— Het heeft ons eenigermaate geſmert, dat in de wederſpreekende Aantekeningen eenige eene duisterheid andere eene dorheid hebben, die by het flikkerende en leevendige van ROUSSEAU's betoverenden ſtyl dermaate afſteekt, dat veelen den Text boven de Aantekening zullen kiezen. Voorbeelden hiervan zyn te menigvuldig om aan te ſtippen. Dit zeker kan niet zeer dienen, om, is 'er op zodanige plaatzen iets verkeerds en ſchadelyks, 't zelve te regt te brengen of af te weeren.

Desgelyks kan de veelvuldigheid en uitgeſtrektheid wel eenigen hinder toebrengen aan het oogmerk der Aantekeningen zelve; eene veelvuldigheid, die nog vermeerderd wordt wanneer de *Nederduitſche* Vertaaler ſoms eene Aantekening op Aantekening maakt. Ook dan, wanneer de eene Aantekenaar op eens anders Aantekening de zyne maakt, en oordeelt „ dat zyn waarde Vriend den „ Autheur onregt aandoet." Meestal nogthans ſtemmen zy overeen, en verſterken elkander. Schoon deeze veelvuldigheid en dit tegen elkander aanloopen der Aantekening-Schryveren voor zommigen hinder baare, zal het anderen gelegenheid verſchaffen tot nadenken, vergelyken en beoordeelen, en dan eene keuze te doen.

ROUSSEAU's veelvuldige Aanvallen op de Inrigtingen der *Burgerlyke* Maatſchappyen, hoedanig ze geſteld zyn,

 kent

kent elk die iets van deezen Schryver weet. Deeze ondergaan telkens de aanmerking der Aantekenaaren, die des hunne Leezers waarschuwen. Onder anderen drukken zy zich in deezer voege daar over uit: „ Het gebrekkige, „ dat met den toestand van eenen Burger *kan* verbonden „ zyn, stelt zich ROUSSEAU zeer ten onrechte als iets „ voor, 't welk daar mede werklyk *moet* verbonden wee„ zen. Zal men dan de gebreken, die in het toevallige „ met het weezenlyke dikwyls gepaard gaan, aan dit „ laatste tot eene onvolkomenheid toerekenen? Iemand, „ die maar tamelyk grondig denkt, zou zich niet gaarne „ aan zulke misslagen van denken schuldig maaken. Ik „ weet zelve uit de ondervinding, dat eene sierlyke styl „ zeer dikwyls het vermogen heeft om zulke Leezers tot „ gelyke dwaalende begrippen te verleiden, die, wan„ neer zy uit de bedwelming van het vermaak, waarin „ de sieraaden en verblindende samenvoeging der denk„ beelden van ROUSSEAU hun geworpen hadt, weder tot „ hun zelven zyn gekomen, zoo anders hunne ziel nog „ voor de indrukken der waarheid openstaat, by nadere „ overweeging zich verwonderen moeten, hoe zy, onge„ acht hunne verlichter kundigheden, zich in deezer „ voege konden laaten verblinden. En hoe groot is niet „ het getal van oppervlakkig denkende en van het valsch „ vermaak der eerste indrukzelen ongaarne te rug ko„ mende Leezers, by welke de verkeerde indruk blyft „ huisvesten, en in 't vervolg op hun geheele leeven „ sterken invloed heeft! EHLERS.

„ Deeze indrukken des mannelyken en beslissenden „ styls van ROUSSEAU zyn het, die veele Leezers tot „ dwaalingen en schadelyke toepassingen verleid hebben. „ RESEWITZ."

Zo waaken de Aantekening-Schryvers steeds tegen den verleidenden Invloed des Schryfstyls van eenen Man, die zeker de gaave van schryven meesterlyk bezat, en wiens *Emile* daar van, zo zeer als eenig zyner Werken, de treffendste blyken oplevert. —— Het *Tweede Stuk* ter hand neemende, zullen wy gelegenheid vinden tot nadere staaving van 't geen wy hier aanmerkten. Terwyl wy en *Werk* en *Aantekeningen* den *Nederduitschen* Leezer aanpryzen.

Va-

Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaansche Onlusten, en den daar uit gevolgden Oorlog tusschen Engeland en deezen Staat, tot den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenkstukken zamengesteld. Met Plaaten. Ten Vervolge van WAGENAARS *Vaderlandsche Historie. XIII Deel Te Amsterdam, by* J. Allart, 1794. *In gr. 8vo.* 352 *bl.*

Met het XXXV Boek, het eerste in het voor ons liggend XIIIde Deel deezes staag voortgezetten Werks, ten aanzien van welks Berigtgeevingen wy eenigzins ten achteren geraakt zyn, worden wy in *Overysfel* gebragt. „ Een Gewest," gelyk de Geschiedboeker, by den aanvange, zich uitdrukt, „ in ons Bondgenootschappelyk „ Gemeenebest, 't geen omtrent de Grondwettige Her„ stelling zeer yverde. De geest des Ridders CAPELLEN „ TOT DEN POL, een der eerste Bevorderaaren en een „ der sterkste steunen deezer zaake, doch aan dezelve „ door den dood ontrukt, bleef in dit Gewest heerschen, „ bezielde eene menigte van Inwoonderen, en staafde de „ taal des Lof- en Lykredenaars DU PUY, over dien „ Volks- en Vryheids-Vriend." Dit geheele Boek is een bewys van deezen aanhef. Het uitschryven van den Inhoud zou zulks staaven. Doch deeze is ons te uitvoerig. Wy herinneren alleen dat 'er gehandeld wordt over de Afschaffing van het Regeerings Reglement voor dit Gewest des Jaars MDCLXXV. Wat deswegen in de Hoofdsteden voorviel. Hoe men met *Hasselt* en *Steenwyk* te kampen hadt. De daarop volgende Verbintenis der elf kleine Steden. Onderhandelingen met zyne Hoogheid wegens dit Reglement, en bovenal de niets uitdoende Bezending der drie Hoofdsteden aan zyne Hoogheid op *'t Loo.* Wat 'er, tusschen dit Gewest en de andere Gewesten, te doen viel wegens het Krygsvolk: in welke zaak *Overysfel* met *Holland* instemde, en des in scherpe Briefwisseling treedt met *Gelderland* en *Friesland.* —— Meer plaatslyk vinden wy vervolgens vermeld wat in de Hoofdsteden en mindere Steden voorviel: zo wegens Stads Regeerings Reglementen als de Wapening der Burgeren, als mede andere Stedelyke Voorvallen.

Opmerkenswaardig is 't geen te *Deventer* voorviel wegens

gens een Stads Regeerings Reglement, dat veeler goedkeuring wegdroeg, byzonder als eene Inrigting die de geschondene Regten van het Menschdom herstelde, door zo wel de Leden van andere Gezindheden, als die van de Heerschende Kerk, te doen deelen in de Voorregten van vrye Burgers, en deezen dus in staat te stellen, om, zo wel als anderen, tot voorspoed en vermogen te geraaken.

„ Dan dit laatste," vermeldt onze Geschiedschryver, „ strekte te *Deventer*, waar men, in vroegeren tyde, „ niet alleen zeer op zyne hoede was om den *Roomsch-* „ *gezinden* geene Voorregten toe te staan, doch die ook „ te ontzeggen aan de *Lutherschen* en *Doopsgezinden* (*), „ tot een steen des aanstoots. Die trek eener gezonde „ Staatkunde, op de ondervinding gegrond, dat de Koop- „ handel daar het meeste bloeit, en het gevolglyk den In- „ gezetenen best gaat, waar, zonder uitsluiting van Ge- „ zindheden, vryheid vergund wordt om den Koophan- „ del te dryven en Handwerken te oefenen, moest, in „ het laatste gedeelte der Achttiende Eeuwe, ten doel „ strekken van onverstandige Gezindheidsyver door Ei- „ genbaat bezield. Immers 'er waren poogingen gedaan, „ en die gelukten, om een Verzoekschrift getekend te „ krygen, by 't welk de Ondertekenaars te kennen ga- „ ven, vernomen te hebben, dat 'er, in het Concept Re- „ glement, eenige Artykelen voorkwamen strydig met „ hunne *Burgerlyke Christlyke Gereformeerde Religie*, „ (byzonder doelende op het Artykel, *dat de Roomsch-* „ *gezinden, even als de Mennonieten, tot verkryging van* „ *het Burgerregt zouden toegelaaten worden*,) nevens ee- „ nige Artykelen, die zy onevenredig keurden, en waar „ in veelal Eigenbelang doorstraalde. De Vernietiging „ en Verbetering van zodanige Artykelen verzogten zy, „ als

(*) „ Leezenswaardig, ten deezen aanziene, is 't geen de Schryver van den *Tegenwoordigen Staat van Overysfel* oplevert in het III Deels 1 Stuk, bl. 137, enz. Men duidde, gelyk wy daar vinden bl. 240, den *Doopsgezinden* kwalyk, dat zy door hunne vermogende middelen hunne Winkels in het beste en gelegenste der Stad plaatsten, die met zeer goede Waaren voorzagen, en de hoogste winsten niet namen, en daar door de Neering van veele *Gereformeerde Burgeren*, die zulks niet na konden doen, onttrokken."

„ als mede dat 'er geen agt op geslaagen mogt worden, „ maar het geheele Concept-Reglement vooreerst gestaakt „ blyven; met byvoeging, dat, indien deeze Artykelen „ eenige Goedkeuring van Raad en Gemeente mogten „ wegdraagen, zy dezelve niet zouden aanneemen, en „ van geener waarde houden." —— Eene zaak die veel naasleeps hadt, en deels, zo verre zy dit Jaar betreft, hier geboekt wordt.

Was het by eenige Geschiedboekeren der Oudheid niet vreemd, dat zy Veldheeren en andere uitmuntende Mannen Aanspraaken in den mond lagen van eigen vinding, dit hulpmiddel ter opciering des Geschiedblads heeft de hedendaagsche Geschiedschryver niet noodig, en vindt hy gelegenheid te over om de eigen Aanspraaken woordlyk te boeken. Veelvuldig geschiedden deeze in den tegenwoordigen tyd der Uittochten van Burgers. Onze Geschiedschryver bedient 'er zich van; een treffend voorbeeld ontmoeten wy te *Almelo*, waar hy de keurlyke Aanspraak van den Kerkleeraar der Hervormden, J. KANTELAAR, het Geschiedblad inlyft, met deezen aanloop: „ Even als in *Holland* werden in *Overyssel* de „ Uittochten der Burgeren aangevangen onder het doen „ eener bemoedigende Aanspraake, 't zy door een der „ Regenten, 't zy door een Lid der Gewapende Burger- „ benden, 't zy door een Kerkleeraar. Alle die Aan- „ spraaken waren eenigzins op denzelfden leest geschoeid; „ doch deeze meer beredeneerd dan geene; terwyl veele „ een Geestdrift uitboezemden, die zich alleen laat hoo- „ ren in tyden van Volksbeweegingen, thans tot zulk „ een hoogen trap geklommen. Meermaalen vonden wy „ ons in bekooring om dusdanige Redenvoeringen in onze „ Geschiedenis in te voegen: meermaalen hebben wy 'er „ trekken van opgegeeven; doch kunnen wy ons niet „ wederhouden om 'er hier een in 't geheel te plaatzen, „ die ten voorbeelde kan strekken van andere ten deezen „ dage geuit, en ons den denk- en spreektrant schetst der „ aanmoedigende Voorstanderen, zo van de Burgerwape- „ ning als van Burgerkrygstochten."

In *Enschede* speelde de Gezindheidsyver der zodanigen, die zich *waare Ledemaaten der Gereformeerde Kerke* noemden, tegen de *Paapsche* en *Mennoniete* Burgery, eene rolle van den haatlyksten aart, hier in alle zyne kleuren vermeld. By welke dolheid zeer afsteekt de Vergunning der Staaten van *Overysfel* aan de *Roomschgezinden* om

Kerkhuizen te mogen bouwen. Deeze Vergunning kreegen zy, die van deeze Kerkgemeenſchap waren, op plaatzen in *Enſchedes* nabuurſchap gelegen; *Henglo*, *Borne* en *Almelo:* en tekent de Geſchiedſchryver ten aanziene van *Henglo* op: „ De Inwoonders van dit Dorp, de kosten „ van eene nieuwe Kerk niet kunnende goedmaaken, „ deeden eene Inzameling; en het bleek dat hunne *Pro-* „ *teſtantſche* Landgenooten ruim zo veel als de *Roomsch-* „ *gezinden* hadden bygedraagen. Veel *Onroomſche* Ei- „ generfden deeden, tot een betoon hunner Verdraag- „ zaamheid, boomen, ten Timmerhout bekwaam, in hunne „ bosſchen vellen, tot dienst van de *Hengloſche Roomſche* „ *Kerk*: terwyl min vermogende Boeren dit Hout aan „ hunne *Roomschgezinde* Landgenooten, zonder eenige „ betaaling van vragt, bezorgden."

Het volgende Boek betreft *Friesland*. 't Geen, uitwyzens deeze Geſchiedenis, in den Jaare MDCCLXXXVI eene Rol ſpeelde, die den Schryver geregtigt om in deezer voege aan te vangen: „ *Friesland*, een der Bond- „ genootſchaplyke Gewesten, dat, zints den aanvang des „ Oorlogs met *Groot-Brittanje*, en de daar op volgende „ Beweegenisſen in den Lande, ééne lyn met *Holland* „ getrokken hadt, den Wapenhandel, en wat men oor- „ deelde der gezogte Grondwettige Herſtelling bevorder- „ lyk te weezen, begunſtigde, zullen wy, ten deezen „ Jaare, van Party zien verwisſelen. Eene ommekeer, „ die veelen verbaazend voorkwam, en welker zedelyke „ onmogelykheid zommigen beweerd hadden; toen eeni- „ gen in den voorleden Jaare het waagden te ſchryven, „ dat de Reis des Stadhouders en diens Gezins, na dat „ Gewest, eene *Verzoening* en *Verbintenis* tusſchen de „ *Prinsgezinden* en *Ariſtocraaten* ten oogmerke hadt, „ en te ſpellen dat ze die zou bewerken. Het ſcheen „ hun onmogelyk, dat de Leden der *Frieſche* Regeering, „ die zulke ſterke taal in veele Staatsbeſluiten geſproo- „ ken, over de Werkloosheid in den *Engelſchen* Oorlog „ zo bitter geklaagd, wegens den onvolbragten Tocht „ na *Brest* zich zo onbewimpeld geuit, ten aanziene van „ de Acte van Conſulentſchap zich zo gevoelig ge- „ toond, op de verwydering des Hertogs VAN WOLFEN- „ BUTTEL zo zeer aangedrongen, en over de beantwoor- „ ding des ſchryvens van den Koning van *Pruisſen* op „ een ſtraffen trant geſprooken; en hunne gevoeligheid „ wegens den Brief van zyne Hoogheid in Sprokkel-

„ maand

„ maand des Jaars MDCCLXXXV, zo kragtig aan den „ dag gelegd hadden, op eenigerlei wyze zouden kunnen „ bewoogen worden om te veranderen van de maatrege- „ len dus lange gevolgd, en doorgezet met eenen yver, „ zo groot en blaakende als men in eenig Gewest des „ Bondgenootschaps bespeurde.

„ Doch wy hebben in den loop van 's Lands Geschie- „ denissen, deeze voorvallen vermeldende, genoeg laaten „ zien, dat het in *Friesland* niet ontbrak aan Staatsle- „ den, die verre waren van in te stemmen met de Meer- „ derheid, en in geheel andere begrippen stonden ten „ aanziene van het Staatsbestuur. Hoe veel 's Prinsen „ Reis na en vertoeven van eene maand in *Friesland* „ toebragt, om dit gedeelte der Staatsleden te verster- „ ken, en anderen te winnen, zo dat de Meerderheid in „ de Minderheid veranderde, zullen wy, door mangel „ aan bescheiden, niet op ons neemen te bepaalen." —— Men gedenke dat dit Deel der Geschiedenisse in den Jaare 1794 het licht zag: wanneer Voorzigtigheid aanraadde niet alles te schryven wat mogelyk geweeten werdt.

Eer egter deeze Verandering stand greep, gingen de zaaken in *Friesland* op den ouden voet, blykens het voorgevallene over het Regeerings Reglement te *Leeuwarden*, bovenal tusschen VAN BEYMA en den Stadhouder, wiens Dagvaarding verzogt werd, als mede het voortzetten des Wapenhandels der Burger-Societeiten. — Dan deeze werden eerlang met een ongunstig oog aangezien. De Tocht na *Hattem* en *Elburg* deedt de Tweespalt aangroeijen, en eene Afkondiging die het vuur van Burgertwist stookte, waar in *Franeker* een groot aandeel hadt. Hoog liep het tusschen Hollands Staaten en de gezwenkte *Friesche* over het gebruik van Krygsvolk in Burgergeschillen. Alles in dit Boek breed ontvouwd.

Een gedeelte deszelfden Boeks doet ons de Gesteltenis van 's Lands zaaken in *Groningen* kennen, waar de zaaden des misnoegens ten deezen Jaare tot eene meerdere rypheid kwamen. Zulks blykt uit het hier breed beschreeven misnoegen over den geringen Invloed der Taalsmannen en Gezwooren Gemeente, en geschil met zyne Hoogheid daar uit gereezen. In dit Burgergeschil speelde *Godsdienstbelydenis-haat*, waar van wy in dit ons Berigt meermaalen gewaagden, eene rol, waar zy met verdiende schande afkwam; het kort verslag neemen wy over. Om

het bestaan der Burgeren, die voor de Stads en der Ingezetenen Regten tegen zyne Hoogheid yverden, in een haatlyk licht te doen voorkomen, „ hadden," dus luidt het berigt, „ eenigen opgemerkt, dat men het getal der „ Ondertekenaaren (eens Verzoekschrifts) wel op de helft „ zou kunnen verminderen, wanneer de *Roomschen*, *Lutherschen* en *Doopsgezinden*, daar van werden uitgezonderd. Deeze laage trek, om Gezindheidsyver in 't spel „ te brengen en Tweedragt te verwekken, hadt eene tegenovergestelde uitwerking. Men zag dezelve aan met „ eene afkeurende verontwaardiging. Deeze vertoonde „ zich op de Burger-Societeit ten sterksten. Zo ras men „ daar dit blyk van Onverdraagzaamheid hoorde, verbeeldde men de drie gemelde Godsdienstige Genootschappen met dat der Heerschende Kerke door vier „ Roemers, met denzelfden Vaderlandschen Drank gevuld, stortte denzelven in één Glas ondereen, en bragt „ dit elkander toe." —— Het gelukte der Burgerye, zo wel als zy in de zaak tegen zyne Hoogheid haaren wensch kreeg, om de Herziening van het Stads Regeerings Reglement te verwerven. —— De Taalsmannen der Gezwooren Gemeente verwierven met veel moeite om ten Landdage geroepen te worden. —— Men bragt *Groningen* in staat van tegenweer, naa het voorgevallene te *Hattem* en *Elburg*. —— Ook in de *Ommelanden* was men op Herstel bedagt; doch slaagde niet gelyk in de Stad. Het lot van den Heer DE SANDRA VELDTMAN, die een lotgenoot van den Ridder VAN DER CAPELLEN TOT DEN POL mogt heeten, wordt hier breed vermeldt.

Het laatste Boek, in dit Deel, betreft *Zeeland*. Hebben wy den Aanvang der twee andere Boeken in dit Deel vermeld, wy moeten 'er dien deezes Boeks, gelykheidshalven, byvoegen. „ Veelvuldige aanmerkingen van onderscheiden „ en eenige van zeer ongunstigen aart hadt, in 't afgeloopen „ Jaar MDCCLXXXV, de Reis des Stadhouders en diens „ Gezins na *Friesland* en *Groningen* ondergaan. Deeze „ misten niet vernieuwd en verzwaard te worden, toen „ het gerugt zich verspreidde, dat die Vorst, met zyne „ Gemalinne en Gezin vergezeld, in den Zomer deezes „ Jaars MDCCLXXXVI ook *Zeeland* zou bezoeken. „ Niet genoeg rekende men het, te laaten verluiden, dat „ diens tegenwoordigheid in dat Gewest, waar het aan „ geen Voorstanders van zyne Hoogheid en diens Huis „ mangelde, gelegenheid zou geeven tot oproerige Be-

„ wee-

„ weegingen; men waagde het voluit te voorzeggen, dat
„ deeze Reis niet min ten doele hadt dan om zyne Hoog-
„ heid tot Hertog of Graaf van *Zeeland* te doen ver-
„ heffen, dat diens Aanhang aldaar magtig genoeg ware
„ om allen tegenstand te overwinnen, en zonder veel
„ moeite dit oogmerk te bereiken; ja men sprak sterk
„ van een beraamd plan in *Zeeland*, *Friesland* en *Gel-*
„ *derland*, om den Stadhouder die hoogere waardigheid
„ op te draagen. Gerugten, die zelf, hoe greetig men
„ alles aannam 't welk 's Prinsen bedoelingen met eene
„ zwarte kool tekende, geenen ingang vonden by ee-
„ nigzins kundigen in den Lande. Gelyk deezen ook
„ geen geloof sloegen aan het schryven, dat een der
„ Zoonen van zyne *Groot-Brittannische* Majesteit na *Zee-*
„ *land* zou oversteeken, om by de jonge Prinsesse van
„ *Orange* zyne opwagting te komen maaken, waar van
„ niets minder dan eene Egtverbintenis het gevolg zou
„ weezen."

Schoon van dit alles niets kwame, bleek het genoeg, uit de Staatsverrigtingen, hier zeer omstandig geboekt, welk eene Rol de toenmaalige Raadpensionaris VAN DE SPIEGEL, en de eerste Edele VAN LYNDEN, speelde. Staatsstukken hier te vinden, wegens een Brief van zyne Hoogheid aan den Raadpensionaris, en een Brief van *Zierikzee* aan Staaten van *Holland*, wegens het Staatsbesluit, hoe *Zeeland* „ zou handelen in gevalle *de*
„ *voortduuring der Oneenigheden gelegenheid verschafte*
„ *aan de magtige Nabuuren van den Staat, om zich van*
„ *de eene of de andere zyde in de Geschillen te mengen,*"
welke men gaarne uit de Staatsregisters geweerd hadt, zullen, in deezen tyd, met vrugt kunnen geleezen worden, om dien Raadpensionaris met zynen Aanhang te doen kennen. „ Wy oordeelden," verklaart de Schryver, die zeker niet voorzien kon hoe dit stuk weinig jaaren laater de aandagt zo byzonder zou trekken als dezelve *heden* daar door getrokken wordt, „ het geheele
„ beloop deezer netelige zaake, uit de Zeeuwsche Staats-
„ stukken, te moeten voordraagen: om eene egte schets
„ te geeven van de gesteldheid in dit Gewest, ten aan-
„ ziene der wydgaapende Staatsgeschillen: en te meer
„ dewyl het thans gebeurde in verband staat met andere
„ voorvallen, zo in *Zeeland* als in het geheele Bond-
„ genootschap, die gelyktydig en vervolgens zich opdee-
„ den, welke, by mangel van bescheiden der zo veel be-
„ te-

„ tekenende Staatsonderhandelingen, duister en onver-
„ klaarbaar zouden blyven." —— Hier toe ftrekt ook een ontworpen, doch niet afgezonden, Brief.

Wy kunnen, daar onze Berigtgeeving reeds te verre uitloopt voor ons beftek, niet breed vermelden, hoe de Tuimelgeest des Oproers, fchoon zich ftil houdende gedurende het verblyf van het Stadhouderlyk Gezin, zich ten deezen Jaare op *Schouwen*, en byzonder te *Zierikzee*, vertoonde: daar men ook beginzels van Oproerige Beweegenisfen te *Vlisfingen* befpeurde. Steden die zich tegen de Bedoelingen van *Oranje* met zo veel moeds aankantten. Het deerlyk verval van het *Dok* ter laatstgemelde Stede, grootlyks toe te fchryven aan een Gefchil tusfchen die Stad en *Veere*, hier in 't breede ontvouwd, doet den Schryver ten flot zeggen: „ Zo veel omflags hadt eene
„ zaak het algemeen belang betreffende, door byzondere
„ inzigten veragterd en vertraagd. En, fchoon by hun
„ Hoog Mogenden befloten was, in gevolge van voor-
„ gaande bepaalingen, om den Raad van Staaten eene
„ Petitie te doen vervaardigen van de kosten, tot het
„ opmaaken der Haven en het Dok van *Vlisfingen*, en
„ tot andere Werken ter verbetering van de Havenen
„ en Zeegaten deezer Landen, tot berging der Oorlog-
„ fchepen gefchikt, bragt deeze redenen in 't midden,
„ waarom zy vermeende aan dit Befluit als nog niet te
„ kunnen voldoen (*)."

(*) *Refol. Gen.* 1 en 22 Aug. 1786. *Not. van Zeel.* 28 Aug. 1786.

Redevoering aen het Volk van Nederland, by gelegenheid van de Eerfte Verjaering der Bataeffche Revolutie, den XIXden van Louwmaend, 1796. *Door Mr.* JACOBUS CATHARINUS CORNELIS DEN BEER POORTUGAEL. *Te Amfterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *Het Tweede Jaer der Bataeffche Vryheid. In gr.* 8vo. 56 *bl.*

De Vryheidminnende DEN BEER POORTUGAEL, volgens vooraf daar toe gemaakte affpraak, hadt deeze Redevoering opgefteld, om in de Maatfchappy *Felix Meritis* te worden uitgefproken. Dit is niet gefchied, door planverandering der Leden. Thans geeft de Redenaar zyn Opftel aan het Publiek, om te leezen. Dank zal hy, daar

daar mede, by veelen, behaald hebben. De Opdragt aan alle de Leden dier Maatschappye, ondanks de teleurstelling, is een trek, die ons behaagt; van des Burgers DEN BEER POORTUGAEL's hart en karakter boezemt ons zulks gunstige gedagten in. Met genoegen lazen wy de Redevoering, als doorzuld van gevoelens, passende aan een Burger, welke, als DEN BEER POORTUGAEL, in het daarstellen onzer Revolutie eene sterke hand gehad heeft. De bronnen van ons ongeluk op te spooren; de middelen tot herstel van welvaart, van den alouden roem en van de bestendige vryheid, te overweegen: dit is het plan der voordragt. Zulks geschiedt met veele blyken van kennisse der zaaken, voorgedraagen in een leevendigen en doorgaans vloeienden styl, veraangenaamd met byzonderheden uit vroegere en laatere Geschiedenissen, welke, gemeenlyk, met goed oordeel worden toegepast, en van 's Mans uitgebreide beleezenheid de blyken draagen. Zie hier een enkelen trek van denkwyze en uitvoeringe: „ In „ de gewesten, waer de weelde aenbidders vindt, zal de „ vryheid vergeefs naer helden om haer te beschermen „ zoeken. Wy hebben den throon der dwinglandye om„ vergerukt, maer de tempel der weelde staet in Neder„ land noch in volle pracht; noch daeglyks wordt op „ haere altaeren geofferd ... ô wellicht zal dit outervuur „ door ons zodanig gevoed worden, dat het den offerae„ ren verslinden — den vryheidsboom verteeren — „ de tempelen van 't geluk en de heiligdommen der We„ tenschappen verwoesten, en 't altaer van den Gods„ dienst geheel vernietigen zal. *Griekenland* en *Rome* „ (beter zou hier, om 't vervolg, *Italie* gevoegd hebben) „ waren eenmael bloeiende gewesten, de weelde heeft ze „ tot puinhoopen gemaekt." Met volle ruimte kunnen wy de aandagtige leezing deezer Redevoeringe onzen Landgenooten aanpryzen, en wy doen het vooral by de zulken, die een hart bezitten, blaakende in Vaderlandsche neigingen, om de dienstige middelen tot herstel met 'er daad te volvoeren; ten welken wenschelyken einde die van den Burger DEN BEER POORTUGAEL ons, over 't geheel genomen, als gepast en dienstig voorkomen.

Catechismus van de oorspronglyke Inrigting eener Maatschappy, en de Pligten en Regten van den Burger, volgends de Natuurlyke Staatkunde. Met een Broederlyk hart opgedraagen aan alle Vaderlandsche Genootschappen, Societeiten, Wyk- en Volksvergaderingen in Nederland. Te Amsterdum, by J. R. Poster, 1796. *In* 8vo. 70 *bl.*

In den voorleden Jaare kwam ons eene *Republikeinsche Catechismus*, voor Kinderen geschikt, onder 't ooge, van welken wy met geene volle goedkeuring konden spreeken (*); die thans voor ons ligt is voor *grooter Kinderen* geschreeven, en verdient een gunstiger beoordeeling.

's Onbekenden Schryvers algemeene Aanmerking, en de grond van zyn Werkje, is: „ By veelen doen de *Regten* „ *van den Mensch* alles af, zonder dat de *Regten van* „ *den Burger* by hun in eenige aanmerking komen. —— „ By my, daarentegen, doen de *Regten van den Bur-* „ *ger* alles af, en de woorden de *Regten van den Mensch* „ *en Burger* betekenen by my niets meerder en minder „ dan de *Regten van den Mensch, die niet alleen* „ *Mensch maar te gelyk Burger, en dus Mensch en Bur-* „ *ger tevens, is.*"

Dit beredeneert hy in eene korte Voorreden. In zeven Hoofdstukken is zyn Werkje afgedeeld. Het I. *Over de woorden Patriottismus en Patriot.* —— II. *Van de Maatschappy in 't algemeen.* —— III. *Van de Wetten der Maatschappy, en van de Pligten en Regten der Burgers.* —— IV. *Van de Inwoonders, derzelver Pligten en Regten.* —— V. *Van de Regeering of 't Bestuur der Maatschappy.* —— VI. *Van het Regt van Eigendom.* —— VII. *Van den Godsdienst.*

Kort is doorgaans, blykens de kleinheid van het Werkje, 's Schryvers voordragt. Uitvoerigst behandelt hy de twee laatste Hoofdstukken, ter oorzaake van de misvattingen, zo omtrent de *Regten van Eigendom*, als omtrent de *Godsdienstige Vryheid*, en vooral omtrent die *Ei-*

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* voor 1795. bl. 476.

Eigendommen van Godsdienstigen oorsprong, die gewoonlyk *Geestlyke Goederen* genoemd worden.

Uit dit laatste een klein gedeelte over te neemen zal ons den denk- en schryfstant eenigermaate doen kennen.

„ Vr. Hoe behandelt en beschouwt de Maatschappy de Leeraars van den Godsdienst in 't algemeen?

„ Antw. Als Burgers, en wel, voor zo verre zy de waare verlichting en deugdsbetragting bevorderen, als zeer nuttige Burgers; maar die nogthans voor de Wet met anderen gelyk staan.

„ Vr. Zorgt zy ook voor hun onderhoud?

„ Antw. De Maatschappy heeft hier toe geene zedelyke verpligting.

„ Vr. Op wat wyze moeten dezelve dan verzorgd worden?

„ Antw. Wanneer eenige Burgers zich te zamen vereenigen om hunnen Godsdienst gemeenschappelyk uit te oefenen, staat het aan hun om zodanige Leeraars aan te stellen, en die zodanig te bezoldigen, als zy goed vinden; het zy uit hunne byzondere beurs, het zy door een gemeenschaplyk eigendom daar te stellen, om uit deszelfs opkomsten hunne Leeraars te onderhouden, en de kosten van het benoodigde voor hunne Godsdienstplegtigheden goed te maaken, zonder dat egter de gemeene belangens en inkomsten der Maatschappye daar door mogen benadeeld worden.

„ Vr. Genieten de Leeraars van den Godsdienst ook eenige byzondere voorregten van de Maatschappy?

„ Antw. Het staat aan de Maatschappy daar omtrent naar goedvinden te handelen, en hun, als by uitstek nuttige Leden, van zommige algemeene pligten te ontheffen, of hun eenige byzondere voorregten toe te staan; mits de overige Leden daar by geen aanmerkelyk nadeel lyden. Ook kan zy daar toe nimmer genoodzaakt of verpligt gerekend worden."

Zeer gepast is het oordeel 't welk de Schryver over zyn eigen Werkje velt: „ Dat dit Geschrift die volkomenheid niet heeft, welke veelligt zommigen zouden wenschen en verwachten, en in veelerlei opzigten oppervlakkig is, daar van kan niemand meer overtuigd zyn dan ik zelve: ondertusschen verzoek ik de zodanigen in aanmerking te neemen, dat hetzelve niet geschreeven is voor hun, die aan afgetrokkene en diep beredeneerde Wysgeerige Werken gewoon zyn; maar alleen voor die

Clas-

Clasſe van Burgers, die nog in de eerſte gronden der natuurlyke Staatkunde onbedreeven zyn en onderrigt behoeven, en die daarenboven niet gewoon zyn kostbaare Werken van eene groote uitgebreidheid te koopen of te leezen."

Schoon wy alles, wat deeze Onderwyzer leeraart, niet onderſchryven, is 'er over 't geheel zo veel goeds en leerzaams in voor de Onderwyzelingen, waar voor het oorſpronglyk beſtemd is, dat wy de Spreuk, op den rug des Tytels geplaatst, en uit TRISTRAM SHANDY ontleend, ten aanziene van het algemeen herhaalen en onderſchryven.

Nu alle deeze Artykelen moet gy vooraf beredeneeren, of in uwe gedachten overweegen; en door dit te doen worden uwe redelyke vermogens zo door en door wakker gemaakt —— dat gy niet in ſlaat zyt om die weder in ſlaap te wiegen.

Verzameling van Publicatien en andere meest belangryke Decreten der Proviſioneele Repræſentanten van het Volk van Holland, betreffende het Binnenlandsch Beſtuur zedert de Regeerings Omwenteling in 1795, *het eerſte Jaar der Bataafſche Vryheid, voorzien van een algemeen Proſpect op Nummers en Datums, mitsgaders van een naauwkeurig zaaklyk Register, door Mr.* J. H. MILET, *Raad in den Hove van Holland en Zeeland. Eerſte Deel. In den Haage, by* J. C. Leeuweſtyn, 1796. *In gr.* 8vo. 236 *bl.*

Toen wy de eerſte keer gewaagden van de Uitgave der *Geëxtendeerde Notulen van Staat* (*), hebben wy opgemerkt, hoe zeer men zich thans bevlytigde, en elkander als verdrong, om Staatsſtukken door den Druk algemeen te maaken, en elk in handen te ſtellen. De Burger MILET begeeft zich met de hier voor ons liggende *Verzameling* mede in dien drang. Zyn byzonder oogmerk geeft hy met deeze woorden den Leezer te verſtaan.

„ Vertrouwende op uwe Goedgunſtigheid, geëerde „ Leezer! ten aanzien van eenen arbeid, die door my „ met geen ander oogmerk ingerigt is, of heeft kunnen „ wor-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* van 1795. I D. bl. 524.

„ worden ondernomen, dan blootlyk tot gerief der Maatschappy, doch allermeest van een aanzienlyk aantal „ haarer individueele Leden, wier byzondere betrekking „ en positie *tot* en *in* dezelve hun zulk een Handboek, „ als den Burger hier wordt aangeboden, onontbeerlyk „ maakt; heb ik, die in het verhooplyk welslaagen van „ deze myne bedoeling verklaare myne Eerzugt te beperken, en eene ruime belooning te zullen vinden, ook „ geene zwaarigheid gemaakt om ten verzoeke van den „ Boekverkooper, op wiens verdienstlyk voorstel (behalven de tusschenkomende Decreeten, welke ik gemeend heb tot dit Werk te behooren) en voor wiens „ rekening deze Verzameling gedrukt wordt, mynen naam „ daar voor te plaatsen; voornaamlyk (zeg ik) daar toe „ overgehaald door 's Mans verzoek, of liever dringend „ aanhouden, en eindelyke verklaaring van anders liever „ te willen afzien van eene onderneeming, welke my „ dog te belangryk voorkwam, om niet door eene volgzaamheid van myne zyde te worden aangebonden, te „ meer daar my, behalven myn eigen, ook niet onbewust was het vry algemeen verlangen, om van eene „ compleete eenigzins beschaafde Verzameling deezer „ Staatsstukken, in eene behoorelyke Tydorde, en ten „ gebruike handzaam Formaat, te zyn gediend.

„ Ziet daar, geägte Leezer! de hoofdbedoeling, welke „ ik my in het bewerken dezer Verzameling heb voorgesteld, —— of en in hoe verre ik die op my genomene taak, (waar toe 'k beken het juist geen zonderling talent, waar op ik ook geen aanspraak maak, „ vereischt wordt) heb mogen slaagen en de Boekverkooper zyne Rekening daar by zal vinden, moet door „ den tyd en aftrek zig beslissen.

„ Omtrent den Inhoud valt, behalven 't geen reeds de „ Titul medebrengt, niets meer te zeggen: en wat de inrigting betreft, die doed zig even eens van zelve voor, „ en is zo dood eenvoudig, dat het byna gemaaktheid „ zou kunnen schynen, daar van te reppen, klaarblyklyk zynde, dat die niet anders konde vallen dan volgens den leidraad der Decreeten: ja dat de algemeene „ deugd van 't Werk (indien het eenige heeft) daar in „ bestaat, dat die zo zy, gelyk zy werklyk is, en „ niet anders; weshalven dan ook niet alleen de Tydorde der Decreeten, maar ook de Volg-orde der onderwerpen van Deliberatie telker Vergadering, ge-

„ trouwlyk is in agt genomen; hebbende tot meerder „ gemak de Maanden boven aan doen stellen."

Uit dit schryven aan den Leezer laaten wy onze Leezers opmaaken wat zy in deeze *Verzameling* te wagten hebben. Terwyl de Verzamelaar voorts zyn Werk aanpryst aan zyne Medeburgers en Broeders, die door de vrye keuze hunner Medeburgeren tot Posten van Regeering of Bewind benoemd kunnen worden. —— Ook belooft hy, ten slot, om die geenen onder zyne Medeburgers, „ wien het aan kennis der onduitsche of zogenaamde „ Bastaerdwoorden, eigenaartig in stukken dezer Ver- „ zameling, mogt ontbreeken, te gemoet te komen, het „ Eerste Deel derzelven te doen vergezeld gaan met eene „ zo veel mogelyke gelyktydige uitgave van een in 't „ zelfde Formaat te vervaardigen Register of Woorden- „ boekje, ter verklaaring van de meest gebruiklyke en „ in gemelde stukken gebezigde *Kunst-* of *Bastaerdwoor-* „ *den.*" —— Met dit *Byvoegzel*, zullen wy ook misschien het op den Tytel beloofde *zaaklyk Register* ontvangen.

Wy hebben, naa deeze opgave, meest met de woorden des Uitgeevers, niets van deeze *Verzameling* te zeggen, dan dat dezelve loopt van 26 Jan. 1795 tot 31 Maart diens eersten Jaars der Bataafsche Vryheid.

Dagverhaal van de mislukte Onderneeming der Engelschen op Quiberon, door een Fransch Officier aan boord van het Schip la Pomone. Te Haarlem, by F. Bohn. *In gr.* 8vo. 44 *bl.*

Ten tyde dat deeze Landing het nieuwsgierig oog in de Nieuwspapieren trok, hebben wy daar van veele en zeer brokkelige berigten gekreegen. Hier vinden wy den aanleg, de volvoering en de mislukking byeengevoegd, in het Verhaal van een ongenoemd *Fransch* Officier, die, blykens het Voorberigt en het geheele Verhaal zelve, tot de *Royalisten* behoorde, een oor- en ooggetuigen was van alle deeze verrigtingen: weshalven men op de egtheid des Verhaals kunne vertrouwen, en vaststellen, dat de verliezen, by die Landing, door de *Engelschen*, doch bovenal door de *Koningsgezinden*, geleeden, volgens dit Verhaal zeer aanmerkelyk, niet vergroot

zul-

zullen weezen. De Schryver, die in dit Verhaal niet ongelukkig de pen voert, geeft de schuld der mislukking voornaamlyk aan den *Franschen* Emigrant DE PUISSAYE, aan wien het *Engelsch* Gouvernement, over deezen Landingtocht, het Opperbevel hadt toevertrouwd. —— Dat deeze de regte Man niet was, blykt alzins uit het Verhaal; en leezen wy in het Voorberigt des Vertaalers, dat hy, dit Werkje onder handen hebbende, uit Nieuwspapieren vernomen heeft, dat men te Parys den 30 Dec. 1795 berigt ontving, dat DE PUISSAYE op eene order van den Generaalen Krygsraad der *Chouans* gearresteerd was, en beschuldigd wordt correspondentie met het *Fransch* Gouvernement gehouden te hebben.

Reis na de Noordwestkust van America, gedaan in de Jaaren 1785, 1786, 1787 *en* 1788, *door de Kapteins* NATHANIEL PORTLOCK *en* GEORGE DIXON. *Uit derzelver oorspronglyke Reisverhaalen zamengesteld en vertaald. Met Plaaten. Te Amsterdam*, *by* M. Schalekamp, 1795. *In 4to.* 265 *bl.*

De gewigtige Ontdekkingen, die Zeevaard en Koophandel verschuldigd zyn aan den wereldwyd beroemden Zeeman COOK, hebben aanleiding gegeeven tot de Reisbeschryving, het voorwerp onzer Aankondiginge. Zyne laatste Reis na de *Zuidzee* ontdekte een onuitputbaare bron van rykdom voor toekomstige Zeelieden, die ter verkryging op de *Noordwestkust van America* wilden gaan handelen.

Zulk eene winstbeloovende Ontdekking ging egter met zo veele zwaarigheden in de onderneeming en volvoering vergezeld, dat, schoon dezelve reeds in den Jaare MDCCLXXX aan veelen bekend was, het tot den Jaare MDCCLXXXV leedt, eer eenige Heeren in *Engeland* de vergunning van de *Zuidzee Maatschappy* verkreegen, om deezen Handel, in de grootste uitgestrektheid, by uitsluiting te mogen dryven: wanneer 'er terstond twee Schepen tot eenen tocht na de gemelde Kust werden uitgerust onder de Capiteins PORTLOCK en DIXON, in dit Boekdeel beschreeven. Beiden waren zy Tochtgenooten geweest van den beroemden COOK op diens laatste Reize, en dus geschikt tot eene onderneeming, die meer dan gemeene kennis en ondervinding vereischte.

„ De Reeders," vermeldt ons de *Inleiding*, „ stelden alles in het werk om de onderneeming wel te doen slaagen, laatende niets onbeproefd, 't welk men maar denken kon iets tot den goeden uitslag te kunnen toebrengen. De Pelteryen, welke men aan de *Americaansche* kust zoude opdoen, moesten in *China* verkogt worden, onder het onmiddelyk opzigt van den supercarga der *Oost-Indische* Maatschappy, voor welker rekening de Schepen op de t'huis reis stonden bevracht te worden. —— Maar, (lof hebbe deeze Inzigten!) de oplettenheid der Reeders bepaalde zich in dit geval niet enkel tot Geldwinst. Behalven de Mondbehoeften, welke gemeenlyk op de Koopvaardyschepen medegegeeven worden, en waar van men thans zorgde het allerbeste in ieder soort te bekomen, werd 'er een ruime voorraad van alle bedenkelyke middelen tegen het scheurbuik aangeschaft, welke, benevens eene onafgebrooke inagtneeming van Kaptein COOK's handelwyze, van zo veel invloeds op de gezondheid des Scheepvolks geweest zyn, dat 'er, op deezen tocht van omtrent drie jaaren, onder allerhande luchtstreeken, van de beide Schepen, niet meer dan *vier* Persoonen gestorven zyn."

In het Voorberigt, waar uit wy dit ontleenden, treffen wy een kort verslag aan van 't geen voorige Zeelieden ten aanziene van de *Americaansche* Kust verrigt, en, inzonderheid, wat zy by de Ontdekkingen van wylen Capt. COOK gevoegd hebben, en voorts eene korte opgave van wat 'er reeds ten aanziene van den Pelteryhandel gedaan is. Ten aanziene van het bygevoegde tot de Ontdekkingen van Capt. COOK worden wy overgeweezen tot de algemeene Kaart der Reize, voor aan 't Werk gevoegd; en is dit verder in het Reisverhaal ingeweeven.

Deeze Reistocht, om een nieuwen Handeltak te doen bloeijen, mogt, gelyk wy in de Reis zelve vermeld vinden, „ niet aangevangen worden zonder eene vergunning van de *Zuidzee Compagnie*, die, zonder zelve eenigen Handel te dryven, dien egter aan onderneemender Kooplieden moeilyk maakt." —— Zy voorzagen zich insgelyks van de toestemming der *Oost-Indische Compagnie*, welke ten zelfden tyde aannam, hun een Laading Thee uit *Canton* te laaten overvoeren. Te recht merkt men hier by op: „ Deeze Onderneeming der Maatschappy van *King Georges Sound* (met deezen naam was die Handelmaatschappy in Pelteryen van de *Noordwestkust van America* op *China* bestempeld) is alleen genoegzaam om

aan

aan te toonen, wat de *Engelſche* Handelmaatſchappyen, en *Engelſche* Capitaalen, zouden ondernecmen en uitvoeren, indien zy tegen geene Vooroordeelen te worſtelen hadden, of door geene Monopolien belemmerd werden." — Ongeholpen bleef egter deeze Onderneeming niet van eenen anderen kant.

„De nieuwigheid van den aanſlag," vinden wy wyders vermeld, „ trok de aandagt van verſcheide aanzienlyke Perſoonen, beide door hunne bekwaamheden en hunnen rang, die deezen Tocht door hunne onderſteuning bevorderden, en de Maatſchappy door hunne goedkeuring onderſteunden." Sir JOSEPH BANKS en Lord MULGRAVE worden hier met lof gedagt, en 'er bygevoegd: —— „ Behalven de voordeelen van den Handel en de nuttigheid van ontdekkingen, hadt deeze Reis nog andere Nationaale oogmerken. Verſcheide fatzoenlyke lieden, wier Kinderen genegenheid tot het beroep der Zeevaart getoond hadden, vertrouwden dezelve aan Kapt. PORTLOCK, om hun vroegtydig een Beroep te doen leeren, 't welk meer eene langduurige ondervinding dan een uitſteekend vernuft vordert, en Kapt. PORTLOCK nam toen ook WILLIAM PHILPOT EVANS, en JOSEPH WOODCOCK, twee Aankweekelingen van Mr. WALES, Leeraar in het School der Wiskunde van *Christus Hospitaal*, in zynen dienst aan, zo wel om deeze Jongelingen in het leeren van de beginzelen der Zeevaartkunde behulpzaam te zyn, als om zich van hun te bedienen tot het aftekenen van merkwaardige Gezigten, en het maaken van Kaarten van goede Havens." — Wy ſtippen deeze laatſte byzonderheid aan, om onzen Landgenooten een wenk te geeven wat een der middelen is, waar door *Engeland* ter Zee zo zeer uitmunt. Het Beroep eens Zeemans is daar geëerd, en Kinderen van goeden Burgerhuize neemen dienst ter Zee, maaken 'er dikwyls hun Fortuin, en doen den Lande dienst.

De Reis zelve is in den eenvoudigen trant eens Dagverhaals opgeſteld, en een genoegzaam uitvoerige Inhoud der XIII Hoofdſtukken, in welke dezelve verdeeld is, doet den Leezer onder 't oog vallen wat hy te wagten hebbe. Die eenvoudigheid heeft ons behaagd, en de Reis met genoegen doen leezen. In den loop des Werks ontmoeten wy Verbeteringen op de Waarneemingen die COOK niet ten vollen hadt kunnen doen, als bl. 23, 46, 48 en 88, en welke voor volgende Bezoekers deezer Oor-

den van nut kunnen zyn, terwyl zy de Aardrykskunde verbeteren.

Breedvoerig en zeer leezenswaardig is de befchryving van *Portlocks* Haven; waar zy een voordeeligen Handel dreeven. Dit Hoofdftuk wordt met deeze aanmerking befiooten: „ De onfchatbaare waarde der Pelteryen op de *Americaanfche* Kust zal de Vaart op dezelve fteeds aan den gang houden; en wanneer deeze eens op een vasten voet gebracht, en 'er een Volkplanting gevestigd wordt, zal dezelve een zeer kostelyken en voordeeligen tak van Koophandel uitmaaken. Ondertusfchen zou het voor de Regeering, of voor de *Oost-Indifche* Maatfchappy, eene gemaklyke zaak zyn, hier zulk eene Volkplanting aan te leggen. Wegens de weinige talrykheid der Inboorelingen was dit in de eerfte plaats zeer mogelyk; en daar de Maatfchappy verpligt is, om al de Thee van de *Chineezen* voor gereed geld te koopen, zouden de kosten van deeze Volkplanting byna niet in aanmerking komen, maar voldoende zyn om alles te betaalen, wat uit *China* gehaald wordt.— Een ander voordeel, welk waarfchynlyk het gevolg zyn zoude, is het voorneemen, welk zich een' welbekend onderneemend man gevormd heeft, om, met behoorelyke aanmoediging van 's lands wegen, over land na deeze gewesten te reizen. Waar door de Vraag, omtrent den lang gezochten Noordwestlyken doortocht, eindelyk volledig zou beflist worden, en wy eenig bericht krygen van de inwendige gefteldheid des lands, waar van wy tot hier toe niets weeten. Eene gebeurtenis, naar welke ieder beminnaar van het Vaderland behoort te wenfchen; en, fchoon de onderneeming met alle bedenkelyke gevaaren zou verzeld gaan, wat is 'er, dat de *Britfche* ftoutmoedigheid niet durft waagen!"

De berigten van de ontmoette Eilanderen ftemmen veelal geheel in met die wy uit COOK weeten. Eéne byzonderheid trof ons, en toonde hoe de dikwyls zo hoog geroemde Natuurftaat eeniger *Wilden* niet van Onderdrukking vry is. Van de *Sandwich* Eilanden fpreekende, ontmoeten wy het volgend verflag: „ Eene hoedanigheid is 'er welke by hun boven alle andere uitfteekt, en zich onfeilbaar vertoont by allen, die maar eenige maat van macht of gezag bezitten, of uit eenigerhanden hoofde tot hooger ftaat dan hunne Landgenooten verheven zyn. Want trotsheid, baldaadigheid en gulzigheid zyn de kenmerkende eigenfchappen, waar door de laagere klasfe geleerd

leerd wordt hen te vreezen, en met ontzag en onderwerping hunne bevelen te gehoorzaamen, hoe ſtrydig ook met derzelver rust, belang of veiligheid: in zoo verre, dat wy eens een voornaam Opperhoofd te *Woaho* in zyn kanoe by het Schip zagen zitten, die zelfs niets te koop bragt, maar het oog hieldt op een armen drommel, die misſchien van het andere einde des Eilands was komen roeijen met zyn ganſche gezin, en misſchien met al zyn hebben en houden; als een paar jonge Varkens, een weinig Piſang, gemaakt Doek en eenige weinige Broodvruchten. Zo draa deeze zyne kleine laading verkocht, en daar voor eenige ſtukjes yzer en andere kleinigheden, (doch voor hun, inzonderheid het yzer, van onſchatbaare waarde,) bekomen hadt, ſprong het inhaalige en wreedaartige Opperhoofd uit de kanoe in het water, en eischte hem ſtuk voor ſtuk alles af wat hy hem hadt zien ontvangen, 't welk deeze ook terſtond overgaf. Kaptein PORTLOCK ſprak 'er over met den Koning, die hem te verſtaan gaf dat zulks volgens hunne vastgeſtelde gewoonten gewettigd was."

Met het XI Hoofdſtuk begint het byzonder berigt van Capitein DIXON, die in *Etches* Haven geſcheiden was van PORTLOCK. Dit Reisverhaal draagt het kenmerk van eene andere hand, die ons voorkomt meer op ſchryven afgerigt te weezen dan de voorgaande. Wat hier vermeld wordt van de *Noordwestkust van America* moeten wy gedeeltlyk overneemen. „ Vóór den laatſten tocht van Kapt. COOK naar den *Stillen Oceaan*, was dit gedeelte van de Kust weinig of niet bekend. De beroemde *Rusſiſche* Zeeman BEERING deedt dit land aan op 58°, 28′ N. B., en ankerde op 59°, 18′; doch het uitgegeeven verſlag van zynen reistocht is zeer gebrekkig en onnaauwkeurig. De *Spanjaarden* zyn naar alle gedachten bekend met de kust een weinig ten Zuiden van *King Georges Sound*, en omſtreeks *Kaap Edgecombe*; op welke beide plaatzen zy, in het Jaar 1775, ten anker gelegen hebben; maar 'er is reden om te denken, dat hunne kennis zich ook tot die byzondere plekken bepaalt.

„ De plaatzen, welker ligging van Kapt. COOK met zekerheid bepaald werd, waren *King Georges Sound*, *Prins Williams Sound* en de *Rivier* naar hem genoemd: en de menigte Pelteryen, welke hy in deeze Baaijen vondt, gaf ongetwyfeld de eerſte aanleiding tot het aanvangen van den handel in dezelve. Onze mededingeren uit de *Oost-*

Indiën hadden hunne kundigheden hieromtrent gewisselyk uit dezelfde bron geput, en dit was in zekeren opzicht voor ons niet ongelukkig. Want, daar zy geen Pelteryen op andere plaatzen, dan welke door Kapt. COOK vermeld waren, dachten te vinden, hielden zy zich te vrede met 't geen zy aldaar konden opdoen; terwyl wy, gevolglyk, op andere Oorden moesten gaan zoeken, of met ledige handen na huis keeren. Langs deezen weg vonden wy *Koningin Charlottas Eilanden*, welke onze vuurigste verwachtingen overtroffen, en grooter menigte opleverden, dan misschien eenige andere tot hier toe bekende plaats.

„ Dat wy tot de Geographie deezer Kust veel toegebragt hebben, zal niemand ontkennen; met dit alles blyft 'er nog veel overig, en wy weeten 'er, in de daad, zoo weinig van, dat het zelfs eenigermaate twyfelagtig is, of wy wel eens de Vaste Kust gezien hebben. Zeker is het dat dezelve vol Eilanden ligt; maar toekomende Reizigers zullen moeten uitmaaken, of eenig land, daar wy digt by geweest zyn, waarlyk het Vasteland is. Zo veel kunnen wy echter verzekeren, (en dit is voor deeze onderneeming van het grootste aanbelang) dat de Pelteryhandel onuitputlyk is overal waar Ingezetenen zyn, en deeze zyn niet bepaald tot eenige streek, maar overal langs de Kust in Stammen verspreid, welke door toekomstige Handelaaren verdient naagezocht te worden van 40 tot 61 Gr. N. B., en van 126 tot 155 Gr. W. L."

De bygevoegde Beschryving van de *Sandwich Eilanden* en der byzonderheden van de Bewoonderen zyn wel beschreeven. —— Wyd verschillend zyn de opgaven van het getal der Inwoonderen, en is niet wel met zekerheid te bepaalen. „ Kaptein KING rekent het getal op viermaal honderd duizend; doch, met allen eerbied voor zulk een achtenswaardig gezag, schynt deeze opgave echter merklyk overdreeven, gelyk men ook uit andere dergelyke trekken, in dezelfde Reisbeschryving, kan opmaaken. Toen Kaptein COOK voor de eerstemaal *Atoui* aandeed, schatte hy het getal der Inwoonderen van dat Eiland op dertig duizend, in de onderstelling dat 'er zestig Dorpen waren, en ieder van dezelve vyf honderd menschen bevatte. Deeze berekening loopt gewisselyk te hoog. Ondertusschen gaat Kaptein KING nog verder, en stelt het getal der Inwoonderen op *Atoui* op vier en vyftig duizend, het welk zekerlyk de helft te veel is. Indien wy derhalven zyne overige berekeningen op gelyken voet verminderen, en

het

het gantsch getal der Inwoonderen op tweemaal honderd duizend stellen, zullen wy ongetwyfeld het naaste aan de waarheid komen."

Een bygevoegde Kaart van de koersen, door deeze Schepen te gader, en ieder afzonderlyk, gehouden, geeft duidlykheid aan het Verhaal, terwyl eenige Afbeeldingen van Plaatzen en Persoonen 't zelve opcieren.

Reis door de Departementen van Frankryk, door een Gezelschap van Kunstenaars en Geleerden. Met Kaarten en Plaaten. l'Aspect d'un Peuple Libre est fait pour l'Univers. J. LA VALLÉE, *Centenaire de la Liberté, Act.* I. *Te Parys, by* Brion, Buisson, l'Esclapart, Desenne, *en de Directeurs der Drukkerye* du Cercle Social, *Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp., 1795. *No.* II *en* III.

Genoeg hebben wy van den aanleg deezes Werks gezegd, toen wy No. 1. onzen Leezeren bekend maakten (*). Onze algemeene aanmerking was: „ Alleen zou men naa het „ afleezen wel wenschen nog meer byzonderheden vermeld te „ vinden." —— Deeze Aanmerking herhaalen wy, met dubbel regt, naa het afleezen van No. 2, het *Departement van Seine en Oise* beschryvende. De Aanvang is niet ongeestig: „ Schoon „ wy *Parys* verlaaten hebben, zo zyn echter deszelfs kon- „ sten, luister en pracht, ons bygebleeven: wy bevinden ons „ thands op het veld; wy zoeken, wy ondervraagen de „ Natuur —— en het is de trotsheid der Koningen die ons „ antwoordt: de Kasteelen, de Tuinen, de Perken zyn de gou- „ dene ketenen, waar-mede de Dwingelanden haar de handen „ kluisterden. Wy hebben de onze verbrooken, en zy draagt „ nog de haare, overal vindt men hier de Tempels van eene „ onkuissche Vrouw, of van een verwyfden Wellusteling, „ die de aarde tot een last verstrekken en onvrugtbaar maaken, „ en, zo ons gezicht over den grond naar het voedzel voor „ den armen zoekt, worden wy door de beelden der Priapen „ genoodzaakt de oogen naar beneden te slaan."

In de Beschryving van dit Departement voortleezende, vinden wy zeer weinig dat eigenlyk ter zaake dient; veel dat 'er buiten om loopt; en eene menigte van Vertellingen, vol stekeligheden, vol spotterny, en niet kiesch. Dubbelzinnigheden, gelyk wy, bl. 15, 'er een ontmoeten, doen ons het oog nederslaan, of liever afwenden, gelyk onze Reizigers op het zien der *Priapen*.

Met

(*) Zie, hier boven, bl. 77.

Met eenig meer genoegen hebben wy onze Reizigers, N
doorleezende, vergezeld in het Departement van *l'Oise*.

„ Wy verwyderen ons," dus vangen zy aan, „ thands
„ *Parys*. De luister, de majesteit en pracht, in een woo
„ het voorkomen van de grootheid deezer Stad, wier sc
„ keeringen zich over den aardbodem schynen te verspreid
„ gelyken de schaduw der Piek van *Teneriffe* over de Zee
„ begint langzaamerhand te verminderen, en gunt ons
„ over ruime vlaktens, minder met paleizen en tuinen o
„ laaden, rond te gaan. Het schynt dat de Natuur, by ie
„ tred, zich voor ons van de ryke en verschillende bekle
„ zelen der konst meer ontdoet; en 't geen wy verliezen
„ bewondering, winnen wy in waar genot. —— Einde
„ hebben wy de goedaartigheid, de opregtheid, eenvou
„ heid, en de openhartigheid, die beminnenswaardige bewo
„ deresſen der stulpen, die zagte deugden van het land, w
„ gevonden. Thands zien wy den Landman al zingende
„ weldaadigen ploeg volgen: het geluk vertoont zich aan
„ met zyn vreedzaam gelaad; welk een heerelyk gezicht
„ niet de vrugtbaare Landsdouwen voor een gevoelig mens
„ Hy ziet het aanweezen zyner Broederen in de vooren, al
„ ware, ingeschreeven."

De Inwoonders, de Grond, de voornaamste Plaatzen, kry
haar deel in de Beschryving. Dan schandelyke Historien
de Geestlykheid, en van Vorsten, worden niet vergeet
schoon door andere afgewisseld.

Het Paleis van *Chantilly* wekt de geestdrift, om tegen
slag van Gebouwen uit te vaaren, by den Reisbeschryver
—— Niet ongepast, en kan zulks ook elders toepassing
den, is de opmerking: „ Zoudt gy gelooven, dat 'er in d
„ begochelende Wandelingen een hoek is, die men het *I*
„ of *Gehucht* heet. Dit Gehucht schynt, op het eerste v
„ komen, niet dan uit geringe hutjes te bestaan. Was
„ uitgedacht door eenig waar Wysgeer, dan zoude het
„ kwaad niet zyn; wanneer een Vorst, dronken van z
„ grootheid, terwyl hy in deeze tuinen wandelde, bezig
„ de zaaden van eene nieuwe verdrukking, die in zyn
„ opkwam, te koesteren, dan kon hy mogelyk, door het
„ verwagt aanschouwen van een nederig Hutje, zich la
„ vermurwen, en dit Gehucht, hier geplaatst, kon mogelyk
„ weg baanen, langs welken de knaagingen tot in de ziel
„ eenen machtigen Vorst doordrongen; maar hier is het ga
„ anders gelegen; het is eene poort te meer geopend tot
„ ondankbaarheid; in deeze Hutjes vindt men allen toestel
„ Weelde; de onteerde Stulp bedekt hier de vergulde ho
„ der Wellust, en het is alleen, om in één oogenblik de v
„ ten van den arbeid des Volks te verslinden, dat men
„ daar onder het herbergzaame strooidak verbergt. —— M
„ wat zeg ik? de Grooten hebben dezelve op hunne v

„ verciert! konden zy dan gevoegelyk daar het eenigst cie-
„ raad plaatzen, dat hun dienstig was? Dit is immers de
„ Deugd, en die bezaten zy niet.”

Geen wonder, dat, by de vermelding van dit Vorstlyk Paleis, zeer afsteekt *Ermenonville* de Lustplaats van M. GIRARDIN, de Bewaarplaats der Assche van ROUSSEAU, hier afgemaald met de gloeiendste kleuren van goedkeuring, en vermelding van veele reeds bekende byzonderheden. „ Wy verlieten, zegt de Reisbe-
„ schryving, *Ermenonville* met tegenzin: 'er zyn zommige
„ plaatzen, die het lichaam wel verlaat; maar waar de ziel
„ nogthans tegenwoordig blyft: alleen zeiden wy tegen elkan-
„ deren, by het vertrek van *Ermenonville*: PRUSIAS gaf een
„ Intrek aan HANNIBAL, en GIRARDIN aan ROUSSEAU. GIRAR-
„ DIN is meer dan PRUSIAS!”

In dit eigenste Departement treffen wy de Geboorteplaats van CALVYN. Die Man ontgaat deezer Reizigeren opmerking niet. Wy zullen overschryven wat zy des vermelden.
„ In dit Departement is de beroemde CALVYN gebooren. Dus
„ heeft *Noyon*, door hem het leeven te schenken, een moord-
„ priem meer gevoegd by den bundel dolken, die de Papis-
„ ten, zederd zo veele eeuwen, in handen gehad hebben.
„ Wanneer doch zal die dag gebooren worden, dat de aarde
„ een groot Man voortbrenge; zonder aan de dweepzieke
„ woede der Priesteren voedzel te verschaffen? —— die dag
„ zal voorzeker de dag der Vryheid voor de geheele Wae-
„ reld zyn.

„ De Priesters! . . . . . Zy hebben CALVYN een Ketter ge-
„ noemd. En wie maakte hem tot een Ketter? Was het niet
„ het Edict van FRANÇOIS I, waar over hy verontwaardigd
„ was, die de Hervormden ten vuure doemde. Helaas! in-
„ dien dit zo is, dan betekent het woord *Ketter* een *Eer-*
„ *lyk Man*.

„ Dit Departement was insgelyks het Vaderland van DU-
„ BOS, een voornaam Man voor Onderhandelingen, hier toe
„ opgeleid door den Staatsminister FORCY, en wiens *Aanmer-*
„ *kingen, over de Dichtkunde en Schilderkunde* (*), een der
„ beste Werken is. Hy stierf als altyd aanblyvend Secretaris
„ der Fransche Academie; hy was niet door zyn smaak voor
„ de Vryheid tot deeze post gekomen; want hy heeft in een
„ uitgebreid Werk over de Fransche Monarchie willen bewy-
„ zen, dat CLOVIS een zeer geschikt Man was; en dat wy
„ de Franken ingeroepen hadden om ons te regeeren. ——
„ Wan-

(*) Dit Werk, 't geen wy ons herinneren in onze Jeugd met veel smaak geleezen te hebben, is in 't *Nederduitsch* vertaald, in drie Deelen in 8vo, by J. LOVERINGH in den Jaare 1740 uitgekomen, met zommige Aanmerkingen vermeerderd. 't Zelve behoort onder die oude Boeken, welke als uit de Mode geraakt zyn; doch voor veele laatere over die stoffe niet behoeft te wyken. —— *Aant. van den Redacteur.*

„ Wanneer men tegenwoordig de geschiedenisfen leest, verwon„ dert men zich over de wyze op welke zommige Menschen „ die geschreven hebben.

„ Dit Departement kan met meerder roem zich rekenen, „ een van de eerste geweest te zyn, waar de geest der Vry„ heid in de inrichtingen tot openbaar onderwys is doorge„ drongen. De Studenten in de Philosophie droegen in het „ eerste begin der Revolutie eene stelling aan de Bestuurde„ ren van het Departement op, waar in reeds de Rechten „ van den Mensch verdeedigd worden: het Opschrift daar „ van was: *de Heere heeft Richteren verwekt, die hun uit de* „ *handen der Verdelgers zouden redden.*"

Lyst van de Telling des Volks van Drenthe. Te Coevorden, by J. van der Scheer, 1796. *In gr. 8vo.* 12 *bl.*

De Uitgeever zegt in zyn Voorbericht, dat men „ op de „ juistheid der Tellinge staat kan maaken, als zynde op„ gemaakt uit de Lysten, die de Carspels ter Secretarie dezer „ Landschap, volgens Publicatie van Gecommitteerde Repre„ sentanten van het Volk van Drenthe, in dato den 16 Nov. „ 1795, hebben ingezonden." De Getallen worden van ieder Carspel afzonderlyk opgegeeven, zo van het Manlyk als Vrouwlyk Geslacht,

bevattende	20434	Manlyke	Persoonen.
———	19238	Vrouwlyke	
Totaal	39672	Menschen.	

Het Vrouwlyk Geslacht schynt daar wat schaars te weezen.

De Eer en Eerzucht der Menschen van de belagchlyke zyde beschouwd, in eene boertige Verhandeling, voorgeleezen in de Maatschappy: Felix Meritis. *Door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amsterdam, by* P. G. Geysbeek *en* G. Roos, 1796. *In gr. 8vo.* 69 *bl.*

Eene Satyrische Redevoering, in welke de dwaasheid der menschen, die veelal hun eer stellen in 't geen hun schande is, of zich door hun gedrag, van naby en op de keper beschouwd, veeleer bespotlyk dan eerwaardig maaken, met regt, en niet ongeestig, gegispt word. —— De Voorbeelden daar toe, uit de vroegere en laatere Geschiedenisfen gekoozen, komen wel ter snede, en zyn, in de verscheidene vakken der menschelyke bedryven, met oordeel aangevoerd. Wy hebben deeze Verhandeling met genoegen geleezen, maar gelooven, dat het boertige zich sterker zal voorgedaan hebben by het uitspreeken, dan het zich by de leezing laat gevoelen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

Kerkelyke Redenvoeringen van A. HULSHOFF, *A. L. M. & Phil. Doct.; Lid van de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, vergaderende by den Toren en het Lam, te Amsterdam. Te Amsterdam, by* G. Warnars, 1796. *Tweede Tiental. In gr. 8vo. 300 bl.*

Dit *Tiental* Redenvoeringen van wylen den Eerw. HULSHOFF bevat de volgende onderwerpen: —— *Afwisseling der Dagen en Jaargetyden* (GEN. VIII: vs. 22.) —— *De Farizeeuw en de Tollenaar, biddende in den Tempel* (LUK. XVIII: vs. 9—14.) in twee Redenvoeringen. —— *Lofzang van Zacharias* (LUK. I: vs. 67—79.) —— *Gezang der Engelen by de Geboorte des Heeren* (LUK. II: vs. 13, 14.) —— *De Wyzen uit het Oosten* (MATTH. II: vs. 1—12.) —— *Simeon in den Tempel* (LUK. II: vs. 29.) — *Verblyden in Christus* (1 PETR. I: vs. 8, 9.) —— *De waare grootheid eens Christens* (JAK. I: vs. 9—12.) *De verlichte kennis eens Christens* (2 PETR. I: vs. 16—21.)

Het geen wy in ons Verslag van het *eerste Tiental* (zie boven, *bl.* 133) in 't algemeen aangemerkt hebben, nopends het uitnemend juiste, naïve en treffende, zo in de schikking en den styl, als in het opwekkende en toepaslyke — dit zelfde kan wederom gezegd worden van deeze Kerkredenen, waarin, ten dien opzigte, dezelfde schranderheid, ernst, hartlyke eerbied en Godvreezendheid, doorstraalen, welke alle de Schriften van den Eerw. HULSHOFF kenschetzen.

De Redenvoering over de *Afwisseling der Dagen en Jaargetyden*, de eerste in deezen bundel, is, onzes oordeels, een meesterstuk in haare soort. De Eerw. MARTINET, gelyk wy in eene Aantekening gemeld vinden, heeft, met bewilliging des Schryvers, van het een en ander uit deeze Preek, toen ter leen gehad, gebruik ge-

maakt in den *Catechismus der Natuur*, D. III. —— Eene herhaalde leezing doet ons deeze Redenvoering te sterker behaagen, en, zo wy ons niet bedriegen, zal dit het geval zyn by allen, die smaak hebben voor het eenvoudig schoone, en niet ongevoelig zyn voor het wyze en en weldaadige in de Werken des Heeren. Het eerste bekoort ons in de levendige schilderyen, en ter bewondering van het laatste worden wy opgewekt door gepaste aanwyzingen, in de Leerreden verspreid. Het geheel is zo voortreflyk in alle deszelfs deelen, dat wy byna verlegen zyn waaraan den voorkeur te geeven ter proeve. Wy kiezen de beschryving van den *Morgenstond*, en die der *Lente*.

Bladz. 334. „ Met het naderen der Zonne tot de „ pragtige Oosterkim, wykt allengskens de duisternis, „ en het zienlyke wordt herschaapen. De nugtere dage-„ raad wordt reeds begroet door 't verheugde Pluimge-„ diert, terwyl de daauw het Land naar eene Zee doet „ gelyken. Met het opryzen van het leeven- wekkend „ licht, wordt de dag herboren, *het gelaat des Aardryks* „ *vernieuwd*, en duizend schitterende vonken vertoonen „ zich op 't bepaereld Veldtapyt. *De Zon is* (volgens „ den XIX PS. 6, 7) *als eene Bruidegom uitgaande*, enz. „ By het opkomen der Zonne verschuilen zich de Wilde „ Dieren, en, by de ontwaakende schepzelen, herstelt „ zich nu de bewustheid van hunnen wezenlyken toe-„ stand. De Landbewooners zyn reeds werkzaam; rook „ stygt uit hunne daken, en de ruime staldeuren worden „ ontsloten, terwyl de Stedelingen nog rusten in de ar-„ men van den slaap; doch eerlang begint het gewemel „ hunner bezigheden, benevens het gedruisch der stem-„ men en werktuigen."

Bladz. 344. enz. „ Wy treeden in de Lente, wanneer „ de Zon ons zo veel nadert, dat de dagen langer wor-„ den dan de nachten. Dan valt het licht wederom op „ plaatzen, welke de Zon dus lange moesten derven, en „ 't Lugtgewest wordt allengskens doortrokken met eene „ verkwikkende warmte. *De Winter*, zegt Salomon „ (HOOGL. II: VS. 11, 12.) *is voorby, de Plasregen*, enz. „ Men ziet de verryzenis der Natuur, en merkt daag-„ lyksche vorderingen in haare schoonheid. Het zaaizel, „ geweekt in den schoot der vogtige Aarde, in bewee-„ ging gebragt door warmte, schiet de zaadsprank naar „ beneden, om te wortelen, en dringt een ander uit-

„ spruit-

„ spruitzel opwaarts, 't welk zynen spits door den grond „ boort, en zich omzigtig blootstelt aan de verzagte „ lugt. De bruine knoppen zwellen; zy werpen de „ schede af, ze barsten open, en men beschouwt een „ helder groen schynzel in het doorzigtig geboomte. „ Bloeiknoppen ontvouwen zich in witte of veelkleuri- „ ge bladeren, en maaken den Boomgaard tot een Bloem- „ tuin. Bloemen, welke gemaakt zyn om een zaad te „ omzwagtelen, welker maakzel zulke diepten bevat van „ onnaspeurlyke Wysheid, —— verlustigen ons, door „ luister van koleur, behaaglykheid van geur en schoon- „ heid van gedaante, —— als eene toegift van de goed- „ heid des weldaadigen Scheppers. Duizenden van ge- „ korvene dieren worden geboren, wien de uitbottende „ bladeren tot voedzel moeten dienen, geduurende hun „ kortstondig en gedaantewisselend leven. Het gezang „ der Vogelen roept ons tot het verheerlyken van den „ alzegenenden Opperheer. Hoe zyn ze, door God on- „ derweezen, bezig in het toebereiden van bekwaame „ Nesten, in het uitbroeden en opkweeken hunner jon- „ gen! Men ziet het onbedreven geslacht, onder het „ geleide der ouderen, schroomagtig verschynen in de on- „ bekende Waereld, om lucht en aarde te bevolken. De „ losgelatene Runderen snuiven den geurigen waassem in, „ en dartelen in blyden overmoed. —— Het hart des „ menschen wordt verheugd, door de eerste zoele dagen, „ die Lust, Moed en Werkzaamheid inboezemen. Ar- „ beidzaame handen reinigen de vertrekken en meubilen, „ besmeuld door stof, rook en uitwaasemingen; of ze „ herstellen het vervallene. De verkleumde ouderdom „ treedt uit, om de koesterende straalen optevangen, ziet „ naar kenstreepen, die de hoogte der Zonne aanwyzen, „ vergeet de zatheid des levens, en wenscht nog een toe- „ voegzel althans van eenige maanden. Verzwakten vin- „ den hunne bezwaarnissen gelenigd, en ontfangen nieu- „ we kragten. Opmerkzaame beschouwers verlustigen „ zich in de bloeiende Natuur, niet slechts als bekoor- „ lyk in zich zelve, maar ook als ryk in beloften, waar „ door de vooruitziende verbeelding de geneugten kan „ verdubbelen. Zy, wier gemoed in vrede is, gevoelen „ in de stilte eene drukte van gewaarwordingen, die „ hen overtuigen, dat de Maaker der Natuur goedgun- „ stig lust heeft in de schuldelooze vermaaken zyner re- „ delyke Schepzelen."

Uit deeze befchryvingen van den *Morgenftond* en der *Lente*, mag de Leezer befluiten tot het fchoone der fchilderyen, zo van den *Middag*, den *Avond*, en den *Nacht*, als van den *Zomer*, *Herfst* en *Winter*.

De aart, en het oogmerk, der Gelykenis van den *Farifeër* en *Tollenaar* eischt niet, dat wy, met fommigen, den *Farifeër* voor een huichelaar of booswigt houden, en hem (gelyk HULSHOFF aanmerkt) zwart, rondsom zwart, maaken. Hy wordt voorgefteld als een Man, die wezenlyk meende Rechtvaardig te zyn, en als zodanig ook by de menigte geëerbiedigd werdt. Het onderhouden van fommige Geboden der Wet, ja meer te doen in fommige opzigten dan gevorderd wierd, dit maakte hem heilig in zyne eigene, en achtbaar in de oogen des Volks. — By God kon dit echter niet beftaan. Zeer ongepast en te veroordeelen was het byzonder, daarop in den *Gebede* te roemen. —— Menfchen, die anders in 't algemeen, om hunnen ftand en knevelaryen, niet geagt, en, als onagtzaamen in het Godsdienftige, door de *Farifeërs*, *veroordeeld* werden —— deezen, hoe vreemd het den Toehoorderen van Jefus mogt fchynen, konden *aangenaamer* zyn voor God, dan zy, wier aanzien by de fchaare zo fterk gevestigd was. De *Tollenaar*, die, met waar berouw, zyne zonden erkende, en om vergeving fmeekte, die dus, in zyne Godsvereering, de kenmerken toonde van een hart, recht gefchikt voor de waare hulde —— ging daarom *meer gerechtvaardigd naar huis*, dan de *Farifeër*, die zich voor God verheugde vry te zyn van de grofste zonden (waar toe hy in zynen ftand juist geene byzondere Verzoekingen had) —— die op zyne Wettifche Rechtvaardigheid zich beriep, en, 't geen bovendien geheel verkeerd is in het Gebed, dezelve, door de optelling zyner deugden, aan den dag legde. — Zyn gebrek was, derhalven, dat hy die Wettifche Rechtvaardigheid, of het uitwendig Godsdienftige, genoegzaam rekende, en, in het Gebed, zyne te kort fchietingen in zedelyke deugd niet nederig erkende —— om geen Vergiffenis —— om geen Onderfteuning —— om geen voortduurenden Zegen, fmeekte. — Dit is het gewoone gevoelen.

HULSHOFF is, in de Redenvoering over dit onderwerp, vry fterk in zyne uitdrukkingen, en ftelt den *Farifeër* in een zo gunftig licht, dat hy, uitgenomen zyn *Hoogmoed*, als een alleruitmuntendst mensch voorkomt

wyl

—— wyl ook het oordeel van Jefus niet doelt op ieders inborst, op ieders charakter en levenswyze in 't geheel genomen —— maar op de byzondere daad, voorgedraagen in de Gelykenis. — Hy vastte meer dan nodig was —— doch uit *matigheid* —— en om, wegens *gierigheid*, geen bezwaar in 't geweten te hebben, gaf hy Tienden van *alle* zyne Goederen; (bl. 283.) doch dit verklaaren Wy eenvoudig uit zyne *Godsdienftigheid naar de Wet*, die by Hem met het hart weinig gemeens fchynt gehad te hebben. —— Ook ftelt HULSHOFF het oordeel van den *Farifeër* over den *Tollenaar* geheel vry van liefdeloosheid en ligtvaardigheid —— 't welk ook niet anders, dan uit *zyne* Godsdienftige beginzels, naar ons inzien, kan verklaard, doch tevens ook nimmer goedgekeurd, worden. Wy leezen: dat de Tollenaar *meer gerechtvaardigd naar huis ging*. HULSHOFF zegt, *geheel* gerechtvaardigd. Maar welke grond is 'er, en welke noodzaaklykheid, om hier den *Comparativus* te verbannen? — „ Hoe vreemd het u fchyne, (dit wilde Jefus zeggen) deeze in het oog veragte man was door zyne ootmoed, enz. Gode welbehaaglyker dan die hooghartige *Farifeër*." —— Het oogmerk der Gelykenis pleit dus evenmin voor de uitlegging van HULSHOFF dan de aangevoerde plaatzen. (*Gen.* XXXVIII: 16.) —— *Thamar was rechtvaardiger dan Juda.* —— Juda was meer te befchuldigen —— maar werdt Thamar daar door geheel vrygefprooken? Men leeze flechts de Gebeurtenis. Dus was ook *David* (1 *Sam.* XXIV: 18.) *rechtvaardiger dan Saul.* —— Saul wilde zeggen, „ Gy zyt beter man dan ik —— Uw „ charakter is edeler dan het myne —— dit hebt gy „ byzonder getoond, na gy, in de gelegenheid geweest „ zynde van my te dooden, myn leven gefpaard hebt." —— Ook ftemt het doorgaand gebruik van den *Comparativus* in de Heilige Schrift niet overeen met de opvatting van HULSHOFF.

Dat de Oudvaders en de Oprechten in *Israël*, door veelvuldige Toezeggingen der Prophetie, en merkwaardige Aanduidzelen in de plegtigheden zelve, op een genoegzaam Heelmiddel hoopten, 't welk hen geheel van fchuld ontheffen, en tot voorwerpen zou maaken van Gods eeuwige Goedgunftigheid —— dat door de *Farifeeuwen*, naa den wederkeer uit Babel, dit *oud regtzinnig* Geloof uitgerooid werdt, en, ingevolge daar van,

de gedachten zich in 't algemeen zedert dien tyd vestigden op *tydlyken* zegen, en *uiterlyke* voordeelen in den Messias —— dit zal niet zo gereedlyk door allen worden aangenomen, als het *stellig* wordt voorgedraagen door HULSHOFF, in de Inleiding voor de Redenvoering over den *Lofzang van Zacharias.*

Wy kunnen hier in geen onderzoek treden in hoe verr' de *oudste* Voorspellingen zelve aanleiding geeven tot de verwachting van algemeene *tydlyke* Zegeningen; terwyl het, onzes agtens, geen betoog behoeft, dat de begrippen nopends den Messias, ten tyde van Christus Geboorte, zeer zinlyk en aardsch waren, ook by de *Eerwaardigsten uit Israël*; —— de uitboezemingen van *Maria* by *Elizabeth*, van *Zacharias*, van *Simeon*, strekken daarvan ter proeve. Doch, gelyk wy, in het geheele werk der Openbaaringe, eene trapswyze ontwikkeling en opklimming bemerken —— gelyk dit de prediking van *Johannes den Dooper*, van *Christus*, en van zyne *Apostelen*, *naa den Pinxterdag*, bevestigt —— gelyk de begrippen van de vertrouwdste leerlingen des Zaligmaakers allengskens opgehelderd, en, naa het ontvangen van den Heiligen Geest, geheel gezuiverd werden —— zo zien wy ook onderscheiden trappen van verlichting in de uitboezemingen van de Godvreezenden in Israël; ten tyde van Christus Geboorte. —— Het geheele plan der Geestlyke Verlossing werdt niet op eenmaal ontdekt; veele voorbereidingen gingen 'er vooraf, en God vond goed, gelyk wy door de uitkomst weeten, door den Heiligen Geest niet meer te openbaaren, dan nodig was voor de byzondere tyden, en met derzelver behoeften instemde.

Om deeze redenen kunnen wy niet berusten in de Verklaaring van den Lofzang van Zacharias, door HULSHOFF gegeven; dezelve wordt geheel *vergeestelykt*, en de uitlegging is doorspekt met plaatzen uit de brieven der Apostelen, welke, als gevloeid uit de pen van Mannen, die *toen* geheel andere inzigten hadden in het plan der Geestlyke Verlossing, als aan Zacharias kunnen toegekend worden, niet rechtstreeks met de uitdrukkingen van Zacharias mogen verwisseld, of daarop toepaslyk gemaakt, worden. —— Wy, Christenen, die nu de Leer en Lotgevallen van Jesus in eens kunnen overzien, wy kunnen, *voor ons*, soortgelyke gezegden, als in den Lofzang van Zacharias voorkomen, bezigen;

om

om onze meer opgeklaarde denkbeelden, wegens het oogmerk van Christus komst, uittedrukken —— doch een *Uitlegger* kan dus niet handelen. Niets immers is bekender, dan dat de gezonde Uitlegkunde vordert, niets anders optegeeven of voortedragen, dan 't geen men veronderstellen kan, door Zacharias by die woorden gedacht te zyn.

Dit geschiedt onzes oordeels niet, wanneer men den Lofzang van Zacharias geheel *vergeestelykt*, daar wy grof mistasten, indien wy veronderstellen, dat hy toen reeds geheel zuiver Euangelisch, door den Heiligen Geest, gedacht hebbe. Wy ontkennen niet, dat de taal, in de uitboezemingen der Godvreezenden voorkomende, krachtig is; ook ontmoeten wy, in hunne redenen, hier en daar verspreide straalen, die algemeener en hooger uitzigten schynen aanteduiden; het licht is, ten deezen opzigte, niet even zwak in de onderscheide lofspraaken van *Maria*, *Zacharias* en *Simeon*; doch de uitdrukkingen zyn toch niet *Euangelisch*, maar in den *Joodschen* geest, en meestal voorgesteld met de eigen woorden der Oude *Profeeten*, die zo sterk waren in hunne Zinnebeelden wegens *tydlyken* Zegen, en *aardsche* Verlosling der *Jooden*, door den Messias te wege te brengen. Ten aanziene van den Lofzang van Zacharias, vereenigen wy ons met het gevoelen van den oordeelkundigen HESZ (*). —— „ Groote gedachten, verre uitzichten, zyn in het „ Profetisch Danklied van Zacharias: doch alles, wat hy „ zegt, en zo als hy het zegt, heeft zyne betrekking „ nog geheel op de Israëlitische gesteldheid, hoope, en „ behoeften. En in de daad, deeze Staatkundige en Zedelyke gesteldheid des Lands bepaalde, als het ware, „ den geheelen Godsdienstigen gezigtskring van deeze „ Menschen zo eng, dat zy zich den Messias alleen in „ zyne betrekking *op hunne Natie*, waarvan zy meerder of „ minder juiste denkbeelden hadden, voorstellen konden. „ Hiervandaan vinden wy wel, in het Lied van Zacharias, „ het denkbeeld van het Koningryk des Messias, zo gezuiverd en verheven, als zich ooit een *Israëliet* dat „ vormen konde, maar daarom op verr' na nog niet zo „ *volkomen*, zo tot het *geheele menschlyke geslacht*, en tot „ *tyd en Eeuwigheid* uitgestrekt, als het *Euangelie* hetzelve heeft voorgesteld."

Met

(*) Leven van Jesus, 1 D. bl. 36.

Met byzonder genoegen hebben wy de Leerreden, over *de Wyzen uit het Oosten*, geleezen. Dezelve is niet alleen onderhoudend opgesteld, maar bevat ook, onzes agtens, juiste uitlegkundige aanmerkingen. —— HULSHOFF verklaart zich tegen het gemeen gevoelen, dat, namelyk, het bezoek zou geschied zyn *kort naa de Geboorte* (op den 13den dag), en wel *in de Stad Bethlehem;* voerende onder anderen hier tegen deeze redenen aan: „ Jozef „ en Maria waren nog niet verrykt door Geschenken; „ toen zy (op den 40sten dag naa de Geboorte) offer- „ den in den Tempel; want zy bragten het offer der „ geringe lieden. —— In het 22ste vers van dit Hoofdst. „ wordt gezegd, dat Jozef, uit Egypten wedergekeerd, „ vreesde in Judea te komen —— zodat hy zich toen- „ maals niet naa den Tempel heeft begeven. —— Hero- „ des is overleden, vóór de Wederkomst uit Egypten. „ Maar 't is bekend uit den Geschiedschryver Josefus; „ dat Herodes in de laatste maanden vóór zyn dood niet „ te Jerusalem geweest is; deerlyk krank liggende te „ Jericho, alwaar hy ook is gestorven. —— Gevolglyk „ is de Wederkomst uit Egypten veel laater voorgeval- „ len, dan de Voorstelling in den Tempel op den 40sten „ dag." (bladz. 491.) HULSHOFF volgt daarom deeze onderstelling: —— „ De Wyzen waren reeds op weg na „ Bethlehem —— toen verscheen onverwacht wederom „ het Teken aan den Hemel, 't welk hen heeft voort- „ geleid geduurende eenige agtervolgende nachten, en „ alzo overgebragt te *Nazareth*, alwaar zy het Kindje „ met de Moeder veilig hebben gevonden, *omtrend an-* „ *derhalf of twee jaaren naa de Geboorte te Bethlehem.*" (bladz. 495.)

Het geen wy zo even in 't algemeen aanmerkten over de uitboezemingen der Godvreezenden in Israël, door den H. Geest daar toe aangedreven, kunnen wy ook gedeeltlyk toepassen op de Profetische woorden van den eerwaardigen *Simeon*; (het onderwerp der zeventiende Redenvoering). Wy ontmoeten, wel is waar, hier meer dan by *Zacharias*, en zien hier reeds spooren der opklimming, van welke wy spraken; maar vinden toch geene vryheid; om het kenmerkende der Joodsche begrippen van dien tyd geheel uittesluiten, of daar voor zuiver Euangelische denkbeelden in de plaats te stellen. Voorts pryst zich deeze Redenvoering byzonder aan door het nadruklyk toepaslyk gedeelte.

In de Leerreden over JAK. I: vs. 9-12. — vindt men, onzes oordeels, de waare uitlegging der woorden: *De Broeder, die nedrig is, roeme in zyne hoogheid, en de Ryke in zyne vernedering.* Naa de opgave van een en ander gevoelen, ftelt HULSHOFF den zin en de mening dus voor: „ Gelyk de arme" (verarmde, verdrukte) „ Chris-„ ten roemen kan in zyne hoogheid, alzo mag de niet-„ Christen, alzo mag de mensch, die alleenlyk Ryk is, „ zonder meer; —— hy mag waarlyk wel *verflagen* „ ftaan en treuren over zyne vernedering, over zynen „ laagen toeftand. —— Als hy deezen regt in- en over-„ ziet — moet hy zekerlyk weemoedig worden." —— HUGO DE GROOT gaf hier toe eene wenk. Zonder deeze *invulling van het tegengeftelde*, zyn verfcheidene plaatzen des O. en N. Verbonds duister — de volgende voorbeelden worden ten dien einde bygebragt, I KOR. V: 2. I TIM. IV: 3. I KOR. XIV: 34. I TIM. II: 12. PS. LXXXIV: 11. SPREUK. XIX: 1. XXVIII: 16. I KOR. VII: 19. I: 25.

Terwyl wy met verlangen de Uitgave van een volgend Tiental te gemoet zien, zeggen wy ten flotte: veel, zeer veel, ftigtends hebben wy over 't geheel gevonden in dit Tiental Redenvoeringen. Geen oogenblik ftaan wy in twyffel om ieder derzelve aan allen ter leezing en herleezing aantepryzen, terwyl wy niet fchroomen te verzekeren, dat Godvreezenden, die een goed verftand met een liefderyk hart vereenigen, naa de ernftige leezing de gedachtnis zullen zegenen van den allezints agtingwaardigen HULSHOFF. Uit de voorige en uit deeze Recenfie, merkt de Leezer, dat wy in alles niet inftemmen met de begrippen van den Schryver. Maar zouden wy daarom het goede, zo ryklyk ook voor ons verfpreid, verachten? dat zy verre. Zyn de uitdrukkingen hier en daar, naar ons inzien, wat fterk en beslisfend, — over 't geheel ftraalt 'er in deeze Redenvoeringen de geest van ernftige welmenendheid door, welken wy niet kunnen nalaaten in eenen ieder te eerbiedigen, hoe zeer hy dan ook in fommige opzigten van ons verfchille. Dat dan allen, in wiens binnenfte liefde voor Waarheid en Godvrucht haaren zetel vestigt —— dat allen, die het licht des Euangeliums hoogfchatten, en waarlyk poogen te vorderen in Heiligmaakinge —— dat allen, welk' eene Gezindte onder de Christenen zy dan toegedaan zyn — deeze en de voorheen beoordeelde Redenvoeringen van

den Eerw. HULSHOFF met verſtand beproeven —— het goede, daarin zo overvloedig voorhanden, bewaaren, en op hunnen levenswandel trouwhartig toepasſen.

Lazarus, in vier Beſpiegelingen. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz., 1795. *In gr. 8vo.* 203 *bl.*

Al voor lang heeft de Burger-Boekhandelaar LOOSJES, als Schryver, een naam gemaakt. Onlangs eene Lyst inziende van Werken, in zynen Boekwinkel voorhanden, ſtonden wy verſteld over de menigte onder dezelve, van welke hy zelve de maaker is. Van tyd tot tyd hebben wy eenige dier Schriften aangekondigd, en ons oordeel daar over geveld. Dikmaals, ja meestal, helde dit tot eene gunſtige zyde over. Al wie ten nutte van het algemeen de pen voert, en in zyn oogmerk niet geheel ongelukkig ſlaagt, verdient aanmoediging. Feilen mogen hem onder 't oog gebragt, doch deeze nooit met gal geſchreeven worden. Wat het tegenwoordig Geſchrift aangaat, wy ontveinzen niet, dat wy hetzelve, over 't geheel genomen, met genoegen hebben doorleezen. LOOSJES vertoont ook hier blyk van zyne hoofdvereischte in eenen Dichter, als hoedanig hy, meermaalen, met lof is ten voorſchyn getreeden; verbeeldingskragt en het vermogen om over zyne Tafereelen een helder licht te verſpreiden; terwyl hy, in den prozaiſchen ſtyl ſchryvende, zich tevens oordeelkundig in agt neemt, om door geene kwalyk geplaatſte Dichterlyke ſieraaden de deftigheid en agtbaarheid van dien ſtyl te ontſieren. De kranke —— de ſtervende —— de geſtorvene —— de opgewekte Lazarus —— deeze zyn de vier oogſtanden, uit welke Lazarus wordt beſchouwd.

Van eene avondwandeling in den hof, met zyne Zusters, na zyne wooning wederkeerende, wordt hem, door het Zoontje van zynen Gaardenier, eèn fraaie roos aangeboden. Met zyne gewoone minzaamheid ontvangt hy dit geſchenk, bewondert de ſchoonheid der bloem; doch, niet te vreden met het gezicht, „ laat hy zynen reuk tot „ driewerf in de balzemachtige geuren baaden, daar hij „ neus en mond, driewerf, tot het hart der bloem, in die „ wellustige uitwaasſemingen, indompelt." Doch naauwlyks hadt Lazarus dien lieflyken damp ter neuze ingedronken, of hy gevoelt zich ongeſteld; de ongeſteldheid verwan-

wandelt fpoedig in eene ylende koorts, en deeze maakt, reeds 'sanderendaags, een einde aan zyn leven. In dit tooneel meenen wy iet overdreevens te hebben opgemerkt, en den overgang van gezondheid tot ziekte en dood wat al te fpoedig voorgedraagen, om met het gewoon beloop der dingen zamen te ftemmen. Aan het plan des Schryvers wordt hier de waarfchynlykheid opgeofferd. Daarenboven koomt het ons voor, dat de aandoenlykheid van *Martha*, geduurende haars broeders ziekte en dood, eenigzins in het overdreevene valt. LOOSJES wilde haar met *Maria* doen contrasteeren; en dit doet ook het Euangelisch verhaal. Maar ten dien oogmerke was 'er geene noodzaaklykheid, om de houding en het gedrag der eene by dat der andere zo fterk te doen affteeken. Misfchien zelf wordt Maria, beftaanbaar met de Godsdienftige kundigheden, welke de waarheid gebiedt haar toe te fchryven, in een te voordeelig licht geplaatst.

Ziet hier, intusfchen, eene en andere proeve van den ftyl. Lazarus, aan zynen Geneesmeester Thaddeus gevraagd hebbende, hoe veele uuren leevens hem nog overfchooten, en daarop de toezegging ontvangen van flegts weinige uuren: „ nog zo lang," herneemt de ftervende, „ dat verheugt my —— dan fchieten my nog „ eenige oogenblikken ten minften over, om aan JEHO- „ VAH toe te wyen, eer ik fterf. My dunkt (gaat hy „ voort), de zon is zo heerlyk opgegaan — de fris- „ fche morgenlugt zou my verkwikken —— ei zet een „ der vengfteren open, Joanna! dan kan ik de fchep- „ ping Gods nog eens in volle ruimte aanfchouwen. Jo- „ anna volgt het bevel van haaren Meester, die dus „ voortgaat: Lieve Zusters! vriend Thaddeus! ei ver- „ wydert u voor eenige oogenblikken. Nog een korte „ poos wensch ik alleen te zyn —— maar eer gy gaat, „ Maria, beur my een weinig op, dan kan ik beter „ myne oogen nog eens over deeze ftreeken laaten wei- „ den. Maria voldoet aan zyn verlangen, en allen ver- „ wyderen zich in het naaste vertrek.

„ Nu flaat Lazarus het oog op de velden van Betha- „ nië, en, met moeite de bleeke handen tot elkander „ brengende, klemt hy die onder deeze verzuchtingen „ te zaamen: Jehovah —— God van Abraham, Izaäk „ en Jacob! ontvang van myne ftervende lippen myne „ lof- en dankzeggingen. Altyd waart gy my goed ——

„ en

„ en zelfs in dit oogenblik zyt gy my goed. Tot aan „ den rand des grafs, laat gy my een onbedwelmd ver„ ftand . . . om in de wonderen der Schepping uwe „ kragt, uwe wysheid en liefde, op te merken. — U, „ ô Jehovah! verheerlyk ik van geheeler harte — die „ my zelfs den ingang in het graf zo helder maakt. „ Wie, wat ben ik, ô Heere! dat gy u zo over my „ ontfermt. Alle myne misdaaden, alle myne ftruike„ lingen, zweeven voor myn gezigt, en zulk een zondi„ gen aardworm beweldaadigt gy tot aan den eindpaal „ van zyn leeven. Delg uit, ô ontfermende God! delg „ uit myne zwakheden, zelfs de zonden, die ik uit los„ heid of boosheid mag bedreeven hebben. Laaten die „ my niet uitfluiten uit dat verblyf der geftorvenen, „ waar Abraham, Izaäk en Jacob, aan het hoofd der „ waare geloovigen van alle eeuwen, de byzondere uitvloei„ zels van uwe goedheid ondervonden. Schoon ik niet „ verdiene in de fchaduw dier heilige mannen te ftaan, „ altyd heb ik met een warm hart uwe wetten aange„ kleefd, en vooral, naadat uw laatfte Afgezant, de „ groote profeet Jefus, uwe liefdewet my nader heeft „ leeren kennen. — Nog eene bede, ô Jehovah! dien „ Jefus my als mynen Vader heeft leeren kennen, nog „ eene bede van uw ftervend kind. Geef, kan het met „ uwen wil beftaan, geef dan dat myn leven nog zo „ lang gerekt worde, tot dat Jefus, die vriend myner „ ziele, hier gekomen is, en dat hy my de oogen lui„ ke . . . maar niet myne, maar uwe wil gefchiede, ô „ Jehovah! Zo fpreekende, zinkt hy in een verdoovenden „ flaap."

Vol van hevige ontroering koomt nu Martha ter kamer invliegen, zich bitter beklaagende dat haar Broeder fterft, zonder haar het laatst vaarwel gezegd te hebben. Maria, hoewel insgelyks diep bedroefd, vermaant haare Zuster tot bedaardheid. Intusfchen ontwaakt Lazarus uit zyne bezwyming, en zegt: „ waar ben ik? 'er zweeven „ wolken voor myn gezigt . . . heldere wolken! — Ben „ ik nog op aarde, of bevind ik my reeds in de woon„ plaats der Vaderen? Ik ben nog op aarde, het logge „ lichaam houdt my nog daaraan vast. Ik hoor myne „ Zuster Martha nog fnikken van droefheid — en, zo „ ik my niet bedrieg, hoor ik Maria zuchten. — Jaa! „ jaa! daar verdwynen de wolken . . . ik zie, ik zie u,

„ my-

„ myne Zusters. Schreit niet, fchreit niet . . . zoekt door „ gebeden noch jammerklagten myne vlotte ziel te rug „ te houden. De tent des lichaams wordt verwoest, en „ ik reikhals na de verlosfing uit mynen kerker. Wei- „ nige oogenblikken geleeden, en ik was reeds opge- „ klommen tot den ingang der zalige gewesten, waar „ geene traanen, dan die van liefde en vreugde, bekend „ zyn." Naa een weinig tusfchenpoozens, doet Lazarus een verhaal, wat hy, geduurende zyne bezwyming, hadt gezien en ondervonden. „ Ik was daar ftraks (dus fprak „ hy) als buiten my zelven, door den aangenaamen „ droom, waarmede my een Engel Gods verkwikt hadt. „ De duisternis van den nacht bedekte my — jaa geen „ ftraaltje licht drong door de opeengepakte donkerheid „ heenen. 't Was de donkerheid des grafs, die my om- „ ving. Myn geest was geheel kalmte en rust —— een „ ftilte, grooter dan die van den nacht —— de ftilte „ des grafs, heerschte rondom my. In het midden dier „ duisternis, in het midden dier ftilte, omringde my eens- „ flags een licht, helder als de zon, maar tegen welks „ glans ik kon opzien. In het midden van dien glans „ daalde met een zagt geruisch, dat in aangenaamheid „ de lieflykfte muziek, die ik ooit op aarde hoorde, „ verre overtrof, een hemelsch Wezen tot my neder. „ Alle de voortreflykheden van het menschlyk gelaat „ en geftalte vereenigden zich in hem, en volkomenhe- „ den boven het menschlyke, die geen menfchentong „ kan uitfpreeken, aanfchouwde ik in dien bode des „ Heils. 't Was of hy myne handen aanvatte, maar de „ drukking was zo zagt als de aanraaking van een wes- „ tenwindje in den lenten avond. Met de vriendlykheid „ van eenen Broeder, met de gulhartigheid van eenen „ ouden bekenden vriend, fcheen hy my te omhelzen. „ Ik voer met hem op langs een weg van zuiver licht, „ en zweefde met hem langs nooit geziene paden. Naa „ lang zweevens, zeide myn reisgenoot: daar gindsch, „ daar gindsch woonen de vrienden Gods — hoort gy „ hunne juichftemmen niet. En hier klonk het Heilig, „ Heilig, driemaal Heilig! my in het gehoor. Een heer- „ lykheid, waardoor myne oogen fchemerden, ftraalde „ van die woonfteden. Myn gezigt gewende allengs aan „ die heerlykheid —— en ik zag gelukkige hemelbur- „ gers van aangezigt tot aangezigt. Ik zag myne dier- „ baare Anna" (deeze was Lazarus's overledene huis- vrouw.)

vrouw). „ Zy scheen my te herkennen. Myn gids ge-
„ leidde my al nader en nader. Anna ylde my tegen,
„ met een gelaat, waarvan de vreugde en liefde afstraal-
„ den... Myn Lazarus, riep zy —— en op dat oo-
„ genblik week myne bedwelming — myn geest keerde
„ te rug in zyne oude woonstede, en ik bevind my nog
„ in uw midden ... ô hoe aangenaam is my die voor-
„ smaak geweest. Nooit had ik gedacht, dat ik in het
„ verolyf der sterflyken zou te rug gekeerd zyn."

Lykrede op JAN PETERSEN MICHELL, *uitgesproken den 17den van Wintermaand* 1795, *te Amsterdam*, *in de Maatschappy* Felix Meritis, *door* GERRIT SCHUTTE, *Te Amsterdam*, *by* J. A. Crajenschot *en* J. ten Brink, Gerritsz., 1796. *In gr. 8vo*, 46 *bl.*

Dr. MICHELL, hoewel 's Mans Geneeswyze geen algemeenen byval ontmoette, hadt eene uitgebreide praktyk. De lof van meer dan gemeene bedreevenheid in alle de takken der Geneeskunde kon hem niet betwist worden. Van de Maatschappy *Felix Meritis* was hy een verdienstelyk lid. Reden genoeg, dat de naagedagtenis des overledenen, met het uitspreeken eener plegtige Lykrede, wierdt gevierd. Dr. SCHUTTE, de gemeenzaame Vriend des Overledenen, nam die taak op zich, en volvoerde dezelve op eene wyze, die hem zelven en wylen zynen Vriend tot eere verstrekte; schetzende, in een manlyken en deftigen styl, zonder opgesmuktheid of nietsbeduidende sieraaden, MICHELL's verdiensten, in onderscheidene byzonderheden, als Mensch, en vooral van de zyde zyner verstandlyke begaafdheden, inzonderheid van zyne bedreevenheid en verre gevorderde kundigheden in de Weetenschap, aan welke hy zich hadt toegewyd. De onderscheidene Schriften, door hem in 't licht gegeeven, worden, in den loop der Redevoeringe, ter loops, en in eenige bygevoegde Aanteekeningen nader, aangewezen.

Natuur- en Zedekundige Beschouwing der Aarde en van haare Bewoonderen. Gevolgd naar 't Hoogduitsch van J. F. ZÖLLNER *en* J. S. LANGE. *VIIIste Deel. Te Campen, by* J. A. de Chalmot, *en te Amsterdam, by* M. de Bruyn. *In gr. 8vo.* 392 *bl.*

Schoon wy tegen snipperingen zyn, die een Werk ontluisteren, en, onder een schyn van duidelykheid, niet zelden duisternis baaren, behaagen ons voegelyke Afdeelingen; en oordeelen wy dezelve een noodwendig vereischte, bovenal in een Werk van dien aart en inrigting, als de voor ons liggende *Natuur- en Zedekundige Beschouwing*, van welker voorgaande zeven Deelen wy altoos met goedkeuring en lof gewaagden. Wel hadden wy, daarom, verlangd, de Eerste Afdeeling van dit Deel, ten Opschrift voerende, *Schets eener algemeene Geschiedenis der Menschlyke Maatschappyen*, in voegelyke Afdeelingen, voor welke dezelve zo zeer geschikt was, onderscheiden gezien te hebben. In de daad, eene onafgebrooke Verhandeling van 242 bl. is niet wel geschikt voor de zodanigen, voor welken, naar der Schryveren meermaals herhaalde betuigingen, dit belangryk Werk voornaamlyk bestemd is.

Dit dunkt ons, derhalven, een gebrek in dit by aanhoudenheid door ons aangepreezen Werk. Alle Leezers verlangen voegelyke rustplaatzen, voor veelen zyn ze volstrekt noodzaaklyk; en doet het ons vreemd, dat de kundige ons onbekende Vertaaler deeze ongeschiktheid niet opgemerkt, en onder de hand met eenige kleine Aanvullingen verbeterd, hebbe.

Zulks neemt niet weg, dat deeze *Schets* schoon zy, dat dezelve lof verdiene; doch dezelve zou, onzes agtens, schooner weezen, en meer lofs verdienen, wanneer die onverpoosde Voordragt voegelyke Tusschenpoozen bekomen hadt. De onderscheide Standen van Vordering der Maatschappyen gaven hier toe de voegelykste aanleiding. — De ontleeding van het Stuk is voor ons bestek te lang; het maakt een schoon en fraai geheel, door ons met algemeen genoegen geleezen, schoon hier en daar van der Schryveren begrippen verschillende; met welke ook de Vertaaler niet altoos instemt, blykens eene hier en daar geplaatste Aantekening; welke wy vermoeden dat menigvuldiger en sterker gekleurd zouden geweest zyn, in-

indien dezelve niet beftemd geweest waren voor e Boek, in den Jaare 1793 in 't licht gegeeven.

By voorbeeld, wanneer de Schryvers des Werks vı melden, „ Het is zeer merkwaardig, dat de oudfte R „ ken, welke wy uit de Gefchiedenis kennen, al te z „ men Monarchien zyn geweest. Alle Republieken, a „ Ariftocratifche en Democratifche, of gemengde Rege „ ringsvormen, ontftonden altoos uit vernielde of vı „ deelde Monarchaale Staaten. Ook zelfs by zulke N „ *tien* in *America*, die nog geheel onbefchaafd ware „ of, op zyn best, maar een geringen graad van burgı „ lyke vorming bereikt hadden, vondt men geene ande „ Staatsgefteldheid dan de Monarchaale," maakt de *Ve taaler* deeze gegronde Aanmerking: „ ROBERTSON zeg „ in het IV Boek zyner *Gefchiedenis van America*, en, „ ik meen, ftemmen alle andere Schryvers daar in ov „ een, dat, by de Ontdekking van *America*, behalv „ weinige Monarchien, geene volftrekt eenhoofdige R „ geeringen in dat Werelddeel wierden aangetroffen, „ zy men de *Caciquen*, of zeer bepaalde Rechters „ Aanvoerders in den ftryd, die byna overal door „ Volk verkoozen werden, by onze *Europeefche* Mon „ narchen wilde vergelyken. Nog heden ten dage k „ nen verre de meeste, zo niet alle, onafhangelyke *A „ ricaanfche* Natien geene andere dan eene Gemeeneb „ Regeering, waar de Oudften uit het Volk, met „ zonder een verkiesbaar Opperhoofd, het uitfteeke „ bewind voeren. Kan men zulks wel met recht Mon „ chien noemen? Zoo niet, dan vervalt ook de hier „ opgemaakte gevolgtrekking van onzen Schryver, „ wiens redeneeringen, over het tegenwoordig onderwerp „ zeer veele gegronde tegenwerpingen konden gemaal „ worden."

Vaaren de *Duitfche* Schryvers voort met te zeggen „ Was de Republikeinfche Staatsgefteldheid de oudfte „ dan zou men kunnen begrypen, dat fomtyds eenig „ vermogende Familien zich te zamen hadden vereenigd „ ten einde de minder talryke en minder gegoeden aa „ zich te onderwerpen. Doch een enkel perfoon kon d „ regeering nimmer aan zich trekken, tegen den w „ van alle zyne medemenfchen. Zoo deeze hem gehoo „ zaamden, dan deeden zy het zeker uit eigen bewe „ ging. Onderwierpen zy, naa een geweldige omwe „ teling, hun zelve wederom vrywillig aan een and

„ O

„ Opperhoofd, dan geschiedde zulks alleen, nadien de „ rede, of wel een duister gevoel, hen zeide, dat geen „ Volk ooit bestaan kan zonder wetten te gehoorzaamen, „ en zonder een hooger magt te erkennen, welke de „ wetten handhaaft," ook dit ontgaat, met reden, de opmerking des Vertaalers niet; die, zeker des meer hebbende kunnen zeggen, het by deezen wenk berusten laat. — „ Zeker kan geen Volk bestaan zonder Wetten te ge„ hoorzaamen, en een hooger magt te erkennen; maar zou „ die hooger magt dan altoos in een enkel Mensch ge„ vestigd moeten zyn? De rede zelve zegt uitdruklyk, dat „ de Wetten, die alleen het heil van het algemeen moe„ ten bedoelen, zullen zy niet hoogst onrechtvaardig „ zyn, niet naar de eigen zinnelykheid van een enkel „ Mensch moeten ingericht worden: gelyk de ondervin„ ding leert dat een Volk niet alleen bestaan, maar zelfs „ zeer magtig, gelukkig en voorspoedig zyn kan zonder „ eenen Monarch te erkennen."

Het XXIII Hoofdstuk, het tweede en laatste in dit Deel, is in Afdeelingen onderscheiden, en behelst, behalven eene *Inleiding tot de kennis van het menschlyk Character*, de volgende Afdeelingen. —— *Begeerte en Afkeer.* —— *Aangenaame en onaangenaame voorstellingen.* —— *Neigingen, aandrift en beweeggronden.* —— *Aanwyzing en verdeeling der onderscheiden Driften.* — *Driften van Eigenbelang.* —— *Driften van Goedwilligheid.*

De enkele leezing deezer Hoofdäfdeelingen is genoegzaam, om elk te doen begrypen, dat 'er veel diepzinnigs en afgetrokkens in moet voorkomen. De aart der stoffe brengt het mede; dan veelal is het zo gemeenzaam gemaakt als in onderwerpen van dien aart vallen kan. Zy vorderen een denkenden Leezer.

Hoogst hebben ons, in dit gedeelte, behaagd, de opgeklaarde en zuivere denkbeelden van *Godsdienst*, overal, waar dezelve te passe kwamen, verspreid. Het lust ons voor één gedeelte af te schryven wat wy vermeld vinden wegens het oudtyds zo zeer heerschend, en nog bylange na niet uitgerooid, denkbeeld van eene *Nationaale Godheid*, welke het slegts met haar Volk wel meende, en een vyandin was van alle de overige Volken.

„ De zinnelyke mensch," dit zyn de woorden onzer Schryveren, „ vlegt zyne eigene denkbeelden zeer na„ tuurlyk in het denkbeeld dat hy zich aangaande het „ OPPERWEZEN vormt, en stelt zich diensvolgens zyne

„ *Nationaale Godheid* voor als een wezen, welks gevoe-
„ ligheid zeer ligt gaande gemaakt wordt, en welks toorn
„ te verfchriklyker is, dewyl deze van zoo groote magt
„ vergezeld gaat. Bovendien is 'er eene aanhoudende
„ overdenking en ingefpannen aandacht, gevestigd op de
„ waarneemingen van innerlyke bewustheid, noodig, ten
„ einde te begrypen, dat de ALLERHOOGSTE, wanneer
„ hy deugd en een goed hart van ons eischt, daar mede
„ alleen onze eigen welvaart bedoelt, als kunnende noch
„ willende hy zichzelven daar door in geenen deele be-
„ voordeelen. Alleen het gebrek aan deze kennis gaf
„ in ouden tyde aanleiding tot het vreeslyk denkbeeld
„ nopens de geduchte gramfchap der Goden, tot het be-
„ proeven van veelerhande middelen om dezelve te ver-
„ zoenen, en van menigerlei poogingen, ten einde, door
„ de eene of andere foort van Opoffering, een aangenaa-
„ men dienst aan hun te bewyzen.

„ Hoe zeer het ons verwonderen moge, die gewoon
„ zyn aan zuiverder en edeler Godsdienftige begrippen,
„ dat zulke ten eenemaale onwaardige denkbeelden, we-
„ gens den SCHEPPER van 't Heelal, zoo lang by het
„ menschdom konden aanhouden, is het nogthans zeker,
„ dat het volgens den aart der zaake niet wel anders
„ heeft kunnen weezen.

„ Wanneer een Volk alle de weldaaden overdenkt, die
„ aan haar door den invloed des hemels ten deele zyn
„ gevallen, is het natuurlyker wyze zeer genegen, om
„ de bezorgende hand te eerbiedigen en lief te hebben,
„ welke alle deze weldaaden zoo milddaadig uitdeelt.
„ Ziet het dat andere Volkeren juist dezelfde goederen
„ niet deelagtig worden, en het verliest daarby uit het
„ oog, dat ook deze met byzondere voorrechten, hoe-
„ wel misfchien van eenen anderen aart, zyn begunftigd,
„ dan ontftaat daar uit zeer gemaklyk het denkbeeld,
„ dat ieder Volk onder de nadere befcherming ftaat van
„ eene eigen byzondere Godheid. —— Maar hoofdzaak-
„ lyk fchynt de Oorlog eene nog onverlichte Natie in
„ haaren waan, aangaande zoodanige *Nationaale Godheid*,
„ te verfterken. De overwinning hangt byna altoos af
„ van eene menigte omftandigheden, welke door geene
„ menschlyke magt beftierd, noch van menschlyk door-
„ zicht voorzien kunnen worden. Hoe groot derhalven
„ ook de dapperheid en de verbeelding zyn moge van
„ den barbaarfchen Krygsman, zal hy echter zyn Krygs-
„ ge-

„ geluk altoos meer of min toefchryven aan het beftuur
„ van een hooger Magt; en het geloof, dat de Godheid
„ in zyne belangen onmiddelbaar deel neemt, of dat
„ deze nu voor dan tegen hem ftrydt —— dit geloof,
„ 't welk over 't algemeen zynen hoogmoed ftreelt, doet
„ hem in 't byzonder zeer veel dienst wanneer hy het
„ ongeluk heeft van zynen vyand overwonnen te worden.
„ Hoe meer hy overtuigd meent te zyn dat het hem
„ noch aan moed, noch aan beleid, heeft ontbrooken, en
„ hoe meer het hem zou grieven, indien zyne Landge-
„ nooten het tegendeel van hem dagten, zoo veel troost-
„ lyker zal het voor hem weezen, wanneer hy alle fchuld
„ van zich afkeeren, en zeggen kan: *de Goden waren*
„ *vertoornd; zy ftreeden tegen my en tegen myn Volk.*

„ Een Volk, dat reeds het geweld der hartstochten
„ heeft leeren beteugelen, in zuivere goedwilligheid ver-
„ maak fchept, en de gebiedende Magt juist niet langer
„ als het hoogfte voorrecht befchouwt, zal naauwlyks
„ begrypen, hoe men van de Godheid zoo vernederend
„ heeft kunnen denken, om willekeurige daaden van ge-
„ weld, eigenzinnigheid, kwaade luimen, gevoeligheid
„ wegens wreede wraakoefening uit hoofde van zoodanig
„ verzuim, of over eenen weinig beduidenden misflag,
„ aan haar toe te fchryven. Waar tegen een ander Volk,
„ dat dagelyks iets van dien aart door deszelfs Opper-
„ hoofden zag bedryven, en zich verbeeldde, dat men
„ zulks in hen niet moest kwalyk neemen, niet alleen
„ zeer ligt in het begrip kon komen, om aangaande de
„ Goden zelve even menschlyk te denken; maar het zou
„ ook niet eens inzien hoe zeer het derzelver eigenfchap-
„ pen daar door verlaagde.

„ Diergelyke begrippen moesten by de Volkeren nog-
„ thans allengskens verdwynen, naar maate derzelver
„ geestvermogens befchaafder wierden, en meer onder-
„ linge verkeering tusfchen hen plaats greep. Zoo
„ haast het eene Volk met een ander Volk gemeenzaamer
„ bekend wordt, en aldus begint in te zien, dat ook dit
„ laatfte met regen en vruchtbaare tyden, en niet min-
„ der met goede en edele gewaarwordingen, is gezegend,
„ dan moet daar door het vertrouwen op zyne byzondere
„ *Nationaale Godheid* eenigermaate verminderen. ——
„ Waar een verftandig Man optradt, die de verfchyn-
„ zelen der Natuur onderzogt, en deze door algemeene
„ natuurwetten verklaarde, daar verdween het denk-

„ beeld, als of het buitengewoone meer een werk was
„ van GOD, dan de dagelyksch voorvallende veranderin-
„ gen aan den hemel en op de aarde. —— Waar men
„ van veele rampen en tegenſpoeden de natuurlyke oor-
„ zaaken ontdekte, en tegen dezelve natuurlyke midde-
„ len begon uit te vinden, daar vervielen ook tevens de
„ gedachten wegens een wraakzuchtig en vertoornd GOD.
„ —— Waar men uitgeſtrekter ſtreeken van den Aardbo-
„ dem leerde kennen, en zag dat een zelfde Zon vre-
„ delievende en vyandlyke Volken beſchynt, dat dezelf-
„ de Zee beide landen beſpoelt, dezelfde regen de ak-
„ kers van beide bevogtigt, dezelfde wind den damp-
„ kring zoo wel van het een- als ander Volk zuivert,
„ daar maakte men niet langer zwaarigheid, om een al-
„ gemeen Scheppingsplan te onderſtellen, en geheel het
„ Menschdom als een groot huisgezin van maar éénen al-
„ gemeenen Vader te beſchouwen.

„ Het was den Christlyken Godsdienst voorbehouden,
„ zoodanig verheeven denkbeeld onder het Menschdom
„ te verſpreiden. Een gedeelte van hetzelve kon niet
„ dan na verloop van veele eeuwen vatbaar gemaakt
„ worden voor dit Godlyk onderwys, en om daar uit
„ troost en gerustheid des gemoeds te ſcheppen. Het
„ was deze Godsdienst, welke een algemeenen Vader
„ der Menſchen verkondigde, zyne algemeene liefde aan
„ hun ter navolging voorſtelde, hen leerde om hem in
„ geest en waarheid aan te bidden, de gewigtigſte zwaa-
„ righeden dien aangaande op eene alzins voldoende
„ wyze oploste, en hun hart met zagter aandoeningen
„ vervulde.

„ De verkondiging van dezen Godsdienst was, gelyk
„ alle gaaven zyn van GOD, een ſchat, welke voor het
„ Menschdom was bewaard, op dat een iegelyk, naar-
„ maate van zyne behoeften en bevatting, het zyne daar
„ uit neemen, en zich daar mede verzadigen kon. Doch
„ even als alle andere goederen, waar mede de Almag-
„ tige zyne Stervelingen zegent, wierd ook dit geſchenk
„ niet zelden miskend, dikwyls veracht en dwaaslyk
„ misbruikt. Hier was de menschlyke geest nog veel
„ te zwak, om de geheele waardy der vertroostende
„ Leere te begrypen: daar voegde hy 'er zeer veel van
„ 't zyne by, en misvormde de Godlyke Wysheid vol-
„ gens zyn eigen denkbeelden."

Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden. Een-en-twintigste Deels Tweede Stuk; vervattende het Vervolg der Beschryving van Stad en Lande. Te Amsterdam, Leyden, Dord en Harlingen, by J. de Groot, G. Warnars, S. en J. Luchtmans, A. en P. Blussé *en* V. van der Plaats, 1794. *In gr.* 8*vo.* 210 *bl. behalven het Register.*

Steeds mogten wy met goedkeuring én aanpryzing van dit gedeelte des Tegenwoordigen Staats spreeken (*), en ook deeze Afdeeling, welke het Werk besluit, verdient zulks in gelyke maate, schoon het voor de Leezers, in 't algemeen, min uitlokkends dan de voorgaande Stukken bezitte. De opgave van den Inhoud der drie daar in voorkomende Hoofdstukken zal zulks reeds uitwyzen. Het IIIde Hoofdstuk, waar mede dit Boekdeel een aanvang neemt, behelst de *Beschryving der Ommelanden; in 't byzonder van derzelver Regeering, bestaande uit Jonkeren, Hoofdlingen, Eigenerfden en Volmagten, oude Verdeeling in Onderkwartieren, Oppermagtige Regten, Monster-Heeren, Arbiters en Gecommitteerde Raaden.* — 't IVde Hoofdstuk behelst de *Beschryving der drie Onderkwartieren in de Ommelanden, als Hunzingo, Fivelgo, en 't Westerkwartier, benevens de Eilanden.* Naa den afloop der Beschryvinge van alle de Plaatzen in de Provincie van *Stad en Lande*, laat de Schryver, in het Vde Hoofdstuk, die van *Westerwolde* volgen. Want offchoon dat Landschap, in den volstrektsten zin, 'er niet onder behoort, heeft het egter zulke naauwe betrekkingen daar mede, als zynde eene Heerlykheid der Stad *Groningen*, en in burgerlyke en lyfstraffelyke zaaken onderhevig aan een beroep by de Provinciaale Hooge Geregtskamer, dat het nergens gevoeglyker, dan by wyze van Aanhangzel, kan gebragt worden. Deeze Heerlykheid wordt beschreeven, in deszelfs *Grenzen, Rivieren, Grondgesteldheid, Naamsoorsprong;* wy vinden daar in, een *Onderzoek over het Leen van Westerwolde; opvolging der Leenmannen in hetzelve;* eene *beschouwing van het Regtswee-*

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 't Jaar 1794. bl. 451. en voor 1795. bl. 201, enz.

weezen aldaar, oudtyds en hedendaags; van het Pagt-gerigt; van den Kerkstaat; en eene *beschryving der Dorpen.*

Veel dors en droogs, veel louter plaatslyks, moet men hier onvermydelyk aantreffen; dan heeft de Schryver zich van die moeilyke taak met eene kort- en beknoptheid gekweeten, welke het verveelende verbant, en genoegzaam is ter toelichting. Veroorloft hy zich eene uitweiding, het is in een veld, waar men hem niet ongaarne volgt. Laaten wy de proeve neemen met hier te neder te stellen wat hy van de *Rigteren* in de *Ommelanden* aanmerkt.

„ Onder de Ommelander Ampten, hoewel niet juist in den eigenlyken zin van het woord, kan men eenigzins brengen de *Rigteren* te lande. —— Dat men te lande over grootere en kleinere streeken in 't burgerlyke Rigteren heeft, zulks is algemeen, en heeft niets byzonders in: maar het is buitengewoon, dat zulke bedieningen ervlyk geworden zyn, ja dat die als Heerlykheden, openbaarlyk, in eigendom kunnen gekogt worden. De opening daar van zal ons leeren, hoe eene zeer eenvoudige en op zig zelve eigenaartige inrigting verwandelen kan in iets geheel vreemd en afwykend.

„ Volgens de oude Friesche Wetten was het eene noodzaakelykheid, dat het Rigterampt slegts duurde één jaar. Men wilde daar door paal en perk zetten aan der menschen ingeboorene zugt van graag het bewind in handen te hebben. Ook bepaalde men, ten einde het aanzien van zommigen by eene jaarlyksche verkiezing niet te veel invloed kreeg, dat over het Rigterampt niet gestemd mogt worden, maar dat de bediening daar van afloopen moest naar zekeren rooster van de *heerden* of der uitstrekken lands, waar op de landbezitters in de Dorpen woonden. Hier uit ontstonden *Klauwregisters*, waar in alle de daartoe geregtigde heerden met naame opgeteld wierden. In grootere dorpen verdeelde men bovendien de heerden eerst in kluften of buurten, met beding dat de bediening van het regt jaarlyks gaan moest uit de eene kluft in de andere, maar in de kluften zelve naar orde van de daar in gerangschikte heerden. Deeze heerden nu waren geen losse verspreide stukken land, maar eene meer aaneengeschakelde hofstede, in welker wooning de huisvader zyn bestaan hadt. Men bepaalde wyders, dat de eigenaar van dien huisheerd, welke aan de beurt was, het Rigterampt moest waarneemen, zonder onderscheid

of

of hy van eene aanzienlykere dan geringere geboorte ware, of hy veel dan weinig uiterlyke waardigheid in zyn Dorp bezat (*). Het eenvoudige der burgerlyke regtspleegingen by onze vroege voorouderen maakte ook, dat geringere menschen die post gevoegelyk en wel konden waarneemen. Men kan hier uit zien, dat de bediening van het regt in haaren oorsprong persoonlyk was; maar dat men, om niet te vallen in de klasse van al te behoeftige menschen, wilde, dat de waarneemer ook moest bezitten een eigen heerd.

„ Maar deeze inrigting, hoe zeer overeenkomstig met den aart van eene zuivere Volksregeering, verbasterde egter ras, en dat alleen daar door, dat men niet vastgesteld hadde, dat de eigenaar van den huisheerd, welke aan de beurt lag, ook werklyk daar moest woonen, dat is zyne vaste woonplaats (*sedes fortunarum*) aldaar hadde, en niet slegts dien heerd in eigendom hadde. Want nu kogten meer vermogenden, om te meermaalen Rigter te zyn, die heerden op, welke in het klauwboek bekend stonden; dit maakte dat in kleinere dorpen vooral de weinige ryken de meeste ommegangen hadden, en dus in een korter tydsbestek Rigters in hun Dorp te kunnen worden. Deeze groote landbezitters, zig als de voornaamsten beschouwende, namen den titel aan van *Hoofdlingen*, *Capitanei*, *Capitales*, *Upstallingen* (†), en kogten zelfs zulke heerden in andere dorpen dan in welke zy woonden, ten einde op meer dan ééne plaats die bediening te kunnen waarneemen. Hier door kreegen die heerden of ervgronden een geheel ander aanzien, en het regt tot de bediening van het Rigterampt, dat oorspronglyk personeel was, werd men gewoon te houden als aanhangig in de gronden.

„ Dan

(*) *Jurisdictiones & magistratus per hæreditarias agrorum possessiones in ordinem ambulabant, absque ulla nobilitatis aut plebeji ordinis discrimine*, zegt SICCAMA *ad L. L. Fris.* p. 69.

(†) Men kan hier over breeder zien, wat den naamsoorsprong aangaat, HALSEMA bl. 199, *en volgende*. De kundige RENGERS TEN POST zegt in zyne geschreevene *Politie der Umlanden*, bl. 18. *Upstalling is een olt friesch woort, ac magistratus nomen, op duetsche taele daernae Hoeffetling (quasi caput, quod reliqua membra regat & jus administret), und ook Heerschaft (quasi herus) als heerschappie hebbende.*

„ Dan de heerschzugt, hier mede niet voldaan, vond ras, daar het aankoopen van zulke ervgronden (vooral in merkelyken getal) te kostbaar viel, een ander middel uit om het oogmerk met minder uitſchot van penningen te verkrygen. Uit het denkbeeld van eigendom, en uit dat van regten op ééne plaats land vallende te beſchouwen als een gedeelte van het volle eigendom, oordeelde men ook, dat men het eene gedeelte kon aanhandelen, en het ander agterlaaten, of, dat op 't zelfde uitkomt, dat men de gronden verkoopen kon, en behouden de geregtigheden, als zynde eene vrywillige handeling, daar een derde geen nadeel by leedt. Maar men beſpeurt ook teffens, hoe hier door de deur voor meer vermogenden ter verkryging van meerder aanzien wyd geopend werd. De eenvoudige Landman, wiens beurt verſtreeken was, en in 30, 40, 50, ja meerder jaaren niet weder daar aan konde geraaken, was natuurlyk genegen dat Regt, het welk hy vermeende op zyn Ervgrond te liggen, aan den rykeren voor eene geringe ſom over te doen, verliezende hy in het gebruik zyner erve daar door niets.

„ Hier uit zyn by verloop van tyden de ſtaande Regtſtoelen gebooren, als men, te weeten, alle de ommegangen was meester geworden, dat nu ook gemaklyker konde geſchieden, dan als men verpligt was die gronden zelf mede in eigendom aan te handelen. Maar teffens gaf zulks dit wanſtaltige, dat men bezitter van een ſtaanden Regtſtoel kon zyn, zonder byna eenig waar bezit van Landen aldaar te hebben; tegen den zin dikwyls der Inwooneren, alleen hun lieder Rigter in 't burgerlyke en lyfſtraffelyke (en in dat teder ſtuk wel zonder beroep) te zyn; ja dat regt aan anderen te kunnen wegſchenken, in huwelyksgiften uit te geeven, of by openbaare opveiling aan de meestbiedenden te verkoopen.

„ Eene vreemde zaak voorwaar, en die egter in dit Gewest al zeer oud is. Het Ommelander Landregt van 1601 (*) ſpreekt van deeze afzondering der geregtigheden van de Ervgronden, als van eene gewoonte, wier oorſprong men niet meer heugde; en wettigt, 't geen byzonder is, die gewoonte met te bepaalen, dat, offchoon uit den aart der zaak die geregtigheden en heerlykheden aanhangig behoorden te zyn aan de ervgronden, men die egter met uitgedrukte voorwoorden daar van vermogt te ſcheiden.

„ Dit

(*) 4 Boek §. 7 en 8.

„ Dit misbruik, waar in de Heerschzugt van Vermogenden zo veel voedzel vondt, duurde tot in deeze Eeuw, wanneer, by het Reglement Reformatoir (*), aan 't zelve een perk is gesteld."

De woorden van dit Reglement voert de Schryver aan, om zyn zeggen op te helderen, en te meer (gelyk hy in 't Jaar 1794, met eene overmaate van behoedzaamheid, schreef,) „ daar zy wegneemen het vermoeden, als of „ wy in deezen bot gevierd hadden aan berispingen!"

Hier in zal nu mogelyk nog een beter herstel komen, als mede in een ander stuk, tot deeze zelfde zaak betrekkelyk. Immers, van *Warfhuizen*, de Geboorteplaats van den vermaarden BALTHASAR BEKKER, spreekende, schryft hy: „ Alhier staat het Huis *Lulema*, wiens bezitter de meeste ommegangen in den Regtstoel heeft; doch waarvan hy als *Roomschgezind* geen gebruik mag maaken, volgens de Staatsbesluiten van 4 Oct. 1621. 27 Feb. 1679 en 23 Dec. 1685. die niet alleen verbieden, dat leden van die Gezindheid zelve de geregtigheden waarneemen, maar ook dat zy ze laaten bedienen, moetende dus zo lang slaapen als ze in derzelver handen zyn. Ten gevolge daar van heeft nu het huis van *Ulrum* alhier de primaire collatie, en de Regtstoel behoort de buurt *de Hoorn*, meest door Roomschgezinden bewoond, die hier eene Kerk hebben."

Nog een staaltje van soortgelyken aart; doch waar in de Heerschzugt heeft moeten zwigten. Van *Westerwolde* schryvende, tekent hy op, dat een EGGO ADDING niet alleen Hoofdling was over geheel *Westerwolde;* maar dat Geregt erflyk in zyn geslacht hadt weeten te brengen, buiten toestemming der Ingezetenen, waar uit men afneemen kan hoe zeer derzelver Staatkundige Vryheid gedaald ware. —— „ Men moet egter," voegt hy 'er nevens, „ uit dit ervelyke Hoofdlingschap der ADDINGS niet besluiten, dat der Ingezetenen Regten geheel verdweenen, en hunne voorige Landsrigteren verlooren waren. Neen, uit laatere stukken blykt, dat die twaalve, zedert *Gezwoorenen* genoemd, bestand zyn gebleeven, maar dat zy tot een opperhoofd en voorzitter ontvangen hadden eenen *Rigter*, inzonderheid aldus betyteld. In 't eerst namen de ADDINGS deeze waardigheid in persoon waar,

(*) §. 18 en 19.

waar, maar naderhand lieten zy die hunnentwegen bekleeden.

„ Het volgt uit de Menschheid dat de Heer steeds zyn regten wil uitbreiden, waar tegen de Onderzaat worstelen moet of toegeeven, en aldus was het mede hier. Maar de heerschzugt der ADDINGS ging eindelyk zo ver, dat de gemeene Ingezetenen van *Westerwolde*, in het Jaar 1447, daar tegen een Verbond slooten met de Stad *Groningen* (*), waar in onder anderen vastgesteld wierd, dat van de vonnissen der *Meente* (dat is van de *gezamentlyke Landsrigteren*) binnen tien dagen beroep kon ingesteld worden op den Raad van *Groningen*. Hoewel nu dit verdrag was ingegaan voorbehoudens de oude geregtigheden van EGGO ADDINGE, was het niet te min tegen dien ingerigt, en daarom dat beroep ingevoerd, wyl de inwooners bedugt waren, dat ADDINGE, meester van het Slot te *Wedde*, daarby een Leenman van *Munster*, op hunne Landsgezwoorenen, lieden uit den boerenstand, en ligtlyk bevreesd te maaken, te veel invloeds anders kon hebben, tot nadeel der algemeene vryheid. Zy wilden zelfs wyders, dat niet ADDINGE, maar zy den Rigter of Voorzitter der twaalf gezwoorenen zouden aanstellen; doch toen EGGE zich hier tegen kantte, werd dat geschil overgegeeven aan Scheidsmannen; dan deeze, het onderling niet eens kunnende worden, namen tot Overlieden de Heeren Burgemeesteren en Raad van *Groningen*." Die een bemiddelende uitspraak deeden; hier vermeld, met de verdere gevolgen, die de Leezer, des begeerig, in 't Werk zelve moet zoeken.

Behalven eene Afbeelding van *Appingadam*, is aan dit Deel toegevoegd, om ter rechter plaatze gesteld te kunnen worden, een *Gezigt van het Nieuwe Stadhuis te Groningen*.

(*) Aan den voet des blads vinden wy dat Verbond, als weinig bekend, volledig geplaatst — „ eensdeels," 't zyn des Schryvers woorden, „ om de oude gesteldheid van 't Land 'er beter uit aan te toonen; anderdeels om te betoogen, dat EMMIUS L. 23, p. 263, in de melding daarvan niet onbestaanbaar met de waarheid heeft gesprooken, gelyk IDSINGA hem zulks aanwryft."

Wys-

Wysgeerig en Geschiedkundig Onderzoek naar de Wettige Oppermagt in de Vereenigde Nederlanden, sedert de Afzweering van PHILIPS DEN II. *Door* JACOB VAN MANEN, ADRIAANSZ. *Eerste Deel. Te Amsterdam, by* H. Keyzer, 1795. *In gr. 8vo.* 255 *bl.*

De Burger VAN MANEN, die, zedert de Omwenteling in Herfstmaand 1787, den Vaderlandschen grond nevens anderen ruimde, verliet denzelven niet zonder een gevoelig en diepgetroffen hart mede te draagen. Dit was toen veeler beklaagenswaardig lot. Dan weinigen hadden met hem gemeen het middel, 't geen hy gebruikte, om zyn leed, zo niet te verzagten, ten minsten eenigermaate te verzetten. —— Immers hy verklaart in den aanvang zyner Voorreden. „ Het Werk, dat ik thands mynen Medeburgeren aanbiede, is het product myner ledige uuren buiten myn Vaderland, sedert September 1787. De mishandelingen niet alleen, waar aan de Voorstanders eener Regeeringsverbetering, na den intogt der Pruissische Troepen, door een dom en oproerig gemeen waren blootgesteld, en de schendnaamen en lasteringen, met welke gekogte loonschryveren derzelver daaden en handelingen zogten te brandmerken; maar inzonderheid de harde vonnissen, die tegen dezelve, onder schyn van recht en goede Justicie, werden geslaagen, als hadden zy een *Crimen læsæ Majestatis* begaan, wekte, te gelyk met myne verontwaardiging, een lust en yver in my op om de valsche gronden, waarop dit *schynrecht* berustte, te onderzoeken, en aan te toonen, dat de hoofdmisdaad, die men den voorstanderen der Vryheid en Burgerrechten, met zo veele declamatien, in alle publieke Stukken, Resolutien, Placaaten, Ordonnantien en Sententien aantygde, *nimmer door hen begaan was of begaan kon worden.*

„ Naar maate ik dit onderzoek dieper intrad, en, de Geschiedenis van ons Vaderland raadpleegende, de openlyke Handelingen, Verdragen, en andere Acten zelve aan de reden en omstandigheden toetste, zonder blindeling de verklaaringen of uitspraaken van anderen te volgen, ging my meer en meer het licht op, dat sedert de Staatkunde heeft bescheenen.

„ Ik bevond wel rasch dat het met die wettige Opper-

permagt in *Nederland*, 't zy over 't geheel, of de Souverainiteit der Staaten van de byzondere Provincien, welke men zo lange en menigmaal gesteld of veronderfteld hadt, zo zuiver en klaar niet was, als ik zelve voorheen op het geloof aan anderen, en door dien ftroom medegevoerd, aangenomen had.

„ Ik was reeds een groot end wegs gevorderd in het opstel van myn onderzoek, en het refultaat deszelven, toen de *Franfche Revolutie* eenen aanvang nam. En deeze bevestigde my volkomen in de ontwyfelbaarheid der gronden, op welke ik myn onderzoek en vastftellingen gebouwd had; en zonder my te laaten aftrekken of ophouden door den ftroom of wendingen der onderfcheiden Partyen, die daar de overhand of onderlaage beurtlings hadden, ging ik myn eigen weg op den begonnen voet voort."

Vóór vier jaaren reeds zou de Burger VAN MANEN in ftaat geweest zyn om dit Eerfte Deel uit te geeven; doch de verre afweezigheid van een gefchikte Drukpers, en wel te voorziene belemmeringen der uitgave hier te Lande, deeden hem de uitgave verwylen tot een tyd, dien hy niet naliet vast te ftellen dat eenmaal komen moest: welken tusfchentyd hy befteedde om zyn Werk over te zien, hier en daar te vermeerderen of te verbeteren.

Daar het zyn hoofdoogmerk, in dit fchryven, was, om, aan den eenen kant, de rechte denkbeelden aangaande de *Wettige Oppermagt in den Staat* onder zyne Landgenooten uit te breiden; en, aan den anderen kant der toen heerfchende Partye te doen zien, dat zy niet zo volkomen regt hadt, als zy zich inbeeldde, even min in haare gronden als handelingen; en ze daar door, was het mogelyk, tot meer gemaatigdheid, of eene verbetering van het misdreevene, te beweegen, zou men mogelyk kunnen denken, dat, daar alles nu, door de tegenwoordige ommekeer van zaaken, van natuur en gedaante veranderd is, en andere denkbeelden onder ons gebooren zyn, zulk een Betoog de grootfte noodzaaklykheid en nut verlooren heeft, gaat hy dit begrip te keer, door in overweeging te geeven, „ eensdeels dat de fchynbaare meerdere verlichting, in de gronden van Staatkunde en Staatsverbetering, niet zo algemeen, niet zo volkomen is, als wel behoefde en wenschlyk was; en, anderdeels, dat de reden, waarom veelen nog gehegt en verkleefd blyven aan het oude, en de vermeende *oude Conftitutie*, byzondere rechten en pri-

privilegien —— of de vermeende Souverainiteit van enkele Provincien, leden of steden van die, niets anders is, dan dat men in het denkbeeld leeft, dat alle die inrichtingen en veronderstellingen op behoorelyke gronden van wettigheid hebben berust, dan twyfel ik niet, of men zal de uitgave ook thans niet overtollig rekenen."

Dit alles wordt in de Voorreden breedspraakiger ontvouwd en aangedrongen. 't Geen hem tot dit besluit brengt: „ Uit dit oogpunt beschouwd, heeft men byna geen andere gronden noodig om te beweeren, dat 'er geen duurzaam volksgeluk, uit eene *zogenaamde Constitutie* van zeven onafhanglyke Gewesten of Souverainiteiten, en nog minder van een aantal byzondere kleindere Souverainiteiten van particuliere Steden, Leden, Collegien, Broederschappen, Societeiten, Gemeenten, in elke derzelve, te hoopen of te verwagten is, zonder aanhoudende collusien, verwarringen en tegenstreevingen van elkander aan te treffen, en gelegenheden open te laaten voor allerlei Intriguanten, die zich toeleggen door verdeeldheden te heerschen, misnoegdheden te stichten, en aan te vuuren: om, uit eigenliefde of heerschzugt, hun rol te speelen, en de *Man van 't Volk* te worden, en om zich aan het hoofd van eene Party te stellen, en alles aan zich te onderwerpen."

Waar op de Schryver besluit: „ Bloote raisonnementen, schoon op wysgeerige beginzels en grondregelen gebouwd, zyn niet zo geschikt voor allen, om noodwendige gevolgen uit schadelyke en gebrekkige beginzels voor te komen, als de daadlyke beschouwing en beoordeeling der Geschiedenis van het voorledene zelf. *De Ondervinding*, zegt een oud spreekwoord, *is der dwaazen Leermeestres.* —— Zy, die geen gevoel genoeg hebben voor de kracht der gezonde reden, om dat de vooroordeelen hun verstand verstompt hebben, —— of die om eigenbelang het gezond verstand durven wederstreeven, om anderen tot hun doel te misleiden, moeten zich, op de voorbeelden der ondervinding der Geschiedenis, gewonnen geeven, en de aan haar getoetste reden doen gelden."

Naa eene Inleiding, over den *Oorspronglyken Staat en Rechten der Natuur en Maatschappy, en verbastering van dezelve*, behelst dit Eerste Deel *Elf Brieven.* Derzelver Inhoud en Schets wordt in 't breede opgegeeven. Genoeg

noeg zal het zyn, derzelver Inhouden te vermelden. I. Brief. *Wat de Souverainiteit in een Staat wettig maakt. De wettige Souverainiteit der Nederlandsche Graaven en Heeren beweezen.* —— II. *De Staaten hebben geen grond van wettigheid voor hunne Souverainiteit.* —— III. *Een* Tacitus Consensus, *of veronderstelde goedkeuring des Volks, is geen wettiging eener Constitutie.* —— IV. *Of 'er eene Overdragt der Souverainiteit heeft plaats gehad. Hoe men de magt des Stadhouders en der Staaten, geduurende de Spaansche troubles, te beschouwen hebbe.* —— V. *Of 'er eene behoorelyke Grondwet bestaa. De* Unie van Utrecht *is 'er geen, en kan ze niet zyn.* —— VI. *In de* Unie van Utrecht *worden den Stadhouderen geen byzondere rechten toegekend.* —— VII. *Dat, by de Afzweering van* PHILIPS DEN II, *de Souverainiteit op den zelfden voet is overgegaan op den Hertog van* ANJOU. —— VIII. *Onderzoek naar de* Hoogste Overigheid, *naa den dood van* ANJOU *en* ORANJE. —— IX. *Anarchie van veele Magten, zonder Oppermagt, naa den dood van* ANJOU *en* WILLEM DEN I, *onder* MAURITS. — X. *De Natie heeft in de aanmaatigingen der Staaten en Stadhouders niet toegestemd, maar naare in het tegendeel spreekende stem is door geweld gesmoord.* —— XI. *Geweld van* WILLEM DEN II. *'t Gebrek aan een noodige Grondwet was 'er da voornaame oorzaak van.*

De opgave van deezen korten Inhoud der Brieven is genoegzaam, om onzen Leezeren te doen opmaaken, welke stukken daar in verhandeld, en uit welk een oogpunt beschouwd dezelve voorgesteld worden. Veele stukken staan, blykens de voordragt des Schryvers en diens Aanhaalingen, bloot voor een ander begrip dan hy beweert; en laat ons bestek, noch onze taak, het toe, hier in te treeden, of des ons oordeel in 't midden te brengen. Alleen moeten wy bekennen, dat hier voor de beweerde zaak alles is aangevoerd, wat 'er voor bygebragt kan worden.

Naar 's Schryvers verklaaring, zyn 'er nog drie of vier Deelen van dit Werk te wagten. Wy twyfelen, of deeze breedvoerigheid aan het beoogde doel, om dit Boek een Volksboek te maaken, wel zal beantwoorden.

Tafereelen van de Staatsomwenteling in Frankryk. Tweede Deel. Te Amsterdam, by J. Allart, 1795. *In gr. 8vo.* 214 *bl.*

Schoon wy het in den beginne daarvoor hielden, dat onze gissing na den Schetzer, of liever Schilder, deezer Tafereelen eene volstrekte waarheid ware, en de Burger STUART de Man, aan wien wy dit Werk verschuldigd zyn (*), en dit ook ten aanziene van een gedeelte der thans opgehangene Tafereelen waarheid is, hebben wy een vermoeden van deels eene andere hand, in ons opgekomen, bewaarheid gevonden, en in 't zekere vernomen, dat de Burger STUART aan eenen anderen het Penseel heeft overgegeeven; gelukkig dat het in eene hand gekomen is, die zo veel in manier op de hand van STUART gelykt.

De Tafereelen, die wy in dit Deel gemaald vinden, draagen deeze Opschriften. I. *Woelingen der Hofparty.* —— II. *Poogingen der Volks-vrienden tot omzetting der Soldaaten.* —— III. *Poogingen der Nationaale Vergadering tegen de Krygsbenden.* —— IV. *Overwinning over* LAMBESC. —— V. *Werkzaamheden der Nationaale Guarde.* —— VI. *Standvastigheid der Nationaale Vergadering.* —— VII. *Verovering der Bastille.*

Deeze Tafereelen worden opgecierd door Kunstplaaten; verbeeldende: *Het Misnoegen der Parysche Burgers, wegens het byeenbrengen der Troepen op het Veld van Mars.* —— *De Fransche Guardes door het Volk uit de Abtdy van St. Germain verlost.* —— *Bestorming der Bastille.* —— *Verloste Gevangenen uit de Bastille.* —— *Het omdraagen der Hoofden van* DE LAUNAY *en* DE FLESSELLES. Als mede door de Afbeeldingen van LA FAYETTE en CLAUDE FAUCHET.

Ziet daar, Leezers, den ruwen omtrek van 't geen waar op uw verstand onthaald, en de aanduiding van 't geen waar op uw oog vergast wordt. Van het laatste kunnen wy u geen Proeve schenken, maar wel verzekeren, dat het kunstkeurig oog zal voldaan worden. Van het eerste zyn wy in staat u meer te leveren, en zetten ons daar-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* van 1795. bl. 31.

daartoe met dien lust, welke ons bezielt wanneer *Goede Werken*, wanneer wy *Meesterstukken*, bovenal dezelve van eene Vaderlandsche hand komen, in Maandwerk beoordeelen.

Het meer treffend schoon uit elk Tafereel te kie zou ons te veel stofs verschaffen. Meermaalen hebl wy, in de Beoordeelingen van STUART's *Romeinsche schiedenis*, zo om dat ze best in ons Werk vlyden, om dat ze overheerlyk getroffen waren, de Charact schetzen van oude *Romeinen* geplaatst; laaten wy dan zien hoe die Schryver, of wel diens Opvolger, slaage i hedendaagsche Characters te maalen.

Het eerste Characterbeeld, met lugtige omtrekken schetst, is de Veldmaarschalk BROGLIO; „ de vermaard „ Veldheer der *Franschen* in dien tyd. BROGLIO werd „ *Lotharingen* opontboden, om zyne lauren met burg „ bloed te bezoedelen, en alle zyne voortreflyke Kry „ bekwaamheden ten koste te leggen aan de bestryd „ van het algemeene gevoelen. Hy was de eerste „ zich waagde in den zinneloozen reusenstryd tegen „ eeuwige waarheid, welker magt onwederstaanbaar „ op het zelfde oogenblik, dat vooroordeelen en by „ loof haar de heerschappy over het menschelyk verst „ hebben ingeruimd. Op haare onveranderlyke grondl „ sen zou hy zyne bajonetten doen aanloopen; op ha „ onbetwistbaare leerstellingen zou hy zyne bomben w „ pen; het gezond menschen verstand zou hy bestorme „ het helder licht der reden, 't welk alom met schit „ rende straalen doorbrak, zou hy door een krygskun „ beleg insluiten."

Uitvoeriger is dat van den Marquis DE LA FAYETT hier afgemaald „ als de Verwinnaar van den Staatzuch „ gen Brit, de Medeverlosser van *America*, als de eer „ aan wien de Vergadering, op het neteligst tydstip, h „ vol vertrouwen overgaf. —— Schoon, als Fransc „ man, aan een waerelddeel vreemd, dat door den Ocea „ van zyn Vaderland was afgescheiden, had hy zyn f „ tuin gezogt in eenen oorlog, welks billykheid hem „ inspraak van zyn jeugdig hart verzekerd had. Het vu „ zyner jeugd had hem over de gevaaren heenen stapp „ en den dood onder duizende gedaanten doen trotseer „ Eerlyke wonden, in den heldenstryd ontvangen, h „ den deezen moed onuitwischbaar vastgegrift. Overw „ ning op overwinning had hem de hoogste voldoening

„ Kry

„ Krygseere geschonken, zonder dat deeze zyn character „ had geschandvlekt. Geleerd met moedige overwonnelingen te verkeeren, was edelmoedigheid, — die hoofddeugd in eenen Krygsman, —— onafscheidelyk van zyne dapperheid. Aan de zyde van eenen WASHINGTON, die hem, in zyne prilste jeugd, tot Leidsman, tot Vriend en Vader, verstrekt had, de oorlogsvelden met roem hebbende afgestreeden, was hy insgelyks ingewyd in de geheimen dier Staatskunst, welke, met verwerping van hoofsche treeken, eenen onwrikbaaren grondslag heeft in de rechten van den Mensch en Burger. —— Dus keerde hy te rug uit een Gewest, dat het zyne geworden was, en dat hem, daar het zyne waarde kende, zoo noode van zich liet heenen gaan, om in zyn Geboorteland nieuwe lauwers in te oogsten van zyne beproefde Vryheid-min. By de Natie ontvangen zoo als de held verdient, had hy weldraa toegang tot de harten van hun, wier belangen hy thans zou helpen verdedigen. Zelfs, ondanks zynen afkeer van hoofsche vleijery, by den Koning niet ongezien, was hy in de gelegenheid om de gunsten der Kroon te verwerven. Maar, dus dacht FAYETTE niet. De Volks-vryheid woog by hem zwaarder, dan een geheel Koningryk. Zich aan haar verpandende, weeken by hem alle laagere bedenkingen. Zelfs, als Edelman, de gewaande rechten van zynen stand aan die der algemeene Maatschappy gaarn opofferende, was hy één dier weinigen, die het ontwerp van Staats-hervorming, met alle de hoogere uitzichten, daar aan vast gehegt, in zynen kring met nadruk hielp schraagen. Als zoodanig was hy niet slechts een belangryk Lid der Vergadering, maar stondt in hooge achting by de Volks-gezinden. Te recht werd, dus, aan hem een post (die van tweeden Voorzitter) opgedraagen, dien zyne Vaderlandsche Deugd, en byzonderlyk ook zyne welspreekenheid, verdiende. Een zedig voorkomen, gevoegd by de gemaklykheid om zich net en cierlyk uit te drukken, deed hem geenen onaanzienlyken rang onder de Redenaars van zynen tyd verwerven, terwyl hy doorgaans het genoegen smaakte, het verstand zyner hooreers te overreeden, en hunne harten te winnen. Welke gewigtige rol hy, naderhand, in de Fransche Omwenteling gespeeld hebbe, zullen ons volgende Tafereelen doen zien."

Wy voegen hier by CLAUDE FAUCHET. „ Als Kerke„ lyk Leeraar, gewoon zynde in het openbaar te rede„ nen, had hy die vaardigheid van fpreeken, welke al„ tyd de meest gepaste woorden weet uit te kippen, om „ op het hart te werken. Zich kunftiglyk weetende te „ fchikken naar de vatbaarheid en gefteldheid van hun, „ met welken hy verkeerde, had hy eenen gereeden „ toegang tot hunne harten, en mogt zich bykans altyd „ zeker noemen in de bereiking van zyn doel, daar „ hy over de gedachten en neigingen van anderen heersch„ te. By zyne natuurlyke welfpreekenheid dat luchtige „ en dat vrolyke paarende, het welk den Franschman „ zoo vaak van alle andere Natien onderfcheidt, wist „ hy, ten gepasten tyde, den ernst door een puntig ge„ zeg te ontwapenen, en de hooggefpannen drift ge„ maklyk te bedaaren. Niet ligtlyk te rug gezet door de „ tegenwerpingen, zelfs niet door de drogredenen, zyner „ tegenftanderen, om dat zyne wederlegging altyd ge„ reed was, niet ligt overbluft door den ftouten aanval, „ om dat hy in de gedachten ook de oogmerken be„ fpiedde, was hy zeer juist gefchikt, om de voor„ komende hindernisfen fpoedig uit den weg te ruimen, „ en zyne ontwerpen krachtdaadig uit te voeren."

Menschkunde beftuurt de hand des Schetzers deezer Tafereelen. Het uitvoerigfte in dit Deel, de *Verovering der Bastille*, is bovenal des vol; en levert hy, fchilderende, de heilzaamfte Lesfen op, voorgefteld met een belangneemend hart, en vol Toepasfing voor zyne Medeburgers. Wy kunnen niet nalaaten met het flot deezes Tafereels ons *Maandwerk* op te cieren. Het ombrengen van DE LAUNAY, *Gouverneur der Bastille, een trouwloos Verraader des Volks*, vermeld hebbende, vaart hy voort. —— „ Zoodanig was het rampzalig einde van „ eenen Man, die zich, door een adelyk trots, door „ vuige baatzucht en wreedheid, tot wandaaden had „ laaten verleiden, welke onder een heerschzuchtig Be„ ftuur ligtlyk over 't hoofd gezien, maar by eene Na„ tie, tot Vryheid ontwaakende, niet wel gedoogd kun„ nen worden, en waar toe de nationaale gerechtigheid „ alleen het tydftip afwacht, om haare geduchte ftraf „ uit te oefenen.

„ Ongelukkig voorzeker, dat de gefchiedenis ons zel„ den voorbeelden levert eener Volksgisting, die niet „ gevaarlyk is voor de Vryheid zelve, welke zy voor„ heeft

„ heeft te beschermen: want, waar behoort de Vryheid „ meer te gelden, dan in de zekerheid, welke ieder' be„ schuldigden toekomt, om zich te verdedigen, en zyne „ onschuld, zo mogelyk, te bewyzen? Waar wordt zy „ meer geschonden, dan daar een verward geschreeuw „ der Meenigte, op eene duistere aanklagt van weinigen, „ het vonnis velt, en den ongelukkigen vooroordeelt, „ zonder hem te hooren? Ook dit was het rampzalig „ lot van deezen anders roemwaardigen dag.

„ Niet slechts de medige BEQUARD, niet slechts de „ deugdzaame Major der *Bastille*, DE LOSME, die, ten „ allen tyde de trooster en vriend van alle gevangenen, „ hunne grieven langs duizende wegen had weeten te ver„ minderen, maar ook DE FLESSELLES, Prevoost der „ Kooplieden, werden de slagtoffers der algemeene ver„ warring en woede. Reeds een ongunstig vermoeden „ was tegen den laatsten gereezen, uit zyn gehouden „ gedrag in het *Committé*, waar in des Volks vertrouwen „ hem geplaatst had, om de zaak der Vryheid te hel„ pen handhaaven. Zyne menigvuldige teleurstelling „ der Meenigte, in het afgeeven van beloofde wape„ nen zyn aandrang, om by voortduuring met den „ Gouverneur der *Bastille* te handelen, en hem tot in„ neeming van gewapende Burger-macht, ter haarer ver„ dediging, te beweegen; — de vruchtloosheid van zoo „ veele mislukkende poogingen, welke den argwaan der „ ondoorzigtigen ligtlyk gaande maakt, hadden een jam„ merlyk wantrouwen gevestigd, het geen alleen door de „ woelige bedryven van den dag in zyne werking was „ verhinderd. —— Thans bragten zyne vyanden eenen „ onderschepten Brief ten voorschyn, waar in hy DE LAU„ NAY tot standvastigheid aangemoedigd, en hem eene „ daadlyke versterking van hulptroepen zou hebben toe„ gezegd. Of de brief waarlyk van zyne hand, of hy in „ eenen vyandlyken zin geschreeven, dan of de geheele „ beschuldiging een verdichtzel en wrok geweest zy van „ byzondere persoonen, die zyne standvastigheid in het „ beteugelen der Volks-drift niet verdraagen konden, laat „ de geschiedenis nog onbeslist. —— Genoeg: de mis„ daad, schoon onbeweezen, is in het oog der Meenigte „ zwaar genoeg, om hem, als een verraader, ter straf„ plaats op te roepen. Een verward geschreeuw keurt „ hem onwaardig om zyne zitting in den Raad te agter„ volgen. Hy biedt zich aan tot het geeven der verlang-

„ de opening van zyn gehouden gedrag. Hy verla
„ Raadhuis, en op het oogenblik is de wraak ge
„ haaren prooy te verslinden. Een pistool-schot do
„ ter aarde tuimelen, —— duizende bajonetten .
„ ren het lyk van den ontzielden —— de moordd
„ byl houwt hem het hoofd af, om hem, tot een af
„ voor alle verraaders, naast dat van DE LAUNAY
„ zegepraal rond te voeren.

„ Heldhaftig Volk van *Parys*, verwinnaars der *B*
„ meesters van een verraad, dat U en den Staa
„ vryheid met de welvaart, dreigde te verpletten!
„ uwe heldhaftigheid van deezen dag is te edel, on
„ de gruwelen aan u te wyten, wier breeder ontvo
„ de inspraak van ons hart, het gevoel van mensc
„ heid en recht, ons verbiedt. De genade, welke
„ midden in alle de onrust, aan de geheele Bezettin
„ het Kasteel verleent, wanneer de edelmoedige *Fr*
„ *Guardes* zich voor haar in de bres stellen, en uw
„ dedoogen inroepen —— deeze uwe menschlievenh
„ eene te groote strydigheid met de overige moord
„ neelen, om niet ten uwen behoeve alle die veront
„ digingen te doen gelden, welken het welwillend
„ zoo gaarn uitspreekt, wanneer het eene besliste
„ door jammerlyke vlekken bezoedeld ziet. Dat da
„ onpartydig oordeel, met u te verschoonen, allee
„ genen doeme, die de vryheid prediken, op het o
„ blik, dat zy haar verwoesten, — alleen die genen
„ eene onzalige wraak met den naam van heldenm
„ bestempelen, en de niet genoeg onderscheidende
„ nigte door hunne schyn-deugden misleiden — hen al
„ die eerst de ondeugd, en daarna de braafheid z
„ in verdenking brengen, om zich op derzelver pui
„ pen te verheffen, en alzoo aanzien, eer, gezag
„ vloed, heerschappy, en eindelyk ook dwingland
„ oefenen. Grootsch, by uitsteekenheid grootsch, z
„ alle uwe bedryven in de geschiedboeken praalen,
„ uwe dapperheid geene poogingen onbeproefd liet, o
„ tiranny tot in haare donkerste schuilhoeken te bev
„ en te overmeesteren; maar ook uw voorbeeld moe
„ leerrykste zyn, dat immer eene Staatkundige Omw
„ ling gegeeven heeft, of in staat is te geeven. —
„ voorbeeld moet alle andere Volken overtuigen, d
„ woelingen van vryheid-schreeuwers altyd te wan
„ wen — dat elk tydstip, waar op bepaalde en doo

„

„ Volk goedgekeurde Wetten mangelen, hoogst gevaarlyk
„ — dat de zekerheid van eenen Staat alleen op het gezag
„ van billyke Wetten gegrond is, en dat geen Land by
„ mogelykheid kan gelukkig zyn, waar ieder gedeelte,
„ elke vergaderde Meenigte van Burgers, ja ieder Burger,
„ hoofd voor hoofd, zich de wetlooze ftoutheid aanmaa-
„ tigt, om orde, rust, veiligheid, eigendom en recht,
„ aan een byzonder gevoelen op te offeren."

Aardrykskundige Befchryving en Gefchiedenis van Amerika. De Vereenigde Staaten van Noord-Amerika, byzonder Masfachufetts, door C. D. EBELING, *Hoogleeraar in de Gefchiedkunde en Griekfche Taal aan het Gymnafium te Hamburg. Vermeerderd en verbeterd met aanmerkelyke Byvoegzels, door den Autheur medegedeeld. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* Y. VAN HAMELSVELD. *Eerfte Deels Tweede Stuk. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1795. *In gr. 8vo. 141 bl.*

Onnoodig agten wy het, de twee- of drievoudige Tytels, om dit Werk, naar der Kooperen zin, te doen dienen ten Vervolge of als op zichzelven ftaande, te herhaalen; dit hebben wy gedaan by de Aankundiging des Eerften Stuks van het Eerfte Deel, welks Tweede thans voor ons ligt. Toen ook hebben wy des Schryvers algemeen oogmerk, en de wyze, door hem gevolgd, om 't zelve te bereiken, ontvouwd; als mede wat Schryver en Vertaaler gedaan hebben, om deezer *Nederduitfche Uitgave* eene meerdere volkomenheid dan de oorfpronglyke by te zetten. Herinnering en overwyzing zyn hier voldoende (*). — Daar ook kan de Leezer aangeduid vinden, onder welke Hoofdafdeelingen de Hoogleeraar elken Staat befchryft. Hoofdafdeelingen die alles bevatten wat ter Land- en Plaatsbefchryving noodig is, en ook door hem gevolgd in den thans befchreeven Staat *Masfachufetts.*

Over zeer veele Artykelen zouden wy, ten voorbeelde, onze Leezers kunnen bezig houden. In verzoeking kwamen wy om van de *Stokvisch-* en *Walvischvangst*, zo aanmerkelyke bronnen van 't beftaan der Ingezetenen, en door

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 557.

door de *Engelsche* onderdrukking zo herhaalde keeren belaagd en aan 't kwynen gebragt, doch weder opgebeurd, te spreeken; dan de breedspraakigheid, uit naauwkeurigheid der opgave veroorzaakt, wederhieldt ons.

Menschenkennis, een der uitlokkendste gedeelten der Land- en Volksbeschryving, doet ons, voor tegenwoordig, overneemen de opgave van het Character der Inwoonderen, waarin zich genoeg zonderlings voordoet, om de aandagt der Leezeren, op eene aangenaame wyze, te onderhouden.

„ In het Character der Inwoonderen," schryft de Hoogleeraar EBELING, „ zyn nog immer veele overblyfzels van het oude *Puriteinismus* uitsteekend; doch de invloed der Hoofdstad, de uitheemsche Koophandel, en de laatste Oorlog, heeft daar in niet weinig veranderd en weezenlyk verbeterd. Daar heerscht nog wel een uiterlyke Godsdienstige gestrengheid, maar de voormaalige geest van vervolging is byna geheel bedaard. De gebruiken van den Godsdienst, en de daaglyksche huislyke aandacht, worden stipt waargenomen; maar men brengt geene toveresfen meer ter dood. Bovenal geldt nog de stille en bykans treurige viering van den Zondag, die ook door Wetten van ouds af ingevoerd is, welke, nog in laater tyden, alle reizen, alle wandelen op het veld, op weiden, in vruchttuinen, op straat, *enz.* op Zondag verbieden (*). Ondertusschen houdt men zich in *Boston* in alle deelen hier zoo strikt niet aan (†). Die yverige verkleefdheid aan herbrachte Godsdienstgebruiken heeft nog wel veel gebrek aan kundigheden ten grond, en verwekt by veelen huichlery; maar, over het geheel, werkt zy meer ten goede, en ontaart zelden in Dweepery. Ernst en deftigheid, maatigheid in driften, en een ingetoogen leeven, zyn nog steeds hoofdtrekken in hun Character. In *Boston* is men intusschen reeds veel vryer en ongedwongener in de verkeering. Men begint de Muzyk te beminnen; de uitspanningen zyn leevendiger, en de Luxe meer in 't oog loopende; inzonderheid houdt men veel van prachtige Rytuigen. Maar tot kleederpracht heeft men zich nog niet verlaagd. Men heeft onlangs Schouwspelen (hoewel niet zonder sterke tegenkanting der

(*) DOUGLAS, B. I. bl. 259. BRISSOT, Vol. I. p. 143.
(†) BRISSOT, Vol. I. p. 144.

der bigotte aankleevers van het oude) ingevoerd; men kent Bals, groote Gezelfchappen en Clubs, maar men zoekt in Brasferyen nog geene eere of vermaak. Het verwyt van ongastvryheid komt af van de *Engelfchen* uit den voorigen Oorlog, en is ongegrond, ten minften in de meeste Steden. Even min kan men den Inwooneren hunne vraagzieke Nieuwsgierigheid, die hun eigen is, ten kwaade duiden. Maar Proceszucht is een oud heerfchend gebrek, het welk veele Advocaaten weeten te onderhouden, zo als ook de gebrekige Engelfche Wetten ze begunftigen; doch men heeft ze verminderd door de hoogte der Proceskosten.

„ De geest van Vryheid en Gelykheid was aan deeze Kolonie van ouds eigen, en heeft ze dikwyls in beweeging gebragt. De gefchiedenis bewyst, dat hy niet weinig heeft toegebragt tot het gelukkig voltooijen der Omwenteling. De daar door over 't geheel verfpreidde gelukkige middelftand, de algemeene gegoedheid, die, alleen in de Hoofdfteden, weelde (en derzelver gevolg eene meer aanmerkelyke ongelykheid haarer Inwoonderen) veroorzaakt; de wyze Staats-inrichting, welke aan de openbaare Beampten geenen grooten voorrang, en flechts middelmaatige inkomften veroorloft, maar geen van beiden voor het leeven verleent, behouden die weldaadige gelykheid, en bewaaren deeze Republikeinen, zo wel voor den aanzienlyken hoogmoed der ryken en grooten, als voor het laag kruipen der armen en geringen. Sommigen der eerfte Posten in de Regeering maaken egter eene uitzondering, met betrekking tot de inkomften, en worden daarom gezocht.

„ De Leevenswyze heeft haare oude eenvoudigheid alleen in weinige groote Steden verlooren; maar in de overige, en doorgaans ten platten lande, is zy nog onvervalscht. De Zeden zyn goed, en geene ondeugden heerfchende. Zelfs zou de neiging tot geestryke dranken derzelver uitbarfting niet bevorderen. Vandaar zo weinig doodftraffen, en dat verfcheide jaaren achtereen geene vonnisfen over moordenaaren, zeldzaam over dieven, van de omreizende Rechters zyn uitgefprooken. — Twee onder de Landlieden niet ongewoone gebruiken zyn fpreekende bewyzen van de onfchuld der Zeden. Men noemt het *koppelen* (*bunding*) en het *bezoeken* (*tarrying*). Volgens het eerfte mag de huwbaare Dochter des huis, zonder voor haare deugd en eere te vreezen,

haar nachtverblyf met den reizenden vreemdling deel
In de ftreeken langs de kust, heeft de menigvuldiger v
keering met de vreemdelingen deeze gewoonte verp
Het laatfte heeft iet gemeens met het *venfteren* der jo
Landlieden in fommige Kantons van *Zwitzerland*. W
neer een Jongman een Meisje bemint, en haar wens
te trouwen, dan doet hy om haar aanzoek by ha
Ouders, (zonder wier toeftemming hier geen huwe
geoorlofd is,) en als deeze bewilligen, vergunnen zy h
eenen nacht alleen by haare Dochter te blyven, om
zien of zy het over de verbintenis eens kunnen word
Deezen gaan ten laatften, evenwel zonder zich gel
te ontkleeden, met elkander na bed. Als de beide p
tyen het eens worden, dan wordt het Huwelyk fpoe
voltrokken: zo niet, dan zien zy elkander niet ligt
der. Het geval is zeldzaam dat uit deeze byeenko
eene noodzaaklykheid van trouwen ontftaat (*). E
min gevaarlyk zyn de Sledevaarten der jeugd by nac
van beiderlei kunne, en hunne byeenkomften op bals
afgelegene plaatzen.

„ De Vrouwen hebben, over 't geheel, den roem
Zedigheid, en yver in het betrachten der Huisl
Plichten. Eene goede Huisvrouw, eene getrouwe M
der, heeft algemeene hoogachting, in de Steden zo
als ten platten Lande. De meeste huisgezinnen zyn
van kinderen: want de Vruchtbaarheid der Vrouwe
groot. —— De Opvoeding vormt de Kinderen vroeg
Godsvrucht, en tot een werkzaam kostwinnend lee
Daarom houden zich ook de Vrouwen en Kinderen
Landlieden bezig, behalven hun arbeid in den Landbo
met huislyke gemeene handwerken in wolle en lin
tot eigen gebruik, min egter met fpinnen en ande
hulp-arbeid voor de Manufactuuren in de Steden. O
't geheel bezielt de geest van arbeidzaamheid byzo
de Landbewoonders van deezen Staat: dit bewyst
hun drift tot verhuizingen, om wildernisfen te gaan
bouwen. De flechte gefteldheid van den grond, en
moeilykheden van het Klimaat, onderhouden denze
desgelyks, gelyk ook de gefteldheid der Boeren-ho
den. Deeze zyn, uit hoofde van de ingevoerde gel

(*) BURNABY, bl. 170. en woordelyk uit hem ANBURY, II. p. 68, 95. Verg. p. 41, 96.

verdeeling onder alle de Kinderen, gewoonlyk maar klein; doch de Boeren bezitten ze doorgaans als *Vryhouders*: want wie 's jaarlyks 40 Schellingen inkomen met zyn eigen landgoed 'er in heeft, wordt als een Vryhouder aangemerkt, en heeft, wanneer hy zoo veel als twee derden van zyn hoofdgeld in eenige andere belasting betaalt, ftem in de verkiezingen van zyn Vlek (*). Dit geeft ook aan den min ryken Landman onafhangelykheid, en eenen invloed in de Regeering, die hem, hoe weinig verlichting hy ook in andere dingen heeft, hoe zeer hy anders aan vooroordeelen verkleefd is, in zaaken van het Gemeenebest, kunde en deelneeming inboezemt, welke nog door het geftadig leezen der *volkomen vry gefchreevene Nieuwspapieren* onderhouden wordt. Daardoor hebben de meesten zich eene hebbelykheid verworven, om over deeze onderwerpen met een groote welfpreekenheid openlyk te fpreeken, welke de Huisvaders reeds by hunne daaglykfche huisaandacht oefenen (†)."

De veelvuldige fchikkingen, in deezen Staat, voor eigenlyk gefprookene Geleerdheid en Weetenfchappen, vermeld hebbende, voegt de Schryver 'er nevens: „ Algemeen nuttige kundigheden, en eene weldaadige verlichting, zelfs van het Landvolk, worden insgelyks door *Leesbibliotheken* en Nieuwspapieren zeer bevorderd. De eerften worden in veele Vlekken door talryke intekeningen bezorgd, en dus leest de Boer zelve de beroemdfte Zedekundige, Godgeleerde, Gefchied- en Staatkundige Werken, en de beste Engelfche Dichters. De Nieuwspapieren zyn niet min een gewigtig middel ter verlichting: zoo veel te meer, dewyl zy met eene volkomene vryheid der Drukpers gefchreven worden; naardien alles wat *Cenfuur* heet hier een gruwel zou zyn. Door dezelven verneemt het Volk de verhandelingen van het Kongres, zoo wel als van zyne eigene Wetgeeving, die daarin dikwyls met eene ftrenge toetzing beoordeeld worden; het leest de nieuwe Wetten, Staatsrekeningen, Staatkundige, Zedekundige en vermaaklyke Opftellen, benevens het

(*) *Acte* 1786. in de *Perp. Laws*, p. 21.

(†) *Cultiv. Amer.* Vol. II. p. 36. BRISSOT, Vol. II. p. 321. BURNABY, bl. 168. 174. Verg. daar tegen TRUGTH's *Tour*, Vol. II. p. 364. doch dezelve erkent dat hy te vlugtig gereisd heeft.

het nieuws van alle Landen; doch onder het welk h[e]t *Europisch* nieuws, om dat het meest uit Engelſche Da[g-]bladen afgeſchreven wordt, dikwyls zeer mismaakt is. In eene Aantekening geeft de Schryver voorbeelden [...] van de groote vryheid, hier in, zonder het verwekk[en] van Staatsonheilen, gebruikt.

EBELING merkt wyders op, van de *Handwerken* [en] *Fabryken* ſpreekende: „ Geen der *Britſche* Kolonien [in] *Amerika* toonde eene zoo vroe e en levendige neiging [tot] het voortzetten der Manufactuuren als *Maſſachuſetts*, [het] welk ook tegenwoordig, naast *Penſylvanie*, onder [al] de Vereenigde Staaten, de meeste en aanmerkelykſte Ma[-]nufactuuren bezit. Zedert den eerſten aanleg deez[er] Volkplanting, zagen hier de Ingezetenen zich uit noo[d] en door gebrek aan eigen landsproducten, waar tegen [zy] Engelſche Manufactuurwaaren zouden hebben kunnen [ver-]ruilen, gedwongen, veele van de gemeene werktuigen [en] grove kleederen zelve te vervaardigen. —— In laat[ere] tyden vermeerderde de Revolutie-Oorlog hunnen yver [in] deeze huislyke Manufactuuren ongemeen, zoo dat zy z[e-]dert onverwagts groote voortgangen daar in gemaa[kt] hebben. Reeds vóór den Oorlog was 'er niet ligt ee[n] huisgezin, behalven in de Zeehavens, het welk niet zy[n] gemeen wollen en linnen met eigen handen vervaardig[-]de, zonder den arbeid van den Landbouw te verzuimen. Vrouwen en Kinderen hielpen daar aan op 't vlytigst: zy bereidden het Vlas, kamden de Wol, ſponnen, e[n] byna elke welgezeten Boer hadt zyn Weefgetouw. Twe[e] derden der Viſchers waren met duurzaam en ſterk, al[-]hoewel niet fraai gemaakt, inlandsch laken gekleed. Me[n] voerde zelfs reeds katoen in uit de *West-Indien*, om die tot kleederen te bewerken. Thans wordt deeze zyde[-]lingſche bezigheid van den Landman nog levendige[r] voortgezet, en te water en te land reeds het een en an[-]der van de voortbrengzelen deezer huislyke Manufactuu[-]ren in Linnen en Wolle uitgevoerd." Tot deeze be[-]paalt zich die Werkzaamheid niet, gelyk de Schryve[r] in 't breede toont. Ten ſlot aanmerkende: „ In *Boston* hebben de Handwerkers en Manufacturiers een byzonde[r] Genootſchap van Afgevaardigden uit hun midden ge[-]ſticht, welke de toeneeming van deeze hanteeringen te[n] oogmerk heeft. Zonder twyfel zal de Regeering 'er voo[r] zorgen, dat zy den *boozen Geest van Gilden*, die me[n] hier gelukkig nog niet kent, daar buiten houdt."

Va

Van den Koophandel, in deezen Staat gedreeven, vinden wy, ten slotte, een voor alle Handelaaren leezenswaardig verslag.

Betoog, dat het Volk, onder welk eene Regeeringsvorm men het zelve ook moge beschouwen, in eenen gezonden zin niet kan gezegd worden de eenige wettige Souverain te zyn; met eene duidelyke bepaaling van 't geene, in eenen gezonden zin, nopens de Souverainiteit des Volks kan worden vastgesteld, alles overeenkomstig de Regten van den Mensch en Burger; en met het gezag der beroemdste Mannen en der H. Schrift ten sterksten bekragtigd. Ut enim Magistratibus leges, ita Populo præ sunt Magistratus. CICERO *de Leg.* Lib. III. 48 *bl. In gr.* 8*vo.*

Oude kost, met geen smaaklyke saus overgooten!

Plegtige Redevoering, over de nuttigheid en noodzaaklykheid van te zorgen voor eene goede Opvoeding der Kinderen van minvermogende Ouders, by een Vryheidminnend Volk. Uitgesprooken in 't Choor der Groote of St. Jans Kerk te Gouda, in eene Algemeene Vergadering van mildadige deelnemers, en deelnemeressen, in het Fonds, waer uit Kinderen, van minvermogende Ouders, onderweezen worden, den 4 Augustus des Jaers 1795. *Het eerste Jaer der Bataefsche Vryheid. Door* JAN BESSAN, *Christen-Leeraer aldaer, en Mede-lid van verscheidene Maetschappyen: benevens eenige andere Dichtstukken, tot dit plegtig Feest betreklyk, door denzelven vervaerdigd. Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp., *en* J. van Son, *ten voordeele van het Fonds. In gr.* 8*vo. Met het Voorbericht en de Feestzangen,* 64 *bl.*

Uit deezen breedvoerigen titel, voor een zo klein stuksken, zullen onze Leezers, en de Gelegenheid, by welke deeze Redevoering is uitgesprooken, en den Inhoud derzelve, gemaklyk kunnen opmaaken. —— Het Voorbericht behelst een Geschiedkundig Verhaal van de Lotgevallen deezer Maatschappy, waar toe ook twee Bylagen, bl. 47-52, het gebeurde ten aanziene derzelve in 1795 betreffende, betrokken moeten worden. —— Dus kan deeze Redevoering als een Monument voor de Leden der Maatschappy dienen. De Redevoering zelve tekent eenen warmen Menschen- en Kinder-Vriend, en is in eenen niet ongevalligen styl geschreeven. Ook is de Redenaar niet ongelukkig geweest in 't samenstellen der Dichtstukjens, die in dit Werksken gevonden worden, of 'er bygevoegd zyn.

De Verwoesting van de Stad Graave: of de verschriklyke Uitwer zels der Dwinglandy. Republikeinsch Treurspel in één Bedr Door den Burger G. PAAPE. *Te 's Hertogenbosch, by de We* C. A. Vieweg en Zoon. *Te Tilburg, by* J. C. Vieweg, 179 *In 8vo.* 31 *bl.*

De Edelmoedige Overwinnaars, of de Zege der Vryheid; To neelspel, naar het Fransche van de Burgeresse MOLÉ, *do* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amsterdam, by* de Erven N. Guerin, 1795. *In 8vo.* 44 *bl.*

Het Vryheidsfeest, Divertissement, naar het Hoogduitsch va den Burger J. H. DESSAUR, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Amsterdam, by dezelfden,* 1795. *In 8vo.* 27 *bl.*

De ware Heldenmoed, Tooneelspel. Gevolgd naar het Fransc van DUVAL *en* PICARD, *door* P. J. UYLENBROEK. *Te Amster dam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In 8vo.* 54 *bl.*

Wy voegen deeze Stukskens byeen, om dat ze allen g noegzaam, schoon op een byzondere leest geschoeid op het zelfde uitkomen. Ieder van deeze heeft zyne byzo dere, doch niet evengelyke, waarde. En, gelyk ze geschre ven zyn om het voordeel der Vryheid, en het schadely der Dwinglandy, af te schetzen, hebben ze allen het zelfde doe om waare Vryheidsmin, en afkeer tegen alle geweldige ove heersching, en dezelve ten dienste staande mishandelingen, a te kweeken. Allen zyn ze gestemd naar den toon des tege woordigen tyds.

De Weldenkende Representant, Tooneelspel. Door D. A. VAN WART. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In 8* 43 *bl.*

Wy zouden dit wel by de voorgaande Toneelstukken gevoeg hebben, als tot dezelfde zaak, de omstandigheid deez dagen, betrekking hebbende; doch wy achtten het der byzo dere melding waardig, om dat daarin, aan de eene zyde, o eenen leevendigen trant, het bedaard en echt Patriotisme, i tegenoverstelling van het driftig en onberedeneerd, of ui kwaade grondbeginzelen spruitend, en derzelver byzonder uitwerkzelen; en, aan den anderen kant, de edele denkwyze, en onverschrokkene bedaardheid, van een eerlyk, deugdzaam e regtvaardig, Volksvertegenwoordiger, worden getekend. Waaro wy dit stuk, in 't byzonder, der leezing waardig oordeelen.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Nagelaten Leerredenen van G. J. ZOLLIKOFER, *Predikant der Evangelisch-Hervormde Gemeente te Leipzig. In het Nederduitsch vertaald. Negende Stuk. Te Amsterdam, by de Erven* P. Meyer *en* G. Warnars, 1795. *In gr. 8vo.* 300 *bl.*

Al zints onze vroegste aankondiging van ZOLLIKOFER's Leerredenen, noemden en roemden wy dezelve, als eene waardige bydrage tot den opgehoopten schat van gedrukte Leerredenen, en wel byzonder tot de zodanigen onder dien opgestapelden hoop, welke onder de fraaie en voortreffelyke Opstellen moeten gerangschikt worden. Naa het doorleezen van dit Negende Stuk, vinden wy geene reden, om het dikmaals gevelde oordeel te herroepen, maar veel meer ons geregtigd, om het, even als de voorgaande, als een stigtelyk Leesboek ten gebruike van Godsdienstige huisgezinnen aan te pryzen. Twaalf Leerredenen zyn bevat in deezen bondel. Om onze Leezers over het nuttige en leerzaame, welk zy hier kunnen aantreffen, te doen oordeelen, willen wy ons de moeite des overschryvens van de Opschriften wel getroosten. Zie hier dezelve: *Oorzaaken van het Gebrek aan gezellig genoegen. Oorzaaken van het Gebrek aan Huisselyk genoegen en Huisselyk geluk. Regelen der Voorzigtigheid by de beoordeeling van het geluk van andere menschen. Verbetering der begrippen noopens de Gelukzaligheid van het toekomende leven* (in twee Leerredenen.) *De beste Voorbereiding tot de Gelukzaligheid des toekomenden levens. De Voortreflykheid onzer kennis in het toekomende leven. De meerdere Voortreflykheid onzer Deugd in het toekomende leven. De Leer van het Euangelie noopens de Gelukzaligheid. Ons Geluk hangt niet zo zeer van de uiterlyke omstandigheden af, als wel van onze Gemoedsgesteltenis. De natuurlyke Gelykheid der Menschen. De Verscheidenheid der Standen en der uiterlyke omstandigheden onder de Menschen.*

Om, naar gewoonte, iets ter proeve voor te draagen, bepaalt zich terstond onze keuze tot des Schryvers bedenkingen over de *oorzaaken van het Gebrek aan huisselyk genoegen en huisselyk Geluk*; een onderwerp, ZOLLIKOFER's penne waardig, en welks behandeling, indien hy de waare oorzaaken hebbe aangeweezen, hem den dank van veelen zal doen wegdraagen. Hy vangt aan met eene lofspraak op het genoegen van het huislyk leeven, als verkrygbaar voor alle menschen, zuiver in zynen aart, en over alle geluksbedeelingen zynen invloed verspreidende. Intusschen is dit genoegen verre van algemeen. De oorzaaken en gronden daarvan op te spooren, en na middelen om te zien, hoe dezelve uit den weg te ruimen, is de taak, door onzen Prediker op zich genomen. Hy bepaalt die oorzaaken tot de volgende. De eerste is *Gebrek aan wederzydsche achting en liefde*. „ Zal ik wel „ het gezelschap en de verkeering van den geenen zoe„ken, – van wien ik laage gedachten voede, wien ik geene „ goede hoedanigheden, geene braave gevoelens, geene „ verdiensten jegens my en anderen toeschryf, van wien „ ik geloof, dat hy my niets leeren, my in niets be„hulpzaam zyn en helpen, niets tot myn geluk toebren„gen kan? En hoe dikwyls is dit niet het geval tus„schen echtgenooten, tusschen bloedverwanten en huis„genooten! —— Hoe dikwyls vestigt men zyn huisse„lyk geluk op verwachtingen, die met de natuur der „ dingen en van den mensch strydig zyn! Men verwacht „ van menschen eene meer dan menschelyke volmaakt„heid, —— genoegens zonder eenigen last, vermaak zon„der eenig inmengsel van kommer en zorgen. Blyf „ deeze verwachting, zo als 't niet anders zyn kan, on„vervuld, dan houdt men zich voor misleid, voor „ bedrogen; ziet al het schoone en goede, 't welk de „ oorzaak der misleide verwachting indedaad bezit, over „ het hoofd; schat het niet naar haare innerlyke waar„de, maar naar de buitensporige, willekeurige afbeel„ding, die men 'er zich eenmaal van maakte. —— Hoe „ zou daar wederzydsche achting en liefde plaats vin„den, en hoe zonder dezelve huisselyk geluk genoten „ kunnen worden! Byna even zulke schadelyke gevolgen „ sleept niet zelden de onvoorzigtigheid na zich. Men „ verbeeldt zich door het huisselyk leven, door het echtver„bond, van alle regelen van welvoeglykheid of van be„taamelykheid ontslaagen te zyn. Men houdt derhalven

„ vol-

„ volstrektelyk op over zichzelven te waaken en zichzel-
„ ven geregeld te bestieren, geeft zich zonder eenige
„ weêrhouding aan zyne natuurelyke of aangenomene
„ zwakheden en gebreken over, vertoont zich dikwyls
„ in het ongunstigste en ergerlykste licht, misbruikt de
„ rechten der vertrouwelykheid en der openhartigheid
„ tot belediging toe, ja maakt zichzelven diets, dat 'er
„ onder persoonen, die zo naauw met malkander ver-
„ bonden zyn, geene wederzydsche verschooning en toe-
„ geevendheid behoeft plaats te hebben." Den schade-
lyken invloed van dit alles ontvouwd, en het tegenge-
stelde daar van hebbende aangepreezen, noemt ZOLLIKO-
FER, als eene andere oorzaak van gebrek aan huislyk
genoegen, *gebrek aan wederzydsche deelneeming.* Naa
eenige schadelyke uitwerkzels daar van genoemd te heb-
ben, „ hoe veel ligter (vraagt hy) valt niet eene kwel-
„ ling te draagen, die men aan den vriend van zyn hart
„ mededeelt! Hoe veel aangenaamer is niet elk bly
„ vooruitzigt, waarin men zich gemeenschappelyk met
„ den geenen verheugt, die 'er het grootste deel aan neemt!
„ Hoe veel zoeter smaakt niet elk genoegen, 't welk
„ men gemeenschappelyk met hem geniet!" Als eene
derde oorzaak volgt nu, *gebrek aan smaak in onschuldige
en eenvoudige vermaaken.* „ Genoegen en verstrooijing,
„ (leezen wy, onder andere,) bedwelming, zelfvergeeting,
„ zyn by al te veele menschen woorden van eenerlei be-
„ tekenis. Zy zoeken het eerste slechts daar, waar zy
„ het laatste hoopen aan te treffen. Het huislelyk leven
„ heeft derhalven weinig bekoorelyks voor hun. Alles,
„ wat zy daar zien en hooren, komt hunne verwaande
„ zintuigen en hunnen bedorvenen smaak te eenzelvig,
„ te verveelend, te weinig aantreklyk voor. Zy willen
„ niet in zich en voor zich, maar geheellyk in anderen
„ en voor anderen bestaan en denken en leeven. — Hoe
„ talryk, hoe zuiver, hoe bevredigend zyn niet de een-
„ voudige, onschuldige geneugten des huisselyken levens!
„ Ieder juiste oordeelvelling, ieder leerryk gezegde,
„ ieder edel gevoelen, iedere deugdzaame gewaarwor-
„ ding, die men daar uitdrukt, iedere billyke en loflyke
„ daad, waarover men daar met malkanderen spreekt,
„ ieder bewys van hoogachting en van goedkeuring, ie-
„ dere aanmoediging tot het goede, iedere gerustftelling
„ in lyden, die men daar ontvangt, ieder vriendelyk,
„ vertrouwlyk gesprek, 't welk men daar voert, iedere

„ wederzydfche uitftorting en mededeeling van het ha
„ hoe aangenaam moet dit alles voor den onbedorv
„ fmaak zyn! En dan, —— de gemeenfchappelyke v
„ ming van gevoelige jeugdige zielen tot wysheid
„ deugd, tot nuttige burgers en redelyke Christene
„ de zorgvuldigheid om geene andere dan goede zaad
„ in hunne harten te ftrooijen; het opmerken van
„ uitbottend fpruitje van hun verftand en van hun
„ goede gezindheden; het waarneemen van elke klei
„ of grooter vordering, die zy op de hun voorgefchr
„ vene baan maaken; het vooruitzigt op hunne toel
„ mende gebruikbaarheid en algemeene nuttigheid: w
„ ke bronnen van het edelfte huisfelyke genoegen m
„ dit niet voor den geenen openen, die hetzelve op d
„ rechten prys weet te ftellen!" — By de voorgaan
paart zich, als eene vierde oorzaak, *gebrek aan hu bronnen, of aan middelen om zich met malkanderen te v maaken.* —— „ Al wie een ledig hoofd en een ko
„ hart in 't huisfelyke leven medebrengt; al wie d
„ volftrekt over geene andere dan de gewoonfte zaak
„ weet te fpreeken, en enkel door fterke zinnelyke
„ drukfels bewogen of gefchokt kan worden; heeft zi
„ zekerlyk niet veel genoegen, niet veel geluk, van
„ genietingen diens levens te belooven. —— Enkel z
„ nelyke vermaaken zyn welhaast uitgeput, even gel
„ de kleine gebeurtenisfen en ontmoetingen van den d
„ Maar, indien zo naauw verbondene perfoonen met
„ denkend verftand en een welgefteld hart in den kr
„ der huisfelyke verkeering verfchynen; indien zy
„ nen vasten fmaak bezitten in alles, wat waar
„ fchoon en goed is; indien zy lust en bekwaamh
„ hebben, om te leeren en om geleerd te worden; ind
„ hun het gemeenfchappelyke leezen van een goed le
„ ryk boek het misfen van een fchitterend gezelfch
„ vergoedt; indien zy aan alles, wat de menschh
„ en haar lot betreft, een oprecht deel neemen; ind
„ zy met vereenigde krachten naar verhevener wysh
„ en deugd, naar grooter zedelyke volmaaktheid, ftr
„ ven; indien zy, eindelyk, den godsdienst als hun groo
„ belang aanmerken, en het genoegen der verlicl
„ Godsvrucht en der redelyke Godsdienftige overd
„ kingen gemeenfchappelyk genieten: zal of kan l
„ hun dan wel ooit aan ryke, onuitputbaare bronn
„ van genoegen en geluk ontbreeken?" —— Als ee
ve

verdere oorzaak van gebrek aan huisſelyk genoegen en geluk meldt, eindelyk, ZOLLIKOFER *gebrek aan de noodige rust en ſtilte des gemoeds.* „ Al wie (ſchryft hy) van de eene „ of de andere ongeregelde drift, 't zy baatzucht, of „ nyd en jaloersheid, geſlingerd wordt, al wie zyn werk „ en bezigheden met angstvallige zorgen vervult, en „ van deeze zorgen overal vergezeld en vervolgd wordt; „ al wie niet naar grondbeginſels, maar naar het geval, „ naar grilligheid en luimen, denkt en handelt, ſteeds „ met zichzelven in twist leeft, nooit recht weet, wat „ hy wil of niet wil, en ſchier altoos met zichzelven en „ de gantſche waereld overhoop ligt; is volſtrekt niet „ vatbaar voor huisſelyk genoegen en huisſelyk geluk."

Om nu van andere niet te ſpreeken, eener herhaalde leezinge waardig is de Leerrede, handelende over de Verſcheidenheid der Standen, en der uitwendige omſtandigheden der menſchen; als zynde de bedenkingen, hier voorgedraagen, by uitneemendheid geſchikt om zommigen, welke aan dit verſchynzel, als een ſteen der ergernisſe, zich ſtooten, met den tegenwoordigen ſtaat der menſchelyke zaaken te bevredigen. Zie hier 's Mans hoofdbewyzen, en eenige trekken ten bewyze: *De Verſcheidenheid der ſtanden, van magt, van aanzien, van rykdom, en wat van dien aart meer zy, heeft haaren grond in de menſchelyke natuur.* „ De een, zegt ZOLLIKOFER, zal het hem aanbedeelde land met de grootſte „ zorgvuldigheid bebouwen, hy zal door zyne ſchranderheid en vlytigheid zo veele ſchatten uit de aarde trekken, als zy ſlechts in ſtaat is hem op te leveren, hy „ zal derhalven in weinige jaaren zyn inkomen verdubbelen, en zich overvloed verſchaffen. Een ander daar en„ tegen zal door traagheid verhinderd worden, om zyn „ verſtand en zyne vermogens behoorlyk in te ſpannen, „ hy zal de gunſtige gelegenheden ter bewaaring of ter „ vermeerdering van zyn vermogen, die zich by hem „ aanbieden, of over het hoofd zien, of niet gebruiken, „ hy zal groote misſlagen in het aanwenden en beſtieren „ zyner goederen begaan, en in korten tyd zal 't hem „ zelfs aan het noodwendige ontbreeken." —— *Zonder deeze verſcheidenheid der ſtanden en levenswyzen, zouden wy zeer veele gerieflykheden, die wy thans genieten, volſtrektelyk moeten ontbeeren;* zie daar eene tweede bedenking, en vervolgens nog eene andere, volgens welke, uit kragt *deezer van God gemaakte inrichting, de men-*

ſchen de beste gelegenheid hebben, om alle hunne verſchillende bekwaamheden, vermogens en gaaven, aan te wenden, en tot den hoogſten trap van volmaaktheid te brengen. —— Uit hoofde van deeze Goddelyke inrichting genieten de menſchen alle ſoorten van genoegen en aangenaamheden, waarvoor zy vatbaar zyn; en, *deeze verſcheidenheid is een voortreflyk middel, om ons in de deugd te oefenen, en ons daar door voor de volmaaktheid en gelukzaligheid des anderen levens geſchikt te maaken;* —— deeze zyn de overige bedenkingen, met welke de waardige Redenaar zyne ſtelling aandringt; leidende voorts uit dezelve de gevolgen af, door welke hy zyne Toehoorders tot vergenoegdheid, tot het waardig bekleeden van hunne byzondere ſtanden, en tot het onbezweeken yveren na eenen verhevener ſtand in de toekoomende waereld, nadruklyk tragt aan te ſpooren. Ons beſtek verbiedt het overneemen van verſcheiden zeer fraaie aanmerkingen, welke wy hier aantreffen.

Verhandeling over den Wandel des Geloofs. Door WILLIAM ROMAINE, *M. A. Predikant te Londen. Uit het Engelsch vertaald. Tweede Deel. Te Amſterdam, by* [illegible] J. Allart. *In gr. 8vo.* 321 *bl.*

De Eerw. ROMAINE vervolgt en voltooit hier zyne opgevatte taak (*), om, in de onderſcheidene byzonderheden, in welke den Christen leed en onheil wedervaart, te ontvouwen den heilzaamen invloed des geloofs in JEZUS, ter overwinninge van allen tegenſtand, welken hy ontmoet op het pad der Godzaligheid, om zyn gemoed in eene kalme rust en vreedzaame onderwerping te bewaaren, en alzó het genadeloon zyns ſtrydens en worſtelens, de kroon der overwinninge, weg te draagen. Zie hier den inhoud der negen Hoofdſtukken, in welke dit Deel geſmaldeeld is. „ De geloovige gaat op zynen „ weg voord, zich in God verblydende. —— De ge„ loovige wandelt ootmoediglyk met God, draagende zyn „ kruis. —— De geloovige, door uitwendig kruis ge„ oefend, draagt het met geduld, en vindt het een [illegible]

(*) Zie de *Letteroeff.* voor 1792, bl. 560.

„ neemend hulpmiddel op zynen weg naar den hemel.
„ —— De geloovige, door inwendig kruis geoefend;
„ leert meer ootmoediglyk te wandelen met God. ——
„ De geloovige ſtrydt den goeden ſtryd des geloofs, en
„ gaat voord, overwinnende, en op dat hy overwinne.
„ — De geloovige ſtapt voord, ſtrydende den goeden
„ ſtryd des geloofs, en behaalt dagelyks de overwin-
„ ning op de wereld. —— De geloovige treedt voord,
„ wederſtaande en overwinnende de laagen en aanvallen
„ des verzoekers. — De geloovige, door Gods kracht
„ bewaard, volhardt in zynen heiligen wandel en zege-
„ ryken ſtryd. —— De geloovige voleindigt zynen loop,
„ en gaat in in de ruste."

Deeze opgave zy genoeg om de bedoeling deezes Werks te leeren kennen: want voor een doorlooperd berigt of uittrekzel is hetzelve niet wel vatbaar. Om iets ter proeve van ROMAINE's denkwyze en leidinge te melden, bepaalen wy ons tot het laatſte Hoofdſtuk. Aldaar beſchouwt hy den Geloovige, als uit deeze Waereld zullende overgaan in de eeuwige ruste. Tot menſchen van onderſcheiden aart, nederliggende op het ſterfbedde, rigt hy aldus zyne rede: „ Misſchien zyt gy gerust en
„ welgemoed, om dat uw uitwendig gedrag onberispelyk
„ is. Dan wacht u, van op uzelven te vertrouwen,
„ op dat uw deel niet zy met hen, die in openbaare
„ godloosheid leeven. Indien gy uwe geſteldheid, of
„ het geen gy meent te bezitten, ten grond van uwe
„ hoope en verwachting legt, indien gy vertrouwt op
„ uwe pligtsbetrachtingen of deugdzaamheid, of dezelven
„ met de Gerechtigheid van Christus wilt ſaamen paa-
„ ren, en in zulk een vertrouwen den dood te gemoete
„ gaat —— hoe vreeslyk zult gy u dan bedroogen vin-
„ den! Dan is uw eeuwig verderf onvermydelyk. Zulk
„ eene valſche hoop wordt aldus beſchreeven: *Ziet, gy*
„ *alle die een vuur aanſteekt, die u met ſpranken om-*
„ *gordt; wandelt in de vlamme van uw vuur, en in de*
„ *ſpranken die gy ontſtooken hebt.* Maar wat zal de uit-
„ koomst weezen? Dus ſpreekt de Heer: *Dat geſchiedt*
„ *u van myne hand, in ſmerte zult gy lieden liggen;* en
„ te ſaamen met hem, zal de openbaare vyand van God
„ en Christus liggen. —— Een loochenaar der Open-
„ baaring wordt op het Ziekbedde neërgelegd —— eene
„ ſleepende kwaal verteert allengs zyn leven — de Ge-
„ neesheer wanhoopt aan zyn herſtel — zyne krankheid

„ is doodlyk — en hy zelf is daar van bewust. Dan,
„ helaas! hy is ten eenemaal onbereid voor den dood en
„ het oordeel. Hy heeft eenige Godvruchtige Vrienden,
„ die hem vrymoedig onderhouden over zynen eeuwigen
„ staat; doch hy wil niets hooren van zyne schuld voor
„ God, noch van de noodwendigheid eenes Verlossers.
„ Men ontbiedt eenen Leeraar by hem; en dees spreekt
„ hem van de zonde, als eene overtreeding van Gods
„ heilige Wet — van Gods Rechtvaardigheid, welke
„ niet nalaaten kan, den overtreederen loon naar werken
„ te geeven — en van de onmogelykheid voor hem,
„ om voor Gods Rechterstoel te kunnen bestaan, ten zy
„ aan alle de eischen, welken de Wet en Gods Recht-
„ vaardigheid op hem hebben, voldaan worde. Hy be-
„ proeft, om den stervenden te overtuigen van de God-
„ heid van Jesus, en van het Godlyk werk, door Jesus
„ volbragt —— doch te vergeefsch; hy veracht den raad
„ des Leeraars, en antwoordt, met een verhard en on-
„ boetvaardig gemoed: „„ Het gaa met my in de eeu-
„„ wigheid zoo als het wil; ik wil niets te doen hebben
„„ met uwen Jesus."" —— Zoo sterft hy. —— Wy be-
„ hoeven hem niet te volgen tot den Godlyken Rechter-
„ stoel, om te weeten wat van zyne ziel geworden is.
„ Gods onfaalbaar woord leert ons, wat het deel der on-
„ geloovigen zal weezen. Hunne rampzaligheid is zoo
„ zeker, als Gods waarheid. —— O Leezer, onder-
„ zoek uzelven; want die niet gelooft, is alreede veroor-
„ deeld, dewyl hy niet geloofd heeft in den naam van
„ Gods eeniggebooren Zoon.

„ Welligt zyt gy een Christen in naam. Maar wat
„ dunkt u van Christus? De groote dwaalleer in deeze
„ dagen raakt den Persoon des Middelaars; en indien
„ gy tot dezelve vervallen zyt, kunt gy geen' grond heb-
„ ben om by uw sterven de zaligheid te verwachten. Is
„ Christus Jehovah? O! laat dit gewigtig stuk niet on-
„ beslischt. De waarheid van zyn woord, en de eer van
„ zyn volbragte werk, hangen geheel van dat éénе punt
„ af, en zoo ook uwe waare gemoedsrust en gegronde
„ hoope. Want indien gy niet gelooft dat Hy de waare
„ zelfwezige God is met den Vader en den Geest, zult
„ gy in uwe zonden sterven. Zyn lyden kan niet gel-
„ den ter voldoening voor uwe zonden, noch zyne ge-
„ hoorzaamheid tot uwe rechtvaardigheid, indien Hy
„ niet Jehovah is. Zonder geloof in Hem, als den God-

„ ly-

„ lyken Verlosser, zal de dood u onder schuld vinden, „ en het oordeel zal u verwyzen tot de vyanden van „ God en Christus."

Dus stoutmoedig het toekomstig lot der natuurgenooten te doen afhangen van een Leerstelzel, waar omtrent Mannen van uitgebreide kennisse en onlochenbaare hoogagtinge voor den Christlyken Godsdienst op verre na niet eens zyn! —— inderdaad: wanneer zal eens de waereld van dat onbedagtzaam vonnisvellen te rug keeren, en het stellig alleruitdruklykst gebod, van *niet te oordeelen*, liefderyk leeren betragten?

Gemeenzaame Beschouwingen over den Godsdienst, voor Ongeoefenden, ter bevordering der Godsdienstige Verlichting. Door WILLEM BRUIN, *Leeraar van een der Doopsgezinde Gemeenten te Westzaan. Te Amsterdam, by* M. Schalekamp, 1795. *In gr. 8vo. 84 bl.*

In onze aankondiging, en aanpryzende beoordeeling, eener naamlooze Verhandeling, getiteld: *De aangelegenheid van* JESUS *Leevensgeschiedenis*, enz. noemden wy, onlangs, den Eerw. WILLEM BRUIN, als den vermoedelyken Schryver. Door openbaar uitkoomen, in het Voorberigt van het bovenvermelde Opstel, wordt ons vermoeden gestyfd. En, inderdaad, hy behoeft zich zyns openbaaren bekendstaans niet te schaamen, zo min ten aanzien van het thans, als van het voormaals, afgegeeven Stukje. De inhoud strookt met zynen gewyden post, en, naar ons inzien, verkondigt de bewerking eenen Man, niet slegts zyns onderwerps meester, maar die ook de Voorwerpen, ten dienste van welke hy de pen hadt opgevat, zeer wel wist in 't oog te houden. In *Vier Beschouwingen* bevat de Burger BRUIN 't geen hy thans, ten nutte zyner natuurgenooten, hadt voor te draagen. *Wat is Godsdienst?* —— *Wat is het Oogmerk van den Godsdienst?* —— *Over het Gebruik van den Godsdienst.* —— *Over het geluk van een Godsdienstig leeven:* —— deeze zyn de gewigtige Onderwerpen, hier behandeld. Grootendeels heeft hy dezelve gegooten in den Vorm van gemeenzaame Zamenspraaken, telkens gevolgd van eene Spraakwending tot de Leezers, waarin hy, by manier van Gevolgtrekkinge, de gegrondheid der stellinge, door hem beweerd, doet opmerken. Welke averechtsche be-

grippen veele menschen, aangaande de natuur — oogmerk — en het gebruik van den Godsdienst, voec vertoont de geagte Burger in de meeningen en ged gingen der ten tooneele gevoerde persoonen; doe daarby, op eene uitlokkende manier, afsteeken karakters van de zodanigen, die meer redelyke begi pen koesteren. Gevorderden in kennis, zo wel als rechtstreeks bedoelde Ongeoefenden, zullen 's Mans C schrift met genoegen leezen. Wy hoopen, dat de Ee BRUIN in het Vertier zyner Werkjes gepaste aanmoe ging zal vinden, om het leezende Publiek, by voc gang, met vrugten van zyne leerzaame pen te v den.

Over de Ontdekking van de standhoudende betrekkin welke 'er tusschen de verschyning en het verdwynen, arbeid en de werkeloosheid, de meerdere of mindere gestrektheid der Webben, als ook der Hoofddraaden de onderscheiden soorten van Spinnen, en de Veran ringen, welke 'er in den Dampkring met opzigt tot schoon weder, of den regen, de droogte of de vogi heid der lugt, doch vooral van de koude en hitte, meerderen of minderen graad van vorst, en een vo men dooi plaats grypen. Door den Burger QUAT MERE D'ISJONVAL. *In den Haag, by* I. van Cl 1795. *In 't Hollandsch en Fransch. In gr. 8vo.* IOC

De uitvoerige titel van dit Geschrift kondigt gen zaam den inhoud aan. De beste gelegenheid het doen van waarneemingen hadt de Schryver, ged rende zyne zevenjaarige gevangenis te Utrecht. M moet zich verwonderen over het taai geduld, waar m de Fransche Burger zyne taak volvoerd heeft. V niet al neemt een Gevangenman by de hand, om ondraaglyken last der tydverveelinge te verzagten! V eene ontleedende opgave is het Geschrift niet vatb Al wie eenigen smaak voor de Natuurlyke Historie he zal met vermaak dit Werkje doorleezen; mids hy ged hebbe met eenige weinig beduidende kleinigheden.

W. FALCONER, *M. D. enz. Bericht wegens het werkend Vermogen van de* Aqua Mephitica Alcalina, *of Loogzoutig Luchtzuur Water, op het Graveel, Steen, enz. De vierde uitgave. Uit het Engelsch overgebragt door* P. P. DU CLOUX, *M. D. Te Leyden, by* L. Herdingh, 1796. *In gr. 8vo. 160 bl.*

Naa eene aanpryzende Voorreden van den Vertaaler, verzekerende het hier opgegeeven Middel, by zich zelven, en anderen, zeer heilzaam te hebben gevonden, volgt eene naauwkeurige Befchryving van de Bereiding en het Gebruik van het Middel zelven. Hierop volgen eenige Waarneemingen, waarvan zommige waarlyk belangryk zyn; eenige proeven ter uitwendige oplosfing van Steenen; eene theoretifche redeneering omtrent de vermoedelyke werking van het Middel; de vergelyking met eenige Minerale Wateren, van dezelfde uitwerking, en, ten flot, nog twee laater ingekomene Waarneemingen.

Wy hebben dit Werkje met veel genoegen geleezen, en danken den Vertaaler voor de mededeeling daarvan in onze Landtaale. Wie de lastigheid en moeijelykheid der behandeling van de hier befchreevene Ziekten in de practyk heeft ondervonden, zal verblyd zyn, hier een middel te leeren kennen, dat men, in ftede van andere fcherpere, en dus dikwerf hinderlyke, Middelen, kan aanwenden. Wanneer het ook, gelyk meer andere nieuwe en oude luidgepreezene Geneesmiddelen, niet in alles aan de verwagting voldoet, blyft het toch, in het zo even gezegde opzigt, verkiesbaar boven veele andere fcherpe Middelen.

Over het gebruik van maagverfterkende Middelen, en van het Opium, by de *Aqua Mephitica Alcalina*, moet men het Werkje zelve naaleezen. Lymige Middelen, en zoete Melk, zyn, naar onze ondervinding, in deeze Ziekten, en by een aanhoudend gebruik van alle Zoutige Middelen, gewis zeer dienftig.

Wys-

Wysgeerige Verklaaring der Rechten en Pligten van Mensch en Burger; en een Ontwerp van de daar volgende Grondwetten van Staat, voor een één en onver Bataafsch Gemeenebest-bestuur. Door CORNELIS ZI SEN. *Te Leyden, by* Herdingh *en* du Mortier, *In gr. 8vo.* 142 *bl.*

Onvermoeid betoont zich de Burger ZILLESEN, zyne Landgenooten, in dit zo gewigtig Tyd voor te lichten. Het boven aangeduide Geschrift aangemerkt worden als een Aanhangzel op 's Schr *Ontwerp der Bataafsche Constitutie*, ons onlangs gesteld (*).

'S Mans doel en plan zien wy, in het Voorber met deeze woorden voorgedraagen: „ Is het tyd „ dat wy thans beleeven, het merkwaardigst d „ geschiedenis ooit heeft opgeleverd; en nadert d „ dat men aan de Bataaven, een Ontwerp va „ Constitutie gegrond op de Rechten der Menschh „ zal voorstellen, dan acht ik het ook noodig, da „ Rechten van den Mensch en Burger, eenvoudig „ klaard, en de daar uit voortkomende Pligten t „ aangeweezen worden; want *Rechten* veronderst „ *Pligten*, en het *kennen* en het *naakomen* van het „ ste is ruim zoo noodzaaklyk als de weetenscha „ het eerste; om dat alle de rampen der Volken „ sspronglyk zyn uit pligtverzuim van hun die reg „ en zy die geregeerd worden. Dit onwederspree „ waarheden zynde, zo behooren ook alle ontwerpe „ Grondwetten van Staat gegrond te zyn op de „ ten en Pligten van den Mensch en Burger.

„ Om dat ik de verklaaring der Rechten en P „ van den Mensch en Burger, *Wysgeerig* behande „ heb ik my niet gebonden aan de *Franschen*, z „ als aan de door onze Volksvertegenwoordigers op „ ven Rechten der Menschheid, te meer, daar „ Rechten van den Mensch en van den Burger, „ byzonder behandel. Ook komt het my (onder „ betering) geschikter voor, de Rechten, die or

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* voor 1795, bl. 595.

„ geeven, dat ze, zoo.na mogelyk, regelmaatig, als ge-
„ volgen uit elkander voortvloeijen. De verklaaring van
„ ieder Articul plaats ik in nooten; doch ik heb die
„ verklaaringen teffens zoo ingerigt, dat dezelve toepasse-
„ lyk zyn op de tegenwoordige omftandigheden des tyds,
„ zulks noodzaaklyk oordeelende voor minkundigen. — Op
„ de Rechten van den Mensch, in de eerfte Afdeeling —
„ laat ik die van den Burger in de tweede — dan de
„ Pligten by de derde — en in de vierde Afdeeling ein-
„ delyk de Grondwetten van Staat, voor de Bataaffche
„ Republiek, volgen."

Zie daar het doel en plan van dit Werkje. In de uitwerking van 't zelve doet zich ZILLESEN, even als in zyne andere Schriften, kennen voor den in 's Lands zaaken en belangen kundigen Man, wiens Aanduidingen zeer veel overweegings verdienen; en twyfelen wy geen oogenblik, of men zal op veele plaatzen, ten aanziene van verfcheide byzonderheden, licht by hem kunnen ontfteeken; de aanwyzingen van de plaatzen, op welken dit toepasfelyk is, zouden onze Aankondiging te breed doen uitloopen, behalven dat de aaneengefchakelde orde eene geheele leezing behoeve, om enkele plaatzen wel te begrypen. Met één woord, fchoon men hem in alles niet zal byvallen, is 'er veel, zeer veel, in, 't welk de toeftemmende goedkeuring zal wegdraagen; veel, welks opvolging hoogst te wenfchen ware.

Uit het flot fchryven wy alleen deeze nooit genoeg herinnerde Bedenking over: „ Dat ik, in veele opzich-
„ ten, verfchille met de Grondwetten van de *Franfche*
„ Republiek, heeft zyn reden. By die Natie vorderde de
„ overgang van het Monarchaale tot het Gemeenebestbe-
„ ftuur een grootere verandering, daar by ons de voorige
„ gebrekkige Gemeenebest-regeering maar noodig heeft ver-
„ anderd te worden, naar de Grondbeginzelen van de Rech-
„ ten der Menschheid. —— De middelen van beftaan der
„ *Franfchen* zyn ook van eene geheel andere natuur dan
„ die van ons *Nederlanders*; hun grond is ryk en vermo-
„ gend, om uit zyn fchoot ruim het dubbeld aller nood-
„ wendigheden des leevens op te leveren, daar wy inte-
„ gendeel een ongunftigen kostbaaren grond bewoonen,
„ ongenoegzaam tot onze behoeften. Laat de *Franfche*
„ Natie tot den grootften ftaat van armoede gebragt zyn,
„ dan kan by vrede, in korte jaaren, dat Volk weer
„ magtig en vermogend weezen; om dat het meerdere

„ van

„ van haaren vrugtbaaren grond, welke zy kan verkoo„ pen aan andere Volken, haar verrykt ten kosten dee„ zer Natien; maar gansch anders is het by ons *Hol„ landers*, hier moet een groot gedeelte onzer meerdere „ arbeidzaamheid besteed worden ter aanvulling van het „ te kort komende aan onze behoefte. De *Franschen* „ haar handel met binnenlandsche Producten is, ten „ opzichte der Buitenlanders, actief, en de onze passief, „ de eerste geeft rykdom en welvaart, en de tweede „ verteert rykdom en welvaart, en kan niet hersteld „ worden, dan met de overwinsten, welke de buiten„ landsche Koophandel, Zeevaart, en binnenlandsche Fa„ brieken, aanbrengen. Een dubbele vlyt en vernuft „ moet by ons vergoeden het ongunstige der Natuur.

„ Ons gansche Staatsbestuur, zal het beantwoorden aan „ zyne verwagting, dient derhalven daar naa ingerigt te „ worden. Geld is de allernoodzaaklykste behoefte van „ ons Land, dit in eens van ons afgenomen, verdroogen „ alle de bronnen van ons bestaan, door contant Geld „ alleen zyn wy de voornaamste vragtvaarders van *Eu„ ropa*, en leveren de voortbrengzelen van het eene „ Land aan die van het andere. Alle Plannen van Staat„ kunde, welke den omloop van geld doen verminderen, „ leggen den grond tot onze totaale ruïne, dus hoe Va„ derlandlievend iemand mag denken, is hy daarom nog „ geen geschikt voorwerp voor onze Regeering en vooral „ om in het Financieele eenig bestuur te hebben. Alle „ ontwerpen van herstel van ons Land zyn volstrekt „ vrugteloos, indien men niet tragt den omloop van het „ Contante Geld te vermeerderen, en onze voorige en „ tegenwoordige Belastingen hebben den grond gelegen „ tot het verval onzer Fabrieken. Onze Vryheid, Ge„ lykheid en Broederschap, zal weinig vruchten opleve„ ren, indien 'er niet de zodanigen aan het bewind ko„ men, die eene grondige kennis van alle de takken „ onzer welvaard, verval en herstel, hebben."

Veelvuldig, en meest zeer gepast, zyn de Raadgeevingen en Vermaaningen, door deezen Burger zynen Landsgenooten in dit Tydsgewrichte medegedeeld. „ Het is," dus laat hy zich onder andere hooren, „ geen geringe „ zaak, Bataven! eene Constitutie te ontwerpen, ge„ schikt naar de binnen- en buitenlandsche Staatsbelan„ gens van ons Land, en dat in een tydvak daar een „ algemeen Zedenbederf by alle Natien heerscht. Lucht„

„ ge-

„ gesteltenis, aart, zeden, en onderscheiden middelen van „ bestaan, dienen hier nimmer uit het ooge verlooren te „ worden; en dat nog wel de ergste bezwaarposten zyn, „ zyn vyanden van buiten en binnen, verdeeldheden on- „ der de Bondgenooten en Burgers, en een leedige Geld- „ kas, overlaaden met genoegzaam onbetaalbaare Staats- „ schulden.

„ Hier zal Wysheid, Voorzichtigheid en Staats-Oe- „ conomie, noodig zyn om een Ontwerp zamen te stellen, „ dat aan de best mogelyke vereischtens voldoet. —— „ Bataven! zonder Eendracht kunnen wy in het groot „ te onderneemen Werk nimmer gelukkig slaagen. Onze „ binnenlandsche Vyanden zullen u onderling tragten te „ verdeelen, tweedracht zaaijen onder uwe Volksverte- „ genwoordigers, Municipaliteiten, Societeiten en Bur- „ gers, en u inscherpen ongehoorzaamheid aan de Wet- „ ten, welke van uwen smaak niet zyn; maar wagt u „ voor alle verdeeldheid en ongehoorzaamheid aan de „ Wetten, alle rampen der *Franschen* zyn oorspronglyk „ geweest uit deeze twee verderflyke bronnen. — Maar „ zie ook teffens voorzichtig uit uwe oogen, dat alle „ overgedraagen magt aan uwe Volksvertegenwoordigers „ in het Ontwerp wyslyk bepaald word: want offchoon „ de tegenwoordige Representanten daar geen misbruik „ van maakten, by tyd en wylen kunnen 'er aan het „ bewind komen, die zich van dat onbepaalde bedien- „ den, en daar door den grond ter overheerschinge la- „ gen; en juist van dit punt hebben zich altoos de „ Overheerschers bediend om de Volken te overhee- „ ren! —— ——

„ Bataven! zonder Eendracht zyt gy verlooren; en „ zult als vooren van buiten of binnen 's lands over- „ heerscht worden, uwe Vyanden leggen op hun loe- „ ren, en verheugen zich al aanvangelyk over uwe on- „ derlinge haat en tweedragt, en blaazen dit twistvuur „ heimlyk aan. *Verdeel* en *heersch* was der *Romeinen* „ grondregel; het Despotismus bedient zich hier van, „ en de *Franschen* hebben de rampen daar van onder- „ vonden!"

De

De Gordiaansche Knoop ontwikkeld, of Oplossing van een groot Staatkundig Voorstel, door een waar Republikein in Frankryk. Uit het Fransch vertaald. In 's Haage, by J. C. Leeuwesteyn. *In gr.* 8*vo.* 42 *bl.*

Dit klein Boeksken, onder deezen eenigzins duisteren Tytel, behelst eens *Franschen Republikeins* bedenkingen omtrent de Handelwyze, die het *Fransch Gemeenebest*, ten zynen meesten en bestendigen voordeele, met het Zuster-Gemeenebest, ons Land, te houden hebbe. Alleszins leezenswaardig hebben wy het gevonden, en durven het als zodanig aanpryzen.

Men kenne 's Opstellers denk- en schryfwyze uit deeze twee staaltjes: „ Het waare middel voor *Frankryk*, om „ zo veel voordeel als mogelyk van het nieuwe Gemeenebest te trekken, en het zelve onherroepelyk aan zich „ te hegten, is, om zich te vergenoegen met zo veel „ als *Holland* in 't begin kan uitvoeren, [tegen het „ ontblooten van 't zelve van Geldmiddelen hadt hy zich „ verklaard], en haar tyd te geeven om haar verlies te „ vergoeden, haare hulpmiddelen aan den gang te brengen, door nutte verbeteringen en wyze spaarzaamheid „ andere middelen daar te stellen, en aan haare Zeemagt eene ontzag inboezemende gedaante te geeven. — „ *Frankryk* moet den loop der Staatkundige verrigtingen „ van *Holland* niet tegenwerken, maar veel eer begunstigen, haar nergens in dwarsboomen; zelf zich op de „ geestgesteldheid der Burgeren geenen invloed aanmaatigen; met één woord, zy moet de Natie aan zichzelve overlaaten. De *Bataaf* gaat langzaam voort in „ zyne verrigtingen, om dat hy die meermaalen overdenkt; maar hy treedt ook recht aan op zyn doelwit, „ en zelden mist hy dit; overhaasting zoude, door hem „ tegen zyne geaartheid te doen werken, hem in verwarring „ brengen, een vreemde invloed zou hem agterdenkend „ en wantrouwend maaken; door zyne oogmerken en uitzigten te dwarsboomen, zoude men hem, door weerzin, „ in de ongevoeligste onverschilligheid storten.

„ *Franschen!* gy zult dit agtenswaardig Volk leeren „ kennen, gy zult hulde doen aan zyne deugden, veelligt zelf zult gy, zo gy de moeite wilt neemen het „ zelve van naby te betragten, in hen waare begaafdheden

„ den zonder laatdunkenheid, diepdenkenheid zonder op„ geblaazenheid, ſchranderheid zonder belachlyke ſtree„ ken, bovengewoone kundigheden zonder pedanterie, „ en vooral dat gezond verſtand aantreffen, het welk, „ uit hoofde van zyne onopgeſmuktheid en opregtheid, „ dikwerf van oneindig meer waarde is, dan het ſchitte„ rendst vernuft, dat door deeze deugden niet vergezeld „ is. Gy zult dit zo ten onregt gekend, zo weinig naar „ zyne waarde geſchat Volk leeren kennen, gy zult in „ het zelve, die vastheid van Character, die ongeveinsd„ heid in gevoelens, die beſtendigheid in grondbeginzels, „ die deugdzaame geestvervoering voor de *Regten van „ den Mensch*, die verkleefdheid aan uwe wetten en aan „ u vinden, welke het ontwyfelbaarst kenmerk uitmaakt „ van den waaren republikeinſchen geest, en van den „ Mensch, die zyne waarde gevoelt. Gy zult hem ken„ nen, en my, daar ik hem regt doe, toejuichen: gy „ zult u zelf gelukkig ſchatten van ten zynen opzigte „ zagte en billyke maatregelen in 't werk geſteld te heb„ ben, en u bevlytigen om hem uwe Geallieerde te „ noemen. Gy zult den *Bataaf*, die waardig is om „ vry te zyn, daar hy dit altoos in zyn hart was, en „ altoos zich bevlytigde om het ten vollen te zyn, on„ derſcheiden van den eigenbaat zoekenden *Bataaf*, ſlaaf „ zyner heerschzugt, onderdrukker door lafheid, en „ valschaartig, zo wel door eigenbelang, als door ge„ aartheid."

De *Franſchen* tegen de laagen en kunſtenaaryen van PITT waarſchuwende, laat hy onder andere zich dus hooren: —— „ PITT, hier aan kunt gy niet twyfelen, „ heeft, ô *Franſchen!* het oog gevestigd op het gedrag „ van uwe Vertegenwoordigers, uwe Generaals, uwe „ Legers in het Land der *Bataaven*. Hy zal niets ver„ zuimen om de eene of de andere aan te zetten tot „ het doen van zodanige verkeerde ſtappen, welke de „ Natie tegen hen kunnen voorinneemen, en hy zal niet „ nalaaten dit ongenoegen op alle mogelyke wyzen aan „ te ſtooken. Hy zal met alle magt door de krui„ pende *Engelsch-Stadhouders-gezinden* gerugſteund wor„ den, die veel liever eene geveinsde onderwerping dan „ de vlugt gekoozen hebben, om dat deeze hen van de „ middelen beroofde om dienstbaar te zyn aan eene zaak, „ die alleen hun heerschzugtig en kruipend eigenbelang „ kan begunſtigen: het is vooral tegen de trouwlooze

„ raadgeevingen, tegen de listige inboezemingen, teg
„ de heimlyke Vryheid doodende konstgreepen van dee
„ wanfchepzels, gewoon om allerlei gedaante aan
„ neemen, en zich van allerlei vermommingen te l
„ dienen, dat men op zyne hoede zyn moet. — Ve
„ ligt zullen zy zich gelaaten met een verleidenden y
„ in de oogfchynlyke belangen van *Frankryk* deel
„ neemen, om des te beter deszelfs waare belangen
„ ondermynen; alles zal verlooren zyn, indien men afwy
„ van het pad, het welk men tot nog toe betreeden hee
„ om een ander te volgen, dat zy voorflaan, en van
„ welk zy, gelyk de kwaade geesten in de tover-his
„ rien, wel zorge draagen om de afgronden te verb
„ gen door gouden bergen, die eensklaps verdwyn
„ zullen, wanneer het niet meer mogelyk is zich
„ den afgrond te rug te houden."

Het Vereeuwigen van de Nagedachtenis derzulken, zig by het Vaderland wél verdiend gemaakt hebbe als de Plicht van eenen rechtfchapen Vaderland Voorgedragen in eene Redevoering, uitgefprooken Maandag den 13 *van Wynmaand* 1794, *in het A fteldamfche eerfte Departement der Maatfchappye* TC NUT VAN 'T ALGEMEEN. *Door* JOHANNES DE BRUIN *Te Amfterdam, by* H. Keyzer. *In gr.* 8*vo.* 38 *bl.*

In deeze weinige Bladzyden vinden wy Antwoord o de zes volgende Vraagen. I. Wie is in 't algemee *een Vaderlander*? II. Wie onder deezen is *een rechtfcha pen Vaderlander?* III. Wie onder deezen is de *verdienst lyke Vaderlander?* IV. Wat zegt het, *de nagedachte nis des laatften by den Tydgenoot niet alleen, maar ook b de Nakomelingfchap, te vereeuwigen?* V. Welke zyn de *voornaamfte drangredenen,* die den rechtfchaapen Vader lander tot het bedoeld gedrag jegens den verdienstlyken Vaderlander *verplichten*? en laatstlyk, VI. Wat moet de eerfte doen, wanneer de uitoefening van den bedoelden pligt jegens den laatften voor hem *onuitvoerelyk wordt*.

Wy vergenoegen ons het Antwoord op de laatfte Vraag af te fchryven. „ Ik antwoorde 1°. de regtfchapen Va
„ derlander vertegenwoordige, met een bloedend hart, en
„ een druppend oog, ja met influiting van zig zelv', aan
„ den goedertieren Hemelfchen Vader den diepst bedo

„ ver

„ ven zedelyken ſmaak zyner tydgenooten, en den hier
„ door laagst vernederden ſtaat van geheel het Vader-
„ land —— eene vernedering, die immer te kennelyker
„ wordt, wanneer 'er, binnen eenen engen tydkring, ver-
„ ſcheiden verdienstlyke Mannen, ja Vaders, door den
„ dood, als anderzins, aan een Gemeenebest ontrukt
„ worden —— nog eens 2°. de regtſchapen Vaderlander
„ vertoone in alle zyne bedryven, dat de vernedering
„ van zyn Vaderland ook zyn aandenken —— ik zeg te
„ weinig! ook zyne vernedering vordere! —— die hier
„ niet weenen kan met den weenenden —— nog lyden
„ kan met den lydenden —— wat zeg ik? die zig hier
„ niet verplaatzen kan in de rampvolle omſtandigheden van
„ duizenden zyner natuurgenooten, dien, voorwaar, myne
„ Medelanders! is het zelfs tot ſchande, te vraagen: wat
„ moet ik doen, wanneer ik myn pligt jegens den ver-
„ dienstlyken Man niet kan ter uitvoer brengen? Immers
„ 'er is één pligt, die de zodanige volbrengen kan en
„ moet — 3°. hy volge het ſchitterend voorbeeld van
„ NEHEMIA, den grootſten Vaderlander na SAMUEL —
„ die weende niet ſlegts op de reeds geſloopte muuren —
„ op de puinhoopen van zyn Vaderland —— die ver-
„ eerde niet ſlegts, door zyn weenen, de hier en daar
„ reeds verwoeste begraafplaats zyner Vaderen — neen
„ maar ook die deedt poging tot herſtel van al het
„ vervallene in alle de voorregten van zyn Vaderland.
„ Och! of veele Volksvertegenwoordigers, als andere
„ NEHEMIAS, hier mogten vóórgaan! en dat, voor het
„ overige, een ieder, die den naam van regtſchapen Va-
„ derlander voeren wil, in de uitoefening van dien zo
„ aangelegen pligt, hunne voetſtappen drukke, of lie-
„ ver in gelykmaatige zamendragt Hen vergezelle en
„ ſchraage."

Blykens het *Beſluit*, is deeze *zeldzaame* Redenvoering, *zeldzaam* in ſchikking, *zeldzaam* in ſtyl, *zeldzaam* in bewoordingen, eene Lykgedagtenis op den, toen dezelve gedaan werd, vóór weinig weeken overleden Burger-Vader HENRIK HOOFT DANIELSZ. —— eene Lykgedagtenis, ten dien dage als ter ſluik gehouden.

Dit is de grond van 's Redenaars vreemde uitboezeming op 't einde: „ Voor 't overige heb ik u te ver-
„ zoeken, by de roemwaardige gedachtenis van dien Va-
„ der des Vaderlands, dat gy, by het ſlot myner Re-
„ de, u gelieft te onthouden van eenig *Handgeklap*, of

„ uiterlyk vertoon van wel te vredenheid over myne poo-
„ ging —— want dit zou my doen bloozen —— zyne
„ asch onteeren, ja voor u allen geheel ontydig zyn....
„ Gaat veel eer, in bepeinzing van al het gehoorde, na
„ de plaats uwer wooning of bestemming —— en waart
„ gy, met duizenden onzer Medeburgers, geduurende
„ den avond van zyn leeven, gewoon, by onderscheidene
„ gelegenheden, zyner plegtig te gedenken —— voor
„ ditmaal, en by vervolg, heb ik eenen raad, uit de
„ Schoole der oude *Jooden* ontleend, u mede te deelen,
„ en hier mede zal ik eindigen. „ „ Zy hadden de ge-
„ „ woonte (zegt een voornaam Oudheidkenner,) zy
„ „ hadden de gewoonte, by de Lykvereering van ee-
„ „ nen verdienstlyken Man, aan zyne nagelaaten Maag-
„ „ schap niet alleen, maar ook aan zyne Vrienden, een
„ „ Beker op de hand te zetten, en dien benoemden zy
„ „ DEN TROOSTBEKER."”

Dit slot heeft voor ons geen ophelderende Aantekening noodig; doch moet zonder dezelve voor de Naakomelingschap, als zy deeze Redenvoering in handen krygt, duister weezen: en de Redenaar hadt toen gewis, onder het kruis redenvoerende, oorzaak, om zich niet klaarder uit te drukken, en een *Joodsch* dekkleedje te gebruiken. Hy oogt, op dat wy, by voorraad, dit afligten, op de vry algemeene gewoonte, ten dien tyde, in ons Land, wanneer het *Drinken der Gezondheid van Vader* HOOFT! een Staatsmisdaad gerekend werd, 's avonds om acht uuren een Drink-conditie in te stellen, *het Klokje van Achten!* Woorden van dezelfde Beduidenis als *de Gezondheid van Vader* HOOFT!

Reize van den jongen Anacharsis door Griekenland. Uit het Fransch van den Abt BARTHELEMY, *door* M. STUART. *Tweede Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart, 1795. *In gr. 8vo.* 418 *bl.*

Genoeg hebben wy, by de Aankondiging des Eersten Deels deezes belangryken Werks, van den Aanleg gezegd (*). Ons staat niets meer te doen dan den Inhoud

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 't Jaar 1795. I Deel, bl. 349.

houd deezes Deels, zo veel mogelyk verkort, op te geeven, om voorts 'er eene byzonderheid uit te ontleenen, die onder veele andere der overneeminge, en de aandagt onzer Leezeren, overwaardig is.

Eén en twintig Hoofdſtukken bevat dit Boekdeel. — I. Vertrek uit *Scythie*. Het *Tauriſche Cherſoneſus*. De *Euxynſche Zee*. Staat van *Griekenland* zedert de verovering van *Athenen* in 't jaar 404 vóór J. C. tot aan het begin deezer Reize. De *Thraciſche Bosphorus*. Aankomst te *Byzantium*. — II en III. Beſchryving van *Byzantium*. Reis van daar na *Lesbos*. De Zeeëngte van den *Helleſpont*. *Griekſche* Volkplantingen. Beſchryving van *Lesbos*. PITTACUS. ALCÆUS. SAPPHO. —— IV en V. Vertrek van *Mytilene*. Beſchryving van *Eubœa*. Aankomst te *Theben*. EPAMINONDAS. PHILIPPUS van *Macedonie*. —— VI, VII en VIII. Vertrek van *Theben*. Aankomst te *Athenen*. Bewooners van *Attica*. De Academie. Het *Lyceum*. De Oefenſchoolen. ISOCRATES. De Worſtelperken. De Lykplegtigheden der *Atheners*. —— IX. Reize na *Corinthus*. XENOPHON. TIMOLEON. —— X, XI en XII. Werving, monſtering en oefening des Krygsvolks by de *Atheners*. De Schouwburg. Beſchryving van *Athenen*. —— XIII. De Slag van *Mantinea*. De dood van EPAMINONDAS. — XIV, XV, XVI, XVII, XVIII en XIX. Tegenwoordig Staatsbeſtuur van *Athenen*. De *Atheenſche* Overheden. De Geregtshoven te *Athenen*. De *Areopagus*. De Geregtshandel by de *Atheners*. Over Misdaaden en Straffen. —— XX. De Zeden en het Burgerlyk Leeven der *Atheners*. —— XXI. Over den Godsdienst, de Geestelykheid, en de voornaamſte misdaaden tegen den Godsdienst.

Hoe veele deezer kort aangeduide Hoofdbyzonderheden, in dit Deel voorhanden, wekken, om ſtryd, onze aandagt, en de nieuwsgierigheid der Leezeren van die opgave. Uit een en ander wat te ontleenen zou brokwerk maaken. —— Den Inhoud nog eens doorloopen. Trekt de *Areopagus* niet veeler opmerking? Zy trekt de onze; en zullen wy die Afdeeling, met agterlaating van de Aanhaalingen des Schryvers, tot ſtaaving van het bygebragte, opgeeven.

„De Raad van den *Areopagus* is het oudſte, en niet te min het onbeſprookenſte, Gerechtshof van *Athenen*. Zomtyds vergadert hy in de Koninglyke Gaandery, maar meestal op eenen heuvel, die digt by den burg is, en

wel in eene zaal„ welke tegen de ruwheid der lucht alleen door een boerendak beschermd wordt.

„ De aanstelling deezer Raadsheeren is voor hun gansche leeven, en hun aantal onbepaald. De *Archonten* worden, na hun Regeeringsjaar voleindigd te hebben, onder dezelve aangenomen: na alvoorens echter in een plegtig onderzoek getoond te hebben, dat zy hunne bediening met zo veel yver als getrouwheid hebben waargenomen. Indien zommigen by dit onderzoek al bekwaam of vermogend genoeg mogten bevonden zyn, om de strengheid hunner beoordeelaaren te ontduiken, als *Areopagiten* wordt hun het gezag van het voorbeeld hunner medeleden onwederstaanbaar, waar door zy gedwongen worden, om zich deugdzaam te gedraagen, even als men onder zekere Krygsbenden gedwongen wordt zich dapper te houden.

„ De goede naam van dit Gerechtshof, geduurende zoo veele eeuwen, steunt op gronden, die denzelven geduurende de volgende eeuwen zullen staande houden. De onschuld, voor het zelve gedaagd, nadert zonder vrees, de overtuigde en veroordeelde schuldige vertrekt zonder zich te durven beklaagen.

„ Het zelve waakt over het gedrag van deszelfs eigene leden, en beoordeelt ze, dikwyls om geringe fouten, onpartydig. Een Raadsheer werd gestraft, om dat hy een Vogeltje gesmoord hadt, 't geen in angst zich in zynen boezem hadt willen verschuilen, ter leering dat geen ongevoelig hart over het leeven der Burgers beslissen moet. De uitspraaken van dit Gerechtshof worden ook niet slechts als voorschriften der wysheid, maar ook als stelregels der menschlykheid beschouwd. Ik zag voor 't zelve eene Vrouw brengen van gifmenging beschuldigd; zy had den man, dien zy beminde, door eenen minnedrank tot wederliefde willen wekken, doch dezelve hadt hem den dood gedaan. Men ontsloeg haar als meer ongelukkig dan misdaadig (*).

„ An-

(*) In de agter dit Deel geplaatste *Aanmerkingen*, vinden wy, tot deeze plaats behoorende, de volgende: „ By het vonnis, door my in den Text vermeld, kan men een ander voegen, het geen veel laater plaats hadt, en wel in eenen tyd, toen *Athenen* deszelfs roem geheel verlooren, maar de *Areopagus* den zynen behouden had. Eene Vrouw van *Sicyon*, uit wraak, dat haar tweede man en deszelfs voorzoon haaren eigen

„ Andere Overheden krygen ten loon haarer dienften ın het Volk eene Kroon en andere Eeretekenen: maar :eze, waar van ik fpreeke, vraagt niets, en mag niets :rzoeken. Niets onderfcheidt haar meer dan geen on-ɜrfcheidingen te behoeven. By de invoering van het ɔoneel ftondt het allen *Atheneren* vry zich in deeze lief-ebbery te oefenen; doch men zonderde de Leden van en *Areopagus* uit. En hoe zouden zich ook mannen an zulk een eerwaardig voorkomen, van zulke ftrenge eden, met de befpotlykheden der zamenleeving kunnen ezig houden?

„ Men berekent de inftelling van den *Areopagus* van len tyd van CECROPS. Doch deszelfs luister is aan SOLON : danken, die hem de zorg voor de goede zeden oplegde. ıan denzelven ftondt toen de beoordeeling van fchier alle ıisdryven, gebreken, en misbruiken. De opzettelyke ɔodflag, de gifmenging, de dievery, de brandftichting, de ıgebondenheid, de nieuwigheden in den Godsdienst of in :t Staatsbeftuur, hielden toen deszelfs waakzaamheid ıande. De burgerhuizen indringende, kon hy elken on-ıtten Burger als een gevaarlyk mensch, en elken door-renger, wiens uitgaven zyne middelen te boven gingen, s een misdaadiger veroordeelen. Met de grootfte on-:rzettelykheid de misdaaden ftraffende, met de zorgvul-gfte omzigtigheid op de verbetering van zeden lettende, nimmer kastydende, dan na voorafgaande vermaanin-:n en bedreigingen, deedt zich dit Gerechtshof echter :minnen by de uitoefening zelve van het onbeperktst :zag.

„ De opvoeding der jeugd werd het voornaam voor-:rp van deszelfs oplettenheid. Het wees den burger-ıderen de loopbaan aan voor derzelver vermogens, en f hun daarin gidfen ten geleide. Zomtyds zag men t den nayver der Krygsbenden door milde uitdeelingen ıafpooren, en vergeldingen toeleggen aan geringe bur-rs, die zich in ftilte van hunnen plicht getrouw kwee-ten.

n voorzoon van de allerbeste verwagting den dood hadden daan, vergaf ze beiden. Zy werd voor verfcheide Rechtban-n gebragt, welke haar durfden veroordeelen noch vryfpree-n; haare zaak kwam voor den *Areopagus*, die, na een lang derzoek, beval, dat de partyen over honderd jaaren zouden ederkomen."

ten. Geduurende den *Perſiſchen* kryg ſtrekte deszelfs yver en ſtandvastige zorg voor de onderhouding der Wetten ten weezenlyken ſteun van het Staatsbeſtuur.

„ Deeze inrichting, te ſchoon om van langen duur te zyn, hieldt ſlechts ééne eeuw ſtand. PERICLES ondernam de fnuiking van een gezag, het geen 't zyne in den weg was. Hy was ongelukkig genoeg van hier in te ſlaagen, en van dien tyd af hadt de Staat geene Zedemeesters meer, of liever werden alle Burgers Zedemeesters van elkanderen. Het aanbrengen werd veelvuldig, en de zeden ondergingen een rampzaligen ſchok.

„ De *Areopagus* heeft thans geene andere eigenlyke rechtspleeging dan over den opzettelyken doodſlag, de brandſtichting, de gifmenging, en eenige mindere misdryven.

„ Wegens eenen manſlag wint de tweede *Archont* berichten in, brengt dezelve voor den *Areopagus*, neemt mede zitting onder de Rechters, en ſpreekt met hun de ſtraf uit, welke door de Wetten, op eene Zuil gegraveerd, voorgeſchreeven is.

„ Wegens eene misdaad jegens den Godsdienst of den Staat, bepaalt zich deszelfs gezag alleen tot de opmaaking van 't geding. Zomtyds wint het uit zich zelf de noodige berichten in, zomtyds op last des vergaderden Volks. Het geding afgeloopen zynde, geeft het daar van verſlag aan het Volk, zonder zelf iets te beſluiten. De beſchuldigde kan als dan nieuwe middelen ter verdeediging beproeven, terwyl het Volk redenaars benoemt, om hem voor één der hooge Gerechtshoven te vervolgen.

„ De vonnisſen van den *Areopagus* worden door deeze ontzettende plegtigheden voorafgegaan. De beide partyen, midden tusſchen de bloedige ſtukken van geſlacht Offervee ſtaande, doen een eed, dien zy door de ysſelykſte vervloekingen tegen zich en de hunnen bekragtigen, en neemen daarby de vreeslyke Raazernyen ten getuigen, die in eenen nabuurigen Tempel, waar zy vereerd worden, hunne ſtem ſchynen te hooren, en zich ter ſtraffe van den meineed gereed te maaken.

„ Na dien toeſtel begint het pleitgeding; de waarheid alleen mag voor deeze rechtbank komen, alwaar de welſpreekenheid even zeer als de leugen gevreesd wordt. De pleitbezorgers moeten zich in hunne aanſpraak volſtrekt onthouden van alle inleiding, beſluitopmaaking, uitweiding, cierlykheid van ſtyl, ja zelfs van den toon

des gevoels, eenen toon die zo ligt de verbeelding der menschen vervoert, en zoo veel invloeds op medelydende harten heeft. De oogen en gebaarden van den Redenaar zouden voorts te vergeefsch zyne gevoelens afmaalen, daar de *Areopagus* schier altyd des nagts zyne zittingen houdt.

„ Het onderwerp genoegzaam toegelicht zynde, leggen de Rechters in diepe stilte hunne stemmen in twee busschen, waar van de eene de busch des doods, de andere die der barmhartigheid heet. Wanneer de stemmen staaken, geeft een der onderbedienden de stem van MINERVA ten voordeele des beschuldigden. Men noemt deeze stem aldus, om dat deeze Godin, volgens eene oude overlevering, de rechtspleeging van ORESTES bywoonende, met haare stem het geschil zou beslist hebben.

„ By gewigtige gelegenheden, wanneer het Volk, door deszelfs Redenaars aangevoerd, op het punt is om tot een nadeelig besluit voor den Staat te komen, ziet men zomtyds de *Areopagiten* zich in de Volksvergadering vertoonen, en 's Volks geest te rug brengen, het zy door redenen, 't zy door beden; en het Volk, 't welk niets te vreezen heeft van hun gezag, maar hunne wysheid eerbiedigt, laat hun niet zelden de magt om deszelfs eigene besluiten te herzien. Het geen ik daaromtrent verhaalen zal is in mynen tyd gebeurd.

„ Een gebanne Burger durfde zich wederom te *Athenen* vertoonen. Men verklaagde hem by het Volk, het geen hem op de overreeding van eenen hooggeagten Redenaar wilde vryspreeken. Maar de *Areopagus*, de zaak onderzogt hebbende, liet den schuldigen gevangen neemen, bragt hem op nieuw voor het Volk, en deed hem veroordeelen.

„ Men moest afgevaardigden benoemen naar de Vergadering der *Amphictions*. Onder de verkoorenen door het Volk bevondt zich de Redenaar ÆSCHINES, wiens gedrag in geen gunstig licht stondt. De *Areopagus*, by wien bekwaamheden zonder braafheid geene waarde hebben, onderzogt het gedrag van ÆSCHINES, verklaarde, dat de Redenaar HYPERIDES aan 't zelve voorkwam die eer meer waardig te zyn, en HYPERIDES werd door het Volk benoemd.

„ Het staat schoon, dat de *Areopagus*, schier van alle deszelfs bedieningen ontzet, niet aan deszelfs roem en weezenlyke braafheid verlooren heeft, en dat hy,

by deeze vernedering zelve, zich van het Gemeen doet eerbiedigen. Ik zal een ander voorbeeld daar van aanhaalen, waarvan ik zelf ooggetuigen was.

„ De *Areopagus* was in de algemeene Vergadering gekomen, om deszelfs gevoelen te zeggen over eenen Burger TIMARCHUS genoemd, die kort daar na om zyne zedeloosheid gebannen werd. AUTOLYCUS voerde het woord uit aller naam. Deeze Raadsheer, in de eenvoudigheid van den ouden tyd opgebragt, kende het ſchandlyk misbruik niet het geen men thans van de gemeenzaamſte uitdrukkingen in de zamenleeving maakt. Hem ontviel een woord, het geen, tegen deszelfs waare meening opgevat, eene zinſpeeling kon ſchynen op het losbandig leeven van TIMARCHUS. De toehoorders juichten hem met uitgelaatene dartelheid toe, doch AUTOLYCUS nam eene veel ernſtiger houding aan. Na een oogenblik zwygens wilde hy voortgaan, maar het Volk, de ondeugendſte uitleggingen aan zyne woorden geevende, hieldt niet op, hem met een verward geraas en onbeſchaamd gelach in de reden te ſtooren. Nu ſtond een voornaam Burger op, en riep: „ſchaamt gy u niet, *Atheners*, zulk „ eene buitenſpoorigheid te bedryven in het byzyn van „ den *Areopagus?*" Het Volk antwoordde: „ dat het „ den eerbied kende aan de Majeſteit van dit Gerechts- „ hof verſchuldigd; maar dat 'er omſtandigheden wa- „ ren, waarin men zich binnen de paalen van dien „ eerbied niet kon houden." Hoe veel braafheid moet de grondſlag en de ſteun van zulk een hoog gevoelen by het algemeen niet geweest zyn? en welk een nut was daar van met behoorelyke omzichtigheid te trekken geweest!"

Men zal met ſteeds graag blyvende nieuwsgierigheid, die voldoening vindt, dit hoogſchatbaar Werk leezen. Plaats verbiedt ons meer overneemens. Alleen nog deeze Charaćtertrek der *Atheneren*. „ De *Atheners* vreezen de gebreken eener volſlaagene Volksregeering veel minder dan de buitenlanders. De grootſte Vryheid ſchynt hun zulk een groot goed, dat zy 'er zelfs hunne rust aan opofferen. Zyn voorts de algemeene aanklagten het voorwerp van vrees voor zommigen, zy leveren een des te bekoorelyker ſchouwſpel voor de overigen op, die eenen doorgaanden ſmaak vinden in alle de listen en kunstgreepen der pleiteren, welke zy met dezelfde hitte gadeſlaan, waar mede zy gewoon zyn alle hunne genoe-

gen

gens te bejaagen. —— Hunne werkzaamheid vindt voedzel in de geduurige en ſcherpzinnige beſchouwingen hunner belangen, en hier aan misſchien meer, dan aan eenige andere oorzaak, is die ſcherpzinnigheid en lastige welſpreekenheid toe te ſchryven, waar door dit Volk zich van andere Natien onderſcheidt."

Dit Deel is met tien, zeer tot opheldering dienende, Kaarten voorzien.

Eenige Berichten omtrent de Pruisſiſche, Oostenrykſche en Siciliaanſche Monarchiën, benevens ſommige daar aan grenzende Staaten. Vierde Deel. In 's Gravenhage, by I. van Cleef. *In gr. 8vo.* 388 *bl.*

Voor 't laatst begeeven wy ons op Reis met den Heer MEERMAN, dien wy een en andermaal op zyne Tochten door de op den Tytel aangeduide Ryken vergezelden, en doorgaans genoegen vonden in de door hem medegedeelde Beſchryvingen en Waarneemingen (*).

Met vollen rechte merkt onze Reiziger, zyn Overtocht op dit Eiland beſchreeven hebbende, aan: „ Dus be-„ treede ik met myne Leezeren een Eiland, dat, in zo „ veele verſchillende opzigten, de hoogſte aandagt waar-„ dig is. Een Eiland, waar de Geſchiedenis der Men-„ ſchen zich in de Geſchiedenis der Goden verliest; „ waar elke voetſtap, dien men 'er op voortzet, „ aan groote gebeurtenisſen der oude tyden herinnert; „ waar de eerwaardigſte en voor de kunst belangrykſte „ gedenktekenen die herinneringen verlevendigen; om 't „ bezit van 't welk de beroemdſte volkeren zich beoor-„ loogd en vernield hebben; waar Italie zyn brood „ kwam haalen; waar de natuur met weldaadige vrugt-„ baarheid in de rechter, met geduchte verwoestingen in „ de linkerhand van haare lieflyke zo wel als majeſtueu-„ ſe zyde oplettenheid vordert, en de menschlievenheid „ en wysheid en grootheid van Hem, die ze liet ar-„ beiden, aanſtipt. —— Maar zo het gewicht van *Sici-„ lien* eene beſchryving, aan dat gewicht geëvenredigd, „ reeds

(*) Zie van de voorgaande Deelen onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1794. I Deel, bl. 459. Van het Tweede en Derde in die voor 't Jaar 1795, bl. 73 en 562.

„ reeds ten hoogften bezwaarlyk maakt; zoo wordt die
„ taak door 't geen een RIEDESEL, (om van vroegere
„ Reizigers geene melding te maaken, en den *oppervlakki-*
„ *gen* BRYDONE (*) geheel met ftilzwygen voorby te gaan)
„ een DE BORCH, een HOUEL, DE NON, SWINBURNE,
„ BARTELS, MUNTER, en zoo veel anderen, daaromtrent
„ reeds voor my hebben afgedaan, nog oneindig moei-
„ lyker. Misfchien hebben zy evenwel in hunnen oogst
„ nog wel hier of daar een halm onopgeleezen laaten
„ liggen; misfchien valt hier of daar aan hunne bemer-
„ kingen wel iets te vervolkomenen; ik vleie my al-
„ thans, dat men, om het aantal myner voorgangeren, het
„ my niet euvel op zal neemen, zo ik ook van *Sicilien*
„ iets mededeele, en een gewest, dat toch van alle,
„ die ik behandele, het minfte bezogt wordt, niet ge-
„ heel met ftilzwygen voorbygaa. Het zal my flechts
„ veroorloven om over zommige dikwyls befchreevene
„ ruïnen wat fpoediger heen te glyden, en my in
„ geene geleerde vergelykingen van tegenwoordige Ste-
„ den met derzelver vroegere benaaming verveelend in
„ te laaten."

Naar dit plan zyn 's Reizigers berigten doorgaans ge-vormd; en laat hy niet naa, misflagen zyner Voorgange-ren in de Befchryving van dit Eiland aan te ftippen. Eene groote wyst hy aan, van *Palermo* fpreekende; ge-zegd hebbende, „ dat de Aardbeevingen dit gedeelte van
„ het Eiland minder dan de oostlyke kust fchynen te
„ bedreigen," laat hy 'er op volgen: „ Men weet flechts
„ van ééne merkwaardige, die in de eerfte helft deezer
„ Eeuwe een vierde gedeelte van de Stad eenigermaate
„ heeft doen lyden; niet tegenftaande door eene der
„ zonderlingfte en belachlykfte misflagen de Schryveren
„ van de *Paryfche Editie van de Encyclopædie* van *Pa-*
„ *lermo* zeggen, dat zy door eene Aardbeeving verwoest
„ zy geworden, gelyk zy ze ook niet meer als de
„ Hoofdftad van *Sicilien*, maar als een puinhoop, be-
„ fchouwen."

Onder de nieuwe byzonderheden, wegens *Palermo* ver-meld, verdient onze optekening, 't geen hy van het *Ob-fer-*

(*) Wy keuren dit bynaamwoord het rechte niet; meer naar waarheid zou, onzes agtens, de Heer MEERMAN dat van den *fchilderenden* gebezigd hebben.

servatorium aldaar vermeldt. Naa een algemeener verslag tekent hy op: „ Men treft hier iets aan, 't geen „ buiten *Engeland* nog niet gezien is, en waar van ook „ daar misschien maar een enkele weergaa gevonden „ wordt. Het staat in eene geslootene Rotonde, naast „ de zaal waar zich de overige Instrumenten vereenigen. „ De 8 pylaaren, die den Dôme torschen, antwoorden „ juist op de 8 Hoofdstreeken van het Compas: deezen „ Dôme draait men door eene zeer eenvoudige bewer- „ king rond, en brengt, gelyk men dit ook elders ge- „ woon is, de daar in gespaarde spleet werwaards men „ ze verlangt. De Machine zelve, om de waarneemin- „ gen mede in 't werk te stellen, is vastgehecht aan 4 „ geboogen staaven, uit lood en yzer zamengesteld, en „ die met het Instrument mede [uit *Engeland*] gekomen „ zyn (het geheel heeft 500 Guineas gekost;) de boven- „ as, daar alles op draait, is van een harden steen, bene- „ den rust alles insgelyks op steen. Het is eigenlyk een „ Telescoop, tot waarneemingen geschikt, in 't midden van „ eenen uitgebreiden Cirkel. Ook noemt de Heer PIAZZA, „ [de Bewoonder van dit *Observatorium*, de Verzamelaar en „ voornaame Gebruiker der Starrekundige Werktuigen] „ het den *Cirkel* of het *Horizontaale Azimuthaale In-* „ *strument*. Het is zeer ingewikkeld; doch biedt eene „ menigte voordeelen en gemakken aan, vereenigd met „ de hoogst mogelyke naauwkeurigheid."

Men zal, niet zonder des Reizigers Aanmerkingen te billyken, leezen 't geen hy, op geen ongeestigen trant, vermeldt van het gebrek aan twee zaaken op dit Eiland, voor een Reiziger van de grootste aangelegenheid; goede *Wegen* en goede *Herbergen*. Het eerste gebrek heeft 'er in een hooge maate plaats, niettegenstaande de Natie 170,000 Kroonen in 't jaar voor het aanleggen van *Chausséen*, zedert een geruimen tyd, betaalt. Niets noemenswaardigs is met alle die opbrengingen uitgerigt, en schryft de Heer MEERMAN dit toe aan het hoogst wraakbaar gedrag der Opzienderen te *Palermo*, „ die „ het in weelde verteeren, terwyl zy hunne Landge- „ nooten en de Reizigers aan de grootste ongemakken „ blootgesteld laaten." —— Het gebrek aan *Herbergen*, 't welk dat der Wegen evenaart, ontgaat 's Reizigers gisping niet. Gelukkige Reizigers door *Sicilien*, die zo veele Voorschryvingsbrieven, als de reizende MEER-

MAN,

MAN, kunnen verwerven! Zodanig een Voorfchryvings-brief vinden wy *Bylage* 2.

Van beide deeze ongemakken, fchoon het laatfte goeddeels geweerd werd, is de Reis door het Eiland vol, en treurig de fchildery der grondgefteltenisfe van deeze voormaalige Koornfchuur. Men leeze, by voorbeeld: „ Zo dra men *Monreale* achter den rug heeft, en dan nog „ eenige mylen gereezen is, wordt het voorige Paradys „ vervangen, door eene der dorfte ftreeken, die men zich „ verbeelden kan; louter fmalle flingerende klooven, met „ rotzen aan beide zyden; deeze wel hier en daar met „ gras en eene dikke oppervlakte van vette aarde over- „ dekt; doch weinig of niet bebouwd. Dan, talryke „ planten en bloemen, die van zelve uit de aarde fprui- „ ten, maaken iedere plek, waar flechts de minfte aarde „ overgebleeven is, tot een geëmailleerd tapyt. Ik zeg „ waar ze overgebleeven is, om dat ik overtuigd ben, „ dat eèn groot gedeelte van het Eiland nu naakte klip- „ pen vertoont, daar te vooren de vruchtbaarfte bodem „ de hoogfte en dikfte koornhalmen naar boven zondt. „ Van zyne bewoonderen ontvolkt, heeft het land al- „ lengskens deeze akkeren zien verlaaten, en de han- „ gende grond, door geene eigenaaren meer beveiligd, „ en aan hevige winden blootgefteld, heeft door iede- „ ren ftorm een gedeelte van zyn beftaan verlooren, tot „ dat alles allengskens naar de daalen of na afgelege- „ ner ftreeken geheel is weggeftooven." —— Treurige waarneemingen van deezen aart treft men te meermaalen aan.

Dan vondt de Reiziger, in den omtrek van *Ayola*, eene zeldzaamheid, en 't geen men in geheel *Europa*, behalven hier, te vergeefsch zou willen zoeken. „ Ik „ meen," fchryft hy, „ het Suikerriet, en zyne volko- „ mene bewerking. Te vooren waren 'er wel een 18 „ *Salmen* gronds mede beteeld, en *Sicilien* kende deeze „ Plant eer ze in *America* op eene wreeder, maar veel „ goedkooper, wyze, in ruimen overvloed, werd aange- „ kweekt; de andere Steden van het Eiland, die ze me- „ de voorheen mochten zien wasfen, hebben ze federt „ vaarwel gezegd." Van het overblyfzel en de Bewerking geeft de Reiziger vervolgens verflag.

Ook vondt hy op *Syracufen* een voorwerp van merkwaardigheid, 't geen de meeste Reizigers niet verzuimen te be-

bezigtigen, naamlyk het *Papyrus-gewas*, langs de zoomen des *Cyanaftrooms*; de eenigfte plaats in *Siciliën* en *Europa*, den een of anderen *Botanifchen* tuin misfchien uitgezonderd, waar zy groeit. De Plant zelve, de bewerking en het gebruik, vindt men hier befchreeven.

De Haven van *Catania* befchryvende, en van de Beer, daar met groote kosten vervaardigd, fpreekende, merkt de Heer MEERMAN op: „ De Infcriptie zegt wel dat deeze „ Beer op 's Konings kosten zou gelegd zyn; doch, om „ den waaren zin deezer woorden te vatten, moet men „ weeten, dat de Koning de daar toe vereischte fommen „ uit de Contributien betaald heeft, die men den *Cata-* „ *neezeren* heeft laaten opbrengen." Van hoe veele Werken, met *Vorften Naamen* pronkende, zou hetzelfde kunnen gezegd worden, fchoon zy alle dat nut niet aanbrengen, 't welk deeze Beer doet!

's Reizigers beklimming van den *Ætna* is zeer leezenswaardig, en onderfcheidt zich van het verflag door anderen des gegeeven. Wat de gezigten daar betreft, door BRYDONE, en anderen, met zulke warme kleuren afgefchilderd, merkt hy op: „ Ik vrees dat weinigen der „ voorige *Ætna*-beklimmers in dit opzicht volkomen ter „ goeder trouw met het Publicq zyn te werk gegaan, en „ dat zy meest in hun Boekvertrek, en door het vuur „ hunner verbeelding aangedreeven, in plaats van met „ al de kalmte der waarheid, een tafereel hebben uit- „ gewerkt, waar van flechts enkele partyen, die hun oog „ waarlyk getroffen hebben, hun het Poëtifche denk- „ beeld hebben ingeboezemd. Van eenigen is het te *Ca-* „ *tania* ten vollen bekend, dat zy den kruin des Bergs „ nimmer befteegen hebben; omtrent anderen heeft my „ de vergelyking van 't geen hunne befchryvingen be- „ helzen, en 't geen ik zelve heb waargenomen, even „ fterk overtuigd, dat, zo zy al de hoogte bereikten, „ zy echter fommige omftandigheden, en vooral die „ van den omvang der heerlyke uitzichten, zoodanig op- „ gefmukt en geborduurd hebben, dat fchier al het ove- „ rige twyfelagtig moet voorkomen. Niet alleen is de „ Berg een groot gedeelte van 't jaar met wolken om- „ kleed; niet alleen blyft hy, zelfs op de helderfte da- „ gen, flechts kort na zonnen-opgang volkomen damploos; „ maar, daar het eigenlyk meest op aankomt, terwyl men in „ het andere het gunftigst oogenblik treffen kan, de opper- „ vlakte des kruins is van zulk een omvang, en de Crater

„ zoo

„ zoo moeilyk rondsom zyn buitenfte muuren te begaan;
„ dat ik bezwaarlyk gelooven kan, dat reizigers meer
„ dan flechts de grootfte helft des horizonts hebben kun-
„ nen omvademen, en 'er een plek zou kunnen aange-
„ weezen worden, waar alles op eens te overzien wa-
„ re." —— Het daadlyk waargenomene van onzen Reiziger is geenzins het minst belangryke deezes Deels.

In den loop deezer Reize vinden wy verflag van de Aardbeevingen, die dit Eiland gefchokt, en op veele plaatzen, ook in deeze eeuwe, de deerlykfte verwoestingen aangerigt hebben. Dan wy kunnen by alles niet blyven ftilftaan. 't Geen hy des te *Mesfina* zegt is treffend.

Van den ftaat der Geleerdheid te *Mesfina* fpreekende, merkt hy, onder anderen, op: „ Wel eer placht 'er
„ aan deeze Schoole een Leerftoel aan de Gefchiedenis
„ toegewyd te zyn; doch de zorg van het *Napolitaan-*
„ *fche* Ministerie, om deeze Weetenfchap aan de Ingeze-
„ tenen der beide Koningryken, zo veel het in zyne
„ magt is, te onthouden, heeft zich ook hier geopenbaard.
„ Men heeft dien *noodloozen* leerftoel, op welken men
„ flechts van Vryheid, van Omwentelingen, van Konings-
„ moorden, hoort verhaalen, afgefchaft, en ik weet niet
„ welken anderen daar voor in de plaats gefteld. Ook
„ op de eenigfte Univerfiteit van *Sicilien*, zal men on-
„ der de 30 Profesforen, die ik onder *Catania* heb op-
„ geteld, 'er vrugtloos eenen in de Burgerlyke Gefchie-
„ denis zoeken. Van de *Napolitaanfche* Hoogefchoole
„ zal men zich den mangel aan dat zelfde Profesforaat
„ herinneren." —— En herinneren wy, te deezer gelegenheid, ons, hoe voor weinig tyds in ons Vaderland de Verlichting in het vak der Gefchiedenisfe tegengewerkt wierd. Dan dit in 't voorbygaan.

Het bezoek, door onzen Reiziger na *Reggio* afgelegd, zal men met deelneeming leezen. Zyne opmerking wegens de *Charybdis* en *Scilla* is kort, en geeft ons dit onderrigt wegens deeze in naam zo bekende en als hoogst gevaarlyk uitgemeete plaatzen. „ De *Charibdis* is thans
„ nog een taamlyk uitgeftrekte cirkel van baaren, die zich
„ hooger dan de overige verheffen; in zyn geheel niet
„ ongelyk aan ziedend water, en op zommige plekken
„ nog als een kolk in 't rond draaijende. Men houdt haar
„ intusfchen niet meer voor gevaarlyk; en dan flechts, als
„ een hevige *Sciroc-wind* blaast, oefent zy nog wel eens
„ haar voorig geweld. —— De *Scilla*, die men alty(d)

„ me

„ met deeze kolk in eenen adem geleerd heeft te noe„ men, is, gelyk schier ieder weet, een veel Noordelyker „ gelegen Rots op de kust van *Calabriën*. Eerst naa „ het doorstaan der schuddingen van de *Charibdis* spanden „ onze Schippers de Zeilen, en een gunstige wind bragt „ ons in een uure tyds te *Reggio* binnen." —— „ Hoe „ de zegeningen der Natuur tegen haare verwoestingen „ op deezen Paradysagtigen grond afsteeken," moet men in de keurige, schoon korte, Beschryving zelve naslaan.

Dit zelfde hebben wy te zeggen ten opzigte van eene allerleezenswaardigste *Naleezing omtrent Siciliën en de Siciliaanen;* eenige losse trekken behelzende, geschikt om dit Eiland en deszelfs Inwoonderen af te schetzen, en die of in het voorige hunne plaats niet gevonden hebben of veel van het reeds gezegde opsommen.

De uitgebreidheid, welke dit Berigt reeds gekreegen heeft, schoon wy eene menigte aangestipte ter mededeeling geschikte zaaken agterwege lieten, belet ons eenig omstandig Verslag te geeven van 's Reizigers Overvaart na, en Verblyf op, *Malta*, welke dit Boekdeel, het laatste deezer *Berichten*, besluit.

By den ryken Ridderstand, en het niet zwaar belaste Volk, steeken de Galeislaaven op de vernederendste wyze af. En, schoon meest, gelyk onze Reiziger betuigt, uit *Booswichten* bestaande, krimpt het Menschlyk hart over hun lot. „ De existentie eens Galeigevangenen, „ zegt MEERMAN, is het uiterste der menschlyke elen„ de." —— Het Tafereel, 't welk hy daar van ophangt, besluite dit Berigt. „ Zy zitten, liggen en werken, al„ tyd geketend aan hunnen roeibank, en boven op 't „ verdek; want het benedenste gedeelte van het Schip „ is met goederen en ballast voorzien. Verslonden van het „ Ongedierte, met geen ander voedzel dan slecht brood, „ boonen, water, en somtyds wat Calabrische Olie, ge„ spyzigd, geen ander nachtleger kennende dan het har„ de hout, waar aan men hun geklonken heeft, is dit al„ les nog slechts de schitterende zyde van hunne genietin„ gen. 't Is dan, wanneer de Galei in Zee, en vooral „ wanneer zy in het vervolgen van een vyandelyk Schip „ begreepen is, dat zy volkomen als beesten behandeld „ worden. Gelyk men wel eens by het voorttrekken eener „ last, die te zwaar voor hunne kragt is, de paar„ den, die men 'er heeft aangespannen, niettegenstaande „ alle hunne pogingen, by aanhoudenheid zweept; zoo

„ gaat ook in die oogenblikken, wanneer men der Ga-
„ lei een ongewoonen fpoed wil byzetten, de ftok des
„ Opzienders over de Roeijeren, van rug op rug, van
„ fchouders op fchouders; de misdaad, de traagheid,
„ eens enkelen wordt zomtyds aan eene geheele bank
„ vergolden."

Nog een enkel woord over den Styl en de Taal in dit geheele Werk. De Heer MEERMAN, weeten wy uit andere Schriften van zyne hand, kan een beter ftyl voeren dan wy hier doorgaans aantroffen; de *berigtgeevende Styl* vordert geene verhevenheid altoos, maar eene duidelyke, die niet altoos het geval is; van de Taal mogen wy 't zelfde aanmerken. MEERMAN's taal in andere zyner Werken is veel zuiverder, min doorfpekt met bastaardwoorden; die, buiten noodzaake, veelvuldig in dit Werk voorkomen. Dit waren de algemeene Aanmerkingen, die wy, by de Aankondiging des eerften Deels, in 't flot op 't ooge hadden, en die niet breeder behoeven uitgehaald te worden.

Reis door Spanje, gedaan in de Jaaren 1786 *en* 1787, *in 't byzonder met opzigt tot den Landbouw, Manufactuuren, Koophandel, Bevolking, Belastingen en Inkomften, van dat Land, door* J. TOWNSEND, *A. L. M. en Predikant te Pewfey, in het Graaffchap van Wilts. III Deels* I *Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *In gr.* 8*vo.* 192 *bl.*

Hoe gaarne wy ons verflag van gewigtige Werken onafgebrookener willen voortzetten, worden wy in dit oogmerk niet zelden verhinderd door andere tusfchenbeide komende Schriften, wel van minder aangelegenheids; doch die, door de Tydsomftandigheden, om den voorrang fchreeuwen. Altoos egter daar aan het oor te leenen, zou de weezenlyke waarde onzer *Letteroefeningen* te kort doen; 't is daarom dat wy de *Reis door Spanje* van TOWNSEND weder ter hand neemen.

Met het Stuk des Deels, hier boven aangekondigd, gaat onze keurige Reiziger van *Cadix* na *Malaga.* Wy moeten met hem niet toeven op alle plaatzen, waar ons daar toe gelegenheid wordt aangeboden; maar flegts nu en dan ftaan blyven. Dit doen wy eerst te *Malaga*, als de Schryver gewaagt van eene zeer nuttige Inftelling, die ongemeen wel gefchikt is voor een Land, waar de

Boe-

Boeren doorgaans arm zyn. „ Zy draagt," schryft hy, „ den naam van *monte pio*, en is eigenlyk eene provinciaale bank; doch met geen ander oogmerk opgericht, „ dan om aan de Landlieden geld te leenen zonder rente, „ ten einde hetzelve tot den aanbouw hunner Landeryen te besteeden. Het daar toe noodige Kapitaal „ ontspruit uit de openstaande geestelyke ampten, *espolios* „ *y vacantes* genaamd (*). In *Gallicien* wordt het zelfde fonds gebruikt tot het aanmoedigen en bevorderen „ der Visscheryen."

Van *Malaga* begeeft zich onze Reiziger na *Granada*. Van de groote Giften, daar aan de Armen uitgereikt, gesprooken hebbende, maakt hy deeze aanmerking, die ook elders dan te dier plaatze past. —— „ Deeze milddeelde Bedelaars zyn ongetwyfeld noodlydende men„ schen; doch hier mag men billyk vraagen: zyn de„ zelve wel in de daad geschikte voorwerpen van mede„ lyden? en behoorde men hun in de vaste overtuiging „ te laaten, dat zy in alle gevallen ondersteund en ge„ holpen zullen worden? Zy moeten, zonder deezen by„ stand, van gebrek vergaan; maar met denzelven zul„ len zy hun nutloos ras voortplanten. Zonder dien zou„ den zy niet aanweezig zyn: en met dezelve teelen zy „ voort, en vermenigvuldigen de voorwerpen van ellen„ de. De liefdaadigheid verdient niet langer deezen naam, „ zo dra zy enkel strekken kan om het gebied der mensch„ lyke ellende te vergrooten. Ware het mogelyk de ar„ moede te verbannen door eenige andere middelen, dan „ door arbeid en onafgebrooken vlytbetoon, dan zou men „ de milddaadigheid veilig mogen vergunnen haare han„ den uit te strekken, ten einde de naakten te kleeden, „ de hongerigen te spyzen, de dorstigen te drenken, en „ de behoeftigen huisvesting te bezorgen. Maar eene „ milddaadigheid zonder aanzien van persoonen is ten „ al-

(*) Deeze bank is eene voortreffelyke Instelling des laatst overleden Konings, en dient tot onderfteuning der Landlieden in deeze Provincie. Men leent dezelve in Louwmaand zo veel geld als zy noodig hebben om hunne Akkers te bezaaijen, en gereedschappen tot den Akkerbouw te koopen. Zy betaalen daarvan geene Rente; maar verbinden zich om het voorgeschooten geld te rug te geeven, zo draa zy, na het inzamelen van den volgenden Oogst, derzelver Graanen verkogt hebben. Deeze onderfteuning bedroeg, in 't Jaar 1784, de som van 3,300,000 Realen. *Aant. van den Hoogd. Vert.*

„ allen ongelukke juist de dringendfte aanmoediging tot „ luiheid, overdaad en ondeugden. Deeze grondbeginze- „ len kunnen nimmer te diep ingedrukt worden. Zy wor- „ den nogthans zo weinig begreepen, dat men dezelve „ niet alleen in *Spanje*, maar zelfs by verlichter Natien, „ over 't hoofd ziet, of het tegendeel te werk ftelt, „ en dit gefchied nergens meer dan in *Engeland*." —— Wy voegen 'er by, dat *Holland*, althans op eenige Plaatzen, ook rykiyk deel in deeze verkeerdheid gehad hebbe. In den tegenwoordigen tyd, daar noodzaaklykheid gebiedt van deeze te kwistige uitdeelingen af te zien, ontdekt men te dier Plaatzen, meer dan elders, eene ongefchiktheid en weerzin van werken; wy onthouden ons van plaatslyke voorbeelden, die in menigte voorhanden zyn, op te haalen.

Townsend vervolgt zyne Reis van *Granada* na *Carthagena*, befchryft *Guadix* en *Lorka*. Te *Carthagena* ontmoet en tekent hy veel merkwaardigs op. Daar misbruiken ziende en gispende, laat hy zyn eigen Land, ftrydig met de doorgaande gewoonte der *Engelfche* Reizigeren, niet ongegispt. Van de onkosten, befteed aan de te *Carthagena* door vyfhonderd Soldaaten bewaakt wordende twee duizend Slaaven, wier werk geen tiende gedeelte bedraagt van de kosten daar toe aangewend, fpreekende, gaat hy voort. — „ De ongerymde gewoonte, om veroor- „ deelde Misdaadigers ten dienfte van het land te doen „ arbeiden, is tot *Spanje* alleen niet bepaald. Wy heb- „ ben dezelve mede ingevoerd in ons verlichter Eiland, „ gelyk men zien kan te *Portsmouth*, waar de Opper- „ opziender van de Artillery bezigheid verfchaft aan „ twee of drie honderd fchelmen, die ongelyk beter ge- „ voed worden dan de eerlykfte, vlytigfte en zuinigfte, „ Boer in *Engeland*. Zy krygen voor hun daaglyksch „ rantfoen meer dan achttien oncen brood, byna een „ pond vers vleesch, een once kaas, een pint foep, om- „ trent een pint bier, en ruimen overvloed van aardappe- „ len. Moet men niet bekennen, dat men, met dit voed- „ zel, goede kleederen, gemaklyke huisvesting, en ligt „ werk, derzelver toeftand voor een vlytig, maar arm „ man, in de daad, benydenswaardig maakt? En nog- „ thans kost het Onderhoud deezer Fielten zo veel geld „ aan de Natie, dat van de fom, voor ieder van dezel- „ ven befteed, een geheel huisgezin in tamelyken over- „ vloed zou kunnen leeven."

Was

Was *Spanje* niet éénig in de verkeerdheden, welke wy uit dit Deel tot dus lange uitkipten; eene verkeerdheid, die éénig, zo wy gelooven, altHans hoopen, in haare soort mag genoemd worden, kunnen wy niet onopgetekend voorby treeden. Van kwaadaartige Koortzen te *Carthagena* gesprooken hebbende, die, in den Jaare 1785, alleen in de drie Herfstmaanden, vyf en twintig honderd menschen, en in het volgend jaar nog drie en twintig honderd, wegsleepten, vermeldt hy het Hofbevel, aan alle de Artzen gegeeven, om hunnen Zieken geen ander Geneesmiddel voor te schryven, dan dat van Don JOSEPH MASDEVAL. Dit middel wordt hier vermeld, met eenige aanmerkingen over de werking; waar op onze Reiziger vervolgt: „ De „ Artsen te *Carthagena* toonden zich bereidwillig om „ aan dit Geneesmiddel al dat vertrouwen te schenken, „ welk het verdiende, en geen ander voor te schry- „ ven, wanneer zy overtuigd waren, dat zulks veilig „ kon geschieden; doch zy oordeelden het onbillyk, „ dat men hen, in alle gevallen, het gebruik van andere „ Geneesmiddelen verbood. Zy zonden, derhalven, „ hunne tegenbedenkingen ten Hove, maar kreegen ten „ antwoord eene stellige order van den Koning, dat zy „ zich moesten onderwerpen aan den Intendant der „ Scheepstimmerwerf, en niets dan volgens zyne on- „ derrigting mogten voorschryven.

„ Terstond na de aankomst van dit Bevelschrift, deedt „ de Intendant alle de Geneesheeren by elkander komen, „ en maakte hen den Koninglyken Wil bekend; daar by- „ voegende, dat, in geval van ongehoorzaamheid, de „ kerkers gereed waren, en de wachten bereid stonden „ om zyne bevelen uit te voeren. De Artsen beklaag- „ den zich hier over; doch met weinig vrucht: want, „ toen de Intendant zeer ernstig beduid hadt dat men „ niets minder dan eene volstrekte onderwerping eischte, „ bewilligden zy om het Opiaat in alle gevallen voor te „ schryven, en, ten einde het blyken mogt dat zulks hun „ oprecht voorneemen was, tekenden zy een getuig- „ schrift, dat zy geen ander Geneesmiddel voor zo krag- „ tig en vermogend kenden als dit, 't welk de Koning „ aangepreezen hadde.

„ Het Volk onderwierp zich echter zo gewillig niet „ aan het Koninglyk Bevelschrift. Toen 't zelve ver- „ nam, dat de Artsen hunne Voorschriften niet verande-

„ ren mogten naar vereisch van zaaken, en volgens de „ omstandigheden der ziekte, waar door men kon aangetast worden, weigerde het volstrekt de hulp der Geneesheeren in te roepen, en besloot liever deszelfs leven of dood aan het geval over te laaten. —— Zo „ haast diensvolgens aan het Hof bericht werd gezonden, dat de Artsen gevaar liepen van honger te sterven, en het Volk, wegens gebrek aan bystand, in „ menigte stierf, bedaarde de Minister, die eindelyk „ zyne toestemming gaf om de zaak in verschil by te „ leggen; laatende aan de Zoonen van ESCULAAP de „ vryheid, om ten welzyn van de burgerye over het algemeen, volgens derzelver eigen oordeel, te werk te „ gaan; doch hen te zelver tyd noodzaakende, aan alle „ de lyders in het Koninglyke Hospitaal, geene andere „ geneesmiddelen, dan alleen het Opiaat, voor te schryven.

„ Dit is misschien het eerste voorbeeld, dat een willekeurig gezag de verrichtingen der Geneesheeren in „ deezervoege heeft gedwongen, en die klasse van Burgeren tot eenpaarigheid in het vak van hun beroep „ heeft willen noodzaaken (*)."

Het Stadsbestuur van *Carthagena* heeft zeer in 't oog loopende gebreken: één zullen wy ten voorbeelde ophaalen. „ Niets," schryft onze Reiziger, „ kan gebrekkiger „ zyn dan de Regeering van erflyke *Regidores*, welke men „ de dertig Dwingelanden zou mogen noemen (want dit is „ hun getal). Doch, om het juk nog ondraagelyker te „ maaken, is het ampt van *escrivano del numero* insgelyks erflyk, en mag zelfs in gedeelten verkogt, of door „ eenen Stedehouder waargenomen worden. Hoewel de „ *Syndicos*, even als de Romeinsche *Tribunen*, door het „ Volk worden aangesteld, hebben nogthans de *Regidores* by derzelver verkiezing den meesten invloed: en „ dewyl zy telkens maar voor één jaar gekoozen zyn, „ durven zy op geenerlei wyze al te naauwgezet zyn in „ het waarneemen van hunnen plicht jegens derzelver „ medeburgeren.

„ Men

(*) Wy herinneren ons hier, in ons *Mengelwerk* des Jaars 1794. bl. 543, iets over de Oude *Egyptische Geneesheeren* te hebben bygebragt, 't welk naar zulk een Dwang smaakt; doch zo stapelzot niet is.

„ Men verhaalt, dat, in gevolge van dit gebrekkig „ zamenstel van Regeering, de *Regidores*, zo wel als de „ *Escrivanos*, bestendig hun best doen om het Volk uit „ te zuigen. Dit is zeker, dat zich voor de eerstge- „ noemden veele gelegenheden daar toe opdoen, behal- „ ven de zetting van den prys der leevensmiddelen. On- „ der de gewoonste, doch ook tevens de meest in 't oog „ loopende, knevelaaryen, behooren zekerlyk het uitvin- „ den van nieuwe Ampten, met meer dan ruime inkom- „ sten, zo voor zichzelven, als ten voordeele hunner „ afhangelingen. Wyders ook het onderling verdeelen „ van aanzienlyke geldsommen, onder voorwendzel van „ Springhaanen te verdelgen, wanneer 'er maar weinige „ of geheel geene zwermen van die Insecten te vinden „ zyn: waar na zy aan het hof valsche berichten inle- „ veren, met byvoeging van zulke getuigschriften we- „ gens hunne waakzaamheid, dat zy met loftuitingen „ worden overlaaden, in plaats dat zy veel eer de „ strengste bestraffing verdienden. —— Onder dit zelfde „ voorwendzel hadden zy, niet lang geleden, driemaal „ honderd duizend Realen, of omtrent drie en dertig „ duizend guldens, in rekening gebracht, en lieten zich „ deeze aanmerkelyke som opbrengen door middel van „ een *arbitrio*, of algemeene belasting op de Ingezetenen, „ hoewel geen sterveling kon te weeten krygen, welk „ gedeelte van de omliggende landstreek door Springhaa- „ nen was bezogt geweest. Het zou gevaarlyk zyn de „ minste klachten te doen over zodanige misbruiken, „ als zynde de slaafsche afhangelykheid hier reeds tot „ die hoogte geklommen, dat ieder burger niets zo zeer „ ter harte neemt dan de gunst en bescherming van ee- „ nen *Regidor* deelachtig te mogen worden, als in de „ daad het eenigst middel zynde om voor zyn persoon „ en eigendommen in veiligheid te kunnen leeven. Deeze „ omstandigheid toont allerduidelykst aan, dat 'er eene „ zeer gebrekkige Regeering plaats heeft, en de Wetten „ slegt gehandhaafd worden; want waar men zulke mach- „ tige beschermers en derzelver afhangelingen ziet, daar „ mag men ook dit zeker gevolg daar uit opmaaken, dat „ de Wetten krachteloos zyn, en het geweld zich op den „ throon des rechts en der billykheid gevestigd heeft."

De laatste Afdeeling behelst de Reis van *Carthagena* na *Alicanten*. Om ten opzigte van de laatstgemelde Stad iets over te neemen, diene het volgende: „ Ik vermaak-

„ te

„ te my in de groote Kerk niet weinig, hoewel geenzins met haare bouworde, veel minder nog met eenige altaaren; maar 't geen waar op ik myne aandacht vestigde was een, door het Collegie van Kardinaalen vergund, en door den Aardsbisschop benevens den Bisschop bekragtigd, soort van privilegie, bestaande in twee duizend vyf honderd en tachtig dagen aflaat voor ieder boetvaardige, die, voor het altaar van de Moedermaagd, zal zeggen *ave* MARIA *purissima* (wees gegroet allerzuiverste MARIA,) en even zo veel voor allen, die, deeze woorden aanhoorende, antwoorden zullen, *sin peccado concebida* (onbevlekt, of zonder zonden ontvangen.)"

Van den Koophandel, te deezer Stede gedreeven, die zeer sterk is, ontmoeten wy hier keurige berigten; dan wy hebben lang genoeg by onzen onderwyzenden en verlustigenden Reiziger, voor ditmaal, getoefd, en zullen hem welhaast tot op het einde zyner Reize vergezellen.

De Slacht-offers van Kloosterdwang, Tooneelspel, in vier Bedryven, in Prosa, naar het Fransch van MONVEL. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1796. *In 8vo.* 100 *bl.*

Indien ons geheugen ons niet bedriegt, herinneren wy ons, in vroegere dagen, een bericht in de Nieuws-papieren geleezen te hebben, 't welk eene soortgelyke Gebeurtenis voorstelde als hier ten toneele gevoerd word; 't geen zeker dit stuk meer belangryk maakt. —— Huichelary, Dweepzugt, Priesterlyke Overheersing, en Geestelyk Bedrog, worden hier in een sterk licht geplaatst, en steeken niet minder af by de edele en vrye denkwyze van verlichte Verstanden, in hooger en laager kring. —— Indien het noodig zy, by 't Menschdom, der bovengenoemde afschuwlyke euveldaaden nog meer de verachting der weldenkenden te bewerken, zal zeker dit Toneelspel, waarin dezelven in alle haare afgryslykheden vertoond worden, niet weinig daar toe bydraagen; en wenschen wy, dat soortgelyke Geschriften hunne bedoeling, om dezelven in den poel der verfoeijing te stooten, hoe eer hoe beter mogen bereiken.

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

Verhandelingen, raakende den Natuurlyken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeeven door TEYLER's *Godgeleerd Genootschap. XVde Deel. Te Haarlem, by* Joh. Enschedé en Zoonen *en* J. van Walré, 1795. *Behalven het Voorberigt*, 469 *bl. in gr.* 4*to.*

Op de belangryke Vraage des Godgeleerden Genootschaps van TEYLER, 't welk hier een XVde Deel der Verhandelingen, by 't zelve uitgegeeven, aanbiedt, *Is het Inwendig Bewys, afgeleid uit de Goedheid en Godebetaamlykheid, of wel uit de Strekking, der Christlyke Leer, ter bevordering van 's Menschen Gelukzaligheid, genoegzaam, ter overtuiging dat dezelve waarlyk Godlyk, dat is, met de daad op Godlyken last, door* JESUS *en de Apostelen, verkondigd is? — of moet 'er, om eene gegronde en volkomene overtuiging deswegen voort te brengen, het Uitwendig Bewys, ontleend uit de Euangelische Geschiedenis, en de Wonderwerken, door de Eerste Predikers verrigt, bykomen?* ontmoeten wy vier Antwoorden. — Het eerste, met den Gouden Eerpenning bekroond, geschreeven door CORNELIUS ROGGE, Leeraar der *Remonstranten* te *Leyden*. —— Het tweede van JAN BROUWER, Leeraar der *Doopsgezinden* te *Leeuwarden*. —— Het derde van ALLARD HULSHOFF, A. L. M. Ph. Dr. en Leeraar der *Doopsgezinden* te *Amsterdam*. —— Het vierde van WILLEM DE VOS, Leeraar der *Doopsgezinden* te dier zelfde Stede. De Schryvers der drie laatstgemelde Antwoorden zyn, door de Directeuren van TEYLER's Nalaatenschap, met een Zilveren Eerpenning begiftigd.

Het onopgesmukt Verslag, 't geen de Leden des Godgeleerden Genootschaps doorgaans voor elk Deel der Verhandelingen, by hun uitgegeeven, plaatzen, heeft ons meermaalen, wanneer wy de Deelen deezes Werks ter beoordeeling onderhanden namen, voorgelicht, en opgeleid om den aart en waarde van de geplaatste Verhandelingen te doen kennen. Van anderer en niet van

hun eigen werk ſpreekende, dan alleen zo verre de Beoordeeling betreft, mogten wy 'er dooreen wel op afgaan, en vonden te meermaalen, by het leezen der Verhandelingen zelve, het des berigtte volkomen met de waarheid eenſtemmig; en moesten het toekennen van den Gouden Eerprys billyken.

In de Voorreden, voor dit Deel geplaatst, waarin die Leden rekenſchap geeven van hunne gedaane keuze, van den aart van het gekoozene, en 't geen zy verder meldenswaardig agten, treffen wy een Berigt aan, 't geen wy, naa de leezing der Verhandelingen, gaarne onderſchryven, en daarom grootendeels onzen Leezeren noch willen, noch mogen, onthouden.

„ Hoe zeer," dus laaten zy zich hooren, „ wy er-
„ kennen moeten, dat eenigen der Verhandelingen, die
„ ongedrukt gebleeven zyn, veel goeds en ſchoons be-
„ vatten, hebben wy den voorrang niet kunnen weige-
„ ren aan die, welke wy hier uitgeeven. Terwyl de
„ Uitgeevers het ééns zyn in de Hoofdzaak, verſchillen
„ zy in de Behandeling. En gelyk dit verſchil aange-
„ naam is, en de verveeling uitſluit, waar toe men by
„ ſtukken, die over dezelfde ſtoffe loopen, ligtelyk kan
„ vervallen, door de groote overeenkomst, die zy on-
„ derling hebben, zo ontſtaat ook daar uit een ſchoon
„ geheel, dat luttel overlaat om te verlangen.

„ Eene zeer bondige en volledige Beantwoording der
„ Vraage zelve, hebben wy gevonden in het Werk van
„ C. ROGGE. Het Inwendig Bewys ſchynt ons, daar
„ in, aan alle kanten bezien en getoetst te zyn. En,
„ bedriegen wy ons niet, dan is, daar in, de ongenoeg-
„ zaamheid van dit bewys op zichzelve, de noodzaak-
„ lykheid van het Uitwendige 'er mede te vereenigen,
„ en de kragt, oorſpronglyk uit deeze vereeniging,
„ klaar blootgelegd, en gehandhaafd tegen het voornaam-
„ ſte, dat men 'er op kan aanmerken; alles, daaren-
„ boven, in eenen ſtyl, welks beknoptheid en leevendig-
„ heid de voordragt des te behaaglyker maakt. Schoon-
„ geenzins onbekend met de Voorſtanders van het andere
„ Gevoelen, is de Schryver niet breedvoerig in Aanhaa-
„ lingen uit hunne Schriften.

„ Meer vindt men daar van in de Verhandeling van
„ J. BROUWER, die ook, buiten deezen, eene zeer goede
„ en wel uitgewerkte redeneering, over het onderwerp
„ behelst. En het zelfde mogen wy zeggen over de Ver-

„ han-

„ handelingen van A. HULSHOFF en W. DE VOS. Even-
„ wel zyn die, in de meer onmiddelyke redeneering, kor-
„ ter, en houden zich langer op by de Schryvers, die
„ in onze dagen, of al vroeger, getragt hebben, de aan-
„ dagt van het Uitwendig Bewys af te trekken, om die
„ alleen op het Inwendig te doen vestigen.

„ 't Geen, ondertusfchen, van deeze Schryveren, in
„ de drie laatfte Verhandelingen, gezegd wordt, is het
„ zelfde niet, en loopt vry wat uit één. De één fpreekt
„ van fommigen, daar de anderen van zwygen, en van
„ dezelfde fpreeken zy op onderfcheiden wyzen. 't Ge-
„ volg hier van is, dat zy onderfcheidene Bydraagen tot
„ de laater gefchiedenis der twee Bewyzen leveren, die
„ elk het haare kunnen toebrengen, om deeze gefchie-
„ denis volkomener te maaken.

„ In de Verhandeling van BROUWER zal men kunnen
„ opmerken, dat hy zwaarigheid maakt, van flinkfche
„ bedoelingen toe te fchryven aan hun, die het *Inwen-
„ dig* Bewys willen verwaarloosd, en alleen het *Uit-
„ wendig* (*) beoefend hebben. Doch HULSHOFF en DE
„ VOS zyn hieromtrent niet zo teder. En 't geen zy
„ voor hun oordeel, in dit opzigt, bybrengen, kunnen
„ wy niet nalaaten te denken, dat veelen grootlyks zal
„ doen neigen, indien niet geheel overhaalen, om het
„ voor welgegrond te houden. —— ——

„ Behalven de gemelde, zyn ons nog verfcheidene
„ Stukken ter hand gekomen, waarin de andere zyde
„ des Gefchils wordt voorgeftaan. En gaarne hadden
„ wy daarvan ook iets in 't licht gegeeven. Maar de
„ beste zelve waren niet van dien aart, dat zy ons toe-
„ lieten, hier toe te befluiten. Vrugtloos hebben wy
„ gezogt naar bewyzen van eenig gewigt voor de ftel-
„ ling, in de meeste voorkomende, dat Wonderwerken,
„ by luiden van verftand, niets betekenen. En geheel
„ zyn wy te leur gefteld in onze, gelyk wy meenen,
„ allerbillykfte verwagting, van de Goedheid, Gode-
„ betaamlykheid, en heilzaame Strekking, der Christlyke
„ Leere, ten bewyze van haaren Godlyken Oorfprong,
„ uit-

(*) In deeze zinfneede is een blykbaare fchryf- of drukfeil, en de woorden *uitwendig* en *inwendig* verkeerd geplaatst; men hebbe te leezen: „ die het *Uitwendig Bewys* willen verwaar-
„ loosd, en alleen het *Inwendig* beoefend hebben."

„ uitgewerkt te zien. Ongelyk beter, zelfs, dit durven
„ wy verzekeren, is dat gedaan in eenige der ongeplaat-
„ ſte Verhandelingen, die de Ongenoegzaamheid deezer
„ Goedheid, enz. beweerden. Sommigen onder die,
„ waar van wy thans ſpreeken, hebben 'er naauwlyks
„ iets van; en hebben anderen meer, 't is veel te wei-
„ nig om iets af te doen; behalven dat wy 'er ook heb-
„ ben aangetroffen, die de Inwendige Voortreffelykheid
„ der Christlyke Leere met geen ander oogmerk ſchee-
„ nen op te haalen, dan om ze te beknibbelen.

„ Voor 't overige twyffelen wy niet, of allen, die de
„ Christlyke Leer hoogagten, zullen de Verhandelingen,
„ welke wy hier uitgeeven, met genoegen leezen. Som-
„ migen hunner, vleien wy ons, zullen 'er door te rug
„ komen van de hooge verbeeldingen, welke zy tot
„ nog toe gevoed hebben van eenige der Schryveren,
„ wier gevoelen daar in beſtreeden wordt. Anderen,
„ vertrouwen wy, zullen 'er aanleiding in vinden, om
„ hun Geloof op de regte gronden te bouwen, en die
„ zulks reeds gedaan hebben, om zich in dat Geloof
„ te bevestigen en te verſterken."

By deeze opgave zouden wy het kunnen laaten be-
rusten, en onze Leezers tot de Verhandelingen zelve
wyzen, om te zien of wy te veel deeden met dit over-
neemen van de taal der Beoordeelaaren; dan het gewigt
der zaake en de ſchoonheid der Verhandelingen verbie-
den ons eene dergelyke verzending; en willen wy lie-
ver andermaal tot dit Deel wederkeeren, dan het zo uit
de hand leggen. Wy bepaalen ons tegenwoordig tot een
nader verſlag van de met den Gouden Eerprys bekroon-
de Verhandeling.

De Eerw. Burger ROGGE ſplitst, naa eene korte en
gepaste Inleiding over het Geloof der menigte, en een
kunstgreep des Ongeloofs, om 't zelve te doen wanke-
len, zyne Verhandeling in twee deelen. —— Het I, is
ingerigt, om te betoogen, „ dat het *Inwendig Bewys* op
„ zichzelven niet genoegzaam is ter overtuiginge dat de
„ Christlyke Leer waarlyk Godlyk is." —— Het II
„ dat hetzelve de hulp van het *Uitwendig Bewys* te
„ dien einde behoeft."

Vooraf zendt hy eenige Aanmerkingen ter ophelderin
van het Vraagſtuk, en het voorkomen van verkeerd
opvattingen: niet in een bedillenden trant; maar m
oogmerk om welverſtaan te worden.

Da

Daarop treedt hy ten bewyze der eerstgemelde Stellinge. Zeer fraai is zyne Voordragt in het Onderzoek hoe veel uit het *Inwendig Bewys* kan afgeleid worden; dit in alle fterkte voorgefteld hebbende, gaat hy voort om de Ongenoegzaamheid daar van te doen zien, en 't zelve, uit verfcheide oogpunten befchouwd, nog nader aan te dringen. —— Niet onaangeroerd laat hy de wyze, op welke de Voorftanders van het *Inwendig Bewys* hunne zaak aandringen; doch zyne wederleggende Aanmerkingen daar op brengen hem tot het Befluit der Ongenoegzaamheid van 't zelve.

Waarop hy tot de tweede Hoofdafdeeling treedt. Gewigtig is, in deezen, de Bepaaling, wat men door een *Wonderwerk* te verftaan hebbe. Volgens den Bybel is een Wonderwerk, zyns oordeels, *zodanig eene daad, werk of gebeurtenis, die blykbaar door God zelven gewrocht is, en daar in van alle andere werkingen van God, als fchepping en onderhouding, onderfcheiden is, dat dezelve gefchiedt of gewrocht wordt met het bepaalde oogmerk, om de verklaaring van hem, die voorgeeft van God gelast te zyn tot het verkondigen van zekere leer, geloof te doen vinden.* —— Deeze bepaaling wordt verder door den Verhandelaar ontwikkeld, en voorts onderzogt, of het *Wonderbaare*, zodanig gefteld zynde als ons de H. S. voordraagt, tot een fteunzel van het Inwendig Bewys kan dienen, en aan 't zelve dien voldingenden nadruk byzetten, welken het, op zichzelven ftaande, mist. In het betoog hiervan befchouwt hy eerst het ftuk in 't algemeen, en vervolgens met betrekking tot de Leer van JESUS.

Aangemerkt hebbende, „ zo wel als ik regt heb om „ te vorderen, dat eene van God afkomftige Leer waar„ lyk zodanig gefteld zy, dat ik oordeelen moet dat zy „ van God kan komen; evenveel regt heb ik om te „ eifchen, dat zy van bewyzen vergezeld gaat, die „ toonen, dat zy van God komt", vaart hy voort; (dit zal ons een ftaal zyner fchryfwyze opleveren): „ Verre „ zy het intusfchen van my, aan het Wonderbaare zulk „ eene voldingende overtuigingskragt toe te fchryven, „ dat men by 't zelve de gefteltenis der Leere niet be„ hoeft in aanmerking te neemen (*). Integendeel be„ weer

(*) Zommigen willen de Godlykheid van JESUS Zending en Leer alleen uit de Wonderen, zonder opzigt tot de geftelte-

„ weer ik, dat men juist met de Leer moet beginnen
„ Laaten wy toch waardige begrippen van God koeste
„ ren. Hy spreekt als een wys Vader met redelyke
„ Kinderen. Hy heeft ons met verstand en oordeel be
„ giftigd; hy kan niet willen, dat wy terstond, op he
„ beschouwen van iets buitengewoons, iets dat ons bo
„ vennatuurlyk voorkomt, zullen uitroepen: *Dit is God*
„ *werk;* alles wat die Wonderdoener zegt zyn Godspraa
„ ken. Integendeel, zelfs by de veronderstelling, da
„ het Uitwendige Bewys alleen alles afdoet, moet ik
„ toch myn oordeel gebruiken, of het geen ik voor een
„ Wonder houde, in der daad, een Wonder is, of het
„ in der daad beantwoordt aan die bepaaling, welke bo-
„ ven van 't zelve gegeeven is, of het van God kan
„ komen, of 'er eenige noodzaaklykheid voor zulk een
„ buitengewoon werk gevonden wordt. Zonder dit te
„ onderzoeken kan ik nimmer waare Wonderen van be-
„ drog en inbeelding onderscheiden. En hoe zal ik dit
„ onderzoeken, als ik de gesteldheid der Leere niet me-
„ de in aanmerking neeme? —— Ben ik ongeschikt,
„ onbekwaam, om over de Godewaardigheid eener Leer
„ te oordeelen (*), dan ben ik nog ongeschikter, om de
„ waarheid van een Wonder te toetzen, of dit gevolg
„ te trekken, hy die de Wonderen werkt is van God
„ gezonden. Ik stem toe, dat het gros des menschdoms
„ tot het eerste niet zeer bekwaam is, en de laatste
„ gevolgtrekking voor deszelfs vatbaarheid meer bere-
„ kend is; maar dit is geene natuurlyke, slegts eene
„ toevallige, onbekwaamheid, die niet alle menschen be-
„ treft, en waar uit niet volgt, dat dit onderwerp niet
„ voor de menschelyke regtbank mag betrokken wor-
„ den. Wy spreeken hier toch van het natuurlyk ge-
„ zond verstand, dat door oefening versterkt, en vatbaar
„ is voor redemaatige betoogen. —— Men zegge niet,
„ als het Wonder niet alles afdoet, dan kunnen wy we[l]
„ eens eene waare Godlyke Leering, op eigen gezag,
„ verwerpen, omdat zy ons ongerymd, onwaarschynlyke

„ Ge-

tenis der Leere, bewyzen; tot deezen behoort FARMER, o[ver]
de Wonderen, en een ongenoemde Schryver van, *de Waarh[eid]*
van den Christlyken Godsdienst beweezen voor Ongeleerden; [een]
Werkje dat der leezinge wel waardig is.

(*) Dit beweert FARMER t. a. p. bl. 97, en elders.

„ Gode onwaardig, voorkomt. Neen, dit is onmogelyk, „ even zo onmogelyk, als dat wy ons ten aanzien van „ waare Wonderen zouden bedriegen: geene waare Godlyke Leere is 'er, die ons zodanig zal voorkomen, „ als wy haar regt kennen; de mogelykheid van het tegendeel te veronderstellen, is het zelfde, als te vermoeden, dat God zich een doel zou willen voorstellen, het welk hy niet zou kunnen bereiken; ons iets „ openbaaren, dat aan het gezond verstand zodanig zou „ toeschynen. Maar al veronderstelt men zulks eens, „ zal dan het Wonder op zichzelve, als de bevestiging „ van eene verzekering op gezag, ons oordeel veranderen, ons wys doen vinden dat ons ongerymd voorkomt, ons regt doen beschouwen het geen wy verkeerd inzien? Het kan niets meer, dan ons beweegen „ om te twyfelen, ons oordeel op te schorten; het kan „ een ingewikkeld geloof, maar geene gegronde en volkomene overtuiging, voortbrengen. — Zekerlyk een „ Wonder kan my vergewisfen, of zekere leering Godlyk „ zy, maar dit ontslaat my niet van het onderzoek, of „ zy waar, of zy Gode waardig is. Het is niet genoeg „ te zeggen, van God komt niets dan waarheid, en dat „ zyns waardig is; dit erken ik, en nogthans onderzoek „ ik — niet uit twyfel of hy my zou kunnen bedriegen — maar om aan de betrekkingen, waar in ik „ tot hem en myzelven staa, te beantwoorden — maar „ om dat hy, my redelyk scheppende, ook wil, dat ik, „ in deeze allergewigtigste zaak, myne redelyke vermogens gebruike — maar om dat ik weeten moet, of ik „ hem, die in zynen naam spreekt, wel verstaa — „ maar om dat ik, zelfs tot een regt verstand der leering, en niet minder tot eene gegronde overtuiging „ van haare waarheid, behoeve, eene regte kennis van de „ onderlinge overeenstemming en samenhang der leeringen, en tevens van haare overeenstemming met alle „ gezonde begrippen der Rede, wegens het volmaakt „ Opperweezen. Dit kunnen Wonderen my niet geeven; „ zy zeggen: *dit is van God*; maar niet, *dit is Waarheid*, en in dit geval is dit niet het zelfde (*). —

„ Maar

(*) Wonderen kunnen zeker veele duisterheden in de Leer opklaaren, maar niet waar maaken het geen in zich zelven valsch is.

„ Maar wat meer is; Wonderen, hoe eigenaartig ge-
„ schikt om de Godlykheid van stellige leeringen te be-
„ wyzen, kunnen zelfs ten deezen aanzien geene gegron-
„ de overtuiging voortbrengen, zonder het onderzoek
„ van dezelve. Ik moet immers onderzoeken de gesteld-
„ heid dier leering, om daar uit af te leiden of het
„ Wonder een welgepast bewys voor dezelve, of 'er
„ tusschen leer en wonder zekere overeenstemming zy?
„ Het Wonder toch zo wel als de Leer komen beide
„ van God: in beiden moet ik God vinden; in beiden
„ moet ik niet alleen magt, maar ook goedheid en wys-
„ heid, ontdekken; en zo beiden van God komen, zal ik
„ 'er dit ook in aantreffen, als ik slegts onbevooroordeeld
„ onderzoek. Die goedheid en wysheid bespeur ik,
„ wanneer ik in de bedoeling der Openbaaring gewigt en
„ gelukzaligheid, in de middelen orde, zamenhang, over-
„ eenstemming en gepastheid, ontdek. Zo een, die zich
„ voor een Godlyk afgezant uitgaf, door een magtwoord
„ een mensch oogenbliklyk doodde, en door dit Won-
„ der my de herleeving van het ganſche Menschdom
„ tragtte te bewyzen, zou hy, wat hy ook by my uit-
„ werkte, geen eigenlyk geloof by my verwekken.
„ Voor het naast denk ik, dat ik myn oordeel zou op-
„ schorten. — Men moet, derhalven, geheel vergeeten
„ zyn, dat God tot ons alleen als redelyke en verstan-
„ dige weezens kan spreeken, wanneer men stelt, dat
„ Wonderen alleen, op zichzelve, zonder eenige agt-
„ geeving op de gesteltenis der Leer, in ons eene ge-
„ gronde overtuiging van de Godlykheid van eenige Leer
„ zouden kunnen te wege brengen."

Dit past de geagte Schryver vervolgens toe op de Christlyke Leer, ter voller bevestiging, dat de Leer zonder Wonderen, zo wel als de Wonderen zonder Leer, afgebrooken stukken, raadzels, zyn, waar aan de ontknooping ontbreekt. — Wy kunnen hem hierin niet volgen; doch mogen niet overslaan 'er by te voegen 't geen hy ten slotte van dit alles aanmerkt.

„ Om alle misvatting voor te komen, als of ik my
„ aan de verkeerdheid schuldig maakte, van in een cirkel
„ te redeneeren, zal ik hier nog eenige korte Stellingen
„ byvoegen. De Godewaardigheid eener Leere kan
„ haare daadlyke Godlykheid volstrekt niet betoogen
„ dit rust op deezen regel; alles wat Godewaardig is, i
„ wel middelyk, maar niet onmiddelyk, Godlyk. Z

„ b

„ behoeft dus altyd hier toe het bewys uit de Wonderen „ ontleend. —— Eene Leer zelfs kan zodanig geſteld „ zyn, dat zy het bewys der Wonderen behoeft, om „ haare Godewaardigheid het volkomenst te doen bly- „ ken. —— De Godlykheid van het Wonder kan uit „ het Wonder zelve beweezen worden; en dus de Go- „ dewaardigheid verondersteld worden zonder de Leer: „ dit is gegrond op dien regel; alles wat Godlyk is, is „ Godewaardig. Schoon de beſchouwing der Leer het „ laatſte in den helderen dag kan ſtellen, het behoeft „ hier toe de Leere niet. De Godlykheid der Leere „ kan nimmer door het Wonder beweezen worden, zon- „ der vergelyking van het laatſte met het eerſte.

„ De Christlyke Leer is goed, Gode betaamend, en „ eigenaartig ſtrekkende tot bevordering van alle waare „ Gelukzaligheid, ook zonder opzigt tot het wonderbaare.

„ De Christlyke Leer wordt volkomener, Gode betaa- „ mender, en werkdaadiger in de bevordering van alle „ waare Gelukzaligheid, zo wel als daadlyk Godlyk, „ door de Wonderen als een bewys aan te neemen."

De Burger ROGGE, wel bewust, dat zyn ſtuk, 't geen hy voldongen rekende, nog door tegenbedenkingen gedrukt werd, verledigt zich, in de laatſte plaatze, om ook deeze uit den weg te ruimen. Dan wy hebben reeds lang genoeg van deeze Verhandeling geſprooken om het gewigt daar van te doen kennen, en moeten ons berigt ten einde ſtuuren. Dan wy mogen het niet doen zonder nog deeze Aanmerking af te ſchryven, „dat de ganſche Euangeliſche Geſchiedenis een geheel uitmaakt. Zo als zy „ daar ligt moet zy *geheel* aangenomen of geheel ver- „ worpen worden. Zy is een plan, welkers deelen onaf- „ ſcheidelyk aaneen hangen, dat van trap tot trap ont- „ wikkeld en eindelyk voltooid wordt. Het komt hier „ niet aan op het aanneemen of verwerpen van een en- „ kel Wonder, dat toevallig gebeurt, en op het geheel „ geen invloed heeft (*). De geheele Geſchiedenis is „ met Wonderen doorweeven; zy zyn oorzaaken van uit- „ werkzelen en gevolgen, die onbegrypelyk, hoogstonwaar- „ ſchynlyk, zyn, zo zy niet juist aan zodanige oorzaaken „ wor-

(*) Dus beſchouw ik het zogenaamde Wonder van VESPASIAAN, en dat van APOLLONIUS van *Tyane*.

„ worden toegefchreeven —— die den geheelen loop der
„ Gefchiedenis regelen en bepaalen. Men beproeve eens
„ voor een oogenblik om alle de *Wonderdaaden* of *Won-*
„ *dergefchiedenisfen* door te fchrapen, en dan de Leer
„ en overige Lotgevallen afzonderlyk te befchouwen;
„ welk van beiden men verwerpe, het overige zal de on-
„ waarfchynlykfte *Roman* worden. Dit kan toch ieder
„ ongeleerde doen (*). Het doet niets af, of men hier
„ en daar een Wonder aantreffe, dat onwaarfchynlyk
„ voorkomt; men verwerpe het, en 'er blyven nog ge-
„ noeg over om de waarheid myner aanmerking te ftaa-
„ ven. Genoeg is het, dat JESUS en zyne Apostelen
„ zeer veele Wonderen verrigt hebben, die op het ge-
„ heel een beflisfenden invloed hebben. —— Men kan
„ dus niets uitwerken, met het een of ander deel te be-
„ ftryden; maar, de Godlykheid der H. Openbaaring lo-
„ chenende, moet men zeggen, dat het geheel de kun-
„ ftigfte Roman is, welks wedergade nog niet wordt ge-
„ vonden. Doch, behalven dat die uitvinding op haa
„ zelve een der grootfte Wonderen zou weezen, ftryd-
„ zy ook met dien onomftootelyken grondflag, de fpoedig-
„ Voortplanting van het Christendom. Is het Euangeli-
„ een Roman, dan is deeze nog veel grooter Wonder
„ dan eenig in de Euangelien verhaald."

(*) Te deezer gelegenheid herinneren wy ons een klei
Stukje, onlangs by A. LOOSJES Pz. uitgegeeven, vermeld e
beoordeeld in onze *Letteroef.* voor 1795, bl. 364; ten tyt
voerende: *De Leevensgefchiedenis van* JEZUS *niet overtollig*
maar van aangelegenheid, ter overtuiging van de Waarheid
Christlyken Godsdiensts, en ter Zedelyke Verbetering van
Menschdom, gefchreeven door W. BRUIN, *Leeraar der Doo*
gezinden te Westzaan, een Man, die uit zedigheid toen zyn
Naam verborg; doch dezelve is zedert met roem bekend
worden, door een behaalden Zilveren Eerpenning, by TEYL
Godgeleerd Genootfchap, by de bekrooning der Antwoo
op de Vraage, wegens de noodzaaklykheid der Openbaar
Aant. van den Redacteur.

Twee Redevoeringen van GISB. BONNET, *vertaald door* *****, *Student in de Godgeleerdheid te Utrecht. Met eene uitvoerige Voorrede, behelzende Aanmerkingen op een en ander Hedendaagsch Tydſchrift, en met een Byvoegzel, dienende ter beantwoording van eene belangryke Vraag. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1795. *In gr.* 8*vo.* CIV *en* 116 *bl.*

De Hoogleeraar BONNET was, zo als hy zich verbeeldt, niet wel behandeld door de Schryvers van meer dan één Maandwerk. Zy ſtonden by zyn Hoog-Eerw. als ſchuldenaars te boek, over het maaken van aanmerkingen, door welke zy hunne tegenbedenkingen tegen het geſtelde van zyn Hoog-Eerw. aankondigden. De Schryvers van het *Algemeen Letterkundig Magazyn*, die der *Vaderlandſche Bibliotheek*, — en ook wy, Schryvers der *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, zyn die ſchuldenaars. De twee Redevoeringen, hier thans afgegeeven, uit het Latyn in het Nederduitsch overgezet, waren de grond der beoordeelingen in de twee eerstgenoemde Tydſchriften, op welke de Hoogl. meende niet te mogen ſtilzwygen. In ons Maandwerk hadt men zo eenige algemeene als byzondere aanmerkingen op BONNET's *Ophelderingen van den Prediker*, en op zyne Leerreden, zich veroorlofd. Om in ééns met de gezamentlyke Recenſenten af te rekenen, ſtelde de Hoogl. deeze uitvoerige Voorrede. Gelyk onze amptsbroeders, tot nog toe, hebben gezweegen op het aangevoerde door BONNET, agten wy het veiligst, hun voetſpoor te betreeden. Eene uitdrukking, in het ſlot der Voorrede, geeft grond om te vermoeden, dat eene verdeediging van onze beoordeeling niet onbeantwoord zou gelaaten worden. En zouden wy, van onze zyde, in dat geval het zwaard des geſchilvoerens insgelyks niet wederom moeten aangorden? BONNET ſchynt niet onbewust te zyn van het min gewigtige van zulk eenen penneſtryd, daar hy zynen Leezer den inval in den mond geeft: „ Zou BONNET zynen tyd niet beter, „ en aan nutter werk, kunnen beſteeden, dan aan zulke „ aanmerkingen op een en ander *Tydſchrift?*" Aan zulk eene overtuiging van nutteloosheid van over en weder ſchryven heeft het onze Confrater *de Recenſent* te danken, dat zyne aanmerkingen en bedenkingen de profesſoraale Cenſure

niet

niet ondergaan hebben: „ Om die zelfde reden (schr
„ hy) moet ik, voor tegenwoordig, ook afzien van ie
„ dat ik my, in den beginne, heb voorgesteld. M
„ voorneemen was, ook uit het Tydschrift, *de Rec*
„ *sent*, u eenige byzonderheden mede te deelen." :
welke was deeze reden? Deeze: „ Ik durve, met e
„ onderwerp van deezen aart, uw geduld, nu, niet m
„ vergen."

Van den inhoud der Redevoeringen agten wy l
overtollig, hier verslag te doen, als zynde dezelve,
de twee eerstgenoemde Tydschriften, aan de meesten
zer Leezeren bekend. Ten behoeve van anderen merk
wy aan, dat, terwyl de eerste Redevoering tegen
Veragters en Bespotters van den Godsdienst is ingerigt,
andere een Onderzoek behelst, „ of wy den opperf
„ Leeraar der Kerk en zynen Apostelen, daar zy zic
„ om hunne leer te bevestigen, op de Godspraaken v
„ het Oude Testament, als op Voorzeggingen, beroej
„ hebben, zoo geloof moeten geeven, dat wy ons r
„ recht verzekerd houden, dat, en de treurige, en de he
„ lyke en blyde, lotgevallen van onzen Zaligmaaker,
„ dezelven waarlyk voorspeld zyn."

Het *Byvoegzel*, *dienende ter beantwoording van eene langryke Vraag*, is ingerigt tegen eene Stelling van
Remonstrantschen Hoogleeraar KONYNENBURG, in z
bekend *Onderzoek van den aart der Voorspellingen*,
gens den Messias, in de Schriften des Ouden Verbonds.
Hoogl. hadt aldaar beweerd, „ dat men, in de uitl
„ ging der profeetien, geenzins als eenen eersten re
„ moet doen gelden, het gebruik, het welk door Jef
„ zyne Apostelen, of de Schryvers der Euangelien
„ Brieven in het gemeen, van dezelven gemaakt is." V
reden daar van geeft KONYNENBURG, omdat, zyns w
tens, nog nimmer is beweezen: 1. De overkomst van
Hebreeuwschen text, in deszelfs onvervalschte zuiverhe
tot de Euangelisten. 2. De onfeilbaarheid en onv
valschtheid der Alexandrynsche Overzettinge. 3. „ I
„ God de verstanden der Euangelische Schryvers,
„ allen tyde, dermaate geleid hebbe, dat zy de woor
„ en gezegden der oude taal, welke reeds ten hun
„ tyde haare zuiverheid verlooren had, en, als 't v
„ re, afgestorven was, in derzelver oorspronglyke bet
„ kenis opgevat, en de profeetische denkbeelden in
„ taal, waar in zy schreven, naauwkeurig hebben over

„ bra

„ bragt, zonder dezelve met hunne eigene begrippen te „ vermengen." Hier uit besloot KONYNENBURG, dat men aan de Schriften des N. V. geen beslissend gezag mag hegten, omtrent het waare verstand der profetische plaatzen, maar dat zy moeten gelyk gesteld worden met alle andere uitleggingen, en slegts in zo verre kunnen gelden, als de *grammaticale* zin van beide, zo oorspronklyke als overgenomen plaatzen, zeer juist overeenstemt; veroordeelende voorts het gedrag dier Godgeleerden, die, zich van het Messianisch begrip bedienende, tot de fout der Redeneerkunde, welke men een *Cirkel* noemt, vervallen, eerst van het N. V. tot het O. besluitende, en dan wederom de plaatzen des N. V. uit de profetische schriften ophelderende, en daar uit hun bewys van Jesus Godlyke Zending ontleenende, te rug keeren tot het zelfde beginzel, waar uit zy begonnen zyn. —— Op dit alles maakt de Hoogl. BONNET zyne bedenkingen. De twee eerste Stellingen ontkent hy, of vondt althans geen genoegzaam bewys voor dezelve; terwyl hy omtrent de derde aanmerkt, dat, hoe verduisterd in het verstand 's Heilands Leerlingen ook in den aanvang waren, ten aanzien van het gebruik of de toepasfing, welke zy, zedert, van de Profetische Schriften maakten, „ alles neer„ komt op het *gezag*, 't welk men aan Jesus, als eenen „ onfeilbaaren Leeraar, verpligt is toe te kennen;" tragtende vervolgens te doen zien, dat Jesus wel degelyk de Schriften in dien zin voor zyne Leerlingen heeft verklaard, volgens welken zyne treurige lotgevallen reeds aan de oude Israelitische Kerk voorspeld waren. Waaruit BONNET besluit, dat KONYNENBURG, in stede van het bovenaangehaalde, hadt moeten schryven, „ dat men „ aan de Schriften des N. V. geen beslissend gezag, „ omtrent het waare verstand der profeetische plaatzen, „ hechten kan, ten zy alvorens blyke, dat Jesus, in de „ aanhaaling der Godspraaken (die Hy zynen Aposte„ len, *als zo veele Voorzeggingen*, *zyn persoon be„ treffende*, onder de aandacht bragt) niet gedwaald „ hebbe."

Dit hebbende afgehandeld, staat BONNET stil by de Vraag, of die Godgeleerden, welke, op het gezag der Schriften van het N. V., zommige Godspraken van het O., als Voorzeggingen aangaande Jesus, aanvoeren, en dan wederom uit die Voorzeggingen hun bewys ontleenen voor die Godlyke Zending, niet moeten geoordeeld worden, eene fout

fout tegen de goede Redeneerkunde te begaan. Hieromtrent is de geleerde BONNET van begrip, dat het bovengemelde bezwaar ontſtaat uit gebrek aan onderſcheiding, of aan eene verkeerde ſchikking der twee volgende Stellingen: *Jeſus van Nazareth was een Profeet, door ontegenzeggelyke bewyzen openbaar geworden, van God in de Waereld te zyn gezonden:* En, *Jeſus van Nazareth is die Mesſias, welken God aan de Vaderen onder het O. V. beloofd heeft.* Omtrent de eerſte Stelling koomt het profetisch Woord niet te pas, maar alleen het wondervolle leeven van Jeſus; —— de andere kan, zonder kennis aan de Schriften, niet bewezen worden. Overeenkomſtig daar mede was de handelwyze der Apostelen, die, in hunne prediking, eerst de bewyzen voor Jeſus Godlyke Zending aanvoerden, en daarnaa, opklimmende tot het profetisch Woord, de Jooden tragtten te overtuigen, dat deeze Jeſus van Nazareth, behalven zyne Godlyke Zending in 't algemeen, de aan hunne Vaderen beloofde Mesſias was. Uit dit alles leidt BONNET het gevolg af, „ dat die Godgeleerden, die, *op het gezag van J. C.*, „ veele Godſpraaken, als *Voorzeggingen*, hem betreffen- „ de, aanneemen, en daar uit bewyzen, dat hy de *be-* „ *loofde Mesſias* is, geen fout van Redeneerkunde begaan, „ welke wy, in de Wysgeerige School, een *Cirkel* noe- „ men. —— Derhalven, dat men, in de uitlegging der „ profeetien, wel degelyk, als eenen *eerſten regel*, moet „ doen gelden, het gebruik, 't welk, door Jeſus en de „ Apostelen, daar van gemaakt is, om, tegen de Jooden, „ te bewyzen, *dat hy, de Heiland, waarlyk die Mesſias is,* „ *welken de Vaderen verwagt hebben.* De alles afdoende „ reden hier voor (zegt BONNET) is deeze: ‚ Jeſus, aan ‚ wiens Godlyke Zending niet valt te twyfelen, die der- ‚ halven *onfeilbaar* is, en, overzulks, voor den besten ‚ Uitlegger van het profeetisch Woord moet gehouden ‚ worden; die heeft, aan zyne Apostelen, en, door hen, ‚ aan de ganſche Kerk, aangaande zulke voorzeggingen, ‚ verzekering gedaan.'

De verſtandige Leezer oordeele, wie der beide Hoogleeraaren de waarheid op zyne zyde hebbe.

Ont-

Ontwerp van eenige Schikkingen raakende den Openbaaren Godsdienst, en andere Stukken daartoe behoorende. Door HEERE OOSTERBAAN, *Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Harlingen, en Lid van de Commisfie in het Jaar* 1795 *door de Repræfentanten des Volks van Friesland benoemd tot het ontwerpen van eene Conflitutie voor die Provintie. Te Harlingen, by* V. van der Plaats, 1796. *In gr.* 8*vo.* 48 *bl.*

In een Voorbericht ontmoeten wy de volgende opgave der aanleidinge tot het ftellen en uitgeeven van dit Ontwerp. Volgens befluit der Reprefentanten des Volks van *Friesland*, was de kundige en geagte OOSTERBAAN, nevens nog zes Burgers, benoemd tot het ontwerpen van eene, op Vryheid en Gelykheid rustende, Regeeringsform voor de Provintie van *Friesland; waarin tevens*, volgens de Inftructie, *zou moeten gelet worden op de fchikking nopens alle uitwendige Godsdienstoeffening met den aankleeve van dien.* By de verdeeling des werks, hadt ieder Lid aangenomen, zyne gedagten byzonderlyk te laaten gaan over eenig gedeelte der Conftitutie, en hetzelve, zo goed hem mogelyk zyn zoude, te bearbeiden, om, vervolgens, het dus opgeftelde met elkander te overweegen, daar het noodig wierd geoordeeld te verbeteren, en in het Lichaam der Conftitutie op zyne plaats te brengen. De Burger OOSTERBAAN nam voor zyne rekening de taak, in den titel deezes Gefchrifts vermeld, als beter, dan *de Organifatie der Rechtfpreekende Magt in het Hooge en de laagere Gerechtshoven*, en diergelyke, naar de maat en foort zyner kundigheden berekend. Een zamenloop van omftandigheden, welke in het jongstafgeloopen jaar in *Friesland* hebben plaats gehad, en genoeg bekend zyn, deedt de bovengemelde Commisfie vervallen. Derzelver Leden hadden eenige meer of min uitgewerkte Opftellen overgeleverd aan de Vergadering der Reprefentanten; doch de Burger OOSTERBAAN, uit hoofde der tusfchenkoomende intrekkinge van hunnen Last, zyn Ontwerp niet kunnen inleveren. Het Stukje bleef, diensvolgens, zyn byzonderen eigendom, over welken hy, naar goedvinden, konde befchikken. Het gunftig oordeel van eenigen zyner Vrienden deedt hem tot de uitgave befluiten, als meenende, „ dat het Werkje, fchoon de Com-

„ mis-

„ missie, met betrekkinge tot eene byzondere Constituc
„ voor de Provintie *Friesland*, niet had kunnen vo
„ doen aan het oogmerk haarer aanstellinge, misschien
„ van eenig nut zoude kunnen weezen in het ontwerpe
„ van eene algemeene Constitutie voor de Vereenigde Ge
„ westen; dat het althans dienstig ware, dat de verschi
„ lende gevoelens over dat belangryk onderwerp, me
„ bescheidenheid, openbaar gemaakt wierden; en dat d
„ Schryver in het algemeen met zo veel billykheid d
„ zaak had behandeld, als men zoude kunnen verlangen.
Gaarne hangen wy ons zegel aan dit oordeel. Wa hoewel de gegagte OOSTERBAAN stilstaat op eenige byzon derheden, de Provintie *Friesland* in het byzonder raake de, en welke van 's Mans geoefende kunde duidelyk blyken vertoonen; wy ontmoeten 'er, evenwel, versche den wenken, die den Burgeren, thans met het on werpen eener algemeene Constitutie onledig, tot dienstig voorlichtinge kunnen dienen. Van dien aart zyn de mi delen, welke de Schryver als geschikt oordeelt, om d Verdeeling der Kerkelyke Goederen, van welke de G reformeerden meer dan twee Eeuwen in het bezit gewee zyn, met uitsluiting van alle andere Gezindheden, op d gemaklykste wyze op den voet van Billykheid en Gelyk heid te brengen. Op de onderstelling, dat alle ander Gezindheden regt hebben, om van de Gereformeerde uitkeering van de dus lang aangematigde Kerkelyke be zittingen te vorderen, spreekt OOSTERBAAN eerst over d hoeveelheid, en daarnaa over de wyze, dier uitkeering Tot de hoeveelheid zou men kunnen brengen: 1. H quoteel aandeel in de Kerkelyke Goederen, by de Om wenteling in de XVI Eeuw door de Gereformeerden i bezit genomen, naar gelange der Leden der Gezind heden. 2. Een bygevoegd *alterum tantum*, voor gelede gemis zints ruim 200 jaaren. 3. Vergoeding van 't ge andere Gezindheden van tyd tot tyd hebben moeten b taalen, tot onderhoud van den Godsdienst der Gerefo meerden, met de interessen. Ondanks de billykheid doorziet de Schryver de moeilykheid der uitvoeringe va deeze schikkinge. Hierom wil hy het 2de en 3de, va den kant der andere Gezindheden, aan de rust en vre hebben opgeofferd. Maar dan wil hy op de rekening de uitkeeringe gebragt hebben, de aangeërfde of anderzin verkregen Goederen zedert de Omwenteling der XV Eeuwe; voorts het Capitaal der Jaarwedden, die, by m

ge van suppletie, van 's Lands wegen gegeeven worden aan zommige Dorpen; wyders de Kloostergoederen, welke in zommige Steden dienen tot besoldiging van Predikanten; eindelyk het Capitaal van die Jaarwedden, welke uit Lands- Stads- of Dorpskasfen aan zommige Predikanten betaald worden. Om nu het quoteel of de hoeveelheid der uitdeelinge te bepaalen, stelt onze geagte Schryver

het getal der Gereformeerden op	.	119,000
dat der Roomschgezinden	. .	20,000
— — Doopsgezinden	. . .	10,000
— — Lutherschen	. . .	0,900
— — Remonstranten	. .	0,100

De geheele Masfa der Goederen, enz. verdeelende in 150 deelen, moesten de Gereformeerden behouden 119 deelen en afstaan aan de Roomschgezinden . 20 ——

—— —— —— Doopsgezinden	.	10 ——
—— —— —— Lutherschen	. .	0,9 —
—— —— —— Remonstranten	.	0,1 (8)

Zie hier nu de wyze, op welke, volgens OOSTERBAAN, de uitkeering moest geschieden. 1. „ Moest 'er een „ naauwkeurige staat worden opgemaakt van alle Goede„ren, Wedden en Inkomsten, tot-nog toe door de Ge„reformeerden alleen bezeten en genoten. —— 2. Van „ dit alles moest de hoofdsom berekend worden. —— „ 3. Moesten aan de andere Gezindheden derzelver aan„deelen in de gemelde evenredigheid worden toegewe„zen. —— 4. Die toewyzing zoude kunnen geschieden, „ het zy door overgave van een gedeelte der Goederen, „ *in naturâ;* het zy door Obligatien, voor welker hoofd„som en intresfen de Kerkelyke Goederen verbonden „ wierden; het zy door het verkoopen van een gedeelte „ dier Goederen op order van de Overheid, en het over„geeven van den opbreng aan de andere Gezindheden. „ — 5. Vervolgens moesten aan de Gereformeerde „ Kerken, welker Predikanten, by wege van suppletie, of „ anderzins, hunne wedde, geheel of gedeeltelyk, uit „ 's Lands Kasfe trekken, Obligatien op de Provintie „ worden gegeeven van zulken Capitaal, dat de intres„sen de som uitmaakten, welke ieder Predikant moest „ genieten. Tevens behoorde men zorg te draagen, dat „ dee-

„ deeze Obligatien niet konden vervreemd, of tot ande
„ gebruiken aangewend, maar de intresſen jaarlyks,
„ by kortere termynen, aan de Predikanten moesten u
„ gekeerd worden. —— 6. Even zo moest, met de ne
„ dige veranderingen, gehandeld worden omtrent
„ Kerken, welker Predikanten uit eenige Stads-
„ Dorpskasſen geheel of gedeeltelyk hunne wedde tre
„ ken. —— 7. De zaaken eenmaal in deezen ſtaat g
„ bragt zynde, moest elke Gezindheid verder haare eig
„ ne Predikanten, Armen, enz. onderhouden, zonder d
„ de eene eenigzins met den last der andere bezwaa
„ wierd, of ook eenig voordeel genoot boven de andere
In eene Aanteekening wil OOSTERBAAN de ſchikkin
welke omtrent de *Emeriti-Predikanten* en der Weduw
thans plaats heeft, op den tegenwoordigen voet laate
tot aan derzelver dood of hertrouwen, terwyl voor 't tc
koomende ieder Gezinte daar voor zoude moeten zorge
De Schryver voorziet zwaarigheden in deeze ſchikki
gen, en tragt ze uit den weg te ruimen. Doch ons beſt
gedoogt niet, hier in verder te treeden. Wy beveel
dezelve aan de overweeging der Oordeelkundigen, wel
niet zullen kunnen nalaaten, nevens ons, des Schryve
bezadigdheid te erkennen, die hem wederhoudt van a
beſlisſende uitſpraaken, als of zyn Ontwerp boven al
tegenbedenkingen ware verheven.

Behalven het bovenſtaande, deelt de Burger OOSTE BAAN, in vier onderſcheidene Afdeelingen, mede, eeni *Stellingen over de Rechten van den Mensch in het Go dienſtige, en de daar uit voortvloeiende gevolgen.* — Voo eene *Beſchouwing van den oorſpronglyken toeſtand der Ki kelyke Goederen in de Provintie* Friesland. —— Wyde *de Veranderingen, welke in den oorſpronglyken toeſtand d Kerkelyke Goederen veroorzaakt zyn door de Hervormi ge, en door de Omwentelinge in het laatſte gedeelte d XVIde Eeuwe voorgevallen;* dan volgt het Hoofdſtuk, wa van wy den hoofdinhoud vermeld hebben; wordende het vyfde of laatſte geſproken *over eenige Kerkelyke I richtingen, en de openbaare Godsdienstoefeninge.*

Tot beſluit, vereenigen wy ons volkomen met d wensch en de betuigingen, met welke onze waardi Schryver zyn Werkje eindigt, „ dat de verwacht wo
„ dende Conſtitutie dit gewigtig onderwerp op eene
„ billyke wyze moge bepaalen, dat daar door de God
„ dienſtige verdeeldheden, zo veel mogelyk, verminde

„ wo

„ worden. Die verdeeldheden (voegt OOSTERBAAN 'er ne-
„ vens) trokken toch veelal haar voedfel uit der menfchen
„ trek tot gezach en heerfchappye. Waarfchynlyk (zegt
„ hy) zouden zy nooit tot die hoogte geftegen zyn,
„ waarop men ze tot ergernis der Christenwaereld zo
„ lang gezien heeft, indien de Belyders van den Gods-
„ dienst van JESUS behoorelyk gedachtig waren ge-
„ weest aan de vermaaninge van hunnen Godlyken Voor-
„ ganger: *Een is uw Meester, naamelyk,* CHRISTUS; *maar*
„ *gy allen, gy zyt Broeders.*"

N. C. DE FREMERY Oratio de Arctisfimo, quo Chemia cum Phyficis Scientiis conjungitur, Vinculo, &c.

Redevoering over het zeer naauw Verband der Scheikunde met de Natuurkundige Weetenfchappen. Openlyk gehouden, wanneer Dezelve, tot gewoonen Hoogleeraar der Geneeskunde, Scheikunde, Natuurlyke Historie, en Apothekerkunst, aangefteld zynde, dit Ambt, op den 18 *Dec.* 1795, *aanvaardde.*

Traj. ad Rhen. apud *O. J. à Paddenburg*, Acad. Typ. 59 pp. 4to. m. f.

Wy twyfelen niet, of elk moet voldaan zyn by de lectuur van deeze nette en fraaije Redevoering.

De Redenaar zegt, op eene beknopte, en egter voldoende, wyze, alles, wat ten opzigte van het Verband der Natuur- en Scheikunde kan gezegd worden. —— Het nut en de noodzaaklykheid van deeze beide takken van eene en dezelfde Weetenfchap, voor een Geneeskundigen, is hoogst klaarblyklyk.

Wy wenfchen, en vleijen ons op goede gronden, dat de Hoogl. DE FREMERY veele Leerlingen zal bekwaamen, die tot eere zullen ftrekken van hem zelven, en der Utrechtfche Academie.

Verhandeling over de Venerische Ziekte, door C. GI TANNER, *Doctor in de Genees- en Heelkunde*, e *Uit het Hoogduitsch. Te Leyden*, *by* A. en J. Honkoo 1796. *In gr.* 8*vo.* 532 *bl.*

Dit Werk zag, in het Jaar 1788, in het Hoogduits 't licht, en wierd terstond met veel graagte leezen, en van sommigen zeer gepreezen; dan desze feilen en onnaauwkeurigheden wierden ook wederom de anderen even zoo luid aangekondigd, voornaamelyk de zulken, welke het ten opzigte van den eersten oorspro der Ziekte met onzen Schryver niet eens zyn. —— I HENSLER heeft een zeer geleerd Werk, over de Gesch denis der Venusziekte, geschreeven, waarin hy den Ar ricaanschen oorsprong lochent, en het eerste begin Ziekte by de uit Spanje verdreevene Mooren zoekt (*) By deezen hebben zich Professor GRUNER, te *Jena*, en a deren gevoegd. — De zaak is, naar ons oordeel, nog heel niet beslist, en zal veelligt nooit beslist kunnen word Wanneer het iets ter betere kennisse, of geneezing, ee Ziekte bydraagt, den eersten oorsprong en het Vaderla van dezelve te weeten, of wanneer eene Ziekte aan ee of andere Natie byzonder eigen is, en dus aan d zelver leevenswyze, voedzelen, ligging van het land, e toegeschreeven kan worden; dan is een zoodanig naau keurig onderzoek van groot nut. By de Venusziekte v dit weg; haar eerste oorsprong is ten eenemaal duist onverklaarbaar, onzeker. —— Volgens onzen Schryve is *de* 4 *Maart* 1493 *die treurige en in de Geschiede van het Menschdom zoo merkwaardige dag, die de Venu ziekte uit de nieuwe Wereld naar* Europa *overbragt*. het 7de Hoofdstuk van het 1ste Boek, pag. 57, e draagt de Schryver een gevoelen voor, over den eersten o sprong der Ziekte, 't welk, by deszelfs eerste bekendw dir

(*) Wy wenschten ook dit Boek in een Nederduitsch gewaad zien, om onzen Landgenooten, der Hoogduitsche taal onkundi ook het ander gevoelen ter beoordeeling aan te bieden. V zyn het ook met den Vertaaler gansch niet eens, dat de tw andere Deelen van het aangekondigd Werk *enkel tot ciera zouden zyn*.

ding, veel opziens baarde, en dat zeker verdient nader en naauwkeuriger onderzogt te worden. Hy houdt het Venusgif voor dierlyk en zuur.

Het tweede en derde Deel van dit Werk kwamen in 1789 uit, en bevatten korte Recensien van meer dan 1800 Werken, welke Dr. GIRTANNER zegt, allen doorgeleezen te hebben: zeker — *ut Canis e Nilo!!*

De inhoud en het onderwerp van het Werk zelve lyden geene verdere aankondiging in dit ons Maandwerk: het is alleenlyk voor Génees- en Heelkundigen, en eenige weinige Dilettanten in deeze beide takken eener Weetenschap, geschreeven. Wy twyfelen ook geenzins, of alle deeze zullen niet verzuimen een Werk te leezen, dat by alle deszelfs feilen toch altyd clasſiek zal blyven.

De Vertaaler verdient den dank onzer Landgenooten voor zyn naauwkeurig, gelyk ons by de vergelyking met het oorſpronglyk Hoogduitſche gebleeken is, en wel uitgevoerd, Werk (*).

Het ſpyt ons, dat wy verſcheidene bedenkingen over den Inhoud van het Werk zelve, welke alleen in een Geneeskundig Tydſchrift zouden kunnen aangebragt worden, moeten terughouden, om reden reeds gemeld. Over het onbepaald aanpryzen der Inſpuitingen, den waaren aart van zommige toevallen of eigenheden der Ziekte, het al te ſterk verwerpen van het gebruik van het opgeheven Kwik, enz. liet zich veel zeggen.

By het Hoogduitsch Werk is eene Plaat van de *Aſtragalus exſcapus;* een nieuw Middel, 't welk Recenſent gelegenheid heeft gehad eenige reizen te beproeven, egter zonder ſucces.

(*) Twee aanmerkelyke drukfouten ſtaan pag. 49. — 1465 en 1425, moeten beiden zyn 1495.

Verhandelingen, uitgegeeven door TEYLER'S *Tweede Genootſchap. Negende Stuk; bevattende het Tweede Vervolg der Proefneemingen, gedaan met* TEYLER'S *Electriſeer-Machine. Met Afbeeldingen. Door* MARTINUS VAN MARUM. *In het Fransch en Nederduitsch. Te Haarlem, by* J. J. Beets. *In gr. 4to.* 391 *bl.*

TEYLER'S *Tweede Genootſchap* is zo voorbeeldlyk ongelukkig in het bekroonen van ingediende Prysverhandelin-

 gen,

gen, als het *Eerste*, ten dien opzigte, gelukkig mag heeten. —— Zommigen schryven dit toe aan den aart van veele der opgegeevene Vraagen. —— Anderen aan eene zeer bezwaarlyke voldoenbaarheid der Heeren Beoordeelaaren. Het eerste daar laatende, kunnen wy, ten opzigte van het laatste, niet te rug houden, wat ons onlangs ter oore kwam. Een Heer hadt ten Vraagbaak gediend aan een der Leden, en, op diens verzoek, eene ingeleverde Verhandeling geleezen. (Het was reeds eenige jaaren geleden, en wy vinden het niet noodig het Onderwerp aan te duiden.) Hy vondt het hem ter hand gestelde Antwoord zeer gepast, welgeschreeven, voldoenend, en gaf dit Advys den geenen, dien hy ten Vraagbaak strekte. Diens Goedkeuring was, (zo als hy naderhand vernam,) de éénige niet; meer stemmen waren voor de Bekrooning; maar de minderheid: en de Schryver moest zich getroosten met een schraalen lof in een Programma, by 't welk de Vraag weder werd opgehangen. Hem bekroop de lust niet om andermaal zyne kragten te beproeven, en de Vraag bleef onbeantwoord, althans geen Antwoord werd bekroond.

Dit veelvuldig niet bekroonen, 't geen zeker altoos aan deeze oorzaak egter niet zal zyn toe te schryven, maakt dat de Werken des Tweeden Genootschaps in Aantal van Deelen op die des Eersten ten agteren zyn, en nog veel meer ten agteren zouden weezen, indien dit gebrek niet, van tyd tot tyd, aangevuld en eenigermaate geboet werd door den *Directeur van de Physische en Naturalien-Kabinetten, en Bibliothecaris van* TEYLER'S *Museum*, den kundigen en onvermoeiden VAN MARUM, van wiens hand wy het *Tweede Vervolg* zyner *Proefneemingen*, thans voor ons liggende, ontvingen.

Van de Twee voorgaande Boekdeelen, over deeze zelfde Stoffe loopende, hebben wy, op zyn tyd, aanpryzende melding gedaan (*). In de Voorrede geeft de Schryver reden, waarom de Uitgave van dit Vervolg veel langer is vertraagd dan hy zich hadt voorgesteld, toen het Eerste Vervolg, in 1787, het licht zag; als mede waarom hy *wel* aan de, op gedaane uitnoodiging, verzogte Proef-

(*) Zie, wegens het eerste, *Algem. Vaderl. Letteroef.* VII D. bl. 588, en, over het tweede, *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. bl. 440.

Proefneemingen voldaan, doch andere *niet* te werk gesteld heeft.

Wegens den Hoofdinhoud deezes Tweeden Vervolgs, treffen wy, in 's Schryvers Voorreden, een verslag aan, 't geen, eenigzins verkort, denzelven onzen Leezeren, op de beste wyze, zal mededeelen, daar de Proefneemingen zelve, met de daar uit afgeleide breedere, gevolgen in het Werk moeten naagezogt worden.

Veel moeite heeft de Burger VAN MARUM zich gegeeven, om van den waaren *aart* der Electrische Stoffe, en van de *wyze*, op welke zy, door wryving, opgewekt, of in den staat van onevenwigt gebragt wordt, eenig nader licht te krygen.

Omtrent het eerste stuk zyn zyne Proefneemingen niet vrugtloos geweest; dewyl dezlve hem duidelyk geleerd hebben, dat de Electrische Stof geen enkelvoudige stof van eenen byzonderen aart is, waar voor men dezelve veelmaalen gehouden heeft; maar dat zy eene zeer zamengestelde Stoffe is, bestaande uit het Calorique, met eenige andere, tot nu toe onbekende, Stoffe vereenigd.

Ten opzigte van de wyze, op welke de Electrische Stof, door wryving, opgewekt wordt, of waarom door wryving de natuurlyke hoeveelheid van Electrische Stof, welke de lichaamen bevatten, vermeerdere of vermindere, en dus het zogenaamd Electrisch evenwigt gebooren worde; hieromtrent zyn 's Proefneemers nasspeuringen van minder vrugt geweest. Uit gedaane Proeven is hem gebleeken, dat het glas, geduurende het aan de eene zyde gewreeven wordt, de Electrische Stof zeer sterk aantrekt, en dat wel niet slegts aan die zyde, welke gewreeven wordt, maar ook aan de tegenovergestelde zyde; en dat derhalven de naaste oorzaak, welke de Electrische Stof, by de gewoone wryving van het glas, den wryver doet verlaaten, en aan de oppervlakte van het glas zich doet ophoopen, in de sterke aantrekking der Electrische Stoffe gelegen is, die 'er aan of in 't glas door deszelfs wryving wordt te wege gebragt.

Doch, erkent VAN MARUM, omtrent de wyze, hoe deeze Aantrekking door de wryving te wege gebragt worde, te moeten belyden, dat hy, naa alle aangewende naaspooringen van dit geheim, tot nu toe zelfs geene gissing kunne vormen, die eenigermaate op de Ondervinding gegrond is. —— Gemaklyk, schryft hy, zou 't hem daaren-

tegen vallen aan te toonen, dat eenige gisſingen, welke men in laateren tyde omtrent de oorzaak der Opwekking of der Geboorte van het Electrisch onevenwigt gemaakt heeft, te weinig ſtrooken met het geen de Ondervinding leert, of ter verklaaring der zaake te weinig toereikend zyn, om 'er eenige waarſchynlykheid aan toe te kennen; doch hy vindt, en te regt, tot zodanig eene wederlegging van gisſingen geene reden, zo lang hy hier voor geene andere, die meer gronds heeft, in plaats weet te ſtellen.

Nogthans is hem de Ontdekking van 't geheim der Opwekking, of van de waare oorzaak, waardoor onevenwigt der Electriſche Stoffe gebooren wordt, zedert lang voorgekomen de gewigtigſte te zyn die men in de Electriciteitkunde zou kunnen doen, en teffens als zodanig eene, welke van een uitgeſtrekt belang zou kunnen zyn.

Zedert lang heeft deeze Natuuronderzoeker gemeend, hy betuigt nog in 't zelfde gevoelen te ſtaan, dat, wanneer wy de waare oorzaak, waar door het Electrisch evenwigt verbrooken wordt, beter verſtonden, wy dan ook van dat onevenwigt ons ligtlyk meer ten onzen voordeele zouden kunnen bedienen. De algemeene verſpreiding der Electriſche Stoffe, en derzelver groote hoeveelheid in alle lichaamen, die aan de oppervlakte der Aarde gevonden worden, geeven allen grond om te denken, dat deeze Stof, door den Schepper, tot zeer voornaame oogmerken in de huishouding der Natuur beſtemd is. Zy ſchynt egter niet te werken vóór dat zy in onevenwigt gebragt is; doch dan is zy, ongetwyfeld, in veel opzigten een zeer vermogend middel in de Natuur. Een zeer gering onevenwigt in deeze ſtoffe brengt zelfs, in zommige gevallen, groote uitwerkzels voort. Dit leeren immers, onder anderen, de Proeven der *Italiaanſche* Natuuronderzoekeren, op Kikvorſchen en andere Dieren in 't werk geſteld, welke, gevoegd by andere Waarneemingen hier toe betrekkelyk, veel aanleiding geeven, om te denken, dat, in zommige deelen van onze lichaamen zo wel als in die der Dieren, geduurig geringe onevenwigten van Electriſche Stof gebooren worden, en dat, b[illegible] de herſtelling deezer onevenwigten, de zenuwen ter beweeging van de ſpieren worden opgewekt.

Daar nu alles, merkt de Burger VAN MARUM te re[illegible] op, wat door de Electriſche Stof in de huishouding de[r] Na-

Natuur, zo verre wy dezelve kunnen nagaan, verrigt wordt, door eenen meerderen of minderen trap van onevenwigt deezer ſtoffe wordt te wege gebragt, en daar wy geringe onevenwigten groote uitwerkzels zien voortbrengen, zouden wy dan niet welligt van de Electriſche Stoffe, in zommige opzigten, een nuttig gebruik kunnen maaken, wanneer wy eens eene volkomener kennis hadden van de wyze, op welke het Electriſch onevenwigt ontſtaan kan, en van 't geen 'er weezenlyk toe vereischt wordt. —— Het wryven der lichaamen is tot nu toe het meest gewoone middel om Electriſch onevenwigt te doen ontſtaan; dan, wanneer ons bekend wierd, op wat wyze het Electriſch onevenwigt door wryving gebooren worde, zouden wy welligt andere nog onbekende middelen, om Electriſch onevenwigt voort te brengen, daar uit kunnen afleiden, en teffens het vermogen verkrygen van hetzelve meer ten onzen nutte te beſtuuren. Misſchien wordt 'er thans flegts eene enkele toevallige ontdekking vereischt, om in de Electriciteitkunde tot een veel verhevener graad van kennis te geraaken; welligt zyn wy 'er wel zeer naby, om deeze Weetenſchap grootlyks tot ons voordeel te kunnen doen ſtrekken.

Thans oordeelt VAN MARUM, dat de Electriciteitkunde tot een tydperk van ſtilſtand ſchynt gekomen te zyn, gelyk dit ook andere deelen der Natuurkunde ten deele viel, en ziet hy voor het tegenwoordige niet in, langs welken weg men voor deeze Weetenſchap veel beloovende naſpeuringen zou kunnen voortzetten. Bereidvaardig betoont hy zich intusſchen, om, indien zich eens, naa deeze of geene nieuwe ontdekking, eenig nieuw ſpoor opdeedt ter voortzetting van belangryke Proefneemingen, daar toe de groote kragt van TEYLER's Electrisch Werktuig te willen aanwenden.

Onledig zal hy intusſchen niet blyven, en belooft by voorkeuze zyne poogingen ter uitbreiding van kennis tot zodanige deelen der Natuurkunde te bepaalen, die hem, by verder onderzoek, het meeste nut ſchynen te belooven.

Met veel genoegen vinden wy, ten ſlot, deeze aankondiging. „ Zedert eenige jaaren heb ik my by deeze „ Stichting byzonder met de *Lavoiſeriaanſche* Scheikunde „ bezig gehouden. De meeste Proefneemingen van de- „ zelve, en inzonderheid die geene, waar op de nieuwe

„ Chemische Leer voornaamlyk gegrond is, heb ik be-
„ haald, en teffens getragt de Werktuigen, die tot de
„ zelve vereischt worden, te verbeteren, en zo veel mo-
„ gelyk eenvoudig te maaken, ten einde deeze Proefnee-
„ mingen met de meeste naauwkeurigheid, en met eenen
„ niet zeer kostbaaren Toestel, in 't werk gesteld kunnen
„ worden. De beschryving van onzen Toestel, om de
„ proefneeming der Zamenstelling van Water gemakly-
„ ker, en met minder kosten, te kunnen verrigten, zie
„ dus verre alleen het licht. (*Annales de Chemie* 1792.)
„ Het overige van den nieuwen of verbeterden Toestel
„ welke ik voor TEYLER's *Museum* heb doen vervaar-
„ digen, en de proefneemingen en nasporingen, die ik
„ hier mede heb in 't werk gesteld, heb ik voorgenomen
„ in een volgend Deel te beschryven."

Wy verlangen 't zelve te ontvangen, en moeten ten aanziene van dit tegenwoordig voor ons liggend Deel nog berigten, dat de eerste Afdeeling eene *Beschryving* behelst *der Verbeteringen van* TEYLER's *Electriseer-Machine*. — De II. *Proefneemingen by den Conductor van dit Werktuig gedaan.* —— De III. stelt ons voor, de *Proefneemingen met eene Battery van vyfhonderd vyftig vierkant voeten bekleed glas.* —— Aan deeze Hoofdafdeelingen in mindere gesmaldeeld, is een *Aanhangzel* gevoegd, behelzende de *Beschryving van eene Electriseer-Machine op eene eenvoudige wyze vervaardigd, en verscheide Voordeelen hebbende boven de gewoone Zamenstelling.*

Veele gewigtige Onderwerpen, reeds voorheen begonnen, worden hier voortgezet; nieuwe onderhanden genomen en volvoerd; en de meeste, of alle, die daar voor vatbaar zyn, volvoerd en beredeneerd op eene wyze, welke niet alleen licht van Bespiegeling verspreidt maar ook van daadlyke Toepasfing op veele gewigtige verschynzels in 't leeven. Te breed zouden wy worden door dezelve aan te stippen, laat staan door de voornaamste op te haalen. Liever, dan hier en daar een brok neemen, schryven wy grootendeels af de *Proefneemingen betreffende de Afleiders* van den Blixem.

„ Uit myne Proefneemingen, betreffende de smeltbaarheid van verschillende Metaalen, heb ik afgeleid: *Vooreerst*, dat, wanneer men Looden strooken, in plaats van Yzeren staaven, aan gebouwen tot Afleiders van den Blixem gebruikte, men als dan zorg te draagen heeft, dat de

de inhoud der Looden ſtrook niet minder zy, als (*lees*, dan) de doorſnede van een Yzeren ſtaaf van zodanig eene middellyn, welke men weet voor Yzeren Afleiders genoegzaam te zyn: vermids het uit myne Proefneemingen gebleeken was, dat een Looden ſtrook, van gelyke langte als een Yzerdraad, niet gelyklyk tegen gelyke ontlaadingen der batterye beſtand was, ten zy de ſtrook die breedte hadt, dat de inhoud van zyne doorſnede viermaal zo groot ware, als die van het Yzerdraad. — *Ten tweeden*, dat de Afleiders van Rood Koper tegen den Blixem even goed beſtand zyn, wanneer zy ſlegts de halve middellyn van Yzeren Afleiders hebben.

„ Ik heb het, om in eene zaak van dat belang des te meer zekerheids te bekomen, de moeite waardig geoordeeld, het een en ander door deeze groote Battery op nieuw te beproeven.

„ Deeze laatere Proefneemingen hebben, omtrent het Lood, het bovengemelde volkomen bevestigd. Ook ſtemden zy overeen met de Proefneemingen van den Heer BROOK: zy leerden desgelyks, dat Yzerdraad viermaal meer vermogen heeft tegen de Electriſche Ontlaading of den Blixem, dan Looddraad van dezelfde langte.

„ Het geen de Heer BROOK hier uit verder afleidt, betrekkelyk de genoegzaame zwaarte of dikte van Looden ſtrooken ter Afleiding van den Blixem, komt ook zeer wel overeen met het geen ik hieromtrent in myne Verhandeling over de Afleiders van den Blixem, ter beantwoording der Vraage over dat onderwerp, in het Jaar 1780, door het *Bataafsch Genoôtſchap* te *Rotterdam*, voorgeſteld, (in het VI D. hunner Verhandelingen) uit de toen bekend zynde ondervindingen heb opgemaakt; te weeten, dat een reep dik Goot-lood (waar door men doorgaans Lood van 8 Ponden in een vierkanten voet verſtaat) van vier duimen breedte, tot Afleider van den Blixem meer dan genoegzaam is. De Heer BROOK zegt insgelyks, naar zyne bevindingen, niet te kunnen gelooven, dat 'er Blixemſlagen op eenige plaats ſterk genoeg zullen vallen, om een ſtrook Lood van 4 duimen breedte, ter dikte van 8 Ponden op een vierkanten voet, te kunnen vernietigen.

„ De Proefneemingen, betreffende het leidend vermogen van het Rood Koper, met deeze Battery in 't werk geſteld, hebben eenen verſchillenden uitſlag gehad." Deeze worden opgegeeven, en vaart de Proefneemer voort:

„ De

„ De reden van den verſchillenden uitſlag deezer Proe neemingen naſpoorende, bevond ik dezelve gelegen te zy in de verſchillende zuiverheid van het Koper, waar va deeze Draaden gemaakt waren. Tot deeze laatſte Proe neemingen was het Draad getrokken van Rood Kope draad, zo als 't gewoonlyk verkogt wordt; doch tot d voorige Proefneemingen hadt de Draadtrekker (gelyk i nu vernomen heb) het Draad getrokken van een ſtaaf fyn gezuiverd Rood Koper, het geen hy toen by de han hadt: van zodanig Koper naamlyk, het geen, ter verme ging met Goud, gezuiverd was. Daar nu de Afleide van gewoon of ongezuiverd Koper zouden moeten g maakt worden, zo is het blykbaar, dat men alleen op d laatſte Proefneemingen de berekening kan gronden van d dikte, welke men aan Rood-koperen Afleiders moet ge ven. Volgens deeze Proefneemingen moeten dan, gely door de berekening blykt, Rood-koperen Geleiders t minſten de helft van den inhoud van Yzeren Geleide hebben, om de Electriſche Stoffe by haaren doorga geen meerder tegenſtand te bieden.

„ Myne laatſte Proefneemingen hieromtrent, in Ap 1790 in 't werk geſteld, ſtrooken ook zeer wel met d Waarneemingen van den Heer BROOK ten deezen opzig die my naderhand onder 't oog gekomen zyn, uit well hy afleidt, dat een Koperdraad van elke langte en dikt of zwaarte, een even goede Afleider is, als Yzerdra van dezelfde langte en van eene dubbele zwaarte.

„ Offchoon dan nu het leidend vermogen van het Ro de Koper niet zo veel grooter dan dat van het Yzer i als uit myne eerſte Proefneemingen ſcheen te volge blykt het egter thans, na dat het met verſchillend Kope op verſchillende plaatzen, en met zeer verſchillende kra ten, beproefd is, dat een Afleider van Rood-koper, eve goed als een Yzeren Afleider, de Electriſche ſtroom van eene ontlaading of van den Blixem voortleidt, wa neer hunne doorſneden tot elkander ſtaan, als de getall 1 en 2. — Daar nu de ondervinding geleerd heeft, d een vierkante Yzeren ſtaaf de felſte Blixemſlagen wed ſtaan kan, wanneer dezelve ¼ duim dik is, zo blykt h derhalven, dat de dikte van ruim 4 lynen voor Blixe Afleiders van Roodkoper genoegzaam is."

De Electriſche Stof, waar mede de Burger VAN MA RUM, in de Proefneemingen te vooren in dit Boekdeel b 221 beſchreeven, zich omgeeven zag, „ ſcheen," ſchry h

hy, „ zo overvloedig, dat ik hier uit vermoedde, dat by zodanige ontlaadingen, die door dunne draaden gaan, ligt brandbaare Stoffen, die den draad raakten, zouden kunnen aangestooken worden. Eerst beproefde ik dit met eene dunne lat van welgedroogd en heet gemaakt greenen hout, waar op ik de Yzeren draad, waar door ik de ontlaading deedt gaan, vastbond. Deeze lat scheen hier van alleen, naby de einden van den draad, een weinig gezengd te zyn. Ik bedekte vervolgens den Yzeren draad met zwam, en bondt dezelve daar op styf vast, op dat zy den draad des te beter zou raaken. De ontlaading der Battery dan door den draad gaande, wierd de zwam langs de geheele langte van den draad aangestooken.

„ Deeze Proefneemingen leeren derhalven, dat, wanneer men Afleiders van den Blixem langs hout of langs het touwwerk van Schepen laat gaan, men dan vooral zorg behoort te draagen, dat zy niet te dun zyn: vermids het hier blykt, dat Afleiders, die slegts zo veel dikte hebben als noodig is, om door de ontlaading, of door den Blixem, niet verbrooken te worden, egter niet dik genoeg zyn, om de Electrische Stof zodanig te geleiden, dat brandbaare stoffen, die dezelve raaken, daar van niet aangestooken worden.

„ De Heer PATTERSON, te *Philadelphia*, heeft kortlings, in eene Verhandeling, aan welke door het *Americaansch* Wysgeerig Genootschap de Gouden Eerprys is toegeweezen, eene Verbetering aan de Blixem-Afleiders voorgesteld, door naamlyk in den top des Afleiders een stuk Potloot in te laaten, van omtrent twee duimen langte, en uitloopende in een scherpe punt, een weinig buiten den metaalen kooker uitsteekende (*). —— Zyne bedoeling hier mede is, de scherpe punten aan de Afleiders, die door den Blixem getroffen worden, te behouden: vermits deeze Punten, wanneer zy van Metaal zyn, door den Blixem kunnen gesmolten worden. Deeze voorslag is hier op gegrond, dat het Potloot niet of zeer bezwaarlyk gesmolten wordt. —— Myne Proefneemingen, met deeze Battery in 't werk gesteld, hebben my geleerd, dat het beste Potloot,

(*) Deeze *Verbetering van de Blixem-Afleiders*, door Mr. ROBERT PATTERSON, hebben wy, geheel uit de *Transactions of the American Philosophical Society* overgenomen, geplaatst in het *Mengelwerk* onzer *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1794. bl. 496. enz.

loot, waar door eene zo fterke Electrifche ontlaading, als die van deeze Battery, gaat, daar door vergruisd wierdt, en dat derhalven het Potloot tot het voorfchreeven oogmerk aan Afleiders niet dienen kan.

„ Indien 'er derhalven grond is, om veel voordeel aan puntige Afleiders boven ftompen toe te fchryven, uit hoofde van eene aanmerkelyke vermindering van de Electrifche kragt der Wolken, welke men veronderftelt door puntige Afleiders te weeg gebragt te kunnen worden, zo doet men veiliger, op eenen Afleider drie of vier Punten te ftellen: op dat, één van de punten door den Blixem gefmolten zynde, 'er dan nog twee of drie fcherpe Punten overblyven." Dan de Burger VAN MARUM beroept zich, ten flotte, op vroegere Proefneemingen door hem gedaan, ter aantooninge dat Puntige Afleiders niet zo veel voordeels boven ftompe Afleiders hebben, als men daaraan veelmaalen heeft toegefchreeven.

Vaderlandsch Huisboek, of de Verklaaringen, Betuigingen en Beloften, van den Stadhouder der Vereenigde Nederlanden, vergeleeken met zyne Daaden, meestal getrokken uit echte Stukken, en verrykt met de Characters der voornaamfte Perfoonen, die in de Staatsgefchillen den byzonderften rol gefpeeld hebben. Door een Genootfchap van Liefhebbers der Vryheid. Derde Deel. 1793.

Om zo onverwyld ons mogelyk, en met het plaatzen van andere Stukken beftaanbaar is, met het agtervolgend verflag des boven aangeduiden Werks voort te vaaren, neemen wy thans het Derde Deel ter hand (*).

De Hoofdtaak, welke de Verzamelaars deezer Stukken zich voorftellen in dit IIIde Deel, gefchikt om aan te toonen de bedoelde Hervormingen van de Patriottifche Party, en de Verzettingen van den Stadhouder daar tegen, bepaalt zich tot de zes volgende Onderwerpen: —— Voor I, tot den Stadhouderlyken Invloed op, en de ingefloopen Misbruiken in, de Zee- en Landmagt —— II, in de Magiftraatsbeftelling in de niet door de *Franfche* wapenen in 1672 overheerde Gewesten van

(*) Zie wegens het I. D. bl. 27. en het II. D. bl. 157. hier boven.

van *Holland*, *Zeeland*, *Friesland* en *Groningen* — III, in de Magiſtraatsbeſtelling in de drie toen overheerſde Gewesten van *Gelderland*, *Utrecht* en *Overysſel* — IV, in den invloed op de Generaliteits en Provinciaale Hooge Vergaderingen — V, in den invloed op de voornaamſte Generaliteits en Provinciaale Ampten — VI, in de Aanbeveelingen. Men heeft verkoozen deeze rangſchikking te volgen, dewyl dezelve gelegenheid gaf om dit betoog eenigzins meer naar de Tydorde der Gebeurtenisſen te ſchikken.

Onze Leezers begrypen ligt, dat wy ons met deeze Aanduiding der Hoofdzaaken moeten vergenoegen, zonder in 't verſlag van byzonderheden te treeden. Alleen vermelden wy de Gevolgtrekking, uit dit alles, in het Werk opgemaakt. — „ Zou men buitenslands wel eenig denkbeeld maaken kunnen van eenen eerſten Staatsdienaar eener Republiek, van eenen aan hooger Magt ondergeſchikten Stadhouder, Kaptein en Admiraal Generaal, die alle gezag van Wetgeeving, van Uitvoering zo in den Politieken Staat als ter Zee, zo in de Juſtitie als op de Hoogeſchoolen, en laaten wy 'er byvoegen, in de Kerk (*), in zyne vuist gekneld houdt, en elk eenen, die door zyn geweld, onderſteund van Militie en Gepeupel, niet wil verpletterd of bedorven worden, noodzaakt, om hem te voet te vallen? Dan, hoe groot deeze misbruiken waren, hoe ſterk de Natie als uit eenen mond om derzelver Herſtelling riep, wie zou nog, by den aanvang der Staatsgeſchillen, geloofd hebben, dat de Stadhouders zulk eene onmeetlyke magt bezaten, die, by de geduurige vernieuwing van dat Ampt, ſteeds een vernieuwden aanwas kreeg? — Wy durven hier de minst bevooroordeelde liefhebbers van het Huis van *Nasſau*, mits zy tevens uit eerlyke Grondbeginzels te werk gaan, wel vraagen, of zodanige Magt, in eene en dezelfde hand vereenigd, wel grooter zyn kon; en of dat weinige, het geen regelregt nog daar aan ontbrak, niet zydelings, door den geheelen ſaamenhang, onder deszelfs bereik was, vooral, wanneer, by elke Omkeering van zaaken, de Stadhouder het vermogen kreeg, om nieuwe Wetten en Re- „ gle-

(*) Hier wordt in eene Aantekening geſprooken over het Lemma *Oranje Nasſau*, en het des voorgevallene.

„ glementen over zyn eigen Gezag te maaken, de die-
„ nende Regenten van hunne Eeden te ontslaan, en in
„ derzelver plaats andere aan te stellen?

„ Wy vertrouwen dat niemand van zulke Oranjevrien-
„ den, als wy ondersteld hebben, dit zal willen of dur-
„ ven tegenspreeken. En, stemt men dit toe, dan vraagen
„ wy verder, of, zo men al van hunne zyde eens wilde
„ staande houden, dat die Magt nooit misbruikt was,
„ (het geen tog tegen alle ondervinding strydt,) het dan
„ ten minsten niet waar is, dat die Magt oneindig *kan*
„ misbruikt worden, wanneer de bezitter daar toe den
„ wil heeft, of onweetende bedroogen wordt? En of het
„ dus niet waar is, dat die Magt by geene mogelykheid
„ kan worden overeengebragt met eene goede Staatsge-
„ steldheid van een vry en onafhangelyk Land, veel
„ min, dat zy zou kunnen afgemaald worden, als *een*
„ *Grondzuil van den Staat, waar mede deeze staan of*
„ *vallen moet, de vastigheid van onze waare Vryheid,*
„ *Onafhangelykheid en Godsdienst*, en soortgelyke uit-
„ drukkingen meer, waarmede of de laagste vleiery der
„ Regenten, of de onbeschaamdheid van den Stadhouder
„ zelfs, zulk een overdreeven magt, tegen beter weeten
„ aan, niet bloosde te betitelen? —— En, wil deeze
„ bekentenis 'er nog niet uit, men vraage dan zichzelven
„ opregtlyk af, of men, eenen anderen Staat zodanig be-
„ stierd ziende, denzelven *vry* en *onafhangelyk* noemen;
„ of men, een ontwerp van eene *vrye* Staatsregeering wil-
„ lende maaken, dit Modél verkiezen zóude? Wy hou-
„ den ons verzekerd, dat, zo niet de mond, ten minsten
„ dan het hart en geweeten de zaak voor ons beslissen
„ zullen."

De zes gemelde Hoofdzaaken afgehandeld, en met deeze Vraagstukken besloten, hebbende, gaat de Opsteller over om te spreeken van het *Erfregt* tot alle die Waardigheden, waar mede, gelyk hy zich uitdrukt, „ eene Erflyke
„ bezitting van alle die Misbruiken verbonden was."
Opzettelyk hadt hy hiervan dus verre gezweegen, „ ver-
„ mids noch Regenten, noch Burgers, hoe wederregtlyk
„ dat Erfregt ook ingevoerd was, zich daar tegen, ge-
„ duurende den loop der Staatsverschillen, verzet, en alzo
„ een nieuw blyk gegeeven hebben, dat het hun waar-
„ lyk niet te doen was, om al het vastgestelde by de
„ Revolutie van 1747 omver te werpen, schoon zy, uit
„ den aart der zaak, en het gedrag van WILLEM V, daar
„ toe

„ toe alle redenen hadden." —— Men kan ligt raamen, hoe de invoering van dit *Erfregt* beſchreeven, en 't zelve alzins met eene zwarte koole getekend wordt.

Op dit alles laat hy volgen: „ Wy zouden ons beſtek „ verre te buiten gaan, indien wy de breede lyst der on- „ tegenſpreekelykſte misbruiken, en gebreken, in het al- „ gemeen Beſtier der zaaken, ophaalen, de billykheid der „ voorgeſlagene Hervormingen in het openbaar Beſtier „ verder aandringen, en den tegenſtand eerst van den „ Stadhouder met zynen Aanhang, en naderhand de te- „ genſtribbelingen en tergingen van zulken onder de Re- „ genten, die zig het eerst onder de banieren der Vry- „ heid, tegen de wetlooze overheerſchingen des Stadhou- „ ders, geſchaard hadden, in alle derzelver byzonderheden „ openleggen wilden. —— Ook houden wy die taak voor „ ons beſtek minder noodzaaklyk, om dat 'er maar wei- „ nige onder onze Leezers, ja zelfs onder Regenten, van „ allerlei denkwyzen, gevonden worden, die, of niet eertyds „ van de gegronde klagten over die Misbruiken en Ge- „ breken by zichzelven ten vollen overtuigd geweest zyn, „ of niet ten minſten nu, na dat de verblindende bitter- „ heid der Partyzugt, eenigzins, bedaard is, en zy over „ 's Lands waare belangen meer onzydig, en met meer „ kalmte, gedagt hebben, van agter zich te laat beklaagen, „ dat de geheele Hervorming van by hun erkende mis- „ bruiken, met de geweldige Omkeering, volſtrekt is agter- „ gebleeven."

Niettegenſtaande dit, vinden wy in het Werk acht bladzyden beſlaagen met eene enkel Vraagswyze optelling van dusdanige Misbruiken. —— En dan nog betuigt de Schryver: „ Waar zouden wy eindigen, indien wy alle „ de misbruiken en gebreken wilden optellen, niet „ die van gewoone menſchelyke zwakheden afhangen, „ en die, zo lang menſchen het gezag over hunne mede- „ menſchen oefenen zullen, ook plaats zullen hebben; „ maar zulke, die tegen de eerſte gronden van een vry „ Land ſtrydig, opzettelyk ingevoerd, hardnekkig vast- „ gehouden, en in dit bedorven Staatsgeſtel als met het „ regt van burgerſchap begunſtigd waren? Wy meenen „ genoeg gezegd te hebben, om te doen zien, dat uit „ een bedorven Regeeringsbeſtel, en eindelooze Misbrui- „ ken, ook bedorven uitwerkzels moesten voortkomen. „ Wy meenen genoeg gezegd te hebben, om, als onwaar- „ agtig en ter kwaader trouwe voortgebragt, te wraaken

„ des Stadhouders beschuldigingen tegen de Patriotten, in
„ zyne Verklaaringen van 31 Jan. 1785 — van 26 May
„ 1787;" welke hier aangehaald worden; doch welker
bekendheid ons het overneemen verbiedt.

Veel min bekends zouden wy uit dit Deel kunnen aan-
voeren; doch het staat alles zodanig met elkander in
verband, en maakt zulk een keten, dat het, in den za-
menhang, in het Werk zelve moet geleezen worden.
De Uitvoerigheid laat ons niet meer toe, dan om van elk
Deel den Hoofdinhoud onzen Leezeren bekend te maaken,
gelyk wy dus meenen van het *Derde* gedaan te hebben.

---

*Rapport der Verrigtingen van de Commissie tot Onderzoe
van het Politicq en Financieel Gedrag der voorige Re
genten, gedaan op den 15 Mey 1796, ingevolge va
het Decreet van 31 Maart 1796, van 't Provin
ciaal Bestuur. In den Haage, by* J. Plaat. *In gr.* 8vo.
27 *bl.*

Te bekend is dit Rapport, om eenige opgave in o
ze Letteroefeningen noodig te hebben. Het valt, w
de zaak betreft, niet onder de Stukken te onzer Beoo
deelinge. Alleen weete men, dat het dus afzonderlyk
bekomen is, dat het by andere Staatsstukjes van soortg
lyken aart eene plaats verdient. De zaak daar gelaate
is het Rapport met eene warmte opgesteld, die een g
voelig hart aanduidt; en leezen wy dusdanige voordragt
in Staatsstukken oneindig liever dan die voortsleep
langs den verveelenden ouden weg. — *Wind* in Staa
stukken mishaagt ons ten hoogsten. *Vuur*, naar den eis
der zaaken, mag 'er niet aan ontbreeken.

Epistel van den ouden Waereldburger SYRACH, *aan de
Nationaale Conventie van Frankryk, betrekkelyk tot de
waare belangens der samenverbonden Mogendheden, en
tot de Grondtrekken van eenen duurzaamen Vrede. Eene
Vertaaling. Alom.* 139 *bl. in gr.* 8vo.

Blykens eene plaats, in 't laatst van deezen Staatkun-
digen *Epistel*, komt de *oude Waereldburger* SYRACH
voor als een *Polak*, en is hy, in 't beloop des geheelen
Briefs, met het lot van dat mishandeld *Poolen* zeer be-
gaan,

gaan, spreekt de strafste taal over hun die 't zelve berokkend hebben.

In eene korte voorloopige Aanspraake aan de Burgers Representanten der *Fransche Natie*, geeft SYRACH te kennen, hoe de Redenvoering van den Burger BOISSY D'ANGLAS, over de Staatsbelangens van eenige tegen *Frankryk* zamenverbondene Mogenheden, en over de Grondtrekken van eenen duurzaamen Vrede, door den druk bekend gemaakt, *Europa* als opgeroepen heeft om dit openbaar onderwys te leezen, te behartigen, en met aandagt te beproeven: en dat gevolglyk de Representanten der *Fransche Natie* belang moeten stellen in te hooren wat de Natien buiten *Frankryk* misschien daar op hebben aan te merken; vermids een eenzydig berigt in bestreedene stellingen de vraag nimmer kan beslissen.

Dit doet reeds zien, dat de Grysaart op verre na alle stellingen van BOISSY D'ANGLAS niet omhelst of goedkeurt, en hy, schoon soms dezelve beamende, veelmaal reden vindt om hem tegen te spreeken. Om de Redenvoering deezes Representants der *Fransche Natie* te toetzen, zondert hy haare groote, belangryke, onderwerpen van elkander af, en neemt ieder van dezelve in byzondere overweeging. Ten deezen einde vindt men, in ieder Afdeeling, by den aanvange, en waar het vervolgens te passe komt, de eigene woorden der Redenvoeringe aangehaald.

Handelende over de Belangens der met *Frankryk* oorlogvoerende Mogenheden, treedt *Oostenryk* eerst ten tooneele. Eene Aantekening, by de *Nederduitsche* Uitgave gevoegd, neemen wy hier als volkomen geldig over. „ Schoon de
„ vooringenomenheid van den ouden Vader SYRACH, ten
„ opzigte van *Oostenryk*, zigtbaar is, behelst egter dit
„ Stukje zo veele gewigtige Staatkundige Reflectien,
„ dat het zeer gevoeglyk kan aangemerkt worden als
„ eene gewigtige bydraage tot die Schriften, welke over
„ de Staatkundige betrekkingen van *Europa* handelen,
„ zonder dat men door de uitgave bedoelt, in eenigen
„ opzigte, het zegel te hangen aan de Theorie of Stellin-
„ gen van Vader SYRACH."

Eenstemmiger met den Redenaar is de oude Wereldburger, wanneer het *Engeland* geldt; en wordt het gedrag des Hofs van *Londen* met welverdiende zwarte kleuren geschetst. Laaten wy hier één klein stukje uit deezen *Epistel*, ons Land betreffende, afschryven.

„ Het gedrag van *Engeland* jegens de Republiek der

„ *Vereenigde Nederlanden*, hoe voortreffelyk ook l
„ kend voor de roofzucht der Engelschen, kan me
„ regtvaardigheid niet bestaan. Zints een geheele ı
„ van jaaren, spande het alle kragten in, om de
„ vryen Staat, die weleer zyn mededinger in den K
„ handel en de Scheepvaart was, te beheerschen; ten e
„ deszelfs handel te vernielen, en hem op de lyst
„ alleen der Zeemogenheden, maar zelfs der onafh
„ lyke Staaten, uit te schrappen. Wanneer het
„ voorwendzel vinden kon, om dit Gemeenebest or
„ delyk te beoorlogen, bediende het zich daartoe
„ vriendschap en verbintenissen, zondt Gezanten na '*s*
„ *venhaage*, om de Regenten, aldaar vergaderd, to
„ ondergang van den Staat te verleiden.

„ De Finantien deezer Republiek zyn, door deeze
„ genten, aan *Engeland* verknogt, op den rand van
„ Staatsbankroet gebragt, haare Zeemagt is, zo lan
„ *geland* in *Holland* eenen beslissenden invloed heeft,
„ zenuwd, en betekent genoegzaam niets. Ondertus
„ zyn *Hollands* Burgers zeer verlicht in alles wa
„ den Koophandel betrekking heeft. Zy bespeurden
„ voorlang, dat de Verbonden van *Engeland* allee
„ doelden, om *Holland* door Gezanten te regeeren
„ deszelfs Handel te vernielen; dit zagen zy nooit c
„ lyker, dan in den *Americaanschen* Zeeoorlog.
„ *land* verklaarde destyds den oorlog aan de Repub
„ nam haare Schepen, Volkplantingen en ryke Bezitti
„ weg, en beheerschte tevens de Regenten van di
„ meenebest zodanig, dat de *Hollandsche* Vloot ni
„ in staat geraakte, noch om zynen Handel en zy
„ zittingen te beveiligen, noch *Frankryk* te onderste

„ Deeze verraaderlyke onderdrukking hadt twee
„ natuurlyke gevolgen, die ieder inwoonder van *Ne*
„ met smarte gevoelde, naamlyk vermeerdering van
„ lastingen en vermindering van Neering en Hande
„ Van daar het algemeen misnoegen van 's Lands i
„ tenen over hunne verkogte Regeering. Van daar
„ algemeene Volksberoering tegen de Regenten, om
„ ke te smooren *Pruissische* Krygsbenden inge
„ werden, die een schadelyk voorbeeld geeven mo
„ dat een onafhangelyk Volk door eene vreemde
„ pende Magt kon belet worden om zyne Huishou
„ Regeering zelf te regelen, en zich door de inw
„ verbetering van zyne Regeeringsform van den
„ gang te redden.

„ Zedert de Omwenteling in *Frankryk* hadt een *En-* „ *gelsch* Gezant het roer der Regeering volkomen in „ handen. Het Stadhouderlyke Hof, het welk zich te- „ gen den algemeenen haat der Natie niet anders kon be- „ schermen, dan door de Wapenen van *Engeland* en *Pruis-* „ *sen*, kon geen van beiden een volstrekt blinde gehoor- „ zaamheid weigeren; en zo doende werd *Holland* ge- „ boeid aan de Verbonden met *Engeland* en *Pruissen*, „ welke de *Pruissische* Benden hetzelve, schoon regelregt „ tegen deszelfs belang, hadden afgeperst; uit dien hoofde „ kon de Natie by den tegenwoordigen Oorlog niet „ neutraal blyven; want elken stap tot de neutraliteit „ wist Lord AUCKLAND zo kragtdaadig tegen te werken, „ dat hy de Republiek noodzaakte van te moeten beloo- „ ven, overal met *Engeland* de concert te handelen. By „ gevolg moest een Oorlog van *Frankryk* met *Engeland*, „ zelfs al hadt DUMOURIEZ dit gevolg niet verhaast, al- „ toos tot een Oorlog met de Republiek overslaan. En „ de Republiek moest gedwongen worden tot eenen Oor- „ log, die, zelfs dan wanneer dezelve tegen *Frankryk* wel- „ gelukt was, altoos met den ondergang van *Neêrland* „ eindigen moest, *enz.*"

Ten aanziene van *Rusland* valt SYRACH den Redenaar, door hem beoordeeld, by, en voert veel, zeer veel, aan, om 't geen door deezen gezegd is te staaven, en te toonen, dat het gevaar, 't welk het Vaste Land van *Rusland* dreigt, even groot, ja grooter, is dan het gevaar, 't welk het van den Zeekant van *Engeland* te duchten heeft.

Dan de oude SYRACH houdt het voor eene onvergeeflyke eenzydigheid, waar mede de Redenaar van *Pruissen* zwygt onder de Magten, die met de algemeene elenden voordeel gedaan hebben, en als *Ruslands* groote Helper voorkomt. Hierom is het, dat Vader SYRACH, gelyk hy zich uitdrukt, „dat geene, 't welk BOISSY D'AN- „ GLAS, met schending van waarheid en vrymoedigheid, „ niet doen wilde, hier doen en onderzoeken moet." Ten deezen einde beantwoordt hy in 't breede twee Vraagen: „ Waarom heeft *Pruissen* zich met den Oorlog tegen „ *Frankryk* bemoeid? en hoe verdient *Pruissen* door het „ overig gedeelte van *Europa* beschouwd te worden?" De Antwoorden hier op zyn sterk, en, viel het ons niet te lang, wy zouden het gedeelte, 't welk ons Vaderland betreft, afschryven.

Voorts beschouwt de Grysaart het *Algemeen Belang van Eu-*

Europa: waar in zich ſtoute trekken van Volks- Menſch- en Staatkunde voordoen. Hy daalt tot byzondere Staaten af, en hebben wy ons bekort om plaats te behouden voor 't geen hy ten deezen aanziene van *Holland* ſchryft.

„ Deeze kleine Staat, die in het beloop van deezen
„ geheelen Oorlog een voorwerp van Staatkundige Vry-
„ heid geweest is, heeft aan *Frankryk* eenen nog groote-
„ ren zegepraal bezorgd, met opzigt tot de algemeene
„ denkbeelden van 't zelve, dan door den roem in den
„ Oorlog behaald. *Frankryk* hadt in *Holland* een party
„ tot vrienden, die het door eene vrywillige keus ge-
„ worden waren. *Rusland* hadt in *Pooken* zich voorlang
„ reeds den haat der Natie op den hals gehaald, en moest
„ laaggeestige Verraaders omkoopen, ten einde zich van
„ de verkleefdheid eener factie te kunnen beroemen. De
„ Heirlegers van *Frankryk* trokken, verzeld van *Hol-*
„ *landſche* Vaderlanders, tegen *Holland* op. Benden van
„ *Ruslands* Koſakken beſchermden de omgekogte Verraa-
„ ders voor het ſtrafzwaard der Natie. De *Franſchen*
„ beoorlogden in *Holland* gewapende Krygsbenden. De
„ *Rusſen* in *Poolen* vernielden en verbrandden weêrlooze
„ Dorpen, vóór nog, en ook geduurende den tyd, dat
„ zy tegen heiren van *Poolen* vogten. De Krygslieden
„ van *Frankryk* zegepraalden, en ſtaken hun zwaard in
„ de ſcheede. De Armeën der *Rusſen* zegepraalden, en
„ verzadigden naa de overwinning haaren bloeddorst aan
„ Vrouwen en Kinderen, vermoordden in koelen bloede,
„ na de heiren reeds overwonnen en *Praag* reeds ſtormen-
„ derhand bemagtigd te hebben, alles wat leeven en adem
„ hadt; zy offerden meer dan veertien duizend weêrlooze
„ Menſchen aan hun moordlust op. De *Franſche* Krygs-
„ benden trokken *Amſterdam* in, luidruchtige vreugdebe-
„ tooning omringde hen, de lucht weêrgalmde van een
„ blyd gejuich, het dankbaare volk wilde de een den
„ ander overtreffen in de zegepraalende redders ge-
„ ſchenken aan te bieden, en hen gemak en rust
„ te verſchaffen. TAMERLAN SUWAROW en zyne hor-
„ den trokken *Warſchau* in; de verſtikkende damp van
„ het in *Praag* nog rookende bloed ging voor hen heen;
„ de ſtille bange wanhoop omringde hen; men hoorde
„ niets dan de ſtappen van moordenaaren, en ieder werd
„ geteld: *Warſchau*, dat poorten noch ſleutels hadt, moest
„ eenen ſleutel laaten maaken, om denzelven SUWAROW

„ ter

„ ter hand te ſtellen; *Warſchau*, dat verguisd zyne droefheid
„ diep in het harte moest verkroppen, *Warſchau*, waar
„ in ieder inwoonder uit de bergen van Lyken te *Praag*
„ eenen vriend of eenen nabeſtaanden hadt op te zoeken, om
„ deszelfs lichaam een ongeſtoorde verrotting te verſchaf-
„ fen, dit *Warſchau* moest veinzen blyde te weezen.
„ Verblyd u, of wy moorden, zeiden de Barbaaren, en
„ *Warſchau* meesmuilde met een vertrapt hart, en gaf al
„ beevende de verzekering, met gouden letteren geſchree-
„ ven, aan SUWAROW over, dat hy de Redder was. —
„ PICHEGRU, de menschlyke Held, maakt in *Holland*
„ verdragen, en houdt dezelve, als een eerlyk man; SUWA-
„ ROW, de menſchenmoorder, belooft vóór zyne intrede in
„ *Warſchau* aan ieder, en vooral aan de Leden der Re-
„ geering, veiligheid van Perſoonen en Eigendom, en
„ doet, naa verloop van weinige weeken, den Koning,
„ en de edele Mannen IGNATIUS POTOCKI, THADDEUS
„ MOSTOWSKI, ZAKRZEWSKI, GUTAKOWSKI, en veele
„ anderen, na de gevangenis ſleepen, ſleept nog alle da-
„ gen menſchen na de gevangenis, en acht zyn woord
„ zo weinig als Menſchenbloed en Menſchenkwelling.
„ *Frankryk* bemagtigt *Holland*, laat hetzelve zyn Re-
„ geerings- en inwendig Staatsbeſtuur, en behandelt het
„ als een verbroederden Staat. *Rusland* bemagtigt *Poo-
„ len*, en verdrukt, verdeelt en vertrapt hetzelve. *Frank-
„ ryk* is eene behoudende, *Rusland* eene vernielende,
„ Magt. *Frankryk* verdient het vertrouwen van *Europa*,
„ en *Rusland* deszelfs verontwaardiging.

„ Welke van deeze beide Mogenheden heeft voor zichzel-
„ ven nuttiger en heilzaamer gehandeld? *Frankryk*, 't welk
„ eenen Bondgenoot veroverd heeft, die, uit dankbaarheid,
„ geen inſpanning van kragten te moeilyk vinden zal om
„ *Frankryk* te onderſteunen; of *Rusland*, dat eene ge-
„ heel verbitterde Natie, by aanhoudenheid indagtig de
„ naamen van haare vermoordde Broederen, in ketenen
„ gekluisterd heeft; en alle dagen een verdiende *Sici-
„ liaanſche* Vesper vreezen moet? Wie kan hier in be-
„ raad ſtaan te kiezen?

„ Geheel *Europa* heeft belang in het behoud van *Hol-
„ land*. Ik voeg by de bekende gronden nog één, die
„ niet minder opmerking verdient. De Kooplieden van
„ *Holland* verwerven meer door ſpaarzaamheid, dan door
„ 't geen de eigenlyke handel hun inbrengt. Zy zyn
„ ſlaaven van hunne bezigheden, en by gevolg ſlaaven van

„ geheel *Europa*. Men vindt de Heeren HOOPE, lang na
„ zonnen-ondergang, zelven nog op hunne Comptoiren aan 't
„ werk, wanneer in andere handelplaatzen min ryke Koop-
„ lieden reeds lang aan de speeltafel hebben gezeten.
„ Deeze geest van geregelde orde, van werkzaamheid, van
„ spaarzaamheid, en men moet 'er byvoegen van eer-
„ lykheid en trouw, die den Koopman van *Amsterdam*
„ kenschetst, huisvest alleen in *Holland*, en is van daar in
„ geheel *Europa* werkzaam door den invloed van dee-
„ zen Staat op den Europeschen Handel. Verliest *Hol-*
„ *land* deezen invloed in onze werkzaamheden, dan zal
„ de Handel overal in roof, woeker en bedrog, ontaar-
„ ten, en hy zal meer nog door zedeloosheid, dan door
„ het gemis van *Hollandsche* kassen, verliezen.

„ Voor 't overige is het belang van *Holland* gemak-
„ lyk te bepaalen. Veiligheid ter Zee, veiligheid op 't
„ Land, zyn deszelfs oogmerken. *Holland* moet zich van
„ de *Engelsche* dwinglandy ten eenemaal losrukken, het
„ moet alle zyne vermogens aan de Zeemagt besteeden,
„ om in *Europa* dat geene wederom te worden, 't welk
„ het vóór den Vrede van *Utrecht* was. Zyn Handel
„ op de *Oostzee* geeft hem een wenk, om met *Zwee-*
„ *den* en *Deenemarken* verbonden te sluiten, en nimmer
„ in den ondergang van *Poolen*, nimmer zelfs in de ver-
„ wydering van *Poolen* van de *Baltische Zee*, toe te
„ stemmen. —— Op het Vaste Land is *Pruissen* de
„ Staat, die eindlooze eischen aan *Holland* doet, en, zo
„ het zelf geen eischen heeft, vreemde eischen laat op-
„ koopen. *Holland* kan zich op het Vaste Land zonder
„ vrienden wel eenigen tyd verweeren; maar het kan zich
„ nooit met een goed gevolg beschermen. *Holland* is
„ tegen *Pruissen* beveiligd, wanneer het de bescherming
„ van *Oostenryk* en *Frankryk* geniet. Nimmer echter
„ moet de bescherming den beschermer ten last vallen.
„ *Holland* moet overleggen, waar door het de bescher-
„ ming, die het noodig heeft, vergoeden kan. *Frank-*
„ *ryk*, wanneer het *Holland* door Requisitien uitput,
„ berokkent zichzelven de grootste schade. *Holland* is
„ door zyn voorig slegt bestuur zodanig in schulden ge-
„ raakt, dat het zeer werkzaam zyn moet, om 'er zich
„ uit te redden. Stoort *Frankryk* deeze poogingen, die
„ de onvermoeide *Hollandsche* nyverheid niet te moeilyk
„ vallen zullen, dan is *Holland* voor *Europa*, maar ook
„ voor *Frankryk*, verlooren. —— Kon *Frankryk* met

„ *Hol-*

nd alleen eene Defensieve *Alliantie* sluiten, in Alliantie deszelfs nieuwe Regeeringsvorm en aliteit garandeeren; en deeze Neutraliteit zou het overig gedeelte van *Europa* geëerbiedigd en, gelyk het tog dezelve behoorde te eerbiedi- zo het regt der Volken eenig gezag heeft; dan *Holland* het best geholpen zyn, en het zou *rryk* welhaast de behulpzaame hand kunnen bie- in zynen Koophandel en zyne Financien te her- ı, 't welk de beste hulp is, die *Frankryk* van *nd* verwagten kan.

t *Holland*, wanneer het, in zyne Jaarboeken, het voordig gedrag der *Franschen* in zyne Steden af- t, altoos daarby aantekene, hoe *Rusland* in het- : jaar te *Praag* moordde; dat *Holland* dank- zy!"

---

nsche Catechismus, of Beginzelen van Republikein- Zedekunde, in Vaerzen gevolgd naar het Fransche A CHAUBEAUSSIRE, *eerste Lid van het Committé Publiek Onderwys, door* N. C. BRINKMAN, *Wed.* N STREEK. *Te Amsterdam, by* M. Schalekamp, 24 *bl.*

ntbreekt ons niet aan Leerboekjes, of Catechismus- n, naar den tyd, welken wy beleeven, ingerigt. n en meer aanpryzenswaardige hebben wy gesproo-). Het thans voor ons liggend klein vertaald n zagen en lazen wy, in 't oorspronglyke, met ver- . Wy verlangden eene Vertaaling voor onze ndsche Jeugd te ontvangen, en twyfelden niet, of zou welhaast, zo niet te schielyk, komen; de- r het zeer moeilyke, om het fraaije, kortbondige, te volgen en te treffen, inzagen. De Dichteres, deeze Overzetting schenkt, erkent ook het moei- dervonden te hebben. Over 't algemeen, mag men , is zy redelyk wel geslaagd, schoon in 't eene ter dan in het andere; dit geeft eene ongelykheid ze Vertaaling, daar het oorspronglyke zich overal ge-

ie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 476, en hier bl. 210.

gelyk is. Korte belangryke *Vraagen* worden elk met vier Dichtregelen beantwoord. Zie hier de twee eerste:

Wie zyt gy?

Een vry en denkend mensch, Republikeinsgezind;
Gebooren om myn dienst aan 't Vaderland te geeven —
Bestemd om van myn werk, of myn vernuft, te leeven;
'k Verfoei den Dwang, terwyl de Wet me op 't naauwst verbind —

Wie heeft u geschaapen?

Dat Wezen, in wiens hand berust des Waerelds lot,
't Geen lucht en vuur, en zee, het stof, de menschen, dieren —
Het licht, de sterren, de aard, en vormde en blyft bestieren;
'k Geloof aan zyn bestaan, en noem 't, eerbiedig, GOD!

Algemeene Kundigheden, algemeene en byzondere Pligten, worden even zo in LII vierregelige Versjes begreepen; by voorbeeld, om nog deeze twee tot staaltjes aan te voeren:

Wat is Vryheid?

Het schoonst geschenk van God, dat wy niet kunnen derven —
De schat des stervelings — die haar verliest moet sterven ...
Ô Slaaven! werkt met moed, en maakt u weder vry!
God bragt de Vryheid voort! de Mensch de slaverny.

Geeft de Vryheid ons het Recht om alles te doen?

Losbandigheid wierd nooit door Vryheid voorgeschreeven.
Zy maakt gezag en wet niet haatlyk voor den mensch:
Zy doet ons billyk zyn, naar onze pligten leeven;
Haar regel is het recht, de wet is haare grens.

Ouders, Leermeesters, die opgeklaarde en zuivere denkbeelden der jeugdige harten wenschen in te storten, zullen dit Boekje, hoe klein, voor een schat moeten houden; en een ontwikkeling der hier aangevoerde denkbeelden, gemaklyk in 't geheugen te prenten, voor de opluikende Verstanden een allernuttigst onderhoud opleveren. Van veelvuldigen dienst kan dit klein Werkje weezen.

Zedelyk Schouwtooneel der Menschelyke Hartstochten en Daaden, of Tooneelstukken van Vernuft en Smaak. Met nieuw geïnventeerde Kunstplaaten. Iste Deel. Te Amsterdam, by de Wed. J. Döll, 1796. *In 8vo.* 449 *bl.*

In navolging van den *Spectatoriaalen Schouwburg* en het *Zedelyk Tooneel*, wordt ons dit eerste Deel des *Zedelyken Schouwtooneels* aangeboden. — Gelyk de twee gemelde Ver-

za-

amelingen van Tooneelſtukken met vermaak door onze Natie ntvangen zyn, en geleezen worden, belooft ook dit Deel, lat wy thans aankondigen, den Leezeren een aangenaame en uttige uitſpanning. Hier worden ons drie Tooneelſpelen gegeeven, waar van de twee eerſte van de hand van A. VON KOTEBUE zyn, en het laatſte van eenen ongenoemden Schryver is. ——— Het eerſte draagt den titel: *De Spanjaarden in Peru, of De Dood van Rolla.* ——— De met roem bekende KOTZEBUE chetst in dit Stuk, met leevendige trekken, de Menſchen-Volks-Huwlyks- en Kinderliefde, en tevens de blaakendſte en etrouwſte Vriendſchap, by de zogenaamde Wilden, de Peruanen, en legt dezelven eene taal in den mond, die de verevenſte denkbeelden van zuivere Zedekunde aankondigt: daaregen ſtelt hy de Wreedheden en Onmenſchelykheden van Spanaarden, die zich den grootſchen naam van Christenen aanaatigden, en de laagheden, die hunne Heersch- en Gouddorst en in ſtaat ſtelden te begaan. Dit alles levert een allerſterkst ontrast uit, en doet de beminlykheid en afſchuwlykheid van eide Characters tegen elkander op 't zeerst afſteeken. ——— Het tweede Treurſpel: *Aballino, of de groote Bandiet*, is, hoe choon het reeds genoemde ook zy, in onze oogen nog ſchooer. *Aballino*, de Hoofdperſonaadje, ſpeelt hier een dubbeen rol, onder deezen naam en dien van *Flodoardo;* onder len eerſten komt hy voor onder eene vermomde en afſchuwyke, onder den laatſten in zyne natuurlyke en beminlyke, ouding en gedaante. Van eenen aanzienlyken Stam, in Veneien, geboortig, werd hy, door de ſchraapzucht zyner nabeaanden, cm meester van zyne ſchatten te worden, in de Inuiſitie aangeklaagd, veroordeeld, en in de Gevangenisſe gevorpen; daar uit ontkomen, begeeft hy zich, in Venetien, nder de Bandieten, als Aballino, en wordt dus bekend met lle hunne geheimen, waar van hy zich bedient om hun Opperoofd om te brengen, en hen, als Flodoardo, te doen geangen neemen; maar hy blyft als Aballino nog over, en is schrik van geheel Venetien, die den Doge zelfs, in zyn aleis, doet beeven; hy kreeg, als Bandiet, toegang in een t van Zamenzweerders tegen Venetien, maakt gebruik van ne ontdekkingen, en verlost die Republiek van eene allervaarlykſte Conſpiratie. Als Flodoardo had hy zich weeten te dringen in de liefde van Roſamunda van Corſu, Nigt n den Doge, om welke te verkrygen hy deezen dubbelen l had aangenomen, en uitſpeelde, met dat gevolg, dat hy, Bandieten uitgeroeid en het verraad ontdekt zynde, zich er verdienſtelyk gemaakt hebbende aan het Gemeenebest, r ter Bruid ontving. ——— Uit dit kort verſlag zullen onze ezers gemaklyk zien, dat de verwarring in dit Treurſpel hunne uwsgierigheid, tot aan de ontknooping toe, met genoeglyk maak en verlangen zal gaande houden. ——— Het derde Tooneel-

neelſpel, *Liefde en Vaderland*, is zekerlyk by de twee voorgaande niet te vergelyken, ſchoon het ook nog al zyn waarde heeft. Maar hoe hier *Vaderland* te paſſe komt, is voor ons, by de leezing, duister gebleeven.

Grootheid en Zwakheid van den Mensch, door N. C. BRINKMAN, *Wed. van* C. VAN STREEK. *Met Plaaten. Te Amſterdam, by* M. Schalekamp, 1795. *In gr.* 8*vo.* 213 *bl.*

Na eene toewying aan den Burger Mr. RHYNVIS FEITH, behelst dit Stuk de volgende 18 Verhandelingen, zo in Proſa als in Verſen. 1.) Op den Dood van myn Vriend, R. R. 2.) De Rust. 3.) De waarde der Harmony (een Gedicht.) 4.) Het ſmartelyk Gevoel. 5.) De Hut. 6.) De Hoop. 7.) Eliſa aan Julia (een Fragment.) 8.) De Nacht. 9.) Misleide Liefde (in Verſen.) 10.) Het waare Kenmerk van een groote Ziel. 11.) Damon en Laura. 12.) Aan de Cypresſen, die op het Graf van myn Vriend geplant zyn. 13.) Roſalia en Valcour. 14.) Eene Zinſpeeling. 15.) De Twyfeling der Vriendſchap (een Gedicht.) 16.) De Avondwandeling. 17.) De Lof der Dichtkunst (in Dichtmaat.) 18.) Op den Dood van myn Echtgenoot (Dichtſtuk.) —— Men vindt zeker in deezen bundel verſcheiden goede gedachten, zo wel in het Onrym, 't geen op een Dichterlyken trant geſchreeven is, als in de Verſen, die van het Dichterlyk vermogen des Schryfſters geen ongunſtig denkbeeld geeven. Doch de ſtyl is, over 't algemeen, voor ons wat al te gezwollen, en helt vry wat na het ſentimenteele. De Plaaten in het Werk zyn verre van fraai te zyn, en dienen niet zeer tot lof der Nederlandſche Plaatſnykonst.

De Geest van Doctor SCHASZ, *in de Kerk, in de Raadzaal, en in de Kroeg. Klugtig Blyſpel. Door* J. A. SCHASZ, *in leeven Med. Doctor.* —— *Zynde dit het eerſte Stuk van 's Mans nagelaaten Schriften. In den Haage, by* J. Plaat, 1796. *In gr.* 8*vo.* 66 *bl.*

Eene geestige en ſcherpe Satyre, tegen de onverſtandige dweepery van ſommige Predikanten, tegen de verwaandheid en eigenbaatige heerschzucht van ſommige Municipaalen, en de dwaaze onberaadenheid van ſommige Volksverkiezingen. —— Het Stukje is klugtig, grappig, geſchreeven, geſchikt om iemand den lever te doen ſchudden; maar onwaarſchynlyk, geheel ongeſchikt om ten Toneele gevoerd te worden, en doet niets af. — — — Maar zagt! laat ons hier halte houden; de *Uitgeefſter*, die, in 't Voorbericht, zich in eene dreigende houding vertoont, mogt ons, met den *nog leevenden Vriend en Verdeediger van Dr.* SCHASZ, *die oneindig gedugter Vyanden beſtreden en overwonnen heeft*, op 't lyf komen!!

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN.

Christelyke Gezangen voor de Openbaare Godsdienstoefeningen. Te Amsteldam, by J. C. Sepp en Zoon, C. de Vries *en* C. Sepp Jansz., 1796. *In gr. 8vo.* 398 *bl.*

Het godsdienstig zingen is, gewisselyk, een der weezenlyke deelen der Openbaare Godsdienstoefeninge. In naavolging der aloude Israëlieten stonden de vroegste Christenen in dit begrip. Door alle Eeuwen heeft die verrigting, by de openlyke Vereering van het allerhoogste Weezen, stand gegrepen. De Protestantsche Christenen, hoe zeer zy ook, en misschien te veel, uit den staatelyken Eerdienst de Uitwendigheden hebben verbannen, hebben, nogthans, dit gebruik behouden. Intusschen, de Christenen, voor het meerendeel, zich bedienende van de Gezangen, op DAVIDS naam bekend, wanneer zy het Gezang tot waare stigtinge wilden doen dienen, leeden dikmaals gebrek aan gepaste Liederen, vooral wanneer zy de ziel tot voegzaame aandoeningen wilden opwinden, berekend naar de gewigtige voorvallen hunner gezegende Openbaaringe, en naar de oogstanden, in welke zy zich dienvolgens moesten plaatzen. Al voorlang hadden de *Lutherschen* dit mangel, eenigermaate, aangevuld. De Gereformeerden, hier te Lande, schynen op dit stuk nimmer met ernst te zyn bedagt geweest. Vóór drie of vier jaaren voorzag de Doopsgezinde Gemeente te *Amsterdam*, vergaderende by *het Lam* en *den Toren*, in dit gebrek, door het invoeren van eenen bondel van achtenzestig Gezangen. Thans treedt de Doopsgezinde Gemeente in die zelfde Stad, vergaderende in de Kerk *de Zon*, in dit loflyk voetspoor. Want, hoewel de Titel des geene aankondiging doet, het blykt uit het Voorbericht, dat de thans afgegeevene Verzameling oorspronklyk en opzettelyk ten haaren behoeve wierdt vervaardigd. Zy bestaat uit een aantal van honderd vyfenzestig Gezangen, in drie klassen verdeeld;

zynde die der eerste klasse bestemd voor *bepaalde*, —— die der tweede voor *onbepaalde* —— en de derde voor *algemeene tyden* en *gelegenheden*. Behalven vyftien, reeds te vooren in de genoemde Gemeente gebruiklyke, Gezangen, zyn alle de overige nieuwe Opstellen van een aantal Dichters en Dichteressen, van welke wy alleen genoemd vinden wylen den verdienstelyken Sekretaris der Maatschappye *tot Nut van 't Algemeen*, Dr. MARTINUS NIEUWENHUIZEN; die, egter, door zyn vroegtydig afsterven, de van hem verwagte hulp tot deezen uitgebreiden arbeid niet heeft kunnen toebrengen. Om ook tot een nuttig Huisboek te kunnen dienen, heeft men den bondel afzonderlyk afgegeeven zonder Zangwyzen; welke, volgens het Voorbericht, bestaan, „ deels uit de bestklinkende „ en aangenaamste onzer gewoone Psalmwyzen; deels uit „ de zodanigen genomen uit de Psalmen en Gezangen der „ Lutherschen; deels verder uit eenige van hier en el„ ders overgenomen, en, eindelyk, uit eenige daartoe, „ nieuwlings, te samengesteld." Voor 't overige wordt ons verzekerd, dat de inhoud deezer Gezangen zodanig is ingericht, „ dat zy door elk Christen, hoe ook zyne denk„ wyze moge zyn, met stichting zullen kunnen gezongen „ worden. Men heeft althans, (vervolgt het Voorbericht) „ zo veel doenlyk ware, alles, wat byzonder kerklyk „ leerstelsel kan geheeten worden, daar in vermyd. Gee„ ne Godgeleerde verschilstukken zyn in dit boek bezon„ gen. Opzetlyk heeft men zo veele algemeenheid, als „ doenlyk ware, in acht genomen, om dus de mogelyk„ heid dáár te stellen, dat door verschillende Christelyke „ Gemeenten van dit Gezangboek gebruik zou kunnen „ worden gemaakt. Men heeft ook (voegt men 'er ne„ vens) daarom den titul zo algemeen gesteld."

Om de natuur en bedoeling deezes *Gezangboeks* te doen kennen, hebben wy van 't een en ander wel een weinig uitvoeriger willen verslag doen. Ook kunnen wy niet anders verklaaren, of wy hebben, by het doorleezen, de aankondiging van het Voorbericht allerwegen zien vervuld worden. Het beloop en de inhoud der Gezangen is, over 't geheel genomen, deftig, stigtelyk en ernstig. De hoofdbedoeling, om ons gemoed tot erkentelyke dankbaarheid aan Gode, voor zyne liefde, in de Werken der Scheppinge, en vooral ook in het Werk der Verlossinge door CHRISTUS, ten toon gespreid, op te leiden, en eenen daar mede overeenstemmenden leevenswandel te bemoe-

di-

digen, wordt doorgaans in het oog gehouden. Hoewel, in een zo dikken bondel, alles niet evenveel schoonheids bezit, 't welk in eene zo groote verscheidenheid van onderwerpen bezwaarlyk kan verwagt worden, hebben wy, nogthans, veele fraaie poëtische gedagten aangetroffen, en de versifikatie, over 't geheel genomen, vloeiende gevonden. Dus de Kerkenraad der Zonsche Gemeente mag gezegd worden, dank verdiend te hebben by allen, die, in een uur van stille afzonderinge, heilzaam voedzel zoeken tot blymoedige Godsvereeringe, en het nut van den Openbaaren Eerdienst wenschen te bevorderen, door gepaste aanleidingen, om het getroffen gemoed in boetvaardige of blymoedige klanken zich tot zynen ongezienen Oorsprong te doen verheffen.

In eene zo groote verscheidenheid, valt het doen van eene keuze ter proeve bezwaarlyk. Wy bepaalen ons daar toe by het Gezang, getiteld:

Het heil van den Godsdienst.

LOFZANG AAN GOD.

1.

„ U, God! oneindig, wys en goed,
„ Almagtig Opperheer,
„ Die, 't geen Gy schiept, verzorgt en voedt,
„ Getrouw en tederlyk behoedt,
„ U zingen wy ter eer.

2.

„ Wy knielen voor uw' troon in 't stof,
„ Tot U ryst ons gebed.
„ Wy staamlen dankbaar tot uw lof,
„ ô Vader! die, in 't hemelhof,
„ Steeds op ons smeeken let.

3.

„ Aan U, aan uwen dienst, ô God!
„ Zy steeds ons hart gewyd,
„ Gehoorzaamheid aan uw gebod
„ Verzekert ons het zaligst lot,
„ Dat eeuwig 't hart verblydt.

4.

„ Uw dienst schenkt leven aan den geest,
„ Uw dienst kweekt altyd vreugd,
„ Het oog, waarin men kommer leest,
„ Het hart, dat moedloos, angstig vreest,
„ Wordt door uw' dienst verheugd.

5.

„ Als ons de wrange tegenspoed,
„ Op haare doorne-paên,
„ Beklemde zuchten slaaken doet,
„ Herstelt uw dienst op nieuw den moed;
„ En voert uw' troost ons aan.

6.

„ Ja, zelfs in 't midden van de smart,
„ Stemt hy het vrolykst lied.
„ Terwyl in 't fel bestreden hart,
„ Offchoon door ramp op ramp benard,
„ Een bron van blydschap vliet. (*).

7.

„ Hy wyst ons, op den weg van druk,
„ Uw' Zoon (†) ten voorbeeld aan,
„ Om, streevend naar het hoogst geluk,
„ Opdat geen wanhoop 't ons ontrukk',
„ Hem yvrig na te gaan.

8.

„ Hy leidt ons, met een' zachte hand,
„ Op 't effen deugden-spoor,
„ Naar 't eeuwig, hemelsch, Vaderland;
„ Daar wagt ons 't onwaardeerbaarst pand,
„ By 't juichend Englen-Koor.

9.

„ Daar zullen w', als deeze aard' verzinkt,
„ U (‡) eeuwig hulde biên.
„ En daar, waar 't lied der Englen klinkt,
„ Uw' liefde en grootheid heerlyk blinkt,
„ Daar zal ons oog U zien."

He

(*) Is deeze uitdrukking niet oneigen? Een bron *vliet* niet, ma *springt*, of *vloeit over*. Het laatste denkbeeld zal, veelligt, de Dicht voor den geest gehad hebben. *De Rec.*

(†) Dit zal moeten zyn *zyn'* Zoon. Van God is, tot hier toe, in den derden persoon gesproken. *De Rec.*

(‡) Zonder reden, en tegen de regels, heeft hier de Dichter eenen overgang gemaakt, van den derden tot den tweeden persoon. *De Rec.*

:et Gezang, getiteld: *Menschlievendheid*, diene ter
:re proeve.

1.

„ Hy, die in 's naasten rampen deelt;
„ Hun smart verligt; hun wonden heelt;
„ De traanen droogt, die de armoê schreit,
„ Is 't beeld van de Oppermajesteit.

2.

„ Hy stilt het angstig kloppend hart;
„ Verzacht der droeve weeuwen smart;
„ De wees zinkt op zyn' boezem neêr,
„ En vindt in hem een' Vader weêr.

3.

„ Hy is, door Godsdienst en door deugd,
„ Der aarde- en hemellingen vreugd;
„ Hy draagt, met roem, de beeldenis
„ Van Jesus, die zyn Leeraar is.

4.

„ Die Leeraar gaf ons dit bevel:
„ „ Doet aan uw arme broedren wel;
„ „ 'k Zal u vergelden voor al 't goed,
„ „ Dat gy elendelingen doet.""

5.

„ Gy zyt het, ô Menschlievendheid!
„ Die licht op donkre paden spreidt;
„ Die de aarde met geluk bedeelt,
„ En in woestynen roozen teelt.

6.

„ De droefheid lacht, waar gy verschynt.
„ Ge ontboeit het hart dat zorgend kwynt.
„ Dan heft de moed weêr 't hoofd omhoog,
„ En dankbre vreugd blinkt in zyn oog.

7.

„ Geen Kerk-genootschap bindt uw hand.
„ Dáár, waar uw heilig outer brandt,
„ Daar kent men geen geloofsverschil;
„ Daar zwygen twist en tweedragt stil.

8.

„ Uw broeder ziet ge in ieder mensch,
„ Hy lyde slechts, gy hoort zyn wensch;
„ Uw hart gevoelt terstond zyn nood,
„ En teedre zorg wyst hem uw' schoot.

 9. „ Wel-

9.

„ Welzalig hy, die u bemint,
„ En in het weldoen blydfchap vindt!
„ Hy is de lieveling van God,
„ En fmaakt reeds hier het zaligst lot.

10.

„ Hem vlecht de Seraf voor Gods troon
„ Een' onverwelkbren eerekroon,
„ Die, als de dood hem de aarde ontrukt,
„ Gods Zoon hem op den fchedel drukt.

11.

„ Hy, die in 's naasten rampen deelt;
„ Hunn' druk verligt, hunn' wonden heelt;
„ De traanen droogt, die de armoe fchreit,
„ Is 't beeld van de Oppermajefteit.

Overdenkingen van JACOBUS HINLÓPEN, *Predikant te Utrecht, over de volhardinge in Goed-doen, onze zekerheid van de Zaligheid, het zien op Gods Belooning, en de uitgeftrektheid van het Goed-doen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr. 8vo.* 81 *bl.*

De eerwaardige HINLÓPEN vervolgt zyne uitgave van ftigtelyke *Overdenkingen.* Zo belangryk de onderwerpen zyn, op den titel vermeld, met zo veel hartlykheids worden dezelve behandeld. Een geest van Godsvrugt, en van opregte deelneeminge in het geestlyk welzyn en geluk der natuurgenooten, is de heerfchende karaktertrek van 's Mans fchryven. Gehegtheid aan een aangenomen zamenftelzel van leerbegrippen moge hem, nu en dan, leiden tot redekavelingen, welke, naar de meening van andersdenkenden, geen fteek houden; de ernst en gemaatigdheid, en vooral ook de eerbied voor God en den Zaligmaaker, welke allerwege doorftraalen, zullen hun de gebreklykheden, welke zy meenen te befpeuren, ligt doen over 't hoofd zien. Hoe zeer wy zelven dan ook, in zommige ftellingen, van den Godvrugtigen Leeraar mogen verfchillen, herhaalen wy, egter, onze aanpryzing deezer *Overdenkingen;* in een uur van afzonderinge zullen zy met nut en tot ftigtinge kunnen geleezen worden.

By

Bydragen, tot bevordering van eene Algemeene Christelyke Kerk. Eerste Stukjen. Te Amsterdam, by Wesfing en van der Hey, 1795. *In gr. 8vo.* 83 *bl.*

Naast de voortplanting van waare Godsdienstkennisfe, op de echte, eenvoudige beginzels des Euangeliums gebouwd, is de bevordering van onderlinge Verdraagzaamheid en Liefde de gewigtigfte bemoeijing, welke de pen eens Godgeleerden kan bezig houden. Wat men ook in 't midden brenge, ten betooge dat de twisten en partyfchappen onder de Christenen te onregt op rekening der leere van CHRISTUS gefteld worden; zo lang die partyfchappen ftand houden, zal het Ongeloof niet aflaaten van verdenkingen tegen den Stigter van den Christlyken Godsdienst, alsof deeze daartoe den grond gelegd hebbe. Met genoegen vernamen wy, hierom, het Ontwerp deezer *Bydragen*, van welke de aanleg en uitvoering voor het pryswaardig doelwit niet kwalyk is berekend. Gepaster tydftip konde daartoe niet gekozen worden. Indien de Voorftanders eener beredeneerde Gelykheid, Vryheid en Broederfchap zich niet met bedriegelyke hoop voeden, moet de nieuwe Orde van zaaken de hereeniging der Christenen kragtdaadig helpen bevorderen. „ Zeker is het," gelyk de Voorredenaar aanmerkt, „ dat het denkbeeld eener heerfchende Kerk een „ zekeren afftand baarde tusfchen de Gereformeerde en „ andere Gezintens der Christenen, die zeer ligt by de „ eerften een Geest van hoogmoed, en by de laatstge- „ noemden een Geest van jalourschheid en naaryver kon „ verwekken, waar uit juist de grootfte verwydering „ moest voordvloeijen. De fteen des aanftoots (vervolgt „ hy) is thands weggenomen; geene Godsdienftige ge- „ voelens, geene aankleeving van een byzonder Kerkge- „ nootfchap, geven thands recht van aanfpraak op amb- „ ten en bedieningen, of fluiten iemand uit van dezel- „ ve." Op deezen grond waagt hy eene pooging, tot eene nadere vereeniging der Christenen onder elkander. „ Niet (fchryft hy) dat wy ons van deeze poogingen „ nu reeds den gezegenden uitflag zouden durven be- „ looven, dat zodanige nadere vereeniging daar door „ wierde daar gefteld; neen! —— Het denkend en met „ oordeel leezend publiek is verre weg het geringfte in

 „ getal;

„ getal ; en hoe (vraagt hy) zouden wy ons durven „ vermeeten, om alle vooroordeelen, vooral van den „ gemeenen man, die hier voornaamlyk de onoverkome„ lykste zwarigheden opleveren, te boven te komen? „ Mogten wy zo gelukkig slegts zyn, van by verstandi„ gen die vooroordeelen, welke hun in den weg zyn, „ op te ruimen, wy zouden ons reeds gelukkig genoeg „ schatten." Een blyk van bescheidenheid ontmoeten wy in deeze aankondigingen, welke doen zien, dat de beraamers van dit Ontwerp daar mede niet zo driftig zyn vooringenomen, als eene menigte Planmaakers, die op een gewisfen uitslag eenen vermetelen hoop bouwen. Voorts berigten ons de Voorredenaars, wat aangaat den tusschentyd der uitgave van volgende Stukjes, hoe men gaarne wenschte, denzelven niet langer te doen duuren dan twee Maanden, „ indien men ons met Ver„ handelingen, Dichtstukken, Gesprekken, Brieven, of „ Berigten, volgends ons verzoek, gelieft te hulp te ko„ men." Daar wy het oogmerk deezer Bydragen als nuttig beschouwen, en de voortzetting hartlyk wenschen, maaken wy met voordagt gewag van die uitnodiging, om aan dezelve te meer Openbaarheids te geeven.

Te weeten, om den leeslust gaande te houden, heeft men verkozen, eene afwisselende verscheidenheid van behandelinge in agt te neemen. Dus wordt hier voor eerst gesproken over de Algemeene Christelyke Kerk, in eene Briefwisseling tusschen *Philantes* en *Euphranor*. In eene Zamenspraak staan *Phileusebius* en *Charitas* stil op *den invloed der jongste Omwentelinge op den Godsdienst van Jezus*. *Dat het Avondmaal des Heeren geen Secten Maaltyd, maar een Christen Maaltyd is*, wordt in eene doorloopende Verhandeling bewezen. Kortlyk zullen wy, van 't een en ander, iets aanstippen.

In den eersten Brief beschouwt *Philantes* als zeker het gevoelen der zulken, die meenen, dat de Godsdienst van Jezus, van tyd tot tyd, zich uitbreiden, en de algemeene Godsdienst van den gantschen aardbodem zal worden. Ook erkent hy, als eene bedoeling, en eigenaartige strekking, der leere van Jezus, het aankweeken en bewerken van onderlinge eensgezindheid en liefde onder de belyders. „ Dan (zegt hy) van een geheel an„ deren aard is de vraag, moeten alle Christenen tot „ eene algemeene Kerk worden vereenigd? moeten alle „ byzondere secten in het Christendom eens ophouden?

„ Is

„ Is dit het plan van JEZUS?" Dit komt hem niet aanneemelyk voor, deels, om dat, volgens de tegenwoordige orde der dingen, ondanks eenige meerdere Verdraagzaamheid, de Secten-Geest telkens wordt voortgeplant, en voor deszelfs vernietiging zich geen grond opdoet; deels, uit hoofde van de verfcheidenheid der menfchelyke bevattingen, gegrond op oorzaaken, welke altoos zullen voortduuren. Deezen voordragt befchouwt *Euphranor*, in zyn Antwoord, als tegenftrydig. Eensgezindheid onder de Christenen, waaromtrent, als het natuurlyk gevolg der leere van CHRISTUS, beiden het eens zyn, en eene Algemeene Christelyke Kerk, zyn by hem woorden van ééne betekenisfe. Het een moet met het ander ftaan of vallen; in dier voegen, dat, ten zy men zich de Christenen voorftelle als in ééne algemeene Kerk vereenigd, zy nimmer zullen kunnen befchouwd worden, als door dien band van wederzydfche liefde aaneengeftrengeld. In zyn wederfchryven dringt *Philantes* zyn gevoelen nader aan, dat 'er altoos verfcheidenheid van begrippen zal plaats hebben, om de bovengemelde redenen, zonder dat zulks ten noodzaaklyken gevolge hebbe, dat de onderlinge liefde niet zou kunnen geoeffend worden. In het flot des Briefs wordt eene nadere ontwikkeling aangekondigd. De Voorftanders eener Algemeene Kerk zullen dezelve met verlangen te gemoet zien, naardien, onzes oordeels, *Euphranors* bedenkingen meer voor eene algemeene mogelykheid pleiten, dan dat zy eenigen grond opleveren, dat de zaak zelve als uitvoerlyk kan befchouwd worden.

In de Zamenfpraak komt *Phileufebius* voor, als met zwaarmoedigheid opziende tegen de gevolgen der jongfte Omwentelinge. Hy is beducht voor een toeneemend Ongeloof — voor de gevolgen der Vryheid van de Drukpers, ter aanrandinge der dierbaarfte waarheden. „ Wie „ weet niet (vraagt hy) of niet het lot der Franfche „ Geestelyken dat van onze Leeraaren wordt; dat men „ hun verbiedt te prediken, hen weigert te befoldigen, „ de Kerken fluit, en den openbaaren Godsdienst geheel „ en al weert?" Van een ander gevoelen is *Charitas*. „ Geloof my vry (hervat hy) dat ik, wel verre van „ eenig nadeel voor den Godsdienst uit deze omwending „ te duchten, veeleer de grootfte voordeelen daaruit te „ gemoet zie, en dat ik God op myne kniën gedankt „ heb voor de omwending, juist omdat ik ze bevoorder-

 „ lyk

„ lyk oordeelde aan het groote doel van den Euangeli-
„ ſchen Godsdienst." Dit tragt hy te bewyzen uit de voordeelen, welke voor een vrymoedig onderzoek, voor eene redelyke Godsdienstkennisſe, zullen geboren worden. Het ontſlag van de Synodaale banden van *Dordrecht*, waar voor P. zo zeer bedugt is, beſchouwt de andere geenszins als nadeelig; als hebbende hy die bepaaling, reeds voor lang, voor een der grootſte hinderpaalen in de bevordering van den Euangeliſchen Godsdienst beſchouwd, gelyk hy, op de bekende gronden, nader aantoont; beſluitende, dat men, door het toeſtaan van vryheid van denken en ſpreeken, ſlegts wederkeert tot de eerſte grondſlagen van het Proteſtantendom, „ waar-
„ van (zegt hy) de navolgende aanhangers zich zo verre
„ niet moesten verwyderd hebben, ik bedoel de grond-
„ leering, dat men in zaaken des geloofs van geen
„ menschlyk gezag kan of moet afhangen." Nog eene andere zwaarigheid legt P. op het hart: „ de vreeze
„ dat men den Hervormden de Godshuizen, als aan
„ 't algemeen toebehoorende, ontneeme, de Geestelyke
„ kas intrekke, geen Predikant uit een publiek fonds
„ beſoldige, alles tot ondergang der Gereformeerde
„ Kerk, die tot dus verre de heerſchende was." Zonder omwegen verklaart zich C. voor de onbillykheid van zulk een uitſluitend bezit; maar wil dat de Hervormden, even als andere Gezinten, hunne eigen Leeraars beſoldigen, onder het genot van een evenredig aandeel aan den algemeenen eigendom. Voorts maakt C. nog gewag van eene Algemeene Kerk, als het dienſtigst middel ter voorkominge van veele zwaarigheden, welke de Hervormden zouden belemmeren, indien zy, van den grond op, een Fonds moesten oprichten, ter bekostiginge van hunnen openbaaren Eerdienst.

De Verhandeling, getiteld: *het Avondmaal des Heeren, geen Secten Maaltyd, maar eene Christen Maaltyd* behelst verſcheiden fraaie aanmerkingen, dienſtig om die ſtelling als aanneemelyk te doen voorkomen. „ Welke
„ tegenſtrydigheid! (roept de Schryver) Gemeenſchaplyk
„ het hart in Lofzangen tot God te verheffen, gemeen-
„ ſchaplyk den plicht van dankzegging en gebed uitte-
„ oefenen, gemeenſchaplyk Gods woord te overwegen,
„ en door hetzelve geſticht te worden, —— te geloo-
„ ven in den zelfden God, in den zelfden Zaligmaker,
„ in het zelfde Euangelie; —— gezamenlyk JEZUS den
„ Hee-

„ Heere te noemen, en met dat al niet gemeenſchaplyk „ zynes doods te kunnen gedenken!" —— Het verkeerde van deeze handelwyze, het ſtrydige daarvan met den Geest des Euangeliums, en de nadeelige gevolgen, welke daaruit moeten voortvloeijen voor de zaak des Christendoms: dit alles wordt hier behandeld, met eene uitvoerigheid, berekend naar het plan deezer Bydragen. Ons beſtek verbiedt de ontleeding deezer Verhandelinge, welker leezing wy ten ernſtigſte aan alle vredelievende waarheidzoekers aanpryzen.

Redevoering ter gedachtenisſe van STEVEN JAN VAN GEUNS, Matth. Z. *beroemden Hoogleeraar der Genees- Mensch- Kruid- en Scheidkunde aan de Hoogeſchool te Utrecht, enz. enz. Uitgeſproken voor het Utrechtſche Departement der Maatſchappy* Tot Nut van 't Algemeen, *op den* 25 *van Zomermaand* 1795, *in de Pieters Kerk, door deszelfs Medelid* JODOCUS HERINGA, Eliza's Z. *Te Utrecht, by* G. T. van Paddenburg en Zoon, 1796. *In gr. 8vo.* 114 *bl.*

Wylen de Utrechtſche Hoogleeraar S. J. VAN GEUNS Matthz., een ſieraad van alle Genootſchappen, van welke hy Lid was, hadt, by meer dan ééne gelegenheid, blyken gegeeven van zyne hoogſchattende denkwyze over de Maatſchappy, bekend onder de Zinſpreuk: *Tot Nut van 't Algemeen.* Hy hadt nog meer gedaan; de loflyke poogingen dier Maatſchappye hadt hy met zynen gewoonen yver helpen bevorderen. Geen wonder dat het *Utrechtſche Departement* ſchikkingen beraamde ter vereeringe der naagedagtenisſe van een zyner meest verdienstlyke Leden, zints Mevrouwe de Weduwe des afgeſtorvenen de eere, om van wegen het Hoogeſchool aan wylen haaren Echtgenoot ſtaatelyk te gedenken, heuſchelyk hadt van de hand geweżen. JODOCUS HERINGA, Amptgenoot en Vriend des vroeg geſtorvenen, nam die taak op zich, en volvoerde dezelve; ſchetzende VAN GEUNS: „ zo als Hy door zyn *edel ka-* „ *rakter*, en door zynen *eerbied voor* GOD *en Godsdienst*, „ *voor allen, die op Hem betrekking hadden, hoogstbe-* „ *minlyk*, en tevens door zyne *uitgebreide Geleerdheid*, „ en vooral door het aanleggen derzelve, ter *getrouwe* „ *waarneeminge van zyne moeilyke posten tot heil van*

„ *het*

„ *het Algemeen*, voor de gansche Maatschappy onwaa
„ deerbaar was." Uit alle deeze oogstanden vertoont
Redenaar den voortreffelyken VAN GEUNS in het waa
daglicht, zo als wy, indien ons getuigenis iets afdoe,
gemoede kunnen verklaaren, in gevolge van eigen erv
renisse, welke ons 's Mans veelvuldige voortreffelykh
den, eenigzins van naby, deedt kennen, bewonderen
hoogschatten. De Redevoering behelst dus geen dro
verhaal van gemeene lotgevallen, van geboorte, opvo
dinge, bevorderinge, huwelyk en dood; maar veele
eene deftige en ongetooide lofspraak van eenen Man
die, in het achtentwintigste jaar zyns ouderdoms, te
grave daalde met den roem van meer gevestigde Goo
vrugt en Deugd, en van een ruimer voorraad van alle
lei kundigheden, vooral zyn beroep betreffende, d
dikmaals het deel is van Mannen, welke het dubbe
diens leevensstands bereikt hebben. Om zynen Vrie
in de byzonderheden meer van naby te doen kenne
heeft HERINGA, ter ophelderinge van eenige gezegden
zyne Redevoering, medegedeeld eenige *Byvoegzels*, o
gemaakt deels uit de berichten van de Vrienden
Leerlingen des Overledenen, deels en vooral uit deszelfs e
gen en zyns Vaders aanteekeningen. Byzonderheden,
schynen zy in zich zelve gering, zyn weetenswaardig
en trekken de opmerking, wanneer zy groote Manne
aangaan. Als zodanig, en voorts ook om berigten va
meer aangelegenheids, mogen deeze *Byvoegzels* als een
belangryke Bydrage worden aangezien. Vierden wy aa
onzen trek den teugel, wy zouden daar uit het een e
ander in ons Geschrift overneemen. Omtrent het plaatzen van het volgende willen wy onzen lust niet inbinden. De Redenaar, vermeld hebbende, hoe VAN GEUNS, op zyn veertiende jaar, genoegzaame bekwaamheid hebbende verkregen tot het hooren der Akademische lessen, midlerwyl een dringenden lust hadt gekregen tot het doen van eenen Zeetogt in 's Lands dienst, geduurende den Oorlog met Engeland, deelt eenen opmerkelyken Brief mede, op den gemelden ouderdom aan zyne Ouderen geschreven, waar in hy zyne begeerte aankondigt, en met kragt van redenen de toestemming ter voldoeninge van dezelve tragt te verwerven. Uit de volgende aanhaaling zal de Leezer een denkbeeld vormen hoedanig een Geest den aankomenden Jongeling toen reeds bezielde. Naa eenige andere zwaarigheden tegen
zyn

zyn Ontwerp te hebben opgelost, oppert hy nog de volgende: „ Maar (zal Vader of Moeder misschien zeggen) „ als men dan eens een vyandlyke Vloot zag aankoo- „ men, en het tot een slaan kwam, hoe zou STEVEN „ zig dan wel houden om geen kogel voor den kop te „ krygen? —— Ik zal regt uit zeggen, wat my hier „ van dunkt: dat ik, even als anderen, die voor de „ eerste keer dat vreeslyk kanonneeren en vliegen dier „ groote knikkers bywoonen, angstig zou zyn, wil ik „ niet ontkennen; maar ik zou ook moed vatten, wan- „ neer ik, by het naderen der vyandlyke Vloot, GOD „ zou bidden om ons de overwinning te geeven, om „ het leven van de Vlootvoogden, van my en van myne „ Vrienden, toch te willen spaaren, en te geeven dat 'er „ weinig bloed vergoten wierd; dat Hy verder, indien „ het my moest treffen, myne zonden toch niet wilde „ gedenken, en in genade myne ziel aannemen; dat Hy „ myne Ouders, Broeders, Zusters en verdere Naastbe- „ staanden, genadig lange wilde bewaaren, tot dat ik „ hen allen in heerlykheid by Hem, den Almagtigen, „ eenmaal mogt wederzien, enz. Doch ik zou moed „ vatten op GODS bewaaring, en in hope op overwinning; „ en konde ik dan iets toebrengen, om zonder veel „ bloedstorting eenige vyandlyke schepen te vermeeste- „ ren, ik zou gaarn daar voor, kwam het 'er op aan, „ een arm of been, ja, ik geloof, myn leeven willen „ opofferen, daar ik dan ook nog myn troost had in de „ spreuk: *dulce est pro Patria mori*, het is aangenaam „ voor 't Vaderland te sterven, en voorts in de hoop, „ van hier na een eeuwig gelukkig leven te mogen lei- „ den." VAN GEUNS, van Doopsgezinde Ouderen afkomstig, hadt, by die Gezinte, te Amsterdam, vergaderende by het Lam en den Toorn, zich den Doop laaten toedienen. Onder de *Byvoegzels* deelt HERINGA de Geloofsbelydenis mede, by die gelegenheid afgelegd. Daar uit blykt, dat de Overledene geenzins instemde met de hedendaagsche dus genaamde *hoogverlichte* begrippen omtrent den Godsdienst, maar veeleer, in eenige stukken, tot het zo genoemde regtzinnige overhelde. 's Mans ernstige Godsvrugt blykt, zo uit het Opstel, als uit een Brief, in welken hy, 's daags naa de plegtigheid, aan zyne Ouderen van de volvoering daar van kennis gaf. VAN GEUNS was niet slegts een Bloedverwant, maar ook de Vriend van onzen uitmuntenden Vaderlandschen Dichter

PIETER HUISINGA BAKKER. Die vierentachtigjaarige Gryzaart stortte traanen, op het berigt des overlydens van zynen hooggeschatten Neef. Zeven maanden daarnaa bragt de Vrouw Weduw eenen Zoon ter waereld. Een blyk, zo wel van hoogagtinge voor den afgestorvenen, als van ongemeene leevendigheid van geest, in dien hooggeklommen ouderdom, vertoont de *Troost aan de Kraamvrouw*, door den voortreffelyken Man zyner Nichte toegediend. Der overneeminge waardig oordeelen wy, onder anderen, de volgende Coupletten:

„ Zo daelde uw Echtgenoot, reeds vroeg, in 't dal der Dood,
„ Maer laet zyn afkomst agter:
„ Dat teder telgje zy uw's scherpen leeds verzagter,
„ Welk, als een ander IK, ontluikt uit uwen schoot.

„ Gelyk de Hovenier, als hy verdorren ziet
„ Een puikboom, in zyn hoven,
„ Zich vrolyk 't zelfde soort durft wederom beloven,
„ Nu hy een spruitje ontdekt, dat uit deez' wortel schiet.

„ Verheug u, lieve Nigt! verheug u in uw smart,
„ Gods gunst werkt hier byzonder;
„ Til slegts het wiegkleed op, vertroosting ligt 'er onder;
„ Een zagte balzem ook, voor uw verbryzeld hart.

„ Wanneer een stille traen, aen 't kwynend oog ontvloeid,
„ Op 't aanzigt rolt des jongen,
„ Dien kustge, zugtend, weg, terwyl ge, dus gedrongen,
„ Hem, in uwe armen knelt, of aen den boezem boeit. —

„ Hier 's waere winst by schae: gy ziet des Vaders beeld,
„ Om uw verdriet te susfen;
„ Denk, datge uw Hartvriend zelf komt, op die lipjes, kussen,
„ Als gy de onnozelheid de poesle koontjes streelt.

„ Denk, als in deeze drift de moeder zich vertoont,
„ Dat gy, niet heel verlaeten,
„ Drie waerdige Ouders eert, wier troost dan best kan baeten,
„ Waer treurende eenzaemheid by zak en asche woont."

Voorts ontmoet men nog, in de Byvoegzels, eene opgave der Schriften, door VAN GEUNS uitgegeeven, of onder zyne nagelaatene papieren gevonden; alle getuigenis draagende van 's Mans arbeidzaamheid en uitgebreide kunde, in onderscheidene takken van Weetenschappen en Geleerdheid.

Ge-

Genees- en Staatkundige Verhandeling over de Oorzaaken, waarom zoo weinig Drenkelingen in 't Leeven hersteld worden. Door S. G. VOGEL, *Hertoglyk-Meklenburgschen Hofraad, Leeraar en Openbaar Leeraar der Geneeskunde, in de Hoogeschool te Rostok, enz. Vooraf gaat een zeer merkwaardig Geschiedverhaal nopens een Kind, te Hamburg, na verloop van een half uur, voor dood uit het Water gehaald, en gelukkig gered. Uit het Latyn vertaald. Te Haarlem, by* E. W. Cramerus, Jun., 1795. *In gr.* 8*vo.* 100 *bl.*

Dit Werkje strekt, voornamenlyk, om het nadeel van eene al te groote haastigheid by de poogingen ter herstelling der Drenkelingen aan te toonen. Eene fout, die maar al te dikwils by deeze gelegenheid gebeurt, schoon onwerkzaam talmen hier ook ten uitersten nadeelig is. Het ware te wenschen, dat by alle deeze gevallen een kundig en verstandig Man telkens de bestiering had, daar het altyd het leeven van een Mensch raakt. —— Den Schryver heeft het nimmer moogen gebeuren, eenen Drenkeling te redden, en hy klaagt over het gemis der daartoe vereischte noodzaakelykheden. In ons Nederland hebben wy veele zeer gelukkige gevallen, zedert de opregting der menschlievende Maatschappy tot redding der Drenkelingen, met blydschap en deelneeming gezien: en veelen onzer Landgenooten hebben zich 'er op toegelegd, de vereischte kundigheden in de behandeling der Drenkelingen te verkrygen. —— De 3de §. van onzen Schryver, ook anders niet zeer gepast en oordeelkundig, valt dus by ons weg: het welk ook uit de volgende 4de §. nader blykt. Van Hamburg is 'er onlangs eene nadere Beschryving van gelukkige Gevallen uitgegeeven: het geval met het Hamburger Kind, op den titel vermeld, is allezins leezenswaard. In de volgenden gaat de Schryver voort, de beletzelen op te noemen, welke de herstelling doen missen; en, schoon deeze niet alle voor ons Land berekend zyn, zal men 'er egter verscheidene leezenswaardige en zeer nuttige zaaken in vinden. De 5de en 6de §., over de kenteekenen des doods, zyn byzonder leezenswaard. —— In het vervolg geeft de Schryver eene Lyst der Middelen: en in de 9de en volgenden verhandelt hy het plaatzelyke van zyne woon-

plaats,

plaats, en dat maakt het ſtaatkundig gedeelte zyner Verhandeling uit. In de 11de en volgende §. koomt eene nadere beſchryving van de aanwending en het nut de hulpmiddelen. Het Werk eindigt met eene Lyst de Schryveren over dit onderwerp.

De Vertaaling van *Doctor* in *Leeraar* op het Titelblad is ongewoon, en hier *teutologie.*

Nieuw Woordenboek der Pruisſiſche Staatkunde, nagelaten door den Graave VAN HERZBERG *aan zynen Kweekeling. Gevolgd naar het Hoogduitsch. Alom, b gr. 8vo. 36 bl.*

Zeldzaam vindt men een *Woordenboek* in zo weinig Bladzyden begreepen. De *Woorden*, of de *Afdeelingen* in deeze *Erfgift* des Graaven VAN HERZBERG, zyn niet te veelvuldig om ze af te ſchryven, en dus onze Leezers te doen weeten, omtrent welke Onderwerpen zy hier van het licht des Graaven VAN HERZBERG zich, ter opheldering hunner Staatkundige Begrippen, bedienen kunnen, indien zy anders, om het te volgen, zulks nuttig, of, om 'er althans kennis van te draagen, noodig, oordeelen.

Zie hier de Woordenlyst. *Activiteit* — *Alliantie* — *Arondeeren* — *Beſchermer des Duitſchen Ryks* — *Bondsbreuk* — *Contingent* — *Convenientie* — *Demarcationslinie* — *Demonſtratie* — *Depot* — *Despotismus* — *Duitſche geest* — *Diverſie* — *Evenwigt* — *Guarantie* — *Jacobyn* — *Kabinet Geheimen* — *Landruiling* — *Manifest* — *Medeſtend* — *Mediateur* — *Obſervations Corps* — *Preponderantie* — *Redelykheid* — *Revolutie* — *Ryks-Opperhoofd* — *Schadevergoeding* — *Verklaaring* — *Vorſtenverbond* — *Vreede.*

Door twee of drie Artykelen over te neemen, zullen onze Leezers den geest, die in dit klein Woordenboekje heerscht, genoegzaam, zonder eenige byvoeging of opheldering, leeren kennen.

„ CONVENIENTIE (al of niet gelegen komen; dienen „ of niet dienen; ſtrooken.)

„ Dit Woord zou ik gaarne met gulden Letters in het „ Woordenboek onzer Staatkunde ter neder ſchryven. Wat „ zou *Pruisſen* zyn zonder Convenientie!!! Convenientie

„ is de kracht, door welke de *Pruisfische* Magt zich ont„ wikkelde. Convenientie is de Talisman of het Toverr „ cyfer, waar door wy op avontuur uitgingen van den „ *Silefifchen* Roof af tot den afzonderlyken Vrede met de „ *Nationaale Conventie.* Laat by alle uwe onderneemin„ gen dit gulden woord uwen grondflag zyn. In dit to„ verwoord ligt de kracht van losmaaken en binden, en „ *Pruisfen* wordt daar door de Staatkundige Kerk. Voor „ de wereld moet gy 'er u niet zeer luid van bedienen, „ en 't zelve zagtkens uitfpreeken; maar uwe gefchriften „ moeten immer overvloeijen en glimmen van de woor„ den Eerlykheid, Trouw, Regtmaatigheid, Liefde voor „ 's Ryks welzyn, en alle zulke ouderwetfche Vader„ landfche woorden meer; dewyl het anders de overige „ Mogenheden eindelyk mogt convenieeren, onze Con„ venientie paalen te ftellen."

„ DEMARCATIONS-LINIE (*Linie van Affcheiding* (*)).

„ Dit Woord zult gy bezwaarlyk in eenig ander Staat„ kundig Woordenboek vinden. De verdienfte der toe„ pasfing behoort mede nog aan ons Kabinet. Wy „ weeten wel dat andere Mogenheden, na geëindigden „ Kryg of na geflootene Ruilingsverdragen, grenslinien „ om haare nieuwe Bezittingen trokken; maar eene De„ marcations-Linie, geduurende eenen gemeenfchaply„ ken Ryksoorlog, te trekken, en dat niet om den vyand, „ maar om de met ons verbondene Vrienden, den toe„ voer af te fnyden, hen in hunne werkzaamheden te „ hinderen, en hen rechtftreeks onder de grootmoedige „ aan-

(*) Dus noemde men eene Linie of Lyn, welke in 1498 door Paus ALEXANDER VI vastgefteld werd, om een einde te maaken aan de twisten, welke ontftaan waren tusfchen den Koning van *Portugal*, JOANNES II, en tusfchen FERDINAND, Koning van *Castilie.* Door een middaglyn, getrokken ten Westen van de *Canarifche* en *Açores* Eilanden, bepaalde men, dat alles, wat ten Westen van die Lyn was, behooren zou aan de *Spanjaarden*, en dat de Ontdekkingen, welke men ten Oosten mogt doen, zouden toebehooren aan de *Portugeezen.* Een andere Scheidslinie werd getrokken in 1524, toen de *Portugeezen* zich in *Brafilie* gevestigd hadden. Hier kan men over nazien de *Geographia Reformata* van Vader RICCIOLI. (*Vertaaler.*)

„ aanbieding van bemiddeling tot Vrede te dwingen, „ daar toe behoort een ſcheppend vernuft; dewyl door „ deeze aanbieding, en de tusſchenkomst van voorafge- „ maakte Grensbepaaling, het voortzetten van den Oor- „ log onmogelyk gemaakt werdt voor de Geällieerden; „ den vyand daarentegen den toevoer van leevensmid- „ delen en een vryen handel opengezet, en daarenboven „ nog een bekwaamen weg ontſlooten werd, om de ver- „ bondene Mogenheden te vervolgen en afbreuk te „ doen. —— Ik weet wel dat onze voormaalige of ge- „ weezen Bondgenooten over deeze handelwyze zeer on- „ gunſtig oordeelen; doch zoo zy zich de geringe „ moeite durven geeven over de afſtamming des Woords „ *Demarcation* na te denken, zullen zy bevinden dat „ hetzelve afkomſtig is van *Démarquer*, uitveegen, uit- „ doen, en dat wy niets deeden dan het geene de bete- „ kenis van dat Woord medebrengt, te weeten, dat wy „ den geest hunner verdere Werkzaamheid uitwisch- „ ten, uitbluschten."

„REDELYKHEID.

„ Een oud Woord, waar door men pleeg te verſtaan, „ Trouw en Vertrouwen, Deugdlykheid, Eerlykheid, „ Opregtheid, Verbondspligt en zo voorts, gelyk zulks „ nog in de Woordenboeken der oude eerlyke *Duit-* „ *ſche* Vorſten te zien is. By ons gebruiken wy het „ ten hoogſten als Zand, 't welk wy, als 't ons conve- „ nieert, de wereld in de oogen werpen."

Dankoffer aan de Repreſentanten 's Lands van Utrecht, by het neemen van hun Beſluit ter Afſcheiding van de Kerk van den Staat, en Aanſpooring ter navolging, door THEOPHILUS. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In gr. 8vo.* 24 *bl.*

Dit *Dankoffer*, of deeze *Uitboezeming*, is de geboorte verſchuldigd aan het Beſluit der Repreſentanten 's Lands van *Utrecht*, genomen op, en overeenkomſtig met, het Rapport der Commisſie ter Ontwerping van een Plan van Gelykheid voor alle Godsdienſtige Gezintheden binnen die Provincie; welk verſlag hier eerst medegedeeld wordt.

De

De Offeraar is geheel gevoel, en boezemt zyne aandoeningen uit met dat vuur, 't welk de aart der zaake medebrengt.

Overeenkomftig hier mede is ook de Aanfpooring voor andere Gewesten om het fpoor der *Stichtenaaren* te drukken. —— Hoort hoe hy deeze en inzonderheid ons Gewest aanfpreekt: „ En gy, Volk der overige Gewesten, „ en inzonderheid gy, Volk van *Holland*, dat het eerst in „ uwen boezem de roepftem hoorde, *Scheidt de Kerk van* „ *den Staat!* Bloost over uwe werkloosheid, uwe lafheid, „ uw fchuldig ftilzwygen. Bloost van fpyt, dat eenig „ ander Gewest u in gevoel en waardeering der regte „ Vryheid overtreft, in het nuttigst gebruik deezer om„ wenteling is voorgegaan. Bloost, dat gy niet flegts de „ onbeftaanbaarfte bevoorregting zaagt voortduuren, maar „ zelfs verzekeren, dat gy het zaagt, en .... zweegt. „ Bloost inzonderheid gy, die by uitzondering op den ti„ tel van Vrienden der Vryheid, van Godsdienst, der „ Menschheid, aanfpraak maakt, over uwe flaaperige on„ verfchilligheid, over uwe onmanlyke verzaagdheid. Hoe „ zullen de rampfpoedigfte gevolgen van dezelven, die by „ hunne verwoestingen het onherftelbaare zullen voegen, „ uwe harten met duldlooze knaagingen folteren. Hoe „ zal de waare Godsdienst, wanneer hy zyne plaats door „ dweepery en bygeloof ziet vervangen, of zyn weldaa„ dig licht door den verpesten adem van fectenyver en „ fcheurziekte benevelen, kwynen, verdooven —— hoe „ zal de Vryheid, als zy haaren fpeer door losbandig„ heid ziet ontweldigen, en haaren hoed door vervolg„ zugt vertrappen, u toeroepen —— eene kreet, waar„ van de nagalm tot in de eeuwigheid in uw hart zal „ klinken —— ZIE DAAR UW WERK!"

Verzameling van Stukken in de zaak van Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL, *geweezen Raadpenfionaris van Holland. Te Amfterdam, by* J. van Gulik, 1796. *In gr. 8vo.* 139 *bl.*

Dit bundeltje Staatsftukken, 't geen, in een klein en overzienbaar tafereel, den Landgenoot voorlicht, 't geen hier en daar, en meest buiten het bereik van 't gewoon gezicht, verfpreid was, moet hun welkom weezen; daar het hun in ftaat ftelt, om na te gaan, welk een loop de

behandeling dier zo veel gerugtsmaakende zaake genomen heeft, welke zich voor als nog verlooren heeft in eene Politique Custodie.

Zonder eenig inmengzel of toevoeging worden ons de Staatsſtukken, daar toe betrekkelyk, in tydorde, opgegeeven. Als, in de eerſte plaats, het *Rapport in de zaak van den geweezen Raadpenſionaris* VAN DE SPIEGEL. Waar in de Burgers B. F. VAN LIEBEHERR, VAN SONSBEEK en J. VERVEER, verſlag doen van de volvoering des hun opgelegden lasts. Tot de vertraaging van welks volvoering niet weinig toebragt, gelyk zy zich uitdrukken, „ het eindloos zoeken na de noodige Staatspapieren, wel„ ke de zaak inlichten en hun arbeid bekorten moesten: „ reden waarom ook, onder anderen, het Rapport zelve „ niet dan ten deele kan voldoen; alzo aan de Commisſie „ de toegang tot dezelve geſlooten was, en zy, naa veel„ vuldige naſpooringen vrugtloos gedaan te hebben, zich „ met gebrekkige Staatsſtukken heeft moeten behelpen. „ Immers de toegang tot het *Geheim Beſoigne*, het welk „ dees tyd geëxteerd heeft en nog exteert (*), en „ uit welks Notulen en Decreeten alleen het beloop der „ miniſterieele verrigtingen van VAN DE SPIEGEL moest „ worden naagegaan (ten minſten zo die Notulen en De„ creeten aldaar voorhanden, en niet reeds zoek gemaakt „ waren,) bleef voor de Commisſie geſlooten, en bor„ neerde haare werkzaamheid tot het doorbladeren van „ losſe en weinig zamenhangende Stukken, die tot de „ zaak in onderzoek weinig of niets afdeeden. Ook „ ontbraken 'er nog ter Secretarye van *Holland* verſchei„ de *Secreete Reſolutien* van H. H. Mogenden, welke al„ daar anders altyd compleet bezorgd wierden; maar die „ ſedert een geruimen tyd vóór deeze Omwenteling ag„ ter gebleeven waren, en waarſchynlyk nog in ſcriptis „ by H. H. M. berustende zyn." —— Klagten, herhaalde klagten, waar over wy niet hebben kunnen naalaaten ons hoogst te verwonderen.

Eer de Leden deezer Commisſie overgaan tot onderzoek van het gehouden gedrag van VAN DE SPIEGEL, geduurende den loop zyns Raadpenſionarisſchaps, doen zy een voorloopig verhaal van 't geen 'er kort naa de jongſte Omwenteling, omtrent zyne Demisſie, Arrestatie,

(*) Dit Rapport is gedagtekend 14 Oct. 1795.

tie, zo van zyn perſoon als papieren, Verhoor, en andere hier toe betrekkelyke omſtandigheden, heeft plaats gehad. Dit is kort.

Breedſpraakiger is de voordragt van de behandeling der zaake van den Commis BERNARDUS PIETER VAN LELYVELD, waar van, gelyk de Rapporteurs te regt aanmerken, „ de minſte omſtandigheid op zichzelven belangryk „ is, en over het geval, 't welk hun te behandelen ſtaat, „ beurtlings licht en duisternis verſpreidt."

Het verhaalde onderzoek ten opzigte dier beide Perſoonen geeft hun gronds genoeg om rondlyk te verklaaren, „ dat 'er wel degelyk materie is om een geſtrenger na- „ vorſching en onderzoek omtrent het miniſterieel gedrag „ van den gemelden VAN DE SPIEGEL daar te ſtellen." — Twee drangredenen perſten hun deeze verklaaring af. — „ De eerſte het gehouden gedrag van den Commis VAN „ LELYVELD *in het questieus geval van den ontcyferden* „ *Brief;* en de andere de zeer gehazardeerde betuiging „ van VAN DE SPIEGEL, *dat hy geene Papieren onder zich* „ *hadt, waar op van wegen den Lande eenige aanſpraak* „ *kon gemaakt worden.*" Dit wordt breeder ontwikkeld op eene wyze die de Rapporteurs doet vraagen of VAN DE SPIEGEL „ met het gegeeven algemeene Antwoord vol- „ ſtaan kan op de aan hem gedaane byzondere Vraag: „ *of hy niet de noodige aanwyzing kon doen, waar die* „ *Papieren te vinden waren?*" Ten opzigte van welke zy aanmerken, dat hy tyds genoeg in overvloed gehad hadt om alles in verzekerdheid te ſtellen.

Hier aan hegten de Rapporteurs een Schets van den tyd der Miniſterieele Bediening deezes Mans, om te zien in hoe verre 'er nadere gronden zich opdeeden om eene geſtrenger naavorſching en onderzoek omtrent zyn gedrag daar te ſtellen. Dit gedeelte is zeer belangryk en toelichtende voor de Vaderlandſche Geſchiedenis van dat Tydperk. „ Het zou zich (dus laaten zy zich, onder „ andere, hooren, naa het ophaalen van veele bedryven „ deezes ſchranderen doch bedrieglyken Staatsmans,) hadden wy de noodige inzage in 's Lands papieren, niet „ moeilyk vallen, aan te toonen, dat wy de zo ſchreeuwende uitputting van *Hollands* Financieweezen alleenlyk te danken hadden aan het misbruik, dat VAN DE „ SPIEGEL *van de onbepaalde vrye diſpoſitie van 's Lands* „ *penningen tot de ſecreete zaaken gemaakt heeft.* Schoon „ wy evenwel gelyktydig verzekerd zyn, dat wy geen

„ spoor hier van zouden vinden in de Resolutien en
„ Decreeten van *Holland*, al lagen dezelve allen open
„ voor ons. Immers heeft dit geen bewys van nooden,
„ dat de vorm van finantieele directie, en het practyk
„ in deezen gebruiklyk, geduurende het voorig Bestuur,
„ van dien aart geweest zyn, dat de staat van ontvangst
„ en uitgaaf niet mank kon gaan, en dat, ter suppletie
„ van elk deficit, en tot goedmaaking der buitengewoone
„ schreeuwende uitgaven, die 'er plaats hebben gehad,
„ men gereedlyk de toevlugt heeft weeten te neemen
„ tot de Generaliteits Ordonnantien, welke ten behoeve
„ der Admiraliteiten, Oost- en Westindische Colonien,
„ als anderzins, ruimschoots geslaagen en uitgegeeven
„ zyn geworden, zonder dat de yverigste navorschingen
„ in de gewoone administratie der provinciaale Financien
„ immer in staat zullen zyn, *het waare emploi daar van*
„ *te kunnen ontdekken.*"

Met een wenk slaan zy het oog op 's Mans verdagt gedrag in *Zeeland*, en betuigen vervolgens, redenen te hebben, om rondelyk te verklaaren, „ dat het gedrag
„ van VAN DE SPIEGEL, geduurende den ganschen loop
„ van zyn Ministerie, als Raadpensionaris van *Holland*
„ gehouden — zo in het niet alzins observeeren van
„ zyne Instructie, — in de zaak der *Brabantsche* Re-
„ volutie, — in het inwikkelen van deezen Staat in
„ den *Franschen* Oorlog — in de daaromtrent geën-
„ tameerde Negotiatien met *Engeland* en *Pruissen* —
„ in het doordringen van de enorme Geldnegotiatien, die
„ successivelyk hebben plaats gehad, en in de ongeme-
„ sureerde verspillingen van 's Lands penningen, als in
„ het moedwillig verwaarloozen van 's Lands belangen,
„ *ten hoogsten suspect zo niet directlyk* STRAFBAAR VOOR-
„ KOMT."

Waar op zy voorts de openlyke verklaaring gronden,
„ DAT DE PERSOON VAN VAN DE SPIEGEL *meer dan*
„ *suspect* — *zyn ministerieel gedrag misdaadig* — *en*
„ *Hy in allen deele aan de Bataafsche Natie in 't alge-*
„ *meen, en aan het Volk van* Holland *in 't byzonder*,
„ REKENING EN VERANTWOORDING SCHULDIG IS, van
„ al 't geen hy, geduurende zyn Ministerie, of zelve ver-
„ richt heeft, of in zyne qualiteit heeft doen of laaten
„ verrichten, en dat, overzulks, eene *strengere naavor-*
„ *sching* en RECHTERLYK ONDERZOEK van zyn ministe-
„ rieel gedrag eene zo pressante zaak begint te worden,
„ dat

„ dat dit handleidend Rapport, met alle de daar toe re-
„ lative ſtukken, ten ſpoedigſten mag geſteld worden in
„ handen van een, *in dit zoo extraordinair*, *als hoogst-*
„ *belangryk*, geval, door deeze Vergadering ſpeciaal te
„ benoemen *Fiscus*, gelast om eene FORMEELE ACTE van
„ beſchuldiging tegen denzelven VAN DE SPIEGEL op te
„ maaken, EISCH TE DOEN, en *het recht van het Bataaf-*
„ *ſche Volk*, *by het Hof van Holland*, *tegen hem waar te nee-*
„ *men;* terwyl inmiddels gemelde VAN DE SPIEGEL, uit
„ het Huis in 't Bosch, na de Gevangen Poort getranspor-
„ teerd, en in zekerder bewaaring moet worden geſteld."

Ten dien eigenſten dage werd, in gevolge van een Be-
ſluit der Proviſioneele Repreſentanten van het Volk van
Holland, VAN DE SPIEGEL, uit het *Huis in 't Bosch*, na
de *Voorpoorte van den Hove* overgebragt, en, op den 27
October 1795, de Burger JAN VALCKENAAR, Hoogleeraar
in de Regten aan 's Lands Univerſiteit te Leyden, tot
Fiscaal in deeze zaak aangeſteld. De Brief van deezen
Fiscaal, welke hier geheel gevonden wordt, eindigt,
„ dat het hem onder eerbiedige correctie voorkwam, dat
„ het verblyf van den Perſoon van VAN DE SPIEGEL,
„ op de Voorpoorte, buiten decreet van den Rechter,
„ niet langer zou behooren te worden geprolongeerd; te
„ minder, daar de redenen van prudentie, die de Burgers
„ Repreſentanten op den 14 Oct. laastl. daar toe hadden
„ gepermoveerd, thans minder dringende ſcheenen gewor-
„ den te zyn, onverminderd nogthans zodanig eene *Poli-*
„ *tique Custodie*, als zylieden, zo volgens de regelen van
„ goede Politie, als tot conſervatie van den Perſoon van
„ Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL zelve, in gevolge hunner
„ bekende æquiteit, in aanmerking van deszelfs lichaams-
„ ongemakken, noodig zouden oordeelen." Deeze Brief
was den 30 Dec. 1795 gedagtekend.

Het Beſluit, van den 5 Jan. 1796, was, „ dat VAN DE
„ SPIEGEL proviſioneel in eene *Politique Custodie* zou
„ blyven." De Committes van *Algemeen Welzyn* en
van *Algemeene Waakzaamheid*, werden gevolmagtigd om
daar toe der Vergaderinge, zo ſpoedig mogelyk, eene ge-
ſchikte plaats voor te draagen, en werd aan deeze Com-
mittes het Request ter hand geſteld, door VAN DE SPIE-
GEL ingeleverd, en in deliberatie gehouden; by 't zelve
verzogt hy, onder aangebodene voorwaarden, ontſlagen te
worden; om daar op zo veel reguard te ſlaan als de plig-
ten van den mensch, en de betrekkingen tot het welzyn

van het Vaderland, vorderden, en eenigzins konden gedoogen.

Deeze beide Committes verfchilden dermaate in begrippen, dat zy geen gecombineerd Rapport konden uitbrengen. Dat van het Committe van *Algemeen Welzyn*, tot de zagtfte zyde overhellende, prees het *Huis in 't Bosch* aan; blykens het hier geplaatst verflag.

Hier tegen overgefteld is de Raadflag van het Committe van *Algemeene Waakzaamheid.* Met byzonder genoegen zal elk rechtfchaapen Minnaar der Vryheid dit ftuk leezen. Zie hier den Aanhef: „ Medeburgers! „ Het zal zekerlyk de opmerking van het tegenwoordige „ geflacht, en de verwondering der Nakomelingfchap, be- „ zig houden, dat wy zo lang en veelvuldig hebben ge- „ raadpleegd, over een Man, van wien het weldenkend „ gedeelte van het Volk, dat wy vertegenwoordigen, en „ wy allen het eens zyn, dat hy voor Nederland, en „ byzonder voor deeze Provincie, *een geesfel* geweest is, „ zodanig als de gefchiedenisfen deezer ftreeken fchaars „ een voorbeeld kunnen opleveren —— want het problê- „ ma, of L. P. VAN DE SPIEGEL, voorheen Raadpenfionaris „ by het heilloost bewind, dat hier immer beftondt, „ fchuldig is of niet, is het alleen voor de *formvolle Ju-* „ *dicieele* Rechtbank; in onzer aller harten is het reeds „ voorlang opgelost —— deeze langwyligheid, die onze „ Vyanden greetig voor een bewys onzer zwakheid zul- „ len verklaaren, en waar in onze Vrienden meenen de „ ontoereikendheid te ontdekken onzer Wetten voor on- „ zen toeftand, is ondertusfchen in deezen zeer verfchil- „ lend van die gewoone, die geheel *Europa*, 't zy te „ rechte of te onrechte, ons ten laste legt; zy is hier het „ gevolg niet van ons Nationaal Character; maar van „ eene Deugd, waar op wy ons verheffen mogen."

Aangetoond hebbende, dat Eerbied voor de Wetten onzer Voorvaderen, die de Burgerlyke Vryheid het kraggigst befchermen, hun in deezen met omzigtige fchreden hadt doen voortgaan, vervolgen zy: „ Maar, Bur- „ gers Reprefentanten! als wy hierin onze eer en onzen „ roem verzekerd hebben, dan behooren wy die ook be- „ ftendig te maaken, door zorg te draagen, dat de onge- „ fchonde hulde, die wy fteeds aan het Palladium der „ Burgerlyke Vryheid toebrengen, niet ontaarte in die „ laffe en flaaffche aankleeving, die ons beletten zou, „ naar maate der voorkomende gevallen, ook met behoo-

„ re-

„ relyke uitzondering te handelen. —— Langwyligheid, „ zonder zulk eene edele beweegreden als wy hadden, „ zou ons vernederen; maar deeze zwakhartigheid zou „ ons veragtlyk maaken —— dan zou onze eerbied ſtraf- „ baar, en voor de Vryheïd haatlyk worden —— aan „ alles is eene zekere maate geſteld; ook zelfs de deugd „ wordt door overdryving ſchuld; en, voegde geene „ Wraakzugt aan de Vertegenwoordigers eener Natie, „ zeker ook geene zwakheid moet hen ontëeren. Onze „ pligt ligt tusſchen die beiden in, deeze is de *Recht-* „ *vaardigheid;* door haar alleen kunt gy, met de boozen „ te doen beeven, en de goeden gerust te ſtellen, geraa- „ ken tot uw verheven doel, naamentlyk het Geluk des „ Volks."

In 't breede houden zy daar op de redenen voor, die huns oordeels de keuze van het *Huis in 't Bosch* afraaden, en die pleiten voor eene andere plaats, onverſchillig welke; het *Kasteel van Woerden* egter als geſchikt aanpryzende. In de behandeling deezes onderwerps ſtraalt Vryheidsmin en een Geest van Gelykheid door, die alles met genoegen doet leezen van alle welgezinden.

Het Beſluit was, dat, om de nabyheid van de Reſidentie en daar uit mogelyke gevolgen, de voorſlag van het *Huis in 't Bosch*, ter Bewaarplaatze, verworpen wierd, en beide de Committes last kreegen na eene andere geſchikte plaats om te zien. Deeze vondt men eerlang op het *Kasteel te Woerden*, waar, terwyl wy dit ſchryven, de geweezen Penſionaris nog in *Politique Custodie* zit.

Wyders is hier ingevoegd een Brief van JOH. VALCKENAAR, betrekkelyk zyn Advys in deeze zaake uitgebragt, als mede de Concept-Misſive aan de Proviſioneele Repreſentanten van *Zeeland.*

Breeder, dan wy van Staatsſtukken gewoon zyn, hebben wy op deeze ſtilgeſtaan. 't Belang der zaake vorderde zulks. Wy durven ook verzekeren, dat veelen, anders afkeerig van Staatsſtukken te leezen, dit, althans op de meeste plaatzen, niet geeuwende uit de hand zullen leggen.

Reizen door Zwitserland, Italien, Sicilien en de Grieksche Eilanden, naar Konstantinopolen, en van daar te rug door een gedeelte van Griekenland, over Ragusa en de Dalmatische Eilanden, in de Jaaren 1787, 1788, 1789. *Door* THOMAS WATKINS, *A. M. Uit het Engelsch vertaald. Tweede Deel. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1794. *In gr. 8vo.* 140 *bl.*

Wy hebben niet nagelaaten, om, zo ras het Eerste Deel deezer Reizen, in onze taal overgezet, het licht zag, en aan het Werk en aan de Vertaaling den welverdienden lof te geeven (*). Geene reden altoos om aan beide iets te onttrekken doet zich op by de doorleezing van dit Tweede Deel. Waarin ons voorkomt de Beschryving der Stad *Geneve.* —— De Reis tot en de beklimming van den Berg *Cenis.* —— Een verslag van *Turin.* —— Een Algemeen Berigt van *Savoyen* en *Piedmont.* —— Voorts vinden wy de *Appenynen*, *Genua*, *Pavia*, *Milaan*, *Piacensa*, *Parma*, *Modena*, *Bologna*, *Florencen*, beschreeven, en een kort berigt van *Toscanen*, van *Pisa* en *Livorno*, doormengd met zulke Reisontmoetingen als een breeder voorgeplaatste Inhoud opgeeft.

Te *Grenoble*, uit *Zwitzerland*, wedergekeerd, tekent de Reiziger WATKINS eene ontmoeting aan, die onze opmerking trekt. In den Schouwburg dier Stad kwam by den Heer WATKINS een Officier onder het Regiment van *Saintonge*, met wien zy hunne kennis vernieuwden, daar hy hun Reisgenoot geweest was van *Challons* na *Lyons.* Deeze bragt hun by verscheide van zyn Corps, die allen een weinig *Engelsch* spraken; hebbende een geruimen tyd, geduurende den Oorlog, in *Amerika*, gediend. „ Ik kan u niet zeggen," luidt de taal des Reisbeschryvers, „ hoe zeer ik stond op te kyken, toen „ ik deeze Heeren, nevens die van nog een ander Regi„ ment, zoo hevig hoorde uitvaaren tegen de maatrege„ len van 't bestier, en zoo sterk pleiten voor de Ver„ gadering der Algemeene Staaten, die, gelyk zy zei„ den, alleen het regt hadden om de imposten en belastin„ gen

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1794. bl. 503.

„ gen in het Koningryk te bepaalen. —— Nu behoef ik
„ my niet langer te verwonderen over het zeggen van
„ een zeker Heer, dien ik, voor eenige dagen, te *Nismes*
„ aantrof. Ei lieve zie eens myn Brief na, dien ik u
„ uit deeze plaats fchreef (*). 't Geen ik toen hoorde
„ beweeren hield ik voor niets meer, dan voor iets 't
„ geen hy liefst zoo wenschte. Thans echter befpeurde
„ ik, dat zyn gevoelen op eene naauwkeurige kundfchap
„ gegrond ware nopens de algemeene denkwyze zyner
„ Landgenooten. *De Franfchen willen vry zyn*, en het is
„ het voorbeeld van *Brittannien*, dat hen zoo ftout ge-
„ maakt heeft. De gisting is geweldig; het geroep al-
„ gemeen, en de klagten nadrukkelyk, ftout en beflis-
„ fend. Ik durf het wel waagen om ftellig te bewee-
„ ren, dat LODEWYK DE XVI alles zal moeten toegee-
„ ven, 't geen men dienftig zal oordeelen te vraagen:
„ immers hoe kan eene Regeering, welke alleen door
„ Militaire Magt tot hier toe is ftaande gebleeven, wan-
„ neer de *Soldaat* zich met den *Burger* vereenigt, om
„ zekere voorrechten in te roepen, daar aan weigeren
„ gehoor te verleenen? De Koning moet wel eene Ver-
„ gadering der Staaten beleggen, en zyne Magt zal voor
„ de haare moeten zwigten. Dit alles is een gevolg van
„ hunne Onderfteuning der *Amerikaanen*: want niet al-
„ leen hebben de Officieren, die men gezonden hadde,
„ om hen by te ftaan, de vlam der Vryheid opgevat,
„ en zich zelven natuurlyker wyze gevraagd, waarom zy
„ haar derfden? maar de Natie is daar door zoo diep in
„ fchulden verzonken, dat de Koning tot het wanhoopig
„ hulpmiddel de toevlugt moest neemen, om eene Na-
„ tionaale Vergadering byeen te roepen, welke ik my
„ verzekerd houde, dat zyn gezag in een fchaduw zal
„ doen veranderen. Wanneer een Volk op die wyze by-
„ een is, om naar de misbruiken der Regeering onder-
„ zoek te doen, dan is het gevolg, maak 'er ftaat op,
„ *Vryheid*. Maar laat ons wagten, en zien wat 'er ge-
„ beurt."

In deezer voege fchreef WATKINS den 14 Sept. 1787. De Vertaaler mogt 'er, in 't Jaar 1794, in eene Aantekening, byvoegen. „ De Uitkomst heeft niet alleen
„ dee-

(*) Deeze is een van die Brieven welke niet door den druk gemeen gemaakt zyn.

„ deeze Voorspellingen van den Schryver ten vollen be-
„ waarheid; maar zelfs gebeurtenissen aan het licht ge-
„ bragt, die, ongetwyfeld, verre boven zyne gissing zyn
„ geloopen." —— En hoe veel verder nog, mogen wy, dit in Hooimaand des Jaars 1796 schryvende, 'er by stellen, als wy ons de groote en veelvuldige zaaken, in gevolge der *Fransche* Omwentelinge voorgevallen, ons voor den geest roepen; en agt geeven op die nog daadlyk in bewerking zyn. Een der eerste aanleidende oorzaaken, gelooven wy, heeft WATKINS recht te nedergesteld. Doch hier over kunnen wy niet uitweiden.

De Oudheid- en Geschiedkundige WATKINS kon niet afzyn, om te beproeven, of hy den Weg van HANNIBAL, over de *Alpen*, niet met eenige meerdere zekerheid kon bepaalen, dan tot nog gedaan was. De waarneemingen, ter plaatze gedaan door het oog eens Mans als deeze Reiziger, verdienen onze aandagt; waarom wy dit gedeelte afschryven.

„ Het Verhaal van deezen vermaarden togt in de Ge-
„ schiedboeken houdt in, dat hy van *Karthagena* in
„ *Spanjen*, aan 't hoofd van 100,000 Man en 40 Oly-
„ phanten, zich op weg begaf, over de oostpunt van het
„ *Pyreneesch* gebergte heen, en dat gedeelte van *Gallien*
„ doortrok, 't welk zich van dat gebergte naar de oe-
„ vers van de *Rhone* uitstrekt; digt by *Pont St. Esprit*
„ zyn Leger over die rivier deedt voeren, en aldaar de
„ *Gaulen*, die hem het landen tragtten te beletten, op de
„ vlugt joeg. Hier verneemende dat de Consul PUBLI-
„ CUS CORNELIUS SCIPIO te *Marseilles* was, vreesde
„ hy, dat deeze hem op zynen marsch zou onderschep-
„ pen, en door een veldslag het getal zyner Manschap
„ verzwakken. Hy voerde dus zyn leger langs de *Rhone*
„ noordwaards op, tot dat hy aan de plaats kwam, al-
„ waar de *Isere* haar met deeze Rivier vereenigt; van
„ hier trok hy ter zyde door het land der *Allobrogen*, of
„ het hedendaagsch *Dauphine*, en kwam aan den voet
„ der *Alpen*. Derzelver diepe valleijen ingetreeden zyn-
„ de, hadde hy niet alleen te worstelen met de moei-
„ lykheden van den weg, maar ook met de aanvallen
„ van het fiere en woeste Volk, 't welk deeze tot dien
„ tyd onbetreeden gewesten, (want aan den fabelachti-
„ gen togt van HERCULES zullen tog flegts weinigen ge-
„ loof slaan) bewoonde. Hy overkwam echter alle

„ dee-

„ deeze zwaarigheden, en bereikte, in negen dagen tyds, „ den top van het gebergte.

„ Dan thans deeden zich nog grooter belemmeringen „ voor het afdaalen by hem op: schoon zyn vernuft en „ geduld ook over deezen zegenvierde, zo dat hy zyn „ Leger, alhoewel tot een vyfde deel van deszelfs aan„ tal by den aftogt gesmolten, in *Piedmont* of dat ge„ deelte van *Italien* bragt, 't welk door *de Po* bespoeld „ wordt, en den veldtogt opende met het beleg voor „ *Turin* te slaan. Deeze zyn de voornaamste omstandig„ heden, welken POLYBIUS, de vriend en metgezel van „ SCIPIO *den Afrikaan*, den jongeren, deswegens ver„ haalt. Hy hadde met de Officiers verkeerd, die te„ gen HANNIBAL gediend hadden, en in eigen persoon „ zich op weg begeeven om diens Marsch na te spoo„ ren.

„ Ik wil egter, met LIVIUS, liever onderstellen, dat „ zyne Overtogt meer Zuidwaards geweest is — naam„ lyk by *Briançon* tot *Fenestrelles*, alwaar hy in *Italien* „ afdaalde. De redenen, welke ik hebbe voor dit myn „ gevoelen, zyn deezen: vooreerst, om dat, byaldien „ de opmerkelyke byzonderheid, by LIVIUS vermeld (*), „ geloof verdiene, dat hy den verslaauwden moed zyner „ manschappen wist te verleevendigen, door hun, van „ de *Alpen*, de vrugtbaare vlakte van *Italie* te toonen, „ 'er slegts ééne plek op deeze gebergten gevonden „ wordt, van welke *Piedmont* enz. door een geheel Le„ ger kan beschouwd worden: te weeten die, welke digt „ by den top van *Fenestrelles* ligt; als mede, by aldien „ hy over de *Durance* getrokken is, gelyk het algemeen „ gevoelen medebrengt, hy, in dat geval, by het uit„ komen uit den mond van de *Isere* deezen weg moet „ hebben ingeslaagen: immers, ware hy over *Grenoble* „ en den berg *Cenis* gegaan, dan moest hy den mond „ dier Riviere op eenen aanmerkelyken afstand, ter „ rechter zyde, hebben laaten liggen, gelyk gy zien zult „ by de beschouwing van eene Kaart deezes Lands.

„ Wat het Vertelzel betreft aangaande zyn klooven ee„ ner steile rots door middel van vuur en azyn, dit „ verdient zeker geene de minste oplettenheid, als niet „ vermeld staande by POLYBIUS, en waarlyk niet ver-

„ die-

(*) Liv. Lib. 21. Cap. 35.

„ dienende eene plaats te bekleeden in de *Decaden* (*) „ van LIVIUS. —— 'Er is 'er, die onderstellen dat hy „ by den grooten *St. Bernard* of *Alpes Pennina* (†), dus „ geheeten naar de *Carthaginensers* of *Pœni*, overgetrokken zou zyn; maar dit gevoelen wordt door den „ laatstgemelden Geschiedschryver volkomen wederlegd. „ Ook zou die overtogt, niet alleen toen, maar ook nog „ heden, volstrekt ondoenlyk zyn voor zulke omslagtige „ Dieren als de Olyphanten zyn: gelyk hy wyders in „ dat geval, in plaats van over *Turin* na *Rome* te gaan, „ deeze eerste Stad, ter rechter hand, op eenigen afstand zou hebben moeten laaten leggen. Dit gevoelen „ is derhalven allerblykbaarst verkeerd (‡)."

Van het Tuighuis te *Genua* spreekende, vermeldt WATKINS: „ Eén ding had ik byna vergeeten te melden, te „ weeten een *Romeinsche* Voorsteven of Koperen *Rostrum*, over de deur van het Tuighuis hangende, *mogelyk wel de eenigste die nog voorhanden is* (§), en „ om die reden eene groote zeldzaamheid. Men heeft „ het

(*) LIVIUS heeft zyne *Hist.* in tien Stukken verdeeld.

(†) *Penninus* is een woord van *Celtysche* Afkomst; betekende hoog, verheeven. *Pen* betekent, in de Wallische taal, een Hoofd.

(‡) Men vergelyke, met deeze waarneeming van den Reiziger WATKINS, wat de Burger STUART in het VI D. zyner *Romeinsche Geschiedenisse*, in eene Aantekening, bl. 189, wegens deezen Overtocht, gezegd heeft. —— Deeze vindt het gebruik van *Vuur* en *Azyn*, om de steenen te doen springen, zo verwerplyk niet als onze WATKINS; maar verdeedigt zulks, zie bl. 206. Men raadpleege ook de Kaart, agter het gemelde Deel gevoegd, den Tocht van HANNIBAL afbaakenende. *Aant. van den Redacteur.*

(§) Men heeft te *Rome* de *Columna Rostrata*, rondsom met Voorstevens van Schepen vercierd, die, ten tyde van PLINIUS, in de Eerste Eeuw naa J. Ch. nog op de Markt te *Rome* stondt, en, in 't Jaar 1560 van onze tydrekening toevallig wedergevonden, door de bezorging van den Cardinaal ALEXANDER DE FARNESE in het Capitool te *Rome* geplaatst is. Aan dit uitmuntend Gedenkstuk der Oudheid zyn nog zes Voorstevens te zien, die ter opheldering van den alouden Scheepsbouw strekken: en waarschynlyk deezen *Genueeschen Rostrum* overleeven zullen. De Burger STUART heeft des een Berigt, en ons het Opschrift te leezen, gegeeven in zyne *Romeinsche Geschiedenissen*, V D. bl. 400 enz. *Aant. van den Redacteur.*

„ het gevonden in het uitdiepen van de Haven, waar in „ het waarschynlyk langen tyd gelegen hadde, en het is „ tegenwoordig byna door ouderdom verteerd; het ge- „ lykt naar den kop van een Wild zwyn, of zulk een „ slag van een Dier."

Nog iets van eenen anderen aart, ten slotte deezer Aankondiging. Naby den Tooren te *Pisa*, die 180 voeten hoog is en veertien voeten over zyn basis hangt, dewyl het fundament aan dien kant door de zwaarte gezakt is, ligt, volgens onzes Reizigers verhaal, „ een „ lang, ruim, Kerkhof, met een Gaanery omringd, *il* „ *campo santo* (het Heilig Land) geheeten, dat door „ de vroome lieden van de plaats met een eerbied be- „ schouwd wordt, welke zeer naby aan Godsdienstig „ Eerbewys grenst." —— De grond van deeze eerbiedenis is deeze. „ Geduurende de kruistogten, voorza- „ gen die van *Pisa* de oorlogvoerende Mogenheden van „ Schepen, om hun Krygsvolk en Oorlogsbehoeften naar „ *Palestina* over te voeren. Deeze Schepen bragten te „ rug, — 't geen in dien tyd als een onwaardeerbaare schat „ beschouwd werd, —— zwaare laadingen van Aarde, „ van digt by het heilig graf, te *Jerusalem*, gedolven, „ en op Kameelen na het Zeestrand gedraagen. Deeze „ gewyde laading, veilig te *Pisa* aan land gebragt zyn- „ de, wierd terstond, door allerlei standen van men- „ schen, naar de Kloosters gekruid, en vervolgens aan- „ gelegd tot een Kerkhof, voor zulke Burgers, die een „ zekere bepaalde som gelds, welke ik hoor dat niet ge- „ ring is, voor hunne begraafenis betaalen willen. Ik „ hadde de stoutheid om den Koster te vraagen, wat „ voordeel het den Lyken aanbragt, dat zy onder deeze „ kluiten gestopt wierden? In plaats van my te antwoor- „ den, keek hy my styf in 't aangezicht; en, daarop „ zich naar onzen Gids keerende, zeide hy: *non son* „ *Christiani sti Signori*? (Zyn deeze Heeren geen *Chris-* „ *tenen?*) *Non, non, son Inglesi.* (Neen, neen, zy zyn „ *Engelschen!*) antwoordde de andere, en ging heen."

Wy zien dat wy met de Aankundiging deezer onderhoudende Reizen eenigzins ten agteren zyn; wy zullen die agterlykheid tragten in te haalen, door van de twee nog voorhanden zynde Deelen vry spoedig verslag te doen.

Rei-

Reize rondom de Waereld, *door* JAMES COOK, *vertaald door* J. D. PASTEUR. *Eerste Deel. Met Kaarten en Plaaten. Te Leyden by* Honkoop, *te Amsterdam* Allart, *en 's Haage* van Cleef, 1795. *In gr. 8vo.*

Zonder ons te zetten ter afweeringe van de meer dan zydelingsche smaad, welke de Vertaaler van deeze Reize, in zyn Voorberigt, ook op ons werpe, daar een onzer Medeschryveren onzes *Mengelwerks*, by het uitkomen des *Engelschen* Werks, zich terstond bevlytigd heeft, om het weezenlyke, en voor alle Leezeren belangrykste, min of meer uitvoerig te vertaalen; zonder ons te verdeedigen tegen den aangewreeven blaam, van mede te behooren tot *Verbroddelaars* deezes Werks, dewyl en ons oogmerk en ons plan ons verdeedigt tegen alle zodanige opspraak, doet het ons vreemd, dat de Vertaaler, om eene Onderneeming, die zeker alles, wat 'er van deeze beroemde Reizen in onze taal voorhanden is, wyd en verre overtreft, aan te pryzen, zich bedient van het niet pryslyk middel, de veragting van anderen, die met de nuttigste inzigten werkzaam waren om kundigheden voort te planten, en de leeslust te toeven op de weetenswaardigste byzonderheden, en aan dezelve de nieuwste ontdekkingen mede te deelen.

Ook aan het Leeven van deezen Wereldomreiziger, in dit Deel vooraan te vinden, hebben wy, met zeer veele ophelderende omstandigheden vermeerderd, in ons *Mengelwerk* plaats gegeeven. Het een en ander ontslaat ons om uit het Werk voorhanden iets te trekken, en onzen Leezeren voor te houden.

Van de Uitvoering alleen nog een kort woord. De Vertaaler, die zich door veele Vertaalingen by zyne Landgenooten verdienstlyk gemaakt heeft, dien wy te meermaalen deswegen preezen, en ook ten deezen opzigte onzen lof niet weigeren, verklaart, in zyn Voorberigt, naa de gemelde laagzetting van anderen, die de hand hier te Lande aan dit Werk sloegen, „ de Vertaaling van „ dit Werk (naa veel uitstels) niet geheel uit het oog „ verlooren, maar steeds in de hoop geleefd te hebben, „ om zynen Landgenooten de Reizen van COOK in hunne „ taal aan te bieden, in een gewaad het oorspronglyke

„ waar-

ırdig; dat eindelyk eenige Boekhandelaars zich ır toe niet ongenegen toonden; doch dat de kostrheid eener Uitvoeringe, aan het oorspronglyke ge-, altoos eene groote zwaarigheid bleef."

amlyk de oorspronglyke *Engelsche* Uitgave is in Quarto, zeer schoon, gedrukt, gelyk de vertaalde n van ANSON, by TIRION uitgegeeven. Een For-voor een Werk als dit, met uitslaande Plaaten, en en Tafels, veel geschikter dan het groot Oc-Formaat, waar toe zy eindelyk besllooten. Ook ormaat zoekt de Voorberigt-Schryver boven het ante stellen, „ als het voordeel hebbende van, schoon n volledig, minder kostbaar te zyn, en dat thans lal, om de gemaklykheid van het leezen, verkoo-wordt." Hy voegt 'er by: „ zo dat de tegenwoor-Uitgave, in vergelyking van de *Engelsche*, *Fran-* en *Hoogduitsche*, op een zeer maatigen prys zal staan komen; terwyl men egter niets spaaren zal dezelve in volledigheid, naauwkeurigheid en fraai-d, tot een grooten graad van volkomenheid te bren-." —— Hy vleit zich, niet te veel te zeggen, als n Leezer belooft, en dit eerste Deel als een be-laar toe gerustlyk aanbiedt, „ dat deeze Nederduit-Druk van de Reizen van COOK vollediger en ijer dan de *Hoogduitsche*, en naauwkeuriger dan de *nsche*, zal weezen." — Dan de *Fransche*, welke hy, e Aantekening, van onnaauwkeurigheid beschuldigt. Gezigten, Kaarten en Plaaten, spreekende, schroomt ertaaler niet te zeggen, „ dat deeze Uitgave in iheid van uitvoering, schoon de Plaaten op eene kleinder schaal gebragt zyn, zelfs de *Engelsche* te en gaat." Schoon wy wel willen bekennen dat *Namaakzels* lof verdienen, moet men de *oor-lyke Engelsche* niet gezien hebben, om 'er dien aatigden voorrang aan te vergunnen. Wy hebben nheid gehad om ze te vergelyken.

alles wat hier voorkomt moet voor 't beste gaan; t „ is het Portrait van den doorlugtigen *Engelschen* ziger naar de beste Engelsche Plaat, die 'er van is, gevolgd, en kunstig uitgevoerd." Wy hebben beeldzel vergeleeken by 't geen geplaatst is voor ngelsche *Voyage towards the South Pole and the World, in the Jears* 1772–1775, *by* J. COOK, Jaar 1777 uitgegeeven, en gelooven dat dit,

 door

door W. HODGES geschilderd en door J. BASIRE in 't koper gebragt, wel zal opmogen tegen 't geen hier voorkomt, als door N. DANCE geschilderd, en gesneeden door J. S. KLAUBER AUGUSTA.

Voorts herhaalen wy, ten besluite, dat wy geene Vertaaling deezer Reize hebben, die de tegenwoordige Uitgave eenigzins evenaare. Alleen konden wy niet voorby, het aangemerkte plaats te geeven, om der Verdrukkings en Ophefs wille.

Nederlandsch Jonglingschap aangemoedigd tot den Zeedienst. In den Haage, by J. Plaat. *In gr. 8vo.* 13 *bl.*

In vloeiende vaerzen tragt de Maaker van dit Dichtstuk het doel te bereiken, op den titel aangekondigd. Lof verdient zyn oogmerk; en indien dichterlyke sieraaden iets vermogen ter aanvuuringe van Vaderlandschen heldenmoed, mogen wy ons van de aangewende poogingen eenig goed belooven. Naa de Britsche roofzucht, en de nadeelen, door dezelve den Vaderlande toegebragt, geschetst te hebben, bestrydt de Dichter de voornaamste bedenkingen en zwarigheden, welke den Bataaf van het bevegten van 's Lands Vyand zouden kunnen terughouden. Oordeelkundig is de bedenking, welke hy daar nevens aanvoert, dat alle zyne redenen geene baate zullen doen, zo niet een gloed van Dapperheid in de harten blaake,

„ *Dan —— vruchtloos poogt myn zwakke zang*
„ *Uw moed te ontvlammen, Vryheids-Zoonen!*
„ *Om, op de Zee, voor 's Lands belang*
„ *Uwe oude dapperheid te toonen. ——*
„ *Beschermer van 't Bataafs gewest!*
„ *Wanneer ons vry Gemeenebest*
„ *d'Alouden [de] krygsmoed is ontweeken; ——*
„ *Wanneer uw heldenvuur verslapt*
„ *Als U een Brit op 't harte trapt,*
„ *Zal 't gloeiendst loflied nooit uw yskoud harte ontvonken!*"

Bemoedigende voor de kloeke verdeedigers van Nederlands Vryheid en Welvaart, schryft de Dichter:

„ *Hy plukt de schoonste lauwer blaên*
„ *Die thans, voor 't staarend oog der stranden,*
„ *Den scepter van den Oceaan*
„ *Ontrukt aan slaafsche dwingelanden. ——*

„ *Ja 't heerlykst loon is hem bereid*
„ *Die zich door deugd en dapperheid*
„ *Het schitterenste eerspoor weet te baanen.* ——
„ *Die 't schreijend Neerland wraak verschaft,*
„ *Den Roover van zyn welvaart straft*
„ *En magtloos fiddren doet voor Vryheids zegevaanen.*"

De Dichter besluit met de moedscheppende hoope, dat hy et vrugtloos zal gezongen hebben.

„ *Wat zie ik Belg!* —— *uw aanschyn bloost!* ——
„ *Wat vuur ontsteekt uw zwellende aadren!* ——
„ *Triumf!* —— *nog kweekt Civilis kroost*
„ *Den moed van zyn doorluchte Vadren;* ——
„ *Te wapen! wakkre Heldenschaar!*
„ *Ten stryd voor haardstede en altaar!*
„ *Ten stryd, gevreesde water-Leeuwen!*
„ *Vernielt den Brit* —— *beschermt uw grond* ——
„ *Zo rolle uw lof den aardbol rond,*
„ *Tot aan den jongsten golf der afgeslingerde eeuwen!*" ——

Armoede en Grootheid, Tooneelspel. Naar het Hoogduitsch van AUGUST VON KOTZEBUE, *door* CORNELIS LOOTS. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek, 1795. *In 8vo.* 164 *bl.*

Een schoon Stuk, 't geen zich met aangenaamheid laat leezen, en dat ons niet verwondert de goedkeuring van 't algemeen, en zelfs van Kenneren, by de vertooning, te hebben weggedraagen: de kortheid der samenspreekingen, die anders, door haare langheid, wel eens verveelen; de gestadige veranderingen en wendingen, die in dit Toneelspel zo veelvuldig zyn, kunnen niet anders dan toejuiching verwerven. Maar 't zyn juist deeze veranderingen en wendingen, die de eenheid van het Stuk wegneemen, en veroorzaaken, dat men, in stede van één Hoofdpersonaadje, verscheidene aantreft; behalven dat 'er hier en daar wel iets, dat vreemd en onwaarschynlyk, dat is niet natuurlyk, is, in voorkomt. Dan, nettegenstaande dit alles, zyn de Characters schoon, en leeren, by elkander genomen, zeer juiste en leevendige schilderingen op, die, in veele gevallen, in nuttige Zedelessen kunnen worden verwisseld.

De Man van veertig Jaaren, Blyspel; gevolgd naar het Hoog-duitsch van A. VON KOTZEBUE. *Te Amsterdam, by* J. R. Poster, 1796. *In 8vo.* 55 *bl.*

Hoewel de vermaarde KOTZEBUE zichzelven in dit Stukje gelyk blyft in 't meesterlyk behandelen zyner uitgekoozen Characters, is echter het Onderwerp van dit Blyspel niet zeer gewichtig: dat een welopgevoed en verstandig Meisje haaren Opvoeder, aan wien zy veel verschuldigd is, bemint en hem haare hand schenkt, schoon hy veertig Jaaren oud is, en eenen jongen Lafbek en windrigen Kamerjonker versmaadt, is juist zo zeer interesseerende niet; en dit is hier 't geval, dat, niet onbevallig geschetst, zich met vermaak laat leezen.

Naamlysten van Nederduitsche Boeken, als mede van Fransche en Latynsche Werken, Oratien, Dissertatien, Konstprenten en Pourtraiten, Landkaarten, enz. geduurende de Jaaren 1792, 1793, 1794 en 1795, uitgekomen. Te Amsterdam, by A. B. Saakes. In gr. 8vo.

Van den aanleg deezer Naamlyst, en het veelvuldig gebruik, 't welk daar van gemaakt kan worden, voor den Boekhandelaar en Boekbeminnaar, hebben wy loflyke melding gemaakt, toen het eerste Jaar voltrokken was (*). —— Wy zien met genoegen, dat deeze waarlyk, in veele opzigten, nutte Onderneeming, door het vertier, ondersteunings genoeg vindt om dezelve voort te zetten, gelyk de bovengemelde Jaartallen uitwyzen. Het blyft op denzelfden voet ingerigt als wy ter boven aangetoogene plaatze vermeld hebben, en niet noodig oordeelen te herhaalen. —— Alleen wilden wy niet afzyn, door deeze Aankondiging, onze Vaderlandsche Leezers en Boekbeminnaars, in zo verre zy zulks noodig mogten hebben, te herinneren, dat deeze hun nuttige arbeid aan den gang gehouden wordt, zo dat zy, by aanhoudenheid, 'er dat gemak by kunnen vinden, en die voordeelen uithaalen, welke wy 'er aan moeten blyven toeschryven.

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1791, bl. 144.

ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN,

Verhandelingen, raakende den Natuurlyken en Geopenbaarden Godsdienst, uitgegeeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XVde Deel. Te Haarlem, by* Joh. Enschedé en Zoonen *en* J. van Walré, 1795. *Behalven het Voorberigt, 469 bl. in gr. 4to.*

TWEEDE BERIGT.

Het gewigt der zaake en de schoonheid der Verhandelingen, in dit Deel voorkomende, verboden ons, het te laaten berusten by de uitgebragte en overgenomene taal der Beoordeelaaren, voorheen bygebragt; wy betuigden, liever andermaal tot dit Deel te willen wederkeeren, dan het zo uit de hand te leggen (*). In gevolge hiervan vatten wy het andermaal op, met oogmerk om ook recht te doen wedervaaren aan de *drie* overige in dit Stuk medegedeelde Verhandelingen, ieder met een Zilveren Eerpenning bekroond.

De onmiddelyk volgende op die van C. ROGGE, welke de Gouden Eermunt wegdroeg, komt uit de hand van J. BROUWER, Leeraar der *Doopsgezinden* te *Leeuwarden.* — 's Mans *Eerste* pooging is, om den *eigenlyken staat des Geschils* op te geeven. In deeze voordragt doet hy den Voorstanderen van het *Inwendig Bewys* recht, en veroordeelt hun niet; van welke onthouding hy ook elders (zie bl. 162, 185) blyk geeft. ROUSSEAU'S, SEMLER'S, STEINBART'S en BAHRDT'S gevoelens draagt hy voor. En haalt vervolgens het *Uitwendig* Bewys in klaaren dag. Met vermelding, hoe de Tegenstreevers van 't zelve daaromtrent te werk gaan. Eene schets daar van gegeeven hebbende, sluit hy dit Hoofdstuk met deeze woorden: „Wy „vergenoegen ons hier mede, ten bewyze hoe stoutlyk „deeze hedendaagsche Christenen hunne vreemde be-
„grip-

(*) Zie hier boven, bl. 309.

„ grippen op de Schriftuur durven gronden, en dezelve
„ wel eens, zonder het minfte gezag, naar hunne opvat-
„ tingen doen fpreeken. — Maar laaten wy, harde aan-
„ merkingen vermydende, daar nu de ftaat des Gefchils
„ met de eigen woorden veelal van onze Tegenftreeve-
„ ren gefchetst is, tot het Tweede Deel deezer Ver-
„ handelinge overgaan."

Dit Tweede Deel is ingerigt om aan te toonen, *dat het Inwendig Bewys niet genoegzaam is ten betooge der Godlykheid*. Zeer gepast zyn 's Schryvers aanmerkingen over het woord *Godlyk*, waar mede men zo dikwerf fpeelt, waar mede een ROUSSEAU, een BAHRDT, een SEMLER en STEINBART, bovenal gefpeeld hebben. Het flot deezes Hoofddeels is: „ Wy befluiten dat het Inwendig
„ Bewys voor onzen Godsdienst, hoe veel hetzelve ook
„ afdoe om deszelfs Redelykheid en Godewaardigheid
„ aan te toonen, echter in geenen deele den Godlyken
„ Oorfprong der Christlyke Leere met volle overtuiging
„ voldingen kan, te minder nadien, buiten het geloof
„ aan de Wonderwerken door JESUS en de zynen ge-
„ wrocht, hun leeven ophoudt voorbeeldig of Hemel-
„ fche Gezanten waardig te zyn, en hier uit alzo eene
„ reden gebooren wordt om den gezegden Godlyken
„ last, welken hunne woorden aanduiden, by hun niet
„ te erkennen."

Hier mede ftapt onze Verhandelingfchryver over tot het Derde Hoofddeel, 't welk ten Opfchrift voert: *Over de waarde van het Uitwendig Bewys, en over de kragt van Overtuiging, die deszelfs vereeniging met het Inwendige heeft, ter ftaavinge van de Godlykheid der Christlyke Openbaaringe*. Van deeze taak kwyt zich de Eerw. BROUWER meesterlyk. Welgepast merkt hy op, „ dat
„ van eene *Bekleeding* der Leere in Gefchiedenisfen te
„ droomen, eene uitdrukking die aan gelykenisfen alleen
„ voegen zou, ten zy hy grovelyk dwaale, een duistere
„ of ingewikkelde verklaaring is van Ongeloof aan de
„ verhaalde Daadzaaken, zonder de minfte bepaaling
„ waar over en op welke gronden men twyfeling
„ voede."

Naa zyne gedagten voorgefteld, en de bronnen aangetoond te hebben, waar uit hy de mogelykheid der Wonderen afleidt, gaat de Eerw. BROUWER over om de daar op gemaakte tegenwerpingen van ROUSSEAU te overweegen, te beftryden, en, zo het voorkomt, te overwinnen.

Dit gedeelte heeft ons by uitstek behaagd; en toont hy, hoe averechts zy besluiten „ die met ROUSSEAU het „ daar voor houden, dat de Wonderen niets zouden toe- „ brengen ten bewyze der Godlykheid eener Leere, „ wier Godebetaamelykheid uit zichzelve zeker is."

By wyze van Aanhangzel, verzet de Verhandelaar, om ten aanziene van de Wonderwerken geenen grond tot twyfeling over te laaten, zich tegen de herhaalde poogingen des Heeren SEMLER, om zynen Leezeren in te boezemen, dat het getal der verhaalde Wonderen, of sommige van deeze Tekenen, die hy met naame noemt, (in zyne *Comment. ad* JOH. XI: v. 4. en XXI: v. 25:) niets toebrengen, of zy erkend dan wel verworpen of onbeslist gelaaten worden. „ Te veel, schryft hy, hebben wy reeds „ deezen Schryver leeren kennen, om niet eenig ver- „ moeden op te vatten, dat de ligtvaardigheid, waar „ mede hy, ingevolge dier stellinge, de opwekking van „ LAZARUS, en andere hoogstbelangryke Gebeurtenissen, „ van weinig aanbelang schynt te agten, haaren oor- „ sprong heeft uit zyne bekende denkwyze over de „ kleine waarde, die hy in 't algemeen aan het gezach „ der Wonderen toekent. Maar, hoewel wy niemand op „ loutere gissing willen bezwaaren, vinden wy ons ech- „ ter gedrongen tegen dusdanig misbruik ons te verzet- „ ten: nadien de Geloofwaardigheid der gewyde Schry- „ vers, en gevolglyk onze Godsdienst, daar by lyden „ zoude, zo men regt hadt de verhaalen, die slechts by „ één der Euangelisten voorkomen, als verdacht en min „ zeker aan te merken."

De derde Verhandeling, van den Eerw. HULSHOFF, onderscheidt zich, schoon het zelfde gevoelen als de twee voorgaande beweerende, door schikking, trant en styl, en is, over 't geheel, ingerigt op eenen voet, den diepdenkenden Wysgeer waardig: *over 't geheel* schryven wy; dewyl ons hier en daar zwakke plaatzen voorkomen, toe te schryven aan diens schranderen Mans jongst omhelsde Leerbegrippen, wegens deeze en geene Leerstellingen des Christendoms.

Het Eerste Hoofdstuk stelt *het Inwendig Bewys als alleen genoegzaam* voor: en schetst het denkbeeld der zogenaamde *Regtzinnigen*, die het Inwendig Bewys voor voldingend houden.

Met het Tweede Hoofdstuk gaat hy voort, om *het In-*

Inwendig Bewys, als op zichzelven alleen niet genoegzaam, voor te draagen.

In het Derde Hoofdſtuk toont hy *het Verband tusſchen het Inwendig en Uitwendig Bewys*. Zyne zeer wel uitgewerkte gedagten hier over voorgedraagen, en den Aart, het Gewigt, en de onderlinge Betrekking, der tweeſoortige Bewyzen naagegaan hebbende, om daar uit te beoordeelen in hoe verre dezelve vereischt worden tot het voortbrengen eener welgegronde Overtuiging, ſchetst hy het *Algemeen Beloop* van het Uitwendig Bewys, tot welks vernieuwde Beoefening ſommige opregte Onderzoekers in onze dagen, gelyk hy te regt aanmerkt, wel eenige aanleiding willen vinden.

Meer byzonder is het Vierde Hoofddeel, 't welk ten Opſchrift voert: *Het Gevoelen der laatere Schryvers.* Zie hier den Aanvang: „ De laatere Schryvers, hier bedoeld, „ zyn de Tegenvoeters van hen, die in het eerſte „ Hoofddeel hun Gevoelen zeggen, en het uitſluitend „ Eigendom hebben van het Inwendig Bewys als alleen „ genoegzaam. Wonderſpreukig ſchynt het, dat deeze „ onverzoenlyke Partyen hier voorkomen als eene ge„ meenſchaplyke zaak maakende in de pooging „ „ om te „ „ beweeren, dat het Eerſte Bewys alleen genoeg vol„ „ doende konne gehouden worden, om het Tweede „ „ geheel en al te kunnen misſen, of althans deszelfs „ „ waarde en deugdelykheid in het midden te laaten." " „ —— Dit vreemd verſchynzel verdient, om verſchei„ dene Redenen, een zeer naauwkeurig onderzoek, 't „ welk niet gunſtig, naar veeler gevoelen, kan uitval„ len voor die laateren. Veelen, egter, onder deezen „ zyn Mannen, niet alleen los van gemeene Vooroordee„ len; maar ook zeer geleerd, begaafd met een onder„ ſcheidend oordeel, doordringend verſtand en goeden „ ſmaak: ook zyn zy welgeoefend en veel werks beſtee„ dend aan hunne Opſtellen. Zy hebben veele Dwaa„ lingen verbannen, veele Ontdekkingen gedaan, en ver„ dienen, in zo verre, den naam van Verlichters, of „ *nieuwe Hervormers:* want zeer veel Nuts, bedoeld en „ niet-bedoeld, is door hen met de daad geſtigt, en „ veelen, die hun niet zeer byvallen, zyn, door hun „ toedoen, van eene ſluimerzugt geneezen, welker af„ legging reeds vrugtbaar is, en verder kan worden, in „ zeer heilzaame Gevolgen. Het zou ſtyfzinnig, dwaas

„ en

„ en ondankbaar zyn, dit niet te erkennen, of 'er geen
„ voordeelig gebruik van te willen maaken."

Hun nader fchetzende, geeft by deeze Afbeelding:
„ Vry algemeen maaken zy aanvallen op het uiterlyk
„ Bewys, ook wel zonder regelregt ftaande te houden,
„ dat de Wonderen, indien ze gebeurd waren, geene
„ Waarde of Bewyskragt zouden hebben. De meesten
„ werken van ter zyden om de Wonderen overtollig te
„ doen voorkomen, en dezelve in minagting te brengen,
„ of zelfs een Afkeer tegen dezelve in te boezemen.
„ Naar hunne aanduiding was het Uitwendig Bewys ge-
„ past alleen geduurende de minderjaarigheid des men-
„ fchen verftands, voor ftompe verftanden, zwakhoof-
„ den, verlamde Geesten, voor Jooden, en allen, die
„ nog ftaan op den onderften trap der Uitbeelding; om
„ aan dezulken eenen geweldigen fchok te geeven tot
„ Opmerking. En daarom noemen zy de hedendaagfche
„ Voorftanders van het uiterlyk Bewys, fpotswyze, *Over-*
„ *natuurlyke Godgeleerden.* Zy dringen aan, dat edele,
„ vrye en wakkere, Vernuften zig verlustigen in den
„ Geest des Christendoms, vindende genoeg voor hun
„ geloove in de inwendige fchoonheid der Leere."

Strekt dit flot om veel van het gunftige denkbeeld, wegens die Schryvers gevormd, af te trekken, dit vermindert van bladzyde tot bladzyde, waarin zy, als 't ware, ontkleed worden —— ontkleed, niet door tegen hun uit te vaaren; maar uit hun eigen Schriften, de laatere *Duitfche* inzonderheid, waarin HULSHOFF eene groote beleezenheid betoont.

Naa deeze blootlegging van dier Schryveren gevoelen, met hunne eigene woorden, vaart de Heer HULSHOFF, hun min zagt behandelende dan ROGGE of BROUWER, voort: „ Maar veele Leezers zullen waanen, dat wy hen te
„ hard vallen, door hen geenzins onder de *Christenen* te tel-
„ len. Doch weldraa zal het blyken, dat wy hier mede
„ geenen fchrik aanjaagen, veel min beledigen. Volgens
„ het aangenomen taalgebruik, kan men de bepaling van
„ een Christen te zyn niet ruimer ftellen, dan, dat hy is
„ iemand, die de Godlyke Zending van CHRISTUS gelooft.
„ Door eenen *Niet-Christen*, eenen *Deist* of *Naturalist*,
„ verftaan wy gemeenlyk iemand, die zulks niet erkent.
„ Deeze gewoone Betekenis der woorden te veranderen,
„ zou nergens toe dienen dan om verwarring te veroor-
„ ken. Men zal nu vraagen, of die laatere Schryvers zig

„ den naam van Christenen niet *begeeren* toe te eigenen?
„ Niet in dien zin; en ik zal verder met onderscheiding
„ moeten antwoorden. De naam Christus betekent, vol-
„ gens hen, eene Waardigheid, en wel een ingebeelde
„ Joodsche Waardigheid; zo dat die naam niet verkies-
„ lyk voor hen zou weezen, om daar van eene afgeleide
„ benaaming te ontleenen. Als wyze en onafhanglyke
„ Menschen, zyn ze niet zeer belust op Secte-naamen.
„ Indien zy zig egter zouden moeten benoemen naar ie-
„ mand uit de Oudheid; dan zouden zy, ten aanzien van
„ het Godsdienstige, zig kunnen noemen naar iemand uit
„ de Jooden, zynde de egte of onegte Zoon des Tim-
„ mermans van Nazareth en van Maria, als die een Voor-
„ werp is van welverdiende Lofspraak en hooge Verwon-
„ dering, wanneer men, by het waardeeren zyner verdien-
„ sten, tevens agt slaat op het ongunstige in zynen Leef-
„ tyd, Landaart en Opvoeding. Naar de woordafleiding
„ zouden zy zig moeten noemen *Jesuisten*, of *Jesuiten*;
„ doch daar deeze benaaming verbruikt en geëigend is
„ door de berugte Orde, kunnen zy den naam van Chris-
„ tenen voeren, in zo verre dezelve te kennen geeft, dat
„ zy aan JESUS agting toedraagen, en in zyne Leere, zo
„ wel als in de gezegden van SOCRATES, dat goede aan-
„ treffen, 't welk zy nog wel willen overneemen. Zy
„ verzoeken de Christenen te verdeelen in *Wondergeloo-*
„ *vigen* en *Natuurgeloovigen*; om gesteld te worden onder
„ de laatsten, en dus te vermyden de benaaming van
„ Ongeloovigen of Onchristenen, als welke ongunstige
„ vooroordeelen tegen hen zou inboezemen." —— Alle
deeze byzonderheden zegt HULSHOFF niet; hy staaft ze,
aan den voet der bladzyden, uit hunne eigene Schriften.

Dus het Ongeloof ontbloot hebbende, vaart de hun ontleedende HULSHOFF voort, met den oorsprong daar van, betrekkelyk het tegenwoordig onderwerp, aan te wyzen; teffens hunnen trant van Schriftuurverklaaren ontledende. 't Geen hy weder met spreekende voorbeelden staaft. Wegens deeze veelvuldige Aanhaalingen in der Schryveren eigene taale, drukt zich de Verhandelaar deezerwyze uit: „ Bykans alles, wat in dit Hoofddeel voorkomt,
„ moest belegd worden met bewyzende Aanhaalingen;
„ om, by zommigen, de verdenking af te weeren van
„ vergrooting uit partydige Bitterheid. Indien ik hier
„ toe, eenige jaaren lang, aantekeningen hadt verzameld
„ uit de voorkomende nieuwste Schryvers, en voorts ge-

„ bruik

„ bruik wilde maaken van de gewoone Hulpmiddelen en
„ Woordenboeken, zou ik eene ryke *Bloemleezing* van
„ deezen aart kunnen aanbieden. Doch de *Ruiker*, hoop
„ ik, zal genoegzaam bevonden worden ter bereiking van
„ het oogmerk."

Het Vyfde of laatste Hoofddeel deezer Verhandelinge voert ten Opschrift: *Het verwerpen der Wonderen schynt te strekken om alle overtuiging van Godsdienst weg te neemen.* Schoon kort, is dit zeer doeltreffend geschreeven, en doet de hand eens Meesters kennen; wiens laatste Pennevrugt, die de dag zal aanschouwen, deeze Verhandeling is. —— Greetig betoonde zich HULSHOFF, zo men ons berigt heeft, om, nog vóór zyn dood, dit Deel der Verhandelingen te leezen; ten welken einde het hem ook, toen het eenigzins verzendbaar was, door TEYLER's Fundatie werd toegeschikt.

Wy moeten, om tot geen *Derde Berigt* te komen, nu de vierde of laatste Verhandeling over dit Onderwerp, van den Eerw. DE VOS, nog voordraagen. Deeze is Briefswyze ingerigt, en valt zeer in den trant der *Brieven over den tegenwoordigen Staat des Christendoms, en het Gedrag der Ongeloovigen*, door A. J. ROUSTAN (*). De Schryver brengt, in een kort Voorberigt, het zyne by om die Briefswyze behandeling te verdedigen; de langwyligheid, waar toe dezelve vry natuurlyk aanleiding geeft, heeft de Opsteller tragten te voorkomen door *Aanteekeningen*, aan het slot gevoegd.

De *Eerste Brief* is inleidende om de Naspeuring des Vraagstuks te verlevendigen. —— De *Tweede* dient om ons met den Aart des Vraagstuks nader bekend te maaken; en te ontvouwen wat men bepaald door het Uitwendig en Inwendig Bewys te verstaan hebbe. —— Met den *Derden* begint de eigenlyke Beantwoording. In denzelven wordt, naa eene nadere toelichting, het Inwendig Bewys getoetst, en de zwakheid daar van op zichzelven aangetoond. —— De *Vierde Brief* behelst eene schoone voordragt en toetze der Schryveren, die het Inwendig Bewys alleen willen doen gelden. In deezen hebben wy een fraaije trapswyze ontvouwing, hoe dit Stelzel

(*) Hier van zag, by onzen Drukker, J. YNTEMA, eene keurlyke Vertaaling, in 't Jaar 1774, het licht. In gr. 8vo.

zel ter baane gekomen is, welke lotgevallen en gedaante-verwisselingen 't zelve met den tyd ondergaan hebbe, doorvlogten met wederleggingen der voornaamste Mannen, die de verdediging daar van op zich namen.

Eerst treedt hier TINDAL te voorschyn, met zynen moedigen doch bescheiden Tegenschryver FOSTER. Ten aanziene van welken Schryver de Eerw. DE VOS met allen regt aanmerkt: „ Zeer greetig is dit Werk ten allen „ tyde gezogt; door allen, die, der *Engelsche* taale magtig, in onderwerpen van deezen aart belang stellen. — „ Jammer is het, dat hetzelve, zo ver ik weet, by ons „ nimmer is overgezet: ook menig een zou 'er, met betrekking tot laatere aanvallen, veel uit kunnen leeren. „ —— En wie is 'er die zich over deszelven leezing beklaagt? wat zeg ik! beklaagt? Wie, die het niet herleest; „ en zich zo wel hartlyk over verheugt, als het keurige van „ 's Mans oordeel steeds bewondert?" —— Wy weeten, dat, jaaren geleden, eene Vertaaling daar van ten druk is aangeboden; doch de Boekhandelaar maakte zwaarigheid in de onderneeming, uit hoofde van 't geen 'er in voorkwam met de Leer der *toen heerschende Kerk* in ons Land strydig. Deeze zwaarigheid is thans uit den weg geruimd; en de wederhouding van eene *Nederduitsche* Vertaaling is nu misschien, zo niet zeker, toe te schryven aan den geringen aftrek, welke zo verstandig en welgeschreeven Werken hebben in ons Land. Men verschoone ons die ongunstige trek voor onze Landgenooten. Waarheid perst ze ons af.

Vervolgens treedt MORGAN, de Heer MURALT, of, zo anderen willen, Juffrouw HUBERT, te voorschyn, met derzelver Wederstreevers. —— ROUSSEAU krygt, nevens JENYNS, eene breede beurt, met vermelding van de Tegenschryvers. STEINBART desgelyks. —— „ Heb ik, „ dus besluit deeze Brief, eerst het stuk *in 't gemeen* redenеerkundig overwoogen, heb ik het met de gevoelens van *veele waardige Mannen* bekragtigd, en u daar „ na getoond, het gebrekkige in *de meest beroemde hoofden* derzulken, die van dit Inwendig Bewys, als wel „ geheel op zichzelven kunnende staan, *onmaatig veel* „ *hebben opgegeeven*; dan ook, meen ik, heb ik den twist „ aan myne zyde *voldongen*; het *onvoldoende* daar van opengelegd, en klaarlyk doen zien, dat, ter gegronde overtuiging, nopens het *Godlyke* der *Kristlyke* Leer, by dat „ *inwendige*, ook nog moet bykomen het *uitwendig Be-*

„ wys,

„ *wys*, afgeleid uit de *Euangelische Geschiedenis*, en de „ Wonderen, door de eerste Predikers dier Leere verrigt."

De *Vyfde Brief* dient ter beantwoordinge van twee Vraagen: „ Of men in dit Geschil niet ook meermaalen „ van wederzyden zich beroepe op *Schriftuur Texten*, of „ *uitdruklyke Verklaaringen* van JESUS en de Apostelen? —— als mede, *of* en in *hoe verre* men van dusdanige Consideratien, nopens de handelwyze en het begrip der eerste Predikers, eenig *gebruik* kunne maaken?" In de beantwoording hier van worden veele plaatzen der Schriftuure toegelicht, en derzelver Verklaaring dient tot staaving van 's Beantwoorders gevoelen.

De *Zesde* en laatste *Brief* loopt over de *Quakers*, als Voorstanders van een Inwendig Licht, ter overtuiginge genoegzaam. —— Dan wy hebben het ons voorgestelde perk reeds overschreeden. —— Alleen kunnen wy niet voorby, het Slot deezer Briefswyze Verhandelinge af te schryven.

„ Het *Godebetaamelyke* der Kristlyke *Leer*, of het „ *nuttige* daar van voor de menschen, zal *dit alleen* kunnen bewyzen. —— *Wat*? —— *Godlykheid dier Leer*? „ —— of *waarheid der te boek gestelde Gebeurtenissen*? „ —— In geenen deele! Bystere *onzinnigheid* is het dit „ *voor te wenden*, zo niet *bedrieglyke grootspraak* — en „ *ydele snorkery!* —— Maar verwerp echter daarom *niet* „ *geheel* de bedenkingen, welke hier te maaken zyn. — „ Zoudt gy het geopenbaarde *alleen* willen bezien van „ den kant der *uiterlykheid?* — en nimmer over het *welstandige*, het *voegzaame* en *heilbevorderende* dier ontdekkingen het oog willen laaten gaan? ook dan zou in „ de meeste gevallen uwe overtuiging *wel zeer dor* en „ werkloos blyven. — Zy zou den met reden begiftigden „ Mensch *weinig* betaamen; ook *hier* is *veel schoons* te ontdekken. — Maar zie toe, dat gy het afzonderlyk *agtenswaardige* steeds samenpaart, met *het uitwendig steunzel*, zonder 't welk het waarlyk groote in den Mensch „ zich van het eigen voortbrengzel der Godheid *niet zou* „ *laaten onderscheiden*. — Zo zal alles de *rechte vastigheid* „ bekomen — het een zal met het ander staag hand aan „ hand gaan; en daar door alleen *eene overtuiging* ontstaan, die de Ziel *waarlyk doordringt* en *roert*, en dezelve neigen zal, om, van wegen al het heerlyk schitterende in die bedeeling GODS, waar van alles tot een „ zeer hooge zekerheid *zo volkomen zamenloopt*, oprech-

„ telyk te ftreeven, naar alle die voortgang in kennis en
„ beleeving, welke, naar de genade GODS, kan opleiden *tot*
„ *meeste verheerlyking van onzen Maaker* —— ter bekoming
„ van de *hoogfte rust* der Ziele —— en ter gegronde ver-
„ wagting van die *Onfterflykheid* en *Gelukzaligheid*, wel-
„ ke alleen door het Euangelium, op de *volkomenfte* en
„ *voldoendfte* wyze, is aan het licht gebragt."

Leerredenen over 't Geloof, tot bevordering van Kennis en Godzaligheid, door S. VAN EMDRE, *Predikant te Wageningen, Lid van de Zeeuwfche Maatfchappy der Wetenfchappen, Correspondeerend Lid van 't Godgeleerd Genootfchap in 's Hage, enz. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr. 8vo.* 179 *bl.*

Aangemoedigd door het verlangen des Drukkers, gegrond op het fterk debiet van twee voorgaande Leerredenen, na de uitgave van nog meer Leerredenen, gepaard met het aanzoek van anderen, befloot de Eerw. VAN EMDRE tot het waereldkundig maaken van dit Werkje. Het behelst zes Leerredenen; zie hier daar van de Opfchriften en Texten: „ NAAMANS Melaatsheid, „ en de fchadelykheid van zyn Ongeloof aan den Pro- „ pheet ELIZA. 2 *Kon.* V: 1—12. NAAMANS Geloof, „ en de daarop volgende geneezing, mitsgaders zyn Ver- „ bintenis aan den dienst van den waaren God. 2 *Kon.* „ V: 13-19[1]. Het geloof in JESUS CHRISTUS, waar „ door men 't eeuwige leven verkrygt. *Joh.* III: 14, 15. „ De beloften des H. Geests tot bewerking van 't Za- „ ligmakend Geloof onder Jooden en Heidenen. *Jef.* „ XXXII: 15. Het Woord Gods, als 't middel, dat „ de H. Geest gebruikt, om 't Geloof te werken. *Hand.* „ VIII: 26—35. De vrugten des Geloofs in JESUS CHRIS- „ TUS, als een blyk van deszelfs opregtheid, en tot ver- „ zekering der Zaligheid. 2 *Petr.* I: 5-7." Met de eigen woorden des Leeraars, in zyne Voorrede, zullen wy gevoeglykst van zyne bedoelingen, en den hoofdzaaklyken inhoud der Leerredenen, eenig denkbeeld geeven. „ In de *eerfte Leerreden* (dus fchryft hy) ziet men, „ door de gefchiedenis van NAAMAN, hoe fchadelyk 't „ is, wanneer men 't getuigenis van een Godsgezant ver- „ werpt, om dat 't zelve met onze begrippen en ver- „ keerde vooroordeelen niet overeenkomt; in de *tweede*,

„ hoe

hoe voordeelig, als men nog in tyds tot inkeer komt, en 't onderwys, van Gods wege aan ons geschied, opvolgt; in de *derde*, waar in 't Zaligmakend Geloof in JESUS CHRISTUS, waar door men behouden wordt, bestaat, en hoe eenvouwdig zulk een geloof is, met wegneeming van verscheiden bedenkingen; in de *vierde*, hoe God zelve den Geest des geloofs en der bekeering heeft toegezegd, en wel onder den dag des Nieuwen Verbonds, aan allerlei Volkeren, onder welke 't Euangelie der Zaligheid wordt gepredikt, om welken Geest wy God ootmoedig mogen vragen, in vertrouwen, dat Hy ons denzelven naar zyne belofte niet zal onthouden; in de *vyfde*, hoe men ten duurften verpligt is Gods Woord te lezen, te onderzoeken, en te hooren prediken, zonder welk God 't zaligmakend geloof en de bekeering niet werkt; en eindelyk in de *zesde*, hoe 't opregt geloof in JESUS CHRISTUS moet blyken uit deszelfs vrugten, waarom men zich behoorde te benaarstigen, om in de pligten des Christendoms overvloedig te worden; zynde dit de beste weg om 't besluit op te maken, dat men door 's Heeren Woord en Geest veranderd is in de vernieuwing des gemoeds, en dus 't opregt geloof, waar door men behouden wordt, in waarheid bezit, en den eenigen troost deelachtig wordt in leven en sterven."

De Texten worden door den arbeidzaamen VAN EMDRE niet langwylig en letterlyk, maar zaaklyk en oordeelkundig, verklaard, met tusschenvoeging van de noodige aanmerkingen, welke over de voorgeleezene afdeelingen der Schriftuure veel lichts verspreiden. Bekend zyn de geschillen over NAAMANS verzoek aan ELIZA, 2 Kon. V: 18. *In deze zaak vergeve de* HEER *uwen knegt, wanneer myn heer in 't huis Rimmons gaan zal, om zich daer neder te buigen, en hy op myne hand leunen zal, dat ik my in 't huis Rimmons nederbuigen zal; als ik my zo nederbuigen zal in 't huis Rimmons, de* HEER *vergeve doch uwen knegt in deze zaak.* 's Mans verklaring over deeze woorden, en verdediging van NAAMANS gedrag, naa zyne bekeering, zullen wy hier, tot eene proeve, overschryven.

„ Door *'t huis Rimmons* moet men den afgodstempel der *Syriërs* te *Damaskus* verstaan, daar zeker beeldtenis onder den naam van *Rimmon* als eenen Godheid geëerd en gediend wierd. Het volk, dat in dien tempel kwam,

„ boog

„ boog en knielde voor dat afgodsbeeld. In dezen tem-
„ pel kwam op zyn tyd ook de Koning; en om den
„ luister van zyne Majesteit te vertoonen, had hy zyn
„ voornaamste Krygsoverste by zich, op wiens hand hy,
„ by 't nederknielen, leunde, dan moest ook de Krygs-
„ overste min of meer nederbukken, zo lang als de Ko-
„ ning geknield lag, leunende op de hand van dezen zynen
„ dienaar. Van dezen dienst aan den Koning was NAA-
„ MAN eenigen tyd ontslagen geweest wegens zyne me-
„ laatsheid; doch nu gezond zynde, zou deze dienst aan
„ den Koning wederom van hem gevorderd worden. Nu
„ was NAAMANs wensch, dat de HEERE hem tog *verge-*
„ *ven zou*, niet ten kwaade zou duiden, als hy met den
„ Koning in den tempel komende zich nederboog, hy zou
„ niet buigen voor den afgod, maar om dat de Koning
„ op zyne hand leunde moest hy *alzo* nederbuigen.

„Over deze bede van NAAMAN zyn, van vroeger en later
„ tyd, veelerly bedenkingen geweest. —— Men vraagt,
„ zou NAAMAN, door met den Koning in *Rimmons* huis
„ in te gaan, niet mede deel neemen in de afgodery der
„ *Syriërs?* Zommige denken, dat hy geenzins van afgo-
„ dery ware vry te pleiten geweest, indien hy zulks
„ deed; doch vertalen de woorden anders, te weten in
„ den voorleden tyd, op die wys: *In deze zaak vergeve*
„ *de* HEER *aan uwen knegt, wanneer myn heer in 't huis*
„ Rimmons *gegaan is, om zich daar neder te buigen, en*
„ *hy op myne hand geleund heeft; en ik my in 't huis* Rim-
„ mons *nedergebogen heb; enz.* Doch, behalven dat die
„ Vertaling zo goed niet is, is die uitlegging niet waar-
„ schynlyk. Indien NAAMAN zyne *vorige* zonden beleed,
„ behoefde hy niet zo zeer te spreeken van die reizen,
„ als hy den Vorst ten dienst moest staan in den tempel:
„ maar voornaamlyk van die tyden, op welke hy zelve
„ buiten betrekking tot zyn ambt de afgodery gepleegd
„ had. NAAMAN bedoelt hier dan den toekomenden tyd,
„ hy zou in 't vervolg geen deel hebben in de afgode-
„ ry, schoon hy in den tempel ambtshalve ging, zo min
„ als een Christen deel neemt in den Godsdienst der *Tur-*
„ *ken*, indien hy een of andermaal in eene *Mohammedaan-*
„ *sche Moské* ging. —— Men vraagt, maakte de Veld-
„ overste evenwel geen vertooning voor andere, dat hy
„ mede dat beeld aanbad, en zo ja, dan droeg hy zich
„ immers geveinsd? Wy antwoorden, in den Godsdienst
„ mag geen geveinsdheid plaats hebben, en deze wilde

„ NAA-

NAAMAN niet oefenen; want hy zeide ten aanhoore van zyn geheele heir, dat hy den JEHOVA alleen wilde dienen, dus wist men de gevoelens van zyn hart. — Eindelyk kan men vragen, zou 't niet veel beter zyn geweest, dat hy zyn Krygsbediening had neergelegd, en zich met 'er woon naar 't *Joodsche land* had begeven? Wy antwoorden, was 't wel zeker, dat dit nuttiger voor 't algemeen welzyn zou geweest zyn? Kon hy, in *Damaskus* blyvende, door den invloed, dien hy had, aan den Koning, aan 't hof en de inwooners, niet tragten nuttig te zyn, en langzamerhand met alle voorzichtigheid tot de kennis van den eenigen waaren God poogen te brengen? ELIZA woonde in 't Koningryk *Israëls*, welks Koning zeer afgodisch was, deze kon ook wel naar *Judea* zyn vertrokken, alwaar de waare Godsdienst meer plaats had; doch hy verkoos dit niet, om dat hy ter plaatze zyner wooning poogde nuttig te zyn. Wierd NAAMAN vervolgd of verdreeven wegens zyn Godsdienst, dan was 't tyds genoeg om zich naar 't *Joodsche land* te vervoegen, en had, om die reden waarschynlyk, een stuk lands gevraagd, om zich daar met de zynen neer te zetten."

Uit de Leerrede, getiteld: *Over de Vrugten des Geloofs*, zullen wy nog iets overneemen, ter proeve van des Predikers maniere van toepassen. Uit de woorden des Apostels Petrus, 2 Br. I: 5—7, zaaklyk verklaard, leidt de Eerw. VAN EMDRE eenige gevolgen af; allen uitwyende, hoe zeer het praktikaale Christendom hem ter harte gaa. Een dier gevolgen luidt aldus: „ Men vind „ ook onder 't Christendom menschen, die voorgeven „ gelovigen te zyn, doch in de daad schyngelovigen: „ menschen, die niet zo onkundig zyn, die veel kunnen „ spreeken van ontdekking, geloof en bevindingen, doch „ alleen om by hunne medemenschen in achting te zyn, „ of eenige tydlyke voordeelen te genieten; waarom men „ doorgaans ziet, dat de meeste huichelaars of schynheiligen gevonden worden in zulke plaatsen, in welke de waare Godvruchtigen in veel achting zyn, en men zal die minder of niet vinden daar, waar de opregte Vroomen in weinig achting zyn, en men om de belydenis van JESUS CHRISTUS onderdrukt en vervolgd wordt.

„ Zulke menschen (gaat hy voort) hebben dikwyls, in 't uiterlyk voorkomen, vooral by zulken, die hen

„ niet

„ niet van naby kennen, veel gelykheid met de waare
„ Godzaligen. En wat is 'er de oorzaak van? Zulke
„ menschen hebben doorgaans een of ander boekje gele-
„ zen over de bekeering, zy hebben in gezelschappen
„ van Godvrugtigen 't een en ander gehoord, en spree-
„ ken dat by andere na, als of zy zelve dit by onder-
„ vinding kennen. Denkt niet Geliefden! dat ik deze
„ aanmerking make, om dat ik vooronderstel, dat in
„ deze Gemeente veele gevonden worden, die zich uit-
„ geeven voor Godvrugtigen en nogthans geveinsden zyn;
„ ik zoek veel liever de les van JESUS in acht te ne-
„ men in zekere gelykenis van 't onkruid (*Matth.* XIII.
„ 24-30); maar om u te waarschouwen, wanneer gy
„ menschen ontmoet, die gy niet van naby kent, die
„ zomtyds van andere plaatsen hier komen, niet te veel
„ mede op hebt; boven anderen, die gy voor natuurlyke
„ menschen houdt, begunstigd, met weldaaden overlaat,
„ waar by de inwooners van de plaats, die in de daad
„ gebrek hebben, schaade lyden. Ook heb ik zulks tot
„ dat einde voor, op dat tog ieder zig wagte van ge-
„ veinsdheid, en denken mooge: *de Heere ziet niet aan*
„ *dat voor oogen is, maar Hy ziet 't harte aan; een ie-*
„ *gelyk, die den naam van Christus noemt, staa af van*
„ *ongeregtigheid.* By God is de geveinsdheid zeer ge-
„ haat, en ik kan u op grond van Gods Woord verze-
„ keren, dat de geveinsden een zwaar oordeel ontvan-
„ gen zullen, dewyl de huichelaar den Heere een grou-
„ wel is."

Over 't geheel genomen, zullen deeze Leerredenen met nut en tot stigtinge kunnen geleezen worden. Misschien zyn ze voor de zodanigen, welke een dieper inzigt hebben dan het gros der Leezeren, een weinig oppervlakkig, en verscheiden geopperde stellingen niet zo uitgewerkt als derzelver gewigt en aangelegenheid zouden vereischen. Hier en daar zou ook de Leeraar zynen styl beter hebben kunnen beschaaven.

Her-

Herstelde Predikdienst van Groningens Oudsten Predikant na een tusschentyd van byna zeven jaar, of Leerrede by die gelegenheid over II *Korinth.* VI: 1, 2. *uitgesproken te Groningen den* 15 *Maart* 1795, *door* THEOD. BRUNSVELD DE BLAU, *Oudsten en Herstelden Predikant aldaar. Te Groningen. Ten Voordele der Gereformeerde Armen aldaar, en te bekomen by den Diaken* Dooije Reinders, 1795. *In gr. 8vo.* 44 *bl.*

Niet slegts op zyne Standplaats Groningen, maar ook elders, is de Leeraar BRUNSVELD DE BLAU met lof bekend, om zyn personeel karakter en geschiktheid voor den Predikstoel. Het eerste bleek inzonderheid, toen hem, in den jaare 1787, het waarneemen van zynen Dienst wierdt verboden. Veelen betreurden dat verlies, als ten gevolge hebbende het missen van het nut en de stigting, welke zy gewoonlyk uit 's Mans Leerredenen wegdroegen. Geen wonder, dat zeer veelen hun verlangen aankondigden, dat de geagte Leeraar de Redevoering, met welke hy, naa zyne herstelling, van nieuws zynen Dienst aanvaardde, door den Druk wilde gemeen maaken. DE BLAU voldoet hier aan die begeerte. Op eene tamelyk uitvoerige Textverklaaring, laat hy volgen de ontvouwing van eenige stellingen of nutte leeringen, uit 's Apostels woorden afgeleid. De Uitlegging draagt blyken van gezond verstand en oordeelkunde; terwyl de zedelyke gevolgen den Leeraar aankondigen, doordrongen van de aangelegenheid zyner bedieninge, en van de waarheden, welke hy verkondigt. Aan het slot zyner Rede doet de Eerw. DE BLAU een kort verslag van zyne Ontzetting van zyn Ampt, en van de wyze en inrigting zyns gedrags, geduurende den stilstand; en eindigt met gepaste Aanspraaken. Met genoegen, twyfelen wy geenzins, zal het Opstel door veelen geleezen worden.

De Algemeene en Byzondere Natuurlyke Historie, Aanhangzel tot de Historie van den Mensch. Door den Heere Graaf DE BUFFON. *Intendant van des Konings Tuin der Planten; Lid van de Fransche en andere Academien; enz. enz. XVIIIde Deel. Met Plaaten. Te Dordrecht, by* A. Blusfé en Zoon. *In gr. 4to. 340 bl.*

Uit het Voorbericht van den tegenwoordigen Vertaaler, den Heer PASTEUR, welke den Heer C. VAN ENGELEN, in deezen, is opgevolgd, blykt, dat dit XVIII Deel der vertaalde Werken van den waarlyk grooten DE BUFFON, welke Vertaaling zedert de uitgaaf van het XVII Deel, 1785, heeft ſtil geſtaan, de Eerſteling is van de nog volgende Deelen van deeze Werken, door deezen wederom doorkundigen Vertaaler bewerkt. De Liefhebbers eener zoo nuttige en vermaakelyke Weetenſchap, als de Natuurlyke Historie, zullen, hoopen wy, niet in gebreke blyven, de Onderneemers van dit kostbaar Werk, door eene ruime deelneeming, aan te moedigen. De Bezitters der voorige Deelen kunnen althans dit Deel niet ontbeeren; dewyl het Aanhangzelen, Verbeteringen en Byvoegzelen, tot de voorgegaane Deelen bevat. De Vertaaler heeft verſcheidene verbeterende Aanmerkingen 'er bygevoegd; maar BLUMENBACH in het Voorbericht vergeeten.

Uit de bygevoegde Academiſche Redevoeringen kunnen de Leezers leeren, hoe de Franſche Geleerden, vóór de Regeering van het Sans-Culottismus, elkanderen becomplimenteerden.

Natuur- en Huishoudkundige Historie der Honden, of Onderwys hoe men Honden opvoeden, oppasſen, gewennen, derzelver innerlyke en uiterlyke Ziekten geneezen, en hen na believen klein houden, of in wasdom verhinderen kan; als ook van het gebruik derzelven in de Geneeskunde; benevens eenige Middelen tegen den Beet van Dolle Honden. Door W. T. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Dordrecht, by* A. Blusfé en Zoon, 1796. *In gr. 8vo. 94 bl.*

Reeds lang verwagtte en wenschte Recenſent, dat de een of ander des kundige eene Natuurlyke Historie

tie van het zoo nuttig en dikwerf noodzaakelyk Dier, den Hond, zoude schryven. Hy nam dus dit Werk met veel verwagting ter hand, en vond zich —— deerlyk bedrogen. Het mager voorportaal, de zogenaamde Inleiding, geeft een kwaad voorteken voor het Werk zelve, en dit is ook boven alle verbeelding flegt: 'er is volstrekt niets in, dat van eenig nut voor den Leezer kan zyn, en men behoeft geen uilenbloed in eene groene lampe te branden, (zie *pag.* 42.) om den Schryver en Vertaaler van dit Werk te rangschikken. Wenschelyk ware het, dat het uitmuntend Geneesmiddel, (*pag.* 37, enz.) beschreeven, hen beiden verligting konde aanbrengen; wy wenschten hen een genoegzaame hoeveelheid van het beste soort. —— De Geneesmiddelen van en voor de Honden zyn allen ellendig verzonnen en zamengeflanst; de meesten onnuttig, zelfs schadelyk, en dom bygeloovig. Ons dunkt, dat een voor de Theologie bedurven Informator 's Winters zyne ledige uuren, in de *Spinnstube* met den hoogadelyken Jaager doorbrengende, aan het schryven van dit Werk besteed heeft. Voor den Vertaaler weeten wy geene andere verontschuldiging, dan eene leege Maag.

Wy zouden dit waarlyk onbeduidend Werk maar met zeer weinig woorden hebben kunnen schetzen, ware het niet om het schadelyke, dat het kan veroorzaaken. Wie kent en vreest niet die schrikkelyke Ziekte, Watervrees; wien is het niet van het uiterste belang, dat hier niets verzuimd, maar de beproefdste en spoedigste Hulpmiddelen in het werk gesteld, dat ook de Ziekte eerst wel gekend en onderscheiden worde. Van dit alles vind men hier niets, zelfs niet in den Aanhang uit eenige nieuwere Doctoren. —— Van de *Belladonna*, door eenen onbevoegden gegeeven, zag Recensent eene droevige uitwerking. —— BADER's Werk, waarvan de Vertaaling reeds aangekondigd is, verdient, ten opzigte deezer vreeslyke Ziekte, byzondere aanpryzing.

Wy herhaalen, dat eene welgeschreevene Natuurlyke Historie van onzen natuurlyken geallieerden, den Hond, gewis een verdienstelyk Werk zoude zyn: dan verre van ons zy ook dan partydigheid!

Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaansche Onlusten en den daar uit gevolgden Oorlog tusschen Engeland en deezen Staat, tot den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigste Schryvers, en egte Gedenkstukken, zamengesteld. Met Plaaten. Ten Vervolge van WAGENAAR's *Vaderlandsche Historie. XIVde Deel. Te Amsterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 422 *bl.*

Het thans voor ons liggend Deel deezes Werks vangt aan met het XXXVIII Boek. Hetzelve is bestemd om, naa de Opgave van 't geen, in den Jaare 1786, in de Zeven Bondgenootschaplyke Gewesten voorviel, in het laatst voorgaand Boek beslooten, te vermelden, wat in het Landschap *Drenthe* en de Generaliteits-Landen gebeurde, ten opzigte van de groote zaaken toen in til. — Voorts is dit Boek bestemd om verslag te geeven van eenige zaaken, den Koophandel, de Zeemagt en de Volkplantingen van den Staat betreffende, welke te vooren geene welvoeglyke plaats konden vinden, en tot deezen Jaarkring behooren.

Niet weinig zeer belangryks vervat dit Boek, uitwyzens den Inhoud. Ons oog viel, in 't byzonder, op 't geen van 's Lands Zeemagt, ten dien Jaare, vermeld stondt. De Geschiedboeker tekent op: „ 's Lands Zeemagt was al-„ lengskens versterkt, en door een beter Bestuur werden, „ ten deezen Jaare, geene onaanzienlyke Vlootdeelen, in „ de *Noord Zee*, en de *Middelandsche Zee*, als mede in „ de *Oost-* en *West-Indiën*, ter beschherminge van de „ Koopvaardye in Zee gezonden en gehouden (*)." — Lee-

(*) „ Medegedeelde Berigten van de Bevelen deswegen ge-„ geeven, die van het vlytbetoon der Bestuurderen van 's Lands „ Zeeweezen getuigenis draagen, en daadlyk uitgevoerd zyn, „ te omstandig om hier plaats te vinden. Dan kunnen wy niet „ voorby, uit zekere Lyst, ons toegeschikt, op te geeven, hoe „ veel Schepen by de onderscheidene Admiraliteiten thans werk-„ lyk gevonden werden.

Als	9	Schepen van	74	Stukken.
	25	—— ——	64	——
	11	—— ——	54	——

Leezenswaardig, in den geest van opgeklaarde denkbeelden aangaande 's Lands Zeemagt en de noodige Verbeteringen daar aan toe te voegen, is een Verzoekschrift van een groot aantal Kooplieden, Asfuradeurs, en Reeders in Schepen, der Steden *Dordrecht*, *Rotterdam* en *Schiedam*. —— Breedvoerig handelt de Schryver over het ten dien Jaare voorgevallene, wegens de O. I. Maatschappye, toen tot een bystere hoogte loopende; als mede wat 'er omtrent de *West-Indische* Volkplantingen voorviel. Stukken, die duidelyk uitwyzen, hoe verschillende *Provintiaale* Belangen het *Algemeen* Welzyn tegenwerkten. Dan wy kunnen ons ter ophaalinge hier van niet inlaaten.

Met het XXXIX Boek treedt de Geschiedschryver het Jaar 1787, alleszins zo gedenkwaardig, in. Overneemenswaardig is de aanhef, en teffens de vermelding van het plan, 't geen hy zich voorstelt. „ Hoe zeer ook," dus vangt hy aan, „ veele van de Gebeurtenisfen, welke „ wy, in de laatst verstreeken jaaren, en bovenal in „ het jongst afgeloopene, boekten, aanduidden, en elk, „ die eenige Wereld-Staat- en Menschkunde bezat, deedt „ spellen, dat de Verdeeldheden, de *Vereenigde Gewesten* „ schokkende, niet ter grootste hoogte gedreeven waren; maar dat een Burgerkryg, vol hachlyken kans, „ en allen anderen Oorlog, hoe verderflyk ook, in „ gruwzaamheid verre overtreffende, daarom, met zo „ veel regts, aller jammeren jammer geheeten, in deeze „ Lan-

1	Schip	van	44	Stukken.
8	Schepen	——	40	——
12	——	——	36	——
15	——	——	24	——
10	Kotters	——	16	——
1	——	——	13	——
1	——	——	10	——
6	Brikken	——	16	——
6	——	——	12	——
6	Hoekers en kleine Vaartuigen van 16 tot		12	——
2	Kanoneer-Booten.			

„ Nog stonden 'er op Stapel, *één* Schip van 76, *drie* van 64, „ *twee* van 36, en *drie* van 24, Stukken.

„ Landen zou doen gebooren worden —— een Burger-
„ kryg, geschikt om de Banden van Bondgenootschap-
„ lyke Vereeniging, welke zulk een lange reeks van jaa-
„ ren de Gewesten op het naauwst zamenbonden, te
„ verbreeken, en de Eendragt, die derzelver Magt uit-
„ maakt, te vernietigen, zag men dit Monster niet al-
„ leen het schriklyk hoofd opsteeken, en verderf in zy-
„ nen trein omvoeren; maar ook, 't geen zommigen wel
„ gewagt en gevreesd, doch anderen wyd en verre ver-
„ worpen, en, als niet te duchten, belacht hadden, eene
„ buitenlandsche Mogenheid tusschen beiden treeden, om,
„ door Geweld van Wapenen, het binnenlandsch Geschil
„ te beslissen, en eene Omwenteling te wege te bren-
„ gen, die een allergedenkwaardigst Tydstip maakt in
„ 's Lands Geschiedenissen: eene Omwenteling van dee-
„ zen gevreesd, van geenen gehoopt, van deezen ge-
„ laakt, van geenen gepreezen, van deezen betreurd,
„ van geenen toegejuichd.

„ Wy vangen met dit Boek de Beschryving van 't
„ een en ander aan. Doch moeten, eer wy daar toe
„ treeden, den Leezer eenige oogenblikken toeven, om
„ hem de Lotgevallen des Lands, met het oog van heu-
„ sche onpartydigheid, te doen beschouwen, en te waar-
„ schuwen tegen oordeelvellingen, waarin Drift den
„ meester speelt, en die te deezer oorzaake van de waar-
„ heid afwyken.

„ In den loop van 's Lands Geschiedenissen, door ons te
„ boek geslaagen, ondervonden wy te meermaalen, welk een
„ zwaare taak wy op ons genomen hadden met een Tyd-
„ vak te beschryven 't geen wy beleefden; een bezwaar,
„ van 't welk wy niet onkundig waren, toen wy dit Werk
„ aanvingen; doch 't geen wy gaarne willen bekennen, dat
„ op de proeve veel grooter bleek te zyn, dan wy het
„ ons hadden voorgesteld. — Wel verre dat die moeilyk-
„ heid altoos even groot ware; niet zelden mogten wy,
„ zonder ze merkbaar te voelen, de Voorvallen te ne-
„ derstellen, en des noodig met voldingende Getuigenissen
„ staaven; doch wy bespeurden dezelve in drukkende
„ zwaarte, by het aangroeijen der Partyschappen en daar
„ uit voortvloeiende bedryven. Hoe meer deeze toena-
„ men hoe strydiger de Bescheiden wierden, en hoe be-
„ zwaarlyker tusschen het vergrootende en verkleinende,
„ zo van den eenen als den anderen kant, het midden
„ en de waarheid te treffen; om deeze laatste was het

„ ons

„ ons te doen, en blykt dit ons doel nu wy den Afloop „ naderen van zo veel Geschils, Tweedragts, Oproers „ en Gewelds.

„ De aanleidende Oorzaaken tot het zoeken eener „ *Grondwettige Herstellinge*, gelyk men dezelve noemde, „ de naaste bron der thans hoogloopende Verdeeldheden, „ hebben wy reeds opgegeeven, en de Bedryven, om „ dezelve daar te stellen, vervolgens in 't breede ver- „ meld, als mede de poogingen om die tegen te werken „ en te verydelen. —— Te midden van dit alles blaakte „ het reeds ontvlamde en steeds aangestookte vuur van „ deerlyke Partyschappen hooger en hooger op, en dreig- „ de een algemeenen brand. Men schreef, wederzyds, el- „ kander de haatlykste, snoodste en landverderflykste, „ Oogmerken en Gedraagingen toe. Geen Naamen schee- „ nen te leelyk om 'er elkander mede te bestempelen; „ geen Middelen te schandlyk om over en weder ge- „ bruikt te worden, tot zwartmaaking van Party. Wes- „ halven het ligt valle voor den Partykiezenden, om „ uit de voorhanden zynde Schriften, van dien tyd, „ deeze of geene Party afzigtig te doen voorkomen (*). „ Dan heeft het by deezen en geenen der Partyen niet „ ontbrooken aan Lieden, wier Oogmerken en Bedryven „ verdienen gelaakt te worden; het ontbrak by beiden „ ook niet aan de zodanigen, wier Bedoelingen en Werk- „ zaamheden eenigen lof zullen wegdraagen, wanneer al- „ les in de schaale der Onpartydigheid worde opge- „ woogen.

„ In het erkennen, dat 'er Gebreken, om Herstelling „ roepende, schoon door deezen grooter en menigvuldi- „ ger

(*) „ De Party, die in 't einde het onderspit heeft moeten „ delven, met zwarte verwen af te schilderen, is niet onge- „ woon of vreemd, en zouden wy eene Lyst van Werken, „ uit de pen van bekende Schryvers gevloeid, om van andere „ niet te spreeken, hier kunnen ophangen, waarin men die „ kleuren ryklyk bezigde: wy zouden 'er tegen over kunnen „ plaatzen eene Lyst van Schriften, die de bovendryvende Party „ even zeer bezwalkt; dan wy laaten dit agter wege, om „ dat ze in veeler handen en in Boekbeoordeelingen van dien „ tyd deels ontleend zyn." Hier aan hegt de Schryver in deeze Aantekening eene daar mede zamenstemmende plaats uit de *N. Nederl. Jaarb.* die zeker niet tot door hem *Nieuwe Staatsgezinden* genoemden behoorde.

„ ger dan door anderen voorgesteld, in ons Staatsbestuur
„ plaats hadden, was men van wederzyden ééns; doch
„ men verschilde hemelsbreedte in de Opgave van de
„ Oorzaaken, waar uit ze ontstonden, en gevolglyk ook
„ in de voordragt en bewerkstelling der Middelen, om
„ ze te weeren. Hier werkte een onderscheiden Inzigt,
„ en een daar op gegrond verschillend Oordeel. Welk
„ een en ander, behoudens de beste en Vaderlandlie-
„ vendste bedoelingen, kan plaats grypen. —— Dan, wie,
„ der Menschen aart en de kragt der dikwerf aange-
„ vuurde Hartstogten kennende, zal zich verwonderen,
„ dat men, in de volvoering, het pad der Bedaardheid,
„ in gereezene Volksgeschillen zo moeilyk, om niet te
„ zeggen onmogelyk, te houden, bezyden tradt, en zo
„ van den eenen als den anderen kant afdwaalde.

„ Wy stellen deeze bedenkingen, die breeder uit te
„ werken de aart van ons Geschiedkundig Werk ver-
„ biedt, ter neder, als algemeene Waarheden, welker
„ herinnering vaak te stade zal komen, onder het leezen
„ onzer *Vaderlandsche Historie*, en welker toepassing op
„ byzondere Gevallen en Persoonen wy best overlaaten
„ aan hun, die, in onzen arbeid, eer een *Verhaal*, dan
„ eene *Beoordeeling*, van het gebeurde zoeken. —— Kan
„ dit oorzaak geeven, dat ons Werk geen der driftigen
„ en heethoofdigen van beide de Partyen voldoet (en wie
„ is onkundig, dat 'er onder beiden van deezen stempel
„ niet weinigen gevonden worden?) het zal ons aange-
„ naam weezen, wanneer onzydige Beoordeelaars 't zelve
„ met hunne goedkeuring verwaardigen."

Hoe weinig de Vervaardiger deezes Geschiedkundigen Werks, die blykbaar tot de Patriottische zyde behoort, en in de dagen van dier Verdrukking, schoon met bescheidenheid, 'er voor uitkwam, aan de Oranje Party voldaan hebbe, kan, onder andere, blyken uit het Geschryf van den Ex-Hoogleeraar KLUIT, in diens *Iets over den Engelschen Oorlog met de Republiek, en over Nederlands Koophandel, deszelfs Bloei en Middelen van Herstel* (*). —— En twyfelen wy niet, of zyne pen zal, naa de Tegenomwenteling, een vryer loop neemen. Veel was het reeds, dat hy, in de dagen der Vryheids-ver-

(*) Zie onze Beoordeeling van dit Werk in onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1795. bl. 296.

verdrukking, zo durfde schryven als hy schreef; doch, welbeweezene zaaken aanvoerende, heeft men hem, schoon, gelyk wy in 't zekere weeten, met wederzin, ongemoeid gelaaten.

Wy mogen onze Leezers niet ononderrigt laaten van het Plan, 't welk de Geschiedschryver zich voorstelt in het vervaardigen van dit zeker moeilyk gedeelte zyns arbeids. „ Eigenaartig," schryft hy, „ zullen wy eerst „ het oog vestigen op zodanige Byzonderheden, die ge- „ zegd mogen worden van eenen meer algemeenen aart „ te zyn, en op den Staat, in 't groot beschouwd, te „ werken; om vervolgens af te daalen tot elk Gewest „ niet alleen, maar tot enkele Steden en Plaatzen in de- „ zelve. Immers was de toedragt der zaaken zodanig, „ dat, zonder eene zo gedeeltlyke beschryving, het ge- „ heel zeer gebrekkig en onvolkomen zou weezen. Ver- „ oorzaakt zulks eene breedspraakigheid, en de herhaal- „ de voorstelling van soortgelyke Tafereelen, wy zullen „ ons, zo veel mogelyk, voor eigenlyk gezegde Lang- „ wyligheid wagten; terwyl wy in de Tafereelen, die „ soortgelyk mogen heeten, verscheidenheids genoeg „ zullen ontmoeten, afhangende van de Plaats, die ten „ tooneele strekt; waar op onderscheidene Persoonen, „ van zeer verschillende Characters, die zich in dusda- „ nige omstandigheden meer en meer ontwikkelen, hunne „ rollen speelen."

In beantwoording aan dit Plan, strekt het Boek, waar van het gemelde ter opening dient, om aan te toonen eensdeels de verwydering der Partyen, en de Middelen van onderscheiden aart aangewend om dezelve tot een te brengen, zo binnen- als buitenlandsche, met derzelver vrugtloozen afloop. Men kan dit Boek niet leezen, zonder gevoelige aandoening wegens de behandelingen *Holland* aangedaan; hoe men den last der Betaalingen goeddeels, wat het Zeeweezen betrof, op *Holland* liet aankomen: terwyl men Staatsregels, ten aanziene der Betaalinge, omhelsde, van een allerverderflykften aart. Wy kunnen niet nalaaten op bl. 167 te wyzen.

Het XL Boek, het laatste in dit Deel, opent het Tooneel des Burgerkrygs. Met vermelding van 't Bevel aan den Generaal VAN RYSSEL gegeeven wegens het trekken op *Utrechts* Grondgebied, en de gevolgen daar van op het Krygsweezen van den Staat; het verloopen van het *Hollandsch* Cordon; het overloopen na *Gelder-*

 land,

land. Twist tusſchen de Algemeene Staaten en Staaten van *Holland*, tot gedreigde ſcheuring voortgezet. De Wapening van *Holland*, en byzonder van de Wapenhandelende Genootſchappen aldaar. De Aanſtelling van de Commisſie te *Woerden;* en de veelvuldige tegenwerkingen, welke dezelve ontmoette. Wat deeze Commisſie, ondanks die hindernisſen, zo te Land als te Water, deedt. — Men kan dit Boek niet leezen zonder den *Patriottiſchen Yver* der Ingezetenen van *Holland* te bewonderen, en teffens te bejammeren, dat die drift, by mangel van eene genoegzaame regeling, en bovenal van volhardende onderſteuning van hooger hand, toen het op 't nypen aankwam, geen gelukkiger gevolgen hadt — gevolgen die ons Land zouden behoed hebben voor eene Omwenteling, die de bron mag heeten van de ons nog gevoelig drukkende Landsonheilen. —— Dan genoeg. —— Wy ſchryven *Boekbeoordeelingen*, en weerhouden onze pen in het te nederzetten van daar op indringende aanmerkingen.

Historie van het Verbond en de Smeekſchriften der Nederlandſche Edelen, ter verkryginge van Vryheid in den Godsdienst en Burgerſtaat, in de Jaaren 1565—1567. *Uit veele oorſpronglyke Gedenkſtukken zamengeſteld*, door JONA WILLEM TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelyke Geſchiedenisſen te Leyden*, *Historieſchryver van Zeeland. Vierde Stuk. Te Middelburg*, *by* P. Gillisſen, 1796. *In gr.* 8*vo.* 488 *bl.*

Verlangende betuigden wy het Vierde of Slotdeel des opgegeeven Werks te gemoete te zien (*), en daar mede ten einde gebragt een Werk, waaraan zo veel arbeids beſteed was; waarin zo veele voor den Liefhebber der Vaderlandſche Geſchiedenisſen belangryke zaaken gevonden worden, elders geheel te vergeefsch gezogt, of zeer gebrekkig gevonden. 't Zelve in handen gekreegen hebbende, verwylden wy niet onzer Nieuwsgierigheid en Weetgraagte voldoening te verſchaffen, door eene oogenbliklyk daar op volgende leezing; en willen wy ook niet agterlyk weezen met onzen Leezeren des verſlag te doen.

An-

(*) Zie hier boven, bl. 67.

Andermaal geeft de Schryver de redenen op van de vertraagde Uitgave eens Werks, waar aan hy, omtrent dertig jaaren geleden, de hand floeg, en vóór twintig jaaren het Eerste Deel uitgaf: en byzonder wegens het lang achterblyven der beide laatste Stukken. —— Ook vindt hy zich verpligt eenige verschooning te vraagen, dat deeze Historie, tegen zyn eerste bestek, zo breed uitliep. Indien hier eenige aanmerking op vallen mogt, verzoekt hy dat het gesteld worde op rekening van de Heeren, die de vriendlykheid hadden, hem een grooten voorraad van Aantekeningen en Gedenkstukken, dit aanmerkelyk gedeelte onzer Vaderlandsche Geschiedenissen betreffende, op de verpligtendste wyze toe te schikken. Hunner gedenkt hy met onderscheiding van bl. 408-420 van dit Stuk, daar ten slot schryvende: „ Door de optelling van alle deeze hulpmiddelen kan, aan den eenen „ kant, de verwondering van zommigen verminderen, „ dat ik zoo veele byzonderheden omtrent de Geslachten en bedryven der meeste verbonden Edelen onder „ 't oog van myne Leezers brengen konde; maar, aan „ de andere zyde, moet hunne dankerkentenis vermeerderd worden, dat zo veele Heeren my de hand geboden hebben, ter oprichtinge van een gedenkteken „ voor de edele Grondleggers der Nederlandsche Vryheid."

Edelaartig is de betuiging des Schryvers. „ Hoewel „ niet onverschillig over de goedkeuringe, waar mede „ kundigen dit Werk ontvingen, betuige ik egter, by „ herhaalinge, dat de verbeterende aanmerkingen, in menigte toegezonden, my aangenaamer waren dan hunne „ lofspraaken: de laatste zyn blyken van Vriendschap; „ de eerste verspreiden licht over 's Lands Geschiedenissen; het eene streelt de eerzucht; het andere voldoet aan een leergierig gemoed. —— Welk gebruik „ van alle medegedeelde aanmerkingen door my gemaakt „ zy, tot verbetering van myne misslagen, zal best blyken uit de Byvoegzelen aan het einde van het derde „ en vierde Stuk te vinden. — Zo gereed ik was myne „ feilen te erkennen, en, op voorlichting van anderen, te „ verbeteren, even zeer zou eene ongegronde verdenking van *Partydigheid* my onaangenaam zyn; volkomenlyk overtuigd zynde, dat de Waarheid de Ziel „ der Geschiedenisse zy, en Onzydigheid een Hoofdvereischte van een Historieschryver."

Geenzins ontglipt den Hoogleeraar een gereed te maakene aanmerking op veelvuldige *kleinheden*, of kleinigheden, in dit Werk te vinden, ten aanziene van zommige Geslachten, Persoonen, Kasteelen, enz. Hy erkent, dat ze zonder moeite hadden kunnen achtergelaaten worden; doch merkt op, en wy schryven deeze aanmerking gaarne af, als eene dikmaals vergeete doch hoognoodige les in de Geschiedkunde, ook niet zelden met eene neuswyze viezigheid gewraakt, door lieden, die onbevoegd zich tot Regters opwierpen. „ In 't Geschiedkundige is „ het niet zelden bezwaarlyk te bepaalen, wat men voor „ kleinheden te houden hebbe, indien men niet vooraf „ alle omstandigheden van tyden en plaatzen, persoonen „ en gebeurtenissen, door en door weet, en met alle op„ lettenheid onderzogt heeft. Om my, hier, niet te be„ roepen op de Heilige Geschiedschryvers, of op oude „ *Grieksche* en *Romeinsche* Historieschryvers, die veele „ byzonderheden verhaalen, welke, in 't afgetrokkene, van „ klein belang konden schynen, en echter van groot ge„ wigt zyn, indien wy op de gebeurtenissen, in haar „ geheel beschouwd, noodige acht slaan; men weet hoe „ groote Mannen, en die in de Historiekunde grooten „ lof hadden, hier over gedacht hebben (*). —— Voor„ waar kleinheden hebben somtyds gevolgen van gewigt „ uitgeleverd; doen ons 's Volks gezindheid meer van na„ by kennen; waren dikwyls, inzonderheid in burger„ lyke beroerten, van grooten invloed op den staat der „ Regeeringe; zyn veeltyds belangryk om ons het waare „ Character van menschen te leeren opmaaken; en heb„ ben, wegens haare eenvoudigheid en onbetwistbaare „ zekerheid, niet zelden grootere kracht op 't mensch„ lyk gemoed dan veel gewigtere zaaken, die min ze„ ker zyn. Daarenboven, wat den eenen als een beuze„ ling voorkomt, rekent een ander ten hoogsten merk„ waardig, en sommige geringe byzonderheden, welke in „ de eene Provincie of Stad naauwlyks opmerkinge schy„ nen

(*) Hier beroept zich TE WATER op de Getuigenissen van HOOFT, BRANDT, WAGENAAR en VAN LIMBORCH, verzameld en aangedrongen door den Heer VAN DER CAPELLEN *tot de Marsch en Lathmer*, in de Voorreden, geplaatst voor het Tweede Deel der *Gedenkschriften* van Jr. H. VAN DER CAPELLEN, Heere van *Aartsbergen*, bl. XXIV—XXVII.

„ nen te verdienen, zyn zeer geschikt om elders elks „ aandacht op te wekken."

Wyders duidt de Voorredenaar aan, dat, naardien een groot deel van het Derde en Vierde Stuk reeds vóór veele jaaren afgedrukt lag, dit de rede oplevert, waarom hy aldaar van eenige Heeren als nog leevende, of in zommige Ampten gesteld, spreekt, hoewel zy reeds overleden zyn, of van hunne Posten verlaaten.

Met recht, merkt hy op, zou iemand de verwarde schikking der Bylaagen kunnen berispen. Dan, behalven dat hy dezelve van tyd tot tyd liet drukken, wanneer hy meest noodig hadt zich op dezelve te beroepen, kwamen zy hem niet alle te gelyk ter hand. Om die wanorde te herstellen dient de volgende Lyst der Stukken, welke wy, ter aanwyzinge van den Inhoud, hier plaatzen.

Verbond der Edelen in 't Jaar 1565 *in 't Fransch uit* LE PETIT, *en in 't Nederduitsch uit* BOR, *en een* MS. — *Vyf onderscheiden en uit* MSS. *ontleende Naamlysten der Verbonden Edelen* —— *Hun Smeekschrift aan de Landvoogdes den* 5 *April* 1566, *in 't Fransch volgens de eerste uitgave in dat Jaar* —— *Privilegie der Landvoogdesse tot het drukken van het Smeekschrift der Edelen* —— *Brief der Hertoginne aan Prins* WILLEM DEN I. —— *Vertoog aan Koning* PHILIPS *op 't Request by de Edelen aan de Hertoginne overgeleverd* —— *Brief van Koning* PHILIPS *aan 't Hof van Friesland* — *Drie Brieven van 't Hof van Holland aan die van Ysselstein* —— *Besluit der Bondgenooten te St. Truijen* —— *Naamen der Verbonden Edelen, die het Smeekschrift aan den Koning, waar by dertig Tonnen Gouds aangeboden worden, ondertekend hebben* —— *Brief der Hertoginne aan* N. SPIERINCK — *Brief van* H. VAN BREDERODE *aan de Landvoogdesse* —— *Haar antwoord op denzelven* —— *Nader Smeekschrift der Bondgenooten aan de Landvoogdesse* — *Smeekschrift der Hervormden aan de Verbonden Edelen* — *Verbintenis van eenige Edelen ter opbrenginge van Geld tot voortzettinge van den Oorlog* —— *Indaagingen der Graaven* L. VAN NASSAU, W. VAN DEN BERG, FL. VAN PALLANDT, *en* H. VAN BREDERODE —— *Verdrag tusschen eenige Edelen om den Spaanschen Vyand tegenstand te bieden* —— *Dagregister loopende van* 1564 *tot* 1567 — *Beschryving van een Gedenkstuk, belangende de Nederlandsche Geschiedenissen* 1560—1566.

Stuk-

Stukken betreffende de Geslachten, in Alphabetische orde gerangschikt. ANDRINGA — VAN DEN BONGARD of BOOMGAARD —— VAN BRAKEL —— VAN BREDERODE - VAN DER CAPELLEN — VAN DER DOES — VAN DUVENVOORDE en WASSENAER —— VAN LEEFDAEL —— VAN LIERE —— VAN DER MARCK — VAN MARNIX — VAN MERODE — PRAET VAN MOERKERKEN —— VAN ZUYLEN VAN NYEVELT.

Niet zonder aandoeninge lazen wy de Verbintenis van *Negen Edelen*, H. DE BREDERODE, ADOLF VAN DER AA, CHRISTOFFEL VAN LEEFDAEL, ALBRECHT VAN HUCHTENBROUCH, DIEDERICK VAN HAEFTEN, DIEDERICK VAN SONOY, WILLEM VAN ZEUEBERCH, CRISPINUS VAN ALBRUCX en A. DOMBERCH, om twaalf duizend Carolus Guldens tot het voeren van den kryg op te brengen. —— Hoe zeer ook aangevuurd om vergelykingen te maaken, willen wy ze niet ter neder schryven; doch konden het vermelden der Naamen van Mannen, die zamenspanningen, uit het diepst der beurze gehaald, bybragten, niet ter penne inhouden; en daar by te voegen, hoe, in onze dagen, die *beloofde*, maar nimmer *gegeevene*, Naamlysten der Tekenaaren in eene vrywillige Gifte aan den Lande, veel, zeer veel, zouden gedaan hebben om deezen te beschaamen, geenen op te wakkeren. — Misschien waren de *Naamen* niet van den smaak —— misschien ontbraken 'er, die men gaarne met groote letteren gespeld zag —— misschien . . . doch waarom vrugtlooze *misschienen* opeengehoopt. . . . .

Al het zonderlinge, hier voorkomende, aan te stippen, zou een ons onvergbaaren arbeid weezen. Met genoegen zagen wy hier bewaard het Opschrift der Grafnaalde, ter eere van het Geslacht van VAN DER DOES, byzonderlyk van JANUS DOUSA, in de Kerk te *Noordwyk aan den Rhyn* den 3 Oct. 1792 opgerigt; als mede het Lofdicht van BONAVENTURA VULCANIUS, Professor te *Leyden*, op de *Annales Bataviæ*, door JANUS DOUSA, den Vader en den Zoon, geschreeven; uit het oorspronglyke, berustende in de Bibliotheek van 's Lands Universiteit te *Leyden*. Wy schryven het af.

In Jani Dousæ P. *& Jani Dousæ* F, *Annales Bataviæ.*

Historici non est pro Vero obtrudere fucum.
Qui Verum, ille Animam substrahit Historiæ.

Hoe

Hoc fecere alii, Historicorum haud nomine digni,
Qui phaleras populo & somnia vendere amant.
DOVSA Pater Natusque, soli gemina astra Batavi,
Sublatam Historiæ restituere animam.
Et Verum terse ac breviter dum scribit uterque,
Par TACITO Batavus, par tibi CRISPE cluit.
Pulchrum est Historicos, DOVSIS, superasse Batavos,
Pulchrius Historicis Romulidum esse pares.
Debita quippe fuit genti sors ista Batavum,
Romani socios quos habuere sibi,
Ut, virtute pares illis & fortibus armis,
Historicos habeant arte fideque pares.

Wy slaan het blad om, en vinden daar de *Beschryving van een aanmerkelyk Gedenkstuk, betreffende de Nederlandsche Geschiedenissen, in de Jaaren* 1560—1566, (*gemeld in het III Stuk deezer Historie, bl.* 519.) *medegedeeld door den Heere* H. G. VAN BREUGEL, *Predikant te Dordrecht*; deeze willen wy onzen Leezeren mededeelen; algemeener zal dezelve smaaken, dan het *Latynsch Lofdicht*, 't geen egter zyne goedgunners ook gewis zal gevonden hebben. De Beschryving luidt:

„ Het is een dunne zilvere plaat, in de gedaante van „ een hart, kunstig en keurig van weerszyden besneeden, „ dragende alle tekens van oudheid, en zynde, blyk- „ baar uit deszelfs oogje aan 't boven einde, voormaals „ op de borst gedragen.

„ In 't algemeen staan daar op afgebeeld de Nederl. „ Beroertens van Ao. 1560—1566, gelyk het eerste jaar- „ tal op de eene, en 't andere op de andere zyde boven „ aan staat.

„ Elke zyde schynt my toe in 4 coupletjes verdeeld „ te zyn.

„ Op de voorzyde vertoont zich in het

„ 1ste gedeelte de Cardinaal VAN GRANVELLE in den „ Raad van zes Bisschoppen, terwyl aan zyne voeten een „ gekroonde Kat (Orange) met een Muisje in den bek „ heen loopt. Lager *Granvel. Spiritus fili.* In het

„ 2de daar onder staande deel, ziet men 'er een in „ het veld, op een verheven plaats, staan prediken, uit „ wiens mond over eene groote schaar 't woord *Veritas* „ gaat. In het

„ 3de wordt MARGRIET VAN OOSTENRYK (al de onder- „ schrapte woorden staan uitgedrukt,) het Smeekschrift „ aangeboden door den Heer VAN BREDERODE, ten

„ over-

„ overstaan van d'Edelen van Holland. Onder *Libertas* „ *Patriæ*. In het

„ 4de eenige lieden, die een Heer met veel onder„ danigheid zoeken te spreeken, maar die hun in allen „ yl ontwykt, en de trappen opklimt: in de punt onder „ aan I. V. T. R. zynde waarschynlyk de Naamletters „ van den Graveerder.

„ Op het Ruggestuk vindt men, boven aan, 1566, en „ uitvoerig aan de slinke zyde verbeeld den Beeldenstorm „ en alle deszelfs omstandigheden: terwyl men aan de „ rechte zyde boven aan een biddend Beeldtje ziet, dra„ gende het Holl. Wapen op zyne dye, boven 't welk „ *Germania inferior*, en waar aan door een hand uit de „ wolken een hart wordt toegestooken, met de woorden „ *Cor Regis in manu Dei*. Deeze bidder heeft voor zich „ eene Moeder, welke haaren Zuigeling, en andere by„ staande Kinderen, met veel tederheid tragt te bedekken, „ en te beschermen. En tusschen die twee Beeldtjes leest „ men, *Misericordia*.

„ Terwyl dit geschied, zit *Madame de Parma* daar „ onder te visschen in een vyver van bloed; doch haalt „ zagtkens haar vischnet na zich, ten teken van haar „ voorneemen om het Gouvernantschap neer te leggen.

„ Voorts ziet men in 't beneden deel eenige aan gal„ gen en boomen opgehangene Lyken, welke van drie „ staande Heeren (de Graven van EGMOND, HOORN en „ Pr. VAN ORANGE) met verbaasdheid worden beschouwd; „ maar van agteren belaagd worden door twee gewapende „ en brandende fakkels dragende Lieden.

„ Onder den Beeldenstorm leest men *Vive Dieu, la* „ *sante du Roy, la Prosperite des Geus*. En in de punt „ van de plaat, aan den voet van gem. Graven en Prins, „ vindt men de Afbeelding van een Wapen of van een „ Penning, in wiens midden een geboogen Tak is met „ de Letteren N. V. D. drukkende, zo 't my voorkomt, „ in 't kort uit 't geen daar om heen staat, *Niet voor* „ *Deugd*, en waar mede die Prins en die Graven my „ toeschynen te willen te kennen geeven hun afkeer van „ den Beeldenstorm, openlyk betuigende, dat deeze lie„ den, wier lyken zy met droefheid beschouwen, *niet om* „ *hun Deugd*, maar ondeugd, aan een zo droevig einde „ waren geraakt."

Naa deeze beschryving der Penningplaat, naar 't berigt van den Zender VAN BREUGEL, zo keurig en zinryk besnee-

ſteeden als 'er een in de Cabinetten te vinden is, brengt de Berigtgeever zyne welgegronde gisſingen by, wegens den Draager van dezelve in de *Nederlandſche* Beroerten; en dat het moet geweest zyn, AREND VAN DORP, den *Z. Zeeſchen* Gouverneur, of van deszelfs Broeder PHILIPS, eenigen Zoon van FREDERIK VAN DORP, die Gouverneur van *Tholen* was, en het inneemen van den Briel, in 't Jaar 1572, heeft bygewoond; althans dezelve was hem aangekomen van MARIA VAN DORP, wier Dogter gehuwd geweest was met des Beſchryvers Vrouws Moeder, uit wier Boedel, en dus uit de zesde hand, dit ſtuk ('t welk in den Jaare 1724, in eene openbaare Verkooping in *'s Haage*, voor *f* 255-: is ingehouden) in des Schryvers bezitting gekomen is.

Veel voldoenings hebben wy ontvangen uit de Letterkundige Berigten, belangende de Geſchiedſchryvers der *Nederlandſche Beroerten*, in de XVIde Eeuwe. Niet de bekende, die dezelve, of algemeen, of, meer bepaald, tot een of ander der Gewesten of Steden, beſchreeven hebben, die meerendeels elk weet; maar van anderen, van wier arbeid hy zich in het vervaardigen deezes Werks bediend heeft. Wy neemen de eerſte, welke hier voorkomt, ten voorbeelde over.

„ MICHAELIS AITSINGER *de Leone Belgico ejusque topographica atque historica deſcriptione Liber*. Dit Werk „ behelst de voornaamſte Nederlandſche Geſchiedenisſen, „ ſedert den Jaare 1559 tot het Jaar 1583, wanneer het „ te *Keulen* uitgegeeven werdt. Naderhand volgde nog „ een *Appendix* tot dit Werk, beginnende met 1583, en „ eindigende met 1587, in welk Jaar dit Aanhangzel ook „ te *Keulen* te voorſchyn kwam. De titel van een anderen druk of uitgave, ten Jaare 1588, wordt geheel gemeld door den Hoogleeraar SAXIUS *Onom. Lit.* Part. V. „ p. 543, 544, en ook aangetekend dat dit Boek zeldzaam voorkomt. In de *Bibliotheca ſelecta* van C. MICHIELS, Part. II. p. 3, vond ik nog een laater druk „ vermeld, en die vermeerderd is met een Aanhangzel, „ tot op 't Jaar 1596; en dat, in 't Jaar 1579, door hem „ te Antwerpen uitgegeeven is *Pentapus Regnorum Mundi*; zynde een Voorlooper van deszelfs *Leo Belgicus*, en opgedraagen aan Keizer MAXIMILIAAN.

„ De Schryver, die een *Oostenryksch* Edelman was, „ en Raad van vier Keizers, KAREL V, FERDINAND I, „ MAXIMILIAAN II en RUDOLF II, geweest is, noemt „ zich in dit Werk, AITZINGER, EYTZINGER en EYZINGER;

„ GER ; doch uit oorſpronglyke ſtukken, daar in te vinden, p. 30—33, blykt, dat de Geſlachtnaam was VAN EYTZING. Zyn Vader wordt genaamd CHRISTOFFEL, *Baron van Eytzing*, *van Schratental*, *Groot en eerſte Hofmeester des Konings van Boheme*, *Heer van Condé*, *Fraisne aan de Schelde*, enz.

„ Naa dat MICHAËL zich te *Leuven*, onder RAMUS en andere Hoogleeraaren, in verſcheide Weetenſchappen geoefend hadt, bleef hy een geruimen tyd in de *Nederlanden*. Dit gaf hem gelegenheid om 't begin en den voortgang der Beroerten van naby te zien, en dezelve, gelyk ook VAN DER HAER *de init. tum. Belg.* Lib. I. p. 193, van hem getuigt, met naauwkeurigheid te beſchryven. Was dit Werk hun bekend geweest, ik twyfele geenzins of onze laatere Vaderlandſche Geſchiedſchryvers zouden 'er een nuttig gebruik van gemaakt hebben. —— De Naam zelfs van deezen Schryver was bykans in vergetelheid geraakt; doch zedert weinig maanden ſprak elk van hem, uit aanmerking van zekere oude Voorzegginge, door hem te *Mechelen*, in het Klooster der *Karmeliten*, ontdekt, en in 't gemelde Werk geplaatst, p. 508. P. VALKENIER heeft dezelve, in 't *Verwerd Europa*, bl. 777 en 778, daar uit in 't Latyn, doch niet zonder gebrek, doen nadrukken, en in 't Nederduitsch vertaald. Hy past die zogenaamde Voorſpelling toe op het voorgevallene, in den Jaare 1672. Veelen zochten de vervulling daar van in 't geen reeds in 't Jaar 1795 gebeurd is, of eerlang zou kunnen geſchieden. Ik ſchryve aan het ééne even weinig gezags toe als aan het andere gevoelen. Indien de liefhebbers van *zulke* Voorzeggingen nu ook met hunne aandacht gevallen waren op eene andere Voorſpellinge, welke AITZINGER in de Opdragt van het Aanhangzel zyns Werks, gedagtekend 24 Sept. 1586, getuigt, dat vyf en zestig jaaren te vooren in *Zwitzerland* in ſteen gehouwen was, en waar van de inhoud nog veel aanmerkelyker is, wie weet welke geheimen zy daar in zouden gezogt hebben. Wat 'er ook van die beide Voorzeggingen zyn moge, wenschlyk is het dat de laatſte woorden van dezelve ook nu haast waarheid worden, te weeten, dat men de wapenen nederleggen zal, en den vrede eenſtemmiglyk omhelzen, en dat 'er, de geheele wereld door, vrede en overvloed zyn zal."

In de opgave der Werken ſpreekt onze Schryver van een

een Handschrift; ten tytel hebbende: *Het Graeffschap van Zeelant, repræsenteerende cortelyck desselfs staet van den beginne der Graeven van Hollant ende Zeelant tot den Jare* 1579 —— door Jonkheer JACOB VAN GRYPSKERCKE, *Heere van Grypskercke.* Het eerste Hoofdstuk daar van is uitgegeeven door 's Hoogleeraars Vader, in diens *Hoogadelyk en adelryk Zeeland*, 1761. Hy voegt 'er by: „ Een Schryver, die, naar waarheid, van zich „ getuigt: *Niemands dank deed my deeze moeite onder-* „ *neemen; den ondank vreeze ik alzo weinig als ik den* „ *dank verlange;* zulk een Schryver verdient van elk ge- „ leezen te worden. Hiertoe hoop ik mynen Landge- „ nooten gelegenheid te zullen geeven."

Desgelyks heeft de Hoogleeraar TE WATER, uit eene *Verzameling van Stukken, behoorende tot den tyd der Nederlandsche Beroerten, in 't Jaar* 1565, *en vervolgens*, hem ten gebruike toegezonden door Mr. JAN BURMAN, Raad- en Rentmeester Generaal der Beden van Brabant, behalven het reeds gebruikte, andere, geen rechtstreeksche betrekking op de Geschiedenis van het Bondgenootschap hebbende, afgeschreeven; deeze zal hy gaarne, by eene andere gelegenheid, aan 't licht brengen, en, zo veel noodig is, door korte historische aantekeningen tragten op te helderen.

By de Slotäankundiging deezes Werks zien wy den voorgenomen arbeid des Hoogleeraars in dit vak met verlangen te gemoete.

Reizen door Zwitserland, Italien, Sicilien en de Griekscho Eilanden, naar Konstantinopolen, en van daar te rug door een gedeelte van Griekenland, over Ragusa en de Dalmatische Eilanden, in de Jaaren 1787, 1788, 1789. *Door* THOMAS WATKINS, *A. M. Uit het Engelsch vertaald. Derde Deel. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1795. *In gr.* 8*vo.* 161 *bl.*

Vry spoedig, van de twee nog voorhanden zynde vertaalde Deelen deezer meermaals door ons gepreezene Reize, beloofden wy, onlangs, verslag te zullen doen (*). Om in 't gelyk te komen, hadden wy toen voor, twee Dee-

(*) Zie, hier boven, bl. 383.

Deelen te zamen te neemen; doch wy kwamen van dit denkbeeld welhaast terugge, en bepaalden ons om van elk afzonderlyk, en dus thans van het Derde Deel, te ſpreeken. De verkorte Opgave van den voorgeplaatſten Inhoud, en 't geen wy voorts uit het Werk ontleenen, zal, vertrouwen wy, by onze Leezers deeze afzonderlyke Aankondiging billyken.

De vier eerſte Brieven in dit III Deel behelzen eene Beſchryving van het *Hedendaagsch Rome.* —— De volgende doet ons *Napels* in den tegenwoordigen tyd kennen. —— Voorts vertrekt onze Reiziger na *Sicilien*, en de leezenswaardige Reis derwaards is in den naastlaatſten Brieve begreepen; terwyl de laatſte ons te *Mesſina* brengt, en eene Beſchryving bevat van de beklimming des Bergs *Ætna*, in een jaargetyde, den winter naamlyk, waar in men dikwyls gezegd hadt, dat het onmogelyk was dien top te bereiken. WATKINS volvoerde het egter; doch met veel gevaars, en men volgt hem niet zonder ſchrik, op die ongebaande, en, in dit ſaiſoen, onbeklimbaar geoordeelde hoogte.

„ Geen Stad heeft," naar WATKINS oordeel, „ in 't „ algemeen een grootſcher en te gelyk armlyker voor„ komen; daar wy, naast de heerlykſte Paleizen, de ge„ ringſte wooningen zien ſtaan, en Tempels, de pragtigſte „ cieraaden der oudheid, verdrongen worden door ſchuu„ ren en hutten." —— Een Minnaar der Oudheden, als WATKINS, vondt ſteeds oorzaake om zich te bedroeven over de ſchenniſsen, die veele Pronkſtukken der Oudheid geleden hadden. Naa de vermelding van eenige deezer in derzelver deerlyken toeſtand, vaart hy voort.

„ De Gebouwen van het *Oud Romen* zyn dermaate „ van derzelver bouwſtoffe geplonderd, dat zelfs derzel„ ver hegte en dikke muuren doorboord zyn, om het me„ taal, 't geen men gebruikt heeft om ze op te trekken. „ Het is droevig voor een liefhebber der Oudheid, die „ menigvuldige openingen of ledige vakken te zien, wel„ ke de gierigheid van een Volk, dat deeze Geſtichten „ als gedenktekens van Heidenſche Godloosheid beſchouw„ de, gemaakt heeft. De Flaviaanſche Schouwburg is, „ in dit opzigt, zo deerlyk gehavend, dat, toen dezelve „ nog in zyn geheel was, PAULUS II, een *Venetiaan* (tot „ ſchande van zyn land) een gedeelte van dit gebouw liet

„ om-

„ omverhaalen, om daar van het Paleis van *St. Markus* te bouwen. De Kardinaalen FARNESE en RIARIO „ volgden zyn voorbeeld; en misschien was 'er tegenwoordig niets overgebleeven van dit majestieusch gebouw, zo niet KLEMENS V, ten gelukke, was onderrigt geworden, dat verscheidene Kristenen, op die „ plaats, voor de roofdieren geworpen waren. Dit bewoog hem om de plaats te wyden; doch ik vreeze nog „ dat de plondering vóór deeze *Godvrugtige* daad zo groot „ geweest is, dat 'er in eene volgende eeuw weinig meer „ dan de grondslagen van te zien zullen zyn."

Een weinig laager laat WATKINS zich hier over dus hooren: „ Hoe menigmaalen heb ik de rykste cieraaden „ van Bouwkunde in de gescheurde muuren van een Wyngaard ontdekt! en brokken van Zuilen gevonden, die „ misschien voorheen den Schouwburg van SCAURUS „ schraagden, maar tegenwoordig dienen voor stutten „ onder het laage dak van een hut. Ik beschouwde dezelven niet zonder deernis en beklag over de verandering, welke zy ondergaan hadden. Dan de hedendaagsche Paleizen verwekken alle myne verontwaardiging, „ vermids ik weete, dat zy uit den roof der heerlykste „ overblyfzels van *Romen* zyn opgetrokken. —— Gy leest „ dat deeze Stad meermaalen door de *Gothen*, enz. is „ gehavend en geplonderd geworden; maar, geloof my, „ de *Gothen*, die haar de meeste schade hebben toegebragt, waren haare Pausen en Kardinaalen. Maar weinigen van de veelvuldige Opperpriesters, welke aldaar „ hun verblyf hielden, zyn vry van deeze schennis. „ ALEXANDER VI, een bygeloovige Spanjaard, dreef deeze baldaadigheid tot zulk eene hoogte, dat hy de Pyramide van SCIPIO geheel liet sloopen, om met de steenen daar van de Straaten te plaveyen. Mogt deeze „ schender eens te recht gestaan hebben voor een *Jury* „ van Oudheidskenneren!"

WATKINS schreef den 26 Dec. 1787; en hoe veel zyn nog de zaaken in laatere jaaren, hoe zeer in dit loopend jaar, veranderd! „ De zegepraal der Reden over Bygeloof en Dweepery heeft 's Pausen gezag zo zeer doen „ daalen, dat hy tegenwoordig een grooter waereldlyke „ dan geestlyke Vorst is. Hy bezit in het hartje en het „ schoonste gedeelte van *Italien* een grondgebied van „ 14,348 vierkante Geographische Mylen; als mede nog

„ 250 rondom *Avignon*; schoon ik niet durve zeggen, „ hoe lang hy de laatsten zal behouden (*).

„ Niettegenstaande de zo voordeelige ligging zyner Lan„ den, zyn dezelve min vruchtbaar, en weiniger bevolkt, „ dan eenige der *Italiaansche* Staaten, 't geen men als „ een gevolg moet beschouwen van Kerklyke overheer„ sching, en van die gestadige verwisseling van Opperge„ bieders, wier oogmerken en belangen geenzins strekken „ om hunne Onderdaanen te verryken; maar in tegendeel om „ ze te verarmen, ten einde langs dien weg hunne Fami„ lien tot aanzien te verheffen, en met schatten te over„ laaden. Op de geheele lange lyst van ST. PIETERS Op„ volgeren, wier historie tot ons overgebragt is, ken ik „ maar weinigen, die het welzyn van hun Volk meer dan „ de verheffing hunner Maagschap hebben ter harte geno„ men; en onder deeze weinigen muntte bovenal de deugd„ zaame GANGANELLI uit; doch ongelukkig wierd hy „ weldraa door de Jesuiten vergeeven.

„ De uitgestrekte velden, die weleer zo veele duizen„ den voedden, maar thans onbebouwd liggen, leveren droe„ vige voorbeelden op van het slegt bestuur, van den onge„ huwden staat der Priesteren, en de menigvuldige Gods„ dienstige Feestdagen, welke de Roomschcatholyke Boe„ ren, met alle stiptheid, waarneemen. Het is onmogelyk, „ dat eenig land, buiten den handel, welvaarend kan „ worden, zo niet de Regeering voornaamlyk let op de „ bevordering van den Landbouw; en dit is zo verre af „ van hier het geval te weezen, dat deeze geheel onder„ drukt wordt door de opkooping van het Koorn. De „ arme Landbouwers zyn, in den letterlyken zin, slaaven „ van de Regeering, zynde gedwongen om al hun Graan „ aan de Apostolische Kamer te leveren, die 'er zo veel „ voor betaalt als haar goeddunkt, en het weder verkoopt „ voor een byster hoogen prys, naar maate het haar kost."

Meer Huislyke byzonderheden blyven by WATKINS niet onopgemerkt. Onder andere schryft hy: „ Het is onmo„ gelyk veele kennissen te *Romen* te hebben, zonder een „ aanmerklyk bezwaar voor zyne beurs, overmids elken „ volgenden morgen, naa dat gy, daags te vooren, brie„ ven of kaartjes aan een huis gebragt hebt, gelyk ook „ naa

(*) Sedert is ook *Avignon* aan de Fransche Republiek gehegt. *Vert.*

„ naa het affcheid neemen, uwe deur beftormd wordt door „ een heirleger van bedienden, om, 't geen zy hun „ *Mancia* noemen, af te haalen. Deeze fchandelyke ge„ woonte is byzonder eigen aan *Romen*, en aldaar alge„ meen aangenomen. Ja, 't geen nog fchandelyker is, de „ Heeren zyn niet alleen in het geheim daar van, maar „ deelen, met de knegts, den buit: daar zy flegts een ge„ ring huurloon geeven aan hunne talryke liverydraagen„ de bedelaars; wel verzekerd zynde, dat deezen genoeg „ fchadeloos gefteld worden door het verval, 't geen zy „ van de vreemdelingen krygen, en dat in veele huizen al „ zeer aanzienlyk is. Is de fooi, welke gy geeft, geringer „ dan zy verwagten, dan ftaat gy bloot, om, by uwe be„ zoeken, onbefchoft behandeld te worden. Moet men „ zich niet verwonderen, dat een Man, als de Kardinaal „ DE BERNIS, zyne gastvryheid bezoedelt met zulk eene „ eerlooze gewoonte al mede toe te laaten? Dan dit is „ maar zo, tot fchande van den geheelen Romeinfchen „ Adel!"

Niet zonder deelneeming zullen wy, nevens onzen Reiziger, den uitftap doen na *Calabrien* en *Sicilien*, met een goede Kaart en eenige weinige *Griekfche* Schryvers, om tot Gidfen te dienen. Gepast en gelukkig verwerkt hy de plaatzen der oude Schryveren. En heeft de Vertaaler des Werks ons van dezelve eene Vertaaling gefchonken; VONDEL's Overzetting meest volgende. Meer ophelderende *Aantekeningen* van zyne hand, fchoon meest kort, komen in dit Deel, dan in de voorige, ons onder 't ooge.

Reis door de Departementen van Frankryk, door een Gezelfchap van Kunftenaars en Geleerden. Met Kaarten en Plaaten. l'Afpect d'un Peuple Libre est fait pour l'Univers. J. LA VALLÉE, *Centenaire de la Liberté, Act.* I. – No. 4. *Te Parys, by* Brion, Buisfon, l'Efclapart, Defenne, *en de Directeurs der Drukkerye du Cercle Social. Te Gouda, by* H. L. van Buma en Comp. *In gr. 8vo. 46 bl.*

Onze oordeelvellingen, over de Drie eerfte Stukjes deezer Reize geftreeken (*), pasfen ook goeddeels op het

(*) Zie, hier boven, bl. 77 en 221.

het tegenwoordige, 't geen ons het *Departement van de Neder-Seine* op den eigenften trant voor oogen ftelt als de reeds befchreevene.

Het algemeen Berigt treft weder doel; doch in de plaatslyke byzonderheden vinden wy te weinig van 't geen wy 'er eigenlyk in zouden verlangen, en te veel van 't geen wy zeer wel zouden kunnen misfen.

Met genoegen lazen wy de onopgefmukte befchryving der ryke Velden van de *Neder-Seine*, van den Koophandel, talryke Manufactuuren, overvloedige Voortbrengzels, welvaarende Steden, werkzaame en welbevolkte Dorpen. —— „ Men vindt," op dat wy 'er iets uit affchryven, „ in dit Departement geene armen, buiten die „ weinigen, wier luiheid, eene zeldzaame ondeugd in „ deeze ftreeken, hun van de lyst der menfchen doet „ uitfchrappen. Het zou ook vreemd zyn zo 'er armen „ waren; de verfcheidenheid van de middelen van be- „ ftaan ftaat gelyk met de verfcheidenheid van den „ fmaak voor byzondere bezigheden."

De Landbouw, hier door Landeigenaars en Huurders voortgezet, vinden wy, wat den Hoefpagter betreft, dus befchreeven: „ Een Hoefpachter, die voor duizend Ecus „ vier duizend Fanes aan Landpacht opbrengt, (en 'er „ zyn veelen daar boven) houdt, behalven zyn menigte „ Bouwknegts, behalven zyne Paarden, Koeien en „ Schaapen, daarenboven nog buitenshuis agt, tien ja „ tot twaalf, koppels Maaiers: een Man en eene Vrouw „ maakt een koppel. Deeze zuiveren in 't voorjaar het „ Koorn van ingefloopen onkruid; daar naa ontneemen „ zy de Schaapen hunne kostbaare vachten; hierop volgt „ de Oogst van het Hennip- en Raapzaad. En dit is „ het aangenaame van den arbeid op 't land, dat niet te „ min deeze werkdagen feestdagen zyn, en gemeenlyk „ met vrolykheid en dans eindigen. Weldra begint dan „ de groote Oogst, eerst met het inzamelen der Rogge, „ waar mede men den al te kostbaaren grond niet al te „ zeer belaadt, en waar van men gemeenlyk niet meer „ zaait, dan noodig is tot Strooi om de Koorn-fchooven „ te binden. Vervolgens heeft men den maaityd der „ Graanen, dan van den Haver, en eindelyk van de „ mindere Gewasfen. De Herfst maakt voorts een einde „ aan dit foort van arbeid: dan zamelen die zelfde „ Maaiers weder de Appelen in, die van meer belang „ zyn dan de Wyngaardeniers op andere plaatzen zich

„ wel

„ wel verbeelden, aangezien zoo wel de weezenlyke „ rykdommen, die zy in omloop brengen, als den gezonden drank, dien 't volk daar uit trekt. Eindelyk „ komt de Winter, en fcheidt de koppels dier Arbeideren uit elkander. —— De Manfperfoonen perfen het „ vocht uit de Appelen, en de Vrouwen droogen de „ Hennip boven den rook, en ontdoen dezelve van het „ Strooi.

„ Schoon dus het verfchillende werk over byna alle „ dagen van het Jaar verdeeld is, fchiet 'er nogthans „ eenige ledige tyd over. Meest ieder Arbeider heeft „ nog een klein hoekje lands in eigendom, of wel in „ huur, tot onderhoud van zyne kleine familie: de dagen, die hy vry heeft, befteedt hy om 't zelve te bewerken. In dit ftukje vindt men by elkanderen een „ hoek Koorn voor de Huisgenooten, een aangelegde „ weide voor zyn Koei, een klein tuintje, met eene „ doornhage omcingeld, waarin eenige Roozen tot cieraad, eenige Appelboomen tot bereiding van drank, „ en wat Peeren voor een goed Vriend.

„ Om kort te gaan, zo 'er te midden van zoo veele „ bezigheden nog eenige vrye uuren overfchieten, zo „ wordt echter geen derzelve nutteloos verkwist. De „ Manufactuuren der Steden fpreiden haare verlevendigende takken over de wooningen der Landlieden. Ieder „ Huisman heeft in zyne Stulp één of twee Weefgetouwen; de Vader en de oudfte Zoon bewerken dezelve; „ de Moeder en de Dochters fpinnen de Wol of het „ Catoen, en de kleinfte Kinderen winden het op den „ fchietfpoel.

„ Ook heerfchen hier, (dank zy deeze verknogtheid „ aan een werkzaam leeven,) eenige deugden, die door „ het verachtlyke, dat de bynaam van *een Normandier* „ fchynt mede te brengen, niets van haare waarde verliezen: de Mensch is hier goed, gevoelig, edelmoedig, „ menschlievend, en bovenal herbergzaam. Hier is „ geen voorbeeld dat men eenen reiziger zynen dorst „ liet lesfchen met een dronk waters aan den weg; de „ kelders zyn altyd open, en de armfte Inwooner heeft „ altyd een pot met goeden Appeldrank over, om dien „ zynen broeder aan te bieden."

Met vol genoegen weiden de Reizigers voorts uit over het leeven dier gelukkige Landbewoonderen, befchryven derzelver zonderlinge Dragt, en komen voorts te *Rouen*, de Hoofdplaats van dit Departement; doch leveren 'er meer

meer vertellingen van op dan eene befchryving dier Stad, wier Koophandel onbegryplyk groot is, en ter Stapelplaats der Rykdommen, die uit Zee komen, en te *Havre* ontfcheept worden, welke kleine Stad haar aandeel in de befchryving ontvangt, gelyk ook de Monniken van *Tecamp*, en het zogenaamd Ryk van *Ivetot*.

„ *Dieppe*, fchryven onze Reizigers, is iets van meer „ belang. Men kan het met recht de Stad van 't Volk „ noemen: 'er woonen byna niets dan Matroozen: zy „ zyn, zegt men, de beste van *Europa*. Doch geen „ Zeeman zynde, zo kan ik daar van niet oordeelen; „ maar ik ben mensch, en kan u zeggen dat zy de eerlykfte menfchen zyn die men vindt: het is de eenige „ Stad, waar gemaakte wellevenheid geene goedkeuring „ vindt; maar rondborftigheid heerscht by allen."

Deeze Stad bragt eenen RICHARD SIMON, eenen PECQUETTE, eenen BOUSSARD, hervoort. —— „ BOUSSARD! „ dit was de Naam van een Matroos; maar van een „ Man, wiens moed, daar hy ruim twintig ongelukki„ gen aan de woede der baaren ontrukte, wel verdient „ onfterflyk te zyn (*). Zoudt gy wel gelooven, dat in „ een Historisch Woordenboek, het welk, zo men zegt, „ door Geleerden verzameld en te *Caen* gedrukt is, ge„ heel geen Artykel van BOUSSARD gevonden wordt? „ daarentegen zyn alle de bladen opgevuld met Heili„ gen, Pausfen, Koningen, en alle mogelyke Krygslie„ den. Wanneer zal dan ook eens iemand zich ver„ ledigen om een Woordenboek te maaken, waarin „ men de fchoone daaden van Mannen uit het Volk be„ fchreven vindt?" —— Vol toepasfings is deeze Aanmerking, en mag ook deeze Vraag hier te lande gedaan worden. Van deezen aart zyn meer tusfchengevlogten Be-

(*) „ Op zekeren dag, dat het zwaar ftormde, zat een oud Matroos van *Dieppe*, met aandacht, na een Schip te kyken, dat door de fterke branding de Haven niet kon bereiken, en dus eenigzins in gevaar was. Een Vreemdeling, die mede uit nieuwsgierigheid derwaards was gekomen, zeide, met ontroering, tegen den Matroos: „ Die ellendigen moeten vast ver„ gaan!" —— *Indien de nood hooger wordt*, antwoordt hy, *fpring ik in Zee, en breng hun het touw, dat ik hier heb.* —— „ Hoe! in Zee! dan moet gy zeker verdrinken; zy is woe„ dend onftuimig!" —— *Misfchien!* —— „ Wel wordt gy „ daar dan voor betaald?" —— *Betaald! neen!* —— „ En „ zoudt gy u voor niet waagen?" —— *De Eer!*"

Bedenkingen. Dan wy hebben van dit Stukje genoeg gezegd, en zien, niettegenstaande het berisplyke ons hier weder voorgekomen, het volgende met verlangen te gemoete.

Schets tot Grondslag eener Nieuwe Constitutie voor de Republiek der Bataven. Te Amsterdam, by J. van Gulik, 8 *bl. in* 4*to.*

Omtrent deeze Schets hebben wy niets te doen dan de Voorreden aan het *Bataafsch Volk* af te schryven: „ Het wordt, Medeburgers! meer dan tyd, dat wy aan u mededeelen een *Schets* tot Grondslag eener nieuwe Constitutie voor de Republiek der Bataven, zo als dezelve, in 't begin van den Jaare 1793, in *Parys* is uitgegeeven; oordeeld zelve tot en in hoe verre, te dier tyd, de Republicainsche Geest van eenige uitgeweekene *Bataafsche Patriotten* werkzaam is geweest; en welke gegronde verwagting de Natie kan hebben van eene aanstaande Constitutie, voor dit thans vrye, hoewel noch niet geheel onafhangelyk gevestigd, Gemeenebest. —— Maakt gebruik naar welgevallen van deeze Generaale Aanmerking, dat by die *Schets* veel te veel aan de *Ministerieele*; doch te weinig aan de *Wetgeevende*, en byna niets aan de *Uitvoerende*, Magten der Committées wordt toegekend; en tragt u dus in tyds te bekwaamen, om grondig te kunnen oordeelen over de nuttigheid en zekerheid van eene aanstaande waare Republicainsche Constitutie, welke van den Souverainen wil van een vry Volk ter goedkeuring of afkeuring zal afhangen, zonder langer *Gefederaliseerd* ofte *Gearistocratiseerd* te worden!"

Verhandeling over de Vraag: Welke is de waare Oorzaak van den tegenwoordigen Oorlog? Gedrukt te 's Hertogenbosch. In gr. 8vo. 63 bl.

Na eene schetze der aaneenschakeling van Gebeurtenissen, zints de tegen *Frankryk* verbondene Mogenheden te *Pilnitz* zich vereenigden, welke schets het aan geen gloeiende kleuren ontbreekt, vraagt de Verhandelingschryver: „ Of het *Frankryk* is of de Gecoaliseerden die den Oorlog verklaard hebben? *Frankryk* heeft hem zonder twyfel verklaard, het heeft de vyandlykheden begonnen; maar wie is 'er de weezenlyke oorzaak van, hy die den Oorlog verklaart, of hy die gedwongen

gen is denzelven te verklaaren? Is het aan dien, die de onrust aan den Vrede verklaart, of aan dien, die de onrust aanhitst, die dezelve door allerlei soort van middelen voorbereidt, die het meest belang heeft dezelve te berokkenen, daar aan men den Oorlog moet toeschryven? *Frankryk* hadt het grootste belang om den Vrede te handhaaven, de Geallieerden hadden, of meenden een veel grooter belang te hebben hetzelve in den Oorlog te sleepen: om uit de waarschynlykheid te oordeelen kon *Frankryk* niet dan verliezen met den Oorlog: het was alleen, zyne vyanden waren zoo magtig talryk, het hadt geen een Geallieerde, het kon zich niet voorstellen, dat de Mogenheden, die beloofden een stipte Neutraliteit te onderhouden, niet haast genoodzaakt zouden zyn een ander Systhema te omhelzen, en dat het zich eindelyk al de kragten van *Europa* op den hals zou zien. De Geallieerden hadden alles van den Vrede te vreezen: zy meenden sterk genoeg te zyn om *Frankryk* te verpletteren; zy waren zeker in tyd van nood aan 't zelve andere vyanden te verwekken; welke waarschynlykheid by gevolg is 'er dan, dat *Frankryk* den Oorlog zonder noodzaak zou gedeclareerd hebben? Welke waarschynlykheid, dat de Geallieerden zich voor den Vrede zouden verklaard hebben, indien *Frankryk* denzelven niet gebrooken hadt?"

Deeze opeenstapeling van Vraagen behelst genoegzaam 's Schryvers Antwoord, en of dit niet genoeg ware, schryven wy het Slot van dit Boeksken af. ,, Volken! grondt u op deeze aanmerkingen, en overweegt dezelve, en vraagt u zelven vervolgens, wat de beweeggrond van eenen Oorlog is, waar van gy de rampzalige slachtoffers zyt? Leest de Verklaring van de *Rechten van den Mensch*, opent *het geheiligde Wetboek der Natuur*, dat *Frankryk* uit het stof getoogen heeft, waar onder de dwinglandy hetzelve begraaven hadt; dat Boek, waarin uwe Rechten met de hand van God zelve gegriffeld zyn, en, indien gy nog twyfelt aan den beweeggrond, welke hen, die zich uw Meesters noemen, heeft doen besluiten u te doen vermoorden, indien zy nog de onbeschaamdheid hebben u te zeggen, dat het niet is dan om een ongelukkig Vorst te hulp te komen, die deeze Rechten terug eischt, slaat dan het oog op *Poolen* en beeft: dezelve handen, die den Tyran van *Frankryk* op den throon willen herstellen, bonzen van den Throon van *Poolen* den Vriend van 't Volk en van de Vryheid! 't Is dan aan u, 't is aan uwe Rechten, dat zy den Oorlog verklaaren, met denzelven *Frankryk* aan te doen —."

Schoon noch Tytel noch Voorberigt de Herkomst van dit Werkje vermelden, houden wy het voor eene Vertaaling; en moeten alleen omtrent den tyd der Uitgave nog aanmerken, dat het, volgens den Tytel, te *'s Hertogenbosch* gedrukt is. *Het eerste Jaar der Vryheid van de Republiek der Bataven, Anno* 1794.

De

De eerlyke Eigenzinnige. Tooneelspel, in vyf Bedryven. Uit het Hoogduitsch vertaald, door DIRK ONDERWATER. *Te Haarlem, by* A. Loosjes, Pz. *In 8vo. 274 bl.*

Indien een Tooneelspel groot moet zyn, zal het goed weezen, dan moet dit zeker een zeer uitmuntend meesterstuk zyn; dus dagten wy, toen wy dit stuk in handen kreegen, en zetten ons (schoon wy zeer wel zagen, dat hier veel papiers met weinig letters, na rato, gegeeven werd) niet zonder vooroordeel ter leezing, met vrees, dat wy het ras, uit verveeling, zouden nederleggen. —— Maar wy waren daar mede niet ver gevorderd, of wy vonden ons, met genoegen, in onze verwagting verydeld. Het Hoofd-Character en die der andere voornaamste Personaadjen zyn uitmuntend wel geschetst. —— HERMAN, de eerlyke Eigenzinnige, was in zyne jeugd verliefd op, en verbonden met, EMILIE, een gering doch eerlyk Dienstmeisje, met hetwelk hy echter, uit het eerlyk grondbeginzel dat hy haar niet zoude kunnen onderhouden, niet besluiten konde zich door 't Huwelyk te vereenigen, waarom hy besloot, zich elders heen te begeeven, ten einde zyn geluk te zoeken, om, het gevonden hebbende, met haar te deelen. Zy volgt hem; maar, door de rampen des Oorlogs van hem gescheiden, verneemt hy in verscheide jaaren niets van haar. Intusschen zwierf hy door de wereld, en komt eindelyk, naakt en berooid, by de Gravin VAN WILDRUF, die hem opneemt, en aanstelt tot Præceptor van haare Dogter; de Gravin, door zyn verstand en edelen inborst getroffen, verlieft op HERMAN, en komt zelfs zo verre, dat zy zelve hem een Huwelyk met haar voorstelt; doch dit weigert hy, uit eerlyke Eigenzinnigheid. De Gravin had eenen Broeder, een oud Generaal, een man van een zeer grillig character, met wien zy daar te boven zich nooit had kunnen verdraagen: om tot haar voorneemen, om HERMAN te huwen, te kunnen komen, moest zy dien Broeder spreeken, om eenige voor haar nadeelige gevolgen van zekere testamentaire dispositie voor te komen, en begeerde dat HERMAN haar by het bezoek by haaren Broeder zoude vergezellen. De grilzieke Krygsman ontvangt en behandelt haar zeer brusk, en niet minder onvriendlyk HERMAN, zo dat deeze, dien 't hart zeer hoog lag, uit Eigenzinnigheid besloot, om den Broeder der Gravinne te kwellen, te doen, 't geen hy uit Eigenzinnigheid te vooren aan de Gravinne had afgeslaagen, haar te huwen; en verzoekt haar zelf daar toe. —— Maar wat gebeurt 'er? EMILIE geraakt by de Gravinne, als Kamenier, in dienst, en ras herkennen de beide oude Gelieven elkander; dit brengt eene vernieuwde Verbindtenis tusschen hen te weeg, maar veroorzaakt by den eerlyken HERMAN niet weinig twyfelings en tweestryds, en by de Gravinne, die mede hiervan bericht word, veel bekommering en moeite. Eindelyk besluit HERMAN, om,

met

met afstand van alle voordeelen, die het aanzienlyk Huwelyk met de Gravin hem konde aanbrengen, EMILIE te trouwen. — De Vertaaler bericht ons in de Voorrede, dat in het Hoogduitsche de keuze van HERMAN zich bepaalt tot de Gravin; doch dat hy, om aan het eerlyk Character van HERMAN getrouw te blyven, om verscheidene zeer bondige redenen, 't noodzaaklyk geoordeeld heeft, om de ontknooping van het stuk deezerwyze in te richten; en hy heeft, naar ons inzien, daar door hetzelve merkelyk verbeterd.

De Schilder, Tooneelspel, door D. A. VAN DE WART. *Te Amsterdam, by* P. J. Uylenbroek, *1796. In 8vo.* 50 *bl.*

Dit Tooneelspel komt ons voor weinig te interesseeren, en den Leezer in 't geheel niet te kunnen roeren; ten minsten wy hebben 'er weinig belangryks in kunnen vinden. —— Het laat zich, in een tydstip waarin men leezen wil om te leezen, tamelyk wel gebruiken; doch de Characters zyn niet zo leerzaam, over het algemeen, als wy ze in dergelyke stukken verwagten, ten minsten wenschen.

Introduction à la Langue Françoise, a l'Usage du Pensionnat de la Ville de Groningue, par H. L. DE GRAVE, Principal, a Groningue, chez *N. Veenkamp & Fils*, 1796. In 8vo. 128 p.

In 't Voorbericht word ons bericht, dat dit Schoolboekjen eene zoort van Uittrekzel is uit eene grootere Spraakkunst van den Heer DE WAILLY, in *Frankryk*, door de Academie, met zeer veel genoegen ontvangen. Het is geschikt voor eerstbeginnenden, en behelst alleen eenige voorbeelden van de buiging (*conjugatie*) der Werkwoorden, die op de eene bladzyde worden voorgesteld, en een reeks van zelfstandige, en eenige byvoeglyke, Naamwoorden, die door verandering van plaats van betekenis veranderen, op de tegenovergestelde zyde. Het behelst alzo slegts een klein gedeelte eener volledige Fransche Spraakkunst; de buiging der Naamwoorden (*Declinatie*), vooral het onderricht in de Uitspraak, zo verre het, buiten de levendige stemme, kan gegeeven worden, en de byzondere regelen der Taale, zyn hier niet te vinden; mooglyk mag men die in een of meer volgende Stukjens verwagten. —— Dit begin doet op iets goeds hoopen.

ALGEMEENE

VADERLANDSCHE

LETTER-OEFENINGEN.

Verzameling van Eenvoudige Leerredenen, aan de Gemeente van de Hoofdplaats van Cabo de Goede Hoop, ter gedachtenis toegewyd door haaren Mede-Leeraar HELPERUS RITZEMA VAN LIER, *uitgegeven door* CORNELIS VAN DER LEEUW, *Predikant te Hoorn. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr. 8vo.* 424 *bl.*

Gaarne onderſchryven wy het getuigenis, welk wylen de Eerw. VAN LIER in eene korte Voorrede, aangaande deezen bondel zyner Leerredenen, aflegt. „ De ſtoffen, die hier verhandeld worden, zyn gewigtig. De tyd is, volgens myn oordeel, zo kort, en de aandacht der menigte wordt tot zo veele andere dingen afgetrokken, dat ik op den Predikſtoel geene min belangryke waarheden durve voorſtellen, noch myne Toehoorders onderhouden over zaaken, die weinig betrekking hebben tot de zaligheid hunner zielen. Geleerdheid zou men hier te vergeefs zoeken. Al konde ik, zou ik echter niet durven geleerd prediken; ik predik, om verſtaan te worden, en verre het grootſte deel myner Toehoorders beſtaat uit ongeleerde en eenvoudige lieden, die my naauwlyks verſtaan, wanneer ik meene my zeer klaar en duidelyk te hebben uitgedrukt.

„ Even zo min zou ik my in gewoone Leerredenen, welker oogmerk is te onderwyzen en te ſtichten, eene verhevene, dichterlyke, taal veroorlooven, al ware ik ook bekwaam, om met dezelve te ſchitteren. Nimmer hoop ik te vergeeten, dat ik niet my zelven moet prediken, maar CHRISTUS JESUS den gekruisten, —— en ik wensch, met Paulus, liever vyf woorden in de Gemeente te ſpreeken met myn verſtand, dan tienduizend in eene vreemde taale."

Over het gewigt der Stoffen zal de Leezer kunnen oordeelen, en derzelver belangrykheid erkennen, uit de lyst der onderwerpen, welke wy hier laaten volgen.

I. *Het bevel van Jesus aan zyne Apostelen tot eene algemeene prediking van het Euangelium.* II. *De verschillende gevolgen van onze verschillende denk- en handelwyze omtrent het Euangelium.* III. *De ongelukkige staat van den natuurlyken mensch.* IV en V. *De ondoorgrondelyke grootheid van God.* VI en VII. *De voleinding der waereld.* VIII. *De ondoorgrondelyke liefde Gods in het geeven van zyn eeniggebooren Zoon aan de waereld.* IX. *De vrygunstige nodiging van het Euangelium.* X. *De gezegende uitwerking van Petrus prediking op den Pinxterdag, of de waare verslagenheid des harten.* XI en XII. *De noodzakelykheid en aart van den geestelyken en bevindelyken Godsdienst.* XIII. *De noodzakelykheid en aart van de geloofsvereeniging met Jesus.* XIV. *De heerlykheid van Jesus.* XV en XVI. *Het zalige van Gods nabyheid.* XVII. *De toevlugt van den Christen in den dag der benaauwdheid.* XVIII. *Het geluk en hoogste deel van den Christen in zyn leven en sterven.*

Met geen gering genoegen, over 't geheel genomen, hebben wy deeze Leerredenen geleezen; zy doen eere, zo wel aan het hart als aan het verstand des Opstellers. Het plan, in de bovenstaande aanhaaling uit de Voorrede, schynt hy ons zeer gelukkig gevolgd te zyn. 's Mans begrippen over de natuur van den Godsdienst zyn redelyk, verstandig, en overeenstemmende met deszelfs waare bedoelingen. „ In ons oordeel (schryft hy) over „ den aart van den waaren Godsdienst, behooren twee „ uitersten zorgvuldig vermyd te worden, namelyk, dat „ wy ons geen Godsdienst voorstellen, welke alleen be- „ staat in inwendige gewaarwordingen en aandoeningen, „ zonder een daar aan beantwoordend gedrag; noch „ ook, dat wy een Godsdienst goedkeuren, welke al- „ leen in uitwendige pligten en deugdsbetragtingen be- „ staat, zonder dat het hart vervuld is met vreeze van „ Gods Naam." Dit gevoelen, nevens eenen ernstigen aandrang op de uitsteekende voorregten der kennisse van het Euangelium van CHRISTUS, ter aansporinge, bemoediginge en vertroostinge, is het doorloopend kenmerk deezer Leerredenen; welke wy aldus ten ernstigen gebruike aanpryzen, ook van den kant der maniere van behandelinge, door de klaarheid en bevalligheid van den styl, en eene zorgvuldige vermyding van verveelende langdraadigheid. De twee Leerredenen *over de ondoorgrondelyke Grootheid van God* toonen duidelyk, dat VAN

LIER geen vreemdeling was in die kundigheden, welke den Schepper aankondigen in de zigtbaare geschapenheden, en de dienstige middelen zyn, om 's menschen geest te vervullen met eerbied, bewondering en dankbaare gehoorzaamheid. Naa verscheiden staalen van Gods Grootheid uit de Werken der Scheppinge te hebben aangevoerd, zie hier zyne beschouwing van den Aardbodem, welken wy bewoonen. „ De Aarde, waar op wy
„ woonen, verdient eindelyk onze opmerking. Door
„ haare dubbele beweeging, wordt het verschil van dag
„ en nagt, en het verschil van de Jaarsaisoenen, geboo-
„ ren, het geen zo nuttig en onontbeerlyk is. De lucht,
„ of dampkring, die de Aarde omringt, is tot de adem-
„ haaling, tot de verspreiding van het licht, tot het
„ draagen der wolken, tot de vruchtbaarheid der Aarde,
„ ten hoogsten noodzaakelyk, en wonderlyk tot dat ein-
„ de ingericht. De werkingen van de magnetische, elec-
„ trische en vuurstoffe zyn allerzonderlingst, en onont-
„ beerlyk voor het dierlyk en groeiend leven: het droo-
„ ge en de wateren zyn vol van wonderen, en niets
„ wordt 'er overtolligs gevonden, ieder schepzel heeft
„ zyn plaats en bepaald oogmerk, alle zamen maken een
„ keeten uit, waar van geen één schakel kan worden
„ gemist. Aarden, steenen, metaalen en andere delfstof-
„ fen, die op en in de Aarde gevonden worden, doen
„ den oplettenden waarnemer verbaasd staan. Uitnemend
„ is het maakzel der planten, keurig haar weefzel, verre
„ boven de kunst der menschen. Millioenen insecten
„ worden 'er gevonden, waar van 'er veele alleen door
„ het vergrootglas kunnen worden waargenomen, die op
„ het allerkunstigst zyn zamengesteld, welker sprieten,
„ oogen, vleugels en andere deelen, eene onbegrypelyke
„ fynheid en schoonheid vertoonen. En wilde ik spree-
„ ken van het verwonderlyk maakzel, van de zonder-
„ linge eigenschappen en bestemming, der visschen, vo-
„ gelen, kruipende en viervoetige dieren, waar zoude
„ ik beginnen, en waar zou ik eindigen? Ieder van de-
„ zelve verkondigt Gods magt, wysheid en goedheid;
„ een ieder van hun is een getuige van Gods Majesteit.
„ Eindelyk, hoe kunstig is de Mensch gemaakt? Het
„ menschelyk ligchaam is een pronkstuk van onbegrens-
„ de wysheid en oneindig vermogen, de zintuigen, de
„ werktuigen der voeding, zyn verwonderlyk in hunne
„ zamenstelling, verbaazend in hunne werkingen. De

„ ziel is met de uitnemendste vermogens vercierd, en op
„ eene onbegrypelyke wyze met het ligchaam vereenigd:
„ sommige deelen en werkingen des ligchaams bestiert de
„ ziel door haaren wil, en zy ontfangt denkbeelden van
„ ligchaamelyke zaaken, door de zintuigen. Zy denkt,
„ oordeelt, besluit: haare vermogens strekken zig tot
„ duizenden voorwerpen uit, en zy is gelyk voor de
„ eeuwigheid geschapen, zo ook tot in eeuwigheid voor
„ aanwas in kennis en bekwaamheden vatbaar. De
„ Mensch is nu jammerlyk door de zonde ontaard, maar
„ de regtschapen Mensch droeg het Beeld van God, en
„ vertoonde op het heerlykst Gods grootheid: het luis-
„ terrykste werk van God op Aarde was zekerlyk de
„ Menschelyke Natuur van den Heere Jesus Christus,
„ die nu is aan Gods regtehand, en daarna kan onder
„ de Menschen en op Aarde geen luisterryker, geen
„ heerlyker, schepzel worden uitgedagt, dan de gelovi-
„ ge, die door Jesus bloed gekogt, en door zynen geest
„ herschapen is. Gods oneindig Alvermogen, zyne vlek-
„ kelooze Heiligheid, onkreukbaare Regtvaardigheid,
„ onbegrensde Liefde, gadelooze Wysheid, vertoonen
„ zig in hem om stryd. Hy draagt Gods Beeld. Jesus
„ leeft in hem, en hy is een tempel van Gods Geest,
„ een heerlyk en verbaazend eeuwig zegeteken van de
„ ondoorgrondelyke Grootheid Gods tot in eeuwigheid.
„ God is dan oneindig groot in alle zyne Schepzelen,
„ ieder deel van het Geheelal, ieder diertje, ieder stof-
„ ken, hier op aarde, vertoont zyne Majesteit, en zingt
„ zynen lof. „ De Hemelen vertellen Gods eere, en
„ „ het Uitspanzel verkondigt zyner handen werk." —
„ „ Het Aardryk is vol van zyne Goederen. ô Heere!
„ „ hoe groot zyn uwe Werken, gy hebtze alle met
„ „ wysheid gemaakt." "

Leezenswaardig zyn ook de twee Leerredenen *over den Geestelyken en Bevindelyken Godsdienst*, zo om de duidelyke ontvouwing van deszelfs natuur en gevolgen, als uit hoofde der bedenkingen, aangevoerd om eenige zwaarigheden, daar tegen ingebragt, uit den weg te ruimen. Aangetoond hebbende, wat 'er omgaa in het hart des Christens, welke zulk eenen Godsdienst oeffent, laat VAN LIER, ten slot van die schets, zich aldus hooren.
„ Eindelyk, volgens onze beschryving van den waaren
„ Godsdienst, vertoont zig dezelve naar buiten in een
„ Geestelyken wandel. Een hart vervuld met de boven-

„ ge-

„ gemelde gevoelens van liefde jegens God, Jesus, en „ onze evenmenschen, kan niet anders dan zyne gezind- „ heid naar buiten te vertoonen. Hy, die waarlyk den „ geestelyken Godsdienst in zyn hart bezit, toont dit, „ door te leeven naar den Geest en niet naar het „ vleesch: hy brengt de vruchten des Geestes voort, „ namelyk liefde, blydschap, vrede, langmoedigheid, „ goedertierenheid, goedheid, geloove, zagtmoedigheid, „ maatigheid. Hy tracht regt te doen, weldaadigheid „ te oeffenen, en ootmoediglyk te wandelen met zynen „ God. Omtrent God zoekt hy zig ootmoedig, eerbie- „ dig, te gedraagen. Hy reekent het zig tot eene eer „ om God te belyden, om van God en Jesus te spree- „ ken. Hy let op Gods geboden, en schroomt niet, „ openlyk te doen zien, dat hy liever God wil gehoor- „ zaamen dan de menschen. Hy is maatig en kuisch „ met betrekking tot zig zelven. Hy draagt eene betaa- „ melyke zorg voor zyn beroep en tydelyke belangens; „ maar de zorg voor zyne ziele is by hem de hoofd- „ zaak. Hy laat zig naarstig by den openbaren Gods- „ dienst vinden. Hy bemint de gezelschappen der Hei- „ ligen, en hy bevlytigt zig om dagelyks in het eenzaa- „ me Gods woord te leezen, en zyn hart in gebeden en „ dankzeggingen voor den Heere uit te storten. Aan alle „ zyne evenmenschen tracht hy blyken van zyne gene- „ genheid te geeven. Het is zyne blydschap om de ar- „ men te ondersteunen, om de treurigen te vertroosten, „ om de dwaalenden te regt te brengen. De onbevlekte „ Godsdienst, zegt Jacobus, voor God en den Vader „ is deze: weduwen en weezen te bezoeken in hunne „ verdrukkinge, en zig zelven onbesmet te bewaaren „ van de waereld. Hy tracht omtrent allen vriendelyk, „ opregt, zagtmoedig, te zyn. Hy is langmoedig, hy „ is goedertieren, hy is niet afgunstig, hy handelt niet „ ligtvaardig, hy is niet opgeblazen, hy handelt niet „ ongeschiktelyk, hy zoekt zig zelven niet, hy wordt „ niet verbitterd, hy denkt geen kwaad, hy verblydt „ zig niet in de ongeregtigheid, maar in de waarheid, „ hy bedekt alle dingen, hy gelooft alle dingen, hy „ hoopt alle dingen, hy verdraagt alle dingen. Eere „ geeft hy aan wien hy eere, tol aan wien hy tol schul- „ dig is. Hy gehoorzaamt zyne Overheden, en hy „ wenscht tot nut te zyn van de Burgerlyke Maatschap- „ py. Vooral geeft hy die gene, die met hem door den-

„ zelfden Geest geleid worden, blyken zyner liefde;
„ hy is een medgezel der genen die God vreezen, en
„ tot hen is zyn lust."

Zekerlyk zal het veelen smarten, dat onze Godvrugtige Schryver, door zyn afsterven, verhinderd is geworden in de volvoering van zyn plan, inhoudende om nog een tweede Deel van Leerredenen voor de Drukpers gereed te maaken; een voorneemen, welk hy, volgens het Voorberigt, aan den Uitgeever hadt overgebriefd.

De Vorst en de Godsdienst; iets voor de Hervormden in Nederland. Door een Lidmaat en Voorstander der Hervormde Kerkleer. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 79 bl.

Oranjegezind en *Orthodox-Gereformeerd* worden dikmaals opgevat, en zyn ook niet zelden benaamingen, in zo verre van eene beteekenisse, dat de Man, omtrent welke de laatste geldt, ook de eerste kan voeren. Nogthans lydt deeze regel uitzondering, met naame in den Opsteller van het aangekondigde Geschrift, wiens uitdrukkingen althans een yverigen Voorstander van het Hervormde Kerkgenootschap, en van deszelfs onderscheidende Leerbegrippen, aankondigen; doch wien tevens een diepe afkeer van het Huis van *Oranje* op den bodem van het hart schynt te leggen. „ De aan-
„ leiding tot dit Werkje (schryft hy in zyn Voorbe-
„ richt) is te zoeken in een begrip, dat by veelen plaats
„ heeft, dat de Vorsten der Aarde beschermers van den
„ Godsdienst zyn, en dat de Stadhouders, uit het Door-
„ luchtig Huis van *Oranje*, welke in opvolging het be-
„ wind in ons Vaderland hebben gehad, de beschermers
„ zyn geweest van de waare Gereformeerde Kerk in Ne-
„ derland.

„ Het belang, (dus gaat hy voort,) dat ik in dat
„ Genootschap steeds heb gesteld, en altyd zal blyven
„ stellen, deed my de levensgevallen en daaden der Vor-
„ sten, uit dat huis gesproten, onpartydig nagaan, ik
„ nam hiertoe de beste Geschiedschryvers by de hand,
„ die den algemeenen roem verworven hebben van on-
„ partydig te zyn, in 't byzonder den voortreffelyken
„ WAGENAAR, om te beproeven hoe veel staat men op
„ dit voorgeven konde maaken; en welk besluit men

„ daar

„ daar omtrend zal moeten trekken, zal op het einde van „ dit Werkje moeten blyken aan ieder, die onbevoor-„ oordeeld de bedryven van de Stadhouders van WIL-„ LEM DEN I af tot aan WILLEM DEN V toe naa-„ gaat, overdenkt, en daar uit zyn besluit op-„ maakt."

Eer onze Schryver ter zaake treedt, zendt hy vooraf eene aanmerking, ten betooge, dat *de Godsdienst als Godsdienst geene bescherming van Vorsten volstrekt nodig heeft.* Tot bescherming van den Godsdienst wordt vereischt, een duidelyk begrip van het geheele Zamenstelzel, van de bewyzen van deszelfs waarheid, en om de tegenstanders te kunnen wederleggen. „ Zal men nu (vraagt hy) deze „ kunde in de Vorsten der Aarde onderstellen? Zal men „ op goede gronden kunnen gelooven, dat zy, die van „ kindsbeen of tot de Staatkunde worden opgevoed — „ zich zullen toeleggen op een vak, dat zoo zeer be-„ zyden den kring van hun leeven en van hunne be-„ stemming is? Zoudt gy een gewoon Lidmaat van ons „ Hervormd Kerkgenootschap de verdediging van onze „ Leerbegrippen wel toevertrouwen? — en hebt gy „ reden, om in Vorsten meer te veronderstellen, hoe „ vleiende de berigten ook mogen zyn, die men van „ hunne afgelegde belydenis ontfangt: getuigenissen, vaak „ opgesmukt door vleiende Geestelyken?" De Schryver voegt 'er nevens, dat, behalven deeze *onbekwaamheid* der Vorsten, de Godsdienst derzelver bescherming niet *behoeft*, om reden, dat, „ schoon de Godsdienst wel eenig „ voordeel kan hebben, wanneer een waarlyk Godsdien-„ stig Vorst zich als een Voorganger, niet slegts in naam, „ maar in de daad en waarheid, door zyne Godsdien-„ stige bedryven, gedraagt, de Godsdienst echter niet „ *volstrekt* de bescherming der Vorsten nodig heeft, wyl „ zy is staande gebleven, schoon de Vorsten der Aarde „ zich inspanden, om, ware het mogelyk, den Godsdienst „ geheel en al uit te roeijen."

Hierop laat de Schryver volgen, een uitvoeriger betoog, *dat de Voorbeelden leeren, dat de Vorsten den Godsdienst dan gebruiken, wanneer die met hunne Staatkundige inzichten strookt; maar, wanneer het Staatsbelang het vereischt, den Godsdienst niet sterk voorstaan, maar zeer onverschillig behandelen.* Op de Vorsten van het Huis van Oranje wordt dit opzettelyk toegepast, om alzo te keer te gaan het heerschende vooroordeel, dat die Vor-

ſten beſchermers zyn geweest van den Hervormden Godsdienst; „ en vervolgens, dat daar dat Huis ſtaat, de „ Godsdienst ſtaat; maar daar dat Huis vernederd „ wordt, de Godsdienst valt." Wy kunnen onzen Schryver niet volgen in de opgave van byzonderheden; dit zou ons berigt te wyd doen uitdyen. Het koomt ons voor, ja wy zyn verzekerd, dat zyne betuigingen van onpartydigheid en waarheidsliefde meer dan bloote woorden zyn; en dat elk onbevooroordeeld Leezer, die het beloop deezer Verhandelinge naagaat, zal moeten erkennen, dat de Prinſen van Oranje, die met de zaaken der Hervormde Kerke zich 't meest hebben bemoeid, daar aan alleenlyk de hand ſloegen, als een dienſtig middel om hunne Staatzuchtige inzigten te bevorderen of te ſtyven; ja dat zy niet geſchroomd hebben, andere Kerkgenootſchappen de hand boven 't hoofd te houden, wanneer zy daar by hunne rekening vonden. Zo wel de *laatſte* als de *eerſte* WILLEM kan hier van ten bewyze dienen. Algemeen bekend is de gunst, welke de berugte BRANCADORO ten Stadhouderlyken Hove vondt, door welks invloed geſchraagd die listige Geestlyke een goed gedeelte deezer Provincien doorreisde, tot het toedienen van eene plegtigheid der Roomſche Kerke, klaarblykelyk ingerigt om veele leden van dat Kerkgenootſchap over te haalen ter onderſchraaginge van het waggelend Stadhouderlyk bewind; terwyl veele gemoedelyke Voorſtanders der Hervormde Kerke niet konden nalaaten, aan die in 't oogloopende begunſtiginge des Zendelings van den Roomſchen Paus zich te ergeren. —— Ernſtig beveelen wy de onpartydige leezing van dit Werkje, 't welk met veel oordeel is opgeſteld, en menigte byzonderheden behelst, getrokken uit de meest geloofverdienende Vaderlandſche Historieſchryvers, welke niet zullen kunnen nalaaten, eene zekere ſoort van Voorſtanders van het Huis van Oranje tot naadenken te brengen.

Iets

over de Liefde en Jesus' Wysheid, naar aanleiding an Matth. V: 44. *Door Mr.* P. J. VAN LELYVELD, *)ud-Voorzittend-Schepen, Raad in de Vroedschap,)uderling, enz. Te Haarlem, by* C. van Abs. *In 't laar, na de verschyning in 't vleesch van den enigen 'erwerver van waare Vryheid, voor diep rampzalige 'laaven van zonde en verdorvenheid,* 1796. *In gr. vo.* 58 *bl.*

7at den Oud-Voorzittend-Schepen, Mr. P. J. VAN LELYVELD, bewogen hebbe, om hier als Prediker voorschyn te treeden, vinden wy niet aangekondigd eenig Voorberigt. Wy willen zyn doen met een lief-yk oog beschouwen, en ons verbeelden, dat hy de fde ter zyner behandelinge heeft gekozen, om aldus gemoed in een vredelievenden plooi te buigen, ten le om zich zelven aldus zagtmoedig te leeren gedraa-onder de lotgevallen, hem bejegend, die hem, veel-, naar zyne manier van denken, in de gelegenheid len tot het uitoeffenen van het gebod van *Liefde tot de nden.* Schoon Mr. LELYVELD, in de manier van be-deling deezer stoffe, buiten zyn beroep treede, kun-wy hem, evenwel, het getuigenis niet weigeren, dat geenzins kwalyk geslaagd is — ongelyk beter zelf, menig Leeraar, welken wy, meermaalen, dit belang- onderwerp zeer verward en gebrekkig hebben zien hooren behandelen. Op meer dan ééne plaats hebben ontmoet den Man van Oordeel, die het harde of loenlyke, 't geen het Gebod, in den eersten opslag, ynt te behelzen, door bondige aanmerkingen uit den g ruimt, en, naar ons inzien, voldoende reden geeft de Wysheid des Godlyken Leeraars, in het voordraa- van eene Zedekunde, die eene zo groote maate van angneeminge in het lot der Natuurgenooten voorschryft. e hier eene proeve van 's Mans hartelykheid, in 't slot ner Leerrede: „ Wordt gy dan ooit geroepen tot ly-den, oprechte aanklever van den beminnelyken Jesus! wordt gy gehoond, gelasterd, benadeeld, vervolgd en zelfs ter dood gevorderd, betreur wel de menschlyke oosheid, aanschouw 'er in uwe oorspronglyke beeldte-nis, heb een innig medelyden met de werktuigen van iwen tegenspoed, en beveel ze vuuriglyk aan de God-

 „ ly-

„ lyke ontferming; maar verblyd u tevens hartelyk, dat
„ uw Hemelsche Vader u de gelegenheid schenkt, om de
„ oprechtheid van uw geloof en liefde te beproeven, en
„ leef in dat onwankelbaar vertrouwen, dat niets u zal
„ kunnen scheiden van de liefde van Christus, zoo zelfs
„ dat al het kwaade, 't welk u in dit land van vreem-
„ delingschap bejegent, u gewisselyk ten goede zal me-
„ dewerken, en in het Hemelsch Vaderland overvloedige
„ stoffe zal opleveren van Godverheerlykende dankzeg-
„ ging en eeuwige blydschap." Agter de Leerrede ont-
moeten wy eenige *Byvoegzels*, dienende ter opheldering
of uitbreidinge van zommige gezegden. In het laatste
Byvoegzel noemt Mr. LELYVELD, met een woord, eeni-
ge nutte gevolgen of leeringen, welker verdere ontwikke-
ling vreeze voor de veel uitvoerigheids hem deedt
terwege laaten. Onder de zogenaamde nutte gevolgen
brengt hy de twee volgende: „ Werkheiligheid, of
„ begeerte, aan den mensch zoo eigen, om eene eigene ge-
„ rechtigheid voor God op te richten, verraadt 's men-
„ schen onkunde, verblinding en dwaasheid. —— Een
„ Christen kan nooit genoeg doordrongen zyn van 't ge-
„ voel zyns onvermogens ten goede, en van de volstrek-
„ te noodzaaklykheid der invloeden van Christus 's *Geest.*"
In de *Byvoegzels* ontmoeten wy verder eene Anekdote,
welke wy hier willen mededeelen. In de Leerrede had
LELYVELD geschreeven: „ Gelyk het allezins met de
„ waarheid overeenkoomt, het geen ons kostelyk juweel,
„ *de Heidelbergsche Katechismus*, naar de voorlichting van
„ 't Goddelyk woord, gesterkt door eene treurige ervaa-
„ ring, zoo gepast als nadruklyk ter neder stelt, dat de
„ mensch van natuure geneigd is God en zynen naasten
„ te haaten, alzoo is het even min betwistbaar, dat de
„ uitwerkzels dezer droevige zielsgesteldheid oneindig ver-
„ schillen, naar den onderscheiden aart der onderwerpen
„ en der omstandigheden." Op deeze aanmerking staat
het volgende: „ Zeker geleerd en godvruchtig Man was
„ gewoon, wanneer 'er openbaare rechtsoefening geschied-
„ de, zich plegtig af te zonderen, en God ootmoedig te
„ danken, dat hy dus verre bewaard was gebleeven van
„ het pleegen zulker misdaaden, welke voor den wereld-
„ lyken Richter strafbaar zyn, om dat hy moest erken-
„ nen, dat de zaaden van alle die wanbedryven in zyn
„ hart gevonden wierden, en dat hy het alleen der God-
„ delyke goedheid te danken had, dat dezelve niet uit-

„ ge-

„ gesprooten waren. En wie (vraagt LELYVELD) was „ deze Man? onze verdienstelyke Landgenoot H. BOERHAVEN, welken niemand ligtelyk onder de Dweepers „ tellen zal."

Kort en Eenvouwig Onderwys in de Geloovs- en Zeedenleer: waar in de voornaamste Waarheeden en Pligten, welken de Reeden en de Godlike Openbaaring aan ons ontdekken en voorschryven, op eene duidelyke wyze, en in eene gelydelike order, worden voorgestelt. Door V. L. *Te Hoorn, by* L. Vermande, 1796. *In 8vo.* 69 *bl.*

Geene byzonderheden bevat dit Vraagboekje, of men kan dezelve ook in andere soortgelyke Opstellen aantreffen. Alleenlyk zouden wy aan het tegenwoordig Geschrift boven veele andere den voorrang geeven, om dat het Zedekundige gedeelte hier afzonderlyk, en, naar gelange van des Schryvers bestek, uitvoerig is behandeld; iets, 't welk veelal, om deeze of geene redenen, wordt verwaarloosd. In het Voorberigt zegt de Onderwyzer, dat hy, zynen naam hebbende verzweegen, egter noodig heeft geoordeeld te melden, dat hy Leeraar is in eene Hervormde Gemeente; en dat men derhalven, in dit Onderwys, de Geloofs-Leere vindt, zo als dezelve in de Hervormde Kerk wordt beleden. Van de twee Afdeelingen, in welke het Boekje onderscheiden is, behelst de eerste, in honderd vyftig Vraagen en Antwoorden, eene Opgave van de voornaamste Waarheden des Geloofs, — en de andere, in even zo veele Vraagen en Antwoorden, de gewigtigste pligten der Zedeleere. Over 't geheel genomen is de Opsteller niet ongelukkig geslaagd in klaarheid van voordragt. Bescheidenheid heeft zyne pen bestuurd; liefdelooze veroordeeling van anders denkenden zal men 'er niet ontmoeten. Onder het opzigt van een bekwaamen Onderwyzer zal aldus dit Leerboekje tot een voegzaamen leiddraad kunnen dienen voor leden der Hervormde Gemeente, om hunne kinderen te doen bekend worden, zo met de algemeene Waarheden van het Christendom, als met de byzondere Leerstellingen van hun Kerkgenootschap: terwyl de aanwyzingen in het Zedekundig vak de jeugdige gemoederen tot deugdzaame menschen en vroome Christenen zullen kunnen vormen.

Suriname verheerlykt, door P. F. ROOS. *Te Amsterdam, by* H. Gartman, 1796. *In gr. 8vo. 27 bl.*

Op het berigt van het voorgevallene in Holland en elders, beklom de Burger ROOS, op den 21 September des Jaars 1795, den Predikstoel in de Luthersche Kerk in Suriname, om het heil, welk aldaar wierdt genooten, in tegenstelling van het deerlyk gefolterd Europa, in maatzang te verheerlyken. Wy pryzen des Dichters goedhartige welmeenendheid, en neemen deel in het geluk, welk hy, in het overzeesch Gewest, met zyne Landgenooten smaakte, toen hy dezelve tot dankbaare blydschap zogt op te wekken. Doch het smart ons, dat ROOS, in verscheiden opzigten, zyne toehoorders met ydele verwagting, en tot nog toe onvervulde beloften, heeft gestreeld. Men hoore hem aan het slot van zynen Zang:

„ Juicht myne Burgers! juicht! juicht myne Burgeressen!
„ Juicht Echtgenooten, juicht met uwe hart meestresfen
„ En telgen, om het heil dat Suriname wagt:
„ Des Planters hoop ontluikt; de gulle Landbouw lacht,
„ 't Geliefde Moederland komt nieuwe hulpe bieden,
„ Men ziet de bange zorg van onze Kusten vliëden;
„ De nyvre Ambagtsman, ontbonden van 't verdriet,
„ Zingt by zyn werk van 't heil, dat thans ons Land geniet,
„ De Handel afgekwynt, begint op nieuws te bloeijen,
„ De Zeevaart wakkert aan men ziet de Volk'ren vloeijen,
„ Van allen kanten naar myn vrugtbaar Wingewest,
„ 't Schynt dat de voorspoed hier een nieuwe Zeetel vest,
„ De kust van Afrika, herbouwd gelyk voor deezen,
„ Zal voor ons 't Magazyn van kloeken slaven wezen,
„ De Landbouw, aangespoort, schaft dubble vrugtbaarheid,
„ En eerlang wordt dit Land op 't heerlykst uitgebreid,
„ 'k Zie reeds van ver een Ry van nieuw bebouwde Hoven,
„ Aan Saramakka's Stroom, die loon voor vlyt belooven;
„ 'k Zie hoe de Welvaart weêr in u word voortgeplant,
„ En hoe ge uw schatten schenkt aan 't lieve Moederland,
„ 'k Hoor uwe Leeraars reeds met Gods gewyde klanken,
„ Den Vormer van 't Heelâl op deezen Kansel danken;
„ Voor all' den overvloed dien hy den Planter geeft,
„ Terwyl gy allen hier in Vreede en Zeegen leeft."

En uit deeze Proeve zal tevens de kunstkundige Leezer over de maate van 's Burgers ROOS dichterlyk vermogen zyn oordeel kunnen vellen!

By-

Byvoegfels en Aanmerkingen voor het Dertiende Deel der Vaderlandfche Historie van JAN WAGENAAR. *Door Mr.* H. VAN WYN, *Mr.* N. C. LAMBRECHTSEN, *Mr.* ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS, *en anderen. Te Amfterdam, by* J. Allart. *In gr.* 8vo. *Met de Bylaagen* 135 *bl.* —— *Dezelfde voor het Veertiende Deel* 118 *bl.* —— *Voor het Vyftiende Deel* 119 *bl.*

Eindelyk beginnen wy, na verloop van omtrent een jaar (*), onzen Leezeren weder eenig verflag te doen van deeze, over het algemeen, dubbel leezenswaardige Byvoegfelen en Aanmerkingen. Eene overftelping van buitengewoone bezigheden heeft den Schryver van dit Artikel, geduurende eenen geruimen tyd, verhinderd de uitkomende Deeltjens met de vereischte oplettendheid te leezen, hierendaar eenige byzonderheden na te zien, kortom zich in ftaat te ftellen om 'er een behoorelyk bericht van te geeven. De bedoelde verhinderingen hebben nu een einde genomen, en men hoopt thans hetgeen men in deeze taak ten achteren is geraakt fpoedig weder in te haalen. Dit zal ook te gemaklyker vallen, dewyl van de voorgaande Stukjens doorgaans vry breedvoerige Uittrekfels zyn gegeven, en nu alleen noodig is, dat wy van deeze en de nog volgende eenig kort Bericht mededeelen.

Het Dertiende Stukjen begint met de herftellinge van KAREL DEN IIden op den throon van Engeland, in het Jaar 1660, en het beleefde en kostbaare onthaal dien Vorst, ter deezer gelegenheid, aangedaan, zo door de algemeene Staaten als door die van Holland. Vooraf gaat nog eenig bericht van de handelwyze, welke de Staaten te vooren omtrent dien Vorst hadden gehouden, en welke denzelven gunftiger werd, naarmaate men oordeelde minder van CROMWELL en de Engelfchen te behoeven te vreezen. By die gelegenheid wordt, bl. 5, gefproken van het nachtbezoek door den Engelfchen Refident DOWNING op zekeren tyd aan Koning KAREL in den

(*) Het bericht van het elfde en van het twaalfde Stuk is te vinden in de *Alg. Vad. Letteroef.* voor 1795, No. 10, bl. 434, euv.

den Haag, volgens zeker Verhaal, gegeven. Cerisier, welke dit Verhaal uit een Engelsch Tydschrift overnam, zonder de echtheid daarvan te verzekeren, had reeds aangemerkt, hoe verachtelyk het character van deezen downing (*) was, zelfs volgens de getuigenissen van Engelsche Schryveren, welken voor het overige in staatstundige begrippen grootlyks van elkander verschilden. Hy had getoond, dat der Staaten handelwyze omtrent den ongelukkigen en omzwervenden Vorst geheel anders was, dan downing, indien 'er eenige grond voor het verhaal is, dezelve deed voorkomen, misschien, met oogmerk, om, ingevalle karel in het bezit zyner rechten hersteld wierd, zichzelven altoos in veiligheid te kunnen stellen. —— Maar hier vinden wy, bl. 7, uit aitzema overgenomen het verhaal van een ander bezoek, door denzelfden downing, ook by nacht, doch openlyk, aan den Vorst gegeven, het welk by monde van den eenen tot den anderen voortverteld, in den tyd van 120 jaaren, of daaromtrent, die wonderbaare gedaante kan hebben aangenomen, waarin het cerisier was voorgekomen.

Op bladz. 8, env. vinden wy een breedvoerig verslag van Koning karels verblyf in den Haag, wanneer hy, ter gelegenheid van zyne herstellinge, over Holland na Engeland reisde, van het Onthaal, waarmede men dien Vorst vergastte, en van de aanspraaken, waarin men, door den mond van den Raadpensionaris de witt, zich deszelven vriendschap aanbeval. Van de laatste aanspraak, waarmede men den Vorst eene goede reis wenschte, vindt men, in de Bylaagen, een Affchrift, getrokken uit de *secreete Resolutien van Holland*, van den 2 Juny 1660, hetgeen elders niet in druk voorkomt, en in bewoordingen veel verschilt van hetgeen men by aitzema kan leezen. Die aanspraaken getuigen, in het algemeen, meer van de staatkunde dan van de rondborstigheid des Spreekers, of der geenen, in welker naam hy het woord voerde, of, zo als onze Schryvers zich, bl. 18, uitdrukken, zy werden gedaan „ in die overdreevene taal van „ bui-

(*) Men zie, onder anderen, ook onzen wagenaar, *Vaderl. Hist.*, D. XIII, bl. 46, over het gedrag van downing, ten opzichte van eenige der Rechteren van karel den I; byzonderlyk den Predikant okei, welken hy zelve als Kapellaan gediend had.

„ buitengewoone blydschap, of, liever, verrukkinge, die „ verre 't grootste deel der Nederlanderen, by de omwenteling der Engelsche zaaken, schynt gevoeld te hebben, en welke ook de Staaten (hoezeer [l. hoe] dan „ sommigen derzelven, voor zig, in 't byzonder, mogten „ denken) van hun belang rekenden, thans, te moeten „ belyden." Inderdaad, by het leezen deezer fraaiheden kan men zich niet onthouden van het gevoelen van CERISIER by te vallen. „ Noch deeze aanspraak," zegt hy (*), doelende op die, welke de Raadpensionaris deed, wanneer de Koning de Vergadering der Staaten van Holland bezocht „ noch die, welke DE WITT tot denzelfden „ Vorst richtte, wanneer dezelve gereed stond om te vertrekken, schoon in dien tyd zeer toegejuicht, beantwoorden aan den grooten naam van den Raadpensionaris. „ Het zonderlinge van den styl en van de uitdrukkingen „ is verschoonbaar naar dien tyd, en in iemand, die met „ de Fransche taale niet gemeenzaam was. Maar de „ grootspraakige en overdreven denkbeelden kan men niet „ verschoonen, ten zy men onderstelle, of dat deeze groote man, als buiten zynen kring zynde, in verwarring „ geraakte, of dat het ten uitersten bezwaarlyk is zich „ naauwkeurig uit te drukken, wanneer men zonder reden moet pryzen en vleien zonder oprechtheid." — De Koning beantwoordde de aanspraaken met even vriendlyke woorden, en werd verscheide maalen op het prachtigste onthaald, waartoe de Staaten Generaal *drie*, en die van Holland *zes*, tonnen schats bestemden. Men vindt van de gegeven maaltyden verder eenige beschryving, en des Konings getuigenis, uit AITZEMA overgenomen, „ dat hy, nimmer, beter gegeten, en, onder alle „ de gastmaalen, waarmede men hem, in Frankryk, „ Duitschland, Spanje en de Spaansche Nederlanden, „ vereerd hadt, en die zeer kostelyk geweest waren, 'er „ niet één gezien hadt, die, eenigsints, te vergelyken „ was, by den *tweeden* hoofdmaaltyd, op welken hem de „ Staaten van Holland, des avonds van den 30 van Bloeimaand, hadden onthaald." — De Koning vertrok den tweeden van Zomermaand, en konde, reeds onder zeil zynde, „ niet naelaeten te seggen, *dat men moest*

„ *be-*

(*) *Tableau de l'Hist. Gen. des Provinces Unies.* Tom. VI, p. 561, 562.

„ *bekennen*, *dat het onmogelyck was*, *dat syne eygen Onderjaten meer teerheyt voor hem souden konnen hebben*, „ *als dat Volck*, *over welckers affectien hy sagh*, *dat hy niet* „ *minder regeerde*, *als hy gingh regeeren over de wille* „ *der Engelschen* (*).” —— Dan alle deeze schoone woorden verdweenen welhaast in rook. Het is bekend, hoe Koning KAREL in het vervolg de *affectien* der Nederlanderen beloonde. Waarlyk men kan STELLINGWERF niet veel ongelyks geeven, wanneer hy, ter gelegenheid van deeze prachtige en kostbaare maaltyden, zeide, „dat „ het beter ware het geld van den staat te besteeden „ tot het aankoopen van geschut, buskruid en kogels, dan „ tot diergelyke feesten,” zo als CERISIER, waarschynelyk uit de nog ongedrukte Gedenkschriften van WICQUEFORT, aantekent (†).

Bladz. 25, env. vindt men, in de handelingen van den, in de Geschiedenissen van ons Gemeenebest, zo bekenden D'ESTRADES aan het Britsche Hof, verdere staaltjes van de staatkunde der Grooten, en de handelwyze van gekroonde Hoofden en derzelven Dienaaren jegens elkander. Merkwaardig zyn ook, bladz. 30, env. de aantekeningen over de poogingen door DE WITT gedaan, schoon vruchteloos, om de beruchte Acte *van Seclusie*, in den Jaare 1654 door CROMWELL den Staaten van Holland afgedrongen, weder in handen te krygen, en over de verdachte wyze, waarop de Engelschen, waarschynelyk met opzet, de teruggaave van het oorspronglyke stuk ontweeken, zowel als de verklaaring, dat de gemelde Acte den Staaten van Holland was afgeperst, en niet, zo als sommigen ten onrechte zich verbeeldden, den Protector aangeboden.

In de Vaderl. Hist. D. XIII, bl. 54, env. spreekt WAGENAAR van de geschillen der *Voetiaanen* en *Coccejaanen*, en zegt, by die gelegenheid, dat de Schriften van CARTESIUS door VOETIUS afgekeurd wierden, terwyl hy COCCEJUS telt onder de geenen, die de Werken van den Franschen Wysgeer met genoegen lazen. —— Hier wordt, bladz. 38, env. uit de Brieven van COCCEJUS zelven, aangetoond, dat de verdienstelyke Historieschryver

(*) AITZEMA, IX D. bl. 872 873 en 874 [of van den druk in folio, IV D. bl. 598, env.]
(†) *Tableau*, T. VI, p. 560.

ver zich vergist, wanneer hy deezen Godgeleerden voor eenen begunstiger der gevoelens van CARTESIUS houdt. Die Brieven toonen duidelyk, dat dezelve, hoezeer met gematigdheid over den genoemden Wysgeer oordeelende, verre was van aan deszelfs beginselen, en nog verder van aan de handelwyze van sommigen, welken die beginselen aankleefden, het zegel zyner goedkeuringe te hangen. Ook wordt door het getuigenis van den geleerden MOSHEIM getoond, dat „ de *Coccejaansche Godgeleerdheid* en „ de *Cartesiaansche Wysbegeerte* niets met elkanderen „ gemeens hebben:" maar dat „ dezelfde persoonen, die, „ in de Nederlanden, de *Cartesianery* dwarsboomden, „ ook de heftigste tegenstanders waren van de *Coccejaansche Godgeleerdheid*," en dat „ deeze wederstand . . . „ de *Cartesiaanen* en de *Coccejaanen* in de noodzaaklykheid bragt, om hunne kragten te vereenigen, tot het „ verdedigen hunner zaak, tegen de schriklyke aanvallen „ hunner talryke vyanden." Een andere misslag van WAGENAAR, maar welke enkel de leevensbeschryving van COCCEJUS betreft, wordt ter gelyker tyd verbeterd.

Bladz. 47, env. behelzen eene breedvoerige aantekening over het Verbond met Frankryk, na veel haspelens, eindelyk in den jaare 1663 bekrachtigd. By deeze gelegenheid wordt ook gesproken over de gemeenzaamheid van DE WITT met den Graave D'ESTRADES. En uit die voordragt blykt duidelyk, dat de hollandsche Staatsman het waare belang van zyn Vaderland bedoelde, en geenzins, zo als zyne vyanden hem aanwreeven, op eene ongeoorlofde wyze met Frankryk heulde. Maar na hetgeen vóór etlyke jaaren over het character van den grooten Raadpensionaris is geschreven, zoude het overtollig zyn hierover uit te weiden.

Bladz. 64, env. leest men eene aanmerkelyke opheldering over het gewigtig besluit, op den 9den en 11den van Oogstmaand 1664, ter Generaliteit genomen om DE RUITER na de kust van Africa te zenden, en van de middelen, waarvan men zich wist te bedienen om dat besluit voor veele Leden der Vergaderinge, ja voor den Voorzitter zelven, geheim te houden.

Bladz. 85 en 86, wordt gesproken van de redenen, waarom de Engelschen, na den ongelukkigen Zeeslag van den jaare 1665, de Nederlandsche Vloot niet scherper vervolgden. De Aanmerker, indien men hem zo mag noemen, geeft hier op een gedeelte van hetgeen HUME

daaromtrent verhaalt, maar niet alles, zonder eenig gewach te maaken van het Verhaal door BURNET gegeven, hetgeen nog meer byzonderheden behelst, dan dat van HUME. Dit is te vreemder, daar in andere aantekeningen de Gedenkſchriften van BURNET worden aangehaald. Misſchien moeten wy de oploſſing daarin zoeken, dat niet alle deeze Byvoegſels van dezelfde hand zyn.

Wy komen nu aan de *Byvoegſels*, enz. voor het XIVde Deel der *Vaderl. Historie.* Deeze beginnen, gelyk dat Deel, met het noodlottige jaar 1672, waarin, gelyk bekend is, de Staat der Vereenigde Nederlanden, door de zamengeſpannen magt van Frankryk en Engeland, op den oever des ondergangs werd gebragt; waarin de Ariſtocratiſche Regeering der meeste Provintien plaats maakte voor het Stadhouderlyke gezach, en een der grootſte Staatsmannen van Europa, de beroemde JOHAN DE WITT nevens zynen onrechtvaardiglyk veroordeelden Broeder, aan de grootheid des Prinſen van Oranje door een woedend gemeen te deerlyk werd opgeofferd; terwyl het beloonen van het voornaame werktuig dier gruweldaad, den ſnooden TICHELAAR, het beletten van alle onderzoek naar de handdaadigen en andere omſtandigheden, eene onuitwischbaare vlek veroorzaakten in het leeven van WILLEM DEN III, en denzelven onder het rechtmaatige vermoeden bragten, dat de moord der beide Broeders, indien al niet met zyn voorweeten en goedkeuringe geſchied, ten minſten hem behaagde, en zyne wraakzucht ſtreelde. Het is waar, BURNET verhaalt (*), dat de Prins van dit gruwelſtuk nooit ſprak dan met het uiterſte afgryzen. Maar konde hy wel anders, indien hy eenige achting wilde behouden? En deeze bedachtzaamheid moest hem, die van jongs af, volgens het getuigenis van denzelfden Schryver (†), zich tot omzichtigheid en achterhoudendheid gewend had, niet zeer zwaar vallen. Kortlyk zullen wy ook uit dit Stukjen eenige weinige byzonderheden onzen Leezeren aanbieden.

WAGENAAR had (‡) eenige twyfeling te kennen gegeven, of op zeker ſtuk, by DU MONT en by VALKENIER

(*) *Memoires pour ſervir à l'Histoire de la Grande Bretagne, T. I. p.* 659.
(†) Tom. V. p. 100.
(‡) *Vad. Hist.* D. XIV, bl. 29.

MIER voorkomende, volgens welk de meerderheid der Staaten van Overysſel zich, in het bovengemelde ongelukkige jaar, met den Bisſchop van Munſter zoude verdragen, en denzelven voor Heere hebben aangenomen, wel genoegzaame ſtaat te maaken zy. Daar het gemelde Stuk, by de beide aangehaalde Schryvers, niet ondertekend is, kan het zyn, dat men hierin de reden van des Historieſchryvers twyfelinge te zoeken hebbe. Doch daarop wordt hier, bl. 29, aangemerkt, dat men, by DU MONT, meermaalen ook voltrokken ſtukken, zonder ondertekening, vindt uitgegeven; dat het bedoelde ſtuk ook in de Ryksarchiven is gevonden; dat, eindelyk, WICQUEFORT, in het nog onuitgegeven gedeelte zyner Gedenkſchriften, hetgeen WAGENAAR niet gezien had, ſpreekt van een diergelyk Verdrag, „ van 't welk hy ... den korten in„ houd opgeeft, met woorden, juist overeenkomſtig aan „ die, welken by ... DU MONT gevonden worden;" met dit onderſcheid alleenlyk, „ dat, 't geen by WAGENAAR „ van *de meerderheid der Staaten* gezegd wordt, by „ WICQUEFORT van *eenige Edelen* [ten getale van 14 of „ 15] wordt verhaald." Doch daar de drie Hoofdſteden van Overysſel reeds by Verdrag in des Bisſchops handen waren, zoude dit geen onderſcheid van eenig belang veroorzaaken, daar de drie Hoofdſteden te zamen met ſlechts éénen Edelman de meerderheid uitmaakten in de Vergaderinge der Staaten van Overysſel (*). Dan de wettigheid van zulk een Verdrag zoude hierom niet te grooter zyn, daar, volgens de uitſpraak, in den jaare 1657, door den Raadpenſionaris DE WITT en KORNELIS DE GRAAF, in de Overysſelſche geſchillen gedaan, en door partyen van weerskanten aangenomen, de Souverainiteit der Provintie nooit aan iemand konde worden opgedragen, *anders dan met gemeen goedvinden van alle de ſtemmende Leden* (†). Maar men weet, hoe weinig de best ingerichte wetten en ſchikkingen gelden onder den klank der wapenen, en hoe weinig een beroep op dezelve afdoet, wanneer men door eenen ſterkeren wordt gedwongen.

Ter gelegenheid, dat WAGENAAR ſpreekt (‡) van de raadeloosheid waartoe de Staaten en de Raadpenſionaris DE

(*) *Vad. Hist.*, D. XII, bl. 407.
(†) AITZEMA, D. IV, bl. 185.
(‡) *Vad. Hist.*, D. XIV, bl. 48.

DE WITT byna vervallen waren, maakt de Aanmerker, bl. 43, 44, gewach van een bezoek, hetgeen de Raadpensionaris, op zekeren morgen, by den Griffier FAGEL zoude afgelegd hebben, en waarin deeze laatste den anderen, die geheel moedeloos was, nog een hart onder den riem zoude gesteken hebben, volgens een verhaal, hetgeen CERISIER en anderen uit de nog ongedrukte Schriften van WICQUEFORT hebben overgenomen. Eenen anderen trek van denzelfden Griffier vinden wy bl. 49. Beide duiden zekerlyk aan, dat het FAGEL aan moed niet mangelde. In zo verre schynt BURNET des mans character niet naauwkeurig getroffen te hebben, wanneer hy van denzelven schryft: „ Moedig was hy, „ als alles voor den wind ging; maar, in moeilyke en „ netelige omstandigheden, betoonde hy zo veel herts „ niet, als in eenen grooten Staatsdienaar vereischt „ werdt (*)." En, evenwel, had BURNET gelegenheid gehad om hem van naby te leeren kennen. Doch in het vervolg zullen wy, misschien, aanleiding hebben om nog iets van deezen Staatsman te zeggen.

Op bladz. 57—61, vinden wy, in twee Aantekeningen, een vry uitvoerig verslag van de wyze, waarop de Ruwaard DE WITT genoodzaakt werd de Akte, ter herroepinge van het Eeuwig Edict, zyns ondanks te tekenen. Dit verslag verschilt in sommige omstandigheden, schoon het zaaklyke op het zelfde uitkomt, eenigzins van hetgeen WAGENAAR geeft uit de aantekeningen van den Pensionaris HOP. Het is getrokken uit stukken, welker geloofwaardigheid by den Schryver (waarschynelyk VAN WYN) „ boven allen twyfel is," (bl. 57.) en stemt „ baar„ blykelyk op 't geen, naderhand zo door . . . MUYS „ VAN HOLY en HOOGEWERF, als door den Ruwaard „ zelven, voor den Hove is getuigd;" maar is te breedvoerig om hier ingevoegd te worden.

Om dezelfde reden gaan wy voorby hetgeene van bl. 71—87 aangetekend wordt, aangaande de ongehoorde rechtspleeginge en vonnisspreekinge over den Ruwaard, gelyk ook aangaande den verfoeielyken moord der beide broederen.

Het uittreksel uit dit Stukjen zullen wy eindigen met hetgeene wy op bladz. 108 vinden, dat, naamelyk, „ Fries-

(*) Zie WAGENAAR *Vad. Hist.*, D. XV, bl. 472.

„ Friesland thans" (dat is in den jaare 1675) „ naast „ Holland, en dus ook boven Zeeland, het zwaarste „ was aangeslagen." In het jaar 1672, toen Gelderland, Utrecht en Overysfel, geheel door de Franschen en Munsterschen overheerd waren, had men tusschen de vier overgebleven Provintien de quotaas dus geregeld, dat in de honderd guldens

de honderd guldens	G.	St.	Den.
Holland betaalde	68	12	3
Zeeland	10	16	1
Friesland	13	14	5
Groningen en Ommelanden	6	17	3
(*)	100	0	0

Friesland droeg dus, naast Holland, het meeste. Doch het verwondert ons hier te leezen, dat „ Friesland *thans* „ naast Holland.... het zwaarste was aangeslagen," als of zulks alleen by gelegenheid van deezen oorlog, tegen doorgaande gewoonte, had plaats gegrepen, of, ten minsten, eerst zedert korten tyd ware ingevoerd; daar het tegendeel waereldkundig is. Het is waar, in het begin der Republiek schynt Zeelands quota hooger dan die van Friesland geweest te zyn. Ten minsten in het jaar 1608 was het aandeel der eerstgemelde Provintie 13½ en dat der andere 11½ in de honderd guldens (†). Welke begrooting men, misschien, voor een *ten naasten by* moet neemen. Maar dit hield niet lang stand. In 1612 werd in de toen ontworpen verdeeling deeze schikking gemaakt, dat in de 100000 guldens Zeeland zoude betaalen 11000, en Friesland 11428:11½. Immers zo was het in het jaar 1613. Maar in het jaar 1616 werd Zeelands aandeel verminderd op 9 of ruim 9 in de 100 guldens (‡). En op dien voet is het altoos, den bovengenoemden tyd van den Franschen oorlog alleen uitgezonderd, met geringe veranderinge, gebleven tot op de vóór wei-

(*) *Tegenw. Staat der Vereenigde Nederlanden*, D. I. bl. 294.
(†) *Vaderl. Hist.*, D. IX, bl. 460.
(‡) AITZEMA D. II, bl. 142 van den druk in folio: alwaar de aandeelen van al de Gewesten voor het jaar 1613 voluit, en niet in cyfferletters, worden opgegeven. Echter moet in die opgaave hier of daar een misslag zyn. Indien men Frieslands quote stelt op 11428:11½, en die van Overysfel op 3500, in plaatze van op 3700, krygt men by AITZEMA de som van 100000 guldens, welke men moet hebben.

weinige jaaren gemaakte regeling. Het woordje *thans* schynt dus den kundigen Schryver in een onoplettend oogenblik uit de pen te zyn gevallen.

Het Vyftiende Stukjen, waarvan wy nu iets moeten zeggen, loopt, gelyk WAGENAARS Vyftiende Deel, tot aan de verheffing van WILLEM DEN III, en deszelfs Gemalinne, op den throon van Groot-Britannie, in het begin van het jaar 1689. Men weet, welke verplichting Engeland heeft aan onzen Staat, door welken het voornaamelyk verlost werd van de willekeurige heerschappye van JACOB DEN II, en gelegenheid kreeg om door een uitdrukkelyk verdrag de magt van den Vorst binnen behoorelyke paalen te brengen, de rechten des Volks tegen onderdrukking te beveiligen. De Aantekeningen, welke in dit Stukjen voorkomen, loopen voor een aanmerkelyk gedeelte over de voorvallen, welke tot deeze groote gebeurtenis den weeg baanden en ze verzelden. De Schryver derzelve heeft tot zyn gebruik gehad onuitgegeven brieven van AERNOUD VAN CITTERS, in die tyden gewoon Gezant der Staaten aan het Hof van London, en, gelyk men zich ligtlyk kan verbeelden, daaruit verscheidene, anders niet algemeen bekende, byzonderheden kunnen ontleenen.

Het Stukjen begint met het bericht van eenige geschillen over het *Cærimonieel*, zo omtrent de behandeling der buitengewoone Gezanten, welke de Staaten, na het sluiten van den Nymeegschen Vrede, na Frankryk zonden, waarvan ook WAGENAAR gewaagt; als tusschen den Franschen Gezant in den Haag, en den Raadpensionaris FAGEL. Doch hiervan, en van andere zaaken van niet meerder aanbelang, zal het niet noodig zyn hier te spreeken. —— Ook is het voor ons, daar nu het Stadhouderschap is afgeschaft, van niet zeer veel gewigt, dat men, gelyk op bl. 7 gemeld wordt, voortyds, met sommige Indiaansche Vorsten en met Barbarysche Staaten, verdragen gesloten hebbe op den naam *der algemeene Staaten en des Prinsen van Oranje.* Maar met reden zoude men, evenwel, kunnen vraagen, of de *Staaten* wel voorzichtiglyk handelden, *in zig niet te stellen tegen die uiterlykheden?* Het schynt ten minsten, dat dezelve alleenlyk konden strekken om de Stadhouders te styven in de overdreven denkbeelden, welke zy al vroeg zich van hun gezach vormden, derzelven verbeelding te vervullen met verwaandheid en hooggevoelendheid van zich-

zel-

zelven, en aan te ſpooren om ook daadelyk die magt in handen te krygen, welke men hun in woorden niet betwistte. En moest niet dit gebruik van der Prinſen naam vooral het onkundige gemeen, zo Land- als Bootsvolk, meer en meer bevestigen in den waan, dat zy dezelven als hunne Opperſte Meesters hadden aan te merken, en zelfs boven de Staaten te gehoorzaamen: waartoe zy van zelve genoeg bereid waren, en waarvan de voorbeelden niet ontbreeken in 's Lands Geſchiedenisſen?

Op bladz. 11, env. leest men verſcheidene aantekeningen over de onderhandelingen, welke in den jaare 1679 in Engeland op het tapyt waren, welks Koning ten deezen tyde de Staaten zeer aanzocht om zich met hem te verbinden, daartoe de ſterkſte betuigingen van vriendſchap niet ſpaarende; waarvan men op bl. 14 een merkwaardig voorbeeld aantreft. Maar die betuigingen kostten den Koning niets, die, gelyk de Schryver aanmerkt, „ kort daarna .... door Frankryk weder ge„ wonnen wierdt."

Eene gewigtige aantekening vinden wy op bl. 20, env. Zy betreft eenen twist tusſchen Holland en Zeeland, ontſtaan uit „ zekere Ordonantie" van de Staaten der laatstgemelde Provintie, „ by welke zeer veele goederen „ en koopmanſchappen, die uit deeze Provintie [t. w. „ Holland] koomende, over de Zeeuwſche ſtroomen „ wierden vervoerd, merkelyk ſtonden bezwaard te wor„ den." Zo hoog liep de twist, dat men zich werkelyk tegen elkander wapende, en de zaak geſchapen ſtond tot een binnenlandſchen oorlog uit te barſten, wanneer, eindelyk, onder 's Prinſen bemiddelinge, nog gelukkiglyk de beide twistende partyen door een accoord vereenigd wierden.

Van bl. 37 tot 47, loopen de aantekeningen over des Prinſen voorſlag, in den jaare 1683, om de krygsmagt te lande met zestien duizend man te vergrooten, en over den twist, welke daardoor ontſtond tusſchen Amſterdam en den Stadhouder, die niet in gebreke bleef van, ter gelegenheid van eenen onderſchepten brief van den Graave D'AVAUX, der Stad zyne gevoeligheid te toonen, ſchoon hy, door den manmoedigen tegenſtand van Burgemeesteren en Vroedſchappen, zyn oogmerk niet konde bereiken.

Van andere geſchillen tusſchen den Prins en ſommige

Steden, wordt ter loops gesproken op bl. 53 en 54; maar by die gelegenheid eenigzins uitvoeriger gewaagd van eene verregaande „ ongeregeldheid, die, eene wyle „ lang, ter Vergaderinge van Holland, had plaats ge„ greepen:" te weeten: „ van ouds plagt niemand ter „ Vergadering te verschynen, dan die, daar toe, met „ een Geloofsbrief van de Vroedschap zyner Stad was „ voorzien; doch, zedert eenigen tyd, was ingekroopen, „ dat sommige Regeeringsleden, zonder daartoe by hun„ ne Steden gelast te zyn, de Afgevaardigden by hun „ Edele Grootmogendheden vervongen." Leiden was de eerste, welke de verderflyke gevolgen van zulk eene handelwyze in aanmerking nam, ten minsten 'er van sprak in de Vergaderinge, in het laatste des jaars 1684, en echter liep het aan tot in Lentemaand des jaars 1686 (*), eer men eenen bestendigen voet op dit zo eenvoudig stuk had beraamd.

Het geen onze Schryvers aantekenen noopens den tocht des Prinsen na Engeland, hetgeen daartoe aanleiding gaf, en de middelen, waarvan men zich bediende om deeze onderneeming wel te doen gelukken, is veel te uitvoerig om hier, al ware het zelfs gedeeltelyk, over te neemen. Eene maand na dat de Prins in Engeland was gekomen, overleed de Raadpensionaris FAGEL. WAGENAAR geeft, by die gelegenheid, eene beknopte beschryving van 's Mans character, voornaamelyk getrokken uit BURNET. Onze Aantekenaars voegen 'er, bl. 110, het getuigenis van TEMPLE by: en, gelyk WAGENAAR aanmerkt, dat hy, in de Schriften van D'AVAUX, „ veelligt, laager gesteld wordt, omdat zyne inzigten „ vierkant verschilden van die van het Fransche Hof:" zo worden wy hier gewaarschouwd tegen de partydigheid van WICQUEFORT. Met reden. In onze oordeelen moeten wy op onze hoede zyn tegen alle vooringenomenheid, zo wel der vriendschap als der vyandschap. — Indien het getuigenis van den Amsterdamschen Schepen BONTEMANTEL waar is, dat GASPAR FAGEL en GILLIS VALKENIER de uitvinders van het eeuwig Edict waren, en dat Edict den Raadpensionaris DE WITT ware opgedron-

(*) Zo staat hier bl. 56 in den tekst: maar bl. 57 wordt in de Aantekening aangehaald het jaar 1685. Dat men zo moet leezen is my waarschynelyk.

drongen (*), dan moet FAGEL naderhand geheel van party veranderd zyn. En dat verhaal is verre van onwaarschynelyk te weezen. De wydluftige Propositie, door de drie Hollandsche Afgevaardigden ter Staatsvergaderinge van Friesland gedaan in den jaare 1688 (†), schynt ook uit de pen van FAGEL te zyn voortgevloeid. Zy strookt uitneemend wel met hetgeen BURNET (ten minsten volgens de Fransche Vertaaling zyner *Memoires* (‡)) getuigt van de welspreekendheid des Hollandschen Staatsdienaars, dat zy, naamelyk, „ van die soort was, welke „ in den smaak des Volks valt, en waarin de netheid „ minder heerscht dan de overvloed (§)." FAGEL was dus in 1668 een zeer yverig voorstander van de tegenstadhouderlyke partye. Naderhand was hy niet minder yverig voor die des Prinsen, zo dat hy, „ meer dan ie„ mand anders, de gunst en het vertrouwen bezat van „ den Prinse van Oranje (**)." Hy moet, derhalven, te eenemaal van gedrag veranderd zyn. Indien deeze verandering uit weezenlyke overtuiging voortkwam, dan strookt dit niet al te wel met de beschryvinge, welke onze Schryvers hier uit TEMPLE aanhaalen, als ware FAGEL „ zeer vasthoudende geweest aan de eerste denk„ beelden, welken hy, eenmaal, nopens de zaaken, hadt „ opgevat." Nog minder moet men WICQUEFORT gelooven, volgens welken FAGEL „ nooit de voorzichtig„ heid raadpleegde, maar in staat was om alles te waa„ gen en alles te bederven." Het zoude ruim zo veel gelyken naar het zeggen van BURNET, hetgeen wy by het voorgaande Stukjen aanhaalden. Alles overweegende zyn wy niet vreemd van te denken, dat CERISIER zyn cha-

(*) *Vad Hist.*, D. XIV, bl. 85. *Amsterd. Geschied.*, Boek XIX, bl. 631, in fol.

(†) AITZEMA, D. VI, bl. 490, env.

(‡) *Tom.* I. p. 662.

(§) WAGENAAR, die, indien ik het wel hebbe, het oorspronglyk Engelsche Werk van BURNET gebruikte, vertaalt dit wat anders. De Opsteller van dit Artikel bezit het oorspronglyke niet, en kan dus niet met zekerheid oordeelen. Ondertusschen komt de Fransche Vertaaling zeer wel overeen met hetgeen BURNET elders zegt, raakende zeker stuk, hetgeen door FAGEL was opgesteld, *Mem. Tom.* III. p. 349.

(**) *Vaderl. Hist.*, D. XV., bl. 472.

character best getroffen hebbe (*). Die fchets, het is waar, geeft voordeeliger gedachten van 's Mans doorzicht en fchranderheid, dan van zyne braafheid. Maar hoe dikwyls vindt men dit by hun, welken zich aan Staatszaaken overgeeven!

Met de drukfeilen willen wy ons hier niet ophouden. Achter het *Zestiende* Stukjen, waarvan wy, eerlang, hoopen verflag te doen, is eene tamelyk groote lyst gevoegd van diergelyke misflagen van het *Achtfte* tot het *Vyftiende* Deel. Waarfchynelyk zyn meer andere der oplettendheid ontfnapt. Dus wordt in het *Dertiende* Stukjen, bl. 99, reg. 2, de Lord FITSHARDING *'s Konings Gezant te Londen* genoemd. Wy zyn, tegenwoordig, niet in ftaat dien misflag te verbeteren: maar zekerlyk had de Koning van Engeland geenen Gezant te *Londen*. In het *Vyftiende* Stukjen, bl. 34, reg. 4 v. o. en bl. 35, reg. 5. ftaat *Bloeimaand*, in plaatze van *Grasmaand*. Deeze misflag bragt den Recenfent eerst in verwarring, tot dat hy, in de Aantekeningen, aan den voet van bl. 35, duidelyk de maand *April* gefpeld vond. —— Doch genoeg hiervan.

(*) *Tableau*, Tom. VII. p. 265, 266.

Reize van den jongen Anacharfis door Griekenland. Uit het Fransch van den Abt BARTHELEMY, *door* M. STUART. *Derde Deel. Te Amfterdam, by* J. Allart, 1796. *In gr.* 8vo. 389 *bl.*

Greetig vatten wy, by de ontvangst van elk Deel deezes Werks, 't zelve op. Ons genoegen, by de leezing der twee voorgaande genooten, hebben wy betuigd (*). Het tegenwoordige geleezen en nedergelegd hebbende, was onze herhaalde bedenking: Hoe veel, hoe zeer veel, valt hier uit te leeren! Waare vrugt van het leezen, te fchaars, in de daad, aangetroffen! —— ARISTOTELES, de vraag hoorende, hoe men de waardy van een Boek te beoordeelen hadt, antwoordde (gelyk wy bl. 137 vermeld vinden): „ Wanneer de Schryver al „ zegt

(*) Zie, wegens het I Deel, onze *Vaderl. Letteroef.* voor 't jaar 1795, bl. 349, en wegens het II Deel, hier boven, bl. 288.

„ zegt wat hy moet, niets dan 't geen hy moet, en „ alles zo als hy moet!" Hoe veel in weinig woorden, en hoe toepasfelyk op het Werk voorhanden.

Het tegenwoordig Deel loopt van het XXII tot het XXXIII Hoofdftuk. Waar van het I de Reis na *Phocis*; eene Befchryving van de *Pythifche Spelen*, als mede van den Tempel en Godfpraak te *Delphi*, bevat. — Het II de merkwaardige Gebeurtenisfen, in *Griekenland* voorgevallen (zints het jaar 361 tot aan het jaar 357 vóór J. C.) Den dood van AGESILAUS, Koning van *Lacedæmon*; de komst van PHILIPPUS tot den Throon van *Macedonie*; en den Kryg der Bondgenooten. —— Het III loopt over de *Atheenfche* Feesten. —— Het IV over de *Atheenfche* Opvoeding. —— Het V geeft verflag van de Toonkunst der *Grieken*. —— Het VI vervolgt de afgebrooken befchryving van de Zeden der *Atheners*. — Het VII de Boekery van eenen *Athener*. Deeze Boekery verfchaft eene ongezogte gelegenheid om de Werken en Schriften daarin voorkomende na te gaan en te beoordeelen, en wel eerst in het vak der Wysbegeerte. —— Dit wordt in het VIII Hoofdftuk vervolgd, door een Gefprek van den Groot-Priester van CERES, over de eerfte Oorzaaken; en in het IX over de Sterrekunde. —— Het X Hoofdftuk is geheel gerigt om ons ARISTIPPUS te doen kennen. —— Het XI fchetst ons de Oneenigheden tusfchen DIONYSIUS den Jongen, Koning van *Syracufen*, en zyn Schoonbroeder DION, en vervat voorts de Reizen van PLATO na *Sicilie*.

Verfcheidenheid en Belangrykheid doen zich hier op, en de ongedwonge manier, op welke veele anders dorre ftoffen, hier voorkomende, door den fchranderen BARTHELEMY behandeld worden, zal den Leezer met genoegen en voldoening gaande houden. Terwyl alles op den leerzaamften trant is ingerigt, en geftaafd wordt door aanhaalingen, welke eene verbaazende en oordeelkundige beleezenheid, in de Schriften der Ouden, aan den dag leggen. Aanhaalingen die van het hoogfte aanbelang zyn, en tot bewyzen ftrekken, dat de Reiziger, van zo vroege tyden fpreekende, ons geene eigene harsfenfchimmen, maar daadlyk de Gevoelens en Zeden, zo wel als de Gefchiedenis, van die tyden, voor oogen houdt (*).

In

(*) Wy hebben, even als te vooren, kortheidshalven, deeze Aanhaalingen, aan den voet der bladzyden gevoegd, agterwege gelaaten.

In de keuze om 'er iets uit te ontleenen ſtaan wy verleegen. Duurde het Tafelgeſprek, waarin verſcheide Characters voorkomen, en 't geen de Tafelweelde der *Atheneren* beſchryft en gispt, niet te lang, wy bragten onze Leezers aan de tafel van DINIAS. —— Dan belangryker en korter, en dus beter voor ons geſchikt, alsmede voller van leerzaame Lesſen, keuren wy het Geſprek, tusſchen APOLLODORUS en zyn Zoon LYSIS, over 't geen in een Staatsman vereischt wordt.

LYSIS komt ons hier voor als heet in het bedillen des tegenwoordigen bewinds, en wagtende, als de meesten van zyne jaaren, met ongeduld het tydſtip af, waarin het hem vry zou ſtaan de ſpreekplaats te beklimmen; maar zyn Vader deedt deezen waan verdwynen, even als SOCRATES dit by den jongen Broeder van PLATO deedt. Dit was de inhoud deezes Geſpreks.

„ Myn Zoon, zeide hy tot hem, ik hoor, dat gy van begeerte brandt om aan het hoofd des Staatsbewinds te komen." —— Ik bedoel zulks, werd door LYSIS beevende geantwoordt. —— „ Het doel is ſchoon! Bereikt gy het, dan zult gy van nut voor uwe nabeſtaanden, voor uwe Vrienden, voor uw Vaderland, kunnen zyn: uw roem zal zich niet enkel onder ons, maar over geheel *Griekenland*, verbreiden, ja welligt, even als die van THEMISTOCLES, zelfs onder de Barbaaren."

By deeze woorden trilde de Jongeling van vreugde. „ Om dien roem te verwerven, hervattede APOLLODORUS, moet men immers den Staat gewigtige dienſten willen doen?" —— Zonder twyfel. —— „ Maar welke is dan de eerſte weldaad, welke het Gemeenebest van u zal ontvangen?" —— LYSIS zweeg, om op eenig antwoord te denken. Na een oogenblik zwygens vervolgde APOLLODORUS. „ Wanneer het te doen was om het huis van uwen Vriend groot te maaken, zoudt gy voorzeker eerst denken om hetzelve te verryken? Alzo dient de vermeerdering van 's Lands inkomſten uwe eerſte zorg te zyn." —— Dit is myn oogmerk. — „ Zeg my dan, hoe hoog gy die zult brengen, van waar ze zullen ontſtaan, welke takken gy voor verdere uitbreiding vatbaar oordeelt, en welke bronnen men nog geheel verwaarloosd zou hebben? Ongetwyfeld hebt gy hier over reeds gedacht." —— Neen, Vader, daar aan dacht ik nimmer. — „ Gy weet ten minſten welk gebruik men maakt van 's Lands Penningen, en uw doel moet voorzeker de vermin-

mindering van nutlooze uitgaven zyn?" —— Ik beken my hier mede even min als met het voorige te hebben bezig gehouden. —— „ Wel nu! Daar wy onbekend zyn met den ontvangst en de uitgave beiden, willen wy ook het ontwerp, om den Staat nieuwe bronnen van vermogen te bezorgen, vooreerst nog daar laaten."

Maar Vader, het zou toch mogelyk zyn om ze den Staat ten kosten van den Vyand te verſchaffen. — „ Dit erken ik, maar zulks hangt alleen af van de voordeelen, die gy over den Vyand zoudt behaalen, en hier toe dient men toch, eer men zich tot den Oorlog bepaalt, eene vergelyking gemaakt te hebben tusſchen de magt welke men aan zal voeren, en die welke men te beſtryden zal vinden?" —— Gy hebt gelyk. —— „ Geef my nu eens den ſtaat van onze Land- en Zeemagt op, als mede dien der Benden en Schepen van den Vyand." —— Zulks kan ik niet agter elkander opzeggen. —— „ Misſchien hebt gy het op ſchrift: dit wilde ik wel eens zien." —— Neen, dit heb ik niet.

„ Ik begryp, hervatte APOLLODORUS, dat gy nog geen tyd gehad hebt om u toe te leggen op dergelyke berekeningen. Maar voorzeker hebben onze Grensplaatzen uwe oplettenheid getrokken. Gy weet welk een aantal Krygsknegten wy op onderſcheidene posten hebben: gy weet daar te boven, dat verſcheide posten niet genoegzaam verdeedigd zyn, dat andere geene verdeediging behoeven; en, in de algemeene Volksvergadering, zoudt gy dus weeten op te geeven, welke bezettingen vermeerderd of welke verleid zouden moeten worden?" — Ik zou veeleer voorſlaan ze alle in te trekken, wyl zy haaren pligt zeer ſlecht betrachten. —— „ En hoe zyt gy verzekerd, dat de toegangen van ons Land zoo kwaalyk bewaard worden? Hebt gy u derwaards begeeven?" —— Neen, ik vermoede dit. —— „ Men zou alzo dit ſtuk weder dienen in te trekken, tot dat wy, in plaats van gisſingen, zekere kennis bekomen hadden."

„ Ik weet, dat gy nog nooit de zilvermynen van den Staat gezien hebt, en gy kunt my dus niet zeggen, waarom dezelve thans minder opbrengen dan weleer." — Neen, nimmer begaf ik my derwaards. —— „ De plaats is zeker ongezond, en deeze ontſchuldiging zou u verſchonen, wanneer de *Atheners* ooit deeze zaak in overweeging bragten. Doch zie hier een andere, welke u zeker niet zal ontſnapt zyn. Hoe veele maaten Koorns

brengt

brengt *Attica* voort? Hoe veel heeft hetzelve tot onderhoud der Inwoonders noodig? Gy begrypt ligt dat deeze kennis in het Staatsbewind noodzaaklyk is om eenen hongersnood te voorkomen." —— Maar, myn Vader, waar kwam men ooit ten einde, wanneer men zich met alle deeze byzonderheden moest inlaaten? —— „ Moet dan een Huisvader niet onophoudelyk letten op de behoeften zyns Gezins, op de middelen om dezelve te vervullen? Wanneer voor het overige deeze byzonderheden u affchrikken, diende gy, in plaats van u te belasten met de zorg voor tien duizend Huisgezinnen in deeze Stad, veel liever eerst uwe krachten te beproeven aan het in orde brengen van het huis van uwen Oom, wiens zaaken in een verwarden ftaat zyn." —— *Ik zou dezelve* fchielyk in orde hebben, wanneer hy flechts mynen raad wilde volgen. —— „ En gelooft gy dan ter goeder trouw, dat alle de *Atheners*, en uw Oom daar by, zo veel vatbaarder voor overreding zullen zyn? Zie toch wel toe, myn Zoon, dat een ydele roemzugt u geene fchande doe inzamelen. Gevoelt gy niet, hoe onvoorzichtig en gevaarlyk het zyn zou, zich met zulke groote aangelegenheden te bezwaaren, zonder ze te kennen? Eene menigte van voorbeelden zullen u leeren, dat, in de belangrykfte Posten, de bewondering en achting alleen het deel zyn van kunde en wysheid, doch de blaam en verachting dat der onkunde en verwaandheid!"

ô! Dagten wy, dit gedeelte afgefchreeven hebbende, hoe veele LYSISSEN zouden deeze ondervraagende Lesfen noodig, hoogstnoodig, hebben, in onze dagen, in ons Vaderland! Hoe veelen, wanneer ze hun, met allen ernst en bedaardheid, werden voorgehouden, zouden met LYSIS verfteld ftaan over de uitgeftrektheid der noodzaaklyke kundigheden van eenen Staatsman! Mogten zy, en dit zou aller braaven geval weezen, met LYSIS daar door niet ontmoedigd, maar aangezet worden om de noodige kundigheden op te doen. Deeze leerde van ARISTOTELES de onderfcheide foorten van Staatsbeftuur, door de Wetgeevers ontworpen, kennen. APOLLODORUS onderwees hem in den aart des Bewinds, in het vermogen en den handel, zo van zyn eigen land, als van andere Volkeren: terwyl eene reize, onder alle Volkeren, welke in eenige betrekking van aanbelang met de *Atheners* ftonden, 's Jongelings Opvoeding tot Staatsman voltooide.

Dan wy fchryven een Boekrecenfie; of liever wy zyn be-

g aan te duiden, en met een en ander voorbeeld op
elderen, wat dit Deel in zich bevat. —— In een Gesprek
EUCLIDES, over de Starrekunde, 't welk zeer breedvoe-
is, en ons de gisfingen, de dwaalingen en vorderin-
, der Ouden in dit vak doet kennen, hadt deeze met
jongen ANACHARSIS laatst gesprooken van zekeren
nladder, om de afftanden der Planeeten te bepaalen.
arop de jonge ANACHARSIS vervolgt. —— „ EUCLI-
merkte, dat ik hem met ongeduld aanhoorde, en
g lachende: „ Zyt gy niet voldaan?" —— Geenzins,
oordde ik. Hoe nu! is de natuur verpligt haare
tten naar uwe grilligheden te veranderen? Eenigen
r Wysgeeren geeven voor, dat het Vuur zuiverder is
de Aarde, en terftond moet onze bol zyne plaats
ien, en zich van het middelpunt der Waereld verwy-
n. Vinden anderen meer behaagen in den *Chroma-*
en en *Diatonifchen* Toonladder, terftond moeten de
elfche Lichaamen zich van elkander verwyderen, of
nderen naderen. In welk licht befchouwen mannen
verftand deeze bysterheden? —— „ Zomtyds, her-
EUCLIDES, als fpeelingen des Verftands, zomtyds
le eenige bron van beftaan voor hun, die, in plaats
de Natuur te beoefenen, haar flechts tragten te gis-
Wat my betreft, ik wilde u uit dit ftaaltjen flechts
zien, dat onze Sterrekunde, ten tyde onzer Vade-
nog in haare kindschheid was, en heden nog niet veel
er is." —— Maar gy hebt toch, zeide ik, Wiskun-
aars, die onafgebrooken letten op de verwisfelingen
Dwaalfterren, en die derzelver afftanden van de Aar-
oeken te vinden; gy hadt dezelven ongetwyfeld reeds
e oudfte tyden, wat was toch het gevolg van hunnen
id?

Zeer lange redenkavelingen, zeer weinige waarnee-
gen, en nog minder ontdekkingen, was zyn antwoord.
n wy eenige juiste begrippen hebben van den loop
Sterren, wy zyn dezelve aan de *Egyptenaars* en
deeuwen verschuldigd. Zy hebben ons tafels leeren
ten, om de tyden voor onze algemeene Feesten en
den Akkerbouw te bepaalen. Op dezelve vindt men
op- en ondergang der voornaamfte Sterren, de pun-
der Zonneftanden, als mede der Nachteveningen, en
orfpellingen der Weêrveranderingen, zorgvuldig opge-
id."

Hier

Hier van een breeder verflag, 't geen wy, om de lengte, niet kunnen overneemen, gegeeven hebbende, vervolgt EUCLIDES. —— „ EUDOXUS, reeds eenige jaaren overleden, opende een nieuwen loopbaan. Een lang verblyf in *Egypten* had hem in ftaat gefteld om den Priesteren van dat Land een gedeelte hunner geheimen afhandig te maaken, en te rug te keeren met de kennis van de beweeging der Dwaalfterren, welke hy ons in verfcheide uitgegeeven werken mededeelde. Op deezen plank vindt gy zyne Verhandeling, den Spiegel genoemd, die over de Snelheid der Hemelfche Lichaamen, over den Omtrek der Aarde, en over de Natuurverfchynzelen. Ik was zeer gemeenzaam met hem. Hy fprak nooit met my over de Sterrekunde dan in de taal der drift. „*Ik wenschte* wel, zeide hy eens tot my, na genoeg by de Zon te komen, om haare gedaante en grootte te leeren kennen, al moest ik 'er het lot van PHAËTON aan waagen!"

Ik gaf EUCLIDES myne verwondering te kennen, dat de *Grieken* met zo veel geest nog verplicht waren om van andere verafgelegen Volkeren hunne kundigheden te gaan bedelen. —— „ Misfchien hebben wy, zeide hy, de gaaf der Ontdekkingen niet, en is het alleen ons deel de uitvindingen van anderen te verfraaijen en te volmaaken. Hoe weeten wy, of de verbeelding niet de ftevigfte hinderpaal voor den voortgang der Weetenfchappen is? Anders is het ook nog zeer kort geleden, dat wy onze oogen ten hemel geflaagen hebben, terwyl de *Egyptenaars* en *Chaldeeuwen*, zints een ongeloofiyk aantal Eeuwen, in de berekening van deszelfs beweeging volhard hebben; en de uitfpraaken der Sterrekunde moeten op waarneemingen rusten. In deeze, even als in alle andere Weetenfchappen, vertoont zich alle waarheid voor ons eerst aan het einde eener lange reeks van dwaalingen, en welligt is het goed, dat de dwaaling vooraf gaat, op dat zy, fchaamrood over haare verwerping, niet andermaal durve te voorfchyn komen. Eindelyk moet ik ten uwen gevalle het geheim onzer trotschheid ontdekken. Zo dra 'er ontdekkingen van andere Natiën in *Griekenland* worden overgebragt, neemen wy ze als aangenomene kinderen op, dien wy onder onze eigene kinderen vermengen, en zomtyds voortrekken."

Hier op vervolgt een uitgebreid verflag wegens den ftaat der Starrekunde ten tyde van EUCLIDES; en even be-

belangryk, zo ten aanziene van den ouden als den toenmaaligen ſtaat der Aardrykskunde, is een volgend onderhoud.

Dit wordt afgewisſeld door een keurig verſlag, 't welk ARISTIPPUS, in 't volgend Hoofdſtuk, geeft van zyn Zamenſtel der zeden en van zyn gedrag: hy werd, gelyk bekend is, beſchuldigd van eene gedrochtlyke vereeniging tusſchen de Deugd en den Wellust te hebben willen invoeren; terwyl hy bekend ſtond voor een Man van veel geest. Dit blykt uit 's Mans opgave van zyn Stelzel, en het verhaal van zyn gehouden, daar mede overeenkomſtig, gedrag.

„ Ik gewende my," zegt ARISTIPPUS, naa eenige algemeene aanmerkingen over de zugt tot Vermaak en den afkeer van Smart, welke de Natuur op den grond van 's Menſchen hart geplaatst heeft, „om alle voorwerpen te beoordeelen naar den indruk van genoegen of van ſmart, dien zy op myne ziel maakten, en dezulken als nuttige op te zoeken, die my aangenaame gewaarwordingen verſchaften, en als ſchadelyke te vermyden, die eene tegengeſtelde werking deeden. Vergeet niet, dat ik, door de uitſluiting van alle gewaarwordingen, welke de ziel bedroeven, en dezulken tevens, die haar buiten zich vervoeren, het geluk alleen deed beſtaan in eene reeks van zachte gevoelens, welke haar aandoen zonder haar te vermoeijen, en dat ik, om de bekoorlykheden van deezen toeſtand uit te drukken, denzelven Wellust noemde.

„ Dit inwendig gevoel, deeze twee ſoorten van aandoeningen, waar van ik ſpreeke, ten regel van myn gedrag neemende, breng ik alles tot my zelf te rug; ik ſtaa in geene andere betrekking tot het overige heelal dan in dat van myn perſoonlyk belang, en beſchouw my alzo als het middelpunt en de maatſtaf van alle dingen. —— Hoe roemryk egter die post zy, kan ik dezelve niet in vrede behouden, indien ik my niet ſchikke naar de omſtandigheden van tyden, plaatzen en perſoonen. Niet gemarteld willende worden, het zy door naberouw, het zy door onrust, verwydere ik verre van my alle denkbeelden des voorledenen en der toekomst, en leeve alleen voor het tegenwoordige. Heb ik al het goede van de eene luchtſtreek genooten, ik laat my een nieuw verblyf in eene andere bouwen. Intusſchen ben ik, ſchoon een vreemdeling onder alle Volkeren, niemands vyand;

ik geniet hunne voordeelen, ik eerbiedig hunne wetten; en., schoon deeze wetten al niet bestonden, zou een Wysgeer wel zorgen, de algemeene orde te stooren, door de stoutheid zyner grondstellingen of de ongeregeldheid zyner zeden.

„ Ik zal u myn geheim zeggen, en dat van schier alle Menschen openbaaren. De Plichten der Maatschappye zyn, in myne oogen, een onafgebrookene reeks van ruilingen; ik waag geenen stap, zonder van denzelven voordeel te verwachten; mynen geest en myne kundigheden, myne gedienstigheid en gevalligheid; alles leg ik in deezen handel; ik doe geen het minste onrecht aan mynen naasten; ik achte hem, wanneer ik dit verschuldigd ben; ik doe hem dienst waar ik kan; ik laat hem zyne inbeelding, en verschoone zyne zwakheden; ik bevinde hem geenzins ondankbaar, maar zie alle myne uitschotten steeds met groote renten weder t'huis komen."

Een leeven naar deeze grondregels bestuurd, vervolgens breeder en in veele byzonderheden opgegeeven, is het leeven van ARISTIPPUS. Hoe groot, schoot ons by het leezen te binnen, is het getal der ARISTIPPUSSEN nog heden ten dage! Maar ook hoe veelen kennen of beoefenen de verfyningen van dit *Egoïsme* niet! —— Laaten wy dit niet uitpluizen, en den Leezer tot het Werk zelve verzenden, 't geen wy zo noode uit de hand leggen, om misschien, en hoogstwaarschynlyk, een veel min leerzaam op te vatten.

Alleen vermelden wy nog, dat ook dit Deel, gelyk de voorige, met de noodige Kaarten en Afbeeldingen verrykt is.

Algemeen Staat- Geschied- en Aardrykskundig Magazyn. Voor 1796. *Eerste Stuk. Te Haarlem, by* J. J. Beets. *In gr. 8vo.* 105 *bl.*

Een nieuw *Maandwerk!* —— Op den tytel af, naar den smaak van den dag, gebooren uit den toestand, waar in wy verkeeren. Maar smaakt de tong niet zo veel van die Spyze, dat dezelve, bykans op het zien, daar van den walg steeke? Althans dezelve moet al zeer heerlyk in zyne soort zyn, wel toegemaakt en zindelyk opgeschoteld worden, om te kunnen behaagen, en op den duur te voldoen. —— Dit zal de uitslag moeten leeraaren.

Het

Het *Maandwerk*, welks eerste Stuk wy hier vermelden, zal, volgens der Schryveren verslag, „ de naauwkeurigste berigten mededeelen van de Staatkundige „ gebeurenissen in Europa, als ook van de andere we„ relddeelen, voor zo verre dezelve met de Europische „ in verband staan. —— Deeze berigten van gebeure„ nissen zullen worden afgewisseld met Staatkundige be„ schouwingen en bedenkingen, ten einde den Leezer „ zo wel op het verband der gebeurenissen, als op het „ oogpunt, waar uit dezelve moeten beschouwd worden, „ opmerkzaam te maaken. Tevens zal men het karak„ ter der voornaamste Mannen, die in de belangrykste „ gevallen de grootste rollen gespeeld hebben, zoeken te „ schetzen. —— By dit alles zal men berigten van de „ nieuwste ontdekkingen en veranderingen in de Aard„ rykskunde, als ook van de nieuwste en beste Land„ kaarten, voegen."

Veel wordt hier toe vereischt; dan men meent zich daar toe genoegzaam in staat gesteld te hebben door eene gepaste Correspondentie, die van tyd tot tyd meer en meer zal worden uitgebreid. Ook worden allen deskundigen uitgenoodigd om zodanige Bydragen te zenden als met den Geest van dit Tydschrift overeenkomen. — Die Geest is, blykens het eerste Proefstukje, *Patriottisch*. Zulks straalt door in de *Schets van Europa op het einde van de Achttiende Eeuw*, waar mede dit *Maandwerk* niet ongepast ontslooten wordt. Voorts ontmoeten wy 'er de Elf volgende Afdeelingen. ROBESPIERRE *en* SALLES —— *de jonge* ORLEANS —— *Brieven aan een Noordlander* —— *Volkrykheid van Holland* —— *Uittrekzel uit het Berigt der Commissie van Vyven* —— *Berigt van* FAIPOULT *nopens den toestand der Geldmiddelen in Frankryk* —— *Handelingen en Besluiten van het Engelsch Parlement* —— *Berigt van de Commissie tot onderzoek van de Politieke en Finantieele Gedraagingen* —— *Revolutie in Friesland* —— *Brieven uit Parys, Londen en den Haag* —— *Algemeene Berigten van het voorgevallene in Europa*.

Niet weinig *Oud Nieuws*, gelyk men spreekt, is onvermydelyk. Het brokkelige loopt elk in 't oog. Wy neemen de Vde Afdeeling, over de *Volkrykheid van Holland*, als een der kortste, ten voorbeelde van de Schryfwyze, over.

„ In lang heeft men geene naauwkeurige telling van

 Hol-

Hollands Ingezetenen gedaan. Men behielp zich, uit dien hoofde, in de Aardrykskundige Schriften, met de oude opgaven; deeze wierden doorgaans ontleend uit de Lysten van de Verponding. Van daar, dat de vermaarde BUSCHING zo onnaauwkeurig is in de opgave van Hollands Ingezetenen. Eerst geeft hy de Steden, Vlekken en Dorpen op, (de laatsten slegts naar gis) — daarop het aantal der huizen in Zuid- en Noord-Holland, volgens de telling van 1732. Hier uit wil hy het getal der Ingezetenen berekenen. — Dat dit slegts naar gis gaat, en dus in 't onzekere opgegeeven wordt, spreekt van zelfs. Thands zyn wy in staat, uit de geformeerde en door den druk gemeen gemaakte lysten der volkstelling, naauwkeurig te kunnen opgeeven het getal der *Steden*, *Vlekken*, Dorpen en Gehuchten in de Provincie *Holland*. — Van dit onderwerp geheel geen gewag te maaken in een Aardrykskundig Magazyn zou onverschoonlyk zyn. Evenwel zal men het niet van ons eischen, dat wy een getrouw afschrift leveren van het reeds door den druk gemeen gemaakt Rapport. Dit zou in de daad een overtollig werk zyn. Wy hebben ons daarom de moeite getroost, om, ten dienste onzer Leezeren, het volgende uit dit uitgebreid Rapport uit te trekken, en hier mede te deelen.

„ De Provincie *Holland* bepaalt zich niet by het vaste land, maar tot deszelfs grondgebied behooren ook eenige Eilanden, waar van zommige in de Noordzee, andere in de Zuiderzee, andere weder in de Maas, gelegen zyn. — In dezelve telt men zeven en dertig groote en kleine Steden, zeven Vlekken, drie bewoonde Fortresfen, en vyfhonderd vier en negentig Dorpen. Alle deeze plaatzen, t'saam genomen, hebben agtmaal honderd agt en twintig duizend vyfhonderd en twee en dertig Inwoonders, waar van de Stad *Amsterdam* alleen tweemaal honderd en zeventien duizend en vier en twintig menschen bevat.

„ Wy zullen hier alleen de lyst van de Ingezetenen der voormaals Stemhebbende Steden mededeelen, om dat men daarvan doorgaans in de Aardrykskundige handboeken gewag gemaakt vindt:

„ Dordrecht met de Merwede heeft	18014	Ingezetenen.
Haarlem Stad en Jurisdictie	21227	——
Delft en Poortery . .	14099	——
Leyden . . .	30955	——

Am-

Amfterdam . . .	217024	Ingezetenen.
Gouda . . .	11715	——
Rotterdam . . .	53212	——
Gornichem . .	4969	——
Schiedam . . .	9111	——
Schoonhoven . .	2489	——
Den Briel . . .	3170	——
Alkmaar . . .	8373	——
Hoorn	9551	——
Enkhuizen . .	6803	——
Edam	2745	——
Monnikendam . . .	1937	——
Medemblik . . .	2008	——
Purmerende . .	2403	——
	419805.	

„ By deeze lyst zal elk, die zyn gezond menfchen-
:rftand heeft, op den eerften blik, zien, dat de Regen-
n van omtrend de helft der Ingezetenen de magt in
ınden hadden om de overigen te beftuuren. Hoe groot
ık het verfchil tusfchen de eene en de andere Stad
'n moge, b. v. tusfchen *Amfterdam* en *Monnikendam*,
rzelver ftemmen waren van gelyke waarde en kragt:
geen in de daad de grootfte onbillykheid was, daar
mfterdam zo veel meer Ingezetenen hadt, zo veel te
eer belang ook by den welvaart en bloei der Repu-
liek, en zo veel te meer tot de algemeene lasten be-
alde.

„ Vergelykt men dan nog deeze en geene belangryke
laatzen in *Holland* met de opgenoemde Steden, dan zal
en nog meer overtuigd worden van de ongelykheid,
ie 'er heerscht. De Ban van *Westzaan*, b. v. (waarin
'estzaan, *Westzaandam*, *Koog*, *Zaandyk*, *Wormerveer*
ı *Westknollendam* gelegen, en welke oorden van zo veel
nbelang voor den Koophandel zyn) heeft twaalf dui-
nd zeven honderd drie en dertig Ingezetenen, en dus
eer dan de elf laatstgenoemde ftemmende Steden. ——
o hebben *Oostzaandam* met *Oostzaanen* zes duizend
gen en dertig Ingezetenen. —— Hoe billyk dat ook
eze invloed in het Staatsbeftuur hadden, zo wel als
ı veele kleine Steden."

Beschouwingen van de Huisselyke Slaverny by de Romeinen, en de Uitwerkzelen daar van op den Staat. Door SEERP GRATAMA, *Advocaat te Harlingen. Te Leyden, by* A. en J. Honkoop, 1796. *In gr. 8vo.* 32 *bl.*

Opgemelde Beschouwingen staan, blykens eene Aantekening aan den voet der eerste bladz., in eenig verband met de, tot tweemaal toe, door de Bestuurderen van het *Stolpiaansch Legaat*, uitgeschreevene, doch nu weder ingetrokkene, Vraag: *Welke zyn de Voorschriften der Natuurlyke en voornaamlyk der Christlyke Zedekunde, aangaande de Slaverny?* Meer heeft de Advocaat GRATAMA ons des niet ontdekt, en ons dus de gissing overgelaaten, of het ook een gedeelte moge weezen van een onbekroond gebleeven ingeleverd Antwoord op dit Vraagstuk. —— Wat hier van zy: In twaalf Afdeelingen, welke een korte Inhoud ons bloot legt, wordt dit stuk, Oudheid- en Geschiedkundig, beknopt, en niet ongevallig, afgehandeld. —— Een *Elftal* losse Aanmerkingen, over den Invloed der Slaverny op den Staat, zyn aan deeze Beschouwingen toegevoegd, en besluiten alles.

Drie deezer schryven wy, ten voorbeelde, af. „ *Rome*, toen „ de Zeden bedorven waren, had byna zoo veele kleine dwinge„ landen als Huisvaders en Heeren: veelen martelden hunne „ Slaaven, en de Slaaven werden openlyk voor het oog des „ Volks gemarteld. Alle die wreedheden, alle die mishande„ lingen, werden als gewettigd en goedgekeurd; het geweld al„ leen was 'er ondertusschen de grondslag van: en is het dan „ wel te verwonderen, wanneer eindelyk één dwingeland uit „ allen de meester wierd van allen, dat dan deeze wel heeft „ uitgemunt, als sommige Keizers gedaan hebben —— toon„ beelden van ongerechtigheid en dwaasheid? Zo werden dan „ ook hier de mishandelingen aan anderen gedaan mede de „ grondslag van eigen ongeluk en de diepste vernedering."

——— ——— ———

„ Terwyl de Landeryen waren ingenomen door de Ryken en „ hunne Slaaven, mangelde het den gemeenen Burger veeltyds „ aan bestaan, en de nypende armoede was niet zelden zyn „ deel: iets dat de beroerten onder de *Gracchen* veroorzaakte, „ en den Staat meer dan éénmaal tot in zyne grondzuilen deedt „ daveren."

——— ——— ———

„ Landhoeven, wanneer die te uitgestrekt zyn, worden „ altyd slegt bearbeid, en dan nog slegter, wanneer de Werk„ lieden gedwongen, lusteloos, ziek en geketend zyn. PLI„ NIUS klaagt daarom ook over het gebruik van Slaaven in den „ Landbouw; en COLUMELLA zegt, om dezelfde reden, dat de „ Voorvaderen, te midden van den Oorlog, en geduurende de

„ in-

„ invallen der nabuuren, overvloed van koorn hadden; daar „ men integendeel, ten zynen tyde, publieke besteeding houden „ moest van graan, dat hen uit overzeesche Gewesten werd „ aangebragt. —— Zo nadeelig was dan ook hier, in de ge- „ volgen, de Slaverny voor den Landbouw, die de eenige be- „ stendige sterkte is voor alle Staaten, en de luister was van „ het oude *Rome*, de kweekschool, waar zich de *Romeinsche* „ WASHINGTONS, de *Fabii*, de *Fabricii*, de *Curii*, de *Cincinnati*, „ de *Reguli*, gevormd hadden."

De Negers, Tooneelspel; gevolgd naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amsterdam, by* J. R. Poster, 1796. *In 8vo.* 131 *bl.*

Belyden Schryver en Overzetter, dat, by 't bewerken van dit Tooneelstuk, een traan van medelyden, hun oog ontvallende, hun Geschrift bevogtigde; wy bekennen, dat ons, by 't leezen van hetzelve, meermaalen een koude gril door de leden reed, wegens de onmenschelyke wreedheid, die onze zwarte Medemenschen, de Negers, van onbarmhartige en wreede Europeaanen, maar al te veel, tot schande der menschheid, moeten ondergaan. —— Het stuk zelve is uitmuntend geschreeven, en schildert, met grievende trekken, de bloedige mishandelingen, die dit ongelukkig gedeelte des Menschdoms aangedaan worden. —— Sterk contrasteeren zich, in hetzelve, de, der menschheid waardige, gevoelens en denkbeelden deezer, zogenaamde, Wilden, met die van, zo men voorgeeft, beschaafde Europeaanen, die van belydenis Christenen heeten: maar niet min treffend is het onderscheid, dat hier getekend word, tusschen eenen medogenloozen, winzuchtigen en wellustigen, Engelschen Planter, die zich beroemt op het uitvinden en bedryven van wreedheden, waarvan het menschlyk hart, dat slegts één greintje van gevoeligheid bezit, beevend moet terug deinzen, en tusschen zynen Broeder, eenen edeldenkenden man, die, geheel menschenliefde, zich ontfermt over het lot van de ongelukkige Slaaven, de voorwerpen van de onmedogende woede zyns Broeders, en twee van hen, die, door de tederste banden van Echte-liefde aan elkander verbonden, door den gruwzaamen Planter, ter voldoening aan zyne wellustige driften, van elkander stonden afgescheurd te worden, voor meer dan de helft zyner bezittingen vrykoopt. —— De Vertaaler heeft, van de tweeërleije ontknooping van het oorspronglyke, gelukkig die gekoozen, welke de meeste eer aan 't menschlyk hart doet; en, in stede van de Echtgenoote des Slaaven door hem te laaten doorsteeken, laat hy hen beiden door den edelmoedigen Broeder des wreeden Planters verlossen. —— Mogt dit stuk medewerken om eenmaal deeze snoodheden te doen ophouden,

dan

dan zou niet flegts aan den wensch des Schryvers en Vertaalers, maar ook aan dien van elk die een menfchelyk hart in den boezem omdraagt, voldaan worden.

Drie Republikeinfche Klugtfpelen, *door* G. PAAPE. *In den Hage*, *by* J. C. Leeuwenftyn, 1796. *In* 8*vo*. 118 *bl.*

In deezen bundel vind men drie Klugtfpelen. 1. De Slymgasten. 2. De Stille in den Lande, of het nut der Dagbladen, en 3. De Municipaal die niet is zo als hy behoort te weezen. — De vermogens van den, in ons Land, niet zonder roem bekenden Burger PAAPE, om te fchertzen, en dikwils al lachende de waarheid te zeggen, zyn te wel bekend, dan dat wy nodig zouden hebben, dat de grappige voordragt van den Schryver deeze Stukjens den naam van Klugtfpelen niet zoude doen verdienen. —— Evenwel kunnen wy niet ontveinzen, dat het ons voorkomt, dat, hoe zeer ook het gebreklyke, dat hier of daar, by deezen of geenen, plaats heeft, verdient gegispt en gehekeld te worden, dit evenwel fomtyds te verre kan gaan, en dat men gevaar loopt, om, of het wezenlyke zyner bedoeling duister en raadzelachtig te maaken, of de Characters te overdreeven te tekenen; of ook, zelfs tegen zyn oogmerk aan, door het een of ander in een belachlyk licht te plaatzen, de geheele zaak, by min doordenkenden, verachtelyk te maaken. Waardoor men dan ligtelyk, in ftede van het vermaakelyke met het nuttige te paaren, al het goede tevens als befpotlyk, by veelen, doet voorkomen. — Of in deeze en foortgelyke Stukjens de aanleiding hiertoe niet gegeeven word, laaten wy liefst aan het oordeel der denkende Leezers derzelven over.

Lucifer en Beelfebub, *of het Drommelfche Committé van Raadgeeving. Klugtig Blyfpel*, *door* J. A. SCHASZ, *in leven Med. Doctor. Zynde dit het tweede van 's Mans nagelaten Schriften. In den Haag*, *by* J. Plaat, 1796. *In* 8*vo*. 94 *bl.*

Indien fpotten geestigheid mag heeten, is dit, onder deezen bevreemdenden titel voorkomend, Blyfpel zeker allergeestigst. Onze Leezers zullen, gewis, *geen*, of *zeer veel*, genoegen in hetzelve vinden, naar dat hun geest of denkwyze geftemd is: de meesten zullen lachen; en eenige anderen zullen denken: het beste, het eenvouwigfte, dat, zo lang het menschdom beftaan heeft, is daargefteld, is niet vry gebleeven en beveiligd geweest voor befpotting; en hoe zou dan een werk, dat over zo veel fchyven loopt, en door zo veel hoofden, zo veel zinnen, in werking gebragt moet worden, daar van vryloopen? en zy zullen 't nederleggen, zuchtende over het al te bekrompen of al te weelig vernuft der menfchen; zeggende:

Tantæ molis opus Batavorum condere Gentem.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Kerkelyke Redenvoeringen van ALLARD HULSHOFF, *A. L. M. & Phil. Doct.; Lid van de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen, en Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, vergaderende by den Toren en het Lam, te Amsterdam. Derde Tiental. Te Amsterdam, by* G. Warnars, 1796. *In gr.* 8*vo.* 318 *bl.*

De Redenvoeringen, in dit 3de Tiental vervat, zyn de volgende: 1ste en 2de. *Godsdienstige Beschouwing der Waereld* (Psalm CIV: vs. 24. en Job XXXVII: vs. 14.) 3de. *Het zorgen voor de Eeuwigheid* (Luk. X: vs. 38-42.) 4de. *Wonderen in Bethesda* (Joan. V: vs. 1-9.) 5de. *Koninglyke Bruiloft* (Matth. XXII: vs. 1-14.) 6de. *De Opstanding verdedigd tegen de Sadduceërs* (Luk. XX: vs. 27-38.) 7de. *Het Sterven van Jesus* (Matth. XXVII: vs. 45-50.) 8ste. *Graflegging van Jesus* (Matth. XXVII: vs. 57-66.) 9de. *Jesu en de Wandelaars naar Emmaus* (Luk. XXIV: vs. 13-35.) 10de. *De Hemelvaart van Christus* (Hand. I: vs. 9-11.)

Niet krachtig genoeg kunnen wy ons genoegen uitdrukken, 't welk wy gesmaakt hebben by 't leezen en herleezen der twee eersten van deezen Bundel. — De inhoud der eene is, „ een Voorbereidend Verhaal tot ee„ nige Herinnering of Onderrechting aangaande de Wer„ ken des Heeren, en de wyze van daar over te den„ ken" — terwyl in de volgende aangetoond wordt „ het pligtmaatige, het aangenaame, het stillende en „ stichtlyke van zulke Beschouwingen." Verwonderlyk kort is alles t'zaamgedrongen, en, met zeer veel smaak, kiesch en bevallig ontwikkeld. Moeilyk is het voorzeker, algemeene hoofdzaaken aldus aan te stippen, en echter alles tot één goed geheel te maaken, zonder verveelend te worden door drooge optellingen.

In de Inleiding maakt HULSHOFF eene juiste aanmerking tegen die geenen, welke het Godsdienstig beschouwen van de Werken der Schepping naauwlyks pligtmaatig of

of ſchriftuurlyk keuren; en het aanpryzen daar van niet deftig, niet ernſtig, niet Godsdienſtig genoeg vinden voor den Predikſtoel; of hetzelve beſchouwen als te Filoſofisch, en niet eenvoudig genoeg voor de Christlyke Gemeente. — „ Het Boek der Natuure (zegt HULSHOFF) „ is van God opengelegd voor 't geheele menschdom, „ om hetzelve te wyzen tot den onzienlyken Oorſprong; „ zo dat iedereen bekwaam is, en ook geroepen tot het „ leezen in deeze ongeſchrevene Openbaaring" — en hier uit leidt hy af, het betaamlyke, om elkanderen, althans ter verpoozing voor eene enkele uur, daarop opmerkzaam te maaken. Deeze twee Redenvoeringen, als ook de 3de, *over de zorge voor de Eeuwigheid*, pryzen wy zeer ſterk aan ter leezinge, en wy twyffelen niet of ieder zal in dezelve een zo ſmaaklyk als heilzaam voedzel voor zynen Geest vinden.

Op een gedeelte der Redenvoeringe over de *Wonderen in Bethesda* hebben wy de volgende Aanmerkingen. HULSHOFF vindt zich genoodzaakt een *Wonder* te erkennen, waardoor de Wateren van dat Bad beroerd werden, en eene geneezende kracht verkreegen. Natuurlyk, zal men denken, wordt HULSHOFF daar op gebragt door dat men leest, *dat een Engel in het Badwater nederdaalde, en hetzelve beroerde* —— doch HULSHOFF betoogt, en op goede gronden, uit den denktrant der Jooden, dat men hier aan geene *zigtbaare Verſchyning eens Engels*, maar aan niets meer dan aan eene *bovennatuurlyke* beweeging des Waters, moet denken. —— Bovennatuurlyke, zegt HULSHOFF, beter had hy gezegd *buitengewoone*, of 't geen Jooden van dien tyd voor buitengewoon, en wonderdaadig, *hielden*, terwyl zy, onkundig van de oorzaak, dezelve aan de werking eens Engels toeſchreeven. —— Om dat nu de Jooden zulks meenden, daar uit volgde geenzints, dat het wezenlyk een Wonder in de natuur was. —— Waarop rust dan de ſtelling van HULSHOFF? — op deezen grond. „ *Allerlei* kwaalen werden geneezen; en „ *hy alleen*, die 'er eerst indaalde, genoot het voorrecht „ dier geneezing." (bladz, 107.) Dit laat zich niet, zegt HULSHOFF, uit eene *natuurlyke* werking verklaaren, en men zal te gereeder tot een Wonder beſluiten, indien men het *Overeenkomſtige*, het *Betaamlyke* en *Hoogwaardige*, van dat Wonder in aanmerking neemt, 't geen doorgaands voorbygezien wordt.

Wy zullen niet onderzoeken of men dit geneezen van

den

den eerst ingedaalden, wegens eene oogenbliklyke en *geheele* geneezing van allerlei ongemakken, te verstaan hebbe, dan of het nodig geweest zy, dat dezelfde Lyders, meermaalen, op onderscheide tyden, in het Bad zich moesten begeeven, zo dat ze wel by het eerste gebruik des Waters veel baat vonden, zonder daarom, in eens, volledig geneezen te worden. De woorden van den Euangelist schynen het laatste niet rechtstreeks aan te duiden. Intusschen komt het ons voor, dat zy, die met de kracht van Mineraale Wateren of Gezondheidsbronnen bekend zyn, waarschynlyk minder zwaarigheid zullen maaken, om dit geneezend vermogen, 't welk slechts op zekeren tyd, in volle kracht, by de opbruising, plaats had, uit natuurlyke oorzaaken op te lossen, dan hun zegel te hangen aan de Redekaveling, waar door HULSHOFF het *Overeenkomstige*, het *Betaamlyke* en *Hoogwaardige*, van het veronderstelde *Wonder*, deezervoegen, poogt te betoogen.

„ Het wonderdaadige en Profeetische hield niet op naa „ den dood van Maleachi. —— Toen de Priester Za„ charias spraakloos uit het Heiligdom kwam, giste het „ volk van zelve, dat hy eenig gezigt had vernomen. — „ Verscheide voorbeelden in het N. T. toonen aan, dat „ de Geest der Profeetsie nog niet ganschlyk was gewee„ ken; en meermaalen waren sommige Ziekten en „ Geneezingen waarlyk bovennatuurlyke Bezoekingen." (Schoon wy dit erkennen, zo zien wy geen rechtstreeks verband tusschen de *opgenoemde Wonderen* of *Profeetische Verschynzelen*, en een *Wonder in de Natuur*, 't welk dan, echter, zou plaats gehad hebben, waarop de Euangelist ons geenzints opmerkzaam maakt, en 't welk uit zyn Verhaal althans niet is af te leiden, indien men met HULSHOFF de verschyning des Engels voor een Joodsch denkbeeld houdt.) —— „ Wyders waren de Tekenen „ omtrend de Wateren van ouds niet vreemd onder de „ Joodsche Bedeeling, en de Hebreeuwen waren gewoon „ het Toevoorzigt des Heeren over de Bronnen te er„ kennen. In de laatste belegering van Jerusalem, ver„ maande *Jozefus* de Inwooners tot eene spoedige over„ gave, door aan te merken, als eene welbekende zaak, „ dat God de Bronnen uitdroogde vóór de wechvoering „ na Babel; en dat het zelfde teken nu wederom was „ gebeurd, alzo zy gebrek hadden gehad, even vóór het „ beleg, terwyl de Bronwateren nu voor de Belegeraars

„ vloeiden." (Gaarne laaten wy het oordeelkundigen over ter beslissing, of in het aangevoerde eenige kracht van reden, die ter zaake iets afdoet, gelegen zy? Wy zullen den draad der Redeneering verder volgen.) „ Siloams wateren (de Leezer weet, dat een Beek, vloeiende uit de Bron Siloam, het Bad Bethesda uitmaakte) „ waren in eene byzondere hoogagting. Salomo was, „ met voordacht, by die Bron gezalfd. Het was een „ Leerbegrip by de Jooden, dat Siloams Bron, die on- „ ophoudlyk vloeide, en de beeken zeer verre afzond, „ een afbeeldzel was der duurzaamheid en uitgestrekt- „ heid van Salomons Regeering, en wel inzonderheid „ van het Ryksgebied van den Messias. —— De H. „ Schryvers schynen ook uitdrukkingen te bezigen, wel- „ ke op iets dergelyks zinspeelen: dus wordt het Volk „ by Jesaias bedreigd —— *om het veragten der Wate-* „ *ren van Siloam, die zagtkens gaan.* Ezechiel bemerkte, „ in het gezigt, *de Heilige Wateren, die van onder den* „ *Tempel zouden vlieten, en eene heilzaame kracht bezit-* „ *ten.*" (Zo Recensent de woorden by Ezech. XLVII: 9, die aangehaald worden, wel verstaat, dan wordt 'er gesproken van de frisheid der Wateren, die zeer *Vischryk* zouden zyn, (*).) „ en wy leezen by Jesaias, *gylieden* „ *zult water scheppen met vreugde uit de Fonteine des* „ *Heils!* Dit bragten de Jooden over op Siloam, en ook „ op den Messias." (Op welk gezag rust dit gezegde?) — „ De nieuw ontdekte Geneeskracht deezer Wateren dien- „ de alzo om de Jooden op te leiden tot het besluit, „ dat de komst van den Messias naby moest wezen." (Maar is dit gezonde Uitlegkunde, zyn dit rechtmaatige Gevolgtrekkingen?) „ Zelfs merken eenige Uitleggers „ aan, dat de Schriftgeleerden, onder de tekenen der na- „ derende komste van den Messias, uitdruklyk, hebben „ opgeteld de geneezende kracht deezer Wateren. —— „ Gevolglyk was zulk een Wonder, in die dagen, uitnee- „ mend gepast naar den denktrant der Jooden, en Gods

„ be-

(*) De woorden luiden, in onze gewoone Overzetting, aldus: „ Ja het zal geschieden, dat alle levendige ziele, die „ 'er wemelt, overal waar heenen eene der twee beeken zal „ komen, leeven zal, ende daar zal zeer veel Visch zyn; om „ dat deeze Wateren daar heenen zullen gekomen zyn; en „ zy zullen gezond worden, en het zal leeven, alles, waar „ heenen deeze Beeke zal komen."

„ bestuur over Israël" (bl. 111.) —— Gaarne hadden wy gezien, dat HULSHOFF dit laatste, 't geen uit al het aangevoerde iets zou afdoen, gestaafd had met aanhaalingen uit de Joodsche Schriften, door die Uitleggers te berde gebragt. —— Nu zyn wy niet in staat om over de waardy deezer Aanmerking te oordeelen.

De Redeneering van HULSHOFF, ter staaving van het wonderdaadige, mist alzo, onzes oordeels, die vastheid, dien klem, en dat ongedwongene, 't welk vereischt wordt ter overtuiging. Zo wy dan de werkingen des Badwaters als natuurlyk beschouwen, verbeelden wy ons echter daarom niet te behooren onder de zulken, die in alles volgen *den toonstellenden smaak der Hedendaagsche Verfuftelingen* (bl. 107.); wy behoeven ons niet te pynigen om het wonderdaadige af te weeren, zodra het ons niet bevreemd dat de natuur in het Joodsche Land, even eens als in andere streeken des Aardbodems, gewerkt hebbe. Waarlyk, Leezer, wy zyn 'er verr' af Euangelische Wonderen te verzwakken, of wech te redeneeren, Wonderen door den Heiland bedreven, of door Gods Almagt gewrocht, ter staaving en verbreiding van de Leere des Heils. Hier, echter, is een Verschynzel, 't welk wy zeer gereed, als een natuurlyk Verschynzel, zouden gelooven, zo wy het in deeze of geene Reisbeschryving lazen; een Verschynzel, 't welk ons ook geenzints, 't geen men anders natuurlyk had mogen verwachten, door den Euangelist als Wonderdaadig wordt voorgesteld, en waarvan het in geenen deele zeker is, wanneer het Wonderdaadige begonnen zy, wanneer het opgehouden hebbe. —— Zonder duidlyke blyken, derhalven, van gepaste en gewigtige *Bedoeling* aan te treffen, vinden wy geen redenen om het Wonderdaadige in de beroering des Badwaters te erkennen; en 't geen HULSHOFF, nopends het *Overeenkomstige*, *Betaamlyke* en *Hoogwaardige*, heeft aangewezen, is te gezocht, en rust te veel op gissingen, dan dat het voor ons eene overreedende kracht zou bezitten. —— Misschien behooren wy tot die *verwaande onkundigen, door welken zulke aanduidzelen voor beuzelagtig worden uitgekreeten, geenzints bezeffende, hoe alles hier geschiedde met een oogmerk, om gepastlyk te werken op de gemoederen der Jooden die toen leeften* (bladz. 110.)

Over 't geheel zullen de Leerredenen, in dit Tiental vervat, met genoegen en vrucht geleezen worden door

allen die waare *ſtichting in den Geloove* zoeken; doch de Redenvoering, *over het ſterven van Jeſus*, zal, verbeelden wy ons, niet de gewenschte indrukken veroorzaaken by Leezers, die, hoe zeer doordrongen van het ontzaglyke en veel betekenende van dat ſterven des Heilands, hoe zeer bewonderende de liefde van God en zynen Zoone, en eerbiedig erkennende, dat dezelve alle verſtand te boven gaat —— echter niet kunnen aanneemen, dat zy hunnen Heer in die oogenblikken hebben te beſchouwen, als in eenen ſtaat van geestlyke dood en verdoemenis —— als torſchende de ophooping aller ſchulden; treedende in onze plaatze, belaaden met de wanverdienſten der hoonende oneerbiedigheid van alle zondige menſchen, van den eerſten Adam, en zo veelen van hem afſtammen. —— En alzo belaaden, bovennatuurlyk lydende, door de ondervinding van de afſchuwlykheid aller zonden, en van de kracht der Godlyke afkeerigheid, ter geheele voldoening aan het hoogſte Recht, beproevende aldus de Verſchrikkingen des Almagtigen, de verſchrikking van den Eeuwigen dood (bladz. 208.) Ten ſlotte zullen wy nog een kort uittrekzel geeven van de Leerreden, getyteld: *De Opſtanding verdedigd tegen de Sadduceërs.*

De geheele Redenvoering is opzetlyk geſchikt ter verklaaring der duistere Redenwisſeling, voorkomende by Lukas XX: 27—38. Ter Verklaaring wordt eerst berigt gegeeven aangaande de gevoelens der Fariſeeuwen en Sadduceeuwen, in de dagen van Jeſus. Daarna wordt de Tegenwerping voorgedraagen, en eindelyk de Antwoorden des Verlosſers ontvouwd.

De Fariſeeuwen redenkavelden niet wysgeerig over de Onſtoflykheid van de Ziel; verbeeldende zich de Zielen als Schimmen, hebbende de gedaante van aardſche Lichaamen. Het denkend wezen onderſcheidden zy echter van het grof bekleedzel, en oordeelden dat de Ziel overbleef naa de ontbinding van 't verganglyk Vleesch. De Zielen gingen over in den *Scheol*, in den *Hades*, niet *Graf* of *Helle*, maar *Waereld der Zielen*, *Gewest der Dooden*, *Ryk der Afgeſtorvenen.* —— Hier kwamen de Zielen van Vroomen beide en Godloozen; Elenden en Genoegens waren hier niet minder ſterk dan op den Aardbodem. —— Doch de Rechtvaardigen waren afgeſcheiden van de Onrechtvaardigen. De Oorden waren niet verre verwyderd, waarin beiden zich bevonden; blykende dit uit de Ge-

ly-

lykenis van den Ryken Man en Lazarus. De Vroomen werden beloond, zynde in den *Hades* gelukkiger dan op Aarde, bevryd van Smart en Zorgen, en ſmaakende Rust en Genoegen. Echter hoopten zy nog op eene beloofde Verlosſing of Opſtanding, eene verdere Opklimming tot de volle heerlykheid der Hemelſche vreugde, welke zou voorvallen in de dagen van den Mesſias. Met hunne denkbeelden hierover, werden vermengd veelerley dwaalingen; Schriftgeleerden leerden, ten tyde van Christus, een wederkeer tot afgelegde lichaamen, om te verzamelen in Judea, en aldaar te leeven in een Koningryk van Gerechtigheid, onder het genot van aardſche zegeningen. Hier uit ontſtonden zonderlinge Vraagſtukken — en veelen zelfs waren Voorſtanders van de Leer der Zielsverhuizinge in andere Lichaamen.

De Sadduceeuwen erkenden wel het beſtuur der Voorzienigheid, maar agtten alle de vergeldingen bepaald tot het tegenwoordige leven. Zy ſteunden voornaamlyk op de Wet van Moſes, waarin, naar hun gevoelen, niets voorkwam, wegens een toekomenden ſtaat. De Ziel was geen onderſcheiden geestlyk wezen, maar het leven was verbonden aan het Lichaam, en de gedagten niets anders dan de wyziging der ſtoffe. De Ziel verging met het Lichaam. Het leven werdt uitgebluscht, en de perſoon gantschlyk verdelgd. Overeenkomſtig hiermede, beweerden de Sadduceeuwen, dat de Engelen niet beſtonden als geestlyke Zelfſtandigheden, maar dat het waren, onmiddelyke Werkingen der Almagt, of Verſchynzels, die vergingen by het verdwynen, zonder eenig onderſcheiden beſtaan over te laaten. Zy ontkenden het aanwezen van den *Hades*. Zy lieten geene Opſtanding toe. God kon wel op nieuw Menſchen ſcheppen uit het ſtof der Aarde, volkomen gelyk aan dezulken die voormaals geleefd hadden, maar de Almagt was niet bekwaam, om leven, kennis en gevoel, te doen overblyven, zonder den toeſtel van Lichaamen, zo als zy dezelve door hunne Zintuigen gewaar werden.

Geen wonder, dat zy 'er op uit waren, om aan te vallen op de Leere der Opſtanding, waar door zy de Fariſeeuwen, wier gevoelens ook verbasterd waren, meermaalen verlegen maakten. —— Zy wilden nu ook eens beproeven, of zy onzen Heer, die eén voorſtander was van een toekomenden ſtaat, in 't naauw konden brengen; ſtellende ten dien einde de *Tegenwerping* voor, welke,

naar aanleiding der woorden, door HULSHOFF, met eenige gepaste aanmerkingen, voorgedraagen wordt, waarop hy het tweevoudig Antwoord des Heilands ontwikkelt.

Eerstelyk lost Jesus de zwaarigheid op. *De Kinderen dezer Eeuwe trouwen*, enz. Voor hun, die in de Opstanding (volgends de Fariseeuwen een onderscheidend Gunstgenot) zouden deelen, zouden 'er geen natuurlyke oorzaaken zyn van sterven, en 'er geene Kinderen verwekt worden, om de plaats der Overlydenden aan te vullen — die zaaken zouden dus ophouden, welke de gevolgen zyn van Huwlyken hier op Aarde, ter onderhouding der Geslagten. — *Zy kunnen niet meer sterven, want zy zyn den Engelen gelyk;* dit laatste vat HULSHOFF op, niet als een Bewysrede, maar als een Byvoeging en aanpryzende Opheldering: „zy zyn namelyk den Engelen gelyk." Deeze gelykstelling met de Engelen was voor de Fariseeuwen zeer geschikt om verhevener gedachten te vormen wegens den staat der Opgewekten — en de Sadduceeuwen hadden nimmer het aanwezen van Engelen bestreeden, door het voorwenden der noodzaaklykheid van ongerymde Verbindtenissen; zo dat ze dit bezwaar nu ook even weinig konden aanvoeren tegen de Opstanding der Menschen, — die, *Kinderen der Opstandinge*, niet, gelyk hier op Aarde, sterflyke Kinderen zyn van sterflyke Ouders, maar *Kinderen Gods*, of, als opgewekten, geenen anderen Vader hebben dan den Onverderflyken.

In de tweede plaats bewyst Jesus het aanwezen van den *Hades:* want de Sadduceeuwen konden zeggen, dat het voorgestelde bewys aanneemlyk zoude zyn, indien 't aanwezen van den *Hades* geene loutere hersenschim ware. — De Zaligmaaker gebruikt ten dien einde een *Argumentum ad hominem;* hy doodt de tegenstreevers met hunne eigene redenen. Zy hielden Moses in waarde. Moses had God den volke bekend gemaakt, *als den God Abrahâms*, *Isaaks en Jacobs*. Zo noemden zy ook den Allerhoogsten, en daar op zegt de Zaligmaaker, dat het zeer ongerymd was, den Allerhoogsten den God Abrahams, enz. of een begunstiger van Abraham, enz. te noemen, en tevens te stellen dat Abraham, enz. niet in den *Hades* nog aanwezig was — dewyl, in dit geval, alle betrekking zou opgehouden zyn.

Sommigen zullen zeggen, dat God kon gezegd worden de God Abrahams te zyn, voor zo verre hy eertyds de begunstiger van Abraham geweest was, offchoon Abra-

ham

ham nu ware vernietigd. — Zo dat Jesus meer getrokken heeft uit de woorden dan 'er eigenlyk in lag opgesloten. HULSHOFF heeft dit, ter zaake, aangemerkt, en zich niet vergenoegd met zich te beroepen op de onteilbaare wysheid van den Spreeker, en op de verstomming der geoefende Tegenstreevers, maar het volgende ter opheldering aangevoerd, waarover wy den Leezer zullen laaten oordeelen. — „ De bloote benaaming van *God* „ *Abrahams*, enz. komt dikwyls voor in het O. V.; dit „ was overbekend; het bewys van Jesus is ook daarop „ niet gegrond, maar op de geheele samenvoeging, juist „ zo als dezelve voorkomt in het gesprek met Moses — „ *in den Doorneboscb.* Hierin ligt de groote nadruk. „ *Marcus* heeft dit opzetlyk aangevuld. Men moet zig dus „ niet bepaalen by het 6de vers des 3den Hoofdstuks van „ *Exodus*, maar die woorden inzonderheid verbinden met „ het 14de en 15de vers, waarop by *Lukas* ook gewezen „ wordt, door het woord *Heere;* zynde hetzelfde als *Jehova* in het O. T. — Na dat zich God aan Moses „ had voorgesteld als den God van die Aardsvaders, „ vraagde de Profeet nog nader, — onder welke benaaming hy dien God moest voordraagen aan de Kinderen „ Israëls. Hierop kreeg hy ten antwoorde: eenen Hebreeuwschen naam, betekenende *Ik ben, die ik ben* — „ of — *zal zyn* — en God gelastte aan Moses, Hem, „ in zyne taale, te noemen *Jehova*, of *eeuwig-leevende*, — „ *altyd zynde — die is, die was, en altyd blyven zal dezelfde.* Met deeze benaaming van *Heere*, of *Jehova*, zou „ Moses ('t geen zeer aanmerklyk is — zou hy) onmiddelyk samenhegten de voorige benaaming van — „ *Uwer Vaderen God, de God van Abraham, Isaak en* „ *Jacob* — en daar by den volke te kennen geeven, „ dat die saamgevoegde benaaming, in haar geheel, Gode „ altoos zou behaagen, en bestendig in gebruik moeten „ blyven. — Zo dat zy God moeten aanbidden, als „ zynde weleer de Begunstiger van, en *behoudende onveranderlyk* die betrekking tot, Abraham." — Dit heldert alles op, naar de meening van HULSHOFF, en alzo kon God gezegd worden *een God der levenden, en niet der dooden*, als zynde nog de Beschermer dier Aardsvaders, *die Gode leefden*, offschoon zy dood waren ten opzigte der levenden in den Vleesche.

Maar kon God die saamgevoegde benaaming niet rechtmaatig draagen, mede uit hoofde der Zegeningen aan

Abrahams nageflagt, en aangemerkt worden als nog *weldoende aan de Vaderen*, door het begunftigen der Kinderen? —— HULSHOFF erkent die bedenking als rechtmaatig, mits men toeftaa, dat die Aardsvaders, naa hun affterven, *Gode nog leeven;* 't welk hy, door gepaste Aanmerkingen, nader uit één, en in een helder licht, zet. —— Uit welk alles dan blykbaar wordt, dat Jefus, zeer te recht, op de voorgeftelde wyze, de tegenwerping der Sadduceërs heeft opgelost, en hen gedrongen, om, zo zy zich zelven gelyk wilden blyven, en geene niets betekenende uitdrukkingen bezigen, ingevolge het gezag, door hun aan Mofes toegekend, eene Opftanding der Dooden te erkennen.

Leerredenen ter beftiering van opregte Christenen, by de tegenwoordige tydsomftandigheden. Door P. H. VAN LIS, *Predikant te Tholen. Te Utrecht, by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8vo. 323 *bl.*

Onder de Leeraars, uitmuntende in bekwaamheid, in meer dan één opzigt, mogen wy Do. VAN LIS rangfchikken. Zo wel de keuze van onderwerpen, als de manier van behandelinge, zal den byval wegdraagen van alle de zodanigen, welke in het leezen van deeze foort van Schriften belang ftellen. Hoewel deeze Leerredenen, in de tyden, de jongfte Omwenteling kort voorgaande of volgende, wierden uitgefproken, en op die tyden doelen, heeft de Spreeker zich zorgvuldig gewagt, om de heerfchende gefchillen op den Predikftoel te brengen. VAN LIS, naar uitwyzen van zyne Schriften, behoort tot die Vaderlanders, welke niet door hevig uitvaaren tegen anders-denkenden, maar door gemaatigde raadgeevingen, de goede zaak tragten te bevorderen. „ Ik betreure (fchryft hy in zyn Voorberigt) het aan„ zyn van tegenftrydige gevoelens en belangen, van par„ tyzugt en verbittering, in ons weleer vereenigd en „ door eendragt vermogend Vaderland; ik wenschte dat „ 'er geene partyen waren, dat alle inwooners van Ne„ derland zig onder den ftandaard van bedaarde, ver„ lichte, opregte, *Godsdienftige* Vaderlandsliefde veree„ nigden, om dat te beyveren en ten fpoedigften in het „ werk te ftellen, wat in de omftandigheden, waar in „ onze eigen' verkeerdheden en het aanbiddelyk beftuur „ der

„ der hooge Voorzienigheid ons gebragt hebben, *moge-*
„ *lyk* nog, althans *eeniglyk*, tot ons behoud zou kunnen
„ dienen —— zo dat niet gebeurt, zo Godsdienst en
„ *waare* Vaderlandsgezindheid Neêrlands Burgers niet
„ vereenigen en heiligen, befchouw ik de gemeene zaak
„ volftrekt verloren, en alle mogelykheid tot herftel ge-
„ heel afgefneden!"

Een Tiental Leerredenen is in deezen bondel bevat. De acht eerften flaan onmiddelyk op de bedoeling, op den titel aangekondigd; de twee overige kunnen als eene Toegift befchouwd worden; loopende de eene over den gezegenden Oogst van den jaare 1795, de andere over den zwaaren Storm, in November diens jaars voorgevallen. De achtfte Leerreden zou den Redenaar aanleiding hebben kunnen geeven ter behandelinge van het gefchil, raakende de affcheiding van den Godsdienst van den Staat — „ en
„ of de Kerk zoo met den Staat zy verbonden, dat een
„ heerfchende en openlyk bevoorregte Godsdienst in
„ Neêrland nodig en voordeelig zy?" Want, gelyk VAN LIS te regt aanmerkt, „ hoe bondig toch dit ftuk ook
„ mogt behandeld worden, het zou niet zonder den
„ fchyn van partydigheid door een Leeraar in het her-
„ vormd genootfchap kunnen gefchieden: —— behalven
„ dat (vervolgt hy), indien het *Wezen van het Chris-*
„ *tendom* in ons Vaderland maar als noodzakelyk er-
„ kend, omhelsd, en beleefd, indien de *invloed van den*
„ *Christelyken Godsdienst* tot volksverbetering en regeling
„ met ernst te hulp geroepen wierd; dan zag de Chris-
„ tenvaderlander toch dat gebeuren wat hy tot behoud
„ van het Gemeenebest zoo vuurig wenscht; en dan zou
„ 'er ook niets gedaan worden wat tot afbreuk van het
„ waare Christendom kon ftrekken." In denzelfden zin doet VAN LIS nog deeze betuiging: „ Ik zal voor het
„ tegenwoordige van onzen hervormden Godsdienst in
„ het byzonder niet fpreeken —— fchoon voor my zel-
„ ven volkomen overtuigd, dat de leere van ons ge-
„ nootfchap ééne der naastkomende is aan den zuive-
„ ren, egten, Godsdienst des Bybels; en zoo menigmaal
„ verheugd en dankbaar, dat die byzondere Godsdienst-
„ leere in myn Vaderland gevestigd was, en daar open-
„ lyke befcherming en aanmoediging vond, het geen ik
„ altoos als een der grootfte voorregten onzer natie be-
„ fchouwd heb —— wil ik egter gaarne bekennen, dat
„ die niet geheel zy zonder afwykingen van de eigene

„ lee-

„ leere der H. Schrift, dat 'er vooral veel menſchelyke
„ by het prediken en handhaven van dien Godsdienst
„ plaats had, dat niet was in den eigen Geest des Chris-
„ tendoms; gelyk toch al wat menſchelyk is getuige-
„ nis van het menſchelyke draagt — en ik treede hier
„ dus niet op (zegt hy) als een voorſtander van dat
„ Christen-genootſchap, waar toe ik my anders eene
„ eere rekene te behooren, en 'er het leeraarambt in te
„ bedienen; maar *alleen* als een voorſpraak van den
„ Christelyken Godsdienst die in den Bybel gepredikt
„ word, en die de menſchen ook tot waardige burgers
„ van den Staat heiligt." Wy hebben ons de moeite des
afſchryvens van deeze pasſagien wel willen getroosten, om den Leezer over de denkwyze van VAN LIS eenig denkbeeld te doen vormen, en hem alzo in 't algemeen te berigten, wat hy in deeze en andere Leerredenen hebbe te verwagten; welke, over 't geheel, van een zaaklyken, ernſtigen, inhoud zyn, voorgedraagen in eenen ſtyl, meer beſchaafd en zuiver, dan men in een aantal Kerkelyke Opſtellen aantreft.

Om nu nog iet meer bepaalds van des Kerkleeraars manier van voordragt te melden, lust het ons, iets over te neemen uit de Leerreden, gedaan by gelegenheid van een zwaaren Storm, naar aanleiding der woorden *Pſalm* CIV: 3e: *die op de vleugelen des Winds wandelt.* Hy leidt daar uit vier Stellingen af: *Jehova is de Heer der ſtormende winden.* —— *Jehova vertoont zig gedugt in den ſtormwind.* —— *Jehova is teffens by den ſtormwind wys en goed.* —— *Jehova weet door de ſtormende winden volken en menſchen te ſtraffen en te zegenen.* Van de geweldige verſchynzelen van den ſtormwind zelven, en de uitwerkzelen, die hy niet zelden, te water en te land, heeft, doet de Eerw. VAN LIS de volgende teekenagtige beſchryving. „ De lugt, eerst dyzig en ſtil, begint on-
„ ſtuimig te worden —— de wind ſteekt op, en van oo-
„ genblik tot oogenblik vermeerdert zyne kragt ——
„ zwarte wolken jagen voort met een' telkens aanwak-
„ kerenden ſpoed, nog zwartere volgen haar: de dag
„ omkleed zig met een kwaadſpellend vaal, de nagt
„ hult zig in het akelig pikdonker. —— Nu breekt de
„ ſtorm geweldig los. Zwaare ſtammen buigen en ſlin-
„ geren als het dunne riet, groote takken breeken af met
„ een geweldig gekraak, overoude boomen zelfs, die van
„ vorige eeuwen heugen, worden met wortel en al uit

„ den

„ den grond gerukt. De veldgewasſen worden gezweept „ door den jagenden wind, wat afgemaaid ligt verheft „ zig hoog in de lugt in een dwarrelſtroom, en word „ heinde en ver van een verſpreid. —— Huizen en da- „ ken voelen zig door den loeienden ſtorm geteisterd; „ alles beeft en kraakt, de voortgejaagde plasregen klettert „ vreesſelyk tegen wanden, deuren en glasvengſteren. — „ In het vliegend zwerk flikkert by wylen een bleek „ verſchrikkend weerlicht, of eensklaps vaart een felle „ blikſemſchigt ten dik gepakte wolken uit, en een ra- „ telende donderſlag doet, nog boven het geloei van den „ Orkaan, het al in 't ronde waagen.

„ Nu ryst, in laage landen, de golvende rivier, of de „ woelende Zee, tegen dyken en dammen op. Geheele „ ſtukken worden door den geweldigen aandrang van het „ water weggerukt: ieder oogenblik klimt de vloed hoo- „ ger, en perst ſterker aan: ieder oogenblik ryst de angst „ der zaamgevloeide aanſchouwers, wier pogingen ter „ hulpe niets kunnen baaten — daar bezwykt de ſcheid- „ muur! Zie! het invliegend water rukt alles voor zig „ heen, en ſleept alles mede in den ongeſtuimen vloed! — „ Nu ſtorten huizen en ſchuuren in, of ſteken de geteis- „ terde daken treurig ten golven uit. —— Het ver- „ ſchrikte vee word beloopen door den aanrukkenden „ vloed, ſlaat vergeefsch aan 't vlugten, en ſmoort wel- „ haast onder een bang geluid in de klimmende golven „ — bevende, ziet de mensch den aanſnellenden ſtroom, „ bevende, vlugt hy op het dak zyner wooning, of ylt „ naar de gebroken' dyken, of werpt zig met zyn gezin „ in een dobberend vaartuig, zonder iets van have of „ goed te kunnen redden. —— Meenigmaal mag 't hem „ zelfs niet gebeuren zyne waardſte panden te behouden, „ de vloed overvalt zyn wooning, naauwlyks ontwor- „ ſtelt hy zelf het prangend doodsgevaar; en nu hoort „ hy zonder te kunnen redden den noodkreet zyner ver- „ drinkende gade, zyner ſmoorende kinderen; dan ziet „ hy, wanhopig en met wringende handen, nevens de „ wrakken zyner ingeſtorte hutte en zyn bedorven huis- raad, de lyken zyner geliefden in den vloed omdry- ven, en zyn bekneld hart voelt dat hy alles verloren heeft. —— Nu waaren koude en honger en gebrek over de verdronkene landen, en roepen luide en ker- mende der tederhartige menschlievendheid toe, ach! denk aan ons! en kom ons toch ter hulpe? Nu is ten

„ zelf-

„ zelfden tyde de Zee in eene woedende beweeging —
„ hemelhoog verheffen zig haare baaren; dan spat het
„ schuim, dat in den duisteren nagt als het weerlicht
„ flikkert, tegen de zwarte wolken; en nu dalen zy
„ weder in diepe kolken neêr. —— Nu ryst het ranke
„ schip ten hemel, en zinkt dan weder ten afgrond, de
„ ziel der scheepslieden versmelt van angst, zy dansen
„ en waggelen als dronkene lieden, en alle hunne wys-
„ heid word verslonden. Masten en Stengen scheuren
„ met vreesselyk gekraak van een, en vallen overboord,
„ alles beeft en schud, de jagende wind scheurt de Zei-
„ len aan flarden, en giert door het lillend touwwerk,
„ Het Schip slaat vol waters, de kreet gaat op. ô God!
„ wy gaan ten gronde! en vaartuig en volk zinken weg
„ in het grondeloos diep, —— zo een magtige hand
„ niet sterker is dan het geweld der groote wateren. ——
„ Nu bonst de branding met het geraas van het zwaarst
„ geschut tegen de bevende oevers: zelfs in de ruime
„ baaïen en op de reeën staat de ontstelde Zee hemel-
„ hoog, de schepen worden van de zwaarste ankers weg-
„ gerukt, de dikste kabeltouwen breeken als vlas, en
„ schip en volk gaan in 't diep ten speelbal van wind en
„ golven strekken, of worden tegen rotzen en banken
„ aangeslagen en verbryzeld.

„ Maar nu spreekt de Godheid, het is genoeg! en de
„ storm gaat liggen. —— Het zwerk scheurt, en zyn
„ vaart word minder. Hier en daar breekt het helder azuur
„ door, hier en daar vertoont zig een enkele star tus-
„ schen de langzamer dryvende wolken, by dage laat
„ zig de liefelyke Zon van tyd tot tyd weder zien: ter-
„ wyl onder dat alles het geblaas van den wind meer en
„ meer verzwakt. —— Allengs krygen eindelyk lugt en
„ water hunne kalmte weder, en de by het leven ge-
„ spaarde mensch haalt na zoo veel angsten en schrikken
„ ruimer adem."

Wy twyfelen niet, of veelen, die in ernsthaftige zaa-ken, in een getooiden styl voorgedraagen, behaagen vin-den, zullen, in een uur van godsdienstige Afzonderinge, van de opstellen van den Eerw. VAN LIS, met genoegen en voordeel, kunnen gebruik maaken.

De

De Geschiedenis van Jozef voor Kinderen. Door WILLEM VAN OOSTERWYK HULSHOFF. *Uitgegeeven door de Maatschappy:* Tot Nut van 't Algemeen. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, *en te Deventer, by* J. H. de Lange, 1796. *In 8vo.* 134 *bl.*

Te regt beschouwde de verdienstlyke en bloeiende Nederlandsche Maatschappy, ter Zinspreuke voerende: *Tot Nut van 't Algemeen*, de Geschiedenis van JOZEF, „ door alle tyden heen, als eene der belangrykste en „ byzonderste, welke in den Bybel voorkomen." Geen wonder, derhalven, als volmaakt instemmende met haar plan, dat zy dit Onderwerp, als eene Prysstoffe, ter behandelinge voorstelde. Zy vorderde daar by van de Prysdingers, „ niet alleen, dat zy de Geschiedenis van „ JOZEF voor de Jeugd zouden schetsen; maar dat zy „ tevens het Land, waar dezelve is voorgevallen, als „ mede de Karakters der persoonen, onderscheidenlyk „ zouden voorstellen; moetende de Zedeleer, uit de ge„ beurtenissen en lotgevallen getrokken, zo wel tot ver„ betering der jeugd, als tot vermeerdering van derzelver „ kunde, verstrekken." Een aantal van niet minder dan dertien Stukken, der Maatschappye toegezonden, toont de belangneeming van het schryvende Publiek in de voorgestelde stoffe. Het leezende Publiek, vooral de Jeugd, wenschen wy geluk, zo met den voortreffelyken arbeid van wylen den uitmuntenden WILLEM VAN OOSTERWYK HULSHOFF, als met de keuze der oordeelkundige Keurmeesters over de ingekomene Opstellen. Zo ter voedinge van den leeslust, als ter voldoeninge aan de gestelde vereischten, dunkt ons HULSHOFF het doel volmaakt getroffen te hebben. In zyne manier van behandelinge schikt hy zich, op eene zeer gepaste wyze, naar de kinderlyke bevattingen. Een Schoolmeester, op een voornaam Dorp, hadt de gewoonte, naa dat de overige kinderen na huis gegaan waren, zyne tien kostkinderen, vyf Jongetjes en even zo veele Meisjes, geduurende de wintersche avonden, over de eene of andere leerzaame geschiedenis te onderhouden. Naa veele andere Vertellingen valt de Meester op de gedagte om den leevensloop van JOZEF te verhaalen. Hy volvoert die taak in twaalf avonden. Terwyl hy zelve altoos de voornaame Spreeker is, vallen hem de kinderen, nu en dan, met Vraagen of Bedenkingen

in de rede, welke aanleiding geeven tot oplosfing van zwaarigheden, of tot het voordraagen van nutte aanmerkingen. Zie hier iets ter proeve. De Meester verhaald hebbende, hoe JOZEF het Land *Gofen* aan zyne Familie ter bewooninge gaf: „ Dat was altemaal heel braaf, „ (zegt „ HEINTJE;) maar, als ik JOZEF geweest was, zou ik „ toch myn' Vader en myne Broeders nog anders ver- „ zorgd hebben.

„ Mr. Hoe dan, HEINTJE! zyt gy nog niet te vrede „ over JOZEF, nu hy zyne heele Familie eeten geeft, „ en in *Gofen* laat woonen?

„ HEINTJE. Neen, nog niet recht, de Heer van gansch „ *Ægypte* moest zyn' Vader en Broeders voordeelige „ ambten of bedieningen gegeeven hebben, *zo* dat *zy*, „ als groote lieden, op hun gemak konden leeven, zon- „ der veel te werken, of langer achter de fchaapen te „ loopen.

„ Mr. Uwe meening is goed; maar, by nader bezien, „ zullen wy merken, dat JOZEF geen kwaad deed, met „ zulks na te laaten, dat hy zelfs daarom gepreezen moet „ worden. Had onze JOZEF aan zyne bloedverwanten „ groote eerambten gegeeven, dan zou hy veele voornaa- „ me *Ægyptenaars* afgunftig en knorrig gemaakt hebben. „ Ook zou daartoe reden geweest zyn; want JAKOB en „ zyne Zoonen waren onbekwaam en ongefchikt voor „ zulke bedieningen. Zy hadden niet veel anders ge- „ leerd, dan akkerbouw en veehoedery. JOZEF zou, dus, „ bekwaamere lieden afgezet of voorby gegaan moeten „ hebben, 't geen onrechtvaardig ware geweest, en ook „ nadeelig voor den Koning en het Volk. —— Ieder, „ die een ambt of bediening te begeeven heeft, moet al- „ toos zoeken naar de kundigfte en bekwaamfte men- „ fchen, die het meeste nut kunnen doen. Hy mag „ zyne byzondere Vrienden dat ambt niet geeven, of zy „ moeten 'er even gefchikt toe zyn, als anderen; daarom „ moet ook niemand om een ambt verzoeken, waartoe „ hy geene bekwaamheden bezit, noch ook zyn best doen, „ om andere onkundige menfchen aan gewigtige bedie- „ ningen te helpen; zo zou men zyn Vaderland fchade, „ en zynen medemenfchen onrecht, aandoen.

„ Ook betoonde JOZEF eene zeer verftandige liefde, „ door zyne Vrienden herders te laaten blyven. Die le- „ venswyze was hun gewoon, en, door de gewoonte, „ aangenaam geworden. In 't veehoeden waren ze door-

„ kun-

„ kundig: daarin konden zy de *Ægyptenaaren* onderwyzen „ en helpen, dat was voor hun het beste en gemaklykste „ beroep. In andere, zwaare bedieningen, hadden zy „ weêr van alles moeten leeren, en waren dan nog benyd, „ bespot en uitgelagchen geworden. JOZEF leert ons dus, „ dat men zyne genegenheid voorzichtig moet bestuuren, „ en verstandig letten op ieders bekwaamheid, om alzo „ aan elk te geeven, dat hem past."

Daar dit Opstel, volgens de bedoeling der loflyke Maatschappye, tot een Schoolboek is bestemd, heeft men, om de onkostbaarheid te bevorderen, alleen in byzondere Afdrukken, in gr. 8vo., ingelascht het Schaduwbeeld, benevens eene Leevensschets van den Autheur, opgesteld door RINSE KOOPMANS, Opvolger, in het Leeraarampt, by de Doopsgezinden te Amsterdam, van wylen den beroemden ALLARD HULSHOFF, Vader van onzen waardigen Schryver, en slegts eenige weinige weeken de een naa den anderen overleden. Verscheide byzonderheden ontmoet men in die oordeelkundig gestelde Leevensschets, welke den vroeggestorvenen HULSHOFF, zo van de zyde van zyn hart als van die van zyn verstand, in een beminnelyk licht plaatzen.

Gedachten van den voortreffelyke CICERO, *over den Godsdienst, als Heiden en Wysgeer. Naar het Fransch. Te Amsterdam, by* H. van Kesteren, 1796. *In gr. 8vo.* 15 *bl.*

Wy vermelden alleen deeze Pamflet, als geschikt, om lieden, in de Oudheid onbedreeven, te doen zien, dat niet alle Heidensche Wysgeeren zo zeer vervreemd waren van de erkentenis eener eerste volmaakte Oorzaak aller dingen, als, uit vooroordeel, door zommigen wordt vermoedt. Voor 't overige is deeze Opgave zeer oppervlakkig, en konde ligt met eene reeks van voorbeelden vermeerderd worden.

Bericht, wegens de thans plaats hebbende Geneeskundige Inrichtingen, by de Nationaale Troupes der Bataafsche Republiek; waar by de Lyst van Geneesmiddelen, in 's Lands Magazyn in den Haag, voor handen, en eenige Geneeskundige Voorschriften, ten dienste van de Officieren van Gezondheid, by de Nationaale Armée. Door het Bureau van Gezondheid over de Armée en Hospitaalen der Bataafsche Republiek. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1796. *In gr.* 8*vo.* 118 *bl.*

Het heeft ons dikwils bevreemd, dat, by de sterke schreden, welke de Genees- en Heelkunde in onze dagen heeft gemaakt, en waaraan veelen onzer Genees- en Heelkundigen geen gering aandeel hebben genomen, de Geneeskundige verbeteringen by de Land en Zeemagt van den Staat, als ook by andere openbaare en byzondere Stigtingen of Bestieringen, eenen zoo traagen gang namen, of geheel agterbleeven. Nationaal is dit gebrek gewis niet, wat ook, ons min kennende, Buitenlanders mogen zeggen of schryven: nieuwigheden zyn voor ons zoo wel eene behoefte als voor alle andere Natien der Waereld. —— By de verandering der publieke zaaken in ons Gemeenebest, waar werkzaame en kundige Lieden nu gelegenheid hebben hier en daar zich zelven voor te doen, hadden wy voorts hoop, dat de bedoelde verbeteringen in het Geneeskundige der publieke Inrichtingen niet zouden agterblyven. Het verblydde ons, deeze onze hoop zoo spoedig vervuld te zien, en wy namen dus dit Bericht greetig ter hand, en kunnen de Leezers van ons *Maandwerk* verzekeren, dat wy het grootste genoegen onder het leezen gevoelden.

In het Voorbericht word ons gemeld, dat de uitvoering van deeze Inrichting, zedert den 1 Augustus 1795, reeds in volle werking is, en in allen opzichte aan de verwachting beantwoordt; eene omstandigheid, het Bureau waarlyk veel eere aandoende. Wy hoopen met grond, dat zoo verdienstelyke Mannen de zuinigheid niet te verre zullen laaten gaan; zy is by groote Inrichtingen dikwerf zeer schadelyk. De Berichten der Officieren van Gezondheid, zoo als deeze, uit het Fransch vertaald, hier worden genoemd, zien wy met verlangst te gemoet; zy zullen zeker allernuttigst zyn: of eene

ver-

verstandig bestierende hand van den Uitgeever dikwerf niet nuttig daarby zoude zyn, laaten wy aan den tyd en de Bestierders over.

Onder de verscheidene zeer gewigtige Werkzaamheden van het Bureau, in vier Afdeelingen vervat, word in dit Bericht alleen van het inrichten der Posten der onderscheiden Officieren van Gezondheid, en het toezicht, dat deeze hunnen pligt behoorlyk waarneemen, gesprooken. Wy kunnen en willen hier niet al het gewigtige van dit Bericht uitschryven; niemand, die de eer der Geneeskunde ter harte neemt, zal het ongeleezen laaten. Wy zullen ons alleen tot eenige Aanmerkingen bepaalen.

De Instructien voor de Officieren der Gezondheid komen ons uitneemend wel berekend voor, en de magt, aan het Bureau gelaaten, om, naar tydsomstandigheden, veranderingen, byvoegingen, verbeteringen, te maaken, snydt alle aanmerkingen af.

Op pag. 39 begint het verslag over de Geneesmiddelen, en hierin zullen veele Leezers met de Leden van het Bureau, in zeer veele opzigten, niet instemmen. 'Er zullen ongetwyfeld Gezondheids-Officieren en anderen weezen, te onvrede, dat eene en andere hunner favoriet-remedies verworpen of weggelaaten zyn; en ons dunkt, dat men, in dit geval, ook niet al te gestreng moest zyn. 'Er behoort tyd, en ondervinding, en oordeel, en kunde, toe, eer een Genees- of Heelkundige zich zelven eene behoorlyke of gezuiverde *Materies Medica* kan zamenstellen. De Prælectiones en de Winkel bepaalen hier dikwerf al te veel; en wie is onfeilbaar? 'Er zullen veelligt kundige Officieren der Gezondheid zyn, die, in zommige catarrhale Ziekten, of derzelver gevolgen, een gedroogd ligt specerieagtig en tezamentrekkend Kruid, b. v. *Ysop*, zeer nuttig, en boven de *Catechu*, keuren; anderen zullen *Mel Rosarum & Conserva Rosarum* voor nuttiger, in zommige gevallen, houden, dan *Tinctura Castorei & Succini*, in andere. Maar *Catechu!* een middel met *Salep*, enz., in borstziekten een der voornaamsten, in deeze gevallen met Aluin, enz. verwisseld! Het *Emplastrum Vesicatorium* is toch, waarlyk, zamengesteld genoeg; en het moet niet oud worden. *Unguentum emolliens? & nervinum?* — Men duide ons niet ten kwaade, dat wy nog eenige aanmerkingen op de Lyst der Geneesmiddelen maaken.

De *Moschus*, een zoo enorm duur middel, en van zoo weinig en twyfelagtige werking! *Astragalus exscapus*: van deezen willen toch de nieuwere Waarneemingen niets weeten. *Radix Graminis*: hoeveel verschilt het afkookzel met dun bier? *Herba Hederæ terrestris siccata* is toch alleen voor Liefhebbers. *Aloe Socotorina* is geenzins de *Caapsche*; deeze, minder kragtig, word aan des niet kundigen daar voor verkogt. —— Nimmer zag Recensent van eenig Geneesmiddel, zoo wel in de Hospitaalen als in de particuliere practyk, meer misbruik maaken, dan van het *Acidum vitriolinum* en het *Nitrum*. —— De Opstellers van de Lyst der Geneesmiddelen hebben, in de daad, reguard genomen op de verschillende denkwyze van hun, voor welken deeze Lyst gesteld is; en, in zoo verre Recensent van hun verschilt, is zyne stem alleen die van een eenig man.

Wy kunnen niet voorby, hier nog een fraai gezegde der Opstellers aan te haalen, 't welk alle Waarneemers wel mogen opmerken. „ Wy speuren wel zeer „ naarstig alle zeldzaame Waarneemingen op, maar het „ zyn niet deeze, waartoe wy de aandacht der Officie„ ren van Gezondheid eeniglyk aanmaanen. Zy verza„ digen wel, boven anderen, de nieuwsgierigheid, maar „ brengen niet even zeer het grootste nut aan. Onze „ Waarneemingen zyn immers niet als slegte munten „ of domme handschriften, die alleen door haare zeld„ zaamheid waardye hebben," enz.

De Afdeeling, pag. 61 beginnnende, is vol gewigtige en voortreflyke bedenkingen. Wy herhaalen, dat ons dit Bericht een onuitspreekelyk genoegen heeft veroorzaakt, en wenschen, dat de Bewerkers nog lange jaaren die belooning van hun doel mogen genieten, welke zy zich in het slot van het Bericht wenschen.

De

De Vaderlandsche Historie van den Heere J. WAGENAAR *verkort, en met leerzaame Aanmerkingen, ten dienste der Nederlandsche Jeugd, uitgegeeven door* J. W. TE WATER, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerklyke Geschiedenissen te Leyden, en Historieschryver van Zeeland. Tweede Deel. Te Amsterdam, by* J. de Groot, G. Warnars; *te Leyden, by* S. en J. Luchtmans; *te Dort, by* A. en P. Blussé, *en te Harlingen, by* V. v. d. Plaats, 1794. *In gr. 8vo.* 308 *bl.*

Gelyk de Hoogleeraar TE WATER, in zyne Voorredens van het een en ander Deel des uitgestrekten Werks, de *Historie van het Verbond en de Smeekschriften der Nederlandsche Edelen*, welks laatste Deel wy zeer onlangs aankondigden (*), zich beklaagt over de beletzelen en hindernissen hem in de Uitgave vertraagende, zo doet hy ook in het Voorberigt van het tweede Deel deezer Verkorte Historie der *Vaderlandsche Historie* van den Heere J. WAGENAAR. Toen hy, eenige jaaren geleden, deeze Vaderlandsche Historie, alleenlyk ten dienste der Jeugd geschikt, begon te schryven en uit te geeven (†), hadt hy ten oogmerk dien arbeid met den meesten spoed te voltooijen. Dan een tusschenvak vol beletzelen deedt hem dit werk staaken, en kwamen 'er, gelyk hy, met waarheid, schryft, zedert dien tyd, zo veele andere Schriften van soortgelyken aart, ten dienste der Jongelingschap, in *Nederland* te voorschyn, dat het zyne, zonder eenig nadeel, wel scheen te kunnen agterblyven. —— Dan op zommiger sterken aandrang heeft hy dit werk wederom opgevat, met oogmerk, om hetzelve, zo GOD hem lust en kragten schenkt, zo dra mogelyk voort te zetten, en ten einde te brengen.

Van de voortzetting is dit tweede Deel een blyk; en sluit hy zyn kort Voorberigt met deeze Aanduiding: „ Valt dit Werk misschien eenen meer kundigen Leezer „ in handen, en bemerkt hy, dat ik hier en daar, voor„ al omtrent de gewigtigste Gebeurtenissen der zestiende „ Eeuwe, onder de Regeeringe van Keizer KAREL en „ Koning FILIPS voorgevallen, uitvoeriger was dan de „ voor-

(*) Zie, hier boven. bl. 412.
(†) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* VII Deels 1 St., 1785.

„ voortreffelyke WAGENAAR; hy verschoone myne uitstappen, en verblyde zich, met my, dat wy thans in de „ gunstige gelegenheid gesteld zyn om gebruik van een „ aantal schoone Gedenkstukken, te vooren onbekend, te „ kunnen maaken; terwyl ik niet van my verkrygen „ konde om den voornaamsten inhoud van dezelven voor „ de Nederlandsche Jeugd verborgen te houden."

Te aangeduider plaatze hebben wy van den Aanleg deezes Werks breedvoerig genoeg gesprooken, en de herinnering des Hoogleeraars, uit het korte Voorberigt deezes Deels bygebragt, geeft ons de weete van 't geen wy meer byzonder in het opgemelde tydvak te wagten hebben.

Het Elfde Boek, waar mede dit Deel begint, vermeldt den Oorsprong der Verwarringen, naa den dood van Graaf WILLEM DEN IV, en die Verwarringen zelve. — Het Twaalfde stelt ons de aandoenlyke Geschiedenis van JACOBA VAN BEYEREN voor oogen.

In het Dertiende zien wy den *Hoekschen* en *Kabbeljaauwschen* Twist herleeven; een schets van het diep verval van den Godsdienst en de Geestlykheid, met de beginzels der Hervorminge, met de daar toe medewerkende Staatsgesteltenisse; de verrigtingen van PHILIPS, *den Goeden* bygenaamd; omtrent wien de Schryver, diens Character kortlyk schetzende, betuigt: „ Wanneer wy den geheelen leevensloop van „ FILIPS, alle zyne bedoelingen en verrigtingen, met onzydigheid beschouwen, is het twyfelagtig, waarom hy den „ bynaam van *den Goeden* by zyn leeven verkreeg, en tot „ heden behieldt. Zyn onbepaalde heerschzugt vervoerde hem tot veelvuldige stappen van geweld en onderdrukkinge. Zyn gedrag omtrent Vrouwe JACOBA, de „ BREDERODES, en meer anderen, duldt naauwlyks verschooninge. De *Nederlanders* waren hem geen dank schuldig, dat hy hen, ten koste van zo veel goeds en bloeds, „ in menige buitenlandsche oorlogen hadt ingewikkeld. „ Zyn prachtig en wellustig leeven was van eenen verderflyken invloed op de Hovelingen en Landzaaten, en de „ steeds vermeerderende Graaflyke beden ledigden de „ beurzen der laatsten. Niemand echter kan den Hertoge „ den roem van een schrander vernuft, staatkundig beleid, „ en yver voor de Weetenschappen, betwisten. Indien „ ons Vaderland zoo groote verpligtingen aan deezen „ Vorst gehad hadt, als de Hoogeschool te *Leuven* en „ de Boekverzameling te *Brussel*, zou elk *Nederlander*,

„ met

„ met reden, nog den mond vol hebben van PILIPS *den* „ *Goeden.*" —— Voorts ontvouwt dit Boek de Bedryven van zyn Zoon en Opvolger CAREL VAN BOURGONDIE.

Dit wordt in het *Veertiende Boek* voortgezet. Waar wy zyn dood en Character, en den aanvang der Regeering van MARIA VAN BOURGONDIE, vermeld vinden; met aanmerkingen over het Privilegie door haar verleend, en de gevolgen haars Huwelyks met MAXIMILIAAN VAN OOSTENRYK; met den herleevenden twist tusschen de *Hoekschen* en *Kabbeljaauwschen*; haar dood, en de bedryven van MAXIMILIAAN.

Met het *Vyftiende Boek* opent zich het tooneel van het zogenaamde *Kaas- en Broodspel* in *Holland*; wy zien PHILIPS DEN II de Regeering aanvaarden: de woelingen in *Gelderland*, en *Friesland*, en *Groningen*. Naa diens vroegtydigen en onbetreurden dood, zien wy CAREL DE II, meer onder den naam van CAREL DE V bekend, te voorschyn treeden, en MARGAREET tot Landvoogdesse aanstellen; met de veelvuldige krygswoelingen van dat tydvak.

Dit vinden wy in het *Zestiende Boek* vervolgd, met vermelding, hoe zeer CAREL, in deeze Landen, de paalen van zyn Gezag te buiten ging. Naa diens vertrek na *Spanje* bleef MARGAREET algemeene Landvoogdesse. Onder de byzonderheden, by 's Hoogleeraars Voorganger WAGENAAR niet te vinden, ontmoeten wy hier deeze Geschiedkundige waarneeming: „ Volgens het getuigenis „ van een uitmuntenden Spaanschen Historieschryver, die „ ten tyde van KAREL leefde en deszelfs verrigtingen „ van naby kende; doch wiens Gedenkschriften eerst „ in den Jaare 1780 te *Madrid* in 't licht kwamen (*), „ hadt KAREL voorgenomen zynen Broeder FERDINAND „ naar de *Nederlanden* te zenden, zo dra hy in *Spanje* „ gekomen zou zyn. Men gaf voor, dat KAREL hier mede „ alleenlyk bedoelde, dat FERDINAND, op 's Konings „ naam, het hoog bewind over de *Nederlanden* voeren „ zou; doch de waare reden was, om voor te komen, „ dat niet misschien uit de tegenwoordigheid van zyn Broe- „ der eenige nieuwigheden in het Ryk gebooren wierden. „ Dit oogmerk ontdekte zich te meer, om dat Koning KA- „ REL, zo dra mogelyk, bevel gaf, dat PIETER NUGNEZ „ GUZMAN en ALVAREZ OSORIO zich van FERDINAND, „ wien

(*) JOANNES GENESIUS SEPULVEDA.

„ wien zy met liefde opgevoed en onderweezen hadden,
„ op ſtaande voet moesten verwyderen. Zy gehoorzaamden, doch tot hunne ſmerte. Elk, die hunne groote verdienſten kende, hadt 'er den mond vol van, en was verwonderd. Ook mishaagde het beſluit des Konings, om FERDINAND na de *Nederlanden* te zenden, waar toe hy echter, te *Aranda* gekomen zynde, mondelyk bevel gaf, en reeds te vooren last zondt aan den Kardinaal XIMINEZ, Bisſchop van *Toledo*, wiens dood, kort daar naa voorgevallen, zeer betreurd werd, zoo wegens zyne uitmuntende hoedanigheiden, als om dat de Koning, op het verzoek van WILLEM VAN CROY, Heere van *Chievres*, het bewind over *Kastilien*, door XIMINEZ met den grootſten roem waargenomen, ſtelde in handen van WILLEM VAN CROY, die op zyn hoogst twintig jaaren oud, en, 't welk den *Spanjaarden* vooral tegenſtond, een gebooren *Nederlander* was. Indien hun misnoegen over de bevordering van eenen vreemdeling in *Spanje* gegrond was, dan hadden zy geene reden om de klagten der *Nederlanderen*, over de aanſtelling van zoo veele *Spaanſche* Amptenaaren, onder de Regeering van KAREL en FILIPS, voor onbillyk te houden. Vreemd was het echter, dat KAREL, in den aanvang van zyn beſtier, zoo wel in *Spanje* als in de *Nederlanden*, door het benoemen van Vreemdelingen tot de gewigtigſte posten, zich by veele Inboorelingen gehaat maakte." —— Voorts ontvouwt dit Boek, langs welk een weg CAREL het wereldlyk bewind over 't *Sticht* kreeg, en ſchetst de Beginzels der Kerkhervorminge in de *Nederlanden;* den voortgang van den *Gelderſchen* Kryg; de Onlusten in *Overysſel*, en hoe *Friesland* aan den Keizer kwam; de Oorlog met *Frankryk*, en de zwaare Lasten daar uit voor den Lande gereezen. Terwyl CAREL Erfheer van *Overysſel* wordt. Ten deezen tyde, ſchryft de Heer TE WATER, „ deedt de Landvoogdesſe eene zwaare bede, ook aan die van *Holland* en *Zeeland.* Men maakte groote zwaarigheden om daar in te bewilligen. De *Hollanders* klaagden over 's Lands armoede, door vroegere Oorlogen en de tegenwoordige ſterfte onder het Rundvee veroorzaakt. De *Zeeuwen* zaten diep in ſchulden. De Advocaat VAN DER GOES vertoonde aan de Landvoogdesſe, hoe het minſte Kwartier van *Brabant* meer inkomſten hadt dan gansch *Holland*, dat klein en arm

„ was,

„ was, en zogt haar te doen begrypen, dat men aan dit
„ Land geen nieuwen last behoorde op te leggen, eer
„ het een weinig tot verhaal gekomen was. Al die ver-
„ toogen, hoe gegrond anders, deeden by de Land-
„ voogdesſe niets af, en zy rustte niet voor dat 'er
„ Geld kwam. En waar toe moest het dienen? Men
„ zeide tot onderhoud van het Krygsvolk, tot het op-
„ bouwen van het Slot *Vredenburg* te *Utrecht*, en ten
„ dienſte des Keizers op zyne reis na *Italie;* en het laat-
„ ſte ſchynt wel de voornaamſte oorzaak der gevorderde
„ Bede geweest te zyn. Na dat zy toegeſtaan was, ver-
„ trok de Keizer terſtond, met eene groote Vloot, welke
„ meest uit *Hollandſche* en *Zeeuwſche* Schepen beſtondt,
„ om zich door den Paus te *Bononie* tot Keizer te laaten
„ kroonen, gelyk in 't volgende jaar (1530), juist op KA-
„ RELS geboortedag, met groote pracht geſchiedde. Nu
„ wisten de *Nederlanders* waar hun Geld bleef, en onder-
„ vonden, dat de ſteeds aangroeiende Grootheid van hunnen
„ Heer den weg meer en meer baande tot vernedering,
„ armoede en buitenſpoorige afhanglykheid, van hun Va-
„ derland."

Zo gepast als in 't oog loopende die ſlotaanmerking des Hoogleeraars is, zo gezogt dunkt ons eene op deeze zelfde Bladzyde voorkomende, ſchoon hy 'er meer in ſchyne te ſtellen. Te weeten, vermeld hebbende, hoe uit eene naauwkeurige Beſchryving van 's Keizers Krooning, door een Man van aanzien in dien tyd opgeſteld, niet alleen bleek, hoe 'er geen kosten geſpaard wierden om aan die plegtigheid allen mogelyken luister by te zetten, laat hy 'er op volgen: „ Doch eene byzonderheid, in de-
„ zelve beſchryving uitdruklyk gemeld, trekt vooral on-
„ ze aandacht. Men eindigde den maaltyd, die, naar
„ den tyd gerekend, ongemeen kostbaar was, met dank-
„ zegginge tot GOD. Het blykt, derhalven, dat men
„ toen, by het houden der plegtigſte Maaltyden, geen
„ ſchande ſtelde in de openlyke erkentenisſe van de wel-
„ daaden van 's HEEREN gunſtige Voorzienigheid, aan
„ welke ieder ſterveling, een Keizer niet minder dan de
„ geringſte, ook voor 't genot van aardſche Zegenin-
„ gen, de eerbiedigſte hulde en dankbaarheid verſchul-
„ digd is."

Het Zeventiende en laatſte Boek, deezes Deels ſchetst den Voortgang en de Hinderpaalen der Hervorminge; den overgang der Landvoogdye op MARIA, Koningin Wedu-

we van *Hongaryen;* welke Plakaaten de Keizer gaf, belangende den Godsdienst, het Burgerlyk Beſtier en de Regtsoefeningen, en de Nieuwe Inſtructie voor het Hof van *Holland.* Wat *Holland* ten deezen tyde van de *Deenen* te lyden hadt. Ook komen hier de *Herdoopers* ter baane. De *Friezen* weigeren zekere bede van den Keizer te bewilligen, en verzetten zich tegen het Ontwerp eener Unie onder alle de *Nederlanden.* De nieuwe Onlusten met *Deenemarken*, de Onderneeming der *Gelderſchen* tegen *Groningen*, waar door ook CAREL DE V in 't bezit van *Groningen* en de *Ommelanden* kwam, ſluiten dit Boek en dit Deel.

Daar wy op den Tytel de Jaartekening van 1794 leezen, en wy thans 1796 ſchryven, zonder iets van een IIIde Deel vernomen te hebben, ſtellen wy vast, dat de Schryver nieuwe Belemmeringen gekreegen heeft, die hem lust of kragten benamen om dit Werk voort te zetten.

Proeve over het Patriotismus. Door HENRIK CHRISTOPH ALBRECHT. *Eerſte Deel. Uit het Hoogduitsch vertaald, en met Aanmerkingen vermeerderd.* Where we would wish to reform we must not reproach. TH. PAINE, *Rights of Man.* Part. II. *Te Amſterdam, by* Wesſing en van der Hey. *In gr. 8vo.* 251 *bl.*

Schaarschheid van Schriften, in 't *Nederduitsch*, over het Onderwerp, waar over zo veel geſprooken wordt, en dit Boekdeel handelt, het *Patriotismus*, bewoog den Vertaaler om dit *Hoogduitsch* Werk in onze Taal over te brengen. In zekeren zin kan 'er lof niet aan ontzegd, doch dezelve in ruime en overloopende maate daar aan niet alzins gegeeven worden. Anders ook zou de Vertaaler geene reden gevonden hebben, om, op een gedeelte, zo breede Aanmerkingen te maaken, als wy hier aantreffen.

Hoe zeer het eene welgegronde waarheid is, dat *groote* en *goede daaden* zeer veel van elkander verſchillen, en de eerstgemelde, van zekeren bygevoegden glans beroofd, het laatſte geheel derven, zal, egter, in de rechtmaatige beoordeeling van der Menſchen bedryven, altoos te letten vallen op de tyden, waarin zy leefden, op de omſtandigheden, waarin zy zich bevonden. Leggen wy

deeze maatſtaf ter zyde, wy loopen gevaar van eene verkeerde oordeelvelling, en hier aan maakt zich, onzes oordeels, de Heer ALBRECHT ſchuldig, in het eerſte gedeelte deezer Proeve.

In zyn tweede Hoofdſtuk, *Heldendaaden* ten Opſchrift voerende, toeft hy by het door veelen hooggeroemd bekend bedryf van DECIUS, daar deeze zich aan de onderaardſche Goden wyde. Hy bekent, „ dat, wanneer wy dit „ verhaal met onze verbeelding agtervolgen, wy verbaasd ſtaan over de grootheid waar mede de man zich „ zelf opofferde om zynen Volke den zegen te verſchaffen. Maar wat is het in den grond waar over wy verbaasd ſtaan?" —— Hier op vaart hy voort met aan te merken, dat de Heldendaad van DECIUS beſtondt in een zekeren dood in den mond te loopen, en voegt 'er by: De Dood van DECIUS was onnoodig, en moet toegeſchreeven worden aan eene zotte vlaag, veroorzaakt door het veragtlykst Bygeloof. Indien de Vryheid zyner Landgenooten afhing van het verderf, 't geen hy in den mond liep, moeten zy wel diep verzonken geweest zyn in de jammerlykſte ſlaaverny; de oorlog was in zichzelven onregtvaardig; de voordeelen, welke de Conſul door zyne zelfopoffering den *Romeinen* verſchafte, waren niet van dien aart, als een verſtandig Man zou wenſchen dat zy bezaten. Hun te regt te brengen van hun veragtlyk Bygeloof, was hun een beſtendiger en grooter voordeel doen. — In de *Griekſche Geſchiedenis*, merkt ALBRECHT op, is CODRUS „ een even bovenmenschlyk Man, die „ zyn leeven opofferde om zynen Volke den zegen te ver„ ſchaffen," en ſchryft dit bedryf te eenemaal aan Bygeloof toe.

Doch herinneren wy ons de evengemaakte algemeene aanmerking, dan zal ons de oordeelvelling van ALBRECHT niet juist voorkomen. Indien een Veldheer, in onzen tyd, op een Gezigt of een Orakelſtem afgaande, het voorbeeld van DECIUS of CODRUS volgde, wy zouden hem, en met het hoogſte regt, onder de Zotten en Zinloozen rangſchikken. Maar hoe veel verſchilt hier van niet het geval van een *Romeinſchen* en *Griekſchen* Veldheer, die zich van de waarheid der Openbaaringen, langs die wegen verkreegen, ten vollen overtuigd hielden? Wy, ſchoon overtuigd van de valschheid deezer grondbeginzelen, kunnen niet nalaaten de belanglooze zelfopoffering, om van hun Vaderland af te wenden wat zy des-

zelfs

zelfs hoogste ramp oordeelden, te bewonderen. 't Is de overtuiging hier van, en de daar uit volgende den Volke beweldaadigende beweegreden, naar welke wy de Zedelyke waarde van het bedryf met betrekking tot de Daaders moeten afmeeten.

Het volgend Hoofdstuk, *Beschaaving en Heldhaftigheid* getyteld, deelt in voorstellingen van gelyksoortigen verkeerden aart. Helden-eeuwen, merkt hy op, zyn altoos die van Onkunde en Barbaarschheid. Zulke Eeuwen kunnen alleen de dolle daad van MUCIUS SCÆVOLA doen toejuichen, schryft ALBRECHT, en brengt andere soortgelyke by, niet genoeg de tyden in aanmerking neemende, om een billyk oordeel te vellen. —— Wy denken nog ouderwets genoeg, als men 't zo noemen wil, om het geen hy wegens het Character van CINCINNATUS schryft niet te ondertekenen. Hy zegt, ten slotte, naa de bedryven deezes altoos hooggeroemden Mans vermeld, en niet in den gunstigsten dag gesteld te hebben: „ Zo men deezen „ waaren zamenhang der Geschiedenis overziet, vindt „ men noch de armoede van CINCINNATUS roemwaardig, „ noch reden om het vertrouwen te bewonderen, met „ welk zyn Party hem tot Dictator beriep. In de ge„ heele handeling is niets, dat Patriotismus genaamd „ kan worden, ten zy *Partygeest* Patriotismus heeten „ zal." Kan men, deeze oordeelvelling by de Geschiedenis vergelykende, nalaaten den Schryver te beschuldigen, dat hy, om den roem deezes *Romeins* te bezwalken, de zaak in een verkeerd licht stelt? 't Geen wy bewonderen in het Character van CINCINNATUS is de Braafheid en de Belangloosheid van een Man, in zeer schraale leevensomstandigheden, die geen voordeel wilde trekken van de hooge magt, met welke men hem bekleed hadt, om zyne bekrompene Leevensomstandigheden te verruimen, en Middelen te verkrygen, overeenkomstig met den rang, dien hy in het Gemeenebest bekleedde. Die bewondering van deezen *Romein* houdt by ons stand, hoe zeer wy ook de onregtvaardige en drukkende maatregelen der *Patriciaanen* wraaken en hoogst veroordeelen.

Voorts willen wy den Schryver gaarne toestemmen, dat de *Griekfche* en *Romeinsche* Geschiedenis overvloeit van partydige berigten, en maar al te zeer voorzien is van opgehemelde voorbeelden, strekkende om in Zede- en Staatkunde beide zeer verkeerde gevoelens in te boeze-

nen. Hier toe ftrekken 's Schryvers *Algemeene Aanrkingen* in het IV Hoofdftuk. Hoe veel waarheids toepasfings in de volgende bedenking. „ *Die Man heeft* zyn *Vaderland*, zynen *Staat of Stad*, *deeze of geene voordeelen verfchaft: hy heeft zyn Vaderland verrykt of vergroot.* Zo fpreekt men, zonder eens op de vraag te denken. *Op wiens kosten heeft hy dat gedaan?* Zelfs zyn de Lofredenaars gewoon Patriotismus te noemen, wanneer veroverzieke Vorften hun Gebied door Krygen vergrooten, of door Monopolien en Handeldwang hun Land poogen te verryken, om des te meer Oorlogen te kunnen voeren, en by hun leeven zo veel te vreeslyker, en naa hun dood des te beroemder, te zyn, zo lang tot dat de Gefchiedenis het waagt onpartydig te worden."

Het vyfde Hoofdftuk, dienende ter beantwoording der aage: *Zyn Daaden, die niet uit Eigenbaat verricht wor-, reeds daarom eerwaardig?* en het VIde, *Gevolgkkingen uit Waarneemingen* behelzende, zyn kort, doch atten veel goeds. —— Ons ftaat voor, veele jaaren geen, in een *Engelsch* Zedefchrift eene vergelyking gen te hebben tusfchen ALEXANDER DE GROOTE en *Straatrover*. Hier treffen wy, ten flot des laatstgelden Hoofdftuks, eene vergelyking aan tusfchen den ruk, dien de Gefchiedenis deezes *Macedonifchen* Helds akt in vergelyking met die van een het Menschn beweldaadigend Man. Naa meer algemeene aanrkingen over den indruk, dien *groote* en *goede* daaden op en geest en verbeelding maaken, die zeer gegrond , vaart ALBRECHT in deezervoege voort: „ Om egen over den grooten *Macedonifchen* Koning een oneduidend Mensch te plaatzen, welke de Wereldgechiedenis geheel overflaat, hoewel hy zeer veel geaan heeft dat *goed* en nuttig was, zullen wy veronerftellen, dat die Philofooph [dien hy te vooren inevoerd hadt, als niet naar den *fchyn* maar volgens en *aart der dingen* oordeelende] ons by voorbeeld it het leeven van den Heer POIVRE, die vóór twinig jaaren Gouverneur van *Isle de France* was, verelde, hoedanig dezelve daar den Broodvrugtboom en lle andere nuttige gewasfen, welke hy uit alle deen der Wereld zamenbrengen konde, aangekweekt eeft. Deeze voordgezette, verftandige en welwillene, werkzaamheid des verdienstlyken Mans kan ons

„ even

„ even zo belangryk worden als de Krygstochten en „ Heldendaaden van ALEXANDER. Ook kan de verhaa- „ ler onze verbeelding daar mede even veel bezig hou- „ den. Hy behoeft ons slechts de vrolyke groepen van „ welvaarende en vergenoegde Menschen te vertoonen, „ die zich, door de broederlyke voorzorg van den goe- „ den POIVRE, op een voormaals woest brok lands in „ hun aanweezen verheugen. Of, om het ons nog nader „ onder 't oog te brengen, kan hy ons een gestrand „ Schip doen aanschouwen, met het welk *Europeën* „ aan den barren oever geworpen worden, alwaar een „ ongastvrye woestyn en een knaagende honger op hun „ wachten zouden, indien daar niet eens een deelnee- „ mend gastvry Man geleefd hadt, die 'er genoegen in „ vondt, voor de behoeften van onbekenden te zorgen, „ en menschen, die misschien nog niet gebooren waren, „ verkwikking te bereiden.

„ Maar toch zal de gansche geschiedenis van het werk- „ zaam en veelligt langduurig leeven eens Weldoeners der „ menschheid onze opmerkzaamheid niet zo zeer bezig „ houden, als het kwaad dat een Verwoester of Vero- „ veraar in tien jaaren gedaan heeft. —— Zy is te een- „ voudig, deeze kleine historie des Weldoeners, en, de „ waarheid te zeggen, daar *is* reeds samenhang in. In „ het geheel heerscht ééne denkwyze en één gevoel. „ Dit kan ons niet lang genoeg bezig houden. Het wil- „ de dryven eens Veroveraars, wien alles te klein en „ te eng is, die weenen kan om dat 'er geen brug na „ de Maan leidt, gaat zo verre in grootte en uitgestrekt- „ heid, dat wy genoeg te doen vinden, om 'er slechts „ eenigen samenhang *in te brengen*. En zo vindt ons „ verstand bezigheid, terwyl wy onze oogen op de me- „ nigvuldige voorwerpen vestigen, en onze gevoelens „ op eene zeer menigvuldige en immer veranderende „ wyze aangedaan worden."

Met het VII Hoofdstuk komt de Schryver eerst tot zyne hoofdzaak, en handelt over de *Gezelligheid en Liefde tot zyne Geboorteplaats*. Alle Maatschappy, dit is de korte inhoud zyner opgave, merkt onze Schryver aan als gegrond op die onveranderlyke gesteldheid onzes bestaans, dat wy Menschen, op ons zelven beschouwd, ongenoegzaam zyn om ons geluk te bevorderen: de natuurlyke aandrift der Sexen tot elkander, en de liefde tot hun naakroost, welke het gevolg is hunner vereeni-

ging,

ging, hebben wy Menschen met alle andere Dieren gemeen; maar by het Menschdom worden deeze driften veredeld door gevoelens van standhoudende tederheid en redelyke toegenegenheid. Dit is de breede grondslag, waarop onze Vaderlandsliefde rust. En zal deeze, zyns oordeels, nooit bevorderd worden door uitwendige schitterende vertooningen, en voldoeningen aan kunstbehoeften; maar door het bedaard genot des Huislyken Leevens: en gevonden worden meest te heerschen waar deeze het algemeenst en evenmaatigst verspreid zyn, en waar eenvoudigheid van Zeden voorkomt, dat de Gezinnen het geluk niet zoeken buiten hun eigen kring.

Hier op grondt de Heer ALBRECHT het VIII Hoofdstuk — ten Opschrift voerende: *Bepaaling der Gezelligheid door Standen. Ydelheid.* Met veel klems toont hy, dat Rangonderscheidingen, Bevoorregte Standen, en Adel, nadeelig zyn voor de gevoelens van het waare Patriotismus: als uit eigen aart geschikt om de Grooten met trots en ydelen waan te vervullen, en de laagere Standen te verdrukken.

Zonderling zyn onzes Schryvers Aanmerkingen over de *Luxe*, in het IXde Hoofdstuk; en zyne niet algemeene Bedenkingen over de *Belastingen*, in het volgende, zal in ons Land in deeze Dagen de aandagt van veelen trekken. Zo ook het XIde Hoofdstuk, 't welk over de *Gilden* loopt. Dit moge, gelyk de Vertaaler aan den voet der bladzyde ons herinnert, meest op *Duitschland* slaan. Veel is 'er in, ook op ons Land toepasselyk. Waarlyk wy mogen met hem zeggen. „ Het Systema der Gilden is zo „ zeer op tyranny gegrond, dat een ieder van deszelfs „ deelgenooten van trap tot trap in den dwang, dien hy „ anderen mede helpt opleggen, eene zekere vergoeding „ en eene soort van bevrediging vindt voor 't geene wat „ hy zelve geleden heeft." — „ Door de Gilden wordt „ niets anders onderhouden dan misbruik en wederzyd- „ sche knevelaary. —— Het is door de weldaadige wer- „ kingen der Beschaaving en algemeene Verbetering der „ Zeden, door gansch andere Inrichtingen en verbeterde „ Schikkingen, dat zich de Menschheid allengs van de „ drukking van het yzeren jok der oude Barbaarschheid „ bevrydt. — De Geleerdheid en de Kunsten hebben zich „ in ons Vaderland (*Duitschland*) meestal van de oude ge- „ daante der Gilden ontdaan; [wy zyn nog zo verre niet in „ *Nederland*] onze naakomelingen zullen den tyd ook eens „ be-

„ beleeven, waar in zy vrye Handwerkers zien, wanneer „ ieder Man onder het Volk tevens Burger is, en alle „ de Zoonen des Vaderlands, der lange kindschheid en „ der ſtrenge tucht eindelyk ontwasſen, alleen aan het „ Vaderland behooren zullen."

ALBRECHT's Aanmerkingen over den *Godsdienst*, in het XIIde Hoofdſtuk, kunnen wy alleen in zo verre over 't algemeen goed en rechtmaatig keuren, als zy betrekking hebben tot Hierarchy, of de vastſtelling van zekere Stelzelleer met uitſluitende Burgerlyke voorregten voor de Omhelzers van dat Stelzel. Doch wy moeten ons van hem verwyderen als zyne denkbeelden daar heen loopen, dat het *Christendom* ſtrekt om het *Patriotismus* te verminderen, zo niet te vernietigen. Wy ſtaan toe, dat de *Christlyke Leer*, te regt beſchouwd en gekend, ſtrekt, om alle onregtmaatige Partydigheid voor ons Land, welke ons zou aanzetten om alle andere te haaten, en het belang des Vaderlands te zoeken ten koste van Regtvaardigheid en Menschlievenheid, te weeren: en, indien dit laatſte Patriotismus was, dan hadt het Menschdom alle reden om de vernietiging daar van te wenſchen: maar de geest des Euangeliums, welke de Liefde des Vaderlands met de Liefde tot het Menschdom zamenſtrengelt, en de Volken zo wel als byzondere Perſoonen onderwyst, *om anderen zo te doen als zy wenſchen dat hun geſchiede*, is zeer gunſtig voor rechtſchaape Vaderlandsliefde, voorkomt het misbruik daar van als een beweegmiddel tot een den naasten onderdrukkend gedrag, en geeft 'er de verdienſte van Zedelyke Deugd aan. De Vertaaler heeft eene Aanmerking geplaatst, bl. 128, welke ook daar heenen ſtrekt, om de misvattingen, waar toe de Schryver anders niet weinig aanleidings geeft, tegen te gaan. Want in dit Hoofdſtuk hebben wy reeds ſpooren, die aanwyzen, dat de Schryver niet gunſtig over de Openbaaring denkt, 't welk zich vervolgens min ingewikkeld voordoet.

Immers, naa, in het XIII of laatſte Hoofdſtuk des Eerſten Boeks, op eene alzins leezenswaardige wyze, over de *Staande Legers* gehandeld te hebben, ſpreekt hy, in het Iſte Hoofdſtuk des Tweeden Boeks, over den *Algemeenen Invloed der Staatsgeſteltenisſen*, op geene gunſtige wyze; en dan laat hy zich, in het II, III en IV Hoofdſtuk, die tot Opſchriften voeren: *Theocratie*, *Hierarchie*, en *Algemeene Aanmerkingen over de Theocratie en Hierarchie, met betrekking op het belang der Menschheid en op het*

het Patriotismus, in zulk een ongunstigen dag voor de Openbaaring, althans de *Mozaïsche*, zien, dat de Vertaaler te raade werd, die Hoofdstukken te vergezellen met juiste Aanmerkingen en Byvoegzelen, die van bl. 189-217 loopen. Het slot alleen neemen wy over. „ Het „ eigenlyke monster, waar op alles, wat onze Schryver „ ten laste van de gewaande *Theocratie* en van de *Hie*„ *rarchie* heeft, volmaakt past, is het *Despotismus*. „ Door dit woord verstaan wy *het misbruik dat de ster*„ *kere maakt van zyne magt over den zwakken*. Deeze *Pro*„ *teus*, die alle gedaanten aanneemt, die zich in alles „ mengt, *kent geene Deugd*, *maar alleen den wil van* „ *den Despoot;* daar aan moet alles dienstbaar zyn, zelfs „ de Godsdienst niet uitgezonderd. Wil de dwingeland „ kryg voeren, om het getal zyner slaaven te vermeer„ deren, of een ingebeeld ongelyk te wreeken, of eene „ ydele glorie te behaalen, dan moet de Priester dien „ Oorlog een heiligen Oorlog voor de zaak van God „ noemen; maar is de Despoot een wellusteling, die „ door zyne weelde 's Lands geld verspilt en de Zeden „ des Volks in den grond bederft, dan wordt de wel„ meenende en gemoedelyke Zedenleeraar met FENELON „ van 't Hof verbannen, en domme dweepers of schand„ vlekken van het Leeraarampt alomme bevorderd. In „ zulk een Staat toch staat het niet vry te gevoelen wat „ men wil, en nog minder te zeggen wat men gevoelt. „ Daar houdt de vrees aller harten gekluisterd, daar „ moeten alle plegtigheden alleen dienen om domheid of „ wangevoelens by het Volk te versterken. Daar is het „ waare Patriotismus eene hoofdmisdaad, en het volvoe„ ren van den wil des Despoots, al is die dan ook nog „ zo dwaas of boos, de hoogstmogelyke verdienste.

„ Het is niet alleen in Monarchaale of Aristocrati„ sche Staaten, dat zich het Despotismus doet gelden: „ neen, het dringt zelfs in de meest vrye Republieken „ door, en oefent daar dikwerf eene uitgestrekte heer„ schappy. Zelfs in volslaagene Volksregeeringen is men „ daar voor niet zeker: want zo dra iemand van zyne „ magt of overweegende bekwaamheid, om de menigte „ te leiden, of in zyn gevoelen te brengen, zulk een „ gebruik maakt, dat hy meer de voldoening van zyne „ eigene begeerte, dan wel het heil des Volks, bedoelt, „ dan wordt hy een Despoot. Het is om 't even, of „ dit in de raadzaal, op den kansel, of in 't gemeene „ lee-

„ leeven, geschiede. De misdaad blyft dezelfde; zy ver-
„ andert alleen onophoudelyk in middelen, bedoelingen,
„ en uitgestrektheid haarer gevolgen, die voor 't alge-
„ meene heil des Menschdoms altyd schadelyk zyn. —
„ Dat dan elk, in zynen kring, zich voor dit Monster
„ wachte: want alle Menschen hebben een gemeen be-
„ lang om hetzelve te verdelgen."

Het Vde Hoofdstuk, *Monarchie*, doet hem van deeze, in een volstrekten zin dier benaaminge, gunstiger denken dan hy anderzins zou doen, uit *eerbied* voor de gedagtenis van CÆSAR, (hy meent zeker JULIUS CÆSAR,) en FREDERIK. Deeze *eerbied* is, zo veel wy zien kunnen, van luttel beduidenis in de schaal der welwikkende oordeelkunde. Voorts „ schynt het hem uit eene naauw-
„ keuriger beschouwing der *zuivere Monarchie* duidelyk
„ genoeg te blyken, dat elk Volk, in de daad, slechts
„ zo lang werklyk *Monarchaal geregeerd* wordt als het
„ —— *zich zelf nog niet regeeren kan;* maar dat — van
„ het oogenblik af, waarin het Volk verstandig en ver-
„ nuftig genoeg geworden is, om zyn eigen belangen zelf
„ te kunnen beoordeelen, alle *Monarchaale Regeering* by
„ dit Volk *in de daad ophoudt*, offschoon zelfs de gedaante
„ en schyn derzelve om deeze of geene reden nog be-
„ houden wordt —— en dat het in den grond niets an-
„ ders dan dwaaling en misleiding is, zich de Monar-
„ chie overal als eene werklyke *Staatsgesteldheid* voor
„ te stellen."

Het VIde Hoofdstuk deezes Boekdeels loopt over de *Gemengde Staatsgesteltenissen.* Hier vindt de Heer ALBRECHT gronds genoeg om hevig uit te vaaren tegen veele en hoogloopende misbruiken in de Regeering van *Groot-Brittanje.*

In het VIIde of laatste Hoofdstuk deezes Deels, ontmoeten wy een aantal welgegronde aanmerkingen over de oorzaaken van den val der meeste Republieken in *Europa;* het verdient de aandagt van alle die zich nog in het geval bevinden van te bestaan. Onze plaats laat niet meer toe dan de hoofdtrekken op te geeven. Dit verval schryft hy toe aan derzelver minderheid in vergelyking haarer Nabuuren; deeze verpligt de Republieken eene schroomagtige en zelfzoekende omzigtigheid in agt te neemen: hier door vinden zy zich genoodzaakt de bescherming van andere te koopen, en Krygsvolk te haarer bescherming te huuren, in stede van op eigen

krag-

kragten te ſteunen. Dit brengt eigenaartig kwyning en mangel aan veerkragt te wege; het Volk leert het *betaalen van Geld* aanzien voor den éénigen pligt, den Vaderlande verſchuldigd; byzonder belang werdt het eenig beweegrad, en Vaderlandsliefde verdween. „ De Burger „ begon," op dat wy het ſlot affchryven, „ zyne betrekking jegens het Vaderland *met Geld af te koopen*, „ en welhaast nam zyn geest en hart geen deel meer „ aan 't zelve. Zyne verbintenis werd voor den prys „ van eenig veragtlyk Goud opgeheeven, en ook de Re- „ publikein kwam zo verre van de Regeeringen alleen „ naar de kosten te beoordeelen. —— Maar even deeze „ omſtandigheid zal hem eindelyk aan zyn Vaderland ge- „ heel wedergeeven. Hy zal inzien, dat de kosten der „ Regeering niets anders dan daadlyke bydraagen aan ei- „ gen kragten zyn; waar van het Geld alleen ten te- „ ken dient. Hy zal ondervinden, dat Vryheid niet te „ koopen is, en naar menschlyk vooruitzigt zullen de „ algemeene belangen vroeger in Republieken dan in „ Monarchien worden, het geen zy behoorden te zyn, „ het *geheel* van alle bekende zaaken."

Schoon wy zo breed by dit Deel ſtilgeſtaan hebben, zo om de gebreken, als om het pryzenswaardige, daar in voorkomende, aan te wyzen, kunnen wy niet afzyn, ten aanziene van het *Tweede Deel*, 't geen wy niet weeten dat het licht aanſchouwt, te melden, wat 'er de Vertaaler in zyn Voorberigt van zegt. Deeze, in briefwisſeling met den Schryver getreeden, kreeg berigt, dat een volgend Deel dit Werk beſluiten zou, en dat de ſtoffen, welke hy daar in behandeld hadt, veelligt nog belangryker zouden geoordeeld worden, dan die in het Eerſte Deel. In 't zelve naamlyk handelde de Schryver —— *over de Bevolking, in opzigt tot het Patriotismus* —— *over de waare begrippen van Eigendom* —— *over het Erfrecht* —— *over den Invloed der Kunſten op het Patriotismus* —— *over de Weetenſchappen* —— *over den Nationaalen Hoogmoed* —— *over het misbruik, 't welk de Regeeringen van 's Volks Patriottiſche gezindheden maaken, om eigenbaatige oogmerken te bevorderen.*

GELYKHEID, VRYHEID, EEN- EN ONDEELBAARHEID.
Handleiding tot den Burger Wapenhandel, voor de Bataaffche Gewapende Burgermagt. Ingericht volgens het Reglement van Exercitie voor de ſtaande Armée van de Republiek, by het Committé tot de Algemeene Zaaken van het Bondgenootſchap te Lande, den 25 *Feb.* 1796, *gearreſteerd; en ingevolge een Beſluit der Algemeene Vergadering van Gevolmagtigde Gecommitteerden van Gewapende Burgermagten, uit de onderſcheiden Gedeelten der Republiek, in den Haage gehouden, uitgegeeven. In den Haage, by* I. van Cleef, 1796. *In gr. 8vo.* 224 *bl.*

Wel de Pen maar geene Wapenen voeren wy. Dit is eene openlyke Belydenis van allen, die in de *Vaderlandſche Letteroefeningen* Boekbeoordeelingen ſchryven. Geen onzer, derhalven, durft zich vermeeten, deeze *Handleiding*, welke zeer uitvoerig is, wat de zaak betreft, te beoordeelen. Dan wy hebben geraadpleegd met des kundigen, en dier Goedkeuring is ook de onze. Te welker gelegenheid, en hoe, deeze *Handleiding* in de Nederlandſche Wereld verſchynt, ontvouwt ons de *Commisſie van Correſpondentie der Algemeene Vergadering van Gecommitteerden van Gewapende Burgermagten, uit onderſcheide Gedeelten der Republiek*, de Burgers ADS. KESTER, H. VAN DER SPECK, H. OOSTROM, F. DE GIER, T. C. WINKLER, J. C. HESPE, H. MALECOTIUS, P. S. MAURISSE, M. VAN DER HEYDEN, in een voorgeplaatst Stuk, *Aan de Gewapende Burgermagten van het Bataafsch Gemeenebest*, hunne *Medeburgers* en *Spitsbroeders*.

Daarvolgens is de grond des Werks het Beſluit, „dat „ de Exercitien en de Manœuvres der Gewapende Bur„ germagt nu en altoos zouden geſchieden op dezelfde „ wyze als by de ſtaande Armée der Republiek." Om dit te volvoeren was men van ſtonden af werkzaam, en nam de noodige hulp. Hier uit werd gebooren een *Ontwerp*, thans onder den bovengemelden Tytel het licht ziende. Zy erkennen, omtrent de ſpoedige daarſtelling en bewerking, niet weinig verpligt te zyn aan de Burgers VAN DER SPECK, LICHTENBERG en DRUYVESTEIN; „ doch „ bovenal aan de zo volieverige als Vaderlandlievende „ poogingen van den *Luitenant Colonel* HERBIG, die

„ zich,

„ zich, in meer dan één opzicht, verdienstlyk heeft „ gemaakt, en den welmeenendften dank wordt toege- „ bragt, als in deezen weder een nieuw daadlyk blyk „ van zyn Republicainisme en zo loflyken yver voor „ eene welgeregelde Burgerwapening hebbende gegeeven, „ welke hy, fchoon in Militairen dienst, reeds zedert den „ Jaare 1783, in zyne vrymoedige Schriften in 't alge- „ meen openlyk heeft aan den dag gelegd, en door zyne „ werkzaamheden in *Friesland* in het gepasfeerde jaar „ byzonderlyk getoond."

Voorts vleit zich de Commisfie, „ door de onverwyl- „ de uitgave van het geen in het Reglement voor de „ ftaande Armée van het Gemeenebest, by het Com- „ mitté tot de Algemeene Zaaken van het Bondgenoot- „ fchap te Lande gearrefteerd, voor den Burgerwapen- „ handel gefchikt en onontbeerelyk voorkomt, zo met „ betrekking tot de Fufeliers als Jaagers, ten deezen aan „ de oogmerken der Algemeene Vergadering voldaan, en „ de Nationaale Gewapende Burgermagt in ftaat gefteld „ te hebben, om overal op gelyke wyze werkzaam te „ kunnen zyn, terwyl zy betrekkelyk de groote Manœu- „ vres voor halve Brigades, en wat des meer zy, als „ minder algemeen te pasfe komende, tot befpaaring van „ Onkosten voor de Burgeryen, heeft begreepen, zulks „ te kunnen agterwege laaten, en vermeent zich dien- „ aangaande gerustlyk te kunnen verlaaten op den Naar- „ iever van zodanige Commandanten, die in het onmid- „ delyk geval zullen zyn, zich daar in te moeten be- „ kwaamen, dat deeze zich daar toe zodanige verdere „ en uitgebreider Werken wel zullen aanfchaffen, als „ ten dienfte der Armée van het Gemeenebest voorhan- „ den zyn, en 'er gemaklyk, hoe zeer tot meerdere kos- „ ten, kunnen bekomen worden."

Elf Plaaten dienen tot Opheldering, met eene Bylaage, de *Signalen van Advertisfement*, *en die van het Comman-do*, in Nooten voordraagende. Hier mede oordeelen wy van deeze *Handleiding*, voor geen Uittrekzel vatbaar, genoeg ter bekendmaaking gezegd te hebben.

BATAVUS *aan zyne Landgenooten, ter gelegenheid dat eene nieuwe Conſtitutie voor het Volk van Nederland werd vervaardigd. Te Amſterdam, by* M. Schalekamp. *In gr.* 8*vo.* 32 *bl.*

Ter gewigtige gelegenheid van het vervaardigen eener Nieuwe Conſtitutie voor het Volk van *Nederland*, ontbreekt het niet aan de zodanigen, die zich genoopt vinden om hunne Landgenooten des te onderhouden. Onder deezen treedt ook BATAVUS te voorſchyn, met de ter nederſtelling van deeze twee waarheden:

„ Het algemeen welzyn *het oogmerk* zynde, om welk te „ bereiken de Burgerlyke Maatſchappy is ingeſteld, en „ de Regeering *het middel*, waar door dit oogmerk moet „ bereikt en bevorderd worden, zo volgen daar uit dee„ ze twee onbetwistbaare waarheden.

„ I. Eerstlyk, dat de Maatſchappy is het groot li„ chaam, ten welks beste de byzondere Leden, welke „ met de zorg der Regeeringe zyn belast, verpligt zyn „ te werken.

„ II. Ten anderen, dat men eenmaal duidelyk bepaa„ len en verklaaren moet, op welk een grondſlag het al„ gemeen welzyn rust, en langs welke wegen hetzelve „ verzorgt en bevestigt moet worden, op dat als dan „ even duidelyk kan blyken, hoedanig de aart en de „ werkzaamheid der Regeering moet worden ingericht, „ om aan het doel van haare inſtelling te kunnen be„ antwoorden.”

De ontwikkeling deezer twee waarheden maakt den inhoud uit van dit Boeksken. In 't welk men niet kan ontkennen dat goede zaaken voorkomen; doch, onzes inziens, ook zodanige ſtellingen, die niet best met elkander ſtrooken: by voorbeeld. Onder de wegen langs welke het algemeen welzyn te wege gebragt en bevestigd wordt, telt BATAVUS (bl. 7.) „ Niemand van „ openbaare voordeelen of eereposten in de Maatſchap„ py uit te ſluiten, dan de zodanigen, die door na„ tuurlyke gebreken voor dezelve ongeſchikt, of door „ een zedeloos gedrag hun regt daar op verbeurd heb„ ben.” —— Dan in de optelling der vereischten in de Perſoonen, tot de waarneeming der Regeeringe geſchikt, telt hy „ zodanige onafhanglykheid, dat zy, uit hunne

„ ei-

„ eigene middelen, derzelver beftaan kunnen vinden" (bl. 9.) Immers is het zeer mogelyk, en door de ondervinding vaak beweezen, dat veelen het eerstgemelde vereischte bezitten, fchoon zy het laatfte derven. Dan het blykt, dat BATAVUS „ van den kant der menigte" verhindering vreest aan de beantwoording van de oogmerken van de inftelling der Regeering. *Volksgezindheid* is zyn zwak niet, zo men dit een zwak moet noemen.

Pryslyk is, voor 't overige, zyn voordragt van het aanbelang der *Goede Zeden.* In de middelen, tot invoering en inftandhouding van dezelve ftrekkende, komt, als iets byzonders, voor, „ dat men, by het ontwerpen der nieu„ we Conftitutie voor het *Nederlandfche* Volk, niet al„ leen in het Wetboek goede inrichtingen, ter verbe„ tering van den zedelyken toeftand der Natie, moet „ maaken, maar ook daadlyk de gefchikte perfoonen „ laaten benoemen, en aanftellen, wier eigenlyk werk „ het zyn moet te waaken en zorg te draagen, dat de„ zelve wel onderhouden en nagekomen worden: want „ met de tegenwoordig aangenomen beginzels van Vry„ heid en Gelykheid, en daar uit volgende geduurige „ verwisfeling van Perfoonen, die de openbaare zaa„ ken, als Vertegenwoordigers van het Volk, voor ee„ nen korten tyd waarneemen, en dan weder in den „ kring der Burgeren te rug keeren, heeft de Regeering „ te veel van haare voorige achtbaarheid verlooren, om „ zelve in alle gevallen dit noodzaaklyk werk te kunnen „ waarneemen."

Voor deezer aanftelling meent BATAVUS grond te vinden in de gebeurtenisfen van den dag: en verledigt zich vervolgens, om die Magt wat nader te bepaalen, welke, naar zyne voordragt, „ altoos geheel onderfcheiden moet zyn „ van de wetgeevende, uitvoerende en gewoone rech„ terlyke, Magt der Natie; weshalven de Perfoonen met „ dezelve bekleed nimmer eenigen anderen post, tot het „ openbaar beftuur behoorende, mogen waarneemen."

Verder ontvouwt BATAVUS het werk deezer Magt, en hoe dezelve in werking zal gebragt en onderhouden worden. Dit behandeld, en op zyne wyze fmaaklyk gemaakt, hebbende, vindt hy zich natuurlyk geleid op de kostbaarheid deezer Inrichting, en op het bezwaar, al weder op de fchouders der Natie te brengen, om voor het onderhoud van ruim honderd Perfoonen, die hier toe noodig zouden weezen, te moeten zorgen. Dan hier op

antwoordt hy: „ In de daad, wy erkennen de gegrond-
„ heid deezer bedenking, in de tegenwoordige bekrom-
„ pene omſtandigheid van 's Lands kasſe. Maar, Mede-
„ burgers! indien al het geen dat wy tot hier toe ver-
„ handeld hebben op gronden van waarheid ſteunt, in-
„ dien het geluk der Burgerlyke zamenleeving in de daad
„ afhangt van de bewaaring en in ſtandhouding der goe-
„ de Zeden; dan vraagen wy, of eene uitgave van drie
„ of vier tonnen Gouds, 's jaarlyks door het Volk van
„ Nederland te doen, zo regtſtreeks ſtrekkende ter be-
„ vordering van deszelfs dierbaarſte belangen, een wee-
„ zenlyke hinderpaal zou moeten zyn om eene zo nood-
„ zaaklyke inrichting van zaaken, als wy tot hier toe
„ hebben willen aanpryzen, en door welke alleen onze
„ tegenwoordige ongelukkige omſtandigheden ten goeden
„ veranderd, en wy en onze kinderen, by vervolg van
„ tyden, voor de gewoone Onheilen eener *Democratiſche*
„ *Regeering* beveiligt, en tot het gelukkigſte Volk des
„ Aardbodems gemaakt zullen kunnen worden, te doen
„ agterblyven?"

Dit wel het byzonderſte zynde, 't geen ons in dit Boekskєn is voorgekomen, hebben wy vermeend het te moeten aanſtippen. Aanmerkingen, tegenbedenkingen, daar op te maaken, loopt buiten ons vak.

Volledige Verzameling van alle Stukken, betreffende de Afſcheiding der Kerk van den Staat, door de Nationaale Vergadering, repreſenteerende het Volk van Nederland. Met eene Voorrede, door C. ROGGE. *Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In gr. 8vo. Behalven de Voorrede*, 423 *bl.*

Van het Aanbelang deezer Verzameling ſchryft de Burger ROGGE, die zich, ten aanziene van het Onderwerp daar in behandeld, meermaalen in geſchriften hooren liet, niet te veel, als hy, de pen van Voorredenaar voerende, verklaart: „ Hoe zeer de *Dagverhaalen van de Handelingen der Nationaale Vergadering* over het algemeen met eene graagte ontvangen en geleezen worden, die aan derzelver gewigtigen inhoud en goede uitvoering beantwoordt, en dus eene byzondere uitgaave van eenige ſtukken uit dezelven minder noodzaaklyk moge ſchynen, echter gelooven wy, dat de ſtukken, welke thans het

het publiek ter leezinge aangeboden worden, hieromtrent uitzondering verdienen. Verſpreid in zeer veele bladen, en gemengd onder andere ſtukken, waar in ieder niet evenveel belang ſtelt, moest dit natuurlyk by veelen, die dezelven op hunne regte waarde weeten te ſchatten, den wensch doen geboren worden, om dezelven afzonderlyk te kunnen bekomen.

„ Wy verwachten dus niet, dat veelen, om dat zy reeds alles, wat in dit Boekdeel bevat is, in de Dagbladen hebben geleezen, deeze Verzameling, als iets overtolligs, ongeopend zullen laaten liggen. In tegendeel, wy vertrouwen, dat zy dezelve eene bedaarde en bedachtzaame herleezing zullen waardig keuren, en by de waardigſte gedenkſtukken tot roem van onze Natie eene plaats zullen vergunnen. Thans wordt hun het genoegen aangeboden om alle de Advyzen achter elkanderen af te leezen, met elkanderen te vergelyken, en, als in den Præſidiaalen Stoel, den byzonderen geest van ieder Lid, en tevens den algemeenen geest der Vergaderinge, daar uit op te maaken —— en eindelyk zelve te beſlisſchen.

„ Het gewigt van het onderwerp, en de wyze, waar op het behandeld is, verdient zekerlyk zodanig eene byzondere opmerking. Het betreft toch niets minder dan een belang, by veelen dierbaarder dan het leeven, en waar voor niet zelden dweepzugt en bygeloof, door ſtaatkunde opgehitst en aangevuurd, den arm des eenvoudigen gewapend, en hem het harnars aangegord heeft, om voor hetzelve even vuurig en moedig, als voor haardſtede en bezittingen, te ſtryden.

„ De bevoorregting van éénе Kerk, met uitſluiting van alle andere, was, reeds ſedert byna twee Eeuwen, een gedeelte van de Nederlandſche Staatsgeſteltenis. Dit gebouw tot in zyne grondvesten omver te haalen, kon men van geene enkele penneſtreek verwagten. Het verdiende de bedaardſte, en bedagtzaamſte, overweeging. En, zo ooit, hier in hebben de Leden der Nationaale Vergadering de keuze, op hen gevallen, volkomen geregtvaardigd, daar zy dit teder en kiesch onderwerp, waar in zeker ieder hunner perſoonlyk het hoogſte belang ſtelde, met eene onzydigheid, gemaatigdheid, voorzigtigheid en wysheid, behandeld hebben, die hunnen verlichten geest, hunne gezonde Staatkunde, even zeer als hunnen eerbied voor den Godsdienst, de grootſte eer

aandoet. Wy zeggen dan niet te veel, wanneer wy verzekeren, dat zy zich, door deezen hunnen loflyken arbeid, eenen onverganglyken Eerzuil gesticht hebben, die hunnen roem tot de laatere naakomelingschap zal overbrengen, en den Nationaalen tyd nimmer waardiger besteed hebben, dan aan dit belangryk onderwerp."

Niet vreemd dat de Burger ROGGE, die zich betrekkelyk dit Onderwerp meermaalen in 't openbaar uitliet, deeze gelegenheid waarneemt om zyne denkbeelden des betreffende in deeze Voorreden nader te ontwikkelen. Wy pryzen het naagaan zyner Gevoelens aan, voor ons ter overneeminge te breed, en zo aaneengeschakeld, dat ze niet wel eene stukswyze opgave toelaaten. Om egter iets 'er uit te ontleenen, 't geen op zichzelven staat, en aller aandagt verdient; dit iets behelst eene Aanmerking op het *Rapport*, door LUBLINK *de Jonge*, en de verdere benoemde Commissie, op het Voorstel van den Burger Representant PLOOS VAN AMSTEL, uitgebragt.

„ Uit de Stelling, dat 'er geen bevoorregte Kerk meer zal zyn, leidt de Spreeker dit gevolg af; *dat dan ook daadlyk de Tractementen der Kerklyken ophouden, en daar door zeventien honderd Huisgezinnen tot den Bedelzak gebragt zullen worden.* Zekerlyk de Tractementen der Gereformeerde Predikanten houden dan op, maar in welken zin? *Voor zo verre de Kerklyken die* ALS LANDS AMBTENAAREN *uit 's Lands* ALGEMEENE KAS *ontfangen.* In dit punt alleen zit toch de ongelykheid. Zy worden bezoldigd als *Lands Ambtenaaren*, en de overige Kerklyke Persoonen *niet;* zy worden bezoldigd *uit die Kas*, welke het algemeene goed der Natie is, de overigen *niet.* — Maar door *die* ophouding der Tractementen worden zy nog niet *tot den Bedelzak gebragt.* Want als dan blyft de vraage nog overig, hebben die Gemeenten Fondsen aan haar als Hervormden vermaakt? Deeze is geheel *juridicq.* Hier in beslischt het beginsel der Gelykheid *niets.* Maar wordt dit pleit ten hunnen voordeele uitgeweezen; dan, zegt de Gelykheid, beheeren de Dissenters hunne eigene Fondsen, dit regt komt ook den Hervormden toe. De beheering hier van door het Bestuur is nog een overblyfzel van de voormaalige vereeniging van Kerk en Staat. Vraagt men verder, hoe gehandeld met de Geestlyke Goederen van Katholyken afkomstig? Hier in beslischt de Gelykheid *niets.* Toen de Staat dezelve aansloeg, wer-

den

den zy Nationaal —— hy maakte van dezelven gebruik, ten voordeele van de Nationaale Kerk. —— Welk gebruik 'er nu, daar die Nationaale Kerk niet meer gekend wordt, van gemaakt moet worden, kan *alleen* eene wyze *Staatkunde* bepaalen. Vraagt men eindelyk, kunnen de Kerklyken, zo zy door deeze schikkingen nadeel lyden, geene aanspraak maaken op schadeloosstelling, staan zy in geen contract met het Bestuur, op de publieke trouw aangegaan? —— Deeze vraage is weder geheel *juridicq*, en kan behoudens het beginzel der zuiverste Gelykheid ten hunnen voordeele uitgeweezen worden (*).

„ Hoe zeer veele der zwaarigheden, door den Rapporteur tegen het *Voorstel* aangevoerd, wanneer hetzelve uit dit oogpunt beschouwd wordt, van zelve wegvallen, erkennen wy nogthans, dat 'er nog meer overblyven, die geen uitzigt openen, dat deeze gewigtige zaak, staande het *Intermediair Bestuur* der Nationaale Vergadering, zal kunnen afgedaan worden." — — —

„ Doch onder de opgetelde zwaarigheden komt ons echter eene voor, die ons van minder gewigt toeschynt dan de Rapporteur hier aan hecht. Hy zegt: *In wat betrekking zal elke byzondere Gemeente, onder het algemeen bestier gebragt, staan* tot, *welk gebruik maaken* van — *de Akademien? Van deezen althans moeten wy vraagen, hoe zal het gaan met het Godsdienstig Onderwys der verscheiden Gezindten, op ééne en dezelfde Hogeschoole? Of zullen voor dezelven afzonderlyken gesticht worden?*

„ Zouden Profesforen en Studenten van verschillende Godsdienstige Belydenis niet vreedzaam in dezelfde Stad met elkander kunnen leeven? Hoe verdraagen zich dan de Predikanten en Pastoors? *Waar zyn die Gestichten*? Waar toe zyn zy noodig? Waar toe worden zy, die 'er zyn, nog gebruikt? Zeker niet om 'er dagelyks Theologiesche Lessen te houden. Worden deezen niet aan de Huizen der Profesforen gegeeven? Kon dit nu ook niet geschieden?

(*) „ Die nu nog, dit leezende, en met myne uitdruklyke betuiging in de Voorreden voor den tweeden Druk van *de Godsdienst afgezonderd van den Staat*, als ook met het geheele Werkje zelve, vergelykende, my durft beschuldigen van te beweeren, dat het Gouvernement de Geestelyke Goederen moet aanslaan, en de Tractementen der Predikanten inhouden, laat ik aan zyne domheid en eerloosheid over."

den? En, hoe zeer afkeerig van alle Staatkundige bemoeijingen met het Godsdienstige, komt het ons voor, dat het Bestuur nimmer den Godsdienst krachtdaadiger kan beschermen en handhaaven, en tevens met minder gevaar voor de Vryheid van den Godsdienst en Burgerstaat, dan door de Kweekschoolen te administreeren, even gelyk het, tot hier toe, voor die der Rechtsgeleerden en Geneeskundigen de hoogste zorge draagt, om dezelve van kundige Leeraaren te voorzien, en waar door ons Nederland zich op Artsen en Rechtsgeleerden van den eersten rang kan beroemen, zonder dat ooit het Bestuur gedacht heeft, om die Lieden als Lands Ambtenaaren te salarieeren, schoon hier voor nog meer redenen zouden pleiten dan voor de Kerklyke Ambtenaaren."

De Burger ROGGE, in 't einde betuigd hebbende zyn genoegen, ondervonden in het doorleezen deezer Stukken, „ voortvloeiende uit de beschouwing hunner blaakende hoogagting voor den Godsdienst, heiligen eerbied voor de regten des Geweetens, en een leevendig bezef van de eischen der Gelykheid," zegt ten slotte, en wy vereenigen ons in zynen uitgeboezemden wensch: „ Mogt deeze Geest door de beoefening van deezen hunnen arbeid door geheel *Nederland* verspreid worden, hoe dra zou de Godsdienst, van allen invloed van menschlyk gezag gezuiverd, zyne weldaadige werkzaamheid op de neigingen des harten verbreiden, en daar door de bron van den grootsten Zegen, de grondslag van allen bloei en welvaaren, voor ons Vaderland worden!"

Prometheus. Uitgegeven door WABE KAMP. *Te Amsterdam, by* Wesling en van der Hey, 1796. *In gr. 8vo.* 198 *bl.*

Toen wy deezen vreemden Tytel zagen, dachten wy, dat, daar, alle Fabelachtige en Poëtische fictien ter zyde gesteld, PROMETHEUS voor een voorzichtig Man en Onderwyzer zyner Tydgenooten, by de Schryveren, gehouden word, dit de rede van de benaaming van dit Werksken, 't welk de bevordering der Fraaije Letteren, in ons Vaderland, ten oogmerk heeft, zyn zoude; doch wy lazen, in 't Voorbericht, eene andere rede. „ PROMETHEUS, staat 'er, roofde, volgends de Grieksche fabel, het vuur uit den Hemel, en bezielde daar mede zyn werkstuk. Het vuur der Vreemden ontstak ook, by den Uitgeever deezer bladen, de begeerte om het in zyn Vaderland over te brengen," enz. —— Dan, dit daargelaaten. —— Dit

— Dit Stuk bevat de eerstelingen van een Werkje, reeds 5r drie jaaren ondernomen; doch, door den toenmaaligen stand des Vaderlands gestremd, nu als eene proeve in 't licht eeven: hetzelve is onder vier Hoofd-tytels gebragt; te sten, I. van *Godsdienst, Philosophie, en Zedekunde*, II. van *Vaderland*. III. *Geschiedenis en Wereldkennis*, en IV. *Men-verk*. —— Het eerste behelst alleen eene zeer leezenswaar-e Verhandeling over *het waar Geluk*, waarin word aange-ezen, dat hetzelve alleen in eenen welberedeneerden Gods-nst, of hartelyke vereering des hoogsten Weezens, te vin-ı zy. Deeze is overgenomen uit de *Melanges Philosophiques* ı FORMEY. —— In de tweede Hoofd-Afdeeling, *het Vader-d*, worden ons gegeeven: 1.) De *Verlossing*, een Vaderlandsch chtstuk, vol vuurs, en behelzende eene *van agteren* opgemaakte orspelling aan Nederlands geweezen Stadhouder. 2.) Een sprongIyk Stukje, onder den tytel, *het genadig Rechter-Vonnis, of de gebroken Hondepoot*. Een treflyk tafereel, : verr' een Koninglyke Jagthond, die eenen mensch aanvalt byt, gesteld word, by eenen Adelyken Bedienden en en afhangelyken Regter, boven een mensch, die ter zyner weering eenen hond het been aan stukken slaat. 3.) Het de Stuk in dit Vak is overgenomen uit het Fransch van ERT, en genaamd *de Edelman en de Mandemaaker*, en nt aan, hoe veel een arm man, gewoon aan behoefte en rek, die, om zyn schraale nootdruft te verkrygen, eenig tig handwerk geleerd heeft en geöefend, vooruit heeft en den in weelde en overvloed opgevoeden en geleefd benden Edelman, die geene andere verdiensten bezit, dan hem zyne Ouders gaven; wanneer zy beiden in eenen t gebragt worden, waarin zy alleen op en van zich zelven aan moeten. 4.) Het laatste, dat ons hier voorkomt, is *het rneemen* geheeten, en in rymlooze Versen gesteld. Over inhoud oordeele de Leezer, uit deeze slotregels:

„ Neen! 'k zal geen ketens draagen;
„ Ik leef of sterve vry;
„ Hy, die niet vreest te sterven,
„ Vreest ook de ketens niet."

de derde Hoofd-Afdeeling, *Geschiedenis en Wereldkennis*, leedt de eerste plaats *Ogier van Denemarken*, ontleend SCHILLERS *Neueste Thalia*. De Zoon van OGIER was omge-gt door KARLOMAN, den Zoon van Keizer KAREL, geby-md *de Groote*. De gelukkige uitslag van een beslechtend en r *Frankryk* gewigtig Tweegevegt tegen den Reus BRUHIER, 't welk KAREL den prys schynt gesteld te hebben van aan Overwinnaar, OGIER zynen KARLOMAN te zullen overleveren, ıgt hem denzelven in handen; doch, OGIER zyn Zwaard reeds ge-

getrokken hebbende, en de toegevloeide menigte op 't oogenblik den doodelyken slag verwagtende, werpt OGIER het Zwaard weg, en schenkt den Keizer zynen Zoon weder. Dit geval word in een Toneelstuk treffend voorgedraagen. Het 2de, behelzende een *Reistogt op den Vesuvius*, en het 3de, eene *Reize naar de Tsvaki van Montanverd*, zyn mede beiden overgenomen uit SCHILLERS *Neueste Thalia*, zyn in eenen schoonen styl geschreeven, en draagen alle kenmerken van naauwkeurigheid en waarheid. —— Het vierde Vak behelst *Mengelwerk*, en daarin komt eerst voor een Vers in rymlooze Hexameters, gevolgd naar 't Fransche van FLORIAN, genaamd *Sophronimus*; een Liefdensgeval, keurig in den trant der Ouden geschreeven. —— Het volgend Stukje, *de Koningin der Liefde en de zwarte Zusters*, is ook uit SCHILLERS *Neueste Thalia*, en behelst eene Tovergeschiedenis, die wat langwylig is, en zo plotsling word afgebrooken, dat men over de uitkomst derzelve niet kan oordeelen; mogelyk word dit Stuk, in een volgend Deeltje, agtervolgd. —— Drie Versen: *Zucht eens Minnaars naar de Lente. Aan den naar de Lente verlangenden Minnaar*; en *aan Dorinde*, *op een geschenk van Kousebanden*, worden opgegeeven als oorspronglyke Stukjes, aan welke men den lof van Dichterlyk niet kan weigeren. Eindelyk word dit Stuk besłooten met eene Anecdote: *De Dame en het Vischwyf*; die wy, om het naïve, hier laaten volgen:

DE DAME EN HET VISCHWYF.

„ Toen de beroemde MIRABEAU, in April 1791, begraaven wierd, was de trein, die zyn lyk volgde, zo groot, dat dezelve drie uuren lang duurde. Eene *Dame*, die zich onder de toezieners bevond, klaagde over het stof, dat in menigte oprees; „ de Burgerraad," sprak ze, „ had vooraf de straaten met water moeten laaten begieten." Eene *Poissarde*, die onder den hoop stond, antwoordde: *De Burgerraad heeft op onze traanen gerekend.*"

Indien, gelyk de Verzamelaar in 't Voorbericht belooft, dit Werk word agtervolgd, zal hetzelve, des twyfelen wy niet, indien het soortgelyke welgeschreevene Stukken behelst, niet nalaaten zyne Leezers te vinden.

Het Spectatoriaal Tooneel. Negende Deel. Te Rotterdam, by de Wed. J. P. van Heel, 1796. *In 8vo.* 251 *bl.*

Dit Deel behelst vier Toneelstukjes, tot Naspeelen geschikt. Het eerste, dat uit twee bedryven bestaat, draagt den titel: *De Bediende van twee Heeren*, en heeft alleen dit tot zyn

zyn voordeel, dat hetzelve grappig is, en zeer lach-verwekkende zyn moet by de vertooning, uit hoofde van de verwarring, die 'er in plaats heeft. Een vreemde knegt verhuurt zich aan twee Heeren, die hy al zo min kent als zy hem; de een deezer is een Dame, die zich in mans-kleederen vermomd heeft, om haaren, uit hoofde van manslag vlugtenden, minnaar op te zoeken; de andere is juist dees minnaar zelf. Daar nu Truffaldino (zo heet de bediende) verscheide bevelen van en boodschappen voor ieder deezer ontvangt, alleen met byvoeging, *aan uwen Heer*, doet en bestelt hy alles voor en aan den verkeerden, en dit maakt, dat eindelyk de gelieven zich leeren kennen. Verder kunnen wy 'er geen Zedelyke waarde aan toekennen, om dat 'er niets, dat eenige byzondere Zedelyke Les zelfs schynt te bedoelen, in voorkomt. —— Het volgend stukje, genaamd *Ligtzinnigheid en Goedhartigheid*, overtreft het voorige, in Zedekunde. Een verkwistende Zoon had, door zyne buitenspoorige verteeringen, zynen, jegens hem, al te goeden Vader in den grond geholpen, die daar te boven van zyne bediening, als Secretaris by eenen Graaf, die zich verrekend had, beroofd; en, nu dood arm, aan de onmenschelyke vervolgingen van eenen Woekeraar blootgesteld, was. —— De Zoon, van de Academie te huis komende, ontdekt de kommerlyke omstandigheden zyns Vaders: door berouw getroffen, besluit hy dienst te neemen als Soldaat, en vervoegt zich by eenen Kapitein, die hem vyandig was, eischt twee honderd kroonen, de som waar door hy zyn Vader voor de Gevangenis bevryden kon; de Kapitein, wel blyde, dat hy zynen Vyand, op deeze wyze, onder zynen stok konde krygen, geeft hem dit Handgeld. Maar, uit hem verneemende dat hy dit deed uit Kinderliefde, word hy door de edelmoedigheid van den Zoon dermaate getroffen, dat hy hem ontslaat, het Handgeld schenkt, als zynen Vriend omhelst, en tevens de bezorging van den ouden man op zich neemt, en deezen voor zynen Vader aanneemt. — De twee laatste Toneelspelen, *de Huwlyks-Proef* en *de Huwlykse Vergelding* geheeten, zyn van één alloy, en schetzen leerzaam de dwaasheid der Jalouzye, die zo verre gaat, dat een man, die zyne Huisvrouw hooger dan alle andere schat, de zotheid heeft, om de trouw zyner Echtgenoote op de Proef te stellen, en niet dan tot zyne schande en beschaaming van die grillen geneezen word.

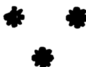
De Britten, aangeklaagd voor de Vierschaar der Natien. Lierzang. In gr. 8vo. 17 bl.

De Maaker van dit Vers, 't welk men den naam van Dichterlyk niet wel geheel kan weigeren, toont in hetzelve zyne ver-

verregaande en regtmaatige afkeerigheid tegen de Britfche Natie, hoe dikwerf ook genoemd onze Bond- en Geloofsgenooten. Hy ftapelt de eene mishandeling, door hen den Nederlanderen aangedaan, op de andere, en roept, na die optelling, de Natien op ter vonnisvelling.

„ Beflist nu, Volken deezer aarde!
 ô Spreekt nu vry uw vonnis uit!
Daar waarheid alles openbaarde,
 Zo fpreeke uw affchrik overluid:....
ô Toetst nu Neêrlands bittere (bitt're) klagten;
Zelfs aan barbaarfche voorgeflachten,
 Aan eeuwen van een' vroeg'ren tyd: ——
Ontrolt hier vry d'historieblaaden,
Waar vindt gy meer zulke euveldaaden?
 Ja, oordeelt! zo gy billyk zyt. . . . ."

Jammer is het maar, dat de Natien niet zo gereed zyn om te vonnisfen, als de Dichter om te befchuldigen. Zulke papieren wapenen mogen fteeken; maar zy ontwapenen of befchadigen niet. Zo zy ergends goed voor zyn, is 't alleen, om zommigen, die nog al gunftig over de Engelfchen denken, (en zo zyn 'er, niet tot roem zeker van onze Natie, nog al veelen, helaas!) de oogen te openen, en hen tot nadenken te brengen, — 't geen zeker wenfchelyk zyn zoude!

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

J. D. MICHAËLIS *Nieuwe Overzetting des Ouden Testaments, met Aanmerkingen voor Ongeleerden. In het Nederduitsch overgebragt. Achttiende Deel. Behelzende de Profeetsie en de Klaagliederen van* JEREMIA. *Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1796. *In gr. 8vo.* 420 *bl.*

Met dankbetuiging aan den Nederduitschen Vertaaler, ontvangen wy hier mede de voortzetting van den geleerden en nutten arbeid des doorluchtigen MICHAËLIS. Verre boven onzen lof verheven, behoeft de Ridderlyke Hoogleeraar onze lofspraak niet. Als een offer onzer hoogagtinge, hebben wy, meer dan ééns, hem dien wierook toegezwaaid. Zonder verdere uitweidinge, treeden wy, daarom, straks ter zaake, om, volgens gewoonte, eenige staalen van 's Mans wyze van behandelinge voor te draagen. Wy verkiezen daar toe een gedeelte des drieëntwintigsten Hoofdstuks. Ziet hier de *Overzetting* der acht eerste Verzen, nevens de daar op slaande *Aanmerkingen*.

1 „ Wee u, gy herders, die myne kudde op een
„ dwaalweg brengt, en verstrooit, spreekt Jehova. 1
2 „ Daarom zegt Jehova, de God van Israël, tot de
„ herders, die zyn volk weiden: gy hebt myne kudde
„ ver-

vs. 1.] „ By *herders* moeten wy hier niet volgens het gebruik onzer taal aan Predikers en bedienaars der Kerk denken, maar aan Regeerders en Overheden van het volk, van den Koning te beginnen. Deze Koningen en hunne Raaden waren daaraan schuldig, dat het Joodsche volk verstrooid wierd, dewyl zy het door herhaalde wederspannigheden voor Nebucadnezar in de daad onmogelyk maakten, het volk in hun land te laaten, en ook anderszins door verwaarloozing van het recht het volk verstrooiden, dat is, noodzaakten, hun vaderland te schuuwen."

„ verstrooid en uit elkander gejaagd, gy hebt geen
„ toezigt op haar genomen, maar ik zal op uwe boos-
3 „ heid acht slaan, en u straffen, spreekt Jehova. | Ik ik
„ zal de overblyfzelen myner kudde uit alle de lan-
„ den, waarin ik ze verstrooid heb, verzamelen, en
„ dezelve in hunne weide te rug brengen, daar zul-
4 „ len zy vermeerderen en vrugtbaar zyn, | en ik zal
„ hun herders geeven, die ze weiden zullen, zy zul-
„ len zonder vrees en in volle veiligheid zyn, en daar
5 „ zullen geene schaapen meêr vermist worden. | 'Er is
„ een

vs. 4.] „ Sorobabel, Josua de hoogepriester, Ezra, Nehemia, die Machabeesche helden, welke het volk weder vryheid en onafhangelykheid bezorgden."

vs. 5.] „ Ik weet deze plaats niet anders dan van Christus te verklaaren. Men overweege zelf, hoe de Profeet den grooten persoon beschryft, welken hy belooft: hy is volgens hem 1) een Koning, en wel 2) uit het huis van David, doch zo, dat 3) men hem volgens *Cap.* XXII: 30. niet onder de nakomelingen van Jojakim en Jechonia verwagten kan, zoo beide plaatzen van eene en dezelfde voorzegging elkanderen niet zullen tegenspreken; 4) hy kan eerst na de wederkeering uit Babel verwagt worden, en derhalven geen van de toen leevenden zyn, want de Profeet had, en dat juist onder dien Koning, in wiens jaaren van regeering onze voorzegging valt, voorzegd, dat de Babylonische dienstbaarheid 70 jaaren duuren zoude. *Cap.* XXV: 12, 13.

„ Zedekia, wiens naam anders met, *Jehova onze gerechtigheid*, eene gelykheid heeft, kan derhalven de beloofde Koning zekerlyk niet zyn. Deze leefde in het begin der Babylonische ballingschap, en onder hem wierd Jerusalem ten vollen verwoest: zyn character, gelyk de Profeet hem zelf afschetst, is in 't geheel het gewenschte niet, dat hier beschreeven wordt. Hy wierd door zyne zonden, meinëedigheid, en ongelukkige buigzaamheid, welke slechte raadgeevers misbruikten, de oorzaak van den volkomen ondergang des Joodschen Staats, en van de volkomen verdryving der Jooden uit hun land.

„ Noch ook Sorobabel, die naa de Babylonische ballingschap leefde. Deze is nimmer Koning, maar enkel een laage Stadhouder van een Persischen Koning over een toen nog klein en armoedig volk geweest, op verre na niet eens gezien, als eenigen tyd naa hem Nehemia, de mondschenker van den Persischen Koning; en daarënboven was hy nog een nakomeling van Jojakim.

„ Noch ook eindelyk die grooten en pryswaardigen, welke eerst

„ een tyd aanstaande, spreekt Jehova, waarin ik Da-
„ vid een rechtvaardigen tak zal laaten opwassen;
„ daar zal een Koning met wysheid regeeren, en recht
6 „ en gerechtigheid handhaaven: 1 in zyne dagen zal
„ het

eerst Veldöversten, daarop Vorsten, eindelyk Koningen waren, en van den Priester Matthathias afstamden, en welken wy zomwylen by malkanderen Machabeën noemen; noch ook de grootste onder hun, van welken Jeremia elders schynt voorzegd te hebben, Johannes Hyrkanus: want zy zyn allen niet uit het huis van David, maar stammen van Aäron af.

„ Daar blyft ons dan niemand overig, dan de groote Koning uit het huis van David, dien de Jooden naa de wederkeering van Babel verwagtten, de Messias. Of op hem moet deze voorzegging zien, of zy is valsch."

vs. 6.] *het land van Juda vry worden.*] „ Woordelyk: *zal Judea verlost worden.* Daar wordt van het land van Juda, en niet van het volk van Juda gesproken, het geen ik des te nodiger vond om aan te merken, dewyl men gemeenlyk by Luthers [en de Nederduitsche] overzetting aan het volk der Jooden denkt, en dan wel, om het Vers eene uitlegging te geeven, niet aan eigenlyke, maar aan zo gezegde geestelyke, Jooden: de Hebreeuwsche spraakkunde strydt hier tegen, en zo lang men deze leezing niet verändert, kan 'er niet wel anders, dan van het land, gesproken worden.

„ By deze belofte zal by veelen eene zwaarigheid ontstaan, dewyl ten tyde van Christus Judea niets minder dan vry geworden, omtrent één menschelyke leeftyd naa hem Jerusalem en de gansche Staat der Jooden door Titus Vespasianus vernietigd, en het volk over den geheelen aardbodem verstrooid is, in welke verstrooïing het zig nu reeds, niet 70, maar 1700, jaaren bevindt. Het geen ik van deze zaak denk, zal men uit de aanmerkingen op *Deut.* XXX: 60. en *Ps.* LXXII: 8. afneemen. Ik geloof volstrekt, dat de Jooden ten eenigen tyde, wanneer zy zig tot Christus bekeeren, na Palestina zullen wederkeeren, en dit land als een onäfhangelyk bloeijend en magtig volk bewoonen. Ik verbeelde my in 't geheel niet, dat Christus dan op eene zigtbaare wyze onder hen regeeren zal: maar gelyk wy hunnen staat in het Oude Verbond eene Godsregeering noemen, zo zou deze toekomende vrye en gelukkige staat, waarin zy geenen sterfelyken Koning hebben, maar Christus voor hunnen Koning erkennen zouden, eene Christus-regeering kunnen heeten.

Jehova onze gerechtigheid.] „ Het is te veel, wanneer men uit dezen naam bewyzen wil, dat hy, die denzelven draagt, Jehova, derhalven de waare God zy. *Zedekia*, de naam van

 den

„ het land van Juda vry worden, en Israël zeker woo-
„ nen; en dit is de naam, dien men hem geeven zal:

den laatsten Joodschen Koning, betekent ook, *Jehova myne gerechtigheid*, maar daaruit besluit niemand, dat zyn vader hem voor God gehouden heeft. Zo zal ook beneden, *Cap.* XXXIII: 15, Jerusalem denzelfden nieuwen naam krygen, *Jehova onze gerechtigheid: Exod.* XVII: 15 noemde Moses eenen altaar, *Jehova myne banier*; en Gideon, *Rechteren* VI: 24, een anderen altaar, *Jehova zekerheid*, zonder daarom altaar of stad voor Jehova uit te geeven. Men moet hier twee zeer verschillende dingen onderscheiden: wanneer de Messias, gelyk in den 110den Psalm, regtstreeks *Jehova* heet; en wanneer hy een naam draagt, waarvan *Jehova* een deel is, gelyk by ons iemand *Godlieb*, *Godschalk*, *Godfried*, heeten kan. Het eerste bewyst zyne Goddelyke natuur; het laatste niet. Het is mogelyk, dat Jeremia by het uitspreeken dezer voorzegging dagt, de Koning, waarvan ik voorzegge, zal Jehova en onze gerechtigheid zyn, want in den 110den Psalm wordt de Messias, gelyk ik geloof, wezenlyk Jehova genoemd: maar het is mogelyk, dat hy daar verder niets by dagt, dan, *Jehova is onze gerechtigheid*, dan was *Jehova* een gedeelte der stelling, en niet de naam van den persoon. Deze stelling kan daarënboven nog meêr dan éénerlei betekenis hebben, by voorb. *Jehova is de oorzaak onzer gerechtigheid*, — — *Jehova heeft ons gerechtvaardigd*, *en ons de zonden vergeeven*, — — *Jehova heeft recht en gerechtigheid weder onder ons hersteld*, — — *Jehova en zyne wetten zyn ons recht en onze gerechtigheid:* ja men zou zelfs de Hebreeuwsche letters anders kunnen uitspreeken, wanneer men van de Joodsche punten afging, *Jehova heeft ons gerechtvaardigd*, of, gelyk eenige Ouden gedaan hebben, *Jehova rechtvaardigd ons!*

„ Men moet derhalven op deze uitspraak geene geloofsleeren bouwen. Zy moeten uit andere plaatzen beweezen worden, maar niet uit deze. Ik onderneem in 't geheel niet, uit de veele boven opgegeeven verklaaringen van den naam, ik zal niet zeggen, voor myne Lezers, maar slegts voor my zelven, ééne te verkiezen; en ik beken oprecht, dat zy my allen even goed zyn; het geen betekent, dat de betekenis van den naam geheel onzeker voor my is. Hy behoort tot die enkele plaatzen van den Bybel, welke de ouderdom verduisterd heeft: ten tyde van Jeremia was hy daarom niet duister, dewyl wy hem niet verstaan, want toen kon een ieder uit het leevendig gebruik der taal weeten, wat men daarby dagt, wanneer men iemand den naam gaf, *Jehova myne*, of *onze gerechtigheid:* voor ons is 'er niets dan de enkele afleiding van den naam overig gebleeven, en die is dubbelzinnig."

7 „ *Jehova onze gerechtigheid.* | Alzo zal 'er eens een
„ tyd komen, ſpreekt Jehova, waarin men niet meer
„ zeggen zal, zo waar als Jehova leeft, die de Iſraë-
8 „ liten uit Egypten gevoerd heeft, | maar zo waar als
„ Jehova leeft, die de nakomelingen van het volk
„ Iſraëls uit het land van het Noorden, en uit alle de
„ gewesten, waarin zy verſtrooid waren, heeft te rug
„ gebragt; en zy zullen in hun land woonen."

De volgende aanhaling, uit Hoofdſtuk III: 17, als kunnende eenig licht verſpreiden over de Geſchiedenis van het N. Verbond, moeten wy 'er nog nevens voegen.

17 „Ten dien tyde zal Jeruſalem Gods Throon heeten, „ al-

vs. 17.] *allerlei vreemde volken*, enz.] „De Joodſche Godsdienst is tusſchen de wederkeering uit de Babyloniſche gevangenis, en de tweede verwoesting van Jeruſalem, geheel ongelooflyk uitgebreid, inzonderheid van den tyd af van Johannes Hyrkanus, die eenige maalen is aangehaald....

„De Perſiſche Koningen waren denzelven reeds gunſtig, en deeden tot den Tempel en de offers der Jooden onkosten, waarſchynlyk, dewyl de wysgeerige Godsdienst der Perſen, welke ſlegts eenen God aannam, geen volk op den aardbodem vond, dat zo met hun overeenſtemde, dan de Iſraëliten, die één eenigen God dienden. Daarby kwam, dat 'er in de oude Schriften der Jooden zo duidelyk omtrent Cyrus voorzegd was, het geen hy zelf vernam, en liet de Jooden met deze woorden in hun Land te rug keeren: *Jehova de God des Hemels heeft my alle de Koningryken der Aarde gegeeven, en hy heeft my bevoolen, zynen Tempel te Jeruſalem — te bouwen*; enz. II *Chron.* XXXVI: 23.

„In den tyd tusſchen Alexander den Grooten, en Antiochus Epiphanes, breidden zig de Jooden in het Egyptiſche Ryk zeer uit, en vonden veele gunst. Dit kon wel reeds aanleiding gegeeven hebben, dat veele Heidenen tot dezen éénigen verſtandigen Godsdienst, welke ſlegts éénen God erkent, overkwamen, waarvan wy 'er eenigen tyd daarvan een zeer groote menigte aantreffen.

„Van den tyd der Machabeën af kreeg de Joodſche Godsdienst door zyne overwinningen een geheel nieuwen luister. De Edomiten namen hem, (dezen eigenlyk wel door dwang,) en dewyl hun Johannes Hyrkanus naa de verövering van hun land voorleide, hetzelve of te ruimen, of zig te laaten beſnyden; ook de beſnyding aan: desgelyks deeden ook onder denzelfden Johannes Hyrkanus de Itureërs, en waarſchynlyk onder den Joodſchen Koning Alexander ook de Moabiten, want Jo-

„ allerlei vreemde Volken zullen zig om Jehova's naame „ wil

Josephus verhaalt in het XIIIde boek der Oudheden, Hoofdstuk XV. § 4, dat de Jooden onder de Moabitische Steden, welke hy noemt, Pella verwoest hebben, dewyl haare Inwoonders de Joodsche gebruiken niet hadden willen aanneemen; de Inwooners der overige, door de Jooden verwoeste, Moabitische Steden moeten ze derhalven aangenomen hebben. Doch anderen deeden dit ook zonder dwang, en op eenige plaatzen klom de Joodsche Godsdienst tot op den throon.

„ Het gelukkig Arabiën had reeds vóór de geboorte van Christus, gelyk men meerendeels gelooft, (doch dit is niet zeker) reeds ten tyde van Johannes Hyrkanus, Koning van den Joodschen Godsdienst, dit is, niet gelyk eenigen het zig voorgesteld hebben, gebooren Jooden, maar gebooren Arabiërs, die den Godsdienst hadden aangenomen; en deze Godsdienst was ook in dit land zo magtig, dat, wanneer hy zomwylen den throon verloor, hy denzelven een ander keer weder kon veröveren: hy moet zekerlyk lang, vóór dat hy tot den throon klom, in 't land uitgebreid geweest zyn. Het Petreïsch Arabiën heeft ook Joodsche Koningen gehad: die Aretas, wiens Stadhouder te Damaskus Paulus wilde laaten vast neemen, II *Cor.* XI: 32, was naar alle waarschynlykheid een Jood van Godsdienst. Aziz, een Koning van Emessa, liet zig besnyden, eigenlyk wel niet uit eene Godsdienstige beweeging, maar om met de schoone Drusilla te trouwen: intusschen, hy liet zig besnijden, en wierd een Jood. In het eigenlyk zo genoemd Assyriën, of Adiabene, was de Joodsche Godsdienst omtrent in dien tyd, wanneer Jesus leefde, eerst in het Serrail van den Koning Monobazus gedrongen, en Helena wierd eene yverige Joodin; haar Zoon, Izates, volgde zyn Vader Monobazus in de regeering, nam niet slegts den Joodschen Godsdienst aan, maar liet zig ook, tegen al het zeggen van den Jood Ananias, die over de besnydenis omtrent zo dagt, als Paulus, besnyden, en bleef des niet te min Koning.

„ In Egypten waren veel Joodengenooten, zelfs ook in 't binnenste van Africa, de Kamerling der Koningin Kandace, dat is, der Koningin van Meroë. In Romen waren de Jooden ten tyde van Cicero reeds zo magtig, dat hy eens in eene redenvoering zeide, dat hy thans zagt wilde spreeken, dewyl het tegen de Jooden was, die zo veel aanhangers hadden: en hunne aankomelingen vermeerderden daar zodanig, dat 'er, om die zaak te sluiten, onder Tiberius, in het 19de jaar van Christus, 4000 van dien aart na Sardinien gezonden wierden, om daar tegen de roovers te vegten, en zo met goed fatsoen om te komen.

„ In de Handelingen der Apostelen vinden wy niet slegts enkele zo genoemde Godvrugtige heidenen, dat is, zulken, die den

„ wil daar heen vergaderen, en niet verder de gedagten
„ van hun boos hart volgen."

Nieu-

den Joodschen Godsdienst geloofden, doch zonder zig te laaten besnyden, *Cap.* VI: 5. X: 2, 7. XVI: 14. XVIII: 7, maar ook hier en daar in de Steden meerdere, die te gelyk in de Synagoge der Jooden kwamen, doch niet allen besneeden zyn. *Cap.* II: 10, zyn reeds onder die geenen, welke te Jerusalem by de uitstorting van den Heiligen Geest tegenwoordig zyn, aankomelingen, of Joodengenooten. Te Antiochiën in Pisidien waren in de Synagoge buiten de Jooden godvrugtigen tegenwoordig, en toehoorders van Paulus, *Cap.* XIII: 16, 26, 43. Eenigen dezer gaven hem gehoor, maar niet allen, gelyk wy uit *vs.* 50. zien; inzonderheid komen hier voornaame godvrugtige vrouwspersoonen voor, die ten gevalle der Jooden eene vervolging tegen hen verwekken. *Cap.* XVII: 4, vindt Paulus in de Synagoge te Thessalonica eene groote menigte van godvrugtige Grieken, en onder deze andermaal niet weinige van de voornaamste vrouwspersoonen der Stad; zelfs te Athenen zyn *Cap.* XVII: 17, godvrugtigen, die van de Jooden onderscheiden worden. Het schynt, derhalven, dat de Joodsche Godsdienst inzonderheid onder het andere geslacht zeer in gebruik was: en dit verschynzel vertoonde zig nog duidelyker te Damascus, want daar waren, volgens het verhaal van Josephus, byna alle Vrouwen van den Joodschen Godsdienst, hoewel haare Mannen heidenen waren. De zaak is verstaanbaar: noch de schrik voor de besnydenis, welke eenige Jooden den nieuwbekeerden gestadig wilden opdringen, noch ook andere opzigten wegens het ambt, en veele daarby voorkomende heidensche gebruiken en eeden, wederhielden het andere geslacht, en by de groote in 't oog loopende dwaasheid van het heidendom moest de éénige, met het gezond verstand overeenstemmende, Godsdienst, welke in geene meerdere Goden geloofde, dan de Wysgeer tot de schepping der Waereld noodig had, en uit haar bewyzen kan, éénen, veele goedkeuring vinden.

„ De belofte is derhalven rykelyk vervuld, en 't is gansch niet noodig, haare vervulling met grooten dwang eerst onder het Nieuwe Verbond te zoeken omtrent een tyd, die hiertoe niet past, dewyl de Israëliten niet meêr in hun land woonden, maar op nieuw verstrooid wierden.

„ Ik moet 'er dit nog byvoegen, dat buiten de zo genoemde godvrugtige heidenen, dat is die geenen, welke de leer van den Joodschen Godsdienst omtrent den eenigen waaren God aannamen, ook nog zulken, die by den afgodendienst volhardden, te Jerusalem den waaren God offer bragten, en hem dienden. De voornaamste Romeinen deeden dat, wanneer zy na Jerusalem kwamen."

Nieuwe Leerredenen, *door* J. VAN LOO, *Predikant te Ootmarsum. Tweede Deel. Te Utrecht*, *by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr. 8vo. 402 bl.*

Met verdienden lof gewaagden wy, onlangs, van de *Nieuwe Leerredenen* des Eerw. VAN LOO. Volmaakt gelyk aan zichzelven, verschynt, van nieuws, de agtenswaardige Man, in den thans afgegeeven bondel, en verdient, als zodanig, andermaal onze lofspraak. Meer dan eens, in vroegere dagen, bedroefden wy ons, daar onze Nederlandsche Leeraars in duizenden vertaalde en niet vertaalde buitenlandsche Kerkelyke Redevoeringen zo fraaije Modellen voor oogen hadden, dat dezelve zo weinige naavolgers vonden. Voor de onpartydigen en opmerkenden schuilen de oorzaaken daarvan geenzins in het duister. Met de nieuwe orde der dingen, onlangs daargesteld, zyn die oorzaaken, grootdeels, weggevallen. Onder den invloed eener redelyke verlichtinge, en onder schut en scherm van Godsdienstige Vryheid, zullen verstandige Leeraars het hunne bydraagen, om, zo by monde als in geschrift, meer redelyke en gemaatigde denkbeelden aangaande den Christlyken Godsdienst te verspreiden, en algemeen te doen veld winnen. Den Burger VAN LOO beschouwen wy, ter bereikinge van dat wenschelyk doel, als een zeer dienstig middel. Daar van kan ten bewyze dienen de thans afgegeeven bondel. Dezelve bevat tien Leerredenen, die de volgende Opschriften draagen: *Het Onderwys der afwisselende Jaargetyden.* —— *Onze Tegenspoeden zyn Vaderlyke Kastydingen.* —— *Het bedoelde Nut van Gods Vaderlyke Kastydingen.* —— *Opwekking tot standvastige Volharding in de Leere des Christendoms.* —— *Beschouwing van den Dood.* —— *De Aankondiging van Jezus Geboorte aan eenige Herders.* —— *Elymas en Paulus, aan het Hof van Sergius Paulus.* —— *Tegen de Wraakzugt.* —— *De Voorspoed der Godlozen.* —— *De Opperheerschappy van den Verhoogden Heiland.*

Naar gewoonte zullen wy, hier en daar, iets ter proeve voordraagen. In de vierde Leerrede, naa dat VAN LOO de hoofdtrekken der Standvastigheid in het Christendom had vermeld, waarschuwt hy zyne Toehoorders, om de *Standvastigheid* niet te verwarren met *Styfhoofdigheid*,

heid, niet gelyk te ftellen met ligtgeloovige onderwerping aan eenig menfchelyk gezag. Die haatlyke ondeugden worden aldus door hem befchreven. „ *Ziet*," zegt hy, „ *den ftyfhoofdigen man*, *die blyft by hetgeen hy van het Christendom geleerd heeft.* —— Hy blyft eigenlyk niet by het Christendom, maar by de party, die hy heeft aangenomen. En waarom? Het is uit onkunde, of uit eene trotfche inbeelding van zyn eigen wysheid, of uit traagheid, die hem van de moeite afkeerig maakt, welke aan het onderzoeken der waarheid is verbonden. Zyn grondregel is —— „ wat eenmaal waarheid is, moet altoos waarheid blyven" —— en waarom zou hy dan op nieuws zyn aangenomen leerbegrip overzien, onderzoeken, met andere leerftelfels vergelyken? Dat het egte, het reine, Christendom alleen in zyn aangenomen ftelfel is te vinden, is immers uitgemaakt, en hieruit volgt natuurlyk, dat alles, wat daarmede niet ftrookt, onwaar, eene dwaling is. Hy ftrekt dit niet alleen uit tot de leer zelve, in alle kleine, fyngefponnen, fchoolfche byzonderheden, maar dikwyls ook tot de bewyzen. Wat hy gelooft, moet ook bewezen worden, als hy het bewyst, of het is flegt bewezen. Hy neemt zoo min een nieuw bewys aan, als hy een oud verwerpt. In alles blyft hy ftiptelyk by hetgeen hy geleerd heeft; jammer is het maar, dat hy hierin alleen tewerkgaat volgens een vooroordeel, 't welk hem niet zelden onverdraagfaam maakt omtrend andersdenkenden."

De ligtgeloovige wordt aldus gekenmerkt. „ De *bygelovige* of *ligtgelovige* —— hy verdient beide deze namen —— *vereerer van het menfchelyk gezag*, gaat ook volgens andere grondbeginfelen te werk. —— Uitgemaakt is het by hem, dat de Christelyke leer, waar, Goddelyk is; dat de vorm, waarin hy haar kent, de beste is; dat alle byzondere leerftukken, die daartoe van zyne kerkgemeente worden gerekend, 'er waarlyk toe behooren. En op wat grond neemt deze gelovige man dit voor waarheid aan? Heeft hy de Christelyke leer onderzogt, en de kragt der waarheid laten beflisfen? Heeft hy het leerbegrip zyner Kerk onderzogt, en aangenomen op gronden van klaarblykelykheid? Niets minder, dan dit: hy heeft dit, in de jeugd, van zyne ouders en leermeesters gehoord; honderd verftandige en ge-

geagte menſchen verzekeren dit; het is in groote en kleine kerkvergaderingen zoo geleerd en vastgeſteld; wie kan denken, dat alle deze menſchen zouden hebben gedwaald? Dat zou even zoo vermetel zyn, als zig op zyn eigen oordeel te verlaten, en deze bepalingen tegen te ſpreken. Neen —— hetgeen in zyne jeugd, en voor zoo veele jaren, waarheid is geweest, zal wel waarheid zyn en blyven. —— Ziet daar de gronden van zyn geloof. Ellendige gronden! hy weet eigenlyk niet, wat hy gelooft, en waarom hy het gelooft. Zyne zoogenaamde overtuiging is louter eene blinde toeſtemming aan de begrippen, de bepalingen, van anderen. Hadden die anders gedagt, anders geſchreven, en had men hem daarmede in zyne jeugd bekend gemaakt, hy zou ook anders denken. Ellendige overtuiging! zy kan hem, ja, mannelyk, vast, onbeweegbaar zelfs in zyne begrippen maken; maar wie, die weet, wat de Christelyke ſtandvastigheid in het geloof is, zal 'er deze gezindheid voor houden?"

Aangaande den toeſtand der Herderen, wien de eerſte aanzegging van 's Heilands geboorte wierd gedaan, 'zie hier, hoe VAN LOO zich denzelven voorſtelt. „ Het is thans nacht, maar de vrome herders waken voor hun vee. Eene ſtatelyke donkerheid heerscht overal —— het ſterrenheir praalt met ſtille majeſteit aan den wyden Hemel, en ſtort ſprakelozen eerbied uit in hunnen geest. Zy gevoelen de oneindige Grootheid Gods, die zoo majestueus op het zwygend gelaat des Hemels en der Aarde is afgedrukt. Van het getal, de grootheid, de orde, den ſamenhang, dier duizenden Zonnen en Waerelden, welke boven hunne hoofden, als vuurvonken, ſchitteren, weten zy niets, en toch — zy weten, zy gevoelen genoeg, om met David uitteroepen — *ô Heer! als ik uwen Hemel aanzie, de Maan, en de Sterren, die gy bereid hebt, wat is de mensch, dat gy aan hem gedenkt, het kind des menſchen, dat gy het agt?* (Pſ. VIII.) —— Misſchien is 'er een onder hen, die, door het gezigt van de talloze menigte der ſterren, aan Gods woord tot Abraham herinnerd wordt, dat zyn zaad zoo talryk zou zyn als de ſterren. My dunkt, zy ſpreken 'er van —— de gedagte, dat Mesſias zulk een talryk volk beheerſchen, bezaligen, van alle ellende en dood verlosſen zou, paart zig by deze voorſtelling —— zy herinneren zig verſchillende voorzeggingen —— de ee-

eene gedagte ontwikkelt de andere. ô Hoe ſterk wordt hun hart in beweging gebragt, daar hunne verbeelding hen verplaatst in het zalige Mesſiasryk. —— Ach! wanneer zal het komen? wanneer? —— Israël is zoo bedorven —— God is zoo heilig —— en de tyden verlopen vast! —— Hier mengen zig treurige voorgevoelens by blyde; de ſtille bedaardheid hunnes geestes wordt beneveld, tot dat eindelyk, gelyk my dunkt, dit gebed uit hunnen vollen boezem losbreekt — „ ô God van Abra„ ham! van Iſaak! van Jacob! God van David! wees ge„ dagtig aan uw verbond, en geef aan uw volk het heil, „ dat gy hebt toegezegd!" — — En wat gebeurt 'er? —— ..... Daar wykt plotſelyk de vale duisternis — de, met ſterren bezaaide, Hemel verdwynt —— zy zien niets meer —— zy zien den verſchynenden Engel, die, met de ſnelheid van een blikſem, zig voor hun ſtelt, en met *de heerlykheid des Heeren* —— met een goddelyken glans, zoo als Jehovah voormaals dikwyls verſcheen — omkleed is. —— Welk een ontroerend gezigt! —— De kudden vlieden —— het verblindendst licht verlicht de geheele ſtreek —— de herders ontzetten zig —— hun hart klopt —— alle hunne beenderen beven —— de verwarrendſte ſchrik ſtroomt bleekheid uit over hun gelaat —— de ſpraak is geweken —— zy vrezen, dat deze verſchyning ongeluk over hen zal aankondigen of brengen!"

Het onderwerp der zevende Leerrede leidt den Redenaar eigenaartig tot eene verdeediging van het gedrag van *Paulus*, omtrent *Elymas* gehouden. Ligt konde iemand op het denkbeeld vallen, hoe dat gedrag meer den man van grimmigen toorn aankondigt, dan die van zynen Meester zagtmoedigheid geleerd had. Op de volgende wyze tragt VAN LOO den Apostel van dien blaam te zuiveren. „ De Apostel had, zonder twyfel, van zyn Goddelyken Meester zagtmoedigheid geleerd, en het is niet te denken, dat hy dit bytend middel ter beſchaming van dezen verwaten lasteraar zynes Heeren zal hebben gebruikt, voor dat hy andere middelen, hem door de zagtmoedigheid voorgeſchreven, daar toe vrugteloos had aangewend. Maar hy had van dienzelfden Meester mannelyken ernst in het verdedigen der waarheid, nederdonderende geſtrengheid in het beſtraffen van hare boosaartige tegenſtrevers geleerd. In het tegenwoordig geval kwam het

het te pas, Jezus in zyne gestrengheid na te volgen. Wie, die eenig gevoel voor zedelyke betamelykheid heeft, kan dit in twyfel trekken? Neen —— de vrymoedige, de onbewimpelde bestraffing van Elymas, die de schandelyke verkeerdheid van zyn door en door bedorven karakter zoo naakt ontvouwt, verstrekt den Apostel tot eer. Zy tekent eene grootheid van beginselen, eene sterkte van geest, eene onverschrokkenheid van gemoed, die hem regt bekwaam maakten tot het zwaarwigtig werk, waartoe hy voor korte dagen was ingewyd.

„ Maar nu, de daarop volgende beroving van zyn gezigt! Was het niet genoeg geweest, het by de harde bestraffing te laten? en dan Elymas aan de wroegingen van zyn geweten overtegeven? Had het niet veel *schyn*, dat Paulus, uit een beginsel van wraakzugt, den verleider met blindheid sloeg? —— Indien het geweten van Elymas nog kon geroerd worden T., daartoe was de plotselyke beroving van zyn gezigt meer geschikt, dan de bloote woordelyke bestraffing. En wat de wraakzugt aangaat, geen onvooringenomen lezer zal eenige spooren van deze afschuwelyke drift in deze strafoefening, of liever, in deze aankondiging van eene Goddelyke bezoeking, kunnen ontdekken. — Ieder redelykdenkend mensch zal immers gereedelyk toestaan, dat een gevaarlyk kwaad het best wordt opgekeerd door harde middelen, wanneer de zagter vrugteloos zyn aangewend. Wat was nu gevaarlyker, dan de zoogenaamde wysheid van Elymas, niet alleen voor hemzelven, maar voor den edelen, waarheidzoekenden Sergius? Zou deze Man wel tot het Christendom zyn overgegaan, indien de meerderheid der Apostelen boven Elymas niet duidelyk en aanschouwlyk werd aan den dag gelegd? Al had de Apostel dus den trotschen wyzen met de hand of vinger aangeraakt, en hem op deze wyze van zyn gezigt beroofd, dan had hy nog niets gedaan, 't geen tegen zyn karakter streed. De Apostelen waren immers toegerust met de magt, om een ergernisgevend Zondaar aan den Satan overtegeven, dat is, met zulke ligchamelyke straffen te bezoeken, als de omstandigheden der Kerk vorderden (*), en het onmiddelbaar opzigt des Geestes, waaronder zy in de waarneming van hun ambt stonden, belettede, dat zy ooit een

on-

(*) I *Cor.* V: 4.

onvoegſaam gebruik van deze magt konden maken. —— Maar dit is hier het geval niet eens. Paulus was ſlegts de aankondiger van 't geen gebeuren zou. Hy voorſpelde maar, wat de hand des Heeren, wiens leven en heerſchappy hy loogchende, aan hem doen zou, om dit te bewyzen. Waar is hier de geringſte blyk van wraakzugt, van haat, te vinden? Waren dan de Propheten ook wraakzugtig, als zy aan het Israëlitiſche volk de ſtrafgerigten des Allerhoogſten verkondigden? —— Wy behooren daarenboven in aanmerking te nemen, dat de blindheid van dezen wyzen uitlegger en beheerſcher der Natuur ſlegts eenigen tyd duurde. Het oogmerk des Heeren was alleen, een gedenkteken aan Elymas opterigten, waaruit ten klaarſten bleek, dat alle de kunſtenaryen van list en bedrog tegen de oppermagt van Hem, die de Apostelen bewrogt, niets vermogten. Dit kon bereikt worden door eene plotſelyke, kortſtondige blindheid. Welke wyze, welke ſchoone ſamenvoeging van geſtrengheid en zagtheid, van billyke ſtrafoefening en onverdiende verſchooning! O, had Elymas van deze blindheid hetzelfde gebruik gemaakt, als Paulus van zyne driedaagſche blindheid, die hem op den weg na Damascus overviel! Had hy zig tot nadenken gezet, had hy zyn beſtaan en gedrag overwogen, had hy herdagt 't geen de Apostelen van Jezus en zyne leer hadden voorgedragen! Had hy zyne dwalingen erkend, zyne zondige wederſtrevingen der waarheid beweend, afſtand gedaan van zyne waanwysheid, en om verlichting, om vergeving gebeden tot Hem, wien hy zoo gruwelyk gehoond had —— dan immers zou de groote Ontfermer zig ook aan hem hebben geopenbaard in zyne heerlyke magt en liefde, en Elymas was een vereerer geworden van Hem, dien hy voormaals lasterde. En zou hy dan zig ooit over deze bezoeking hebben beklaagd? Zou hy dezelve niet veeleer gezegend hebben?"

Verhandeling over de Godlykheid der Gewyde Geſchiedenisſen, en derzelver verbindend Gezag voor ons Christenen. Veritatis Ergo. *Te Rotterdam, ter Drukkerye van* N. Cornel, 1796. *In gr. 8vo. 60 bl.*

In eenen tyd, in welken de aanvallen op het gezag en den Godlyken oorſprong van 't geen de Christenen als

als eene hemelsche Openbaaring erkennen telkens herhaald worden, verdienen alle poogingen, immers wat derzelver oogmerk betreft, om ter verdeediginge van dat gezag en dien oorsprong iets by te draagen, lof en aanmoediging. De Burger BERNARDUS MEULMAN, Schryver deezer korte Verhandelinge, op den titel zich zediglyk verbergende onder de Zinspreuk: *Veritatis Ergo* (waarom niet liever *Uit Waarheidsmin?* want hy schreef tog vooral voor Ongeletterden!) moet onderfteld worden, zulk een oogmerk bedoeld te hebben. Intusschen hebben wy hier niets ontmoet, dan 't geen reeds meermaalen, en met veel meer duidelykheid en kragt, was voorgedraagen. En, evenwel, schynt MEULMAN zich te verbeelden, een nieuw pad uitgevonden en bewandeld te hebben; dit leiden wy af uit het slot des Geschrifts, 't welk eindigt met deezen wensch: „ Zie daar „ eene zeer moeielyke stoffe, door my behandeldt, en „ dezelve, naar myn gering inzien vry gelukkig geslaagt, „ u lieden Myne Waarden doen voorkomen als eene meer „ dan menschelyke geschiedenis, dat is als Godlyk. -
„ Mogten groote Mannen in Gods Kerk zich verle„ digen my op dat spoor te volgen, na aflegging van „ alle vooroordeelen van gezag en verkleeftheid; den „ Bybel in deszelfs geschiedkundig vak verheffen en ver„ dedigen tegen alle de aanvallen van een onbedacht„ zaam *Deismus* of een spitsvinnig Christendom! ô hoe „ veel voordeel wierde hierdoor van tyd tot tyd aan het „ Christendom toegebragt! de oneindige God geeve het."
Voor 't overige bezit MEULMAN ook de gave niet, om zich klaar en helder uit te drukken. Zie hier een staaltje. Naar waarheid hebbende aangemerkt, dat JEZUS, welken wy meer dan een bloot mensch eerbiedigen, de hoofdinsteller van den waaren Godsdienst is, vervolgt hy: „ Uit dat oogpunt beschouwt, is de ge„ wyde geschiedenis, verpligtend, voor ons Christenen, „ trouwens, dan is de gewyde geschiedenis, verbindendt, „ om dat heiland *Jesus*, als waarachtig God, die te eer„ biedigen moet gehoorzaamt worden, van waar men het „ recht afleidt, dat hy op ons Christenen heeft, om ons „ te verbinden en zyn Godlyk gezag op ons door de „ gewyde geschiedenis uitteoefenen."

Physiologische Verhandelingen over het Leerstelzel der Ontwikkeling en dat der Bygeboorte; zynde een Aanhangzel van de Naspooringen aangaande de Oönlogie, enz. Door H. G. VAN BREUGEL. *Te Dordrecht, by* A. van den Kieboom, 1796. *In gr. 8vo.* 106 *bl.*

Naa het doorleezen deezer Verhandeling, zyn wy het met den Schryver, in de Voorreden en elders, volkoomen eens, *non nostrum esse, tantas componere lites.*

Zoo 'er een Onderwerp in de Dierlyke Natuurkunde is, dat duister, onbegrypelyk en ondoorgrondelyk, kan genoemd worden, het is de Voortteeling. Om hier zyne reden aan de Waarneemingen van zelfs *groote* Waarneemers zoo maar te onderwerpen, is waarlyk veel gevergd. Geheel iets anders is het huishoudelyke der Voortteeling, dan derzelver beginzelen. Proeven en Waarneemingen kunnen veel afdoen, in het eerste geval; weinig, dunkt ons, by het laatste. Is het aan den Schryver onbekend, dat ook groote en beroemde Waar- en Proefneemers dikwils niet alle Proeven zelve neemen, maar ook veele van hunne Discipelen overneemen? Men herinnere zich de Hallersche Proeven over de Irritabiliteit en Sensibiliteit. En worden niet dikwils Proeven ook eigenlyk ter liefde en ter staaving eener reeds gemaakte hypothese in het werk gesteld? Wy willen en kunnen HALLER en SPALLANZANI niet te kort doen; hun roem en aanzien is gevestigd. Maar

Ins innere der Natur dringt kein erschaffner Geist;
Schon glücklich dem sie nur die äussere schale weist.

HALLER.

Zy, die het onderzoek deezer stoffe aangenaam en nuttig oordeelen, en nog niet veel daarover geleezen hebben, ook „ voor hunzelven geen weetenschap of grond „ van zeekerheid voor hun oordeel aangaande de *Dierlyke Zaaden* of *beginzels*, en vooral derzelver *voorbestaan*, uit eigen inzien en bevinding hebben, kunnen „ en mogen hun oordeel daaromtrent vryelyk laaten rusten op het getuigenis van zulke Mannen, als HALLER „ en SPALLANZANI, diesaangaande, als het welk aller „ aanneeming waardig, en genoegzaam is, gelyk uit hunne

„ en

„ en andere Proef- en Waarneemingen zelve blykt, en „ uit het geen zy by wettige reedenkaaveling gezegd en „ bevestigd hebben." (pag. 33.)

In het tweede gedeelte deezer Verhandeling wederlegt de Schryver het gevoelen van BLUMENBACH, aangaande de Vormdrift. Hy neeme ons eene invallende gedagte niet kwalyk; by deeze wederlegging herinnerden wy ons den ftryd in de Lutherfche Kerk, over het Oude en Nieuwe Licht. — Authoriteit en groote Mannen, groote Mannen en een beflisfende toon, is het groot argument. Konde men dat fchrandere kunftige ding, de Vormdrift, of het doosje waarin alle de kiemen, de eene in de andere liggende, zyn, vertoonen, dat ware eene alles beflisfende Proef- en Waarneeming.

Muzykaal Kunst-Woordenboek, behelzende, de Verklaaringen, als mede het Gebruik en de Kracht der Kunstwoorden, die in de Muzyk voorkomen, door J. VERSCHUERE REYNVAAN, *Practifeerend Advocaat. Te Amfterdam, by* W. Brave, 1795. *In gr.* 8*vo.* 618 *bl.*

Jaaren geleden ontvingen wy uit de hand deezes Schryvers een *Catechismus der Muzyk* (*); laater een Werk onder denzelfden tytel als 't geen ons thans wordt ter hand gefteld (†), van 't welk het Eerfte Deel en het Tweede Deels Eerfte Stuk het licht zag. Het Werk bleef daar by fteeken, 't welk de Autheur den *Zeeuwfchen Boekhandelaaren* wyt, en waar over hy zyn misnoegen, in de Voorreden deezer Uitgave, op eene zeer geemlyke wyze, te verftaan geeft, en, naa het vermelden van de zwaarigheden en moeite aan het vervaardigen van zulk een Werk vast, voortvaart:

„ Om dit Werk *onontbeerlyk* te maaken, heeft hy, „ met veel moeite en kosten, verzameld, een groot aan- „ tal, niet alleenlyk van alle bekende, maar ook zelfs, „ om dit Werk zo veel doenlyk was volledig te doen „ zyn, van niet veel meer gebezigd wordende *Speeltui-* „ *gen*, met derzelver *Schaale* en *Rooster*; zynde de Teke- „ nin-

(*) 1787. Zie onze *N. Algem. Vaderl. Letteroef.* II D. bl. 501.

(†) 1789. Zie, als boven, V. D. bl. 106.

„ ningen daar van vervaardigd door de welbeſtuurde hand „ van den Kunſtſchilder JEAN JOSEPH BOS." Derzelver aantal beloopt, in dit Deel, *Veertig*.

Men zou uit veele trekken in deeze Voorreden, die verre van malsch geſchreeven is, en althans niet onder den invloed van den geest leenigende Muzyk, veelligt opmaaken, dat de *Autheur*, die, blykens den Tytel zyner *Catechismus*, toen *Organist* en *Klokkenist* te *Vlisſingen* was, doch op dien van de vroegere niet voltooide Uitgave van zyn *Muzykaal Kunst-Woordenboek* zich J. U. D. tekent, en op dien der tegenwoordige *Practiſeerend Advocaat*, met zyne Kunstbroeders deerlyk overhoop lag. Veele ſchampere zetten, en bitze verwyten, vullen eenige Bladzyden der Voorreden. Dan hy verklaart, „ niemand „ perſoonlyk te bedoelen, maar in 't algemeen te ſpree„ ken" —— „ en dit, op het verzoek van eenen zeer „ kundigen Medekunstgenoot, wat breedvoeriger be„ handeld te hebben, en dat hy, om dat het juist over„ eenſtemmend met zyne gevoelens was, niet hadt kun„ nen afzyn, om dit zo vriendlyk verzoek in te willi„ gen, of het 'er wat aan helpen mogt!" —— Wy gelooven, dat hy den rechten weg niet heeft ingeſlaagen; en hy zelve moet dit gevoeld hebben, als hy 'er op laat volgen; „ maar wat baat het, als men tog moedwillig„ lyk zyne ooren voor de waarheid ſluiten wil, en lie„ ver de hand leenen om de zulken te veroordeelen, die „ hunne *taak* magtig zyn." Waarop hy weder in eene vlaag van misnoegen uitbarst.

In ons algemeen oordeel, over dit Werk, kunnen wy berusten by 't geen wy, ter laatst aangetoogene plaatze, wegens den aanvang der onvoltooid gelaatene uitgave gezegd hebben. Ter vergelyking van deeze met die ontbreekt ons de gelegenheid; alleen het toen *overgenomene* met dat hier voorkomt vergelykende, vinden wy dit Artykel 't zelfde, ſchoon eenigzins beſchaafd, 't geen doorgaans, zo wy veronderſtellen, het geval zal weezen.

Dewyl dit Deel tot het Woord MUZYK, enz. loopt, dagten wy iets zeer eigenaartigs voor onze aankondiging te zullen ontleenen; als wy het *Artykel* MUSICA daar toe bezigden; doch, behalven dat het veel te lang was, kwam 'er ons zo veel in voor, 't geen wy, zonder aanmerkingen daar op te maaken, niet voorby konden ſtappen, dat wy 'er van afzagen.

Een *Speeltuig*, een *Kunstwoord*, over te neemen zou beter aangegaan, doch onzen Leezeren misschien min voldoenings geschonken hebben, dan dat wy ons bepaalden, om, daar het *Klokkengelui* in ons Land, naa de Omwenteling, nu eene zo groote verandering ondergaan heeft, en ter aankondiging van het uur der Godsdienstvergaderingen by de voormaals *Heerschende Kerke* afgeschaft is, te vermelden, wat onze Schryver van de KLOKINWYING, OF KLOKDOOPING, optekent.

„ KLOKINWYING OF KLOKDOOPING; gelyk het oudtyds toeging in het doopen van menschen, zo zag men ook het zelve omtrent de *Klokken*, welken men ook inwydde, zalfde en doopte, aan dezelve naamen gaf, en gevaderen of getuigen daarby stelde. DURANDUS zegt 'er van; *de Klokken worden gedoopt; doch de manier van ze te doopen en te wyen is oud*; gemeenlyk wordt Paus JOHANNES DE XIII of XIV voor den eersten aanleider en insteller van dit *Klokkendoopen* gehouden, die in het Jaar 966, of, gelyk anderen zeggen, 968, de groote Klok van *Lateraan* met zynen naam benoemde; hoewel ZEGEDINUS het naamgeeven aan de Klokken aan Paus BENEDICTUS DEN V, in 965, toeschryft; dan, MERSENNUS wil, dat deeze gewoonte van nog ouder *datum* is; dewyl ALCUINUS, Discipel van BEDA, en *Precepteur* of Leermeester van KAREL DE GROOTE, in 't Jaar 770, daar van al reeds spreekt, hoe het een oud gebruik geweest is, dat men de *Klokken* zegent, zalft en naamen geeft; schryvende: *nog het moet niet nieuw schynen de Klokken te zegenen en te zalven, en aan dezelve een naam te geeven; want* GEN. XXVIII. vs. 18 en 19, *leezen wy, hoe Jacob, gedachtig aan 't gezicht van dien ladder, welke tot den Hemel reikte, een steen nam, dien oprichtte, olie daar op goot, en noemde den naam dier Stad, welke te vooren Luts heette, Bethel, dat is een Huis Gods* (*).

„ De

(*) Welk een schoon bewys! —— doch meest gangbaare munt in die dagen. Ten tyde van CAREL DEN GROOTEN had men, volgens MENARDUS, een voorschrift, om de Klokken te zegenen en te zalven, onder den tytel: *Ad signum Ecclesiæ benedicendum*. En 't is niet onwaarschynlyk, dat zulk een misbruik in de Kerkgebruiken van die tyden was ingesloopen; dewyl men onder de *Capitularen* van CAREL DEN GROOTEN een Verbod van het *Klokkendoopen* vindt. *Ut Clocas non baptizent.* —— *Capitul. Caroli Magni*, aangehaald by DURANDUS *de Ritibus.* Lib.

„ De Plechtigheid van het *Inwyen* of *Doopen* der *Klokken* mag door geen gemeen *Priester* geschieden, schoon hy anders wel kinderen moge doopen; maar dit *Klokdoopen* moet wel degelyk door een Bisschop of *Suffragaan* gedaan worden, en dat wel in zyn Bisschoplyk Gewaad, vergezeld van eenen *Diaconus*, in gebruiklyke *Misgewaaden* gekleed. De nieuw gegoten of *Intewyene Klok* wordt aan een houten *Stellagie* opgehangen, in dier voege dat men rondsom als ook van binnen daarby kan komen; by de *Klok* wordt een Stoel gezet voor den *Bisschop*, en aan de andere zyde een tafel, waar op geplaatst is een vat met Wywater, benevens de Wywaterskwast, Zout, Olie, Rookwerk, een Linnendoek, en alles wat tot deeze plechtigheid vereischt wordt. De *Bisschop*, in zyn *Bisschoplyk Gewaad* gekleed, met den *Bisschopsmyter* op 't hoofd, en de *Bisschopsstaf* in zyne hand, zet zich op deezen Stoel neder, en zingt met zyne *Assistenten* eenige *Psalmen*, daarna zegent hy het Zout en het Water met het gewoonlyke *Exorcizo te Creatura Salis!* &c. dat is: Ik bezweere u schepzel van Zout, of, gelyk wy, volgens den aart van onze taale, zouden zeggen, ik bezweere u Zoutschepzel! enz. Daarna werpt hy het Zout in het Water, en wascht met zyne Assistenten de *Klok* van binnen en buiten; vervolgens wascht hy de *Klok* met water, vermengd met zout, wyn en asch, wederom van binnen en buiten; deeze afwassching wordt met dit geheiligd water als eene *Dooping* gedaan, in den naame van *God den Vader*, *den Zoon en den Heiligen Geest*, en na gezegde Wassching, of *Dooping*, wordt de Klok met een nieuwen linnendoek, die nooit gebruikt is, afgedroogd; naa dat nu de Bisschop eenige Psalmen geleezen heeft, doopt hy met de rechter duim in de heilige Olie, maakt daar mede een Kruis op de *Klok*, doch droogt het ten eersten wederom af; maakt daar op, op de voorgaande wyze, zeven Kruissen op de *Klok*, en van binnen vier Kruissen met het *Chrisma*, zynde een zeker rookwerk, dat by de stervenden gebezigd wordt, welke zalving met olie, kruiswyze, met deeze bewoordingen en tusschenmaakingen van kruissen, geschiedt.

„ *Con-*

Lib. I. c. 22. n. 2. Zie BINGHAM *Origines Ecclesiasticæ; or the Antiquities of the Christian Church.* Vol. III. 240. Aant. van den Redacteur.

„*Conse* † *cretur & sancti* † *ficetur*, *Domine*, *signum*, *istud in nomine Pa* † *tris & Fi* † *lii*, *& Spiritus* † *Sancti*. *Pax tibi!* dat is, ô Heere, dit teken worde ge † wyd en gehei † ligd in den naame des Va † ders, des Zoons † en des Heiligen † Geests. Vrede zy u!

„ Voords wordt de *Klok* van onderen met *Myrrhe* en reukwerk berookt, en dan doet de *Bisschop* een gebed; biddende dat God de *Klok* wil overstorten met zynen zegen, en kracht geeven om door haar geluid de tempeesten, onweders en stormen, te stillen, de blixem en donderslagen krachtloos te maaken, de duivelen en kwaade geesten te verjaagen, de verstorvenen of zielen der overledenen te beveiligen, en voords allen kwaad af te weeren, gelyk men uitdruklyk leest, in het besluit van het *Concilie van Keulen*, gehouden in 't Jaar 1536, waarin men deezen *Canon* of regel aangaande de *Wyingen* der *Klokken* vindt.

„ *De Klokken worden gezegend, op dat zy mogen bazuinen de strydende Kerke, waar door het Volk tot de tempelen wordt geroepen, om het woord Gods te hooren, en de Geestlykheid om 's morgens de barmhartigheid Gods, en 's nagts zyne waarheid, te verkondigen, op dat de geloovigen door het geluid derzelven tot bidden mogen aangezet worden; alhoewel de Vaders ook op een ander einde hebben gezien, te weeten, dat de Duivelen door 't geluid der Klokken verschrikt mogten worden, ja dat zy, eerder dan door de gebeden zelf vervaard zyn, wyken mogen, op dat, zynde verdreeven, de vruchten, de zielen en ligchamen der geloovigen behouden mogen blyven, als ook op dat alle vyandlyke heirlegers, en listige lagen des vyands, het gekraak der blixemen, stormwinden, geweldige tempeesten en weerlichten, gemaatigd mogen worden; dat de schadelyke donderslagen, winden en watervloeden, mogen ophouden; kortom, op dat de geenen, die het hooren, tot den schoot der Moeder, de Heilige Kerke, en tot de baniere des Kruisses, hunne toevlugt mogen neemen, gelyk deeze dingen in de hoogtydelyke zegeningen der Klokken gevonden worden.*

„ Naa zulk eene zegening over de *Klok* van den Hemel te hebben afgebeden, benoemt men de *Klok* met den naam van deezen of geenen Heilig, gelyk Paus JOHANNES (zo als boven gezegd is) de *Klok* der *Lateraansche* Kerk naar zynen naam JOHANNES doopte; tot *Peeten* of Gevaders worden gemeenlyk aanzienlyke of vermogende Lieden ge-

genomen, welke, ten tyde der *Doopinge*, het touw, waar mede de *Klok* gebonden is, aanraaken en den *Wy-Bisschop* allen te gelyk antwoorden, en op het noemen van den naam der *Klok* zuchten: wordende de *Gedoopte Klok* met een nieuw wit kleed of hembd overtrokken, even gelyk men by de eerste *Christenen* den *Gedoopten* een wit kleed plagt aan te trekken; daar na wordt zeker *Euangelie* geleezen, en ook wel eene *Predikatie* gedaan van de kracht der *Klokken;* waarop de Bisschop nog eens het kruis over de *Klok* maakt, en verders deeze *Ceremonie* of plechtigheid eindigende, beslooten wordende, met eenen maaltyd van blydschap; deezen zyn dan de voornaamste plechtigheden, die by het *Inwyen* of *Doopen* der *Klokken* in gebruik zyn.

„ Sommige onder de *Roomsche* Schryvers willen dat dit zo zeer geen *Doop*, maar slechts een *Klokkenzegen*, is: onder anderen zegt STANISLAUS HOSIUS, en BELLARMINUS, „ dat 'er geen *Klokkendoop*, maar een zegen, en eene toe-„ ëigening tot het Godlyke gebruik is;" meer anderen willen 't zelfde bewyzen; daar en tegen houden veelen wederom staande, dat het wel deegelyk eene *Dooping* is — dat zy zelven beslissen."

Wy willen dit met den Schryver wel aan het beuzelend Bygeloof overlaaten. Ernstig daar over te handelen lust ons niet; 'er mede te boerten past ons niet. Alleen kunnen wy niet voorby, met een kort woord, aan te stippen, dat de vermeende kragt van het Gelui der Klokken tegen den Donder, of de schadelyke uitwerkzels des Blixems, proefondervindelyk, in meer dan een geval, gebleeken is, eene tegenovergestelde uitwerking te wege gebragt te hebben. —— Wegens veele der andere vermogens, aan de gedoopte Klokken toegeschreeven, kan niet proefondervindelyk gesprooken worden. —— Dan, *boerten past ons niet*, hebben wy geschreeven, en, eene neiging hier toe voelende, leggen wy de pen neder, en het *Muzykaal Kunst-Woordenboek* ter zyde.

Adres van het Committé van Algemeene Welvaart te Haarlem, aan de Nationale Vergadering representeerende het Volk van Nederland; over de Oorzaaken van het Verval en de Middelen tot Herstel der Vaderlandsche Fabrieken en Trafieken. Te Haarlem, by F. Bohn, 1796. *In gr.* 8vo. 80 *bl.*

Adres van het Committé van Algemeene Welvaart te Haarlem, aan het Provintiaal Bestuur van Holland; over het Gebruik der Duingronden, ten dienste der Vaderlandsche Fabrieken. Te Haarlem, by F. Bohn, 1796. *In gr.* 32 *bl.*

Wy voegen deeze twee Stukjes te zamen, als komende uit dezelfde hand, en tot het zelfde einde strekkende. —— Naa de jongste heuchlyke Staatsomwenteling, was het Committé, uit wiens boezem de beide Vaderlandlievende Adresfen voortkomen, onvermoeid bezig om de op zich genomen edelmoedige taak te volbrengen. „ Zedert jaaren, schryven zy, hadden onze betrekkingen „ en ons belang ons wel opmerkzaam gemaakt op de „ voorwerpen, in deezen behandeld; maar, ten einde ons „ aan geene voorbaarigheid in onzen voordragt aan uwe „ Vergadering schuldig te maaken, en niet verdacht gehouden te kunnen worden, dat wy in deezen alléén door „ eigenbelang gedreeven worden, hebben wy, terstond „ naa het aanvaarden van onzen tegenwoordigen post, „ het herstel der Nederlandsche Fabrieken en Trafieken „ gesteld tot een eerst voorwerp onzer Werkzaamheden „ niet alleen; maar ook door een, in de openbaare „ Nieuwspapieren bekend gemaakt, *Programma* (*), hebben wy alle onze daarby belang hebbende Medeburgers uitgenoodigd, om ons zodanige middelen aan te „ wyzen, waar door onze Binnenlandsche Fabrieken en „ Trafieken verbeterd, hersteld, en daadlyk in werking „ konden gebragt worden. Wy hebben het genoegen gehad, om verscheiden, zeer wel uitgewerkte en ter zaak „ dienende, Verhandelingen (waar voor wy onzen dank „ openlyk aan onze Medeburgers betuigen) te ontvangen;

„ en

(*) Dit wordt in eene Bylaage medegedeeld.

„ en naa gehouden Conferentien met Gecommitteerden „ uit de Fabriekeurs en Trafiekanten van diverse Steden, inzonderheid *Leyden*, hebben wy gemeend het „ best aan hun en ons oogmerk te zullen voldoen, om „ de door hun voorgeslagene Middelen tot ééne Verhandeling, en dezelve alzo ter kennisse van deeze Vergadering te brengen." Gelyk zy doen in de *Memorie van Adstructie*; welke het voornaamste van dit wel opgesteld en nadruklyk geschreeven Stukje uitmaakt.

Naa in het Adres het Onderwerp bondig beredeneerd, en in klaaren dag gehaald te hebben, laaten zy, dit strekke ten staal, zich in deezer voege hooren: „ Verbreekt, „ Burgers Vertegenwoordigers! die schandelyke, onteerende banden, waar aan het menschlyk verstand tot „ nog is gekluisterd geweest. Vernietigt alle die Keuren „ en Wetten van Gilden en Fabriek-Hallen, waar door „ het vernuft uitgedoofd, de industrie gestremd, en de „ Handel belemmerd kan worden. Geeft den Fabriekeur „ alle die Vryheid, welke zyne Broeders in *Frankryk*, „ *Engeland* en *Duitschland*, genieten. Bevordert de *Circulatie* van den Binnenlandschen Handel, vooral in de „ eerste leevensnoodwendigheden. Vernietigt dat verderflyk Provintiaal *Egoismus*, welk nog onder ons heerscht, „ die haatlyke onderscheiding van het Platte Land en de „ Steden, en laat allen en een ieder zyne Koopwaaren „ haalen, van waar hy ze het best, en ten minsten pryze, „ binnen de eene en onverdeelde Republiek, kan bekomen, en die te koop bieden, waar het hem goeddunkt. Zó zult gy, Burgers Vertegenwoordigers! reeds „ veel gedaan hebben, om voor de talrykste en nuttigste „ Classe onzer Medeburgeren het leeven aangenaam, „ en het voorzien in hunne behoeften gemaklyk, te „ maaken.

„ Vooral bidden wy u, Burgers Vertegenwoordigers! „ neemt die ondraaglyke ongelykheid in de Belastingen „ weg, welke in zo veele deelen van ons Vaderland, en „ vooral in *Holland*, plaats heeft; wy bedoelen de Impositien op de Consumptive middelen, waar in de Ryken, in evenredigheid van hun vermogen, schier niets „ draagen; waar door de Werkman deerlyk gedrukt „ wordt, en byna de helft van zyn sober inkomen aan „ 's Lands en Stedelyke Belastingen moet betaalen; waar „ door de Arbeidsloonen, hoe zeer altyd nog een gering „ bestaan verschaffende, echter aanhoudend gesteigerd

„ zyn; die de voornaamste oorzaak zyn van den steeds ver-
„ hoogden prys onzer Manufactuuren, en van derzelver
„ daar door bewerkt verval."

Stellingen als deeze zyn zeker aan Zwaarigheid en Wederspraak onderhevig; doch poogen de Opstellers deeze weg te neemen, geene te wederleggen. Waar toe voornaamlyk de Memorie van Adstructie dient: die veel weetenswaardigs, deeze belangryke Stukken betreffende, bevat, te veel om aan te wyzen. Alleen willen wy afschryven, wat zy, daar in van de Gildens en derzelver beknellingen gesprooken hebbende, 'er ten gevolge uit afleiden. —— „Wat is nu noodzaaklyker, welk uitvoer-
„ lyk middel is in deezen nu gepaster, dan alle *Fabriek-*
„ *gildens* (*), met hunne bepaalingen, Wetten en *Ordon-*
„ *nantien*, op te heffen en te vernietigen, *in zo verre*,
„ dat 'er van dezelve niets overblyve dan alleen eene
„ minlyke Regtbank, voor welke de twisten tusschen
„ meester en knecht in der minne vereffend en bygelegd
„ worden. De Meester, of Fabriekeur, moet vry zyn in
„ zyne keuze van stoffagie, zo wel als in zyne methode
„ van werken; en 't moet aan hem alléén staan, op welke
„ wyze hy zyn Fabriek tot vergrooting van zyn renomé
„ of belang goedvindt te dirigeeren. 't Arbeidsloon,
„ 't welk, door verandering van tyden en Fabrieken, vol-
„ gends de oude bepaaling, thans in veele gevallen on-
„ toepasselyk is geworden, moet niet door gezach be-
„ paald, maar door eene redelyke en minzaame overeen-
„ komst tusschen meester en knecht gereguleerd worden;
„ en hy, die zich daar mede niet kan of wil vergenoe-
„ gen, zoeke een ander meester, en deeze een ander
„ knecht, zonder dat daar over verschil, veel min Op-
„ roer, behoeve plaats te hebben (†)."

Geene bloote redeneeringen, maar daadzaaken, voeren de Opstellers doorgaans aan, met eene overwinnende kragt; en zagen wy dit pleit nooit zo kort en goed voldongen voor de Trafieken en Fabrieken. Men kan ligt denken, dat

(*) *Fabriekgildens*, van deeze spreeken zy *alleen*, over de *Ambagtsgildens* laaten zy zich niet uit, bl. 42.

(†) „ De Gaaren-Lint-Fabriek, thans de bloeiendste Fa-
„ briek in Haarlem, is hier van een overtuigend bewys. De-
„ zelve is aan geen Gild of Gildewetten gebonden, en tot op
„ deezen tyd is nog nimmer eenig verschil over Arbeidsloonen
„ by dezelve geweest."

dat de wangunstige *Brit* en de *Britsgezinde* ontaarte *Nederlanders* hun welverdiend deel krygen; dat Bedrog naar verdienste ontmaskerd wordt, als ook Partydigheid tegen de Inlandsche Fabrieken, by de voorgaande Regeering nooit met eenige premie, veel min met eene of andere weezenlyke ondersteuning, begunstigd. „ Alle verzoe„ ken daar toe," zeggen zy, „ wist men, of door aller„ lei hindernisfen op de lange baan te schuiven, en het „ den zuchtenden smeekeling lastig te maaken, of, zo hy „ stout genoeg was om aan te houden, schamper van de „ hand te wyzen met eene zo vreemde als ongegronde „ magtspreuk. *Dit is het Land van Koophandel, niet van* „ *Kunsten en Handwerken; deezen moet men aan de Engel-* „ *schen overlaaten!*"

Met dit alles schermen de Opstellers, ten aanziene van den Handel, niet in het wilde. „ Wy bedoelen," is hunne taal; van het doen ter uitvoer brengen en het maaken der noodige veranderingen in de prohibitive Wetten, eertyds ter bevordering onzer Fabrieken gemaakt, spreekende; „ wy bedoelen geenzins zodanige constringeerende „ en prohibitive Wetten, waar door terstond alle invoer „ van buitenlandsche Fabrieken, hoe genaamd, volstrekt „ verbooden zoude worden, (want behalven dat dit den „ Koophandel, in andere betrekkingen, zoude drukken, „ ware dit, om verscheide andere redenen, volkomen „ dwaasheid en nuttelooze verwarring;) maar waar door, „ *vooreerst*, de vreemde Manufactuuren zodanig be„ zwaard worden, dat onze Vaderlandsche Fabriekeurs „ terstond de noodige aanstalte konden maaken, om voor „ het binnenlandsch debiet den noodigen voorraad te be„ zorgen, en die vreemde Fabrieken niet alleen in prys „ en qualiteit te evenaaren, maar zelfs voor 't byzonder „ gebruik van onze Natie te overtreffen." Dit bedoelen zy met eene Bylaage, behelzende een *Ruuwe Schets voor den In- en Uitvoer van Binnen- en Buitenlandsche Goederen, ten faveure der Vaderlandsche Fabrieken*, waarin de Koophandel, op de behoedzaamste wyze, voor alle nadeelen beveiligd is, en 't welk de Inlandsche Fabrieken konde doen herleeven.

Het tweede Stukje, in 't hoofd deezer Afdeelinge vermeld, is eenigzins van eenen meer speculativen aart; schoon deels, door Proeven hier vermeld, tot een hooger trap dan enkele bespiegeling gebragt, en door de ondervinding verheven boven de speculatie van Projectmaa-

 kers.

kers. Uitwyzens het Opschrift, bepaalt het zich tot het *Gebruik der Duingronden, ten dienste der Vaderlandsche Fabrieken.* In het *Adres aan het Provintiaal Bestuur van Holland*, wordt dit Onderwerp met al de kragt van warme Vaderlandsliefde voorgedraagen, en de reeds-genomene en nog voortgezette Proeven dienen ten steun van de taal der Spreekeren.

„ Wat," in deezer voege laaten zy zich, onder anderen, hooren, gemelde Proeven bygebragt hebbende, „ wat heeft „ men van zodanig goed begin niet te wagten, indien „ deeze onderneeming die ondersteuning en aanmoediging „ mogt genieten, welke dezelve, 't zy met eerbied gezegd, verdient? Welk een heil mogen wy ons daar „ uit voor geheel Nederland niet voorspellen, daar wy „ ons verzekerd houden, dat Gyl. deeze onderneeminge, door spoedige en efficasieuse middelen, uit haaren naauw beperkten kring zult verlossen, en in algemeene werking brengen? —— Onze Hollandsche „ Duinen beslaan eene uitgestrektheid van 50,000 morgen gronds; daar op kunnen 300,000 Schaapen geweid „ worden, en deeze kunnen 1,000,000 ponden Wolle „ voortbrengen.

„ Onze ziel verblydt zich reeds in het vooruitzicht „ van den meerderen bloei der Wolfabrieken en de „ grootere welvaart onzer Handwerkslieden, zo dra „ hier van door uwe kragtdaadige tusschenkomst een „ begin zal gemaakt zyn. —— Dan zal men nieuwe „ Trafieken zien gevestigd worden, en de Lakenfabrieken haar tegenwoordig onnatuurlyk verblyf zien ontvlugten, en zich aldaar vestigen, alwaar zy eigentlyk t'huis hooren, alwaar alle andere Volken die „ geplaatst hebben, te weeten, op het Platte Land, daar „ zy den voorraad voor haaren arbeid by de hand hebben. De Handwerksman zal zich dan niet, zonder ophouden, in beslooten vertrekken, aan éénsoortigen „ arbeid behoeven te krommen, en door dit zittend „ leeven kragteloos en verzwakt worden. Neen: hy „ zal deezen eenzelvigen verveelenden arbeid met het „ Landwerk afwisselen, gezond, vrolyk en gelukkig, „ zyn; hy zal geenen onderstand uit de liefdegiften zyner meer vermogende Medeburgeren meer noodig hebben; noch uit 's Lands of Stedelyke Belastingen, die „ hy zelf helpt opbrengen, behoeven onderhouden te „ worden. De hoogst Geconstitueerde Magt deezer Pro-

„ vin-

„ vintie zal daar door, zo wel als het Municipaal „ Bewind van Steden en Dorpen, voor een zeer groot „ gedeelte, van één haarer knellendfte zorgen ont- „ last zyn. Uwe Vergadering, Burgers! zal, indien „ het beftier der Armen op den tegenwoordigen voet „ mogt blyven, voortaan geene fom van bykans een half „ Millioen behoeven af te zonderen, ter onderfteuning „ van de publieke Weeshuizen en Armenkasfen. De „ Steden *Leyden* en *Haarlem*, (wy fpreeken van 't geen „ wy zeker weeten, en zwygen daarom van andere Ste- „ den,) zullen in 't vervolg geen *f* 90,000 jaarlyks be- „ hoeven af te zonderen van haare inkomften, ten „ dienfte der armen: want de groote armoede is alleen „ veroorzaakt door het verval der Fabrieken, gelyk wy „ meenen overtuigend aangetoond te hebben in onze Me- „ morie van Deductie, aan de Nationale Vergadering, „ reprefenteerende het Nederlandfche Volk, overgegee- „ ven, en waar toe wy de vryheid gebruiken ons te „ refereeren."

Men noeme dit geene overdreevenheid, voortfpruitende uit ingenomenheid met dit Plan. Om dit denkbeeld te weeren, en de groote zaak nader aan te dringen, van vermeende zwaarigheden te ontheffen, dient de daarby gevoegde *Memorie van Adftructie.*

Dan genoeg hebben wy van deeze twee kleine Stukjes gezegd, om de aandagt der Vaderlanderen, die ze onbekend mogten weezen, derwaards heen te wenden, verzekerd, dat niemand zich der Leezinge zal beklaagen. — Mogt het niet by Leezing blyven!

Vertoog by de Aanbieding van het Ontwerp van Conftitutie, voor de Franfche Republiek. Gedaan door BOISSY D'ANGLAS, *uit naam der Commisfie van Elven, in de Zitting van vyf Mesfidor, des derden Jaars. Uit het Fransch vertaald. Te Haarlem, by* F. Bohn, 1796. *In gr.* 8vo. 105 *bl.*

Tyden, als die der groote Staatsomwentelingen, welke wy beleeven, doen, by veelvuldige gelegenheden, Redenaars te voorfchyn treeden, die al de kragt der overreedende en zieltreffende Welfpreekenheid te werk ftellen, om hunne Landgenooten tot het omhelzen der beste Plans en het volgen der heilzaamfte Maatregelen te be-

beweegen. — Overvloed van zulke Staatsſtukken biedt ons het groot Gemeenebest *Frankryk* aan. Gewigtige gelegenheden riepen de Redenaars op. Geen wonder, dat, by de *Aanbieding van het Ontwerp der Conſtitutie*, een allergewigtigst tydvak in de daad, een Vertoog werd voorgehouden, dat een Meesterſtuk der Welzeggenskunst mag heeten; het Vertoog van BOISSY D'ANGLAS, welks Vertaaling hier voor ons ligt, en het geluk gehad heeft, om in eene hand te vallen, die 't zelve een welgeplooid *Nederduitsch* kleed aantoog.

Hoort den Aanhef. „ 't Is met eene groote Natie als „ met een groot Man. Het doelwit van deezen in al zy„ nen arbeid, het beginzel van alle zyne werkingen, het „ einde van al het gevaarlyke en moeilyke, dat hy on„ derneemt, is, vroeger of laater, eene rust te genieten, „ vol roem en waardigheid. Dus ook beoogt eene Na„ tie, die gaande raakt, die zich waagt aan de ſtormen „ eener Omwenteling, te midden zelfs van haare ſterkſte „ opbruisſching, niets anders, dan, in ſtilte, de vrugt „ te ſmaaken van haare poogingen, en van de opofferin„ gen, die zy zich getroost heeft. Nu kunt gy deeze „ hoop des Franſchen Volks vervullen, door, met eene „ ſtoute hand, paal en perk te zetten aan deszelfs te lang „ gerekte beroering. Nu kunt gy voldoen aan het ver„ langen van de volſtandigſte vrienden der Vryheid, en „ de zwaare ſtryden doen ophouden, welke haare vero„ vering ons gekost heeft: Uwe Commisſie van Elven „ komt u haaren arbeid aanbieden over de Conſtitutie.

„ Vertegenwoordigers van een Vry Volk, laat alle de „ vermogens van uwen geest zich vereenigen. Geeft „ alle de werkkragt (energie) uwer zielen eenen vryen „ loop. Doet alle andere drift zwygen, en luistert al„ leen na die, welke het gemunt heeft op het Alge„ meen Welzyn. De tyd is gekomen, waarin gy den „ ſtreelendſten pligt uwer hooge zendinge gaat volbrengen. „ Het lot van 25 Millioenen Menſchen is in uwe handen. „ 't Staat aan u, het licht eindelyk te doen volgen op de duis„ ternis, de geregeldheid op de verwarring, het geluk op „ het lyden, de rust op de beroering, de rechtvaardig„ heid op het willekeurige, de Vryheid op de losban„ digheid, het algemeen crediet op het miscrediet, door „ byzonder belang veroorzaakt, en al het waare der „ maatſchappyelyke orde op de heillooze hersſenſchimmen „ der regeeringloosheid. Sedert zes jaaren ten prooi aan

„ de

„ de woede van Omwentelingen, die ons rampzalig Va-
„ derland verscheurd hebben, het oog gevestigd op een
„ voorwerp, dat ons scheen te ontvlugten, de arm ge-
„ wapend ter verovering eener Vryheid, welke alles
„ scheen zamen te spannen om ons te doen derven, ge-
„ stuit door alle vooroordeelen, bestreeden door alle on-
„ deugden, gefolterd door alle driften, hebben wy meer
„ gearbeid om te verwoesten, dan om op te bouwen,
„ ons meer laaten te rug zetten door 's Volks aandrang,
„ dan dien bestierd, ons meer afgesloofd voor het be-
„ staan, dan voor het geluk, van Frankryk. — Kortom,
„ het heuchelyk tydperk is gekomen, waarin wy mogen
„ aflaaten Kampvegters te zyn der Vryheid, en haare
„ weezenlyke Grondleggers kunnen worden."

Het geheele beloop deezes Vertoogs, 't welk wy niet zullen ontleeden, is vol meesterlyke trekken. En, schoon men in alle byzonderheden den Redenaar niet byvalle, zal hy, over 't algemeen, onze toestemming wegdraagen. Wy kunnen niets meer doen, dan hier en daar een stuk van algemeen belang overneemen. De oorzaak der Omwentelinge draagt hy in deezer voege voor. „ De Fran-
„ sche Omwenteling, welke eenige raaskallende weetnie-
„ ten het werk hebben durven noemen van een handvol
„ oproerige Schryvers; die Omwenteling, welke zy waan-
„ den te zullen vernielen door kwinkslagen, omkooping,
„ intrigues, samenzweeringen, en verborgene kunststree-
„ ken; die Omwenteling, die alle haare vyanden geveld,
„ en haare eigene ongeregeldheden, haare eigene woede,
„ verduurd heeft, is het voortbrengzel niet van eenige
„ enkele persoonen. Zy is het uitwerkzel der verlich-
„ ting en beschaaving. Zy is de vrugt der eeuwen en
„ der wysbegeerte. Zy is de Dogter van die goddelyke
„ kunst, welke alles, wat het vindingryk vernuft uit-
„ vorscht, met zoo groote snelheid vermenigvuldigt, en
„ voor de toekomende geslagten bewaart. Het beginzel
„ van dezelve lag in 't hart van ieder een. De dwaa-
„ ling, het despotismus, het bygeloof, de onkunde, heb-
„ ben lang verhinderd, dat zy te voorschyn kwam. Maar
„ de toorts der weetenschappen, der kunsten en der re-
„ den, die duisternissen verdryvende, openbaarde zy
„ zig, en krygende eene onoverwinbaare kragt, ontstak
„ zy in aller zielen de driedubbele liefde van Rechtvaar-
„ digheid, Vryheid en Gelykheid."

Sterk zyn de kleuren, met welke de Redenaar het lot

zyns Vaderlands maalt in de doorgeworſtelde tydvakken: waar van hy mogt zeggen, de menigte van 's Lands en Volks lotgevallen in opmerking neemende: „ Zes eeu„ wen hebben wy afgeleefd in zes jaaren." —— Met reden mogt hy zyne Landgenooten herinneren: „ Dat eene „ zo kostbaare ondervinding voor ons niet verlooren zy. „ 't Is tyd, dat wy winst zoeken te doen met de mis„ daaden der Alleenheerſching, de dwaalingen der Ge„ conſtitueerde, de onvastheid en afwykingen der Wet„ geevende Vergadering, de onmenschlykheden van de „ Dwinglandy der Tienmannen, de jammeren der regee„ ringloosheid, de ongelukken der Conventie, de gru„ welen van den burgerlyken oorlog. Door uwe gedagten „ te laaten gaan over het tafereel van de oorzaaken der „ Omwenteling, waar in alles zig zo ſchielyk ontwik„ kelt, de voortgangen der belangneeming in den ſtaat „ des algemeens, de ongeſtuimige agtereenvolging der „ gevoelens en gebeurteniſſen, door u het punt te erin„ neren, waar van gy afgegaan zyt, den weg, langs wel„ ken gy voortgeſleept zyt, en den ſtand, waar in gy u „ thans bevindt; daar door zult gy de eindpaal ontdek„ ken, die gy bereiken wilt."

Welk een ſchoon Tafereel, myne Landgenooten, 't welk wy onze Leezers niet onthouden mogen, hangt de Redenaar op. „ Door de Republikeinſche Conſtitutie „ vast te ſtellen, moet gy den Ryken een waarborg gee„ ven voor zyn eigendom, den Armen voor zyn beſtaan, „ den naarſtigen en vernuftigen voor de vrugt van zyn „ arbeid, allen voor hunne vryheid en zekerheid. In 't „ midden der Volkeren, die haar omringen, moet gy de „ Franſche Natie den rang doen neemen, die haar toe„ geweezen wordt door de natuur, en door den invloed, „ welken haare magt, haare verlichting, en haar handel, „ haar moeten geeven. De rust moet gy doen heerſchen „ zonder verdrukking, de vryheid zonder beroerte, de „ rechtvaardigheid zonder wreedheid, de menschlykheid „ zonder zwakheid. Gy moet een beſtuur ſcheppen, dat „ vastheid en kragt heeft, zonder gevaarlyk te zyn, des„ zelfs beweegingen ſnelheid byzetten, en te gelyk des„ zelfs werkzaamheden paalen ſtellen, de magt, welke „ de wetten zal maaken, verdeelen, zonder die te ver„ zwakken, den loop der wetgeeving vertraagen, en haar „ buiten het bereik plaatſen van alle verderflyke over„ haasting, zonder haare leden te verlammen, de mag-

„ ten

„ ten derwyze zamenſtellen, dat derzelver vereeniging, „ het goede werke, en de ſtryd derzelve tegen elkanderen „ het kwaade byna onmogelyk maake. De Rechterlyke „ Orde moet gy verzekeren van eene volſtrekte onafhanglykheid, „ die nooit bekommering verwekt in de „ onſchuld, en de misdaad nooit zekerheid overlaat. De „ Uitvoerende Magt moet gy bekleeden met een gezag „ en eene waardigheid, die haar van binnen doen eerbiedigen „ en van buiten aanzien geeven, zonder dat zy „ bedugtheid voor de Vryheid kan veroorzaaken. Ziet „ daar het wys en roemryk doel, naar 't welk gy alle „ uwe overleggingen moet rigten."

Hoe gansch veel hadden wy onder 't leezen aangeſtipt, om onzen Leezeren mede te deelen. Wy moeten overſlaan, bekorten, en hun tot het Werkje zelve verzenden. Niet weinig toepasſelyks, met behoorlyke uitzonderingen, zullen zy 'er in aantreffen op den tegenwoordigen ſtaat van ons Vaderland, in het tegenwoordig Tydperk. Dan kunnen wy niet naalaaten nog plaats in te ruimen aan het ſlot deezes Vertoogs van eene recht meesterlyke hand.

„ En gy," dus laat BOISSY D'ANGLAS zich op het einde hooren, „ Vertegenwoordigers des Volks, die de „ Vryheid op onvergänglyke grondſlagen wilt vestigen, „ gy hebt nog één plicht te betragten. Vereenigt alle „ de middelen, welken uw yver, uwe Vaderlandsliefde „ en uwe kundigheid, u verſchaffen. Verbetert en volmaakt „ de algemeene denkwyze. Verſpreidt overal het „ licht en de baarblyklykheid der waarheid, op dat het „ Volk, door u onderrigt, u tot amptgenooten en opvolgers „ alleen Mannen geeve, die algemeen in agting „ zyn om hunne braafheid, en uitſteeken door hunne „ kennis, op dat het in den boezem van dit gebouw bekwaame „ Landbouwers roepe, Kooplieden, bekend door „ hunne goede trouw, kundigheden en dienſten, geoeffende „ Krygslieden, in ſtaat om onze Legers te Land en ter Zee „ wetten te geeven, die hen verzekeren van roem te zullen „ behaalen, ervaaren Onderhandelaars, die, onze buitenlandſche „ Staatkunde beſtierende, het getal onzer „ bondgenooten kunnen vermeerderen, dat onzer vyanden „ verminderen, aller genegenheid en agting tot ons trekken, „ en ons de bevredigers der wereld maaken.

„ Zoo zal uwe Conſtitutie, al was zy duizendmaal onvolmaakter „ dan zy kan zyn, ſchielyk eenen vasten

„ ſtand

„ ſtand bekomen, en uwe drie Magten, vereenigd tot „ heil des Volks, zult gy, weldraa, alle ſtormen zien „ verdryven, alle wraakzugt verdooven, eenen roemryken „ Oorlog door een nog roemryker Vrede doen eindigen, „ de wanorde van onze Financien herſtellen, den „ overvloed wederbrengen, het agiotage vernietigen, allen, „ welken de begeerte tot rust van de Vryheid verwyderd „ hadt, daaraan weder verbinden, de jammeren „ der Omwenteling door haare zegeningen doen vergeeten, „ den voorſpoed der Republiek op het geluk van „ allen vestigen, en den roem van de moedige Grondleggers „ der Vryheid voor altoos heiligen.

„ Maar, indien het anders is, indien het Volk kwaade „ keuzen doet, indien de vleiers de overhand behouden, „ indien het de intrigue, die het geſtadig rondom zig heeft, „ met onderſcheiding bejegent, en de verdienſte verwaarloost, „ die 'er voor vliedt, indien het Adminiſtrateurs benoemt „ zonder eigendom, Rechters zonder ondervinding, „ Wetgeevers zonder begaafdheden en zonder deugd, indien „ het den wreeden en woesten geest der Volksleiding „ nog over zig heerſchen laat, indien het nog „ MARATS voor zyne Vrienden neemt, FOUQUIERS voor „ zyne Magiſtraaten, CHAUMETTES voor zyne Municipaalen, „ HANRIOTS voor zyne Generaals, VINCENTS en „ RONSINS voor zyne Ministers, ROBESPIERRES en CHALIERS „ voor zyne afgoden, indien het zelfs, tot zoo eerlooze „ keuze niet uitſpattende, ſlegts middelmaatige „ doet, indien het niet, by uitſluiting, waare en vrye „ Republikeinen kiest, dan, wy verklaaren het u plegtig „ en wy verklaaren het aan geheel Frankryk, dat ons „ hoort, dan is alles verlooren. De Koningsgezindheid „ herneemt haare ſtoutheid, het Schrikbewind zyne dolken, „ de Geestdryvery haare brandſtigtende toortſen, „ de Intrigue haare hoop, de Coalitie haare ontwerpen „ van verwoesting. De Vryheid is weg, de Republiek „ het onderst boven. De deugd heeft niets voor zig, „ dan wanhoop en de dood. En u zelven blyft geene „ andere keus over, dan tusſchen het Schavot van SIDNEY, „ het Vergif van SOCRATES of het Zwaard van „ CATO."

Reis door Spanje, gedaan in de Jaaren 1786 en 1787; in 't byzonder met opzicht tot den Landbouw, Manufactuuren, Koophandel, Bevolking, Belastingen en Inkomsten van dat Land, door JOSEPH TOWNSEND, *A. L. M. en Predikant te Pewsey, in het Graafschap Wilts. Derde Deels Tweede Stuk. Te Haarlem, by* A. Loosjes Pz. *In gr. 8vo. 268 bl.*

Van deezen onderhoudenden en leerzaamen Reiziger, die, met den geest der Waarneeminge toegerust, zich byzonder bevlytigde, om ons *Spanje*, in de op den Tytel vermelde byzonderheden voornaamlyk, te doen kennen, schoon het aan tusschengevoegde veraangenaamende berigten niet ontbreeke, neemen wy thans afscheid (*). Wy hoopen het onze toegebragt te hebben om deeze jongste en beste berigtgeevingen van *Spanje* den *Nederduitschen* Leezer te doen kennen, en hem aan te zetten om 'er een leerzaam en nuttig onderhoud in te zoeken.

Eerst treffen wy den Heer TOWNSEND aan in de Ommestreeken van *Alicante*. Van het Plantenryk gewaagende, schryft hy onder andere: „ De snelle groei der „ Planten, onder een heete luchtstreek, kan niet anders „ dan den inbooreling van noordlyker gewesten ten uiter- „ sten verbaazen. Na dat ik op zekeren dag myne ver- „ wondering daar over aan den Gouverneur had te ken- „ nen gegeeven, bragt hy my 's avonds in den tuin van „ *Don* LORENSO MABILE, liggende even buiten de Stad, „ waarin wy onder de schaduw van boomen rondwandel- „ den, welke, vier jaaren geleden, nog geen ander bestaan „ gehad hadden dan alleen stekken, zaailingen of zui- „ gers. Ik zag hier drie honderd vygenboomen, en drie „ duizend vyf honderd wynstokken, alle met vruchten; „ en hy drinkt reeds met zyn huisgezin wyn, die het „ voortbrengzel is van zyn eigen wynberg. Bovendien „ heeft hy in deezen tuin ook nog eene ontelbaare me- „ nigte granaatappel-, apricoos-, appelen-, peeren-, prui- „ men-, moerbezien-, oranje-, citroen-, karoben- en azarol- „ boomen byeengebragt, welker weelderige groei aan- „ den-

(*) Zie ons laatst voorgaande Berigt, hier boven, bl. 302.

„ denzelven het voorkomen geeft als of men haar, ten
„ minsten, reeds twintig jaaren geleden geplant hadde."

Voorts vinden wy *Valencia* in 't breede beschreeven; en een byzonder verslag van de bloeiende Universiteit daar ter Stede: waar de Rector toen even was te rug gekeerd met een nieuw plan van Studie, zeer onlangs door den Koning goedgekeurd. Onder verscheide Inrigtingen, hier vermeld, zyn 'er, die, met eenige wyziging, by ons, in de Hervorming der Hoogeschoolen, wel mogten worden naagevolgd.

Eene Stichting in deeze Stad verdient den hoogsten lof; te weeten, „ de opgeregte *monte pio*, of bank van Barm-
„ hartigheid, tot ondersteuning van Boeren, die niet in
„ staat zyn om zaad te koopen. Zy betaalen voor de lee-
„ ning van het geld geene renten, nadien het fonds
„ voortkomt uit *espolios y vacantes* der Kerke; dat is te
„ zeggen, uit de nalaatenschap der overleden Bisschop-
„ pen, en van openstaande Kerklyke bedieningen.

„ Zodanig eene Instelling ter bevordering des land-
„ bouws, en om de naarstigheid aan te moedigen, is
„ voorzeker staatkundig en verstandig, uit aanmerking
„ van de armoede der Boeren, en het algemeen geldge-
„ brek by dezelven. — In *Gallicien* worden de Visschers,
„ uit hetzelfde fonds, verzorgd met schuiten en de noo-
„ dige netten.

„ In geene Stad van *Spanje* is men oplettender ten
„ aanziene der kunsten, dan te *Valencia*. De openbaare
„ Academie voor Schilder-, Beeldhouw- en Bouw-kunde,
„ welke in 't jaar 1773 geopend is, wordt vlytig bezogt,
„ en veele leerlingen schynen daar in te zullen uit-
„ munten.

„ Bekwaame tekenaars zyn van de uiterste aangelegen-
„ heid voor de hier gevestigde Fabrieken van zyden
„ stoffen, porcelein, en geschilderde tegelsteentjes (*).

„ De

(*) „ Deeze gekleurde tegelsteentjes, in *Spanje Azulejo's* ge-
„ naamd, worden, in dat Ryk, nergens gemaakt dan te *Valencia*.
„ Men gebruikt ze ook veelal tot bekleedzel van de muuren,
„ zy worden beschilderd met allerlei voorwerpen, gelyk een
„ gemaskerd bal, stierengevegten, enz. Dezelve neemen alle
„ kleuren aan, behalven de roode, welke onder het branden
„ altoos verandert."

Aant. van den Hoogd. Vertaaler.

„ De Zydefabriek is boven alle andere de gewichtig„ste, gemerkt zy overeenkomstig is met den aart van „ het land en der luchtgesteldheid. In het jaar 1718 „ telde men hier niet boven de agthonderd weefgetou„ wen; doch zo dra hadt men de drukkende belastingen „ niet weggenomen, of de Koophandel vermeerderde, en „ de Fabrieken geraakten in zodanigen bloei, dat men, „ vóór het jaar 1740, reeds twee duizend weevers tel„ de (*). *Don* ANTONIO RONZ begroot het getal der „ weefgetouwen, in 't jaar 1769, op niet minder dan drie „ duizend een honderd en vyf en negentig, met inslui„ ting van honderd en zeven voor de kousfenweevers, „ alle binnen de Stad, en in de geheele Provincie op „ drie duizend vier honderd en zeven en dertig, ver„ werkende famen zes honderd twee en twintig duizend „ twee honderd en vyftig ponden zyde. Deeze Fabriek „ neemt geduurig toe, en zeker Heer, die aandeel in „ dezelve heeft, verzekerde my, dat tegenwoordig in „ *Valencia* vyf duizend zyde weefgetouwen, en drie „ honderd stoelen voor kousfenweevers, zyn (†)."

Volgens de Aantekening des *Hoogduitschen* Vertaalers, heeft men te deezer Stede eene *Patriottische* of Œconomische Maatschappy, die aanmoedigende aanzienlyke Pryzen, hier vermeld, uitlooft.

Koop-

(*) Zie *Restablicimiento de las Fabricas, par* D. BERNARDO ULLOA.

(†) „ Deeze opgave is waarschynlyk wat te groot. CAVA„ NILLES, een nieuw geloofwaardig Schryver, geeft, in zyn „ werk over den tegenwoordigen staat van *Spanje*, het volgend „ berigt aangaande dit onderwerp. In *Valencia*, zegt hy, zyn „ 3300 weefgetouwen voor zyden stoffen, op ieder van welke „ jaarlyks 190 pouden, dus door alle te samen 627000 pon„ den, zyde verwerkt wordt. De kleinder getouwen voor „ smalle en breede linten, neusdoeken, kousfen, floers, enz. „ verarbeiden 250000, en de pasfementwerkers 150000, pon„ den. Hier uit blykt, dat in deeze Stad alleen, zonder de „ overige Fabrieken in de Provincie te rekenen, jaarlyksch „ één millioen en zeven en twintig duizend ponden zyde „ worden verwerkt, waar mede vyf en twintig duizend Per„ soonen, onder welke een groot gedeelte Vrouwen en Kin„ deren zyn, zich bezig houden."

Aant. van den Hoogd. Vertaaler.

Koophandel gaat 'er met de Fabrieken gepaard. By het verslag hier van, en van den Graanhandel, inzonderheid, spreekende, vinden wy deeze overschryvenswaardige aanmerking onzes Reizigers: „ Het is zeer opmerkelyk, dat „ alle Europeesche Natien, zelfs de meest verlichten, al„ toos zulke bekrompen denkbeelden koesterden, dat zy, „ door hunne onstaatkundige bepaalingen, het grootste na„ deel aan den Landbouw, de Fabrieken en den Koophan„ del, toebrachten, niettegenstaande de ondervinding, zo „ zy deeze slechts hadden willen raadpleegen, hen de „ schadelykheid daar van ten overvloede kon geleerd heb„ ben. Een verstandig Schryver, over de Staatkundige „ Œconomie, heeft te recht aangemerkt, dat het schynt, „ als of de hedendaagsche Regeeringen zelden aan meer „ dan maar ééne klasse hunner Onderdaanen denken, en „ dan nog gemeenlyk aan de verkeerde klasse. Wan„ neer zy, by voorbeeld, den uitvoer verbieden van „ de eene of andere zaak, *denken zy alleen aan de bin„ nenlandsche Koopers, daar zy nogthans aan de Ver„ koopers aldaar behoorden te denken; en, by het verbod „ van invoer, denken zy alleenlyk aan den binnenlandschen „ Verkooper, en niet aan de Koopers.* Het tegendeel be„ hoorde evenwel plaats te hebben; want hebben eigen „ inzichten en navorschingen den Onderdaan geleerd, dat „ hy by den verkoop winnen, of door den inkoop eenig „ voordeel behaalen, kan, dan is het de plicht der Regee„ ringe, zyne onderneemingen te begunstigen, nadien daar „ door, naar evenredigheid van de minder of meerder „ uitgestrektheid van dien handel, een balans ten voor„ deele van den Staat zal moeten ontstaan."

Met genoegen zal men het verslag leezen van de wyze, waar op de Zydewormen in *Spanje* gevoed worden. Dezelve is het allergewigtigst Artykel, 't welk de Provincie *Valencia* voortbrengt, en bedraagt byna zo veel in waarde als alle de andere Voortbrengzels zamengenomen. Dit Artykel van Weelde, merkt de Heer TOWNSEND op, is in *Engeland* van zeer laate jaartekening. „ Zyden Kousen," schryft hy, „ waren in *Engeland* tot de Regeering van „ Koninginne ELIZABETH onbekend; en, wat *Schotland* „ betreft, 'er is nog een geschreeven Brief in weezen van „ JACOBUS VI, (die in *Schotland*, van het jaar 1567 tot 1603, „ regeerde, en vervolgens, van dien tyd af, tot in het jaar „ 1626, als Koning van *Engeland*, *Schotland* en *Ierland*, „ by den naam van JACOBUS DEN I.) aan den Graave

„ VAN

„ VAN MAR, waar in hy den laatstgenoemden om een „ paar Zyden Kousfen, welke de Graaf hadt aangehad, „ te leen verzogt, om reden, dat de Koning aan den „ Ambasfadeur van *Frankryk* gehoor ftondt te geeven."

Een voordeelig getuigenis geeft de Reiziger aan de nyverheid van dit gedeelte des *Spaanſchen* Volks: „Wie de langs „ de Zeekusten woonende *Spanjaarden* heeft bezogt, zal „ hun nimmer voor een lui volk houden; en wat de grond- „ en luchtgefteldheid, benevens de plaatslyke voordeelen, „ betreft, zyn 'er weinige of misfchien geene landen, „ die dit gedeelte van het Spaanfche Ryk evenaaren. — „ In deeze vruchtbaare valei laat men het Aardryk nooit „ rusten; want zo dra is de eene Oogst niet ingezameld, of de Landman begint terftond wederom zyne „ akkers te bearbeiden, om op nieuw bezaaid te worden." Onverbeeldlyk groot is de vrugtbaarheid deezer Valei, waar van de Reiziger voorbeelden ophaalt.

Men klaagt, by ons, te meermaalen, en met genoegzaamen grond, over de veelvuldigheid en overtolligheid der afgevergde Eeden; dan in *Valencia* loopt zulks tot eene maate van dwaasheid, by welke onze dwaasheid niet haalen kan. Immers onze Reiziger tekent aan: „ Ik „ heb in dit Land niemand kunnen aantreffen, die my „ eene voldoende reden wist te geeven, wegens eene zaak, „ welke van de Artfen en Heelmeesters aldaar geëischt „ wordt; te weeten, waarom deeze lieden, vóór zy hun „ beroep aanvaarden, verplicht zyn onder Eede te be- „ looven, dat zy de Onbevlekte Ontfangenis der gezegende Maagd zullen verdedigen. Deeze omftandig- „ heid is te onbegrypelyker, naardien de Roomschgezinden zelve nopens dit leerftuk gansch niet eensgezind denken, noch over 't algemeen daar mede inftemmen. 'Er zullen niet te min nog eeuwen kunnen voorby gaan, alvoorens de Heeren van de Faculteit van „ deeze onredelyke verplichting ontheven worden. Om „ aan het eedzweeren een behoorlyk gewicht en verbindend gezag by te zetten, behoort men, in ieder land, „ alle zodanige eeden af te fchaffen, die op eene verouderde gewoonte berusten, of welke, over 't algemeen, als ongerymd befchouwd worden."

Op de Reis van *Valencia* na *Barcelona*, zal men, met genoegen, den Reiziger vergezellen, en deelen in zyne Reis-ontmoetingen, in die ommeftreeken, tot hy te *Barcelona* te rug keert, en van deeze Stad, nevens de Landftreek,

dezelfde weetenswaardige berigten mededeelt, als ten aanziene van andere doorgereisde gedeelten des *Spaanschen* Ryksgebieds. Hy geeft verslag wegens de Bevolking van *Catalonien*, van de Belastingen, waar mede de Inwooners bezwaard zyn, als mede van de Inkomsten, welke het gemeene land uit deeze arbeidzaame Provincie trekt. —— Wegens de Inquisitie en derzelver Gevangenissen, kreeg hy verslag uit den mond der Inquisiteuren; dan werd het hem niet vergund in de Kerkers te gaan. Met genoegen, en niet zonder glimplachen, zal men hier de Heiligverklaaring leezen van twee nieuwe zogenaamde Heiligen, onlangs eerst, naa veel moeite, in de Almanach geplaatst. Dan wy moeten dit, nevens veele andere nog zeer weetenswaardige, en niet onbevallig verhaalde, zaaken, by enkele aanduiding laaten berusten.

Genoeg hebben wy, tot verscheide keeren TOWNSEND vergezellende, bygebragt, om diens Reis door *Spanje* als een zeer nuttig en leerzaam Boek te doen kennen. —— Een Boek, 't welk te volkomener wordt door de *Byvoegzels*. Te weeten, deeze Reis was reeds in 't *Nederduitsch* vertaald, volgens de oorspronglyke *Engelsche* uitgave, en het tweede Deel genoegzaam afgedrukt, toen de Vertaaler eene *Hoogduitsche* Overzetting ontving, hier en daar met nuttige Aantekeningen opgehelderd door den Heer J. J. VOLKMAN, wegens zyne Schriften, en eene menigte van getrouwe Vertaalingen, in *Duitschland* wel bekend, en ook by veelen hier te lande, uit hoofde van zyn *Reisboek door Italie.*

Om de *Nederduitsche* Vertaaling het zelfde voordeel deezer gewigtige Ophelderingen, uit verscheide laatere Waarneemingen ontleend, by te zetten, oordeelde de Vertaaler, te regt, den Vaderlandschen Leezer geenen ondienst te zullen doen, als hy hem met de opmerklykste Aantekeningen des Heeren VOLKMAN, uit de beste bronnen geput, bekend maakte, egter met agterlaating van die hy ter vertaalinge niet belangryk genoeg oordeelde. —— In het derde Deel heeft hy ze elk te haarer plaatze aan den voet der bladzyden gevoegd, en die tot het eerste en tweede Deel behooren komen hier als *Bylaagen*. Ook vindt men 'er de Verklaaring van drie Koperen Plaaten, met de Afbeeldzels der in *Spanje* gebruiklyke Ploegen.

Vro-

Vrolyke Reis van een Engelschman, door Holland. Vry naar het Engelsch gevolgd. In den Haage, by J. C. Leeuwestyn, 1796. *In gr. 8vo. 200 bl.*

In hoe verre dit Werkje eene *Engelsche* Scheering en een *Hollandsche* Inslag hebbe, kunnen wy niet bepaald zeggen; dit wel, dat het geheel ons niet behaagt. Geenzins, dewyl wy den neus vieslyk opschorten, als een Werk een lugtig en lustig aanzien heeft, geschikt is om het voorhoofd te ontfrodzelen, en den geest, in een ledig uur, vervrolykende uitspanning te verschaffen, (onze veelvuldige gunstige beoordeelingen van Werken van deezen aart kunnen hier voor ons getuigen;) maar omdat de *Reis*, voorhanden, deels opgevuld is met aanstootlyk voorgestelde zogenaamde Liefdensgevalletjes; deels met Spotternyen, meest wel rechtstreeks tegen By- en Waangeloof ingerigt; doch maar al te zigtbaar gemunt, om, onder dien schyn, den Godsdienst zelven in een verachtlyk licht te doen voorkomen. —— Voorts zyn 'er in, Reisontmoetingen van eenen lompen aart, en met geene kieschheid altoos medegedeeld; waarin ook geene geestigheid in 't allerminst steekt; die doen geeuwen, en, schoon geen der afdeelingen lang is, na het einde doen verlangen. —— Vergeefsch zal men 'er, ten aanziene der vlugtig doorgereisde Steden en Plaatzen, iets in zoeken, dat niet elders veel breeder, naauwkeuriger en beter, beschreeven is. ——Van het Volkscharacter geeft de *Engelschman*, of de vrye *Naavolger*, niets anders dan *Carricatuuren*, en deeze van de slegtste soort. —— Eene en andere, schoon, buiten één geval, met de enkele voorletteren aangeduide, doch onder deeze, uit de bygevoegde omstandigheden, genoegzaam kenbaare, Persoonen komen 'er in voor; deeze zyn het best getroffen, schoon 'er op deezen en geenen nog al iets zou vallen aan te merken. Wy twyfelen niet of deeze zyn geheel van de hand des Nederduitschen vryen Naavolgers. —— Met één woord, men heeft een Boek willen maaken; en dit Maakzel is droevig slegt uitgevallen. Dit is meer het geval met *douzyn-werk*. Wy meenden niet minder te moeten zeggen van een Werkje, dat zo veele slegte eigenschappen heeft, en geene goede, die dezelve eenigermaate kunnen opweegen. Het zou ons leed doen, te verneemen, dat 'er een *Tweede Druk* van kwame, gelyk wy dit, helaas! omtrent Schriften, die geen *eens* drukkenswaardig zyn, te meermaalen ondervonden, tot schande van den Smaak onzer Landgenooten, die wy, hoopen, dat, in geen grooten getale, „ al lachende op deeze Reize zullen medegesleept worden, of daar in genoegen vinden," gelyk de slotwensch des Reizigers luidt, „ over zyn *gering* Geschryf."

Volledige Verzameling der Publicatien van de Provisioneele Representanten van Holland en der Staaten Generaal, sedert het begin der Revolutie, in 1795, het eerste Jaar der Bataafsche Vryheid, tot op den tegenwoordigen dag. Eerste en Tweede Deel. Te Leyden, by Herdingh *en* du Mortier, 1795. *In gr.* 8vo.

Een en andermaal vonden wy gelegenheid om te spreeken van een zich al 't ware verdringenden drom van Schryveren, Verzamelaars en Drukkers, om den Landgenooten de Staatsstukken van deezen Tyd aan te bieden. Ook dit ons ter hand gesteld Werk behoort 'er toe.

Het dogmerk hier van, en het Plan daar in gevolgd, draagen wy best voor met de eigene woorden, met welke zy het den *Ingezetenen van Holland* aanbieden. De Verzamelaar of de Drukkers laaten zich in deezer voege hooren: „ Dat het van het grootste belang en de onvermydelykste noodzaaklykheid is, dat ieder Burger van Holland, vooral in deeze dagen, onderscheidenlyke en duidelyke kennis hebbe aan dat alles, het welk, door de Vertegenwoordigers des Volks, ter bevorderinge van het Algemeene Welzyn, vastgesteld en beslooten wordt, behoeft geen betoog. —— Te minder, daar de Provisioneele Representanten van het Volk van *Holland* zelve, al in den aanvang hunner werkzaamheden, ten einde hier in zo veel mogelyk te voorzien, besllooten hebben, de onderscheiden Couranciers te doen gelasten, om alle Decreeten, Publicatien, enz. welke zy ter kennisse van het geheele Volk willen gebragt hebben, in derzelver geheel, in hunne Courancen, te doen plaatsen.

„ Dan, de moeilykheid en ongeschiktheid, welke 'er in gelegen is, om zodanige Nieuwspapieren tot dat einde by een te verzamelen, en in voegzaame orde te houden, om alle de gegenoemde Decreeten, Publicatien, enz. bestendig met een opslag van het oog in dezelve te kunnen vinden, wanneer men die by vervolg voor zich noodig heeft, of om het gedrag van een en ander daar naar te beoordeelen, of ingevolge van dezelve Rechterlyke uitspraak over eene gepleegde daad te doen —— en de noodzaaklykheid, in welke de Courantiers, door plaatsgebrek, dikwyls gebragt worden, om die Stukken verkort, en dus niet volkomen in derzelver geheel, te plaatsen, —— dit een en ander heeft de Boekverkoopers HERDINGH en DU MORTIER te raade doen worden, om alle die Decreeten, Publicatien, enz. elk afzonderlyk, in groot 8vo. Formaat, op best inlandsch Drukpapier, met een nieuwe Dessendiaan Letter, naauwkeurig en zindelyk te doen drukken, zodanig dat dezelven in eene geschikte orde by een gevoegd en ingebonden

den kunnen worden, terwyl zy een deel van bekwaame dikte met een volledig en voor het gebruik alzins gemaklyk Register, zullen voorzien.

„ En ten einde deeze volledige uitgave der Decreeten en Publicatien voor ieder Burger, wie hy zy, verkrygbaar moge weezen, en elk, aan wien de waarneeming der algemeene zaaken, in de onderscheiden Gemeenten, is toevertrouwd, zich van deeze, inzonderheid voor hem onmisbaare, Verzameling zoude kunnen voorzien, hebben zy beslooten de prys derzelven niet hooger te stellen dan voor een geheel Blad, zynde 16 bladzyden, 2 Stuivers, voor een half Blad, of 8 bladzyden, 1½ Stuiver, en voor een vierde van een Blad, of 4 bladzyden, 1 Stuiver. —— Verbindende de Uitgeevers zich wyders om te zorgen, dat alle Decreeten of Publicatien, zo veel mogelyk op den eigen dag der Afkondiging, voor deeze Verzameling geschikt, zullen uitgegeeven worden. —— Zullende echter ook ieder Stuk afzonderlyk, voor die geenen, welke zulks mogten verkiezen, te bekomen zyn."

Beide de ons ter hand gestelde Deelen, naar dit Plan uitgegeeven en verzameld, ieder vyftig stuks behelzende, beantwoorden aan dit doel; en gaan vergezeld van het beloofde zo noodige en gemaklyke Register op die twee Stukken, bevattende de Publicatien van 26 Jan. tot 28 Nov. 1795.

Meer dan deeze Aankondiging vordert de aart onzes Maandwerks niet; alleen voegen wy 'er by, dat alles, naar de belofte, zeer zindelyk is uitgevoerd, en dus deeze Verzameling eene plaats verdient by andere Werken van deeze soort, die een plaats in elke Vaderlandsche Boekery verdienen te bekleeden.

Jaarboeken der Bataafsche Republiek. Te Amsterdam, by Wessing en van der Hey. *Zeven Deelen. In gr. 8vo.*

Wanneer de twee eerste No. van deeze *Jaarboeken* het licht zagen, hebben wy 'er onverwyld kennis van gegeeven, en het Plan goedgekeurd (*); vry gelukkig is het dus verre volvoerd. Het Werk is voor geen Uittrekzel vatbaar; doch het Voorberigt, voor het VII of laatste Deel geplaatst, vordert onze vermelding.

By de Uitgave van het eerste No. des Vyfden Deels, beloofde de Verzamelaar, alles, wat tusschen 19 January 1795, het *Tydstip der Revolutie*, en de *Eerste Zitting der Nationaale Vergadering*, behoorde, in *Zes Deelen* te zullen kunnen bevatten; dan, onder het bewerken en uitgeeven van het *Vyfde en Zesde* Deel,

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1795. bl. 174.

Deel, kwamen hem nog zo veele belangryke Stukken, tot dat Tydvak behoorende, voor, welke aan deeze Verzameling, zyns oordeels, niet welvoegelyk konden ontbreeken.

Een gedeelte van het VIIde Deel zouden zy gevolglyk hebben uitgemaakt; dan dit had iets onvoegzaams in zich, dewyl in 't zelve geene Stukken, naa het daarstellen der *Nationaale Conventie* uitgevaardigd, tot een ander Tydvak behoorende, plaats konden vinden.

Op eene gelykheid van Deelen was men echter gezet, en om die te bewerken vervaardigde men een *zaaklyk Register* op alle de Zeven Deelen. Een nuttige Arbeid: want de Registers der Stukken, voorheen by ieder Deel geplaatst, behelsden niets meer dan *Plaatzen*, *Perfoonen*, of *Collegien*, uit of by welke de voorkomende Stukken beflooten en uitgevaardigd waren. Registers, die flegts gedeeltlyk en gebrekkig voldoen konden. Meer diensts kan het nu geplaatfte krygen voor dit gedeelte deezer *Jaarboeken*.

Binnen kort belooft de Verzamelaar het *Achtfte Deel* deezes Werks, waar mede een ander *Tydvak* eenen aanvang neemt, als beftemd om in 't zelve op te geeven, de Stukken, uitgevaardigd gedúurende het daarzyn der *Nationaale Conventie*, tot op het in werking brengen der *Conftitutie*. Hoe veel voorraads! welk een arbeid voor den Verzamelaar! die ons belooft, op het einde van het gemelde Tydvak, weder een *zaaklyk Register* te zullen leveren.

Welvoldaan is de Verzamelaar over het aanmoedigend vertier der dus verre voortgezette *Jaarboeken*; dat deeze welvoldaanheid ftand houde!

Vertoog aan den Raad der Stad Amfterdam over de Vryheid, zo als die thans genooten is en wordt by ieder Burger; in vergelyking gebragt met de verklaarde Rechten van den Mensch; de Proclamatie van de Vertegenwoordigers des Franfchen Volks, en de redenen, die my bewoogen hebben zo lang te moeten te rug blyven, wegens de betaaling in de geforceerde Geldlichting en Quotifatiekas. Benevens een vrye en nadruklyke Befchouwing over den Eed, en de Commisfarisfen tot het nazien van de 6 perCent, de Affcheiding der Kerk van den Staat en 't gedrag der Predicanten. Alles uit authentike Stukken, in de Bylaagen hier achter bygevoegd. Derde Druk. Gefchreeven en uitgegeeven door CORNELIS BYL. *Te Amfterdam. Behalven de Bylaagen, 30 bl. in gr. 8vo.*

Misnoegen, Geemlykheid, Waan, Onverftand en Roekloosheid, voeren de pen in dit breed betyteld Stukje. Onder een hoop opeengeftapelde, met Schriftuurtaal zeer onvoegelyk doorfpekte, dwaasheden, is 'er veel in, 't geen den Schry-

Schryver aan iets ergers zou kunnen blootstellen, dan aan onze korte, gansch ongunstige, Recensie. Dan hy is des getroost. —— Immers BYL schryft: „ Iemand, die myne Schriften gelezen heeft, of nog zal leezen, kan over my oordeelen, „ dat, schoon ik wel vreemde gedachten hebbe voortgebracht, „ ik tog niet dan waarheden gezegd heb, die eene zuivere „ Vaderlandsliefde ten doel hadden: maar die, om derzelver „ vreemde vertooning en de ongewoonheid de aandacht niet „ na zig hebben getrokken; dan in zo verre het een ieder „ met zyn meeste belang vond strookende te zyn: ik zal my „ nu niet begeeven in den kring om te leeren of te onder„ wyzen: neen! ik zal van my zelven spreeken, en toonen „ wat my te doen staat, als individu, laatende een ieder „ voor het zyne zorgen: *de spreuk is tog* IEDER ZAL ZYN EIGEN PAK DRAAGEN: ik zoude voor my zelven moeten koe„ keloeren, als ik agter de tralien kwam te zitten, doch het „ zou my oneindig veel verschillen, of ik als een kwaad„ doender daar zat, dan of ik, tot roem der waare Vryheid, „ my als de eerste Martelaar gekluisterd zag; derhalven zeg „ ik by de beschouwing van myn overwonnen Landstreek, „ het zelve is overwonnen met al wat 'er in en op is; doch „ geenzins erken ik, dat elk individueel overwonnen is." —— En dit gerammel voert op den Tytel *Derde Druk!*

Iets over de Rouwsplegtigheden, door H. M. B. . . . *te Groningen, ter verbetering voor, en opgedragen, aan haare geëerde Stadt en Landgenoten. Te Groningen, by* J. Oomkens, 1796. *In gr. 8vo. 24 bl.*

Al voor lang klaagde men over den omslag en de kostbaarheid der Begraafenissen, en van 't geen daar mede is verbonden. Ginds en elders heeft men daar tegen voorzien. Doch gewoonte en vooroordeel hebben op voldoende redenen nog te veel de overhand. Niet ontydig, derhalven, maar veel meer lofwaardig, is de pooging, welke men, nu en dan, ziet aanwenden tot herstel van een ingeslopen misbruik, 't welk veelen tot een drukkenden last verstrekt. Tot zulk een oogmerk verschynt dit *Iets over de Rouwsplegtigheden* in de waereld. De Schryver tragt, ten dien einde, vooreerst, het nadeelige en ongevoegelyke der tegenwoordige gebruiklykheden, by versterf plaats hebbende, te bewyzen; voorts, een eenvoudig en minder kostbaar Plan aan de hand te geeven; met aanwyzing, eindelyk, van de middelen, welke ter invoeringe van dit Plan kunnen dienen. De gebruiklykheden, hier opgeteld en bestreeden, zyn de zulke, welke plaats hebben by het kisten der Lyken, het aankondigen van het afsterven, het lang staan der Lyken boven de aarde, het staatelyk begraa-

graaven en rouwen. Niet alle misbruiken, hier opgenoemd, lyden eene algemeene toepassing. Niet overal, gelyk men weet, worden dezelfde gewoonten gevolgd. Dus b. v. heerscht niet algemeen de gewoonte van het inzamelen van Aalmoezen, by de Begraafenissen, waartoe, volgens dit Ontwerp, de gelegenheid zou worden afgesneden, en het verlies van welke men tragt te vergoeden, door lieden van eenig vermogen te verpligten tot het doen van buitengewoone giften by het aangaan van een huwelyk, geboorte van een kind, by het houden van zilveren en gouden Bruiloften, het bekoomen van een Ampt. Zelf ('t geen een vreemde inval mag schynen) wilde onze Ontwerpmaaker de houders van Danspartyen tot eene buitengewoone milddaadigheid verpligten. Het Plan ter verbeteringe der misbruiken, in 't algemeen, behelst geene byzonderheden, dan die reeds ginds en elders *zyn ingevoerd.* Te zwak, eindelyk, dunken ons de middelen, om *het Plan* in werking te brengen, dan dat hetzelve, langs deezen weg, veel opgangs zal maaken. Van den meesten dienst daar toe zou, onzes oordeels, het tweede middel zyn, volgens 't welk de leevenden, by Uiterslen Wille, de noodige schikkingen beraamden, volgens welke den overblyvenden alle noodlooze en kostbaare plegtigheden verboden wierden.

De Hedendaagsche Olympus, een Droom. Voorgeleezen in de Maatschappy: Felix Meritis, *door* P. G. W. GEYSBEEK. *Te Amsterdam, by* P. G. W. Geysbeek *en* G. Roos, 1796. *In gr. 8vo.* 34 bl.

Eene niet ongeestige Satyre, die de Vaderlandsche denkbeelden van den waakenden Droomer, of Droomverteller, duidelyk aan den dag legt, zekerlyk niet zonder toejuiching zal gehoord zyn, en den Leezer, hier en daar, een beduidenden glimlach zal hebben afgedwongen. —— Eén gebrek, en dat is jammer, hebben wy in deezen Droom ontdekt; te weeten: men droomt zelden zo natuurlyk en aaneengeschakeld. Een Zinnebeeld, (en wat is een Droom anders?) moet toch eenige plaats overlaaten tot raaden, gissen, en uitleggen. Dan, daartoe is hier weinig gelegenheid, voor kundigen en opmerkzaamen, in deezen tyd. —— 't Zal mooglyk voor de laatere Nakomelingschap geschreeven zyn!!!

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Godgeleerde, Uitlegkundige, en Wysgeerige Verhandelingen, door HERM. JO. KROM, *Predikant en Professor in de Uitlegkundige Godgeleerdheid en Kerklyke Geschiedenis aan de Illustre School te Middelburg, enz. Tweede Deels Vierde Stuk. Met een Aanhangzel der Verhandelingen, 37 bl. Te Middelburg, by* P. Gillisfen *en de Wed.* J. P. Gillisfen. *In gr. 8vo. 96 bl.*

Met onderfcheide oordeelvellingen hebben wy ons, van tyd tot tyd, over deezen Godgeleerdên, Uitlegkundigen en Wysgeerigen, arbeid des werkzaamen en geleerden *Middelburgfchen* Hoogleeraars uitgelaaten (*). Te meermaalen gaf de verfcheidenheid van Stoffen, in één Stukje begreepen, ons gelegenheid tot verfchillende uitfpraake over 't een en ander.

In het Stukje, thans voorhanden, ontmoeten wy flegts éêne Verhandeling, welke ten Opfchrift voert: *De Grond der oneindige Waardy van des Heillands Borglyden voor Zondaarên.* —— De Hoogleeraar bekent, in den aanvange zyns Voorberigts: „ Deeze Verhandeling wordt „ door my niet opgegeeven als behelzende dezelve iets „ nieuws ten aanziene der *Volwichtige Borgtocht* van „ JESUS *Lyden;* of als ware deeze nimmer wel begree„ pen."

Niets nieuws, in de daad, hebben wy 'er in gevonden. Wat is dan 's Schryvers oogmerk? waartoe deeze Verhandeling? Hy geeft het ons op, met deeze woorden: „ Iets „ dergelyks, als 't geen ik omtrent den *hoon* en de *bele„ digingen* der GODHEID aangedaan, als eene voornaame „ byzonderheid, in deeze Verhandeling beweer, heeft al„ reede de *Marburgfche* Hoogleeraar JO. CHRIST. KIRCH„ MEYER opgemerkt: die het ook van dat belang oor„ deel-

(*) Van het laatstvoorgaande fchreeven wy in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1795, bl. 320.

„ deelde om zyne gedachten deswegen in eene *Latynsche*
„ Verhandeling (*) der waereld mede te deelen; schoon
„ my dit nog onbekend was, wanneer (reeds vóór eeni-
„ ge jaaren) ook myne aandacht viel op deeze gewich-
„ tige byzonderheid in de Geschiedenis van des Heillands
„ Lyden.

„ Evenwel zal niemand, welke die *Latynsche* Verhan-
„ deling met de myne vergelykt, dit vertrouw ik, deezen
„ mynen arbeid, wegens dezelve, overtollig rekenen —
„ de *eerste* toch werd geschreeven met geheel andere be-
„ doelingen. Men treft *daar in* aan, eene breedvoerige
„ wederlegging van oude dwaalingen; zoo van die, wel-
„ ken men gewoonlyk aan NESTORIUS toeschryft, als
„ die van EUTYCHES en anderen, welken aan de *Godlyke*
„ *Natuur* van den Zaligmaaker zeker *smertlyk* lyden toe-
„ schryven; en die men, wegens het voorstaan van dat
„ gevoelen, *Theopaschiten* pleeg te noemen — benevens
„ een betoog van de *unio hypostatica* of *personeele veree-*
„ *niging* der twee Natuuren in den Heere CHRISTUS,
„ en 't geen men, in zich die voor te stellen, te ver-
„ myden hebbe, om niet in dwaalingen te vervallen,
„ enz. — daar MYN oogmerk alleenlyk was, om, met
„ veronderstelling van die beweezene waarheden, het *on-*
„ *eindige Gewicht* van JESUS Borglyden in een klaarder
„ licht te stellen — de wyze en heilryke oogmerken
„ van JESUS gedrag voor Zyne Rechters, in de Euan-
„ gelische Geschiedverhaalen aangetekend, dienvolgende
„ te duidelyker te doen opmerken — en daar uit dan
„ eindelyk ook het naauwe verband tusschen de erken-
„ tenis van des Heillands *ware Godheid* en de Leer der
„ *Verzoening*, door eene in plaats komende volwichtige
„ Borgtocht, zoo wel als de redelykheid der Christlyke
„ Geloofsleer in het beweeren van beide deeze Geloofs-
„ stukken, (welken de Christlyke Openbaaring ontdekt,)
„ tegen het ongeloof en vitteryen van onzen tyd, my-
„ nen Leezer onder de aandacht te brengen.

„ En," vervolgt de Hoogleeraar, om egter eenigen
glans van nieuwigheid, althans voor den *Nederduitschen*
Lee-

(*) In eene *Dissertatio Theol. de Passionum* JESU CHRISTI *ad Divinam Ipsius naturam relatione*. Zynde de XXII in zyne *Exercitationum Academicarum Sylloge*. *Marburgi Cattorum* 1735, p. 199—257.

Leezer, aan zyn Geschrift by te zetten, „ in allen ge„ valle, het is my niet bekend, dat 'er iets over de eer„ ste en voornaame byzonderheid van deeze Verhande„ ling, de *oneindige waardy* van dit Borglyden, zoo als „ dezelve, *uit het geen eigenlyk der* GODLYKE *natuur* „ *van den Zaligmaaker is aangedaan*, dat groote gewicht „ ontleent; (op welke, naamlyk, al de hoon en smaad, „ ja zelfs de veroordeeling van dien uitsteekenden per„ soon, als een Godslasteraar en Oproermaaker, in den „ grond alleen nederkwam) — het is my niet bekend, „ zeg ik, dat daar iet over opzettelyk in de Nederduit„ sche taal geschreeven is; het welke echter met de ge„ volgen daar uit afgeleidt, betreklyk tot de geschiede„ nis van JESUS en byzonder zyn Borglyden, by elken „ Christen opmerking verdient, en hem eene krachtiger „ vertroosting kan opleeveren."

Naa deeze Aanduidingen van 's Schryvers bepaald oogmerk, met zyne eigene woorden opgegeeven, valt het ligt te raamen, en komt hy 'er ook voor uit, dat dit Werkje voornaamlyk ingerigt is tegen Dr. PRIESTLEY, en die wegens den Persoon van CHRISTUS dezelfde of soortgelyke gevoelens als deeze Godgeleerde en Wysgeer aankleeven.

Het is onze taak niet, dit Godgeleerd geschil, waarover Boekdeelen by Boekdeelen zyn volgeschreeven, te behandelen, of te beoordeelen. Alleen moeten wy, wegens de Verhandeling, thans voor ons liggende, zeggen, dat wy 'er niets in gevonden hebben, 't geen dit Geschilstuk meer lichts, of, aan de zyde, door den Schryver voorgestaan, meer klems, byzet, dan wy, lang voorheen, by anderen, aantroffen. Veel, onzes oordeels, onbeweezens wordt 'er aangenomen, en op voort geredenkaveld; veel uitroepings en woordenklanks, in plaats van bewys, gesteld; veel veroordeelens van anders denkenden bekleedt de plaats, waar men duchtige redenen moest vinden. 't Gevolg hiervan kan geen ander weezen, dan dat de Schryver zynen arbeid te vergeefsch besteed zal hebben, om hun, die in een ander of tegenovergesteld begrip staan, te overtuigen.

Wel gelooven wy, dat deeze Verhandeling met smaak, met goedkeuring, zal geleezen worden, door allen, die gemeenzaam zyn met, en genoegen vinden in, de Schriften van eenen HERVEY, inzonderheid in diens *Therón en Aspasia;* van eenen JO. NEWTON, eenen SCHORTT, eenen

BOOTH, eenen WALKER, ROMAINE, eenen OWEN, de beide ERSKINES; die ftigting raapen uit het geen anderen, ook onder onze Landgenooten, van vroeger en laater tyd, over dit Onderwerp fchreeven.

Of de Hoogleeraar KROM meerdere Verhandelingen van deezen aart, als zyne *Godgeleerde*, *Uitlegkundige en Wysgeerige*, *Verhandelingen* zyn, zal in het licht geeven, en daar door dit Werk met nog een *Derde* Deeltje zal vermeerderd worden, durft hy niet bepaalen. „ Dit zal," fchryft hy, „ al behaagt het GOD my by het Leeven en „ de Gezondheid te fpaaren, van byzonderen lust, tyd en „ andere omftandigheden, afhangen." Hoe dit zy, hy houdt dit Werk voor compleet, als een *Aanhangzel*, nevens het Register van den Inhoud der Verhandelingen, daar aan is toegevoegd.

Eene vertraaging der Drukperfe heeft gelegenheid gegeeven, dat wy, in ftede van een kort Aanhangzeltje, ter verbetering of nadere opheldering eeniger byzonderheden, iets uitvoerigers, met het beloofde tevens, ontvangen. Naamlyk, die vertraaging gaf den Hoogleeraar gelegenheid, om, gelyk hy verklaart, zyne uitgegeevene Verhandelingen nog ééns bedaard te overzien, en gebruik te maaken van het een en ander, dat hy, zo uit eigene waarneemingen, als uit die van goede Vrienden, had opgetekend, waar uit een breeder Aanhangzel te voorfchyn kwam, zo als dit nu tevens wordt afgeleverd.

De Stukken, in dit *Aanhangzel* voorkomende, zyn van ongelyken aart en gewigt. Zy draagen blyk, hoe zeer de Heer KROM niet altoos met zyn eigen werk zo zeer is ingenomen, of hy geeft aan daar op gemaakte Aanmerkingen gehoor, en verbetert het voorheen gefteld, of brengt nieuwe bewyzen by, waar door hy agt, het geen hy te vooren gefteld heeft, nader te kunnen aandringen.

Niet zeer gefchikt is dit *Aanhangzel* om iets ter overneeminge, of het zou te lang vallen, aan te bieden. Alleen willen wy onzen Leezeren niet onthouden, een gedeelte eens Briefs, de *Bafaltfteenen* betreffende, behoorende tot de derde *Verh.* in het I *Deel*, wegens de Oudheid der Aarde. „ Offchoon," dus luidt het, „ het „ my voorkomt, dat U H. Eerw. de fchynbewyzen voor „ de hoogere oudheid der Aarde, dan de gewoone reke- „ ning, genomen uit de formeering der verfcheide *Lavas*, „ volkomen heeft uit den weg geruimt, geloof ik echter „ dat U H. Eerw. den voorzichtigften weg gekoozen hebbe

„ met

„ met niet te ontkennen, dat de Aarde, (misschien tusschen
„ haare eerste vorming en de bevolking waar van MOSES
„ spreekt,) een onberekenbaare reeks van eeuwen bestaan
„ en veelerhande verwisselingen ondergaan hebbe. Nimmer heb ik de Basaltsteenen gezien, of zy zyn my als
„ duidelyke bewyzen voorgekomen, dat de plaats, alwaar
„ zy zich thans bevinden, een onheuglyk langen tyd onder het water moet zyn bedolven geweest. Die genen, welke onder myne aandacht gevallen zyn, waren
„ zeer regelmaatige Kristallen, van gedaante als zeszydige
„ Balken of *Prismas;* ik heb ze nooit gemeeten; maar
„ zy zullen, naar myn best onthoud, en indien myne
„ verbeelding my niet bedriegt, 7 à 9 voeten middellyns
„ gehad hebben, en de lengte der pylaaren, voor zo verre zy zichtbaar zyn, 250 voeten: zy waren zeker meer
„ dan 50 vademen boven de tegenwoordige oppervlakte
„ der Zeeën verheven: ze zyn niet geheel recht, maar eenigzins krom geboogen, en weeken allen, schoon maar
„ zeer weinig, van de loodlyn af: zy waren doorgaans
„ in brokken van verschillende grootte verdeeld, schynende
„ dwars doorgebrooken, even als Salpeterkristal, 't geen,
„ warm in de hand geworden zynde, door midden knapte: hierom waren 'er verscheidenen, of voor een gedeelte of geheel, ingestort: zy stonden dicht in elkanderen geklemd, als een bos zwavelstokken: de zyden
„ zyn volmaakt evenwydig, zo dat zy van onderen niet
„ dikker zyn dan van boven: zy bestaan uit op elkander
„ gestapelde brokken, allen van dezelfde gedaante en
„ grootte, zoo naauwkeurig aan elkanderen gevoegd, dat
„ men naauwlyks merken kan, waar zy zamengevoegd
„ zyn; doch men bemerkt het duidelyk uit de losse
„ brokken, die zedert onheuglyke tyden losgemaakt, en
„ op den weg, welke daar langs loopt, en over denzelven in de vallei, zyn te nedergestort. De oppervlakte,
„ waar mede deeze brokken elkander raaken, is plat, en
„ dus niet uitgehold en bol. De stof waar uit zy bestaan
„ heb ik verzuimd te onderzoeken; maar denklyk zal zy
„ *Quarts* zyn, waar van zy al het voorkomen heeft.

„ Kan gesmolte *Lava*, *perpendiculair* nederstortende,
„ in zulke rechtstandige Kristallen veranderen? Vindt men
„ ooit *Lava*, die men onbetwistbaar daar voor houdt,
„ tot zulke *Basaltkristallen* gevormd? Alles toont aan, dat
„ deeze Kristallen geschooten en van langsamerhand gegroeid zyn, in eene vloeistof, welke zich in staat be-

„ vondt om de stof tot aanwas op derzelver oppervlakte „ aan te voeren: zo dat de stof, waar uit de Kristallen „ gevormd zyn, in die vloeistof opgelost en door de ge- „ heele massa verspreid was. De dampkring konde daar- „ toe niet dienen: ook groeijen zy nu niet meer, maar „ vervallen — althans tegenwoordig, in de lucht staan- „ de, neemt hunne grootte noch toe, noch af.

„ Dit alles overweegende, komt my de gedachte, als „ of zy door het stollen van eene *Lava* ontstaan waren, by „ uitstek ongerymd voor: en het schynt my klaarblyklyk, „ dat zy midden in een scheivocht, 't geen dezelve moet „ omringd hebben, door *Kristallisatie* dus gevormd „ zyn."

De Hoogleeraar KROM voegt 'er by: „ Groepen van „ zodanige Basaltpylaaren had deeze geleerde Waarnee- „ mer op verscheide plaatzen in *Schotland* gezien; doch „ onder deeze alle heeft de hier gegeevene beschryving „ voornaamlyk betrekking tot een groep in de nabyheid „ van *Edinburg*, welke myn Vriend, daar een geruimen „ tyd verblyf houdende, dagelyks voor oogen hadt. „ Even buiten *Edinburg*, naamlyk, aan de zuidoostzyde, „ ligt een gebergte, 't welk uit deeze steenen is zamen- „ gesteld; langs hetzelve, (echter niet aan den voet, „ maar omtrent een derde hooger,) loopt de weg naar „ *Diddiston*: dus heeft men aan de rechterhand van dee- „ zen weg een steilte, die in eene vallei zich verliest; aan „ de linkerzyde staan de *Basaltsteenen*, die boven den weg „ recht opryzen, maar, laager onzichtbaar zynde, uit de „ vallei schynen voort te komen."

Leerrede over den Geest en Toon van het Gebed onzes Heeren. Door J. VAN LOO, *Predikant te Ootmarsum.* *Te Utrecht*, *by* W. van Yzerworst, 1796. *In gr.* 8*vo.* 48 *bl.*

In het Voorberigt ontvouwt de Eerw. VAN LOO de beweegredenen, die hem tot het uitspreeken deezer Leerrede bewogen hadden. By het algemeen gebruik, het nog meer algemeen misbruik, van het *Gebed onzes Heeren*, is eene dier redenen; — eene andere, dat zeer veelen, zints de kindsheid aan dat Gebed gewoon, geenen inval hebben, om te vraagen na den waaren zin, zo des Voorschrifts in 't algemeen, als van ieder deel daarvan; 't

welk

welk ten gevolge heeft, dat zy telkens dit formulier herhaalen, zonder het te verftaan, en alzo niet kunnen gezegd worden, *in Geest en in Waarheid te bidden.* Om deeze en foortgelyke nadeelen te keer te gaan, nam de verftandige en godvrugtige VAN LOO het oordeelkundig en heilzaam befluit, om zyner Gemeente, als in een enkelen opflag, den algemeenen inhoud van dit meesterftuk van Gebeden onder het oog te brengen, en, door de ontvouwing van den lieflyken toon, die hier, als 't ware, de maat flaat, van deszelfs voortreffelykheid te overtuigen. Dat de Leeraar aan zyn Opftel eene meerdere algemeenheid heeft gegeeven, door het in druk te doen verfchynen, daar mede heeft hy het publiek van nieuws aan zich verpligt.

In vyf Aanmerkingen bevat VAN LOO, 't geen hy dienftig oordeelde, betrekkelyk tot zyn oogmerk, voor te draagen. Zy zyn de volgende: „ De kortheid van woor„ den en rykdom van gedagten. — De bedaarde toon, „ die 'er in heerscht. — De algemeene verftaanbaar„ heid, en algemeene gefchiktheid, voor alle behoeften „ en alle toeftanden der menfchen. — De nederigheid „ en het vertrouwen, die het veronderftelt. — De geest „ van godzaligheid en menfchenliefde, dien het zoekt „ te bevorderen." Onder ieder deezer Afdeelingen ontmoeten wy, beftaanbaar met den omvang eener Leerrede, een aantal fraaie aanmerkingen, den verftandigen en godvrugtigen Dienaar van het Euangelie van CHRISTUS waardig, en welker aandagtige overweeging wy ten emftigfte aanpryzen, als die niet weinig zullen toebrengen, om den biddenden Christen dit Voorfchrift met kennis van zaaken, met eerbied, tot zyn eigen nut en ftigting, zo dikmaals hy zich daar van bedient, te doen herhaalen.

SEERP GRATAMA, *Advocaat te Harlingen*, *Zeedekundige Verhandeling ter Oplossing van het Voorstel:* „ de Na„ tuur en de Oorzaken des Bygeloofs te onderzoeken „ en aan te wyzen, waar by het toekome dat het „ zelve dikwils meer vermag om der Menschen Harten „ te bewegen, dan de Godsdienst zelve; voorts welke „ de beste Middelen zyn om in de Burgerlyke Maat„ schappy het Bygeloof in deszelfs Geboorte en Op„ groei te verhinderen, of het reeds ingewortelde be„ houdens den Godsdienst uit te roeien." *Aan welke de Eerprys van het Stolpiaansch Legaat, in den Jaare* MDCCLXXXXV, *is toegeweezen. Waar by nog eene Nederduitsche Verhandeling over 't zelve Onderwerp gevoegd is. Te Leyden, by* Sam. en Joh. Luchtmans, 1796. *In gr. 4to.* 117 *bl.*

Het Bygeloof, doodlyk vergif van het menschelyk hart, te bestryden, en, door het uitlooven van Eeregoud, de poogingen van Wysgeerige Vernuften daartoe gaande te maaken, viel in het plan, door den menschlievenden zaligen JAN STOLP beraamd. Van hier dat de Uitvoerders van 's Mans Laatsten Wille de boven opgegeevene Vraag, met een oordeelkundig beleid, hadden uitgeschreven. Verwonderd stonden wy, in den eersten opslag, nevens hun, over het klein getal van slegts twee Antwoorden, op eene zo belangryke Vraage ingekoomen. Agtgeeving op het woelagtige, en stille, bedaarde overdenking belemmerende, des naastvoorgaanden tyds deedt die verwondering verdwynen. Of over het opgehangen Onderwerp tot meerdere voldoeninge zou kunnen geschreven worden, valt moeilyk te bepaalen. Intusschen schroomen wy niet, de betuiging der Keurmeesteren by te vallen, dat GRATAMA's Verhandeling, „ al waren 'er „ meer andere ingekoomen, en die misschien van geene „ mindere waarde, evenwel altoos eene ontwyfelbaare „ aanspraak, om na den Eereprys te dingen, zou gehad „ hebben."

In vyf Hoofdstukken bevat GRATAMA zyne bedenkingen. Het *eerste* Hoofdstuk, behelzende *Inleidende algemeene beschouwing van het Bygeloof*, vertoont, in een aantal treffende, weluitgekozene, byzonderheden, onder wat al verschillende gedaanten het Bygeloof zich kan vertoonen, en

de schadelykste uitwerkzels voortbrengen. Met de Karthagers, als de vyand voor de poort is, het bloed van tweehonderd onnozele kinderen, ten Zoenöffer aan Kronus, te plengen; —— God als een Dwingeland aan te zien, geen oog in 't ruim der schoone Schepping te durven opslaan, opdat het hart 'er niet door verheugd en verleid worde; —— het geluk van een Volk te doen afhangen van het verschieten van eene star, van het verschynen van een komeet; —— met het Romeinsche Leger niet te durven vegten, omdat zekere heilige hoenders niet gegeeten hebben; —— zyne zonden, voorledene en toekomstige, af te koopen; —— met zyn dertienen niet aan tafel te durven zitten; — uit het gehuil der honden een sterfgeval te voorspellen; — het drieënzestigste jaar zyns leevens als het moordjaar te beschouwen; — wanneer de kinderen zukkelen te gelooven dat zy betoverd zyn: —— deeze, en meer soortgelyke, zotternyen geeft GRATAMA, uit duizenden, op, als staalen van Bygeloof, welke men by jong en oud, ryk en arm, zwakken en sterken, wyzen en dwaazen, in alle eeuwen, by alle volken, aantreft, zo algemeen zelf, dat hy als zyn meer dan waarschynlyk gevoelen opgeeft, „ dat de man noch gebooren moet worden, die, zonder hier den tol der menschelyke zwakheid te hebben betaald, sterven zal." —— In het *tweede* Hoofdstuk gaat GRATAMA over tot nadere bepaalinge, *wat eigenlyk* Bygeloof, *wat een* Bygeloovige *zy*. — *Bygeloof* wordt hier omschreven, als zynde „ die dwaling „ van den Mensch, waar door hy aan God of Gods regeringe eenige eigenschap of werking met betrekking „ tot den mensch toeschryft, die daar in niet is — *of* „ die dwaling in den Mensch, waar door hy aan God „ eenige middelyke of onmiddelyke werkinge op den „ Mensch toeschryft, die met Gods eigenschappen niet „ bestaanbaar is — *of wel eindelyk* die dwaling in den „ Mensch, waar door hy of aan God of aan dingen bui„ ten God, aan bezielde of onbezielde wezens, die be„ staan of die de verbeelding schept, aan daden of toe„ valligheden toeschryft eenige werkinge op zyn eigen „ weezen, die met Gods eigenschappen, den aart der „ dingen en zyne eigene nature, niet bestaanbaar is." Volgens deeze bepaaling zou het Bygeloof, naar gelange der voorwerpen, omtrent welke het werkzaam is, in vyf soorten kunnen geschift worden; gaande onmiddelyk omtrent God — bezielde weezens — en onbezielde dingen, die

 bei-

beiden beſtaan — weezens, die de verbeelding ſchept — en omtrent daaden of toevalligheden. —— Door een *Bygeloovigen* wordt zulk iemand verſtaan, „ die de dwalinge „ des bygeloofs dwaalt, of wel zulk een, die in God of „ Gods regeringe eenige eigenſchap of werkinge met be- „ trekking tot den mensch erkent, die daar in niet is." —— Het *derde* Hoofddeel loopt over de *naſpooring en ontwikkeling van de natuur en de oorzaaken des Bygeloofs.* Naa een reeks van voorafgaande redekavelingen, raakende het natuurlyk bezef, wegens Gods aanweezen of beſtaan, den menſchen als ingeſchapen, even gelyk verſcheiden andere van zelf ſpreekende waarheden, gepaard met de moeilykheid, zo niet onmogelykheid voor den mensch, om te weeten *wat en hoedanig* God zy, ſchryft GRATAMA: „ Een hart vol vrees en onrust, ontſtaande uit het gevoel „ van elende, eigene ongenoegzaamheid en afhangelyk- „ heid van God, gepaard met traagheid tot onderzoek „ omtrent God, den aart der dingen en onderlinge be- „ trekkingen tusſchen dit alles, en tevens met eene on- „ getemde zugt naar uitredding — zie daar, waarin wy „ kortelyk de eerſte en hoofdoorzaak meenen gelegen te „ zyn van die overyling of dwaling in den mensch, waar „ door hy aan de Godheid eigenſchappen of werkingen „ met betrekking tot den mensch toeſchryft, die met ha- „ re natuur niet beſtaanbaar zyn, of waar door hy aan „ dingen buiten God, aan bezielde of onbezielde wee- „ zens, die beſtaan of die de verbeelding ſchept, aan da- „ den of toevalligheden kragten en werkingen toeſchryft, „ die of aan God behoren te worden toegekend, of aan „ God zouden moeten worden toegekend, indien zy met „ de volmaaktheid van Gods weezen beſtaanbaar waren." Eene andere oorzaak vindt GRATAMA in eene *zwakheid van Geest*, welke, indien zy niet natuurlyk in denzelven huisveste, dikmaals, zo niet altoos, uit zwakheid van het Lichaam haaren oorſprong neemt; en hy ſtaaft deeze ſtelling door verſcheiden voorbeelden, als dat van den ſchranderen PERICLES, die zynen Stuurman, toen deeze met de menigte verſchrikt wierdt by eene Zonsverduistering, zynen Mantel voor de oogen hing, en hem vraagde, *of ook die Verduistering verſchrikkelyk ware, of een voorteeken van iet verſchrikkelyks?* en, egter, toeliet, dat hem, in zyne jongſte ziekte, een tovermiddel aan den hals gehangen wierd; — en een ander van den anders verſtandigen PASCAL, die zich met een yzeren gordel, met ſpykers bezet,

te-

tegen de zonde wapende, en ernstig begeerde om na het Gasthuis der ongeneeslyke armen gedraagen te worden, om te midden der behoeftigen, en niet in zyne eigen wooning, te ontslaapen. „ Het zwak gemoed, dat met „ angst in het toekomende opziet, is de eigen grond, „ waarin het Bygeloof zich gemakkelyk vestigt, welig „ opgroeit, en waarin het, zoo 'er de Rede niet achter zit, ligtelyk den meester speelt. Van daar is het, „ dat de zwakste mensch (al het overige gelyk gesteld) „ zeker de Bygeloovigste is; van daar ook dat de Vrouwen —— in de bekerings-geschiedenissen eene grote „ rol gespeeld hebben." Tot slot van dit Hoofdstuk trekt GRATAMA de hoofdeigenschappen des Bygeloofs aldus te zamen.

„ Het is eene dwaling, daarom is het onkundig; het „ ontstaat uit een gevoel van ellende en eige ongenoegzaamheid, daarom is het uit zynen aart zwak en naargeestig, het is vreesachtig naar de vrees, waar uit „ het geboren wordt; dom en werkeloos naar de traagheid van onderzoek, die het ten grondslag heeft. Ongetemde zugt naar uitredding doet het alles aangrypen, wat zich ter redding voordoet, en maakt het zóó „ verscheiden in de voorwerpen, waar omtrent het werkzaam is. Het denkbeeld van God ligt 'er altyd, schoon „ zomwylen diep, in verholen, en indien dit 'er niet in „ is, dan is het geen Bygeloof. Indien het tot eene hebbelykheid aangroeit, gaan 'er alle die ongemakken mede vergezeld, die de vrees, naargeestigheid, traagheid, domheid, en onkunde vereenigd, op den mensch „ hebben, en maakt het zich ten laatsten meester van den „ geheelen mensch. Deeze doet dan afstand van alle „ Rede. Zyne naargeestigheid schildert hem dan alles „ met zwarte kleuren. God wordt een dwingeland vol „ toorn, die van de menschelyke ellende zyn spel en „ wellust maakt, en de sterveling een niets beduidend „ weezen dat lyden moet. —— Hy veracht in anderen al „ wat gezond verstand heet; al wat fraai, groot, edel is, „ Kunsten, Weetenschappen en de Deugd zelve; goedheid en braafheid is ydelheid, de beste daden blinkende zonden. —— Hy heeft geen bezigheden, dan die „ van zynen Godsdienst, en deeze is een niets beduidend „ gogelspel of wartaal; zyne oogen zyn niet waardig dat „ zy het licht aanschouwen, en hy sluit by dagen zyne „ vensters: by nagt waaren de spooken en geesten der

„ ver-

„ verstorvenen om zyne sponde, en het is met kragt van „ kruissen, tekenen en verbiddingen, dat hy zich voor „ hunne woede of invloeden beveiligt. Hy wentelt zich „ in zyn bedde, tot dat de vermoeienis hem de oogen „ sluit; dan slaapt hy, jaa! maar de ysselykste droomen „ teisteren zyne ziel; dan ziet hy niet dan afgronden, „ vuur en helle; dan zyn het Draaken die hem drei„ gen te verscheuren; dan is het de Vorst der duisternis „ zelf, die hem zóó zal aangrypen, en het zyn de ram„ melende ketens die hem met schrik doen ontwaaken, „ steeds nieuwe stof tot kwelling nalaatende voor den „ volgenden morgen. In 't kort, hy is ongelukkig door „ en door, ledig, lui, dom, ligtgelovig, zich zelf en „ anderen ten last, onnut voor de zynen, voor de Maat„ schappy en de prooi van den eersten bedrieger, die hem „ met uitreiding vleit, welke hy noch gelooft noch ver„ langt." Met regt merkt GRATAMA aan, op deeze algemeene schets, dat dezelve, naar gelange der verschillende karakters, tyden en plaatzen, onderscheiden is, en nimmer op een enkel voorwerp kan worden toegepast.

Het *vierde* Hoofdstuk heeft ten oogmerke, de redenen te ontvouwen, *waarby het toekome, dat het Bygeloof dikwerf meer vermag om der Menschen hart te bewegen als de Godsdienst zelf.* Te spoedig, naar ons inzien, stapt onze kundige Schryver van dit onderwerp af, hoewel zyne aanmerking niet geheel ongegrond is, dat verscheiden, voorheen aangevoerde, bedenkingen hier insgelyks kunnen worden toegepast. —— Onder de middelen, welke, in het *vyfde* of laatste Hoofdstuk, ter voorkoominge of weeringe van het Bygeloof worden aan de hand gegeeven, ontmoeten de volgende onzen meesten byval: „ Leeraar eene „ gezonde Zedenkunde, gelyk Christus dede. Doe het „ lelyke van de ondeugd en het beminnelyke van de „ deugd kennen, en dat God een welbehagen heeft in „ een zuiver hart, vol liefde, en in de Gebeden van de „ zulken, die gaarne goeddoen en een afschrik hebben „ van het kwade. Leer eene mannelyke verdraagzaam„ heid in de rampen des levens, en wys een uitkomst „ aan in een leven naa dit leven, daar de nevelen zul„ len wegvallen, daar men God zien zal, en elk zyn „ loon ontvangen zal. —— Verspreid in uwe Maatschap„ py allerleye nuttige kundigheden, en snyd de nutte„ loze af, zoo veel dit mogelyk is. Het Bygeloof nestelt „ gaarne by de onkunde, en (al het overige gelyk ge-

„ steld) is de onkundigste mensch zeker de bygelovigste.
„ —— Verspreid in uwe Maatschappy een algemeenen
„ Geest van werkzaamheid. Werkeloosheid en loomheid
„ koesteren het Bygeloof. Het zyn drie gesusters, die
„ de eene de andere de hand reiken. Reis door de lan-
„ den, daar geene ieverheid is, doorblader de geschie-
„ denisfen der Kloosters, en gy zyt overtuigd van het geen
„ ik zegge. —— In één woord, vat alle die middelen
„ gretig aan, die min of meer regtstreeks uitloopen om
„ te vermeerderen de natuurlyke en zedelyke sterkte van
„ 't Volk, dat gy te leiden hebt."

Wat nu de tweede Verhandeling aangaat, welker Schryver niet heeft goedgevonden zynen naam bekend te maaken, doch dien wy, uit verscheiden byzonderheden, onzes oordeels, niet onwaarschynlyk zouden kunnen gisfen: met verlof der Keurmeesteren dunkt ons veel te schraal de lof, enkel die van *werkzaamheid en beleezenheid*, hem gegeeven. Wy voor ons meenen in hem ontmoet te hebben, den schranderen Wysgeer en geoeffenden Kenner van het menschelyk hart. Min regelrecht, dan GRATAMA, treedt die Ongenoemde ter zaake, en vervalt hy, meermaalen, in uitweidingen, die, immers in den eersten opslag, met het onderwerp in geen onmiddelyk verband staan. Met dit alles, zo veele blyken van oordeel en vernuft hebben wy allerwegen ontmoet, dat, indien de uitspraak over den Eereprys mede aan ons gestaan hadde, onze keuze in geen kleinen twyfel zou gehangen hebben. Liet ons bestek het toe, wy zouden, door eene opzettelyke ontleeding deezer Verhandelinge, onze oordeelvelling kunnen goedmaaken. Nu moeten wy, benevens die van den bekroonden GRATAMA, de leezing der naamlooze Verhandelinge wel ernstig aanpryzen.

Eenige Berichten nopens de Euangelische Broederkerk, of de zoogenaamde Hernhutters. Getrokken uit een klein Geschrift van A. G. SPANGENBERG. *Te Dordrecht, by* A. Blussé en Zoon, 1796. *In gr. 8vo.* 197 *bl.*

Meer godgeleerde bedenkingen, dan historische narigten, ontmoeten wy in dit Boeksken; en deeze narigten betreffen nog meer de eerste opkomst en lotgevallen der Broeder-Gemeente, dan dat zy over haaren tegenwoordigen toestand eenig licht verspreiden.

Zo

Zo loopt, b. v., het, dus genoemd, kort geschiedkundig bericht van de Euangelische Broederkerk niet verder dan tot aan den dood des Graaven VAN ZINZENDORF. Het verslag van den arbeid der Euangelische Broeders onder de Heidenen is oppervlakkig, en bevat slegts eenige algemeenheden. De Afdeeling, loopende over de Vervolgingen, welke de Euangelische Broeders ondergaan hebben, is, met tusschenvoeging van eenige nadeelige lotgevallen, den Broederen bejegend, eene korte Verhandeling over den Geweetensdwang, en deszelfs onbestaanbaarheid met de Leere des Zaligmaakers. Voor 't overige schynt dit Geschrift voornaamlyk te zyn ingerigt ter wegneeminge van eenige bedenklykheden, zo tegen de Leere als tegen de Gebruiklykheden der *Broeder-Gemeente*, van tyd tot tyd, ingebragt. Zo zyn, b. v., zommigen, en, inderdaad, niet zonder reden, gevallen over verscheiden aanstootlyke uitdrukkingen in hunne Gezangen of Liederen. Die Liederen, merkt onze Schryver aan, welke de Broederkerk voormaals gebruikte, doch „ met „ de eenvouwigheid en het ernstige der Goddelyke waar„ heid niet volkomen strookten, zyn reeds voorlang in „ onbruik, offschoon zy (voegt hy 'er nevens) even„ wel in het geheel niet dien zin hadden, dien men 'er, „ gedeeltelyk om 'er mede te spotten, gedeeltelyk uit „ misverstand, aan gegeven heeft."

Proeve over ééne Waare Kerk; of Wysgeerig Betoog, dat 'er maar één éénige Godsdienst met het Geluk des Menschdoms bestaanbaar, op Aarde zyn kan. Door een Aanbidder van God, en een Beminnaar der Menschen. (Niet vertaald.) 1796. *In gr. 8vo. 32 bl.*

Niet vertaald! Eene groote eere, voorwaar, voor ons Land, dat op deszelfs bodem zulke wansmaaklyke, vergiftige, lettervrugten groeien! De vryheid der Drukperze beschouwen wy als een onvervreemdbaar regt van den Mensch en Burger, niet steunende op Discussiën van Volksvertegenwoordigers, en waaromtrent het genomen Dekreet in geen ander licht moet beschouwd worden, dan als eene verklaaring, dat de banden, welke dus lang de Natie hadden gekluisterd, thans zyn losgerukt. Is 'er dan niets goeds onder de Zonne, 't welk niet ten kwaade wordt misbruikt? Van het dierbaar regt, „ om

„ zy-

„ zyne gedagten en gevoelens aan anderen te mogen „ openbaaren, het zy door de drukpers of op eenige an„ dere wyze," levert deeze *Proeve* een voorbeeld op, 't welk, indien eenig ander, onder de misbruiken moet gerangſchikt worden. Wy zyn niet bang voor den titel van dit Geſchryf; *dweepzieke*, *bevooroordeelde*, *listige*, *eigenbaatige en heerschzugtige menſchen* zyn wy niet: ook is het in ons geene verwaandheid, dat wy de *Epithete* van *dommen* ons niet willen laaten aanleunen. Dat wy op de eerstgemelde zwarte lyst ons niet rangſchikken, zyn wy, grootdeels, verſchuldigd aan den Godsdienst van JEZUS, die hier, quaſi, toegejuichd, doch welks voornaame grondſlagen inderdaad ondermynd worden. En dat wy geene domöoren zyn, daar van behoeven wy onzen zich waanenden *oorſpronklyken* Schryver alleen ten bewyze aan te voeren, dat zyn ſchryven niets meer of anders is, dan een ontleend naapraaten van 't geen VOLTAIRE en andere zich noemende fraaie Vernuften gezegd en herzegd hebben, en 't welk gemoedelyke, zelfdenkende, verſtandige, menschlievende, verdraagzaame en geoeffende Christenen, met mond en pen, honderd en honderdmaalen wederlegd hebben. Wilden wy ons de moeite getroosten, of vonden wy daar toe eenige noodzaaklykheid, niets zou ons gemaklyker vallen, dan het onbeſtaanbaare, het, 't zy dan uit onkunde, of moedwillig, verkeerd opgegeevene, 't welk, in dit Geſchrift, op veele plaatzen, doorſtraalt, in een helder daglicht te plaatzen. Doch wy zouden, dus doende, dezelfde beſchuldiging verdienen, die wy den Ongenoemden aantygen: wy zouden ſlegts herzeggen, 't geen anderen, op eene voldoende wyze, vóór ons gezegd hebben. Voor min geoeffenden oordeelden wy dit weinige te moeten aanmerken, opdat zy door den titel zich niet laaten op den mouw ſpelden, alsof zy hier iets nieuws zouden aantreffen. —— Intusſchen wordt het Publiek met nog meer ſoortgelyk origineel vernuft gedreigd, daar de Schryver, zo in het *Voorbericht*, als in den loop des Geſchrifts, aankondigt, dat men dit Stukje ſlegts hebbe aan te merken als eene proeve van een uitgebreider Werk, 't welk, eerlang, het licht zien zal.

De

De Boeren Weer-wikker; of aanwyzing van de aanstaande Luchtsgesteldheid, uit eene langduurige waarneeming van den Barometer; tot nut van den Landman in den Hooi- en Oogst-tyd. Te Groningen, by J. Oomkens *en* J. Dikema, 1796. *In gr. 8vo. 16 bl.*

De Schryver van dit Stukje moet onze *Vaderl. Letteroeffeningen* niet geleezen hebben; dewyl hy betuigt, „ dat wy, zo veel hy weet, in onze Moederspraak „ zulk eene op de ondervinding steunende aanwyzing van „ het nuttig gebruik van den Barometer nog niet heb- „ ben," als hy hier aanbiedt. Immers deelden wy daar in (zie de *Algem. Vaderl. Letteroeff.* voor 1792. bl. 15-65 — en 109.) de *Proeven des Heeren* RICHARD KIRWAN, *over de Veranderingen des Barometers*, mede. —— Proeven, wy bekennen het, die van meer omslags zyn, en dieper gaan, dan de *Waarneemingen* hier aangeboden, en welker herhaalde leezing wy, te deezer gelegenheid, niet kunnen nalaaten aan te pryzen. Behalven deeze hebben een MUSSCHENBROEK en anderen, die in onze Taale over dit gedeelte der Natuurkunde schreeven, zich daar over uitgelaaten. Had de Opsteller gezegd, dat hy geen afzonderlyk klein Werkje over deeze stoffe, voor den Boerenstand geschikt, in onze Moederspraak kende, dan was hy de waarheid nader gekomen.

Niettegenstaande deeze aanmerking, bevat dit Stukje voor den Landman een onderrigt, wegens dit in vroegeren tyde by Natuurkundigen alleen, en nu by allen, zo bekend Weerkundig Werktuig. 't Welk zeker door den Landman met voordeel kan gebruikt en geraadpleegd worden, schoon hy, door de Ondervinding, zich reeds veele Waarneemingen aangeschaft, en by Overhandreiking bekomen hebbe, die met de Aanduidingen uit het Weerglas ontleend, grootendeels, zamenstemmen. Om daar in zekerder en op vaster voet te gaan, zal hy den Barometer met vrugt kunnen raadpleegen, en van de XXV hier opgegeeven Regelen, die egter alle geenzins, voor zo verre de onze loopen, van gelyke waarde zyn, gebruik maaken. —— Het korte onderrigt wegens het maakzel en de Proeve eens goeden Barometers kan hem ook van dienst weezen.

Al het voorspellende intusschen van den Barometer

komt neder op de nettere aanduiding van de zwaarte der Lugt, welke wy daar door bekomen, dan die wy van elders kunnen verkrygen. Weshalven de Opfteller zeer wel zegt, „ dat het eigenlyk de verandering van de „ zwaarte der Lugt is, die door haare meerdere en „ mindere persfing en drukking alle veranderingen in „ den Barometer moet veroorzaaken. Dus beftuurt het „ Lugtgeftel den gang van den Barometer, naar de na„ tuurlyke wetten van beweeging, en doet de kwik ry„ zen of zakken, naar evenredigheid de Lugt zelve „ zwaarder of ligter is." In de daad, de Barometer is eigenlyk een *Lugtweeger*. Schoon de Opfteller dit erkenne, en tusfchen beiden in 't oog houde, fchynt hy nu en dan met het *Voorzeggend Vermogen*, als wy het zo eens mogen noemen, te veel op te hebben: dewyl, behalven de zwaarte of ligtheid der Lugt, zeer veele oorzaaken tot de daadlyke Weersgefteltenisfe medewerken. 't Geen niet wegneemt, dat men algemeene Regels konne opgeeven; doch die aan veele uitzonderingen onderhevig zyn. Trouwens, dit blykt uit veele der Regelen zelve, die ten flotte van deezen *Boeren Weer-wikker* voorkomen. Wilden de Landlieden zich van dit Werktuig bedienen, zy zouden, in veele gevallen, de by hun reeds aangenomene Weerwaarneemingen, waar op zy nu afgaan, bevestigd vinden; en niet zelden in de gelegenheid komen, om voordeel te doen met de vroegere aanduidingen, wegens de meerdere zwaarte of ligtheid der Lugt, welke het Weerglas fchenkt, dan zy van elders met mogelykheid kunnen opdoen. — In zo verre dan pryzen wy de handleiding, hier gefchonken, den Boerenftand aan, en pryzen het oogmerk des Opftellers.

Byvoegfels en Aanmerkingen voor het Zestiende Deel der Vaderlandfche Historie van JAN WAGENAAR. *Door Mr.* H. VAN WYN, *Mr.* N. C. LAMBRECHTSEN, *Mr.* ANT. MARTINI, E. M. ENGELBERTS, *en anderen. Te Amfterdam, by* J. Allart, 1795. *In gr.* 8*vo.* 103 *bladz.* —— *Dezelfde, voor het Zeventiende Deel,* 112 *bladz.*

Volgens onze belofte haasten wy ons met verflag te doen van de nog overige Stukjens deezer leezenswaardige Byvoegfelen. Ons gevoelen, over deezen nuttigen arbeid,

 heb-

hebben wy meermaalen verklaard, en behoeven die verklaaring nu niet te herhaalen.

In het Zestiende Stukjen, bl. 2—11, ontmoeten wy terstond eene gewigtige Aanmerking, maar te uitvoerig om hier te worden overgeschreven, over het toevoegen van Afgevaardigden te velde, wegens de algemeene Staaten, aan den Opperbevelhebber des Legers. Een misslag van WAGENAAR wordt daarby aangewezen, en de handelingen van 't groot *Besoigne* der Staaten van Holland, over dit onderwerp, voorgedragen, te gelyk met het schryven der gemelde Staaten aan hunnen Stadhouder, welke nu reeds den Engelschen throon had beklommen, en des Konings antwoord. Men ziet uit alles, hoe omzichtig de Staaten waren om vooral den Vorst geenen aanstoot te geeven; met hoeveel behoedzaamheid alles wierd voorgesteld en behandeld, hetgeen tot deszelfs, het zy dan wel of kwalyk verkregen, gezach eenige betrekking had; en de wyze, op welke [zo als de Schryver, zacht genoeg, zich uitdrukt] zyne Majesteit de verschillende begrippen der Staatsleden wist te leiden.

Op bl. 13-16 wordt gesproken van de vergeefsche poogingen der Staaten om den Vrede tusschen Keizer LEOPOLD en den Grooten Heer te bewerken, en by die gelegenheid, bl. 16, gezegd; „ de Gezant slaagde hier in niet naar „ wensch, en men zal, in 't vervolg, zien, dat eerst ten „ Jaare 1692, onder bemiddeling van Groot-Brittannie en „ deezen Staat, die zaak volvoerd wierdt." Op den rand vindt men aangehaald, WAGEN. *Vaderl. Hist.* 16 D. bl. 169. [dit moet 196 zyn]. Hieruit zoude men besluiten, dat, in het Jaar 1692, de Vrede tusschen de twee gemelde Mogendheden wierd getroffen. Doch, wanneer men de aangewezen plaats van WAGENAAR naleest, vindt men, dat ook toen de aangewende poogingen vruchtloos waren. De oorlog bleef nog verscheiden jaaren voortduuren, en eindigde niet voor het aangaan van den Vrede van Karlowitz, in den aanvang des Jaars 1698 (*).

De onderneeming, om de Engelschen van de dwinglandye van JACOB DEN II te verlossen, had den Staat eene uitgaaf gekost van 7,301,322:1:8, volgens WAGENAAR,

(*) WAGEN. *Vad. Hist.* D. XVII. bl. 18. Zie ook de Aanmerking in het 17de Stukjen van dit Werk, bl. 5.

NAAR (*), van welken TINDAL zeer weinig verschilt, schoon hy in de byzondere posten der rekeninge misslagen schynt te hebben. TINDAL zelve rekent deeze som, in Engelsch geld, op omtrent 686,500 ponden sterling, en hiervoor werden den Staaten, in Engeland, niet meer dan 600,000 ponden toegelegd, welke, zo als wy hier bl. 17 vinden aangetekend, „ een derde terstond, een ander „ derde, vier maanden daar na, en 't overschot in den „ Winter des Jaars 1690," zouden betaald worden. „ Maar, hierin, was men agterlyk," en de Nederlanders moesten nog omtrent drie jaaren geduld hebben.

Bekend is het geschil, over de Nominatie van Schepenen, hetgeen, na de verheffing van WILLEM DEN III op den throon van Engeland, tusschen deezen en de Stad Amsterdam ontstond. By hetgeene WAGENAAR daaromtrent bericht, worden hier bl. 25—32 nog eenige aanmerkingen gevoegd. Byzonderlyk is leezenswaardig hetgeen, bl. 26, aangetekend wordt aangaande de redenen, waarom men, ter Staatsvergaderinge van Holland, de voorslagen van Amsterdam van de hand wees, waaruit men de vrees des zich noemenden *Souverains* voor zynen Koninglyken Stadhouder duidelyk kan bespeuren.

Bladz. 32—42 behelst het verhaal, hetgeen WAGENAAR in zyne *Geschiedenissen van Amsterdam* geeft, aangaande de valsche beschuldiging, door zekeren booswicht tegen sommige Leden van de Regeeringe dier Stad ingebragt, met byvoeginge van nog eenige omstandigheden, welke den Historieschryver onbekend waren.

By het nagaan van het gewicht, hetgeen veeltyds gesteld wordt in dingen van geene waarde, vindt men niet zelden stof tot meesmuilen, het zy men lette op de gedraagingen van byzondere persoonen, of op de handelingen van Vorsten, Overheden en hooge Collegien. Dat by plegtige voorvallen eenig *carimonieel* bewaard worde, is niet af te keuren; het ligt in 's menschen natuure, en is, in zekere maate, tot eene goede orde noodzaaklyk. Maar somtyds wordt het, door een ingebeeld *point d'honneur*, gedreven tot belachlyke uitersten. Een voorbeeld daarvan ontmoeten wy in deeze *Byvoegsels* (†), hetgeen wy niet

(*) *Vad. Hist.* D. XVI. bl. 24. TINDAL, *Contin.* Vol. I. p. m. 142.

(†) Bl. 55, 56, 57.

niet kunnen nalaaten den Leezer mede te deelen. Wanneer Koning WILLEM, op den vyfden van Sprokkelmaand des Jaars 1691, uit Engeland gekomen, in den Haag zyne intrede deed, „kwamen,” zegt onze Schryver, „beide de Hooge Kollegien [te weeten de Staaten Generaal „ en die van Holland] in derzelver Vergaderplaatzen .... „ byeen; van waar zy zig naar den Vorst begaven, om „ hem te verwelkoomen. Hier uit ontftondt, ten zelven „ dage, een nietig, maar heevig, gefchil. 't Zy dat men „ elkander, hier, een vlieg, gelyk men fpreekt, op 't „ ftuk van den voorrang, hadt willen afvangen, 't zy ieder „ zynen yver, in het eerst begroeten zyner Majefteit, als om ftryd, wilde aan den dag leggen, of dat, „ misfchien, deeze beide zaaken te faamen liepen, zeker „ is het, dat, zo dra men, ter Generaliteit, 't verrigte „ aldaar voorlas, in de volgende bewoordingen „ Hun „ „ Hoog Mog. zyn, *en corps*, gegaan naar de *appartementen* van zyne Majefteit, en hebben dezelve aldaar, ... *de eerfte voor alle Vergaderingen en Collegien*, verwellekomt en *gecongratuleert*,” de Hollandfche Afgevaardigden, hierop, deeden aanteekenen; „ „ dat zy den inhoude van dien, *expresfelyck*, *desavoueerden*, als hebbende de Heeren Staaten van Holland „ „ en West-Vriesland, hare Principalen, zyne Majefteyt, „ „ *en corps*, *voor* haar Hoog Mog., beneden aan de „ „ koets, *gecomplimenteert*, en, vervolgens, tegen de „ „ Refolutie *protefteerden*. ....” De overige Leden der „ algemeene Staatsvergadering verzogten wel, hier op, „ aan die van Holland, derzelver aanteekening te ligten, „ by gebreke waar van zy zig hunne tegen-aanteekeningen „ voorbehielden; doch 't is, meen ik, hier by, gebleeven.” —— *Ydelheid der ydelheden!*

Deerlyk is hetgeen wy, bl. 59, uit eenen brief van den Ambasfadeur CITTERS, aangaande het uiteinde van den Admiraal KORNELIS TROMP, leezen, maar hier niet, zullen overneemen.

Over het voorgevallene met de Stad Goes, in Zeeland, in den Jaare 1692, waarin Koning WILLEM een zo willekeurig gezach oefende, vinden wy weinige byzonderheden aangetekend, bl. 67—69.

Breeder zyn de Aantekeningen over den handel tegen de Gebroeders SIMON en KORNELIS VAN HALEWYN, welken (ten minften de laatstgenoemde) zelven den Stadhouder den weg gebaand hadden tot de onbepaalde magt, wel-

welke deeze nu te Dordrecht oefende, en waarvan zy thans zelven de uitwerkfels gevoelden. De Byvoegfels over deeze rechtspleeginge loopen van bl. 69 tot 78.

Zeer merkwaardig wordt, op bladz. 82, genoemd het Zeegevecht van den 19den of 29ften van Zomermaand (*), waarin JAN BART drie ftaatfche Oorlogfchepen veroverde, en den Schoutbynacht HIDDE TJERKS DE VRIES, Zoon van den beroemden TJERK HIDDES, doodelyk gekwetst, te Duinkerken gevangen bragt. Het blykt uit het hier gegeven verhaal, dat dit onheil den ftaatfchen Bevelhebber, met nog twee andere braave luiden, overkwam door de fchandelyke lafhartigheid van vyf Kapiteins, die, in plaatze van hunnen plicht te doen, den vyand de fpiegels toekeerden. Wy tekenen dit hier te meer aan, dewyl het ons heugt, dat wy fomtyds den eerlyken DE VRIES zelven geheel ten onrechte van plichtverzuim of lafheid hebben hooren befchuldigen.

Bl. 94 enz. zyn leezenswaardige Aantekeningen over den handel der Oostindifche Maatfchappye, maar voor ons te uitvoerig ter overneeminge.

In dit Zestiende Stukjen zyn weder niet weinige drukfeilen ingeflopen. Eene lyst, achter het Zeventiende Stukjen geplaatst, verbetert wel veele derzelve, maar niet alle. Hoe ongenegen om gebreken te vinden, oordeelen wy ons verplicht eenen zeer zinftoorenden misflag aan te wyzen. Op bl. 61, reg. 16, zal de Leezer zich zekerlyk verwonderen hoe eene *Smyrnafche* Vloot te *Bengale* kwam. Zy kwam daar niet, maar te *Kingfale* in Jerland. Zie WAGENAAR, bl. 152.

Wy gaan nu over tot het Zeventiende Stukjen deezer Byvoegfelen. Op bl. 4 en 5 ontmoeten wy hier twee korte Aantekeningen over den oorfprong van het beruchte Verdrag van Verdeelinge der Spaanfche Heerfchappyen, den 11den van Wynmaand 1698 in den Haage gefllooten. WAGENAAR zegt: „ De Franfchen verfpreidden, zedert, „ dat Koning WILLEM dit Verdrag van Verdeelinge eerst „ ontworpen, en voorgeflaagen hadt. Doch, (voegt hy 'er „ by) volgens onpartydiger berigten, ook van Franfchen „ zel-

(*) Het eerstgenoemde getal heeft WAGENAAR overgenomen uit het *Journal Hiftorique du P.* DANIEL: de Schryver van het Byvoegfel verklaart zich voor het andere, op ftukken van grooter gezach.

„ zelven, moet men de eerste opening tot het zelve stel-
„ len op rekening van het Fransche Hof zelf." Voor het eerstgestelde worden in de *Vaderl. Historie*, D. XVII, bl. 13, aangehaald de *Memoires de M. de* TORCY, voor het andere het *Journal Historique* van P. DANIEL. De Schryver van de *Aanmerkinge* op deeze plaats betuigt by TORCY dit niet te vinden, en haalt, uit deszelfs *Memoires*, woorden aan, welke duidelyk den eersten voorslag van dit werk aan LODEWYK DEN XIV toeschryven. Vanwaar dan het zeggen van WAGENAAR? Het komt ons voor, dat, ter aangehaalde plaatze der *Vaderl. Historie*, de Kanttekeningen *w* en *x* verkeerdlyk gesteld zyn, en dat het laatstgestelde aan TORCY, het eerste aan DANIEL, moet toegekend worden. Immers deeze geeft *Koning* WILLEM (niet LODEWYK) op als den ontwerper van het Verdrag. Dus zoude de zaak enkel bestaan, of in eene schryffeil, of in eene onverbeterde misstellinge van den Drukker. —— Volgens TINDAL (*Contin.* of RAPIN's *History of England*, Vol. II. p. 447, van den druk des Jaars 1761) waren sommigen van gedachten, dat de eerste opening tot dit Verdrag, in Lentemaand des Jaars 1698, door den Franschen Koning was gegeven aan den Graave van PORTLAND.

Wy zouden in verscheidene Aanmerkingen stof van bespiegelinge voor den nadenkenden Leezer kunnen vinden, by voorb. over de bekrompen denkwyze der Wethouderschap van Hamburg, welke, nog in het laatst der voorgaande eeuwe, den staatschen Resident aldaar het bouwen eener Kapelle, ter oefeninge van den hervormden Godsdienst, achter zyne huizinge, wilde beletten, bl. 9. —— Over den vergeefschen voorslag der Regeeringe van Rotterdam, ter Staatsvergaderinge van Holland, dat de Regenten van die Provintie, tot bevordering der Inlandsche Handwerken, ... zouden belooven, om, met hunne Persoonen en Familien, de overige Ingezetenen .... te zullen voorgaan, in het draagen van binnenslands gemaakte stoffen ... enz. „ Men maakte," zegt de Schryver, bl. 11, „ dit voorstel *Commissoriaal*, en het bleef steeken." —— Over de wonderlyke naauwgezetheid der *Euangelischen* of *Lutherschen* in Duitschland, om toch vooral den *Gregoriaanschen* Styl, als van eenen Paus hervoortgekomen, niet aan te neemen, niettegenstaande deszelfs blykbaare juistheid, zonder 'er toch eenige geringe verandering in te maaken, uit welker hoofde men hem den *nieuwen Juliaan-*

schen

schen Styl der Euangelischen konde noemen, bl. 15. —— Doch wy willen dit Uittrekfel niet te lang maaken, en evenwel nog gaarne het eene en het andere aanstippen.

Men weet dat WAGENAAR (*) eene vry uitvoerige beschryving geeft van het character van WILLEM DEN III. Een trek of twee worden hier, bl. 29 en 30, by deeze schets gevoegd. Reeds in het Vyftiende Stukjen, bl. 36, had de Schryver van het daar geplaatste Byvoegsel eenen brief van den gemelden Vorst, denkelyk aan den Raadpensionaris FAGEL, geplaatst, als welke, gelyk hy zich uitdrukt, 's Vorsten leevendigen (waarom niet liever *driftigen* of *ligtgeraakten*) aart, natuurlyk, afschilderde. In hetzelfde Stukjen, bl. 90, was gesproken van des Prinsen wrok tegen VAN BEUNINGEN, en de onbetaamelyke wyze, waarop hy deezen behandelde. Hier wordt, bl. 30, iets gezegd van des Konings feilen, ter gelegenheid van het zeggen van WAGENAAR: „ Zelfs heeft Bisschop „ BURNET geschreeven, dat hy vry was van alle on„ deugd, eene soort alleenlyk uitgenomen, welke hy ech„ ter zorgvuldiglyk bedekt wist te houden. Doch (voegt „ WAGENAAR 'er by) deeze Schryver meldt niet, welke „ deeze ondeugd, of dit gebrek, geweest zy: en 't staat „ ons niet vry, in eene zaak van zo veel gewigt, op gis„ singen van anderen, te bouwen (†)." Ondertusschen heeft dit stilzwygen van BURNET aanleiding gegeven, zo als natuurlyk was, tot allerlei vermoedens. Men heeft zich verbeeld, dat het iets zeer ergs, iets onnatuurlyks, moest weezen, hetgeen de Bisschop niet verkoos, of zich schaamde, te noemen. De Schryver van dit Artikel wil hieromtrent ook niets bepaalen, maar oordeelt, evenwel, niet ondienstig, eene plaats uit *het Leeven van* W. WHISTON, door deezen zelven beschreven, hier over te neemen, daar dit werk, waarschynelyk, hier te lande, by niet veelen bekend is. „ Kort na den dood van „ Aartsbisschop TILLOTSON, zegt de Schryver, in het „ Jaar 1694, stierf die alleruitmuntendste Vrouw, Ko„ ningin MARIA. Bisschop BURNET zegt, in de Historie „ van zynen tyd, dat *Koning* WILLEM *zich toen zeer over*„ *gaf aan godsdienstige overdenkingen*, *en afgezonderde* „ *ge-*

(*) *Vaderl. Hist.* D. XVII, bl. 108 enz.
(†) —— —— D. XVII, bl 117.

„ *gebeden: Dat de nieuwe Aartsbisschop Tennison dikwyls*
„ *en lang achtereen by hem was; en dat hy plegtige en*
„ *ernstige besluiten nam om in alle opzichten een naauw-*
„ *keurig en voorbeeldig Christen te worden* (*). Maar
„ hy geeft geen byzonder voorbeeld van deeze plegtige
„ en ernstige Besluiten. Ik kan 'er een van geeven, dat
„ aanmerkelyk is, dat en den Koning en den Aartsbi-
„ sschop zeer tot eer verstrekt, en hetgeen ik in dien tyd
„ hoorde van mynen Patroon Bisschop MOOR; welke een
„ was van het treurige gezelschap van Bisschoppen, waar-
„ van BURNET kort te vooren spreekt, die by haar [de
„ Koningin] waren, wanneer zy de laatste maal het
„ Nachtmaal ontving. Het voorbeeld is dit: 'er was
„ eene hoofsche Vrouw, de Lady VILLERS, met welke
„ Koning WILLEM, zo als wel bekend was, te gemeen-
„ zaam was geweest, en aan welke hy groote geschenken
„ had gegeven. Na den dood der Koninginne nam de
„ nieuwe Aartsbisschop, het zy de Koningin dit voor
„ haaren dood van hem verzocht had, het zy uit eigene
„ beweeginge, (want dit is my onbekend) de vryheid
„ van hem [den Koning] voor oogen te houden, hoe zeer
„ hy zyne uitmuntende Vrouw had verongelykt door zyn
„ overspel met Lady VILLERS. De Koning nam het wel
„ op, en ontkende zyn misdryf niet, maar beloofde den
„ Aartsbisschop ernstiglyk, dat hy niet meer met haar
„ te doen zoude hebben. Ik geloove, dat hy dit besluit
„ nakwam, hebbende van eenen anderen kant vernomen,
„ dat de gemelde Lady zich verwonderde, dat zy den
„ Koning nooit meer konde te zien komen na den dood
„ der Koninginne (†)." Het misdryf van overspel is zekerlyk erg genoeg, maar het stilzwygen van BURNET heeft wel gelegenheid gegeven tot nog ergere verdenkingen. Deeze, waar men kan, uit den wech te ruimen, zyn wy verplicht aan alle onze medemenschen, wie zy ook zyn mogen.

Bladz. 31 enz. behelzen verscheidene ophelderingen aangaande den handel van JAKOB WOUTERS, die, gelyk WAGENAAR, bl. 150, schryft, verdacht gehouden werd,
„ dat

(*) In de Fransche Vertaalinge van het Werk van BURNET, welke ik alleen bezitte, zyn (Tom. IV, p. 278.) de uitdrukkingen een weinig anders, maar zonder verschil in het zaaklyke.

(†) *Memoirs of the Life and Writings of Mr.* W. WHISTON, p. 113.

„ dat hy een ontwerp gesmeed hadt, om den Koning van
„ Pruissen te helpen aan 't bezit van 't Markgraafschap van
„ Veere en Vlissingen, en zelfs van 't Stadhouderschap
„ der voornaamste Gewesten." Deeze ophelderingen zyn merkwaardig op zichzelve. Jammer is het, dat de Schryver, door het stilzwygen der Resolutien van Holland, het einde van dit gewigtig geval niet heeft kunnen ontdekken.

Aan de mishandelingen, door de Engelschen onzer Natie aangedaan, zyn wy thans al zo gewoon, dat niemand zich zal verwonderen over de belemmeringen, welke dit, den Nederlandschen voorspoed altyd belaagend, Volk onzen Koophandel toebragt, zelfs, terwyl wy, met hetzelve tegen Frankryk verbonden, den oorlog niet alleen *naar*, maar *boven*, vermogen voortzetteden. Wy hebben daarom meestal verkozen de voorbeelden hiervan met stilzwygen voorby te gaan, en zullen nu ook slechts den Leezer wyzen tot hetgeene hy daaromtrent, bl. 66 enz. van dit Stukjen, kan aangetekend vinden. Eveneens doen wy omtrent de rechtmaatige Aanmerking op bl. 85, waarvan wy alleen het volgende zullen overneemen: „ Denklyk zou
„ de toenmaalige gesteldheid van zaaken (in het Jaar
„ 1709) ons eene glansryke vrede hebben bezorgd, in-
„ dien niet, aan de eene zyde; om van het sterven van
„ Keizer JOSEPH I te zwygen; de eerlyke, en altyd prys-
„ lyke, naauwgezetheid van den Staat, om zig van de
„ belangen der Bondgenooten niet af te zonderen, ...
„ doch, aan den anderen kant en voornaamlyk, de on-
„ verwagte afval der Engelschen.... de kans des oorlogs
„ doen keeren, en de zaaken, op 't einde, eene gansch
„ andere en oneindig min voordeelige gedaante gegeeven
„ hadt." —— Hoe getrouw de Staaten in het algemeen, en byzondere Staatsleden op zichzelven, de belangen van het groote Bondgenootschap bleeven aankleeven, blykt uit het geheele beloop der van tyd tot tyd ondernomen Vredehandelingen, en wy vinden 'er hier, bl. 87 enz., een staaltjen van in het gedrag van den Goudaschen Burgemeester BRUNO VAN DER DUSSEN. —— Dan hoe roemryk ook de oorlog gevoerd wierd, en tot welken top van aanzien het Gemeenebest gestegen ware, men werd te eenemaal uitgeput door de overmaatige kosten, welke tot goedmaaking van dit alles vereischt werden, zo dat men zelfs, gelyk hier bl. 98 gemeld wordt, zich genoodzaakt zag, geld op te neemen tegen den onmaatigen intrest van

negen, ja tien, ten honderd, tot dat men eindelyk den Vrede van Utrecht voor lief moest neemen, zo als het Frankryk en Engeland behaagde ons denzelven voor te schryven.

Wy zullen ons verslag van dit Stukjen weder sluiten met meldinge van eene zeer zinstoorende Drukfeil. Bladz. 69 reg. 7 v. o. staat *vry*, daar, gelyk de zamenhang uitwyst, moest gelezen worden *verbeurd*.

De Oude en Nieuwe Constitutie der Vereenigde Staten van Amerika, uit de beste Schriften in hare gronden ontvouwd. Door Mr. GERHARD DUMBAR, *Lid van de Maatschappy der Nederl. Letterk. te Leyden, van het Provinc. Utrechtsche Genootsch. van Konsten en Wetenschappen, en van het Genootschap*, pro excolendo Jure Patrio, *te Groningen. Derde Deel. Te Amsterdam, by* J. A. Crajenschot, 1796. *In gr.* 8vo. 292 *bl. behalven het Register op de Drie Deelen.*

„ Welhaast hoopen wy het Derde en laatste Deel deezes „ Werks te zullen ontvangen, waar in de byzon„ dere Inrigting van den *Americaanschen* Regeeringsvorm „ stukswyze zal overwoogen worden," was het slot onzer Aankondiging des Tweeden Deels van dit hoogschatbaar Werk (*), waar aan wy veel dubbelverdienden lofs gaven. Reikhalzend hebben wy, zints den Jaare 1794, uitgezien na de komst van dit Slotdeel. Een reikhalzen, vermeerderd, toen de jongste Staatsomwenteling in ons Vaderland voorviel, en te wege bragt, dat het vaststellen eener *Nieuwe Constitutie* voor ons Vaderland eene volstrekte behoefte wierd. Dan wy hebben in verlangend verwagten tot heden moeten blyven. En haasten wy ons, om onverwyld dit Deel onzen Leezeren bekend te maaken.

Van dit verwyl, daar de andere Deelen elkander veel rasser volgden, geeft de Schryver zynen Leezeren 't volgend verslag: „ Het is voornaamlyk aan de tydsomstandigheden „ te wyten, dat dit Deel, welk wy, meer dan een jaar ver„ leden, als eerlang op het Tweede zullende volgen, aan„ kon-

(*) Zie onze *Vaderlandsche Letteroef.* voor 't Jaar 1794. bl. 640. Van het Eerste Deel hebben wy daar gesprooken bl. 168.

„ kondigden, niet eer dan nu kon in 't licht komen. Nog„ thans was hetzelve vóór de Omwenteling, die in den „ aanvang van dit jaar voorviel (*), geheel afgeschree„ ven: eene omstandigheid, welke wy noodig agten den „ Leezer vooraf te kennen te geeven, op dat hy daar „ in geene aanmerkingen verwagte, die toen niet konden „ gemaakt worden, en welken naderhand, indien wy daar „ toe al mogten geneigd geweest zyn, gebrek aan ledigen „ tyd belet zoude hebben in orde te brengen. Zy, die „ de staatkundige betrekkingen onzer verbonden Gewes„ ten doorzien, zullen ook zodanige aanmerkingen niet „ behoeven, om de vergelykingen tusschen deezen en de „ Amerikaanschen te maaken, waar toe de tegenwoordige „ toestand deezer Republiek ieder, die in derzelver belan„ gens deel neemt, moet uitnoodigen; te meer uitnoodigen, „ naar maate het onbetwistbaar is, dat, hoe groote en hoe „ veele verscheidenheden ook tusschen beiden mogen zyn „ aan te wyzen, 'er egter, in eenen politieken zin, „ geen Land bestaat, of ooit bestaan heeft, in het welke „ meer, of zo veele, overeenkomsten met het onze te „ vinden zyn als in den Staat der Vereenigde Ameri„ kaanen.

„ Terwyl veelen, en onder deezen niet weinigen der „ bedaardsten, der verstandigsten, der agtenswaardigsten, „ uit de Fransche Natie ons als met ééne stem vermaa„ nen, dat wy hunne inrigtingen liever als baaken, welke „ de klippen aanduiden, dan als voorbeelden, die onze „ navolging eischen, beschouwen mogen; terwyl die in„ rigtingen zelven ons leeren kunnen, hoe veel gemakly„ ker het zy te slegten dan te bouwen, te veranderen „ dan te verbeteren; en hoe zeer eene kwalyk geplaatste, „ eene te veel in één middenpunt verzamelde, magt, ook „ in eene Republiek, alle de ysselykheden van het Des„ potisme kunne voortbrengen; zoude, onzes oordeels, „ een Amerikaansch Burger, die zich thans in 't midden „ onzer bevinden mogt, met een zegepraalende vrymoe„ digheid de tafelen, op welke de Constitutie van zyn „ Vaderland gegraveerd waren, voor onze oogen kunnen „ ophangen, en ons toeroepen: ziet hier eene genomen „ proeve, welke de ondervinding van eenen geruimen „ tyd reeds heeft bekroond; ziet hier eene Constitutie,

„ on-

(*) Dit Voorberigt is den 12 Dec. 1795 gedagtekend.

„ onder welker invloed myne Landgenooten een reeks „ van jaaren in rust en voorspoed geleefd hebben, onder „ welke de vryheid nog nimmer heeft in gevaar ge- „ staan, en onder welke de Staat steeds toenam in aan- „ zien en in magt.

„ Men denke ondertusschen niet, dat wy, eenen Ame- „ rikaan met deeze taal invoerende, daarom in 't begrip „ staan, dat hier te lande niets anders te doen zyn zoude „ dan de Constitutie van Amerika geheel over te neemen, „ of zelfs maar in haare meest kenmerkende trekken te „ volgen. Hy, die zulk eene leer predikte, zou niets zo „ zeer bewyzen als dat hy noch de onderscheide gesteld- „ heid der beide Landen, noch de onderscheiden denk- „ wyze der beide Volkeren, welken hy *in eenen vorm* „ begeerde te kneeden, behoorlyk had overwogen. Dit „ alleen meenen wy te mogen vasthouden, dat de Ame- „ rikaansche Regeeringsvorm op die egte grondslagen „ gebouwd is, op welken de vryheid, de rust, de voor- „ spoed en de onafhanglykheid, van eene natie gebouwd kan „ en moet worden; dat de wereld nog nimmer een stelzel „ van regeering gezien heeft, welk het ziftend onderzoek „ van den Wysgeer, van den door historie en ondervinding „ verlichten Staatsman, beter zal kunnen doorstaan; en „ dat, welke verschillende wyzigingen eene andere landsge- „ steldheid, eene andere volksgeaartheid, andere begrip- „ pen, andere gewoonten, met één woord allerlei toeval- „ lige omstandigheden, ook mogen noodzaaklyk maaken, „ die zelfde grondslagen mede hier zullen behooren aange- „ nomen te worden, indien men zich eenen goeden uit- „ slag van onze hervormde (dit zal *hervormende* zyn moe- „ ten) poogingen zal durven belooven (*).

„ Wy treeden hier in geene byzonderheden. Dat eene „ naauwgezette overweeging van het werk zelf beslisse „ of wy ons te warm of te onbedagt hebben uitgelaaten. „ Wy

(*) „ Het is blykbaar, dat de Franschen in hunne nieuwe Constitutie ook veel nader by de Amerikaansche gekomen zyn, dan te vooren: en tevens uit den lof, dien BOISSY D'ANGLAS, in zyn *Discours Preliminaire au Projet de Constitution pour la Republique Francoise*, aan de Amerikaansche Wetgeeving toezwaait, te vermoeden, dat zy dezelve nog meer zouden gevolgd hebben, indien de verschillende omstandigheden van beide de Landen, of misschien de verschillende volksbegrippen, hun niet hadden in den weg gestaan."

„ Wy voor ons bekennen, nooit zo overtuigend, als on-
„ der de bearbeiding van 't zelve, van die groote waar-
„ heden te zyn doordrongen geworden; dat in elke maat-
„ schappy ergens eene alles overtreffende en onbegrensde
„ magt moet plaats hebben; dat het gevaar, uit zulk eene
„ magt te dugten, alleen te verhoeden is door dezelve
„ te verdeelen, en het evenwigt tusschen dezelve te be-
„ waaren; dat dit evenwigt niet bewaard kan worden zon-
„ der aan ieder tak van magt de middelen in handen te
„ geeven om zyne onafhanglykheid tegen de anderen te
„ beschermen; en dat eenheid en onverdeelbaarheid van
„ het algemeen bestuur noodwendig vereischt worden om
„ de algemeene belangens van een volk met goeden uit-
„ slag te bestieren: waar wy dan dit moeten byvoegen,
„ dat ook, onzes oordeels, al die eenheid en onverdeel-
„ baarheid, welke tot dit oogmerk kan dienstig zyn, in
„ den Amerikaanschen Regeeringsvorm is te vinden."

Schoon dit afgeschreeven gedeelte des Voorberigts wat lang zy, zullen wy des onze Leezers om geene verschooning behoeven te vraagen, daar wy wel durfden veronderstellen, dat zy van deezen Schryver wel gaarne eenigermaate op dit stuk eene Politieke Geloofsbelydenis zagen. Wy laaten dezelve aan hunne beoordeeling.

Voorts wyst de Burger DUMBAR, naar gewoonte, de bronnen aan, uit welke hy in dit Deel zyns Werks geput heeft. Zyne eigene gedagten, in het lichaam des Werks geplaatst, doen zich van zelfs genoeg onderkennen, en zyn meest in Aantekeningen aan den voet der bladzyden te vinden.

De Hoofdafdeelingen deezes Deels, die met de meer byzondere Onderscheidingen voor 't zelve geplaatst zyn, bestaan in —— de *Beschouwing van het Huis der Representanten* —— *Beschouwing van den Senaat* —— *Beschouwing van de Uitvoerende Magt, of van het Presidentschap der Vereenigde Staaten* — *Beschouwing van de Regterlyke Magt* —— en *Gemengde Aanmerkingen*, als *Verklaaring van Regten* —— *Vryheid der Drukpers* —— *Middelen, welken het Volk heeft om het Gedrag der Regenten gade te slaan* —— *Over 't bewys in geval van Verraad* —— *Afschaffing van den Slaavenhandel* —— *Middelen om de Constitutie te verbeteren.*

Onder de hoedanigheden, die in de Kiezers der Representanten geëischt worden; een stuk, dat de Conventie op geen eenpaarigen voet schynt te hebben kunnen brengen;

gen; vinden wy, ondanks den algemeenen geest van Toegeeflykheid en uitgeftrekte Verdraagzaamheid in het Godsdienftige, dat, in *Zuid-Carolina* en *Delaware*, de Kiezer eene zekere Geloofsbelydenis moet afleggen. „ In *Zuid* „ *Carolina* is dezelve van kleinen omvang; beftaande al„ leen in het erkennen van een Opperweezen, en van een „ Toekomenden Staat van Belooning en Straf. —— Maar „ in *Delaware* moet men eene verklaaring ondertekenen, „ welke het geloof van de Drieëenheid en van de God„ lyke Ingeeving van het O. en N. Testament behelst." Wonder vreemde Eisch in een Vry Land!

Van het regelen der Verkiezingen gefprooken hebbende, vermeldt de Schryver in eene Aantekening: „ Van elders „ is ons gebleeken, dat het uitblyven der *Ingezetenen* op de „ Verkiezingsdagen, vooral van die klasfe van Ingezete„ nen, welke men meest bekwaam agtede om eene ver„ ftandige keuze te doen, meermaalen in Amerika ftoffe „ tot ernftige klagten en oorzaak tot een flegte keur ge„ geeven heeft. Waarom hierin by eene nieuwe Con„ ftitutie niet voorzien is, kunnen wy niet zeggen; „ maar, onzes oordeels, behoorden hier *regt* en *pligt* ge„ paard te gaan, en allen, die ter Verkiezing beregtigd „ waren, ook door toereikende boeten gedwongen wor„ den om hunne ftemmen in te brengen." — Wy zien dat dit gebrekkig opkomen niet alleen hier te Lande, maar ook in *America*, plaats grypt; of DUMBAR's voorgeflaagen middel aanneemlyk zy, twyfelen wy zeer.

Onoptelbaar veel zyn de byzonderheden, en treffend veelal de redenen, hier aangevoerd, om de opgemelde gedeelten der *Americaanfche* aangenomene Conftitutie te billyken, uit de beste Schryvers in dat verlichte Land der Vryheid ontleend. Dan de tydsomftandigheid, waarin wy verkeeren, noopt ons om over te neemen eene Aantekening des Heeren DUMBAR, op de Afdeeling *Over de Gelykheid der Vertegenwoordiging van de Staaten in den Senaat.* Dezelve kan ter ophelderinge dienen van geen onopmerklyk gedeelte der reeds aangevoerde Staatkundige Geloofsbelydenisfe onzes Schryvers. Hy laat zich in deezer voege hooren:

„ De manier, op welke onze Schryver dit punt der „ Conftitutie verdedigt, is in der daad flaauw, en men „ ziet wel, dat hy zoude gewenscht hebben, dat de om„ ftandigheden van Amerika mogten toegelaaten hebben, „ dat de evenredigheid der Vertegenwoordiging in den Se-

„ naat,

„ Staat, zo wel als in 't Huis der Repreſentanten, naar de „ menigte des Volks in elken Staat had kunnen ingerigt „ worden. Een Nederlander, die den toeſtand van het „ Amerikaanſche Bondgenootſchap naar dien onzer zeven „ Vereenigde Gewesten afmeet, moet die verdediging „ zelfs veel te flaauw voorkomen. Indien de zeven Pro„ vincien in alle Vergaderingen der Unie naar evenredig„ heid van derzelver bevolking vertegenwoordigd wierden, „ zoude het gezag van Holland een zodanige overmagt „ hebben, dat de Stemmen der andere Gewesten naauw„ lyks zouden behoeven geteld te worden, en welken de „ gevolgen van zulk een overwigt zyn zouden, kan niet „ bezwaarlyk te berekenen vallen voor hun, die weeten, „ hoe zeer de Hollandſche belangen in veele opzigten van „ die hunner nabuuren, inzonderheid van die der Land„ provincien, verſchillen: en hoe zeer deezen in dien han„ del, welken haare gelegenheid haar nog toelaat, en in 't „ gemeen in het voortzetten van veele takken van in„ dustrie, door de Hollandſche inrigtingen belemmerd „ worden. Thans komen die belemmeringen voort uit de „ magt, welke ieder Provincie voor zig behouden heeft, „ om over den binnenlandſchen handel volſtrekt voor zig„ zelve te beſchikken; waar uit voortvloeit, dat ieder „ in dit opzigt de nabuurige Gewesten byna op denzelf„ den voet beſchouwt en behandelt, als vreemde natien „ elkander beſchouwen en behandelen. Indien nu die punten „ der Amerikaanſche Conſtitutie, welken het regelen van „ den Koophandel, niet alleen met vreemde Mogenhe„ den, maar ook tusſchen de Staaten zelven, aan de Re„ geering der Unie overgeeven, en tevens de byzondere „ Staaten beletten elkanders nyverheid door 't invoeren „ van inkomende en uitgaande regten te fnuiken, (*Conſtit.* „ *Art.* I. *Afd.* 8 en 10. I Deel bl. 231 en 239) ook „ hier te lande plaats hadden; doch daar tegen tevens de „ invloed der Provincien op de raadpleegingen der Unie „ geheel met derzelver betreklyke volkrykheid gelyk„ ſtondt; zo zouden die Provinciaale belemmeringen wel „ vervallen, maar zoude men egter nog in de algemeene „ inrigtingen niet die onzydigheid mogen verwagten, welke „ de geringer Provincien beveiligen konde van ten aan„ zien der middelen van haar beſtaan meer dan anderen te „ worden gedrukt. Men zegge niet, dat het belang, welk „ het eene Gewest daar in kan ſtellen, dat het zyne in„ dustrie ten koste van een ander uitbreide, alleen een

„ ge-

„ gewaand belang is ; dewyl men, zyne nabuuren belet-
„ tende te winnen, dezelven in dezelfde maate belet het noo-
„ dige ter vervullinge van de algemeene behoeften toe te
„ brengen. De ondervinding van alle tyden heeft geleerd,
„ wat de beste theorie vermag, wanneer zy met byzonde-
„ re belangen heeft te kampen. De doorzigtigste Staat-
„ kundigen zyn het daar op eens, dat, met weinig uit-
„ zonderingen, alle voorregten en uitsluitingen in 't stuk
„ van handel en trafieken voor 't algemeen nadeelig zyn,
„ en des niet te min ontmoet men het gansche land door
„ niets anders dan octrooien, collegien, gilden, stapel-
„ regten en allerlei uitsluitingen. Men doorreize geheel
„ Europa, en men zal byna overal het zelfde aantreffen:
„ zo dat men zeggen zoude, dat de Burgermaatschappyen
„ aangegaan waren, niet om elkander het bestaan gemak-
„ lyk te maaken; maar om elkander zo veel doenlyk in
„ het vinden van eene kostwinning te verhinderen.

„ In Amerika is het anders met de zaak gelegen. Geen
„ enkele Staat is daar zo groot of kan zo groot worden,
„ dat hy een overwigt over de anderen heeft of verkry-
„ gen kan; en schoon de groote Staaten al het zelfde
„ overwigt in den Senaat als in het Huis der Represen-
„ tanten hadden, schynt het dat dezelven geen belang
„ konden hebben om inrigtingen te maaken, waar door
„ de voorspoed der kleinen zoude onderdrukt worden.
„ Alle de Staaten zyn zodanig gelegen, dat zy, hoewel
„ in minder of grooter maate, deel kunnen hebben aan
„ den buitenlandschen Handel, en allen hebben ook op
„ dezelfde wyze belang by den Landbouw."

Wy maaken geene Aanmerkingen. —— Dit Onder-
werp is 'er het dagelyks voorwerp van, by den naden-
kenden en zyn Vaderland lievenden *Nederlander:* het
wordt hem van alle kanten toegelicht. —— Wy slui-
ten deeze Aankondiging met het slot des Werks. „ Het
„ zal," dus luidt 's Schryvers afscheid van zyne Leezers,
„ aan hun staan, te beoordeelen, of wy te veel beloofden,
„ toen wy hun een keurig stelzel van egte praktikale
„ Staatkunde deeden verwagten. Volmaaktheid, wy her-
„ haalen het nogmaals, is in een werk van menschen
„ handen niet te zoeken. Genoeg zoude het zyn, indien
„ men bevondt, dat de nieuwe Amerikaansche Regeerings-
„ vorm nader by het volmaakte kwam dan een van die
„ geenen, met welken de Natien zig tot nu toe hebben
„ moeten vergenoegen. Men kon dan zeggen dat de

„ Wet-

„ Wetgeevers der Nieuwe Wereld ten minsten eene „ schrede meer gedaan hadden ter bereiking van het „ waare doel der Burgermaatschappyen, het algemeene „ geluk des Volks. Dit wenschen wy den Amerikaanen „ te ondervinden, en wy wenschen, dat die zelfde wys„ heid, welke hen, by het leggen van eenen zo schoo„ nen grondslag, bezield heeft, hen steeds in het verder „ volmaaken van hun Staatsgebouw moge byblyven.

ô Fortunatos nimium, sua si bona norint!

Iets over het Patriotismus, of het bevorderen van het Welzyn des Vaderlands, tot Voorlichting van min kundige Burgers. Uitgegeeven door het Burgergezelschap in de Oude Pekel-A. Te Groningen, by J. Oomkens, 1795. *In gr.* 8*vo.* 16 *bl.*

Eene niet onvoegzaame en onnutte handleiding voor Burgers, wien het aan tyd ontbreekt om uitgebreider Werken op te slaan. — Patriotismus; Nadeel van een Land; Voordeel van een Land; heilzaame Wetten; Gelykheid; Aanstelling van Regenten; het maaken van Volkswetten; de Vryheid; de Adel; Onderwerping aan de Wetten; Ondergeschiktheid; Nuttigheid van de Leer van Vryheid en Gelykheid; Volksbestuurders; eene bloeiende Natie; herstel van Financien, enz.; Bevordering van Gezondheid; Volksverlichting, Volksbeschaaving, Volksverbetering; Eendragt: deeze zyn de Rubrieken, onder welke het loflyk Burgergezelschap dienstig heeft geoordeeld, ter kennisse van het algemeen te brengen, 't geen, naar de meening van hetzelve, kan dienen om eenig licht te verspreiden aangaande die belangryke Onderwerpen. Tot een staal diene, 't geen wy hier aantreffen raakende de *Nuttigheid van de Leer der Vryheid en Gelykheid.*

„ Neemt de oorspronglyke *gelykheid* der menschen de *ondergeschiktheid niet weg*, even zoo min bestaat de waare *vryheid* in *losbandigheid, wet-* of *zedeloosheid:* 't welk uit de straks gegeevene beschryving van de vryheid van zelven blykbaar is.

„ Ja 't is 'er zoo ver daan, dat de *vryheid*, wel begreepen, in tegendeel, een sterke *spoorslag* is ter *betrachting* van de *wetten:* immers de wetten van een vry volk

maaken den algemeenen wil uit van het ganſche volk, of ten minſten van het grootſte en beste deel des volks; maar zulke wetten moeten natuurlyk veel gewilliger gehoorzaamd worden, dan wetten die buiten den wil, de toeſtemming, of goedkeuring, des volks aan hetzelve worden *opgedrongen!* —— In 't laatſte geval heeft 'er, op zyn best, maar eene gedwongen of ſlaafſche gehoorzaamheid plaats.

„ De leer der *gelykheid* en *vryheid*, wel begreepen, heeft nog meer nut. Zy *leidt* den mensch tot *nederigheid* en *menschlievendheid*. Trouwens zy weêrſtaat toch de trotſche zelfverheffing, waar door niet zelden de grooten en ryken der aarde uit de hoogte op hunne overige natuurgenooten neêrzien, als of ze wezens waren van een veel geringer oorſprong, ſoort, of maakſel. Door de omhelzing deezer leer, beſchouwt de aanzienlyke zoo wel als de geringe, in ieder mensch, zynen natuurgenoot, zyn' medeburger, zynen broeder; en dus verbindt zy de leden der maatſchappy, ja het geheele menschdom, naauwer te ſaamen. —— Verder. Deeze leer *bewaart* den *geringen*, zeer natuurlyk, voor *laage kruipery*, voor een' ſlaafſchen geest, die allen edelen moed en veerkracht der ziel uitbluscht en verſlapt: zy vuurt, in tegendeel, den denkenden geest aan tot nuttige uitvindingen, zoo in opzigt tot de noodwendigſte bezigheden in 't gemeene leven, als ten aanzien van kunſten en weetenſchappen: 't welk alles de natuur der zaak leert, en door de ervaarenheid veelal bevestigd wordt.

„ Gebeurt het echter, dat deeze leer, ten opzigt van ſommige voorſtanders van vryheid en gelykheid, *nadeelige* uitwerkſels heeft, hier van heeft eigenlyk het ſtelſel van gelykheid en waare volksvryheid de ſchuld niet, maar dit koomt hier van daan, dat deeze leer, of *kwalyk begreepen*, of van ondeugende menſchen ſchandelyk *misbruikt* wordt."

Ver-

Verantwoording van den Burger G. PAAPE, *Lid van de geweezene Commisſie tot Onderzoek van het Politiek en Finantieel Gedrag der voorgaande Regeering, aan zyne Committenten de Burgers van Dordrecht, behelzende de Handelingen der gemelde Commisſie en derzelver Ontdekkingen. In den Haag, by* J. Plaat, 1796. *In gr. 8vo. 282 bladz.*

By het leezen van dit Stuk moet men twyffelen, of het wel beantwoorde aan den titel. Immers het geen 'er in gezegd wordt van de *Handelingen* en *Ontdekkingen* der Commisſie maakt ſlechts een klein gedeelte des Boeks. Men oordeele uit de volgende opgaave van den Inhoud.

Vooraf gaat eene Aanſpraak *aan de Burgery der Stad Dordrecht*, geſchikt om den Schryver te bevryden van alle blaam, als of hy zich in den hem toevertrouwden post niet behoorelyk zoude gekweten hebben. Het laatſte deezer Aanſpraake zullen wy overneemen, als behelzende waarſchynelyk de redenen, waarom deeze *Verantwoording* wordt in het licht gegeven. „ Eindelyk myne Medebur„ gers!" zegt de Schryver, „ zult gy 'er uit zien, dat „ onze Commisſie, na circa 32000 gulden aan 't Volk „ van Holland gekost te hebben, door het Provinciaal „ Beſtuur van Holland is gedisſolveerd geworden, om „ wat reden is ons niet gezegd, ſchoon het voor u noch „ my moeilyk valle om 'er naar te gisſen. —— Ten ſlot„ te moet ik nog dit zeggen; dat gy, het geen ik u hier „ lever, niet hooger hebt aan te merken, dan als een „ zeer klein gedeelte der beſchreeven werkzaamheden van „ de Commisſie; en dat de ſchuld, waarom ik u niets „ meerder lever, gansch niet aan my te wyten is; —— „ dit zou ik gedaan hebben, myne Medeburgers! ingevallen „ wy niet, op hoog bevel van het Provinciaal Beſtuur „ van Holland, te midden in onzen loop, waren geſtuit „ geworden, en indien wy niet aan hetzelve alle onze pa„ pieren hadden moeten overgeeven, enz."

De groote Stelling van den Schryver vindt men in dezelfde Aanſpraak, bladz. IV, naamelyk: „Dat, volgens die „ grondſlagen die door geen waar Patriot gewraakt kunnen „ worden, genoegzaam alle de Leden, zo van de toenmaa-

„ lige (voor 1795) Staaten van Holland, Gecommitteer-
„ de Raaden, Ridderſchap, als ſtedelyke Regeeringen,
„ ſchuldig zyn aan Staatswanbedryven, waar van zy, zo
„ 't my en myne geweezen Medeleden beſtendig is voor-
„ gekomen, ten minſten de veroirzaakte ſchaden moeten
„ helpen boeten!"

Het eerſte gedeelte van het Werk is voornaamelyk ingericht tot het bewyzen deezer Stellinge. Het is verdeeld in zes Afdeelingen, waarvan wy alleenlyk de opſchriften zullen opgeeven. I. *Over het Oproer en deszelfs Bewerkers en Uitvoerders*, bl. 1. II. *Over de Omwenteling van* 1787, bl. 49. III. *Over de zogenaamde gerechtlyke Vervolgingen tegen de Patriotten; Vonnisſen, Uitbanningen, enz.* bl. 67. IV. *Over de Heerschzugt van de Regenten en Ministers, geduurende de zevenjaarige Oranjeregeering, en de Onderdrukking van het beste Gedeelte der Bataafſche Burgers*, bl. 83. V. *Over het voeren van den Oorlog tegen Frankryk*, bl. 89. VI. *Over de Gedragingen der Regenten en Ministers van het Oude Beſtuur, met betrekking tot het Financieele*, bl. 99.

Hierop volgt eene Aanſpraak van de Commisſie aan de Proviſioneele Repreſentanten des Volks van Holland, by gelegenheid van het uitbrengen van derzelver gedeeltelyk raport op den 11 January 1796: en daarop eene algemeene Inleiding tot dat Rapport. In deeze Inleiding zyn, volgens de verklaaring van den Uitgeever, in een kort *Berigt* aan het hoofd der Aanſpraak geplaatst, „ De „ gronden, waarop de Commisſie tot Onderzoek in haare „ werkzaamheden bouwde, volkomenlyk blootgelegd." En deeze waren (zie bladz. 115. enz.) *Dat men onderzoek doende naar het Finantieele en Politique gedrag der Regenten en Ministers van het voorig Beſtuur niet moest volgen de beoordeeling volgens de gewoone rechtsgeleerdheid, wetten en gewoonten; maar de beoordeeling, die men revolutionair zou kunnen noemen.* —— *Maar, wat is revolutionair?* vraagt de Commisſie zelve, bl. 118. En het antwoord komt kortlyk hierop uit, dat het is *rechtvaardig handelen, zonder juist den omſlag en vormen der rechtsgeleerdheid en vastgeſtelde wyze van procedeeren voor de gewoone rechtbanken te volgen.* – Dit laat zich hooren: maar, maar, zal, misſchien, de eene of de andere ſlymgast zeggen: is het niet te gevaarlyk den Rechter eene zo breede magt te geeven om enkel naar recht en billykheid, of lie-

liever naâr zyne denkbeelden van recht en billykheid, te vonnisfen? En waar zal men, in deeze revolutionaire tyden, menfchen vinden van genoegzaam volmaakte onpartydigheid, om, zonder eenigen anderen teugel, dus enkel aan de infpraak hunner eigene gevoelens te worden overgelaaten? —— Doch de Leezer zie zelve, indien het hem gelust, wat de Commisfie hier voor bybrengt.

Na de gemelde Inleiding, volgt eene *Lyst der ingekomen Adresfen, Brieven, enz. van particuliere Perfoonen aan de Commisfie*, en daarop, bl. 257, enz. *het eindigen der Commisfie*, volgens Decreet van het Provintiaal Beftuur van Holland van den 28 Juny 1796.

Dat men in dit alles veele weetenswaardige byzonderheden aantreft, is zeker. Gruwen moet men van de voorbeelden van mishandelingen, den Patriotten in het Jaar 1787 aangedaan, welke hier voorkomen. Men zie, onder anderen, het verhaal aangaande eenen HENDRIK VOORBY, bl. 16, enz. Deeze en veele onrechtvaardigheden, in die tyden gepleegd, gedoogd of aangemoedigd, verdienen gewisfelyk gekend, en, waar zy bewezen zyn, geftraft te worden. —— Maar na dit alles blyft nog altoos de vraag: Beantwoordt het Werk van den Burger G. PAAPE aan zynen titel?

De Puinhoopen, of Befchouwing van de Omwenteling der Staaten, door VOLNEY. *Te Amfterdam, by* M. Schalekamp, 1796. *In gr.* 8vo. 160 *bl.*

De naam van VOLNEY brengt iets aanpryzens mede, naa dat hy zich, behalven door andere Schriften (*), beroemd gemaakt heeft door zyne *Voyage en Syrie & en Egypte, pendant les Annes* 1783–1785 (†). En ftaat het te-

(*) Zeer onlangs is van hem in 't licht gegeeven: *Simplification des Langues Orientales, ou methode nouvelle & facile d'apprendre les Langues Arabe, Perfane & Turque, avec des Charaéteres Europiens.* Paris, *An* III.

(†) Veel van het voornaamfte uit dit Werk hebben wy onzen Leezeren medegedeeld in het Mengelwerk onzer *Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.* III D. 2 St. bl. 24. 66. 134. 185. Eene geheele Vertaaling, door J. D. PASTEUR, is 'er in 1789 van uitgeko-

tegenwoordig Werk daar mede in verband, blykens eene Aantekening aan den voet van bl. 1, als opgesteld by de beschouwing der Puinhoopen in dat door hem bereisd Gewest. Allerwegen ook draagt het, bovenal in de bygevoegde Aantekeningen, blyken van den Oudheidkundigen, den in die Streeken Bereisden Man. Voorts is het een Werk der Verbeelding, die, sterk getroffen door de beschouwde voorwerpen, zich in vroegere Eeuwen te rug zet, den Tegenwoordigen Staat der dingen beschouwt, en tot de Toekomende Gebeurtenissen doordringt. Alles met veel vuurs geschreeven: zo dat de Leezer zich uitgelokt vindt om onverwyld den Beschouwer der Puinhoopen in zyne vlugt te volgen, en de onderrigtingen, hem door den ingevoerden Schim medegedeeld, te hooren.

Wy hebben het althans met die vervoering geleezen, en veel, zeer veel, aangetroffen, dat onze toestemming wegdroeg, daar de taal der Geschiedkunde en die der Ondervinding sprak. Dan te meermaalen vonden wy ons genoodzaakt die toestemming te weigeren, als het op daar uit afgeleide Bespiegelingen aankwam, en bovenal wanneer het den *Godsdienst* betrof: niet alleen den *Geopenbaarden*, maar *allen Godsdienst*, hoe genaamd. De vinnige steeken, op denzelven afgegeeven, lust het ons niet byeen te zamelen; en zal het even min noodig weezen, ten aanziene van den *Christlyken Godsdienst* in 't byzonder, te toonen, dat hy denzelven geheel in de oorspronglyke Eenvoudigheid niet kent, en een ruim veld vindt om 'er tegen uit te vaaren, daar hy de schandlykste Byvoegzels, de grofste Verdraaijingen, de schreeuwendste Misbruiken, voor dien Godsdienst zelven neemt.

Wy herdagten, deeze brokken leezende, en by het overige des Werks vergelykende, aan het zeggen van J. NEWTON tegen den Vrygeestigen Dr. HALLEY. „ Ik verheug „ my waarlyk altoos, als ik u hoor spreeken over de Starrekunde, en andere Wiskundige Weetenschappen: de„ wyl dit een Onderwerp is waar op gy u bevlytigd „ hebt; een Onderwerp 't geen gy door en door ver„ staat: maar gy moest over den *Christlyken* Godsdienst „ niet

komen te *Leyden* by A. en J. HONKOOP. Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* I Stuk, voor 1791. bl. 173.

„ niet spreeken, want gy hebt u op de kennis daar van „ niet toegelegd; ik heb het gedaan, en ik weet dat gy „ 'er niets van verstaat."

Met dit weinige zouden wy ons ten aanziene van dit Werk vergenoegen; dan wy ontvingen, dit reeds geschreeven hebbende,

De Ruïnen, of Overdenking over de Staatsomwentelingen. Door VOLNEY. *In den Haage en te Delft, by* Leeuwestyn *en* Roelofswaert, 1796. *In gr.* 8vo. 283 *bl.*

Hier hebben wy de Vertaaling van *Les Ruïnes, ou Meditation sur les Revolutions des Empires, par Mr.* VOLNEY. Schoon de Vertaaling by Schalekamp, die tot het XIXde Hoofdst. loopt, het van deeze verre winne in cierlykheid en vloeibaarheid, is dezelve slegts een stuk werk, zonder aanduiding van eenig Vervolg; of wy het van die hand te wagten hebben, weeten wy niet; doch twyfelen. In dit gedeelte komt VOLNEY's minagting van allen Godsdienst nog volkomener aan den dag, en strekt hetzelve om de Ongodistery, onder de gedaante der Oudheid- en Geschiedkunde, veld te doen winnen, en allen Godsdienst, zonder onderscheid, aan By-Waangeloof en Priesterbedrog toe te schryven.

Om eenig begrip van de schikking deezes Werks te geeven, tot welks bezorging in de hand der *Nederduitsche* Leezeren men zich dermaate bevlytigde, lust het ons, de Opschriften der Hoofdstukken af te schryven, en zullen deeze genoegzaam zyn om van verre te doen zien wat zy in een en ander deezer Vertaalingen te wagten hebben.

I. Hoofdst. *De Reis.* II. *De Overdenking.* —— III. *De Schim.* IV. *De Verklaaring.* —— V. *De Staat der Menschen op de Wereld.* —— VI. *Oorspronglyke Staat van den Mensch.* —— VII. *Grondbeginzelen der Zamenleeving.* VIII. *Bronnen, waar uit de Rampen der Zamenleeving voortspruiten.* —— IX. *Oorsprong der Regeeringen en der Wetten.* — X. *Algemeene Oorzaaken van den Voorspoed der Oude Ryken.* — XI. *Algemeene Oorzaaken van de Omwentelingen en Verwoestingen der Oude Staaten.* —— XII. *Lessen der voorledene tyden, toegepast op de tegenwoordige.* — XIII. *Zal het Menschlyk Geslacht verbeterd worden?* —— XIV. *De groote hinderpaal ter Volmaaking.* —— XV. *De nieuwe Eeuw.* —— XVI. *Een Vry en Wetgeevend Volk.* —— XVII. *Algemeene Grondslag van alle Rechten en van alle Wetten.* —— XVIII. *Schrik en Zamenzweering*

 der

der Tyrannen. —— XIX. *Algemeene Vergadering der Volken.*

Zo verre loopt de Uitgave by Schalekamp; in de andere luiden de Opschriften. XX. Hoofdst. *Het Onderzoek der Waarheid.* —— XXI. *Voorstel van Godsdienstige tegenzeglykheden.* —— XXII. *Oorsprong en Verwantschap der Godsdienstige Denkbeelden.* Dit Hoofdstuk is in Afdeelingen onderscheiden, welke wy ter meerdere bevatting hier moeten byvoegen. (1) Eerste Stelzel. *Oorsprong van het denkbeeld van God; Eerdienst van de Hoofdstoffen en Physische kragten der Natuur.* (2) Tweede Stelzel. *Eerdienst der Sterren, of Sabeïsmus.* (3) Derde Stelzel. *Eerdienst der Tekenen, of Afgodendienst.* (4) Vierde Stelzel. *Eerdienst der twee Grondbeginzelen, of Dualismus.* (5) Vyfde Stelzel. *Geheimzinnige en zedelyke Eerdienst, of Stelzel van eene andere Waereld.* (6) Zesde Stelzel. *Bezielde Waereld, of Eerdienst van 't Heelal, onder verscheiden Zinnebeelden.* (7) Zevende Stelzel. *Eerdienst van de Ziel der Waereld, dat is van de Hoofdstof des Vuurs, leevensbeginzel des Heelals.* (8) Achtste Stelzel. *Demi-Ourgos, Eerdienst van de Werktuiglyke Waereld, of van den Grooten Werker.* (9) *Godsdienst van Mozes, of Eerdienst van de Ziel der Waereld. (You-piter).* (10) *Godsdienst van Zoroaster.* (11) *Budsoïsmus, of Godsdienst der Samaneërs.* (12) *Brahmismus, of Indiaansch Stelzel.* (13) *Het Christendom, of de zinnebeeldige Eerdienst der Zonne, onder de Cabbalistische of verborgen naamen van* Chris-en, *of* Christ, *en* Jes-us, *of* Jesus (*). —— XXIII Hoofdst. *Eenaartigheid van het doel der Godsdiensten.* —— XXIV. *Oplossing van het voorstel der tegenzeglykheden.*

Wy gelooven, om 'er dit nog by te voegen, VOLNEY's Geloofsbelydenis, als het dien naam draagen mag, aan te treffen in het naastlaatste Hoofdstuk; als hy schryft: „ De kreet „ der veroordeeling, welke zich tegen alle nieuwigheden „ verheft, begon aan te wassen, wanneer een talryke „ bende van Menschen, uit de rangen des volks en der „ wilden van alle Landen en Natiën, zonder Propheeten, „ zonder Leeraars, zonder Godsdienstig Wetboek, in het „ perk

(*) Dit wordt opgehelderd door een Plaat der twee Hemelhalfronden, welke ten Opschrift voert: *Tafereel van den Astrologischen Hemel der Ouden, tot Verklaaring der Geheimenissen van den Godsdienst der Persen, Jooden en Christenen.*

„ perk voorwaards treedende, de aandagt der geheele ver-
„ gadering tot zich trok, en een hunner, het woord op-
„ vattende, zeide:

„ „ Scheidsmannen en Middelaars des Volks! Zedert den
„ „ aanvang van deezen twist, hooren wy vreemde, en,
„ „ tot op deezen dag, voor ons nieuwe, verhaalen; en
„ „ onze geest, verbysterd en verward in, zo veele, de
„ „ eene verstandige, de andere zinnelooze, zaaken, welke
„ „ hy gelyklyk niet begrypt, blyft in onzekerheid en
„ „ twyfeling. Eéne enkele opmerking treft ons; zo
„ „ veele Wonderdaaden, zo veele tegen elkander over-
„ „ staande bybrengzelen, nadenkende, vraagen wy ons
„ „ zelven: Wat ligt ons aan alle die geschillen gelegen?
„ „ Wat hebben wy noodig te weeten het geen voor vyf à
„ „ zes duizend jaaren, in ons onbekende Landen, by men-
„ „ schen, die ons altyd onbekend zullen blyven, gebeurd
„ „ is? Het zy dan waar of valsch, waar toe dient het ons
„ „ dat wy weeten, of de waereld sedert zes of sedert
„ „ twintig duizend jaaren bestaa; of zy van iets of van
„ „ niets gevormd is, uit haar zelve of door een Maa-
„ „ ker, die op zyn beurt weder eenen Maaker vereischt,
„ „ voortgekomen zy! Hoe! wy zyn niet verzekerd van
„ „ 't geen digt by ons omgaat, en wy willen verantwoorden
„ „ van 't geen in de Zon, in de Maan, of in de inge-
„ „ beelde ruimte, voorvallen kan. Wy hebben onze ei-
„ „ gene kindschheid vergeeten, en wy zullen die der
„ „ Waereld kennen! en wie zal getuigen het geen nie-
„ „ mand gezien heeft? wie verzekeren 't geen niemand
„ „ begrypt?

„ „ Wat zal het voorts aan ons bestaan toevoegen of
„ „ afneemen, dat wy *ja* of *neen* op alle deeze herssen-
„ „ schimmen zeggen? Tot heden toe hebben onze Vaders,
„ „ en wy, 'er zelfs niet het eerste denkbeeld van gehad,
„ „ en wy zien echter niet dat wy 'er daarom meer of
„ „ minder *licht der Zonne*, meer of minder *Onderhoud*,
„ „ meer of minder *goed* of *kwaad*, om genooten of ge-
„ „ leeden hebben.

„ „ Zo de kennis daar van noodig is, waarom hebben
„ „ wy dan even zo wel zonder dezelve geleefd, als zy
„ „ die 'er zich zo sterk over verontrusten? Zo zy
„ „ overtollig is, waarom toch zouden wy dan den last
„ „ derzelve nu op onze schouders laaden? —— En zich
„ „ tot de Leeraars en Godgeleerden vervoegende, zeiden
„ „ zy: Hoe! zal het noodig zyn, dat wy, arme en

daden, waarmede hy, byzonder om haar te verpligten, haren Zoon beschenkt. Juliaan (zo heette die Zoon) beantwoordde in toenemende jaren ten vollen aan de liefderyke zorg van zynen weldoener. Door vlyt, verworven kunde en edele zeden, verkreeg hy de achting en werd de vreugde van diens gansch gezin. Maar hy werd tevens de vuriglyk-geliefde Minnaar van de Dochter van zynen Vriend en van haar, die hy niet als zyne Moeder kende. Schoon deze Dochter reeds door hare Ouderen aan een ander was toegezegd, maakt zich de onbevooroordeelde, gevoelvolle en deugdzame, Vader, op diens vrywilligen en edelmoedigen afstand, gereed de kuische min van twee onschuldige harten te bekronen. Hoe verblydt hem het gedagte van daardoor het geluk en de vreugde zyner Gade ten top te zullen voeren! Maar hoe verbaast en treft hare weigering hem, en allen, die dezelve horen! Zy ziet het deugdzaam-minnend Paar voor zich geknield, en, overkropt van aandoening, bezweert zy het, aan deszelfs dringende bede niet te kunnen voldoen. Hare aandoening, hare 'afgebroken dubbelzinnige taal, doet een vermoeden tegen haar opryzen, het geen de angstige vrees om eene nog vreeslyker waarheid te ontdekken haar belet te wederleggen. Hare vreemde halstarrigheid noodzaakt haren Egtgenoot geweld te gebruiken, en hare toestemming volstrekt te vorderen. Dus tot het uiterste gebragt, roept zy, in de yslykste wanhoop, uit: „ Neen; ik „ zal geen bloedschande onderschryven! zy beiden zyn myne „ kinderen!" . . . .

Het kan niet anders, of dit Toneelspel, dat in zyn geheel de schoonste lessen voor het verstand en de gevoeligste trekken voor het hart oplevert, moet, wél uitgevoerd, eene uitnemende werking doen. „ Vrouwen, Vrouwen! mogt gy 'er „ vooral uit leren bedenken, hoe vernederend de misdaad zy, „ alvoorens u 'er aan over te geeven!"

De Weduwe en het Rypaard. Een Dramatische Anecdote; naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE. *Te Amsterdam, by* de Wed. J. Doll, 1796. *In 8vo. 43 bl.*

Dit Stukje heeft, volgens het op den rug van het titelblad gesteld kort bericht, zyn oorsprong te danken aan eene Anecdote, in 't 9de Deel van de *Annalen* des Heeren ARCHENHOLZ, bladz. 425, te vinden. Hetzelve is zeker niet een van de gewigtigste en fraaiste der Stukken van KOTZEBUE. —— Een grillige Engelschman had *Fullarton*, zynen Zoon, een somme van tagtigduizend ponden naagelaaten; maar by zyn Testament de zonderlinge Voorwaarde gesteld: nooit eene Weduwe te trouwen, en nooit een Rypaard te houden. In gevalle van het

niet

niet nakomen deezer Voorwaarde, moest deeze Erfenis vervallen op eenen Oom van *Fullarton*. Ondertusschen had deeze, in Braband, een vermeende Weduw getrouwd, en, uit barmhartigheid omtrent een Franschen Emigrant, een Dier, dat voor een Rypaard werd opgegeeven, beleend, of gekogt. De Oom, agter deeze dubbele schending van den Laatsten Wil zyns Broeders gekomen, wilde hem van de Erfenis ontzetten; doch by de ontwikkeling bleek, dat de Vrouw, die *Fullarton* getrouwd had, geen Weduwe, maar de Egtgenoote van den Franschen Emigrant, *Valcour*, was, en dat het Rypaard, geen Paard, maar een Muildier, was. Dit alles wordt geestig, en niet minder satyricq, voorgesteld; doch, gelyk wy zeiden, het Stuk is, over het geheel, weinig intressant.

Schooloeffeningen, of Handleiding tot de Nederduitsche Taalkunde, in het Spellen, Leezen en Schryven, by Vraagen en Antwoorden samengesteld, en met Voorbeelden opgehelderd, ten dienste der Stadsschoolen in Haarlem. Te Haarlem, by J. J. Beets. *In 8vo. 46 bl.*

Wy haasten ons, onzen Leezeren verslag te doen van dit klein, doch keurig, Werkjen, waar door de Inspectoren der Stadsschoolen te Haarlem zich wezenlyk verdienstelyk maaken, niet alleen by hunne Stadgenooten; maar ook by allen, die eenig belang stellen in den opbouw der Nederduitsche Taalkunde, vooral met opzicht op de Schooljeugd, voor welke het leggen van goede gronden ten hoogsten noodzaaklyk is. —— Wy willen gaarne bekennen, dat ons, tot nog toe, geen Schoolboekjen in handen gekomen is, dat, duidelyker, en tevens beknopter, de eerste en voornaamste gronden onzer Taale, op eene voor de Jeugd vatbaare wyze, voorstelt, dan dit. De voorbeelden, uit de nieuwste Psalmberyming, die hier den lof erlangt van eene goede spelling te hebben, genomen, worden, woord voor woord, aan de in 't Werkjen opgegeeven regels, getoetst, en op eene leerzaame wyze aan het verstand der Leerlingen gebragt. Het leergraag Publicq, en elk die met blydschap en deelneming de zaaden ter beschaaving der Natie in de opkomende Jongelingschap ziet strooijen, zal, met dankbaare erkentenis, ook dit Werkjen, uit de handen van het Kunst- Mensch- en Jeugdlievend Haarlem, ontvangen; en 'er greetig, daar de gelegenheid dit toelaat, tot nut der Schooljeugd gebruik van maaken.

Nieu.

Nieuwe Leerwyze, om Kinderen, binnen zeer korten tyd, te leeren Leezen en Denken. Door J. J. SCHNEITHER, *Kostschoolhouder te Leyden. Te Leyden, by* D. du Mortier en Zoon, 1796. *In 8vo.* 80 *bl.*

De kunst, om Kinderen, zonder de gewoone wyze van spelen, te leeren leezen, heeft, zedert eenigen tyd, de aandacht van het denkend gedeelte der menschen, ook in ons Vaderland, gaande gemaakt; meer dan één Vriend der Jeugd heeft zich daar mede bezig gehouden, en onder deezen ook voornaamlyk de, in deezen, verdienstelyke Burger SCHNEITHER. —— Hy bevlytigt zich, in het hier aangekondigd Werkjen, (en hy kan niet nalaaten hier in, by allen, die zich hier van eenig begrip kunnen vormen, wel te slaagen,) om regelen en onderrichting te geeven, omtrent de leerwyze, die men in deeze kunst te volgen heeft —— doch, hoe zeer wy ook van de mooglykheid en nuttigheid van dergelyken leertrant overtuigd zyn, kunnen wy echter niet ontveinzen, dat wy denken, dat geschreevene leerregels, zonder voor-daad, wy meenen mondelyke en proefondervindelyke onderrichtingen, verre de minste Onderwyzers in staat zullen stellen, om van denzelven met vrugt gebruik te kunnen maaken. Ondertusschen is het hartelyk te wenschen, dat deeze leerwyze hoe langs hoe meer bekend, en alsdan ook nagevolgd, moge worden.

NA-BERICHT.

Door eene vriendelyke hand, is ons onder 't oog gebragt, dat Recensent van de *Christelyke Gezangen voor de Openbaare Godsdienstöefeningen*, in zyne Aanmerkingen op het Gezang, LOFZANG AAN GOD (*), ten opzigte van den *tweeden* en *derden* persoon, de meening van den Poëet, wegens eenige duisterheid in die Coupletten, niet wel schynt gevat te hebben. —— Recensent bedankt den Zender voor de medegedeelde critiques; alzo hem, by nadere lectuure, is voorgekomen, dat dezelve gegrond zyn. —— Met deeze openhartige verklaaring, vertrouwen wy, zal de geachte Aanmerker genoegen neemen.

De Uitgeevers.

(*) Zie boven, bl. 356.

R E G I S T E R

VAN

BOEKEN EN *SCHRIFTEN*,

Die in dit Stuk oordeelkundig tevens en vrymoedig verhandeld worden.

Met derzelver Pryzen.

A.

B.

J. en I.

L.

M.

daar

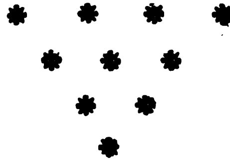
R.

R.

S.

Vas-

Z.

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In de *Letteroefeningen* voorkomende.

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In de *Letteroefeningen* voorkomende.

A.

DRUKFEIL.

Bl. 416. Reg. 19, van boven, ſtaat: *Zamenſpanningen,* lees *Zamelpenningen.*

